MIHAIL SADOVEANU

OPERE

ACEASTĂ EDIȚIE APARE SUB
SUPRAVEGHEREA AUTORULUI

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

MIHAIL SADOVEANU

OPERE

6

PRIVELIȘTI DOBROGENE *
FOI DE TOAMNĂ * FRUNZE-N
FURTUNĂ * UMBRE

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

C 137012

Fotografie din anul 1920.

PRIVELIȘTI DOBROGENE

1914

DESPRE DOBROGEA

Dobrogea e ca o țară necunoscută și depărtată, spre care nimenea nu rîvnește. Bucureștenii nu prea își părăsesc trotuarele; iar cînd le vine «dor de lung călătorit», atuncea visează peisagii cu ceruri azurii și mări calme, rulete unde s-ar putea cîștiga averi nemăsurate, și aventuri cu femei frumoase, care au obiceiul să-și aleagă totdeauna domiciliul la Florența. Provincialii duc o viață monotonă, în tîrguri adormite, cu jocuri de cărți, denunțuri și anchete, între dorurile de întâietate ale cucoanelor; ori la moșii, între pluguri și batoze, între vite cu ochi blînzi și țărani cu fețele serioase și gînditoare. Aspirația multora e-nspre lumina și frămîntarea Capitalei. — Puțini iau vaporul de la Brăila ori de la Galați, ca să pătrundă în Delta «albastrei Dunări», puțini coboară spre zările cu line contururi ale ținutului Constanța. Pe unii un tren repede îi duce la Mamaia; atît. Alții intră în ținuturile transdunărene ca într-o țară de exil: sînt funcționari nefericiți și disperați. — Și cu toate acestea Dobrogea e o țară cu multe frumusețî și curiozități. E o țară bogată, ici plină de bălți de pește, dincolo plină de turme de vite,

o țară cu iarnă blîndă, cu orizonturi deschise, cu marea aproape. E o țară plină de felurite neamuri, plină de morminte și de rămășițile bejeniilor trecutului. Apoi, lucru care ar părea ciudat, e un ținut în care romînii sînt mai numeroși decît toate națiile celelalte. Și, însfîrșit, Dobrogea poate ațîța tot felul de curiozități, în afară de mesele de joc de la Constanța: are locuri deschise și civilizate, cu sate bogate, cu biserici frumoase, are pustiuri goale în care privirea nu întîlnește nici un punct de reazem, are întinderi cu bălți tainice și sălbatice și nestrăbătute ascunzișuri în Deltă...

În ținuturile acestea dobrogene am intrat într-un rînd. După ce m-am oprit cu tovarășii mei puțină vreme la Tulcea, am pornit spre Sarichioi, la malul lacului Razelm, în toiul căldurii lui iulie.

C-o trăsură largă, pe arcuri moi, trasă de patru cai iuți de stepă, ieșirăm în peisagiul cenușiu, lăsînd în urmă morile de vînt ale Tulcei. Îndată ne izbi ca un val dogoarea soarelui, și porniră învăluirile pulberii.

Cîmpii semănate, sticliri de ape, sate în depărtări, toate se prevedeau ca-ntr-o bură. În zarea nehotărîtă, cînd urcam pe o colină, uneori fulgera o cruce de clopotniță; în văi depărtate se deslușeau contururi de vite la pășune. Ca o lene cobora din cerul alburiu, caii mergeau în trap moale, iar sunetul clopotelor avea ceva trist, ca-n niște singurătăți.

Vizitiul, romîn voinic, cu obrazul dogorit de arșițe și vînturi, ne vorbea din cînd în cînd despre satele și oamenii din partea locului.

— Eu am trăit și *dincolo,* zicea el. Acolo altă lume, altă viață... Pe-acolo sînt boieri, pe-aicea nu-s. Adevărat, — pe-acolo este și calicime multă, da' se chiamă că sînt și boieri, și boieru-i altceva... înțelegeți dumneavoastră...

Neica Ispas voia să ne atragă luarea-aminte asupra bacșișului: obicei boieresc.

— Da-i vorba, urmă vizitiul, că și pe-aici poate trăi omul bine. Pămînt are, vite are, ce-i mai trebuie? Nu-i mai trebuie nimic. Cafenele sînt, hm! Crîșme sînt, mai ales pe unde sînt lipoveni... Ce să-ți mai dorească sufletelul? Vrei pește, mînînci pește. Vrei carne de oaie, mînînci carne de oaie. Vrei vin bun, este și vin bun. Dar cu un lucru nu m-am împăcat eu: pe-aici trăiesc toate națiile pămîntului. Aicea-s toate limbile Vavilonului...

Pe stînga noastră, în cotiturile văilor, se zăriră cîteva clipe acoperișuri de case și clopotnițe.

— Iaca, colo-i Cataloi, zise Ispas întinzînd biciul cu mîna stîngă. Eu am fost prin satul ista, și pot zice c-am dus-o bine. Da' trăiesc în satul ista, boieri dumneavoastră, cinci neamuri de oameni: trăiesc romîni, trăiesc bulgari, pe urmă sînt sași, sînt și lipoveni și talieni... başca grecii, armenii, turcii și tatarii, care sînt presărați în toate părțile: piper și sare în bucate...

— Bine, dar italienii ce caută aici? întrebai eu.

— Eu știu? N-au venit de mult. Au venit de vreo douăzeci și ceva de ani. Întăi i-a adus un boier în ținutul Iașului din țara lor și le-a clădit sat și i-a pus să lucreze pămîntul. Buni lucrători. Ei știau cum se lucrează orezul. I-a pus să lucreze orez. D-apoi vorbeam cu talienii, și spuneau ei că la noi e alt pămînt și altă țară, și orezul crește unde i-i dat lui să crească... Și boieru cela era pesemne un boier îndrăzneț, cu fruntea mare și cu căutătura ațintită într-o parte: voia să facă multe; — dar n-a ajuns la capăt... A prăpădit moșiile, a prăpădit averea. Și talienii, dacă au văzut ș-au văzut c-au rămas așa, s-au tras aicea, în Dobro-

gea... Buni plugari, da-s oameni buclucaşi, şi grozav de *mîrdari,* domnule. Mînîncă broaşte şi guzgani!

Obrazul lui neica Ispas se încreţi cu mare scîrbă. Dădu din mîni, parcă se apăra de ceva, şi scuipă într-o parte.

— Dar saşii ? dar bulgarii ?

— Mai întăi sînt lipovenii, răspunse vizitiul. Nişte oameni ascunşi şi nişte *iritici...* Saşii, oameni bogaţi. La dînşii se mînîncă bine, domnule. Şi li-s dragi vitele. În grajdurile lor e curat ca-n casă. Cînd fată iapa, ei aduc mînzu-n casă şi-l pun pe saltele. Da-s *catolnici.*

— Cum sînt ?

— Is catolnici, nu-s de credinţa noastră. Numai bulgarii îs de-o lege cu noi. Ca bivolii muncesc şi strîng parale, şi trăiesc în bordeie cu porcii la un loc. Aici nu mă-mpac. La noi, în Putna, şi cel mai sarac are căsuţă curată cu două încăperi şi cu tindă, şi trăieşte omeneşte. Da' bulgaru, domnule, îşi mînîncă de sub dînsul... să iertaţi dumneavoastră. Şi tace, — tace —, şi se uită pe sub sprîncene. Parcă tot îi ninge şi-i plouă... Iacătă-l-ăi! uitaţi-vă la dînsul...

La cotitura drumului, în adevăr, după vorba lui Ispas, se arătă venind spre noi un car mare, pe roate nalte, tras de doi bivoli. Pe încărcătura de coşolină, sus, şedea un gospodar în straie mohorîte, întunecos la obraz şi plin parcă de negre gînduri. Venea încet cu carul, sta neclintit sus. Parcă nici nu ne vedea.

— La o parte, măi! strigă Ispas. Ţine dreapta!

Omul păru că n-aude. Ispas îşi învîrti biciul pe deasupra capului. Ochii omului sticliră sub sprîncene.

— N-auzi, măi! strigă cu glas gros vizitiul, holbîndu-se la dînsul. Mă! *tuca na glava!* Eşti surd ? eşti mut ? Da-te-aş dracului! Bulgaru-i tot bulgar, ce v-am spus eu ?

Plesnind din bici, Ispas îşi struni caii şi ocoli carul gospodarului. Omul nici nu se clintise din locul lui, parcă era o momîie, încremenită pentru totdeauna într-o neagră mutră de dezgust şi melancolie.

— Iaca, l-aţi văzut, ne zise Ispas rîzînd. Iaca, aşa-s toţi. Însă muncesc şi noaptea, şi-s plini de bani. Dar nu ştiu ce au, nu mi-s dragi. Degeaba-s de-o lege cu noi! Şi vorba lor numai dracu-o poate înţelege...

— Vra să zică nu ţi-s dragi bulgarii, nene Ispas ?

— De ce să-mi fie dragi ? Avere au unii, ce-i dreptul. Dar ştiţi dumneavoastră vorba de la noi :

Decît să mînînc unt,
Şi să mă uit în pămînt,
Mai bine pîne cu sare
Şi să mă uit la soare...

Nu-i vorbă : pîne cu unt nu mînîncă ei niciodată, dar aşa-i *provelu...*

Coboram o vălcică. Ispas se aşeză bine pe capră, strînse hăţurile şi-şi conteni sfatul. Vorbea acuma cu caii, îi certa, îi îmbuna, rîdea cu ei, — şi caii erau atenţi la ce le spunea el, îşi ciuleau urechile, şi păşeau domol, liniştiţi, la pas. După ce ajunserăm iar la drum drept, trăsura porni mai repegior, iar neica Ispas începu să îngîne un cîntec trăgănat şi trist, cu intonaţii ciudate pe nas şi din gît.

— Aista-i un cîntec turcesc... zise el deodată răsucindu-se spre noi. Apoi iar se întoarse cu faţa spre cai, mormăind pe nas şi gîlgîindu-şi din gîtlej cîntecul. Auzeam şi vorbe străine, amestecate cu romîneşti...

Bencîn bencîr nadîn —
Sărmana ţară turcească,
Ai aman, aman, aman,
Cine-a ajuns s-o stăpînească,
Ai aman, aman...

Merserăm vreme multă. Trecurăm prin sate întinse, Hagighiol şi Sabangia, cu gospodării bulgăreşti şi romîneşti. Aşezările se întindeau cît vedeam cu ochii, cu verdeaţă puţină, cu plantaţii sărace de salcîmi. Din cînd în cînd răsunau în depărtări glasuri care se chemau, ici-colo observam prin gospodării mişcarea muncii. — Copii se jucau pe-o toloacă.

— Aiştia-s pui de-ai noştri... observă cu veselie Ispas.

Mergînd la pas cu trăsura, vedeam gospodării pline, cu vite, cu pîne strînsă. Uşor puteam deosebi casa romînului, mai curată, mai luminoasă şi mai ridicată de la pămînt. Uşor puteam deosebi şi pe oameni. Bulgarii priveau întunecos înainte-le, cu ochii mici sub sprîncene stufoase, cu obrazurile arse umplute de blana bărbilor. Păşeau rar, voinici şi scunzi; aveau ceva pietros în toată înfăţişarea lor. Nu se opreau, nu stăteau de vorbă. Se duceau în treaba lor, cu căciula pe ochi, în straiele lor mohorîte.

In Sabangia, la o margine de drum, o magherniţă risipită, pustie, mîncată de ploi.

— Aici e şcoala... zise Ispas, privindu-ne cu coada ochiului. Bănuise el că între noi este ş-un om al şcoalei.

In după-amiaza înăbuşitoare, în sat pustiu, nu se arăta la porţi o figură de copil, ori un obraz zîmbitor de fată mare. După gardurile mari numai, abia zăream umbre încovoiate.

Şi iar la loc deschis, trăsura ne purta printre mirişti de pîne albă. Vedeam vite la păşune, auzeam sunetul ascuţit al coasei în nutreţ semănat. Dar priveliştea era tristă, marginile drumului uscate, fără un pic de verdeaţă; arşiţa lui cuptor fripsese totul. Nicăieri nu răsărea un şipot, ori o fîntînă cu cumpănă. Nu vedeam

nici copacii, nici fîneţele cu flori strălucitoare, nici undularea culmilor şi ceaţa zărilor, nimic din toată armonia unei bucăţi de ţară din regiunea dealurilor moldoveneşti. Umblam printr-un ţinut trist, numai sticlirile bălţilor aduceau ceva nou şi viu, din cînd în cînd, priveliştilor mohorîte.

— Ţară tristă şi de amestecătură... vorbi încet unul dintre noi.

— Aşa este, cucoane, răspunse Ispas, înveselit de popasul la crîşma din Hagighiol. Aşa este! Ţară de amestecătură. Cînd am venit eu prin părţile acestea, erau turci şi tatari mulţi. Apoi au năvălit de-ai noştri cu căciula pe ceafă, — şi păgînii şi-au tras turbanele pe ochi şi s-au dus cine ştie unde, cu cadînele lor. Erau mulţi, prin Tulcea şi Constanţa, — dar acu li s-au rîsipit satele şi numai ţintirimurile pustii le-au rămas pretutindenea prin ţară... Oameni blînzi şi buni altfel. Ei nu ştiau de crîşmă şi trăiau cu duhul blîndeţii. La ei, noaptea, rămînea plugul pe brazdă şi vitele pe cîmp. Da' cînd au năvălit ai noştri, mai ales dincolo, în ţinutul Constanţei, apoi nu mai mergea aşa — se fura, domnule, nimene nu ierta nimica... Lume de strînsură, domnule. Şi s-a dovedit că romînu-i naţie ră şi hoaţă! Dă, eu ştiu? Poate plăteşte şi datorii vechi, saracu romîn! Da' la urmă toţi cîţi sînt trebuie să se-nţeleagă şi să trăiască la un loc, că n-au ce face. Numai lipovanul trăieşte pe plăvii şi-n cotloane, ascuns. Acela-i mai mare hoţ decît toţi. El îşi face cruce şi-l roagă pe Dumnezeu să-i ajute la furat... Da' şi cu el ne-nţelegem. Greu iarăşi cu bulgaru. Da' şi cu el ne-nţelegem. Iaca, eu unul, cînd eram mai tînăr, aveam un dor la Sabangia, acolo unde-i şcoala ceea dărăpănată şi pustie... Dumneavoastră rîdeţi? Ehei! era acolo o bulgarcă, şi m-am împrietinit eu cu dînsa...

din vorbă nu ne-nţelegeam, ce vrei dumneata ? eram naţii străine... dar dă ! şi dragostea pesemne îşi are limba ei... între toate neamurile pămîntului... Ş-apoi ziceaţi dumneavoastră că-i pustiu şi urît la vremea asta pe-aici... Da' să vedeţi primavara, cînd se umple toată ţara de verdeaţă ca o grădină. Dacă şi-n bulgarca aceea (hei ! era frumoasă muiere !), dacă şi-n-tr-însa tremura inima şi din ochii ei înţelegeam că-i frumoasă lumea... Dacă-i tinereţă, e frumos. Şi primavara chitesc eu că-i ca o tinereţă...

— Şi cum a fost cu dragostea ceea ? întrebai eu, văzîndu-l că tace deodată.

— Cum să fie ? bine. S-a trecut cu vremea şi cu florile cîmpului. Da' era fată frumoasă, şi trăia la Sabangia, unde aţi văzut că s-arată o casă dărăpănată şi pustie...

Dădu din cap, şi începu a rîde cu puţină amărăciune. Îşi îndemnă caii prin căldura mai potolită a asfinţitului spre Sarichioi. După aceea, pe gînduri, prinse iar a-şi murmura cîntecul lui melancolic :

Sărmana ţară turcească,
Ai aman, aman, aman !...

ÎN SATUL SARICHIOI

Sarichioi, cea mai întinsă aşezare a lipovenilor din Tulcea, îşi desfăşura pe-o costişă lină, spre apa Razelmului, nenumăratele acoperişuri de stuh. Lacul fugea fără hotar, departe, spre mare, în răsărit, jucîndu-şi apele şi tremurînd în el luminile cele din urmă ale asfinţitului.

Mergeam la pas printre viile care se înşirau de o parte şi de alta a drumului, o bucată bună, înainte de intrarea satului ; clopotele cailor de la trăsură sunau uşor. Femei multe se întorceau de la lucru, grăbite, pe marginea şanţului, îmbrăcate cu fuste şi broboade viu colorate ; după ele copiii lepăiau mărunt prin colb cu picioarele desculţe şi umblau numai în cămăşuici roşii, încinşi cu frînghiuţi de lînă colorată ; zîmbind nehotărît îşi îndreptau spre noi ochii şterşi, de sub tufe de păr plăvan. Şi vii după vii se urmau ; cîte un paznic gîrbov, cu barbă mare, se îndrepta spre un foişor de pază, ridicat pe furci strîmbe.

Ispas, vizitiul nostru, începu iar a vorbi :

— Iaca, în toate viile acestea, zise el, numai femeile lucrează. Barbaţii umblă cu luntrile pe Razelm şi ies

la Marea, iar femeile muncesc pămîntul jumătate de an fără întrerupere.

— In adevăr, răspunse unul dintre noi, văd că în sat intră numai femei.

— Femei, vorba vine, observă neica Ispas ; mai bine am zice roabe...

Ispas avea dreptate. Cele mai multe dintre fiinţile care umblau pe marginea şanţului păreau mai degrabă nişte arătări fără sex, ofilite, triste, zdrobite de oboseală, cu mînile şi picioarele diforme, cu ochii fără lumină.

— Aşa-s femeile lipovenilor, grăi iar Ispas ; amărîte, bătute, horopsite. Vai de ele ! Nu m-aş însura niciodată în sat lipovenesc : nici fete, nici muieri frumoase nu sînt !

Vizitiul nostru privi cu dispreţ spre sexul frumos al Sarchioiului, înşirat la marginea drumului. Intrebă rîzînd pe-o femeie :

— Ascultă, Palaghie, barbatu-tău e pe baltă ori la crîşmă ?

Femeia întoarse spre el ochii fără expresie. Nu zîmbi, nu răspunse.

— Hm ! mormăi Ispas, cum de nu s-a îndurat Dumnezeu de voi, să vă scutească de vii... Viile acestea, vorbi el întorcîndu-se spre noi, nu le au de mult lipovenii. Este o poveste care spune că într-un rînd, pe furtună, urla pe mare o corabie încărcată. Lipovenii, la Portiţă, unde dă Razelmul în Marea, stăteau la pîndă. Erau ca lupii care adulmecă în viforniţă. Apoi au descărcat ei corabia şi-au adus la mal şi-o încărcătură de cîrlige de viţă tocmai din ţara talienească... Şi-apoi de-atuncea şi-au făcut ei vii, şi de-atuncea a pornit osînda muierilor lor...

Ispas vorbea încă, dîndu-ne amănunte despre bătrînul cel bărbos care a dus pe pescari la prădăciune, în furtuna mării, cînd intrarăm în sat. Amurgurile verii sînt lungi, şi încă nu se întunecase. In lumina roşie un lucru de mirare ne atrase luarea-aminte : un şir de case se întindea la marginea satului ; case goale, fără uşi, fără ferestre, pornite spre risipire. Ispas se grăbi să ne spuie că acelea sînt case lipoveneşti, că locuitorii lor au părăsit satul, s-au dus, şi-n locul lor nu s-a mai aşezat nimene ; parcă cei duşi au lăsat blestem pe urma lor.

— Dar din ce pricină s-au dus ?...

— Asta nu pot s-o ştiu. Eu cred că de asta are să deie samă mai bine domnul primar...

Cu codiriştea biciuştii arăta pe drum : un om voinic şi nalt, îmbrăcat în straie nemţeşti, venea spre noi. Era primarele ; fusese vestit prin telefon de sosirea noastră.

Se înfăţişă, ne salută cu multă plecăciune. Ispas opri caii. Domnul primar îşi spuse numele : Niculescu. Ne întinse o mînă mare şi aspră. Ne privi pe rînd cu ochii mici şi veseli. Pe faţa lui rumenită de un nas mare, lucea un zîmbet prietinesc.

— Aţi venit să vedeţi şi satul nostru ? ne întrebă el. Iaca aici trăim şi noi *exilaţi*...

Domnul primar dădu din cap cu tristeţă şi cu resemnare. Apoi văzînd că ne interesăm de casele pustii, înălţă capul şi începu a rîde, ca şi cum avea de gînd să povestească o glumă.

— Aha ! vă uitaţi la casele astea pustii ? vorbi el Aici au stat tot lipoveni. Erau mulţi, dintre cei mai bătrîni şi mai habotnici. Cînd a intrat administraţia noastră în sate, a venit cu slujbaşi, cu recensămînt, cu registrele stării civile şi cu vaccinatul... Atuncea ha-

C 157012

botnicii s-au spăimîntat şi s-au burzuluit. Ce este? Ce numărătoare? Ce condici? Se uitau unii la alţii spăriaţi, se sfătuiau în taină şi ziceau că se apropie sfîrşitul lumii... Şi unii, înfricoşaţi, s-au ridicat, cu copii, cu căţel, cu purcel, şi au pribegit. S-au dus nu se ştie unde. Poate s-au ascuns în trestii, pe Dunărea veche. Acolo nu mai poate nimeni da de ei; trăiesc ca sălbaticii... Ori poate s-au dus pînă-n *Sibiria* unde se aude că le dă pămînt mult. Cine poate şti? Nişte păcătoşi! adăogi cu dispreţ domnul Niculescu. Răi şi neînţelegători. Ne mîncăm zilele cu ei. Vai de capul nostru! Vai de viaţa noastră! Dumneavoastră, acolo în ţară, încaltea ştiu că trăiţi, — da' noi...

Domnul primar făcu un gest cu mîna pe lîngă mustaţă, ş-avu o răsfrîngere dureroasă de buze.

Apoi pornirăm pe uliţile largi şi curate ale satului. Domnul primar privea cu mîndrie şi asprime la supuşii pe care-i întîlnea. Abea clipea din ochi la plecăciunile lor şi ne privea pe furiş, să vadă dacă în adevăr admirăm atitudinea lui regească.

— Aici, ne lămurea el, un primar are putere mare... La urma urmei, trebuie să fii respectat, ne şopti el tainic, trebuie să ai prestigiu... Nu-i aşa?

Aşa era. Dar domnul primar era prea vesel şi rîdea cu prea multă prietinie. Se cunoştea că malul lacului Razelm e un ţărm de podgorii.

Cercetarăm pe dinafară una din bisericile satului, mare cît o catedrală de oraş, vopsită în toate colorile curcubeului, dar mai ales înecată de albastru. Sfinţii aveau păr balan, bărbi mari şi nasuri de-o ciudată nuanţă trandafirie, — coloare pe care o cîştigau probabil cu vremea şi nasurile funcţionarilor statului, după cît înţelegeam privind la tovarăşul nostru.

— În biserică cu greu pătrunzi, zise primarele dînd din cap. E oprit... Ei zic că noi sîntem iritici...

Ceea ce zic lipovenii despre noi îl făcu pe domnul Niculescu să rîdă iar, cu obrazul încreţit şi cu ochi mici ca nişte puncte.

Trecurăm apoi pe lîngă multe gospodării mari, închise ca nişte cetăţui.

— Numai crîşma stă deschisă la uliţă, primăria şi şcoala... lămuri domnul primar Dimitrie Niculescu.

Umblarăm prin sat pînă ce se întunecă bine, apoi făcurăm un popas mic la şcoală. Găsirăm acolo un învăţător bătrîn, blajin, şi destul de plictisit de meseria lui. «E greu, domnule, să înveţi ani şi ani de zile romîneşte oameni care se mulţămesc să ştie numai lipoveneşte...» ne zicea el cu voce înceată. Iar în jurul lui şi-n jurul nostru se învîrtea repede şi vorbea ascuţit o femeiuşcă măruntă şi frumuşică, care era nevasta învăţătorului, şi nu părea deloc plictisită. Ba încă vorbea prea mult — şi rostea ca o adevărată grecoaică unele sunete romîneşti. De «ţinţi» ani era conducătoarea grădinii de copii din Sarichioi şi învăţa romîneşte pe puii de lipoveni. Şi-i părea aşa de rău că nu se poate duce mai des la Tulcea şi la Galaţi, unde are o mulţime de rude de familie bună!

— Am rude bune şi nobile, spunea dumneaei zîmbindu-ne dulce şi privindu-ne pe sub sprîncene cu nişte ochi de cadînă. Foarte rar putem noi ieşi la lume din locurile *aţestea* sălbatice.

Domnul primar o asculta răpit cum ciripeşte şi surîdea privind în gol.

— Aici baluri n-avem, sindrofii şi alte petreceri, concerte şi teatru n-avem... zicea c-o voce tînguitoare învăţătoarea. Ah! cînd eram la Galaţi!...

In exclamaţia asta era un avînt mare şi dureros.

Învățătorul bătrîn își privi nedumerit soția. Domnul Niculescu își frecă nehotărît c-un deget nasul, apoi parcă luă o hotărîre eroică și începu a privi macaturile și horbotele de pe divanuri, cutiuțile și sticluțele așezate pe măsuță, dinaintea oglinzii, portretele regelui și țarului și sîngeroase cromolitografii, înfățișînd lupte între greci și turci, — în care toți păgînii fugeau ori cădeau în țărînă și toți grecii biruiau, frumoși și falnici.

Deodată, nu știu de ce, pe cînd cadîna noastră era mai veselă și mai grațioasă, domnul primar începu a rîde c-un fel de răutate ori durere neexplicabilă, și ne pofti să ne urmăm plimbarea.

— Ca să mai vedeți satul, zise el, și să intrăm într-o gospodărie lipovenească...

Pînă la poartă ne învălui vorba subțire a femeii mărunte cu rude nobile la Tulcea și la Galați, și după ce trecurăm iar pe ulițile satului, ne împresurară tăcerea și umbra. Garduri mari, porți înalte, închise. Lumini strecurau raze lungi prin ferestre dosite. Stele nenumărate clipeau în tot satul, unele se răsfrîngeau în apa neagră a lacului, în vale.

Din pricina necredincioșilor ochi ai dăscăliței, domnul primar era acum întunecat și greu la vorbă. Răspundea mai scurt întrebărilor noastre și parcă se gîndea la ceva de demult tare. După ce ne duse un timp pe ulițile satului oftă, ca și cum însfîrșit ar fi luat o hotărîre, și se opri în fața unei case care avea lumină la toate ferestrele. Poarta era deschisă.

Domnul Niculescu zise, arătînd casa cu degetul:

— Aici șade Chiprian, ajutorul de primar. I-am dat ordin să ne aștepte...

Intrarăm în ogradă. Un cîne începu să latre cu disperare și să se zbată în lanț, parcă-l zdrobea cineva.

Se auzi o ușă cîntînd în bălămăli și gospodarul ne ieși înainte ploconindu-se, și ne pofti să trecem. In lumina unei odăi cu tavanul foarte scund, ne dădu mîna zîmbind larg și rămase înaintea noastră în cizmele-i uriașe și în cămașa-i roșie încheiată pe umăr.

— Poftim, ședeți pe scaune... ne îndemnă domnul Chiprian. Și pe cînd noi ne așezam, el își mîngîia barba roșcată și căruntă, vădit mîndru că au ajuns și la Sarichioi scaune orășenești. Se așeză și el pe coltul vetrei mari; ne privea c-o figură nehotărîtă, cu ochi mici și șireți, gata parcă să răspundă la orișice întrebare a noastră.

In odaie stăpînea un miros de aer închis. Toată averea și zestrea gospodăriei stătea clădită pe divanuri. Ardea candelă spre răsărit, rumenind un șirag lung de icoane grosolane, ieșite din teascurile muscălești: erau sfinți cu ochi rotunzi și cu nasurile roșii, care aveau o vagă asemănare cu gazda noastră. — Stăteam acolo, în odaia cea curată, numai noi, *gospodarii*; «baba» adică nevasta, era grămădită undeva, cu băieții și cu fetele. Nu li se auzea nici glasul în odăița lor întunecoasă.

— Așa scrie la legea lor... ne șopti filosofic domnul Niculescu.

Incepurăm a vorbi. *Gaspadin* Chiprian ne răspundea c-un fel de nevinovăție, — și găsea toate bune în țara noastră: administrație, oaste, legi, — numai atît că cunoștințile lui asupra limbii romînești scăzură simțitor, și parcă-și căuta vorbele prin toate ungherele casei; uneori obrazul lui cuvios părea a cere ajutor și sfinților muscălești. Atunci își trecea degetele-i bătătorite prin barba de coloarea pămătufului, de trestie.

Ajunserăm şi la lucrurile religiei. Ochii lui jupîn Chiprian deveniră gînditori şi lunecară repede pe deasupra noastră.

— Ei n-au popă ! zise cu dispreţ, întunecat, domnul Dimitrie Niculescu.

— Da, noi n-avem popă... răspunse cu umilinţă lipovanul, şi vocea-i era învăluită şi răguşită. Noi *bezpopovţi !* Noi avem biserică ; noi mergem şi ne rugăm acolo singuri la Dumnezeu. (Şi Chiprian îşi făcu cruce mare, din creştetul capului, şi-şi înălţă ochii alburii la icoane). La noi nu trebuie popă ! sfîrşi el hotărît, şi ne privi cu dulceaţă.

— Aşa este, dar sînt în sat şi de cei care au popi... grăi cu autoritate primarele.

— Da, este, se grăbi să încuviinţeze cu umilinţă Chiprian. Este. Şi la voi este popă. Dar noi avem altă lege : fără popă, — noi bezpopovţi !

Se sculă de la locul lui cu capul plecat, trecu într-altă odaie, se întoarse şi ne cinsti cu zahar şi cu apă, în căniţe nouă, pe care ştiam că nu le scoate dintr-un ungher decît pentru păgîni ca noi. Şi c-o privire blîndă, pe cînd noi beam apă, el încerca iar să ne încredinţeze că dumnealui şi tovarăşii săi sînt nişte lipoveni umiliţi şi detreabă, care n-au nevoie de popă : sînt bezpopovţi !

— Da ! strigă domnu Niculescu ; sînteţi de cei care faceţi crucea mare. Cruce mare, drac bătrîn.

— A, nu ! nu ! răspunse cu bunătate jupîn Chiprian. Noi avem lege veche. Slujba la noi, cum se făcea demult, în mănăstirile cele vechi. La noi, — ca la *hristianii* cei vechi şi adevăraţi. Legea noastră, după cărţile de la începutul lumii !

Zîmbind aţinti asupra noastră privirea-i şireată şi naivă, şi aşteptă.

Şi-ndată îşi plecă ochii, cînd începui a-l întreba despre pribegirea lipovenilor de la marginea satului. Mă privea numai pe furiş, în răstimpuri, bănuitor.

— De ce-au pribegit, jupîne Chiprian ? Au lăsat, aşa, casele pustii, şi s-au dus în Siberia.

— În Sibir ? Nu ştii, nu ştiut... răspunse cu nevinovăţie lipovanul.

— Aşi ! strigă primarele. Cum să nu ştie ? Ştie el prea bine că s-au dus !

— Da ! răspunse domol ajutorul. Ştim s-au dus. Dar nu ştim pentru ce.

— Cum se poate ? îi strigă batjocoritor primarele.

— Zău nu ştiu de ce au luat tot şi s-au dus ! urmă lipovanul punîndu-şi mîna stîngă la inimă.

— S-au dus din pricina vaccinatului ş-a stării civile ! declară nerăbdător şi solemn domnul primar.

— Da-da, aşa este ! aprobă tînguitor Chiprian. Stare *ciuilă, occinat !*

— Doar dumneata trebuie să-ţi dai sama, mă amestecai eu, căci eşti ajutor de primar.

— Ştiu... dar nu bine ! se tîngui Chiprian. Eu ştiu numai puţintel... Ridică din umeri şi-şi înălţă sprîncenele.

— Ia ascultă ! vorbi nerăbdător domnu Niculescu. Nu umbla cu fleacuri ! cum să nu ştii ? Starea civilă este ca să se cunoască născuţii şi morţii ; iar vaccinatul este pentru boala vărsatului.

— Da-da-da ! aprobă cu o voce înceată şi subţire şi cu foarte mare îndoială gospodarul Chiprian. Aşa stăpînirea voit, aşa facem. Noi nu sîntem contra. Dar la noi în cărţi este scris că are să vie vremea cînd Antecrist se arată pe pămînt, între oameni. Şi el vine cu catastih mare şi scrie pe oameni, şi le pune la mînă pecete ! Pe care-i scrie şi-i înseamnă cu pecete, îi

duce Antecrist la iad, la foc veşnic. Şi cei de la marginea satului, douăzeci şi doi de gospodari, au fugit.

Zîmbea cu stăpînire. Ne privea fix. Alt adevăr decît acesta pentru el nu era !

— Pe urmă aceştialalţi au văzut că nu-i adevărat ! spuse deodată, hotărît, primarele.

— A, da, da, da !... întări Chiprian cu vocea-i falsă şi înceată. Noi ne-am rugat lui Dumnezeu ; ne-am înţeles cu stăpînirea...

La vorba de înţelegere cu stăpînirea, domnul primar Dimitrie Niculescu deveni neliniştit. Făcu un semn din ochi lui Chiprian şi tuşi.

— Noi facem cum zice stăpînirea !... zise hotărît Chiprian. Apoi amuţi.

Urmă un răstimp de stînjenire. Deodată domnul primar începu să rîdă fără pricină : găsise altă sămînţă de vorbă.

— Ascultă, Chipriane, vorbi el, ai tu la ştiinţă că a venit la crîşmă un vin foarte bun ?

— Este ! este ! răspunse rîzînd lipovanul. Cer voie să aduc puţintel vin, să fac cinste.

— Bucuros ! zise domnul Niculescu.

— Petruşca ! Petruşca ! începu a striga cu vocea-i răguşită ajutorul de primar. Un glas subţiratic de copil răspunse. Gospodarul strigă iar douăzeci ori treizeci de vorbe ruseşti, apoi se aşeză zîmbitor la locul lui mîngîindu-şi barba.

Trecu puţină vreme şi Petruşca sosi gîfîind c-un ulcior de vin.

Era un copil c-un nas cîrn cu vîrful puţintel ridicat în sus, cu capul gol, zbîrlit, desculţ, — cu obişnuita cămaşă roşie şi bîrneaţă pestriţă. Ne privi fără să clipească, cu ochii lui ca de gînsac, — apoi, la o poruncă a bătrînului, făcu doi paşi, deschise uşa şi ceru ceva.

Indată veni în prag, cu pahare verzii de sticlă, o fată naltă şi voinică, balană şi pistruie. Le dădu lui Petruşca şi se retrase în umbră. Copilul le aşeză pe masă înaintea noastră şi ieşi. Lipovanul turnă vin. Primarele puse cel întăi mîna pe pahar.

— Noroc ! zise el şi se grăbi să bea vinul. Apoi ne lămuri zîmbind : Îmi era straşnic de sete !

Cînd ajutorul de primar îi umplu paharul a doua oară, domnul Niculescu îl întrebă cu veselie :

— Ascultă, Chipriane, vra să zică aceea ţi-i nora ?

— Da, răspunse gospodarul.

— Închipuiţi-vă ! zise primarele întorcîndu-se spre noi. Şi-a însurat băiatul !...

Eu mă uitai la lipovan. El afirma din cap, de şi ne privea cu oarecare îndoială.

— Da.... începu el... am avut bocluc cu băiatul. A făcut la şcoală trei clase. Pe urmă m-am gîndit că noi sîntem bătrîni ; «baba» nu mai poate vedea de gospodărie ; şi-afară de asta tata meu şi mama mea au avere şi vor să facă zestre lui Petruşca... I-am zis aşa: Petruşca ! tu trebuie să te însori.

Tăcut, priveam spre uşa pe unde ieşise copilul desculţ şi cu părul cînepiu.

— Dar de cîţi ani e ? întrebă unul din tovarăşii mei.

— De treisprezece ani ! răspunse cu umilinţă Chiprian, iar primarele găsi prilej să rîdă cu foarte multă veselie şi să-şi beie repede paharul de vin. La noi asta nu-i mirare, urmă gospodarul. Noi am căutat şi i-am găsit o gospodină ; fată bună, de douăzeci de ani. Eu zic : Hai, Petruşca ! să te însurăm, să te facem gospodar pe tine ! Dar el nu voia ! (Şi Chiprian clătina capul cu uimire). Vai, vai ! la el nu trebuie însurătoare. El băieţel, el paşte purcei, el paşte boboci, la el nu trebuie femeie ! — Ba trebuie, Petruşca dragă,

ascultă pe bătrîni, trebuie însurăm la tine! — Dacă-am văzut că plînge, şi nu vrea, am luat *nagaica,* am pus jos pe Petruşca şi bătut bine!

— Şi pe urmă a vrut?

— Pe urmă s-a însurat! sfîrşi cu blîndeţă gospodarul.

Tăcurăm puţină vreme. Bietul Petruşca era un copil crud şi nevasta lui, care se arătase în uşă, o femeie în toată puterea cuvîntului! Întrebai:

— Dar de ce-ai vrut numaidecît să-l însori, jupîne Chiprian?

Primarele rîdea făcîndu-ne semne repezi de afirmare cu capul, — pe cînd Chiprian, c-un zîmbet de nevinovăţie, cerca să ne lămurească afacerea cu «baba» lui, cu bătrînii care dau zestre, şi cu legea lor cea veche şi dreaptă... Apoi, cînd puse mîna să-şi bea paharul de vin, se opri, şi, cu smerenie adîncă, se ridică în picioare şi se închină, frîngîndu-se din şale şi lăsînd un braţ la pămînt, înaintea icoanelor.

Cînd primarele puse a nu ştiu cîtea oară degetele pe pahar, era de o veselie ciudată şi tot întreba, pufnind de rîs, pe gospodarul Chiprian cum şi cînd şi-a adus noră în casă. Lipovanul, liniştit şi zîmbitor, cuvios şi şiret, nu răspundea nimic, lua altă vorbă şi ajunse să se tînguiască de asprimele administraţiei cu privire la pescuitul în bălţi...

Într-un tîrziu, cînd am ieşit din gospodăria lui jupîn Chiprian, satul era cufundat în întuneric adînc. Am coborît spre uriaşa baltă a Razelmului. Pe întinderi, în întunecimea nopţii, chemau paseri de apă cu mlădieri duioase de glasuri. Lacul bătea la mal cu plescăiri de valuri marine şi avea sticliri furişate, ca şi ochii pescarului Chiprian.

La întoarcere, în sat, aceeaşi tăcere ne împresura. Dormea şi cadîna, şi Petruşca, şi Chiprian, şi toţi lipovenii fără popă şi cu popă. Nici cînii nu lătrau în satul amorţit. Doar un glas răguşit, depărtat, glasul unui paznic, se urca în văzduh ca un vaiet. Numai cînd ne apropiarăm de inima satului găsirăm lumină, la crîşmă. Cîţiva pescari, ameţiţi de băutură, abia mormăiau cumpănindu-se. Alţii stăteau pe scaune, cu braţele pe mese, cu bărbile pe braţe şi cu ochii tulburi aţintiţi asupra paharelor.

Eram trudiţi. Ispas, vizitiul nostru, ne întîmpină ca să ne ducă la gazdă. Iar primarele, gînditor, iuţi pasul şi îndată ce trecurăm de şcoală se opri, se descoperi şi-şi ceru voie să se retragă...

PE RAZELM

A doua zi, pe o dimineaţă limpede, Razelmul scînteie spre depărtările mării. E o întindere largă de apă de coloarea oţelului; stă neclintită, fără nici o încreţitură; pare moartă. Nicăieri, pe maluri sau în fundurile lacului, nu se vede un pîlc de verdeaţă, un şir de sălcii, care întovărăşesc totdeauna apele dulci. Stînd de vorbă cu funcţionarul pescăriilor care ne călăuzeşte, aflăm că lacul acesta uriaş, cînd primea din bielşug apele Dunării prin Dunavăţ, gemea de peşte şi era plin de stuhării şi de papură. Pe atuncea pescarii lipoveni îl străbăteau în toate părţile, scoteau din el cu eterile şi cu năvoadele mii şi mii de kilograme de peşte de tot felul. Pe urmă Dunavăţul s-a potmolit şi apele, amărîte şi sărate de năvala mării, au ucis în scurt peştele de apă dulce. Stuhăriile şi papura au murit şi ele; întinderea de apă a rămas pustie; au contenit deasupra luciului şi legănările larilor cu aripi lungi şi chemările lor triste. Pescarii din satele din jurul lacului au început a da înapoi; numai cei mai cu dare de mînă şi mai îndrăzneţi au răzbătut pînă la mare, făcînd acolo pescuirile cu *carmace*. De cîţiva ani însă administraţia

pescăriilor a făcut lucrările trebuitoare pentru a da drumul Dunavăţului în Razelm. Apa lacului s-a îndulcit, sămînţa de *ciortani* şi de alte soiuri de peşti s-a înmulţit iar şi vechea pescărie va începe iar în întinderi. Ca semn de îndulcirea apei se văd ici şi colo muguri de papură şi stuh răsărind de-asupra luciului. Ani de zile rădăcina veche n-a mai putut să străbată apa care ardea mlăzile; acuma, după atîta vreme, plantele iar vor sui la soare şi iar îşi vor cuceri vechea lor împărăţie.

Doi lipoveni arşi de soare, voinici, cu braţele vînjoase, au dat barca la apă. Suim şi noi şi pornim lin spre Babadag, pe luciul Razelmului.

Nu adie deloc vîntul; o tăcere mare se desfăşoară în toate părţile. Vedem multă vreme satul Sarichioi, cu viile lui şi cu casele-i nenumărate pe costişa domoală. În tăcerea asta numai lopeţile pescarilor bat luciul apei în tact rar şi regulat. În toate părţile lacul are puţină adîncime; i se vede fundul, din care se ridică pădurea nouă de stuh.

Ne depărtăm de maluri, zările încep a avea contururi tot mai line. Pe luciu, înaintea noastră se arată cufundari iuţi, care apar şi dispar şi iar apar, departe. Pescarii noştri le zic *corcodeli*. Din cînd în cînd un cormoran mare, negru, trece prin văzduh vîslind rar. Se arată şi cîrduri de pescăruşi graţioşi... Zborurile de paseri toate se îndreaptă în aceeaşi parte, spre răsărit; se simte vecinătatea mării.

Într-un tîrziu intrăm în vorbă cu lipovenii. Se arată bucuroşi că Razelmul iar are peşte.

— Asta-i foarte bun... Mai demult era bogăţie, o duceau bine oamenii noştri, dar pe urmă a fost rău. *Razim* nu mai vrea să aibă peşte, nici noi nu mai avem pîne!

— Ei, dar acuma iar are să vă dea voie statul să pescuiți...

— Da-da, zic pescarii veseli; pînă acuma greu a fost, dar de acuma tot are să fie mai bine.

— Și acuma, în anii din urmă, ce făceați?

— Ce să facem? Lucram și noi cît puteam... Ne duceam la *cicoi,* pe la Galați și pe la Brăila și lucram la pămînt. Cîștigam o leacă de parale și ne întorceam acasă...

— Da' viile și pămîntul de acasă cine le lucrau?

— Femeile...

Și mi-am adus, la vorbele lor, aminte de arătările din ajun, dintre vii, de ființile acelea zbîrcite, încovoiate, trudnice în toată înfățișarea lor, nevestele roabe ale Sarichioiului. Ele fac toată gospodăria casei, ele cresc copiii și vitele, ele îngrijesc viile și lucrează ogoarele. Bărbații muncesc în altă parte.

Oamenii vîsleau domol și cu tărie, dar stăteau tăcuți la locurile lor. Am mai cercat să-i desmorțesc. Am început a le spune și a-i întreba și pe ei despre istoria cu Petrușca, pe care tatăl său Chiprian, ajutorul de primar, l-a bătut și l-a însurat cu de-a sila la treisprezece ani...

— De ce l-a însurat numaidecît? am zis eu rîzînd. Mie mi se pare asta un lucru tare ciudat!

Oamenii mă priveau serioși, cu luare-aminte, parcă voiau să se încredințeze de nu cumva știu eu ceva despre taină. Văzînd că nu știu nimic, și-au păstrat mutenia lor. Și pe urmă am mers mult așa, tăcuți, sub cerul liniștit, pe lacul luciu, spre ghiolul de la Babadag.

Mai tîrziu am aflat eu mai multe lucruri despre obiceiurile și viața acestor muncitori moscoviți din delta Dunării și bălțile Dobrogei. Și am aflat adevărul și asupra soartei sărmanului Petrușca, precum și felul cum odată și odată se va consola pentru timpuria-i căsnicie.

Obiceiul lipovenesc de a însura băieții e adus din mijlocul Rusiei, de unde sectarii aceștia au fugit. Bătrînul Chiprian, tatăl lui Petrușca, ne vorbea cu atîta blîndețe și dragoste despre singuru-i fecior, despre averea bătrînilor și despre toate; nu spunea însă că are ca femeie o bătrînă istovită de muncă și de bătăi, cu obrazul negru și mădularele uscate. Nora pe care o aducea în casă nu era pentru Petrușca, ci pentru el. Petrușca va crește și nevasta i se va ofili în vremea asta. Cînd Petrușca va fi bărbat, Chiprian va fi bătrîn. Petrușca îl va bate și pe tatăl său, va bate mai ales și pe nevastă-sa de cîte ori se va îmbăta, — și cînd băiatul lui cel întăi va avea treisprezece sau patrusprezece ani, și el, la rîndul lui, văzîndu-și nevasta sarbădă ca o momîie, își va aduce aminte de fapta plină de înțelepciune a bătrînului Chiprian... Va spune și el băiatului lui multe despre avere și despre nevoia neapărată de însurătoare, îi va trage o bătaie și-și va aduce noră vrednică în casă... Oamenii aceștia poartă și un nume deosebit în limba rusească, o vorbă care s-ar putea tălmăci pe românește cu *norari.* Obiceiul e răspîndit, și se pare că pravoslavnicii creștini nu prea fac o taină adîncă ei în de ei din faptele acestea. Se spune că o dată, într-un sat rusesc, popa se năcăjea cu oamenii să urce cu odgoane, pe scripți, un clopot în turnul bisericii... Țipau, se încordau, degeaba, clopotul nu se da ridicat. Atuncea popa a pus degetul la frunte și s-a gîndit. Apoi a zis: «Poate din pricina păcătoșilor de *norari* nu vrea clopotul să se suie în clopotniță... Să se deie norarii la o parte!» Și norarii cu toții s-au

tras la o parte, iar ceilalţi enoriaşi şi-au făcut cruci mari, au scuipat în palme şi au izbutit singuri să ridice clopotul.

Viaţa acestor întunecoşi muncitori se petrece între băutura de la crîşmă şi bătăile crunte de acasă. Nu cunosc o simţire mai luminoasă, dragostea tinereţii ca la ruteni ori ca la romînii noştri. Pentru ei dragostea este ceva animalic, ca şi băutura, ca şi mîncarea. O noapte cu lună, o melodie de privighetoare, o margine de apă cu luncă, n-au pentru ei nici un înţeles. Intre un bărbat şi o femeie nu poate fi decît un singur lucru, în care nu intră însă deloc o simţire mai gingaşă. Un drumeţ care găzduieşte la marginea unui sat, intră în casă, mînîncă, apoi vede că gospodarul nu-i acasă şi-i ia el locul lîngă femeie. Asta e ceva foarte obişnuit, ceva care se înţelege de la sine. Aici nu încape ruşine — după cum nu încape ruşine cînd bei un pahar de apă...

LIPOVENII

Lipovenii bălţilor Dobrogei nu-mi sînt cu totul necunoscuţi. Fraţi buni de-ai lor am întîlnit şi în ţară. In tîrguşorul în care am copilărit, am bătut mingea ş-am înălţat smeie cu mulţi băieţi, ai căror părinţi bărboşi erau negustori fruntaşi. In cîmpiile sucevene iarăşi am dat peste sate în care plugarii toţi erau muscali de aceştia cu cămaşă roşie.

Viaţa, ş-a unora ş-a altora, în comunităţi mici religioase, era închisă ca de-un zid privirilor din afară. Noi copiii ne jucam de-a valma la soare, însă în casele lipoveneşti era o umbră în care nu pătrundeam niciodată. Intre feluritele poveşti pline de taină, pe care le auzeam mai ales de la femei, intrau uneori şi istorii stranii despre fugarii aceştia ruşi. Cred ş-acuma, mi se pare, că morţii lor dispăreau deodată, noaptea, fără să li se ştie urma. Căci cel ce părăsea lumea nu se cădea să fie îngropat în ţintirimul nostru păginesc ; era dus în grabă, într-o căruţă cu doi căluţi repezi, la mănăstirea lor Manolea, unde se afla un ţintirim al lor bun şi sfînt. Acolo erau biserici, călugări, cîntări şi cetanii, după datina cea adevărată şi ortodoxă, după cărţile care, cum spun ei, «au rămas de la

Dumnezeu, dintru începutul lumii». De acolo, de la Manolea aceea sfîntă, care mi se părea foarte depărtată, soseau uneori, în niște căruțe mari, fără arcuri, călugări și călugărițe în rasele lor cu pelerine scurte și cu comanace rotunde în cap. Noi copiii «eretici» îi priveam cu mirare, și ne uimeau mai ales cizmele lor extraordinar de mari și grozav de pline de noroi. Ne lăsam smeiele și arșicele și ne așezam la pîndă. Pe tejgheaua cea mare, sosea îndată un samovar de alamă, și stăpînii dughenii se grăbeau să scoată migdale, cozonac, o sticlă de rom. Beau ceai pahar după pahar și sfătuiau încet în limba lor străină. Pe urmă părăseau samovarul și intrau în odăile întunecate de dindos, unde erau magazii, cămări neștiute și feredeie cu abur. Ce făceau acolo? ce spuneau? Ceteau și slujeau după legea lor? Ori stăteau la masă cu mîncări coapte în cuptor numai, după datină? Nu puteam ști nimica, de și eram grozav de curioși, și ne uitam numai la minunata orînduire a prăvăliilor, care cuprindeau și coloniale, și brașovenii, și băuturi felurite. Un țăran, în zi de tîrg, putea cumpăra din asemenea prăvălie și coasă, și sare, și păcură, și zahar, și putea cinsti ș-un adălmaș. Dughenile lipovenești erau cuprinse în admirațiile copilăriei mele.

«Ce pot face oare călugării și călugărițele lor?» ne întrebam noi gînditori, pe cînd, într-un tîrziu, ne îndreptam spre case. Băieții lipovenilor nu erau printre noi, dispăruseră ca-n pămînt, și pe urmă, după ce se arătau, nu răsuflau nimica, parcă le era gura cusută.

«Eu știu?» răspundeam tot noi. Și unul își aducea aminte de istorii șoptite pe sama schismaticilor, precum că monahii lipovenilor au o datorie mare în viața lor, una singură, să-și păzească sufletul de Satana. Deci trupul, care este plămădire diavolească, nu trebuie lăsat noaptea hodinei și somnului, căci atuncea sufletul ar putea fi pierdut. Călugărul lipovan prin urmare, ziceam noi, își anină de grindă, deasupra patului, o frînghie, și toată noaptea se frămîntă, ridicîndu-se pe frînghie, zvîrcolindu-se și ținîndu-se de ea cu amîndouă mînile, pentru ca nemernicul trup să nu găsească hodină și sufletul să fie ferit dinspre necurata întrupare a iadului.

— Și oare totdeauna fac așa? am întrebat eu odată pe Franț, băiatul fierarului, care era mai mare și știa mai multe decît mine.

— D-apoi cum! Totdeauna se sfarmă și se zbuciumă. Asta-i datoria călugărilor lipoveni. Așa-i legea lor!

— Și vra să zică ei niciodată nu dorm!

— Cum să nu doarmă? strigă cu uimire Franț. Ziua ce fac?

— N-ai văzut? Ziua beau ceai!

— Într-adevăr! șopti cu uimire tovarășul meu, căci logica era teribilă. Vra să zică ei nu dorm niciodată!

— Și cu ciubotele lor... urmai eu, n-ai văzut? De ce-s așa de pline de glod?

— Eu cred că și asta-i tot după legea lor cea păcătoasă! răspunse Franț cu hotărîre și cu dispreț.

Tot cu Franț și cu alții cercam cîteodată să spionăm pe lipoveni printre crăpăturile zaplazului și pe la poarta de dindos. Nu era însă chip. Zaplazul era de două staturi de om, ca la o cetate, și n-avea nici o crăpătură. Poarta era și mai mare. Și-n dosul zaplazului ș-a porții, din întunericul grajdurilor și magaziilor, cum ne apropiam, începea să urle și să latre un cîne răgușit și sălbatic care ne vîra în toate groazele. Uneori, chiar lîngă scîndurile zaplazului, un glas

gros izbucnea. Nu vedeam pe cel ce strigă, dar eu îmi închipuiam totdeauna o arătare ciudată, un lipovan bătrîn, cu părul şi barba zbîrlite şi încîlcite. «Care-i acolo, măi» urla glasul. Şi noi o zbugheam într-o fugă nebună, cît ce puteam, şi ne opream departe, gîfîind. Franţ înjura mînios, scuipa într-o parte, şi ne lămurea că acolo nu se poate să nu fie ceva necurat.

— Măi, să ştiţi voi, lipovenii îs oameni spurcaţi şi eretici !...

Aşa lipovenii negustori de la noi, închişi în cetăţuile lor, neprimind doctor, moaşă şi agent sanitar, retraşi ei în de ei, cu obiceiurile şi călugării lor, au rămas o taină pentru întreaga mea copilărie. Din cînd în cînd, unul din copiii lor cu care petreceam la aer şi la lumină, se despărţea de noi. El zicea că se duce la Manolea, la învăţătură. Pe urmă, mai tîrziu, se ducea la învăţătură mai înaltă, la şcoala de la Fîntîna Albă, din Bucovina, unde sălăşluia mitropolitul cel mare lipovenesc. Incolo, viaţa lor de negustori, paşnică şi cuminte, se scurgea în dugheana plină ca un stup. Doi ori trei ucenici de prăvălie, cu şorţ dinainte, pe care-i chema Chiprian ori Petrachei, intrau şi ieşeau din închisoarea lor, păstrînd legătura cu lumea. Nevestele, grase şi groase, stăteau neclintite pe scaune, şi ronţăiau alene sîmburi de bostan ori sora-soarelui. Fetele erau cu părul balai cum e cînepa şi cu obrajii roşii. Iar negustorii, bărboşi, cu vorba domoală, îşi făceau cu multă pricepere afacerile şi duceau dulce prietinie cu toţi slujbaşii comunei.

— Dar nu-i aşa cum credeţi voi, zise Iohan fierarul, tatăl lui Franţ, cătră ovrei şi mahalagii, într-o sară. Voi credeţi că lipovenii toţi au o lege ? cum avem noi romînii, ori cum aveţi voi jidanii ? Nu-i adevărat ! Lipovenii din tîrg de la noi se închină ca cei de la Manolea. Dar lipovenii de peste Siret, de la Lespezi, se închină altfel. Şi cei de la Tîrgul-Frumos au altă lege. Iar cei de la Brăteşti, de peste deal, alta !...

— Cum se poate una ca asta, domnu Iohan ? îndrăzni să întrebe cineva.

— Hm ! cum se poate ? bine se poate ! grăi domnu Iohan, care ştia toate, şi avea mustăţi lungi, ude de vin. Lipovenii de la noi ţin de mitropolitul de la Fîntîna Albă. Ei zic că sînt adevăraţi credincioşi şi fac şi pe muscali şi pe toţi ceilalţi *iritici*. Acu popii celor de la Lespezi au făcut o poznă, mitropolitul i-a dat afară, ei n-au vrut să iasă, poporul a ţinut cu ei, şi au rămas blăstămaţi şi schismatici. Tot aşa s-au ales iritici şi schismatici cei de la Podul Iloaei, care au rămas c-un popă al lor, la acela să vedeţi voi băutură de vodcă ! Iar la Brăteşti, ce să vă spun eu ? De aici pînă la Brăteşti e o palmă de loc. Pe iriticii de acolo trebuie să-i ştiţi voi bine, căci sînt un sat întreg de plugari, care nu fumează tutun dar beau bine !

— Vra să zică şi cei de la Brăteşti au altă lege ? întrebă o femeie.

— Şi cei de la Brăteşti au altă lege întări cu linişte Iohan.

Stăteam o mulţime de bărbaţi, femei şi copii, la sfat, în faţa fierăriei, la un podeţ, în pulberea caldă a uliţii ; era întuneric, şi-n curînd trebuia să răsară luna nopţilor de vară. Prin umbra de deasupra noastră, săgetau lilieci. Un străjer cu suman şi cu spangă îşi căutase într-un cotlon culcuş. Cinele de la Cornei, lipovanul de aproape, cîteodată, rar, mîrîia adînc şi lătra răguşit.

— Voi n-aţi fost în sat, la lipovenii de la Brăteşti ? întrebă Iohan, fierarul. Eu am fost. Muncesc straşnic pămîntul. Sînt oameni voinici. Ei pămîntul îl lucrează numai cu caii. Boi la lipoveni n-am văzut !

— Aşa-i legea lor ! îmi şopti la ureche tovarăşul meu Franţ.

— Şi cînd am intrat într-o gospodărie a lor, urmă fierarul, vai de măicuţa care m-a făcut ! Incă aşa glodărie n-am văzut de cînd sînt. Aşa murdărie, aşa ticăloşie şi aşa glod... calul intră pînă la genunchi, şi căruţa pînă-n butucul roţii...

Eu îmi adusei îndată aminte de cizmele călugărilor, dar tovarăşul meu păstră tăcerea : el rămînea în credinţa lui, c-aşa li-i legea : să poarte ciubote uriaşe pline de noroi !

— Şi-n case la ei, urmă domnul Iohan, mămulică maică ! cum era afară, aşa era şi-n casă !— Pe urmă am văzut şi biserica lor. Ştiţi ce biserică ? In fierărie la mine e mai frumos decît în biserica lor. — Dar asta-i alta. Să vedeţi ce obicei au lipovenii de la Brăteşti la însurătoare. La ei nu merge să ia un flăcău pe fata care i-i dragă. Nu. Atuncea cum s-ar mărita cele urîte ? Să vedeţi. Cînd un flăcău vrea să se însoare, toate fetele mari se adună în bisericuţa ceea a lor. Pe flăcău îl leagă la ochi bine, şi-l împing între fete. Bătrînii stau deoparte. Flăcăul umblă, caută, şi pe care pune mîna, ca orb ce-i, aceea i-i nevastă legiuită, fie bătrînă, fie urîtă. Cu ea se însoară, ţine gospodărie şi face copii... — Vai de capul lor ! sfîrşi domnul Iohan, c-un accent de dispreţ pe care-l observam şi la tovarăşul meu Franţ.

Sfatul ţinu aşa pînă la răsăritul lunii, şi fierarul descoperi multe taine din viaţa şi moravurile lipovenilor, căci era om purtat prin lume şi toate le ştia !

Iar pe lipovenii de la Brăteşti, înalţi şi spătoşi, cu bărbi mari, şi pe lipovencele lor urît îmbrăcate cu cituri colorate, de multe ori i-am văzut, duminicile, în tîrg. Intr-un rînd i-am văzut la o petrecere a lor cu rachiu, cîntînd cîntece grozave, bărbaţii cu basuri profunde şi femeile cu ţipete stridente şi sălbatice. Ameţiţi s-au grămădit în căruţele lor claie peste grămadă, şi, cu aceleaşi urlete, au pornit în goana cailor mărunţi pe-o vale.

I-am văzut altă dată la alegeri. Erau toţi ameţiţi şi jucau pe deasupra capetelor nişte ghioage năprasnice. Cel mai înalt şi mai bărbos dintre ei, unul Timofte Galan, izbucnea din cînd în cînd într-un răcnet cumplit :

— Trăiască *dipotatu !* — Şi de la nimic, dintr-un cuvînt, s-au încăierat într-o bătălie cum n-am văzut de zilele mele. Săracul Timofte, căzut la pămînt, gemea, ca un taur junghiat, iar ceilalţi trăgeau în el cu bîtele, zdrobindu-l. — Pe urmă l-am mai văzut pe Timofte Galan, iar pe picioare, iar voinic şi iar cu chef, rîzînd c-un rînjet larg şi cercînd a cînta un cîntec din pustietăţile muscăleşti.

Toate amintirile şi imaginile acestea ale trecutului, tainice pentru că erau cufundate în penumbra anilor de demult, se trezeau din uitare şi se luminau, pe cînd intram în bălţile Dunării, şi mă aflam din nou între sectarii lipoveni.

IARĂȘI LIPOVENII

Despre felul de viață al lipovenilor din Deltă am aflat multe, într-un rînd, de la un om inteligent, cu care am făcut un drum de cercetare pe brațul Sulinei.

Sectarii aceștia pribegi au venit din mijlocul *sfintei Rosii*. Ei au convingerea nestrămutată că au rămas la credința adevărată, care e scrisă în cărțile vechi ale rușilor, la vechiul crez în marele sfînt Nicolae, aproape în afară de Dumnezeu-Hristos. Pentru ei sfîntul Nicolae este cel mare, cel puternic, către el se îndreaptă toți bine-credincioșii.

După schismă, trecînd prin multe năcazuri, rămași fără preoți (căci clerul luase partea puterii), s-au zbătut, au pribegit, s-au împărțit în nenumărate secte. Unii au ajuns să-și facă vlădică dintr-un renegat vlădică din Balcani, prin ce întorsături și tîlcuiri ale legii nimeni nu-și poate da sama... Vlădica acela făcea popi... Alții au primit în vremea asta, ca să nu rămîie fără cler, pe toți răspopiții, pe toți popii alungați pentru ticăloșii... Alții, singuri, strînși în jurul unei biserici fără slujitor, se însurau, făceau copii, mureau

și plîngeau de durere că nu au pe cineva să le rostească sfintele rugăciuni ale creștinilor... În durerea lor atuncea furau un preot, îl aduceau într-ascuns în sat, îl puneau în grabă să facă slujba sfîntă, să binecuvinteze unirile, să boteze odraslele, să cînte veșnica pomenire pe morminte, apoi tot într-ascuns, după ce-l încărcau așa cu păcatele lor, îl duceau undeva, într-o pădure, și-l zugrumau, ori îi dădeau drumul sub gheșurile unui rîu... Alții, însfîrșit, dacă au văzut că rămîn fără preoți, au strigat că de acuma se apropie sfîrșitul lumii și Antecrist a coborît pe pămint; de-acuma neamul omenesc se va stînge; s-au și găsit stihuri sfinte în evanghelie care arată deslegarea pentru acele timpuri amare: de vreme ce oamenii vor pieri, pentru ce să se mai nască urmași din ei? Și așa s-a iscat soiul acela de oameni, fără barbă și cu glasul subțire, care însă nu sînt femei, și nu sînt nici bărbați...

— Neam de oameni sălbatici și răi! îmi zicea tovarășul meu. În sîngele lor parcă clocește ceva din întunericul și nesiguranța ghiolurilor și a pădurilor de trestii!

Îmi vin în minte felurite întîmplări... urmă el. Odată, pe cînd eram slujbașul statului și umblam în inspecție prin bălți, un sat întreg m-a împresurat, și au îngenunchiat o mulțime de pescari în mîzgă, cerînd cu glas mare să iert pe unul dintre ai lor dat în judecată pentru furturi și ticăloșii, că ei vor să-l facă popă!... Era un lipovan nalt, c-un obraz buged, ars de băutură; un om care numai de ticăloșii se ținuse, care pornise multe bătălii sîngeroase în stufuri, care poate făcuse și omor... Ei voiau să-l facă popă al lor!

Într-un rînd vlădica lor de la Slava Rusă a murit, și mitropolitul de la Fîntîna Albă din Bucovina, cu

toată suita lui, a venit în bălți, ca să fie de față la alegerea unui nou arhiereu... S-a strîns acolo tot poporul, mirosind a *vodcă* și a dohot. Două partide erau. S-au certat, au urlat, și-au arătat pumnii, unii și-au zdrobit în bătaie, în focul lor, nevestele și copiii, apoi iar au început să se certe și să urle... Unii voiau un vlădică, alții altul ; și unul și altul erau popi făuriți din pescari ; lăsaseră eterile, năvodul și lotca, și îmbrăcaseră sfintele odăjdii... Umblau de la crîșmă la biserică și de la biserică la crîșmă ; și-acuma voiau să se aleagă episcopi.

În vremea cît poporul dezbătea aceste afaceri obștești, mitropolitul zîmbea în scaunul lui și-și mîngîia fuiorul lung al bărbii. Deodată dau năvală prin mulțime două femei, își fac loc cu fustele lor uriașe, se apropie și cad în genunchi lîngă papucii prea sfîntului mitropolit. Sărută țărîna, apoi poala anteriului, și rămîn în genunchi nemernice, neîndrăznind să ridice privirile...

La privelișteа asta, zarva mulțimii contenește, mitropolitul pare a se trezi, și întreabă :

— Ce voiți, femeilor ?

Atuncea una din ele a strigat cu glas mare :

— Iaca, înalt prea sfinte părinte !... Popa Serghei, pe care vrea norodul să-l aleagă vlădică, e un cîne fără lege ! Iaca, înalt prea sfinte, eram singură săptămîna trecută acasă, cu copiii, și a intrat popa Serghei în casă și s-a aruncat asupra mea... Au văzut și copiii... erau de față, prea sfinte !... Pe urmă s-a sculat și s-a dus... Acuma vrea să se facă vlădică !

A început și cealaltă să strige... Amîndouă rosteau vorba cea adevărată a poporului, și dădeau chiar amănunte părintelui mitropolit, cu ajutorul brațelor și al malacoavelor...

Atuncea a fost mare zvoană, și s-au bătut satele în jurul mitropolitului, pentru drepturile popei Serghei...

— Altă dată, zise iar tovarășul meu de cale, administrația pescăriilor Dobrogei a chemat norodul la o mare sărbătoare, căci Dunavățul înomolit fusese desfundat, și lacul Razelm avea iar să se umple de apă dulce și de pește... «Se umple *Razimul* de aur !» strigau lipovenii, rîzînd bucuroși.

Au adus slujbașii cîrmuirii, acolo, sub sălcii, pe malul apei, butoaie de vin și de spirt, și mulțimea adunată a prins să strige și să chefuiască. Veniseră mulți, cu femei și cu copii.

După cele dintăi cinstiri au început cîntările, grozavele lor cîntări chiuite... Erau urlete așa de spăimîntătoare, încît stolurile de zburătoare sălbatice ocoleau de la depărtări de kilometri.

Pe urmă s-au înfierbîntat, și cu cît se înfierbîntau mai tare, cu atît băutura curgea mai năvalnic. Cu oalele lor aduse de acasă umblau de la butoi la butoi, de la vodcă la vin, de la vin la vodcă. Dădeau fetelor, dădeau copiilor. — Asta dă putere ! îi învață ! strigau ei către civilizații care alcătuiseră această serbare.

Și încet-încet urlete tot mai răgușite izbucneau, și cîntările se stînseră...

Nimenea nu-i mai putea opri. Șovăiau cu ochii topiți, unii ; alții băteau cu pumnii în toate părțile, cu privirile sîngeroase ; alții plîngeau căzuți în genunchi, se închinau și băteau mătănii, cuprinși de o pocăință fierbinte. Și tot duceau oalele cu băutură la gură. Și-n întărîtarea aceea sălbatică, mulți se repezeau orbiș între femei, le cuprindeau la întîmplare și le tîrau sub sălcii... Asta se petrecea subt ochii administrației, și

toți se uitau și nu puteau face nimic... Unii se minunau, alții rîdeau... Asfințea soarele și umplea de o lumină de aur stufișurile de lozii.

Apoi de la femei s-au încăierat. A început o luptă iute cu pumnii. Se băteau de-a valma, toți. Pe urmă cei mai tari au prins a mîna spre apă pe cei mai slabi, și s-au ales așa două oști, care șovăiau, urlau răgușit, și se băteau orbește, înaintînd spre baltă... Au intrat bătîndu-se în apă. Învingătorii împingeau la adînc pe învinși, săreau în luntri, puneau mîna pe lopeți și băteau cu lopețile pe cei care năzuiau spre maluri... Cu mare greutate i-au putut liniști puținii milițieni și puținii oameni treji care erau de față... I-au amenințat cu puștile, au tras focuri în aer, și i-au adus pe toți la mal, uzi din cap pînă în picioare și plini de sînge... Apoi au urmat iar răcnete de ceartă și nesfîrșite înduioșări. Multe lacrimi și mult sînge s-a dus atunci pe Dunavăț în Razelm...

Într-un tîrziu, noaptea, după ce și-au bătut cu pumnii și picioarele nevestele și copiii, s-au liniștit bărbații...

Și multă vreme au povestit apoi lipovenii cu laude despre minunata petrecere, *«care a fost pe Dunavețcînd ministrație dat drumu aur na Razim»*...

«HOTELUL» DIN DELTĂ

Înaintam spre Gorgova cu *Chilia,* vaporașul administrației pescăriilor, un vas mic și iute care fugea ca o gînganie pe Dunărea tulbure și revărsată, vibrînd din helice.

Eram în tovărășia unui om inteligent, bun cunoscător al Deltei : un bărbat voinic și spătos, c-un cap expresiv cu păr creț, cu ochii mari și vioi ; un cap de muzicant. Stăteam amîndoi pe covertă, și-n adierea de vînt ce ne cînta pe la urechi, priveam tablourile mișcătoare care veneau, treceau și rămîneau în urmă, și vorbeam despre marea întindere de bălți de la gurile fluviului, cu nesfîrșita-i și tainica-i viață și cu oamenii ei primitivi. Tovarășul meu punea o pasiune de artist în descrierile lui, și pe lipoveni, locuitorii stufurilor, îi zugrăvea în întunecate colori ; era hotărît dușmanul lor.

Departe, zările se ștergeau în pulberile de secetă răscolite de vînt. Nouri se înălțau înaintea noastră de la hotarul mării. Iar în juru-ne, ilustrînd parcă vorbele tovarășului meu, apăreau și dispăreau marile lunci de sălcii pe deasupra cărora fîlfîiau paseri bi-

zare, sate înecate, împresurate de o horbotă de valuri, și oamenii locurilor acelora...

Fluviul se revărsase și înecase toate. Bărbați murdari, plini de noroi pînă în creștetul cușmelor, cu rădăcini de ierburi amestecate în bărbile sălbatice, călcau încet și greu prin noroaie și bălți, își cercetau cu ochi mirați proprietățile ori se învîrteau năcăjiți în jurul bărcilor unse cu catran. Gardurile țesute cu oarecare meșteșug din trestie stăteau prăvălite de apă și casele muruite cu lut, cu geamurile sparte, aveau în mijlocul smîrcurilor o înfățișare de spaimă și pustiu.

— Se pune o întrebare, grăi tovarășul meu arătînd spre lipovenii cei plini de mîl, de ce le-o fi dat prin gînd oamenilor acestora să-și suflece pînă la genunchi nădragii lor enormi ?... Grija aceasta este absolut de prisos, căci și capetele văd că s-au tăvălit prin noroiul bălții...

Un slujbaș al pescăriilor găsi de cuviință să rîdă tare, auzind această observație, și, ca să ne facă probabil o plăcere, deodată apostrofă c-o voce de stentor pe cîțiva din gospodarii pravoslavnici.

— *Bre, gospadin!* țipă el ridicînd mînile la gură și trimițîndu-le răcnetul ca pe o pîlnie, ce vă fac grădinile ?...

Un pescar mai vesel încercă să rîdă în barba-i zbîrlită și răspunse c-un glas și mai grozav, ca și cum era vorba de-un concurs de răcnete :

— In grădini la noi, domnule Antoane, acuma rîmă *ciortanii !*...

— Asta-i bine, bre ! N-o să mai aveți nevoie să arați la primăvară...

Pravoslavnicii se întoarseră unii spre alții și începură să rîdă dînd din mîini și făcîndu-și semne.

Chilia trecu repede, spintecînd unda ca o zvîrlugă, și-l lăsă în urmă zugrăviți ciudat pe fundul unei lunci de sălcii.

O clipă ni se arătară aproape de mal cîteva case pe prispele cărora femei și copii stăteau privindu-ne cu mînile streșină la ochi.

— Hei ! izbucni glasul lui domnul Anton ; unde-s gospodarii ?

Femeile ridicară brațele și tăiară înaintea lor cu palma, arătînd departe, spre mare :

— Departe ! Departe !

— Departe ! Departe ! — mormăi Anton, scîrbit și disprețuitor.

Dar repede rămîn în urmă și femeile cu fuste roșii și tulpane verzi, și *Chilia* trece pe lîngă o flotilă mare de gîște albe și crețe. Calcă liniștit unda, saltă pe valurile stîrnite de vaporaș, întorc capul la dreapta ori la stînga odată toate, ca trase de ațe. Intîlnim îndată după aceea și cîțiva pescari în niște lotci lungi și sprintene ; lucrează vîrtos și iute la lopeți, ca și cum i-ar alunga cineva din urmă.

Priveliștile fură închise un timp de păduri mari de stuf. Ici-colo ieșeau ca niște cărări la albia mare gurile gîrlelor pline. Gărduțuri de trestie închideau ca niște portiți peștele care năvălise acolo la revărsare ca-n niște căldări. Pe urmă începură iar a se arăta lunci rare de sălcii bătrîne.

Tovarășul meu vorbea acuma despre colonizarea Deltei și despre satele nouă pe care le întemeiase pe vremuri răposatul Nenițescu. Era o chestie arzătoare, care-l pasiona. Dar deodată îl văd cu mirare că se oprește brusc. M-atinge c-o mînă și cu cealaltă îmi arată ceva care-l uimea grozav.

Intr-o clipă văzui despre ce era vorba.

Pe malul stîng, dintre sălciile bătrîne, deodată se înfăţişase şi ochilor mei o cocioabă, o casă neobişnuit de mare. Pe păretele ei văruit, poate un glumeţ zugrăvise cu catran, în litere mari şi neregulate, aceste vorbe :

PARDON, HOTEL DE PORCI

— A ! Aici trebuie să ne oprim ! vorbi rîzînd tovarăşul meu. Iată un loc civilizat în delta noastră, şi o firmă !

Dădu o poruncă. *Chilia* săltă veselă pe unde şi coti la mal. Echipagiul ieşise în păr şi se bucura şi el de privelişţea aceasta neobişnuită. Freamătul helicei se opri şi ne coborîrăm într-o barcă, cu domnu Anton.

Doi lopătari vîsliră spre grind. Acuma două lucruri se deslueau vederii noastre : un cîrd de godaci murdari la malul apei, şi-un pîlc de lipoveni la un foc de găteje.

— Hm ! mormăi domnu Anton ; acuma se cuvine să ne întrebăm : Al cui e *hotelul ?* Al acestora, ori al acelora ?

Deocamdată nimeni nu putea răspunde întrebării. Porcii, în smîrc, mușluiau căutînd rădăcini de ierburi. La apropierea luntrii, toţi, ca la o comandă, înălţară nişte rîturi lungi şi nişte urechi ascuţite, şi rămaseră privindu-ne, cu semne foarte vădite de mirare. Dincolo, lipovenii îşi pregăteau la foc, dinaintea casei, cina. Mai primitori şi mai binevoitori decît godacii, se ridicară în picioare şi se apropiară de mal.

Totuşi stăpîni ai locului păreau mai mult godacii. Cum puserăm piciorul pe uscat, deodată prinseră a grohăi, ridicînd şi mai sus sfîrlele. Urechile şi le mişcau în semn de întrebare. Erau toţi slabi, cu picioarele înalte şi subţiri, şi pînă la mijloc vopsiţi cu roşu.

— Aceştia sînt porci de Deltă, îmi zise tovarăşul ; foarte buni fraţi cu cei sălbatici care trăiesc pe plăvii. Vopseala aceasta roşie le-o dă balta, cu unele plante şi rădăcini ale ei...

Pensionarii păreau a-i asculta cuvîntul şi manifestară oarecare semne de prietinie. Înfăţişarea noastră se vede că nu le păru duşmănoasă. Încetîndu-şi grohăitul, ieşiră din mîl şi se mişcară spre noi, privindu-ne curioşi cu ochii lor mici şi albineţi.

Ceilalţi, lipovenii, se arătau a fi pescari. Îşi pregăteau mîncarea. Turnaseră din oale mari de lut peşte mărunt şi zamă într-un fel de treuci scobite în lemn de răchită. Pe dinăuntru rămăseseră aşchii, pe deasupra cioturi şi coajă. Şi în aceste străchini nu cu mult deosebite de ale strămoşilor din epoca locuinţilor lacustre, peştele şi zama scoteau aburi. Un singur pescar bărbos rămăsese lîngă jaratec şi c-un vreasc cules din luncă, nestricat şi nerotunzit de cuţit, mesteca o mămăligă într-un ceaun.

Domnu Anton îşi luă înfăţişarea de autoritate şi întrebă c-o voce serioasă :

— A cui e casa ? Cine şade aici ?

— Casa şi porcii *la Macan...* răspunse cu blîndeţă unul din bărboşi.

— Care Mocan ?

— *Nu ştii cum chiamă la el.*

— E acasă ?

— Nu, *gaspadin işpector...*

— Unde-i ?

— *Nu ştii...*

— Dar voi ce faceţi aici ?

— Noi pescari... Facem *muncare...*

— Aşa ? Dar îndreptările le-aveţi în regulă ?...

— Avem ! Avem ! strigară în cor pescarii și se ploniră spre autoritate.

Indată începură a se scărpina și a scormoni pe sub mîntenele lor pătate de untură și de solzi de pește, grămădindu-se și împresurîndu-ne. Aveau niște hîrtii vechi și unsuroase și niște glasuri umilite. Cînd vorbeau își plecau capetele ; — cînd începea a rosti ordine solemne administrația, ridicau frunțile și ascultau cu luare-aminte, cu ochii alburii holbați, cu gurile căscate în bărbile încîlcite.

Deodată se făcu o mișcare și izbucni un răcnet de alarmă. Domnu Anton făcu un pas înapoi. Doi dintre pescari se repeziră spre foc, dînd din mîni și înjurînd mînioși pe ruseşte. Uimiți se întoarseră în loc și ceilalți și se repeziră pe urma celor doi. Domnu Anton începu a rîde cu bunăvoință. Godacii cei cu sfîrle lungi se apropiaseră pe furiș de treuci și gustau c-o plăcere nespusă din cina lipovenilor.

Cu bețele, cu picioarele, cu pumnii se prăpăstuiră pescarii, disputîndu-și hrana cea de toate zilele și blăstămînd.

— Asta porc a dracului, ca și *Macan !*

Porcii se traseră în liniște la o parte, dar rămaseră întocmiți într-un fel de coloană de atac, tăcuți, cu ochii țintă și cu sfîrlele înălțate.

Lămuririle și cercetările documentelor iar începură, căci domnu Anton era un om care știa să-și facă datoria. Brațul lui, înarmat cu hîrtiile unsuroase, se agita energic, și glasul lui rostea cu hotărîre porunci ale legii, pe care bieții lipoveni le primeau c-o adîncă evlavie, dar nu le înțelegeau deloc, ca și cum ar fi ascultat poruncile lui Han-Tatar.

Intr-adevăr, era solemn și poate înduioșător, dar domnu Anton n-avu parte să sfîrșească, din pricina

altui răcnet de spaimă care sfărîmă iar adunarea și buluci pe pescari către foc. Acuma godacii Mocanului înaintînd la atac cu hotărîre și-n mare tăcere, își vîrîseră de-a binelea rîturile în treuci și clefăiau cu mulțămire zamă și pește.

A fost o luptă adevărată, de și scurtă. Porcii Mocanului înțelegeau să-și păstreze cu orice preț prada și o apărau îndîrjiți cu sfîrlele. Aveau mînie în ochi, își răsuceau urechile, și cînd coviţau li se zbăteau pîntecele slabe, vopsite cu roș.

Omul, mai deștept și mai crud, a ieșit biruitor din această războinică învălmășeală. Animalele, lovite, înțepate și răsturnate, au părăsit cîmpul coviţînd cu disperare. Domnu Anton nu și-a mai isprăvit discursul.

Cînd ne urcarăm în luntre, bieții godaci stăteau iarăși la smîrcul lor, triști, flămînzi și aţîţaţi. Priveau cum inamicii, îngenunchiați în jurul străchinilor de lemn, își făceau cruce și începeau a-și astîmpăra foamea, ridicînd la gură vasele, sorbind lung, trecîndu-le de la unul la altul și alegînd cu o mînă peștele, pe cînd cu cealaltă frămîntau bucăți mari de mămăligă...

Ramurile sălciilor stăteau neclintite, și deasupra lor fîlfîia un lar alb, țipînd c-o intonare tristă. Godacii Mocanului prinseră a-i răspunde cu jalnice guițări. Lupta într-adevăr era cu desăvîrșire pierdută pentru ei, cel mai tare biruia în veșnica luptă pentru viață și-n colțul acesta de lume. Repede *Chilia* începu a fremăta, trecu, *Hotelul* se șterse, și intrarăm în solemna tăcere a altor nesfîrșite păduri de trestii.

O CHERHANA

De la *hotelul* din baltă trecurăm înainte, spre cherhanale. Nouri de plumb începură să se adune în văzduh, vîntul porni iute; şi sălciile de pe maluri se vînzoleau în toate felurile... Departe, în bălţi, cît vedeam cu ochii de pe coverta vaporului, stuhurile se frămîntau. Paseri de apă treceau repede, ţipînd prelung, pe undele aerului. Stîrci, albi ca zăpada, se ridicau din cotloanele malului, şi vîntul îi izbea deodată zbătîndu-le în toate felurile mănunchiul de pene lungi al capului. Puhoierii chemau în toate părţile, stoluri, de sub negura înălţimilor.

Ploaia venea repede ca o pînză fumurie. Ajunse şi vaporaşul nostru în fuga-i sprintenă, îl învălui, ne biciui cu ropot iute. Stăteam la locul meu învăluit în manta şi priveam împrejurimile. Acuma aveau altă înfăţişare, le vedeam ca în depărtare printr-o sită. Ochiuri largi, smîrcuri pline de liane şi de tot felul de ierburi se arătau din cînd în cînd. Vite albe şi cai stăteau în mijlocul lor, pînă la şolduri în apă, într-o desăvîrşită neclintire.

— Sînt vite omeneşti, îmi lămuri domnul Anton; — *economii* le dau drumul în baltă de cu primăvară,

şi-apoi ele îşi petrec aşa în apă toată vremea caldă... Pasc ierburile bălţii... Umblă fără încetare. Unele nici n-au cum se culca, căci tot baltă le împresură pînă la mari depărtări. Le înţeapă ţînţarii, le suge umezeala mlaştinei, trăiesc şi ele cum dă Dumnezeu; unele pier; nimene nu le mai ştie locul unde s-au lăsat şi s-au înmormîntat singure în nomol, subt apă... Care scapă, apoi sînt animale tari... Aşa cresc oamenii de pe-aici cîrduri întregi de vite şi de porci — în bălţi... Hrana nu-i costă nimic. Toamna îşi caută averea, şi-o numără, şi-apoi încep negoţul...

Cîrdurile acelea de vite, în mlaştină, prin fumegarea ploii, aveau o înfăţişare de nespusă tristeţă. Stăteau cu capetele plecate, parcă se gîndeau la imaşuri pline de soare, cu ierburi înflorite...

Vaporaşul fugea; le lăsarăm în urmă; şi printr-o cernere măruntă de apă, printre valurile purtate de vînt ale fluviului, trecurăm pe lîngă o corăbioară — un *ciam* — cu pînzele căzute, care plutea domol spre Sulina... Un singur om nelămurit stătea la cîrmă... O clipă se ivi ca o fantasmă a singurătăţii, apoi pieri; şi-n curînd izbucni sirena lîngă mine, şi-n freamăt de valuri cotirăm, ne oprirăm, şi-o şandrama lungă, neagră, se înfăţişă vederilor noastre, aproape, prin ploaie.

Cînd ajunserăm cu barca, ne izbi un miros nesuferit de peşte vechi. Toată cherhanaua, cu toate cotloanele ei, era udă de ploaie; sfori de apă se strecurau prin acoperişuri în toate părţile. Punţile pe care călcam, scîndurile cerdacului, toate se clătinau, săltau, şi prin găuri şi crăpături ţîşnea apa Dunării ca din nişte tulumbe. Şi din toate părţile, odată cu apa, izvora şi mirosul acela greu, ascuţit, sărat.

După diferite figuri de gimnastică și de echilibru, izbutirăm însfîrșit să stăm pe ceva tare, de și sub noi foșnea apa. Ne ieșiră înainte cîțiva lipoveni cu obrazurile înăsprite de ploi, vînturi și soare. Erau cu capul gol, cu părul încîlcit; cu picioarele suflecate pînă la genunchi; straiele pe ei erau numai flenduri, mintenele unse de solzi și untură, nădragii unși de solzi, untură și noroi, — iar în afară de acestea apa ploii și a Dunării chiftea din vîrful capului pînă la cea din urmă cută a îmbrăcămintei lor.

Se ploconiră cu smerenie către cinstita *ministrație*. Apoi unul din ei începu a răcni către doi gligani care se alăturaseră de cerdacul cherhanalei c-o barcă plină de pește. Ș-aceia erau tot așa de uzi și de murdari; ș-aceia începură a striga; apoi smunciră două coșuri de mlajă și începură a zvîrli în ele peștele din barcă.

Intrarăm în șandrama. Grămezi mari de pește în toate părțile. Caracuda, costrășul și știuca zăceau fără alegere, numai crapul era orînduit oarecum și ales după mărime: ciortănaș, ciortan, ciortocrap și crap.

Lîngă tejghelele mari de scînduri stăteau în picioare curățitorii, pe dinainte cu niște șorțuri care fuseseră odinioară albe. Cu cuțite ascuțite ca bricele spintecau și curățau peștele pe care slujitorii îl turnau cu coșul dinaintea lor. Aveau mișcări line și regulate; apucau peștele de la stînga lor în același fel, pe fiecare îl spintecau la fel, dădeau același număr de lovituri, îl zvîrleau cu aceeași mișcare în altă grămadă, și nici nu se clinteau de la locul lor, nici nu se uitau în juru-le. O muncă grea și necontenită, ca de mașină. Și afară se auzeau din cînd în cînd strigăte; alte luntri încărcate cu pește soseau, aduse de oameni uzi pînă la piele...

Cînd ieșirăm, strecurîndu-ne printre butoaiele cu pește sărat, afară începea să se aline ploaia. Cîțiva din pescarii veniți cu pește se așezaseră pe vine într-un colț, rupeau cu gura din pîne neagră, îmbucături mari, apoi cinsteau rachiu dintr-o sticlă verde.

— N-au unde să facă foc, zise revizorul, dar se încălzesc ei și așa...

Ne pregăteam să intrăm în luntre, cînd, din josul bălții, începură a se auzi chiuituri. Ploaia contenea; în depărtări se vedeau sticliri de soare pe valuri.

— Acesta-i Nechita... zise de lîngă noi stăpînul cherhanalei, un grec gros, scurt și roș la obraz.

— A! Nechita!... zise revizorul, dînd din cap, ca și cum avea de-a face cu o cunoștință veche.

Grecul începu a rîde:

— El e... Ieri și-a adus luntrile pline de pește... Pe urmă a pornit la chefuit...

Chiuiturile tot mai sălbatic se auzeau; pe urmă o luntre vopsită albastru se arătă, doi inși întorși cu spatele spre noi vîsleau, încordîndu-se îndesat, și zvîrlind parcă luntrea în josul fluviului la fiecare încordare... Alt lipovan sta îndărăt la cîrmă, tot cu lopata. Iar Nechita, cu șapca pe ceafă, dezbrăcat de mintean și rămas în cămașa roșă, își zvîrlea în sus din cînd în cînd brațele, chiuia, și cerca apoi să pornească un *cazacioc*, încovoindu-se din mijloc și ridicînd un picior... Dar totdeauna luntrea se cumpănea și-l oprea. Cînd ne văzu, rămase drept, în picioare, țintindu-ne. Obrazul îi era plin de păr roș, și-n barba deasă îi scînteiau ochii.

Începu dintrodată a rîde și ne arătă pumnul. Apoi, foarte vesel, strigă ceva rusește.

— Ce zice? întrebai eu.

— Zice că pe dînsul nu-l mai prinde nimenea niciodată ! vorbi lîngă mine grecul.

— Ba tot ai să dai tu de dracul, măi Nechita !... îi strigă revizorul.

Dar lipovanul făcea semn şi cu capul şi cu mînile şi se strica de rîs. Apoi iar se îndreptă şi iar ameninţă cu pumnul, şi iar începu să strige.

— Zice că el e dracul bălţii şi nu-i poate face nimenea nimic...

Grecul dădu din umeri şi adăogi :

— Aşa-i el la beţie. Pe urmă vine la domnul revizor şi începe a geme şi a scheuna... şi-şi frînge mînile... E un şiret de nu mai are margini !

— E mare hoţ... zise revizorul încetinind glasul, căci lipovenii din jur ascultau. De multă vreme-l bănuim că trece pe ascuns dincolo, la ruşi, că el aduce în bălţi pe pescarii străini de dincolo... A făcut poate şi altele, parcă cine-l ştie ?... Bălţile-s adînci şi neumblate, şi necunoscute... urme nu rămîn... mortul nu mai iese din nomol... Intre administraţie şi omul acesta e o duşmănie veche, dar pînă acuma nimenea nu i-a putut face nimic. Administraţia cealaltă, primar, subprefect, jandarm, aici n-are fiinţă... In sălbătăciile acestea nimenea nu mai poate răzbate ! Şi el hălăduieşte şi-şi îndeplineşte pe-aici răutăţile, fără grijă !

Nechita trecu înainte rînjînd, cu luntrea lui albastră şi cu barba lui roşă. Ploaia stătuse, numai vîntul mai sufla. Tufişurile de sălcii se zbăteau scuturînd picături de lumină.

Vaporaşul nostru porni înainte, prin apropierea malului. Case pescăreşti, rare, se arătau pe ici-pe colo, pe grindul ridicat. Văzurăm lîngă un trunchi bătrîn, înegrit, de răchită, luntrea cea albastră priponită,

legănîndu-se. Chiar atunci Nechita ieşise din ea, şi, cu cei trei lipoveni după el, înainta cumpănindu-se către o casă lipită numai din lut, acoperită cu stuh.

— Asta-i casa lui... zise revizorul, dar la o lună o dată dacă-l găseşti acasă... I s-a făcut pesemne dor de femeie... şi de copii...

Pescarul răcnea şi-şi zvîrlea braţele în toate felurile. Ş-o femeie care părea tînără, naltă, şi subţ[illegible]ă, în straie de cit viu colorat, cu broboadă galbenă în cap, ieşi repede pe uşa scundă a casei. Făcu cîţiva paşi, apoi răcnetele lui Nechita parcă o opriră pe loc. Stătu neclintită, pînă ce lipovanul se apropie de dînsa ; atunci ridică braţele la înălţimea obrazului şi se frînse din şale pe spate, căci bărbatul se prăbuşise, cu pumnii, sălbatic, asupra ei...

Mirosuri proaspete treceau în larguri, şi lumina avea ceva vesel ; cotirăm după o perdea de sălcii ; şi casa, unde gospodarul venise după săptămîni de zile ca să-şi vadă nevasta şi copiii, se şterse...

— Asta-i nevasta lui de-al doilea... zise un om de serviciu după o bucată de vreme.

Voiam să întreb ce s-a făcut cu cea dintăi, poate tot aşa de sprintenă şi de subţire ca aceasta, dar ştiam că la întrebarea mea omul va ridica din umeri. Rămăsei gîndindu-mă la ce se petrecea în urmă, pe grind, în lumina soarelui, pe cînd mlaştini pline de întuneric şi de tăcere se deschideau de o parte şi de alta, după perdele de sălcii, în fuga vaporaşului.

UN VETERAN

Prin lumina soarelui după-amiezii, treceam pe lîngă satele cu nume frumoase întemeiate de răposatul prefect Neniţescu.

Se pare că întemeierea asta de sate, pentru romîni a fost o încercare de a aduce o lume mai blajină şi mai liniştită pe aceste meleaguri, spre a se putea întemeia cîteva biserici şi chiar şcoli. Însă aşezările au început a fi părăsite; în locul celor duşi se aşează încet-încet tot lipovenii; în curînd bisericile de scînduri ori de lut se vor risipi, căci pescarii n-au nevoie de ele, iar şcoli n-au fost niciodată în aceste singurătăţi.

— Nu sîntem firește un popor inferior lipovenilor, zicea tovarăşul meu cu oarecare pornire, însă colonizările de felul acesta nu trebuiau făcute de administraţie care aduce oamenii cu grămada... Buni, răi, de voie, de nevoie, ea îi aducea, căci aşa era hotărîrea de sus: colonizare! Ce au făcut? Au ales grindurile rămase, cu căutat nume, şi au început a aduce romîni din alte sate ale Tulcei... Sînt în dreapta Dunării sate cu aşezări vechi. Oamenii au venit pentru că li se dădea pămînt nou; însă după cele dintăi inundaţii ale

Dunării, văzîndu-şi gospodăria înecată şi vitele risipite, s-au întors îndărăt la vechile sălaşuri, şi ceea ce aveau aici au vîndut lipovenilor pe nimică... Ce voiai dumneata să facă plugarul aici? Dunărea îl sărăceşte cînd vine mare. Lipovanul face şi pescărie, dă drumul şi la vite în baltă, şi cînd nu izbuteşte cu vitele şi plugăria, izbuteşte cu pescăria. Nu vezi dumneata că trebuiau aici primiţi şi înlesniţi numai oamenii care ar fi venit de bunăvoie, pescari din alte părţi, hotărîţi şi muncitori, care să poată sta împotriva străinului?

Vorbirăm o vreme despre lucrurile acestea, şi tovarăşul meu amintea de multe fapte petrecute acolo, în Deltă. Pomenii şi încercarea cu *veteranii,* şi el mă privi cu mînie, ca şi cum i-aş fi amintit un lucru dureros, ori ruşinos.

Se gîndi o clipă, apoi începu a rîde c-o răsfrîngere amărîtă a buzelor:

— Veteranii? vorbi el rar. Hm! De ce vrei dumneata ca oamenii aceştia să-ţi populeze Delta ca la o comandă? Sînt şi ei oameni... Unii n-au venit deloc cu gînd să se aşeze; s-au înfăţişat, au intrat în stăpînirea pămînturilor, apoi le-au vîndut şi s-au dus... Aceştia s-au grăbit şi au fost mai cu dare de mînă. Cei mai slabi au venit mai la urmă, cu greu au răzbătut în aceste pustiuri, departe de lume, după multe amaruri şi greutăţi, după multe sudălmi şi ghionturi ale tuturor acelora care aduc la îndeplinire legile ţării...

Se opri puţin, apoi oftă, ca şi cum ceva greu îi apăsa pieptul.

— Nu-ţi mai spun nimica, zise el apoi cu mînie stăpînită... Nu mai avem mult şi coborîm la o aşezare a unui gospodar, veteran din ţinutul Neamţului... Ţi-a povesti el mai bine decît mine despre soarta multor

nevoiași veniți de peste Dunăre aici în căutarea pămînturilor !...

Și iar începu a rîde cu amărăciune.

Tăcuți merserăm o vreme prin freamătul de unde al Dunării. Ziua era lină, și pădurile de sălcii se încovoiau după vînt. Stoluri de paseri fîlfîiau din cînd în cînd repede pe deasupra noastră, treceau mai departe, colindînd singurătățile. De și strălucea soarele, ceva trist parcă izvora din mlaștine, din stufuri, de pretutindeni, și în minte începură să-mi sune cu mîhnire, nu știu pentru ce, versurile poporului :

Dunăre, Dunăre,
Drum fără pulbere
Și făr' de făgaș...

Lîngă mine tresări glasul tovarășului meu, ca o comandă, și îndată simții domolindu-se zbaterea helicei. O poiană între sălcii, un grind se arătară pe dreapta : vaporașul coti, se opri.

— Aici o să-l găsim pe Neculai Dominte... zise tovarășul meu.

Cu barca în curînd ajunserăm la mal. In lungul țărmului, pe grind, se înșirau puține case cu acoperișul de stuh, cu pereții muruiți. Deasupra tuturora, la margine, se înălța casa revizorului pescăriilor, mai arătoasă, cu ferestre mari, cu toată lemnăria vopsită verde. Doi copilași balani ne priviră multă vreme cu mirare, stînd cinchiți pe prispa naltă, apoi începură să rîdă și deteră fuga să se ascundă în casă.

Trecurăm înainte, către o gospodărie împrejmuită cu gard de trestie bine și frumos împletit. In coasta dinspre miazăzi a căsuței scunde, cîțiva piersici și cîțiva zarzări tineri străluceau, parcă se bucurau de lumina zilei. Un cîne începu să zăpăiască din culcușul lui ; îndată un om cărunt, cu fața brăzdată în toate felurile, scoase capul pe ușa deschisă, apoi ieși cu tot trupul afară, bocănind tare din cizmele unse cu dohot. Pînă la mijloc îi rămăsese îmbrăcămintea veche din miazănoaptea Moldovei : cămașa albă. Dar nădragii vîrîți în cizme erau îmbrăcăminte din țara nouă.

— Bună ziua, moș Neculai ! strigă tovarășul meu. Ce mai faci ? cum mai hălăduiești ?

— Bine, mulțămesc... zise săteanul, uitîndu-se lung la mine.

— Iaca, ți-am adus oaspete de prin părțile dumnitale... din ținutul dumnitale...

Obrazul omului se umplu deodată de bucurie și de prietinie.

— Poftiți la noi în casă... zise el. Apoi se întoarse în prag și întinse capul în tindă : Babă hăi ! ia pune lăicerul cel nou pe laiță !

Ne făcu loc să intrăm. In tindă o fată de optsprezece ani se feri încovoindu-se și trecu în umbră. Iar în casă, baba răspunse fără să ne privească la salutarea noastră și se trase cu sfiiciune într-un colț, apoi se strecură și ea afară pe ușă.

Ne așezarăm pe lăicerul cel nou. Moș Neculai Dominte rămase în picioare în fața noastră.

Incepui să-i vorbesc despre vremea de la noi, despre greutatea iernii care trecuse, despre seceta din primăvară, despre năcazurile oamenilor și el mă ascultă cu ochii înduioșați cîtă vreme vorbii. Apoi ieși ca să ne aducă o căniță de vin pentru cinste. Inchinarăm pentru gospodăria lui, pentru norocul fetei mari, și Dominte se așeză îmblînzit cu totul pe un scaun alb de lemn.

L-am întrebat cum o duce :

— O duc bine, răspunse el cu liniște. Eu am fost pescar la Bistrița, ș-am învățat ușor meșteșugul peștelui din bălțile acestea. Am o leacă de vitișoare, ș-un colț de pămînt pentru plug... Da-i greu tare, domnule, din partea sufletului...

Incet-incet începu să-și spuie mihnirile, și deodată, la o întrebare a tovarășului meu, își înăspri privirea și-și încreți fruntea.

— Eh! pînă ce am ajuns de am dobîndit bucățica asta de pămînt și dreptul meu, greu a fost!...

Și începu să istorisească c-o ciudată mlădiere în glas, c-o mînie veche, stăpînită, întîmplarea lui, de la început, cînd s-au dat pămînturi veteranilor, de către stăpînire.

— Acu, domnule, începu el rar, m-am gîndit eu, pentru nevoile pe care le aveam, să mă înstrăinez din sat de la noi. Imi spune primarele, îmi spune subprefectul: iaca, fă hîrtie să-ți deie pămînt în Dobrogea. Am făcut, mi-a venit răspuns, că-mi dă pămînt atîta ș-atîta, pentru că am fost în război ș-am fost împușcat în umăr. Mi-am prefăcut tot ce aveam, m-am dus. Dumnezeu știe cu cîte nevoi am ajuns. M-au tras unii, m-au întins alții, m-au suduit, m-au pălit, ei! toate s-au trecut, am ajuns. Acolo, la B..., văd așezare mărișoară de sat, Dunăre ici, Dunăre colea, pămînt îndestul; mă gîndesc poate-a fi bine!

Și mă înfățișez eu cu căciula în mînă la primar. Zic: Domnule primar, am venit să-mi iau în stăpînire pămîntul meu...

— Care pămînt? zice.

— Pămîntul meu, domnule primar, precum scrie în hîrtia asta...

Ii dau hîrtia de la stăpînire. Se uită la dînsa, o ia ș-o pune în buzunar.

— Apoi, măi omule, zice, nu știu de ce pămînt e vorba... Aici nu mai este pămînt, tot îi dat...

Mă uit eu la dînsul; mi-a venit așa, o ameteală. M-am dus tulbure la cap prin sat. M-am întîlnit cu vreo doi gospodari. Străini ei, dar mi-au spus: Omule, zice, pămîntul tău l-au împărțit primarele, popa, notarul și cu perceptorul.

Atuncea mi-a venit așa o desnădejde și mă înfățișez la primar iarăși:

— Domnule primar, zic, iaca am auzit... că pămîntul meu îl stăpînesc pe nedrept alții... Acela-i dreptul meu, domnule primar, cu greu cîștigat, l-am plătit cu rană și cu năcaz mult! Ș-acu nu-i pacat de Dumnezeu să rămîn eu de izbeliște?

Atuncea a strigat el la mine:

— Ieși afară! ce-am să-ți fac eu? Du-te la preot, că la preot e pămîntul!

M-am dus la preot, mi-am scos din ogradă căciula, i-am sărutat mîna, i-am pomenit și lui cu lacrimi de pămîntul meu. El și-a zbîrlit barba cu degetele și a răcnit și el la mine:

— Du-te măi, la primar, ce cauți la mine? Primarele și perceptorul țin socoteală de lucrurile acestea!

Am rămas năuc, cu gura căscată. Am umblat la primar, la perceptor, la notar, iar la popă, nicăierea nu mi-am găsit pămîntul. Ședeam cu nevasta și cu copiii în ploaie și-n vînt, nici n-aveam cort macar; eram mai năcăjit decît pe vremea războiului, domnule. Ne mîncau țînțarii; mi s-au bolnăvit copiii... Și degeaba umblam de la un slujbaș la altul, cu căciula în mînă.

Acu, într-o zi, îmi spune alt nevoieș pribeag venit mai de mult în sat: Măi cumătre, zice, au mai pățit

și alții așa... Nu-i alt chip decît să închiriezi pămîntul de la dînșii!...

— Care pămînt? fac eu.

— Pămîntul dumnitale... Plătește o chirie cui se cuvine și ți-i lua pămîntul, ca să ai cu ce te hrăni... Altfel ai să trăiești greu aici...

Am avut eu atunci, domnule, o mare desnădejde, și mulțămesc lui Dumnezeu unul că-n nebuneala care mi-a venit n-am intrat într-un pacat... Am rătăcit cu capul gol ca nebunii, am strigat prin sat, pe urmă am lăsat pe-ai mei în sama Celui-de-sus și m-am hotărît să mă duc la cei mari, la Tulcea, la Galați, unde-a fi... Am umblat eu, am rătăcit, cum puteam eu să răzbat prin bălți? M-am gîndit la urmă că tot e bine să mă robesc pentru gurile care cereau pîne și să plătesc chirie primarului și popei pentru pămîntul meu!...

Iaca așa, domnule, m-am năcăjit eu ani de zile... Am muncit, am cărunțit de unde eram negru-corb, mi-a albit și muierea, de unde era nevastă sprintenă încă... Iaca, acu-i babă.

Și mă gîndeam eu la satul meu citeodată și mă apuca jalea... Aicea tare eram străin și năcăjit!...

Și iaca iese vestea prin bălți, după ce am început să mai răsuflu, că a început a umbla un inginer măsurînd și dînd pămînturi pe la oamenii care n-au, din porunca stăpînirii... Mai ales lipovenii au prins a se mișca; și i-au ieșit inginerului în cale tînguindu-se: Vai! Vai! avem nevoie de pămînt!... Le-a zis el că le dă, ș-atuncea ei s-au sfătuit, au pus mînă de la mînă ș-au strîns cinci mii de lei... O leacă de bacșiș... zice că altfel nu merge... Pînă nu ungi osia, nu merge...

Are dreptate omul, mă gîndesc eu... Fără asta nu se poate... Și aud că vine domnu inginer în sat la noi... Îi ies înainte, îmi scot căciula din cap:

— Sărut mîna, domnule inginer, zic, milostivește-te și intră și pe la noi de ni-i asculta suferința...

— Bine, bade, zice el, vin...

Îmi intră el în casă, îl cinstesc eu și zic așa:

— Domnule inginer, să trăiești, nu-mi ești nici tată, zic, nici frate... Eu tare mare suferință am din partea pămîntului; te-oi mulțămi frumos, precum aud că se face, dacă nu mi-i lăsa la o parte... că iaca, eu am cîștigat un drept, dar cei tari mi l-au călcat în picioare... ș-acu eu pentru pămîntul meu trebuie să plătesc *orîndă*...

— Bine, nene, zice inginerul, ți-oi face treabă... Te-oi scri cu un lot și dumneata îmi pui acu în palmă o sută de lei!

— Vai de noi și de noi! zic. De unde să scot eu atîtea parale?... Fie-ți milă, domnule! De ani de zile de cînd muncesc, am strîns și eu douăsprezece bucăți de cîte cinci lei... Asta-i averea mea toată! Ți-o dau, numai nu mă lăsa! Mă gîndeam eu să-mi mărit cu ele fata mîni-poimîni... Dar dacă am o leacă de nădejde pentru pămînt, le-oi da!

Bun. Inginerul a întins mîna, eu i-am pus carboavele în palmă ș-am oftat, gîndindu-mă la Dumnezeu.

Le-a numărat el, s-a uitat împrejur, pe pereți; a zis:

— Puțin, nenișorule, tare puțin... da' iaca, văd pe părete scoarța *aia* de lînă... Mi-i da în dar și scoarța aia și tot ți-oi face treaba!

Atuncea a început să se bocească muierea: Vai de dînsa și de dînsa! cum să înstrăineze ea zestrea fetei?

Mi se împietrește mie inima. Taci muiere! zic. Iau scoarța ș-o dau... — Numai nu mă uita, domnule! — Nu te teme, nu te teme... zice. Da' iaca, văd și ștergarele celea vărgate cu borangic...

Baba iar prinde a se boci; el a întins mîna, le-a luat. Eu am tăcut. Unde a mers mia, meargă și suta! De-oi dobîndi pămînt, împlinim noi iar zestrea copilei.

L-am scos cu căciula în mînă din casă, cei doi oameni au dus la trăsură darurile. Lîngă poartă mi-au văzut niște gîște mari, frumoase. Au pus mîna și pe două gîște. Bine, ieie-le și pe acelea!...

S-au suit în căruță, s-au dus...

Iaca așa, domnule! oftă cu năduh gospodarul. Cum n-ai auzit dumneata de el, așa n-am mai auzit eu... S-a dus cu lacrimile și cu durerile noastre, ne-a belit și ne-a lăsat saraci...

Multe, multe-am tras! sfîrși el încet. Dumnezeu să le plătească tuturora!... Și-și făcu cruce...

Se opri un timp; înțelegeam acuma de ce-i era obrazul așa de negru și de brăzdat: de atîta chin, de atîta fiere!

— Apoi, greu, greu am răzbătut; grăi el iar după un răstimp. Mi-a dat Cel-de-sus tărie... Și tot s-a milostivit un om bun de la administrația pescăriilor... ș-acu m-am așezat aici pe bucățica asta de loc... și de vreo cîțiva ani mi-am venit în fire... Da' greu, cumplit de greu a fost!...

Ca-ntr-o răsuflare amară i se isprăvi povestirea. De-afară venea cîntecul vesel al cucoșului... Noi tăceam. Și tovarășul meu mă privea c-un zîmbet încremenit, care parcă-mi strîngea inima și-mi aducea și mie lacrimi în ochi.

PE DUNĂREA VECHE

În căldura după-amiezii, Dunărea revărsată aburea din toate părțile, din ghioluri și din gîrle, care acuma se întindeau una într-o pînză uniformă, gălbie, pînă la sătișoarele înecate, pe grinduri. Soarele era fierbinte, roiuri de muște jucau în lumină; din pricina lor caii slăbănogi și mărunți, pînă la piept în apă, se trăseseră sub sălcii, și stăteau neclintiți, în florile de lumină pe care le făceau razele strecurate printre ramuri. Se vedeau și vite albe în toate părțile din fuga vaporului; umblau domol prin apa tulbure și apucau cu gura, de ici de colo, vîrfurile de iarbă și de șovar. Toate animalele acestea slabe, supte de lipitorile milului și de țînțarii care ies ca nourii în amurgit, aveau un aer de tristeță și de suferință: păreau a căuta prin apele acelea nesfîrșite un liman al liniștii și al morții.

— Dar nu sînt numai prada lipitorilor și a țînțarilor, zise unul din tovarăși. Îndată ce ies la loc vîrtos, în cîmpie, le sfîrtică lupii... În stuhăriile Deltei fată lupoaice... Lighioile acestea flămînde, cu dinți de fier, sfîșie multe oi, mulți cai și vite albe.

— Dacă ar fi să învie şi să se adune, vorbi altcineva, toate vitele pe care le jelesc oamenii de la baltă, s-ar înşira pe drumuri turmele din poveşti ale lui Cheleş-împărat... Lupu-i cea mai cruntă fiară. E şiret şi lacom. Nu iartă, rupe şi varsă sînge...

Cîte-o viţică mirată întorcea capul, ne privea cu ochi mari cum fugim pe luciul apei prin lumină.

În satele ajunse de apă, nu se zăreau acuma oameni ; uşile stăteau deschise, ferestrele erau negre şi oarbe ; gardurile de trestie erau căzute. Lipsa omului de la sălaşuri sporea pustietatea malurilor.

Era tot pustiu, şi tăcere...

Dincolo însă, după sălcii, în papură şi trestii, furnica viaţa nevăzută. Cu barca, după ce lăsarăm vaporaşul ancorat, trecurăm pe subt o boltă verde şi intrarăm într-o gîrlă a Dunării vechi.

Îndată începurăm a trece printre flori şi liane de apă ; gize felurite, lăcuste, fluturi, în toate colorile curcubeului, se aninau de un fir de papură ori înfiorau luciul apei ; efemere şi calul popii, unele violete, altele arămii, treceau scînteind prin soare ca nişte minuscule aeroplane. Şi boul bălţii, privighetoarea de apă, cristeii, se arătau destul de des, treceau cu luare-aminte, zburau scurt de ici-colo, abia clătinînd un fir de papură...

Pluteam foarte domol, cu lopeţile lăsate.

— O cloşcă... şopti deodată unul dintre lipovenii bărboşi.

Şi cu degetul întins ne arătă o raţă care sta neclintită într-o împletitură deasă de sălcii pe plavie. Avea doi ochi vii care sticleau ca două pietre scumpe, dar încolo părea ceva fără viaţă, ca de piatră, una cu ierburile, cu gătejele...

Sta neclintită, şi totuşi inima-i de sălbătăciune bătea grăbită şi cu spaimă, pe cuibul în care se zămislea încet un cîrdişor de răţuşte... Sta ca de piatră, dar privirea-i lucea foarte vie şi inteligentă. Şi mă uitam la ea, pătruns ca de ceva tainic şi parcă cu un simţimînt de milă...

— Şi cloşca asta cîţi duşmani are ! şopti tovarăşul meu.

Lipovenii împlîntară lopeţile în apă şi ocolirăm pe lîngă un ostrov. O luncă de sălcii mari se înalţa la dreapta şi, pe ostrov, o pădure nestrăbătută de stuh. Mergeam spre un tainic loc, spre nişte cuiburi de stîrci albi...

— Acuma aici e linişte şi destulă tăcere, zise călăuzul meu în bălţi ; dar paserile stau pitite în toate cotloanele... Iată întăi şi-ntăi, urmă el, pot să-ţi arăt un cuib de ţarcă... Pe o ramură de răchită, o încîlcitură de găteje. E aproape, putem să-l aducem în barcă...

— De ce ? vorbii eu. Poate sînt pui.

— Tocmai de aceea. Ţarca e mare hoaţă de baltă. Ţarca mînîncă puii raţei pe care ai văzut-o clocind mai nainte. Mînîncă şi alţi pui... Şi ea e foarte şireată şi foarte lacomă.

Lipovenii începură a rîde la vorbele acestea. Unul se apucă de o salcie c-o mînă şi opri barca, apoi se căţără sprinten în răchită. Cu rîsul larg şi copilăresc cu care se urcase, îl văzurăm coborîndu-se, după ce desfăcuse şi împrăştiase gătejele. Aducea un cuib ca o cupă rotundă : era ţesut din rădăcioare foarte fine de arbori ; şi în el şapte ouşoare verzi... Ţarca deodată începu a bate dinapoia noastră c-un fel de îndîrjire. Căsca spre noi ciocul mare negru şi-şi mişca în jos la fiecare bătaie coada lungă...

— Poţi tu să baţi cît vrei ! rînji lipovanul. De-acu ouăle tale am să le fac scrob ş-am să le mînînc eu!...

Şi după ce pornirăm înainte, domol, celălalt lipovan, care privea cu luare-aminte toate cărările de trestii în ostrov, zise : — Uite, aici avem şi cuiburi de stîrc...

Pe sub zborul tuturor gîngăniilor mărunte, în ţipătul ascuţit ori cîrîit al cîtorva păsărele deşteptate, lipovanul ne apropie cu barca de furca unei sălcii vechi, dărîmată de trăsnet. Paserile bătrîne, deodată spăimîntate, se înălţară, într-o bătaie furioasă de aripi, c-un fel de ţiuit de spaimă. Erau doi stîrci albi, două *egrete,* ca zăpada de albe, cu ochii cercuiţi de rubin, subţiri şi elegante, cu picioarele portocalii, cu moţul lung şi mlădios fîlfîind. Erau aşa de gingaşe şi de frumoase paserile acestea de nea curată, încît nu-mi putui stăpîni un strigăt de uimire... Iar în scorbura înegrită, între pene şi ierburi uscate, bălăbăneau din cap puii, cu aripioarele ciunte, cu tuleie urîte, cu ciocuri prea mari pe trupuri prea slăbănoage, nişte ciocuri căscate tare, flămînde cumplit...

Călăuzul meu le privea zîmbind.

— Ce paseri frumoase sînt egretele ! zise el. Şi ce război s-a pornit asupra lor ! Au intrat nişte străini în bălţi şi le-au împuşcat pe-un cap. Podoaba aceasta strălucită a naturii se pare că şade mai frumos pe pălăriile femeieşti, confecţionate la Paris... Pe pălăriile celor mai curtate şi plătite femei. Podoabă albă — simbol de nevinovăţie...

C-un zbor sprinten, ca un fel de salt arcuit prin aer, un stîrc trecu peste noi... Tovarăşul meu zise :

— E un fulg fără pată.

Apoi urmă : — Pentru paserile bălţii eu am o dragoste deosebită... De aceea am făcut atîta drum, ca

să-ţi arăt cîteva egrete. Şi Delta noastră e plină de paseri frumoase şi necunoscute... Afară de pelicani, de lebede şi de atîtea soiuri de palmipede — se găsesc aici cormoranii negri şi «domnişoarele», — paserile acelea cochete şi vorbareţe ca nişte fete. Cu ciocul lor întors, necontenit îşi potrivesc penele, necontenit îşi fac toaleta ; necontenit umblă apoi şi necontenit parcă vorbesc, întorcîndu-se în felurite chipuri, făcînd fasoane şi gingăşii... Dar toate sînt interesante, de la cele mai nobile pînă la cele mai democrate... Îmi place să le observ, să le urmăresc viaţa şi obiceiurile...

Într-un rînd, într-un ostrov ca acesta, urmă el după puţină tăcere, s-a întîmplat un eveniment extraordinar... s-a oploşit, în tăcere şi singurătate, o familie de flamingi, o familie din bîtlanii aceia nalţi, cu gîturile arcuite, cu penele ca o flacără trandafirie, în bătaia soarelui de amurg... O vînătoare oficială i-a distrus. De ce ? Podoabe ale pămîntului ş-ale văzduhului, paseri nevinovate... Dar în Deltă, pe lîngă ţarcă, vultur şi lup — a mai intrat şi omul... Eu nu le duşmănesc, sfîrşi tovarăşul meu, eu le sînt prietin bun... Vin şi le cercetez din cînd în cînd...

Ne depărtam cu luntrea, şi la scorbura neagră, la pui, apărură *egretele* albe, fîlfîind. Apoi, în soarele ajuns la vîrful stuhului, mişcarea bălţii începu a spori, cu ţipete uşoare, cu fluierări, cu toate zgomotele sfioaselor sălbătăciuni ascunse în desime... Nu era un pic de vînt, — şi murmurul vieţii neistovite ne învăluia de pretutindeni.

TAINE

Soarele scăpăta spre asfinţit, departe, peste pământufurile roşcate ale pădurii de trestii. Înainte de fiorul amurgului, balta tăcea, solemnă, oglindind în limpezimile ei un cer înalt, fără pată. Căldura scăzuse. Ne alăturasem cu barca de un ţărm umbrit de sălcii bătrîne pletoase, în singurătăţile unui braţ vechi al Dunării.

Tăceam şi eu şi tovarăşul meu, ascultam o înfiorare abia simţită în frunzişul cenuşiu de deasupra noastră. Pe luciul apei, pe care pluteau gîze felurite, săgetau din cînd în cînd rîndunele, brăzdînd un val fin, abia o părere. Cei doi pescari care ne aduseseră acolo cu luntrea, încremeniseră la locurile lor, cu faţa spre noi, ca nişte stane. Lăsaseră lopeţile din mînă, şi braţele lor vînjoase se odihneau ; obrazurile, cucerite cu totul de bărbi sălbatice, erau arse de soare şi de vînturi şi ochii luceau albaştri, micşoraţi, ca în apropierea somnului.

O zbatere de aripi, un ţipăt ascuţit, mirat parcă, ţipătul lişiţei, ne făcură să răsărim din lenea ce ne amorţise. O fîşîire aspră de aripi se auzi în acelaşi

timp deasupra noastră. O cioară cenuşie făcu repede un ocol şi se lăsă în tufişuri. Priveam de la locurile noastre, printre draperiile moi ale sălciilor. Strigătul paserei de baltă sfredeli mai puternic aerul ; cioara cîrîi scurt ; aripi băteau în trestii şi-n unde.

Unul din lipoveni îşi încreţi obrazul într-un fel de zîmbet :

— Bătălie... zise el încet.

Era într-adevăr luptă în desiş, un episod din necontenita bătălie a vieţii.

Tremurînd din aripi, într-un roi de stropi aurii, fugind parcă pe luciul apei, ieşi în soare lişiţa ; apoi iar se întoarse şi-şi ocoli cuibul ascuns.

Cioara năzuieşte la cuib ! şopti tovarăşul.

Văzurăm paserea cenuşie înălţîndu-se o clipă, mlădiindu-şi capul, căutîndu-şi potrivnica. O zărise ; se lăsă repede, cu cîngile întinse. Pricepurăm că paserile s-au încăierat după zgomote. Şi nici n-avurăm vreme să mai schimbăm o vorbă, ori să întrebăm pe pescari. În luciul luminat, ieşiră luptătoarele. Lişiţa izbutise să depărteze pe duşmancă de pui. Ş-acum, cu mişcări iuţi, căta să se ferească de pliscul negru şi tare ca fierul, de cîngile încordate care o căutau. Şi deodată, într-o roată de scîntei, cioara mîniată, se năpusti asupra paserei de apă. Dar într-aceeaşi clipă văzurăm un lucru minunat : lişiţa se întoarse, ca mişcată de un resort, pe spate, şi primi pe cioară cu ghiarele. O cuprinse paserea cenuşie şi se pregătea s-o ameţească cu pliscul ; dar şi lişiţa se aninase de dînsa cu putere, şi într-o bătaie iute de aripi, săpa undele şi-şi duse vrăjmaşa de moarte la fund... — Nu ne puturăm stăpîni un strigăt de uimire.

Se întinse liniște apoi; totul se petrecuse repede, parcă fusese o părere; cele din urmă creţuri ale apei răscolite se stingeau lîngă luntrea noastră.

— Asta, noi pescarii o vedem adeseaori... grăi unul dintre bărboşi.

Venea amurgul cu uşoare unde de răcoare; ţînţarii începeau să ne năcăjească, roiuri nesfîrşite cu trompele însetate de sînge; părăsirăm adăpostul nostru. Lopeţile săpau acuma cărări lungi prin apa însîngerată a fluviului. Zvonuri nouă tresăreau în cotloanele ascunse. Bîtlani de felurite mărimi treceau pe deasupra noastră bătînd rar din aripi; o găinuşă pe un fir de trestie plecat pe undă ne privi o vreme neclintită; raţele grăbeau stoluri spre marea înflăcărată a asfinţitului, şi zborul lor părea, cînd se apropiau, un freamăt scurt de vijelie. Şi ca dintr-un izvor veneau, de departe, şi se duceau în depărtări, prin apropierea noastră, mai departe şi din ce în ce mai departe, unde păreau numai nişte puncte negre, — şi se duceau convoiuri lungi, înşirate unele după altele, parcă era ceasul unor aeriene trenuri accelerate; treceau c-o grabă, cu o sîrguinţă uimitoare, parcă spre un liman hotărît, foarte bine cunoscut.

Şi treceau şi alte soiuri de paseri cu zboruri mai greoaie. Şi paseri mici, vînătoarele gîzelor mărunte, ieşeau la licăririle amurgului din noaptea hrubelor lor. Iată ş-un cîrd de lebede, cu zbor greoi; auzim un ţipăt nemelodios... — cîntecul lebedei...

— Au ele departe un ghiol al lor... zice unul dintre lipoveni.

Şi deodată, în răcoarea sfîrşitului de zi, ne împresoară o adiere foarte fină, o mireasmă plăcută.

Tovarăşul meu zice încet:

— Aici trebuie să fie o luncă de tamarix...

Ne alăturăm cu barca de tufişuri întunecate, cu frunza mărunţă, în care atîrnă struguri deşi de flori liliachii. In sara aceea aveau florile lor un parfum ameţitor.

*

Soarele asfinţise; deasupra răsăritului, undeva, mai stăpînea încă rumeneala lui. Aburii bălţii începură a pluti pretutindeni pe luciul undelor. Şi Delta cu profunzimi misterioase se întindea pînă departe în jurul nostru din colţul acela de Dunăre veche. Umbra cucerea bolţile de sălcii şi cărările prin trestii. Apele acelea nesfîrşite care domneau pretutindeni, într-un ţinut întreg, alcătuiau o stăpînire a necunoscutului şi a tainei. De la mistreţul care dormitează pe plăvii, de la lebedele şi pelicanii care înspumează noaptea negrul ghiolurilor, pînă la popoarele de păsărele, pînă la puzderia de peşti, pînă la nesfîrşitele miliarde de gîngănii neştiute şi nebănuite, — toate trăiesc din apele acestea care au întins o bogată împărăţie, care aduc nomolul plin de hrană din munţii şi cîmpiile depărtării. De mii şi mii de ani, s-a plămădit aici ca într-o înfrigurare viaţa; şi lupta s-a desfăşurat pentru o rază de lumină şi pentru un fir de hrană din seninul de sus pînă în fundul nomolului, jos. Şi nesfîrşite şiruri de vieţi au căzut, s-au prefăcut în tină şi au hrănit izvoarele vieţilor nouă. Un fir de lejnicioară se caţără cu florile-i albastre pe trestiile nalte, pe o plavie pe care adierea serii o mînă încet de lîngă un cot al ţărmului. Lîngă lejnicioară o gîscă sălbatică şi-a adăpostit cuibul şi bobocii. În capătul celălalt, pe această plută tainică, şi-a ales sălaş spăriosul mistreţ al bălţii. La rădăcina florii şi sub culcuşul pase-

rii ş-al mistreţului, în împletiturile din care se înalţă generaţiile nouă de trestii, se află căzute, amestecate, ţesute, pulberile pe care le-a adus vîntul, nomolul pe care l-au dăruit revărsările Dunării, oasele vulturului şi ale prăzilor lui, scheletele mistreţilor, şi rîndurile nesfîrşite ale vietăţilor mărunte. A fost un fir de nomol ; astăzi e o insulă plutitoare. O mînă încet vîntul. Pe un fir de trestie s-a aşezat o pasere noptatică de apă. Şi astfel se strecoară încet — ca o fantomă a trecutului şi a viitorului. E un fel de simbol al bălţii, o barcă a vieţii, care a ridicat steagul morţii şi pluteşte lin spre necunoscut.

Pe drumurile acestea ale apelor de multă vreme şi omul rătăceşte. A fost o vreme cînd figura lui bărboasă şi sălbatică a pricinuit o mirare nesfîrşită locuitoarelor străvechi ale bălţii ; pe urmă şi-a aşezat şi el sălaşul primitiv între două sălcii, pe urmă a sporit şi el cu oasele lui adîncurile Deltei.

Au trecut pe rînd pe aici oameni vechi ai Schiţiei, popoare rătăcitoare din Asia poate, romanii, bizantinii, slavii, turcii şi tatarii, şi romînii poate au mai spintecat undele acestea şi odinioară cu faimosul pescar Petrea Majă... Misterioasa baltă ne împresura de pretutindeni şi tăcea acuma iarăşi.

Se ridica luna, în răsărit, ţesînd scări de văpaie pe undele sfărîmate de rame. Undeva, în apropiere, se auzea un lătrat de cîne ; ne apropiam de o aşezare omenească.

Adieri dulce-mirositoare tot veneau dinspre luncile de tamarix ; veni pe boarea serii şi preludiul unei privighetori. Şi prin văpaia lunii o barcă trecu încet într-acolo. Trecea prin umbra tufişurilor, prin cărarea de păcură de la celălalt ţărm ; nu vedeam fiinţile din lăuntru, auzeam numai plescăitul dulce al lopeţilor, care

parcă sărutau valul. Poate erau doi amorezaţi care treceau spre poeticele lunci cu flori liliachii. Dragostea e aceeaşi pretutindeni ; şi cînd ninge lumină argintie şi cîntă o privighetoare într-un boschet negru de tamarix, se deşteaptă ceva supraomenesc şi în sufletele barbarilor acestora din bălţi...

POPAS

Noaptea era liniştită şi la popasul de pescari ardeau focuri mari de trestie. Fumul, aţiţat şi sporit de mănunchiuri verzi de ierburi şi de papură, se tîra la faţa pămîntului, se răspîndea în văzduh şi alunga roiurile supărătoare de ţînţari.

Se alcătui îndată un foc de găteje pentru ciorba de peşte.

Într-un cuptor mare, clădit pe patru pari groşi bătuţi în pămînt, afară, sub cerul liber, se cocea pînea neagră, pescărească ; căldura lui se simţea bine de la cîţiva paşi.

Oameni nelămuriţi stăteau prin fumegarea trestiilor pe buturugi şi pe un capăt de luntre trasă pe uscat şi vorbeau.

Delta aceasta a fost limanul tuturor neamurilor ; la conacele pescăreşti s-au vorbit şi se vorbesc toate limbile din răsăritul continentului. Şi pe grindurile cele mai ridicate, în cele mai depărtate vremuri din trecut, şi-au găsit ascunziş cele mai rele limbi, care tot în negura acelor timpuri s-au petrecut spre alte ţărmuri ori au slujit de hrană vietăţilor bălţii.

Prin fum, grăiau unii din pescari ruseşte, cherhanagiii îşi frămîntau repede limbile pe greceşte. Erau şi pescari noi, romîni, care vorbeau cu slujbaşii pescăriilor. De-o vreme încoace mai rar se aude turceşte şi tătăreşte. Bulgarii stăteau posaci mai la o parte ; ca totdeauna ei erau scumpi la vorbă.

Cîteva cherhanale se înălţau la malul bălţii prin noaptea luminată de lună. Încolo numai două-trei bordeie îşi deslueau contururile de muşuroaie. Acolo, în hrubele acelea, stau grămădite uneltele şi *cvasul,* băutura răcoritoare rusească, în butuoaie în care s-au învechit oloiuri şi dohoturi.

Borşul de peşte e gata, fumegă în farfurii, şi pînea neagră de grîu are un miros plăcut şi e foarte gustoasă. De altminteri bucătarul nostru cel bun, foamea, nu ne părăsea în rătăcirile noastre şi el dădea un gust aşa de deosebit listei noastre de bucate compusă din două feluri : borş de peşte şi friptură de peşte.

Cînd zicem însă borş de peşte nu trebuie să ne închipuim o simplă fiertură. Este ş-aici meşteşug, şi sînt borşuri între borşuri. Mai întăi de toate borşul care e pus la fiert trebuie să fie proaspăt ; aşa e pus în cazan în toată puterea acrimii lui. Al doilea, peştele care e zvîrlit în cazan trebuie să fie într-o cătăţime respectabilă şi ales unul şi unul. În unele părţi ale bălţilor se face un borş limpede, o zamă senină care-şi are gustul ei particular. În alte părţi, zarzavaturile se amestecă în colorile curcubeului, şi mai ales pătlăgelele stăpînesc cu roşul lor indian. Sorbitura aceasta bogată îşi are partizanii ei, care sînt în stare să se ridice cu pumnul împotriva celor ce susţin morţiş borşul limpede. Însfîrşit, la mare, borşul cîteodată ar trebui să aibă pentru laude o pană epică ca a lui Omer. Acolo fierb mai întăi pescarii cîteva zeci de kilograme de

peşte bine, ca să-i scoată toată dulceaţa, şi borşul acesta devenit un fel de esenţă de peşte e scos cu grijă la o parte şi peştele înlăturat. În această esenţă se pune nisetru proaspăt; cazanul dă cîteva unde bune; se adaogă verdeţurile de rigoare; şi socot că Brillat-Savarin şi-ar lăsa pacea mormîntului ca să petreacă o oră cu convivi bărboşi, la malul apei, spre a gusta un aşa borş fără pereche.

Revizorii pescăriilor sînt meşteri mari în această privinţă. În singurătăţile acelea ale bălţilor, în umezeala apelor, în căldura verilor, atîta mîngîiere au: un borş bun, un pahar de vin, şi celelalte...

Să nu-şi închipuiască cineva singurătăţile Deltei ca pe nişte săhăstrii în care oamenii se hrănesc cu pîne şi apă. Pînea ca pînea, — dar apa o bea pescarul luînd o cupă din fundul luntrii, cufundînd-o în baltă şi ducînd-o apoi la gură, — o apă caldă, cu gust de mîl, plină de miliarde de sfărîmături abia văzute cu ochiul. În locul apei, bucuros duce pescarul la gură *vodca* care arde gîtlejul şi înfierbîntă măruntaiele. Slujbaşii se împacă şi cu un vin acrişor, dar destul de bun, de prin viile de pe grinduri. «Vinuri din Deltă», zic ei cu mîndrie.

Unii din aceşti slujbaşi sînt foarte scrupuloşi şi în ceea ce priveşte mîncarea. «Omul la baltă trebuie să mînînce bine», zic ei. Dar lipovanul nu prea are reguli de curăţenie. Borşul lui cîteodată se strică, cvasul capătă un gust foarte lămurit de oloi rînced.

Chiar în sara aceea, domnul Pavel, unul din slujbaşii care ne întîmpinaseră, urmărea cu mult interes evoluţiile lipovanului care-i pregătea cina. Cazanul fierbea la foc cu cvas; în el se cufundaseră cîţiva crapi din cei mari, spintecaţi de vii. Dar domnul Pavel era om cu experienţă. De şi era trudit, tot se sculă de la

locul lui, făcu cîţiva paşi şi se puse să cerceteze cu luare-aminte mirodeniile pe care le răspîndea în juru-i cvasul rusesc. Deodată obrazu-i roş se încreţi şi ochii i se umplură de mînie; îndesă pe frunte cozorocul şepcii, apucă repede cazanul de deasupra focului, îi făcu vînt şi-l răpezi în baltă.

— Ce e? îmi pui la foc cvas plămădit de bunicăta?... strigă el către lipovan, şi pomeni mînios cîţiva sfinţi părinţi ai calendarului. Pescarul îşi căuta cazanul. Lui puţin îi pasă de peşte. Peşte este în baltă cît vrei. La urma urmei nici de cvas nu-i părea rău. Numai se mira cum de nu-i place lui domnu Pavel. Ce să-i faci? dacă-i cvas, aşa se strică cîte oleacă la căldură; iar vasul de oloi l-a clătit doar cu apă din baltă.

Zîmbea aşa şi mormăia blajin scoţîndu-şi căldarea, iar domnul Pavel făcea iute o inspecţie căutînd «un borş ca oamenii» pentru cina lui. Şi ca să se mîngîie de întîrziere, cotrobăi nu ştiu pe unde şi găsi un clondir mare verde pe care-l ridică c-o mînă în sus la gură, şi sorbi lung, pe cînd cu cealaltă mînă se apăra de ţînţari.

★

După masă, în preajma focurilor mari, se aşezară pologurile. Acoperemintele acestea de pînză albă şi subţire care nu lipsesc nici celui mai umilit locuitor al Deltei sînt o născocire binefăcătoare. Cel ce şi-a închipuit întăi şi şi-a făurit adăpostul acesta împotriva armiilor neistovite de ţînţari a fost un om care a avut cel puţin geniul lui Napoleon. În orice caz grozav trebuie să fi suferit de înţepăturile gîzelor acestora nesuferite, şi o nevoie vrăjmaşă a făcut să scapere în mintea lui un plan ca acesta, pe cînd stătea gînditor, cu degetul la frunte, şi imaginea lui neclintită se oglindea răsturnată în balta lucie ca o marmoră neagră.

Mă strecor la adăpost. Un pescar supune cu îngrijire pînza pe sub care am intrat, aşa încît să nu rămîie loc neastupat nici cît un vîrf de ac. Lumina focurilor bate în cortul acesta alb. Înainte de a mă întinde în culcuş, fac o vînătoare iute celor doi-trei ţînţari, care au izbutit să intre odată cu mine. După ce-i sacrific zeului liniştii, rămîn cu faţa în sus şi privesc c-o bucurie fără pereche cum roiul gîngăniilor mărunte se zbate neputincios în jurul pînzei, pe-afară.

Dar nu pot dormi. Focurile încă ard vioaie. Pescarii istorisesc întîmplări. Povestesc lui domnu Pavel cum au tras odată un năvod pe Razelm cînd s-a deschis din nou pescuitul şi a intrat iar în el peştele de apă dulce. Şi cum în năvodul acela a căzut dintrodată cincizeci de mii de kilograme de peşte... Domnul Pavel ştie asta, dar e vesel după masă şi se face că nu crede; iar pescarii se bat în piept şi caută să-l convingă cu orice preţ: — Zău, domnu *Pauel* am fost noi *acuolo*... Am tras noi cu mînile noastre... Poţi să întrebi şi la *ministraţie,* trebuie să fie scris *na* condică...

Cel ce vorbeşte aşa are un glas de tenor şi-l înmlădiază blajin, parcă i-ar fi foarte drag domnu Pavel.

Pe meleagurile acestea pe care neamurile s-au strecurat unele după altele şi nu s-au aşezat, nu s-au născut nici legende, nici cîntece, — şi nici superstiţii s-ar putea spune că nu sînt. Omul în luptă cu elementele şi-a simplificat viaţa. Pentru dînsul viaţa-i viaţă şi moartea-i moarte. Azi coliba lui i-aici, mîni e la malul mării. Mintea lui n-a născocit stafii şi strigoi, imaginaţia lui n-a avut nevoie să creeze fantome. Vijelia aspră nu l-a cruţat în adăpostul lui, negurile şi tainele bălţii au fost lucruri aeve pe care s-a deprins să le înfrunte.

În tot ceea ce ascultam vorbindu-se la vatra focului, nu intra nici o legendă din vremi trecute, nici o amintire legată de un colţ de pămînt. Nimic, de şi vorbirea se prelungi mai multe ceasuri. Numai într-o vreme tenorul cel blajin a istorisit o întîmplare care m-a făcut să mă ridic într-un cot şi să alung somnul care începea să-mi lipească pleoapele...

— ...Acu... să vezi mata, domnu *Pauel*... zicea el... Acu la toamna ce vine este un an... Mă duc eu în baltă să văd ce fac cîrligele... Asta era încolo, pe *Dunai.*

— Adică pe Dunăre...

— Da, pe Dunăre... se grăbeşte să îndrepteze cu blîndeţă povestitorul. Şi mă duc eu aşa, domnul *Pauel,* şi era negură aşa de mare, aşa de mare... şi apa parcă curgea neagră... Şi eu trăgeam la *babaică* şi mergeam încet...

— Adică trăgeai la lopeţi... îndreptă domnu Pavel, care era bine dispus.

— Da, domnu *Pauel*... şi merg eu .. Era negură... dar vînt nu bătea de loc... Şi se făcea aşa sară... Iaca văd un om mort, domnu *Pauel,* care venea pe apă cu faţa în sus... Cum văd asta, mă gîndesc... Săracu! aista hristian este! Să iau pe dînsu în *lotca*... Intorc babaica, mă duc la dînsul şi mă năcăjesc eu, năcăjesc... era gol şi-l scăpam din mînă... şi-l trag, domnu Pauel, în lotcă... Pe urmă m-am dus eu, am căutat, am aşezat măistrii, şi mergeam pe apă şi mă gîndeam: cine să fie omul? Avea o barbă lungă, lungă... Mă plec să-l văd mai de-aproape, poate-l cunosc... Văd că deodată se uită holbat la mine, cască gura, se ridică şi se sprijină pe mîni în fundul lotcei... Atuncea am strigat: A! *tă vidma!*... Scot o babaică din apă şi-i trag una la cap; scot şi cealaltă babaică şi-i mai trag una la cap; şi pe urmă dau pe dînsu iar la apă să se

ducă unde știe... Aista nu-i hristian! Hristian dacă moare o dată, nu se mai scoală...

Ascultam episodul acesta din viața bălților și focul se zbătea ca o aripă și arunca pale de lumină care se cerneau prin pînza pologului. Glasurile au scăzut pe urmă într-un murmur monoton, au tăcut. Focurile s-au topit încet-încet. Și lumina lină a lunii rămase stăpînă asupra apelor, și, stînd cu fața în sus, o primeam ca pe ceva dulce, aromitor, care-mi închidea pe nesimțite pleoapele.

DIAVOLUL BĂLȚII

Povestea unui revizor al pescăriilor, sara, cînd vaporașul sta ancorat pe Dunăre și un vînt cu miresme de alge venea dinspre mare:

— Să vedeți dumneavoastră, domnilor, ce ființă curioasă am întîlnit eu în bălți! Am întîlnit-o de cîteva ori: totdeauna mi s-a părut că vine din altă lume — eu știu? ori de pe pustiuri unde nu calcă picior omenesc... Uitați-vă la mine: acuma sînt om în toată firea, sînt cel mai nalt și mai voinic dintre oamenii *serviciului;* am barbă și mustăți mai dihai decît un lipovan; par și eu un sălbatic și nu mă înfricoșez nici de apă, nici de furtuni, și de oameni mai puțin; dar cînd îmi aduc aminte de moșneagul meu, de Sidor cel mititel, parcă stau pe gînduri... Nu știu de ce. Cred că nu mi-i frică. Mi-a rămas poate numai așa o simțire curioasă, de cînd l-am văzut întăia oară, în copilărie.

Era prin 1880. Eram băiețandru, cătră doisprezece ani. Abia căzusem cu tata din regat, în tîrg la Tulcea. Atunci puneam noi stăpînire pe provincia dobrogeană; și tata era comisar, putere mare în țara cucerită. Eu îmi petreceam prima vacanță la baltă cu

undița, și eram nespus de bucuros pentru toate noutățile ce se iveau înainte-mi la fiecare pas : Dunărea era frumoasă, cu valurile ei nesfîrșite, bălțile erau pline de păduri de trestii în care foiau cîrduri de rațe, de gîște și de alte multe neamuri de paseri de apă... Amurgurile de vară și răsăriturile îmi aduceau aminte de lucruri cetite prin cărți... Eu, domnilor, sînt cărturar, și totdeauna am fost o fire poetică ; și-am regretat că viața m-a luat înainte și n-am făcut studii. Poate aș fi ajuns *cineva* în lume. Așa am ajuns să cîștig cu amar o bucată de pîne...

Și cum spun, în anul acela, au năvălit dinspre munți niște neguri și niște nouri, la începutul lunii lui iulie, s-au pornit, domnilor, niște ploi mocnite, ca de toamnă, și s-au lăsat niște răceli, de tremuram dimineața ca-n lunile brumelor... Așa ploi, în toiul verii, nu se pot uita. Sînt ceva rar. Și s-a făcut în tîrgul Tulcei un noroi adînc cum n-am prea văzut pe-aiurea, un fel de apă glodoasă, un lapte-acru cenușiu, prin care mai mult înotau oamenii. Numai pescarii umblau fără grijă în cizmele lor cu turetci pînă la coapsă.

Într-un amurg cu cer plumburiu și cu ploaie ca un fum subțire, cum ieșisem în fața casei, ca să mă uit spre apus, unde se arată înseninările, deodată izvorî înainte-mi, ca din pîclă, în ulița singuratică, o arătare... Era moșneagul despre care vreau să vă vorbesc, scurt și slab, în straie fără formă, care curgeau în zdrențe de pe dînsul. Cu picioarele goale pînă la genunchi, pășea la întîmplare prin noroi. Avea în mîna stîngă un băț lung alb, de răchită de curînd cojită. Cu dreapta făcea semne, cînd chemînd, cînd parcă respingînd pe cineva ; mîna-i mare, ca un painjen care se zbate, tremura necontenit pe dinaintea feței lui, o față rînjită dureros, cu ochi mici ca două tăieturi de

cuțit, cu umerii obrajilor ieșiți, c-o bărbuță rară de țap, amestecată mototol cu mustăți zbîrlite și răsucite de vînt și ploaie... Deodată prinse a țipa — și m-am cutremurat. Țipa ascuțit și aspru, dureros și sălbatic, și glasul, ca și mîna, parcă se răsucea înălțîndu-se în văzduhul cenușiu : *Ai, boje ! ai, boje ! ai, boje !*

În înserarea pustie, mă cuprinse deodată spaima. Cum mă zări, omul începu a mă amenința cu mîna-i mare, și ochii deodată îi luciră sub șuvițele cărunte revărsate pe frunte. Știu c-am țipat ; ceva sfredelitor mă zguduise. Moșneagul rînji, tîrîndu-și picioarele prin noroi, către mine, ținîndu-și mîna dreaptă înainte, cu degetele necontenit frămîntate... La chemarea mea de durere, sări Sandu, vardistul nostru de casă, un țigan uriaș, spîn, venit cu noi de la Bacău. Se năpusti asupra bătrînului și-l trăsni de două ori cu niște palme cît maiurile. Am auzit numai un scheunat înăbușit. Moșneagul căzuse în noroi și se zvîrcolea ca o rîmă. Și prin întunecimea tulbure, deodată se ridică și se făcu nevăzut. Sandu rămăsese în drum și se uita la mine.

— Ce-a fost, domnișorule ? răcni el către mine.

— Nu știu. Un moșneag nebun. Unde-i ?

— Nu-l văd. S-a dus. Parc-a intrat în pămînt !

Am început să-i lămuresc spaima mea. El se frămînta ; își dădu chipiul pe ceafă. Striga : Mă duc să caut pe nebun ! Îl *somez* și-l arestez ! — Se repezi prin stropituri de noroi, prin ploaia necontenită. Se întoarse într-un tîrziu singur ; nu găsise nimic. Un localnic îi spusese că «trebuie să fie Sidor cel nebun... Așa-i el cînd bea șpirt...» Dar arătarea pierise în pîclă: rămăsese din ea în minte-mi numai o icoană de vis, cu obraz chinuit și o mînă cu degetele negre, tremurătoare...

Pe urmă, am mai aflat unele lucruri despre un oarecare Sidor. Poate era cel pe care-l văzusem eu. Povesteau despre el pescarii ruşi la focurile de stuh, sara, pe malul Dunării. Era vorba de un fel de iazmă care sălăşluia pe un grind pustiu, la Ivancea. Se arăta cînd se îngîna ziua cu noaptea ; stătea neclintit pe mal, parcă aştepta pe cineva. Îl văzuseră unii pescari şi ziua cînd roiesc pîclele purtate de vînturi. La grindul acela se sfărîmaseră pe vijelie două *ciamuri.* Acolo, la vreme de noapte, într-o volbură, sub sălcii, pieriseră doi feciori ai unui popă, Achim de la Jurilovca. Oameni îndrăzneţi căutaseră pe schivnicul acela singuratic de pe grind. Dăduseră numai de nişte colibe risipite. Nici o urmă omenească. Se povesteau şi alte lucruri, întîmplări rele la Ivancea, şi pescarii, clătinînd din cap, scuturîndu-şi bărbile mari şi cinstind *vodcă,* arătau că toate sînt pricinuite de Sidor Diavolul. Sidor era un moşneag malorus, care îşi vînduse sufletul Necuratului... El vrăjea pe pescarii slabi de înger, ori ameţiţi de băutură. La malul lui piereau. Şi-nspre grindul lui veneau apoi vulturii cei mari din Carpaţi : se roteau prin cerul adînc, după aceea se lăsau, cu aripile larg desfăşurate, între stufuri şi-ntre sălcii. Acolo se aflau şi jigănii rare, mistreţi cu copita neagră nedespicată, şi paseri venite din mările de la miazănoapte...

În povestiri de acestea creşteam şi mă deprindeam cu apele şi cu vremea rea. Credeam orb în istorisirile pescarilor, şi nici nu voiam să aud de alte lămuriri ale slujbaşilor de la administraţie, — după care Sidor de pe grindul Ivancei era un spion rusesc ş-o călăuză a pescarilor hoţi de pe ţărmul basarabean, care veneau să fure peşte din «închisorile» noastre.

Eram acum băietanaş voinic, şi pluteam pe un *dubas* negru al lui Alexie pescarul, cînd, pe o vreme rea de furtună, am văzut la Ivancea pe Diavol. Era un vînt mare, care ridica apele în spulber, îndoia răchiţile luncilor prelung, apoi le ridica, le zbătea şi le învăluia, parcă voia să le smulgă. Aripi creţe de spumă fîlfîiau pînă la noi. Larii cei mari albi ţipau înmlădiindu-se pe undele vijeliei. Geamandurile se zbăteau în pripoanele lor ca nişte fiinţi vii. Şi-ntre cerul jos şi mohorît şi apa ca cenuşa, dubasul nostru sălta, mînat de zece lopeţi, înspre Buhaz.

Deodată auzim ţipete omeneşti. O barcă bătută de valuri venea de la grind înspre noi. Un om ghemuit trăgea la lopeţi ; al doilea, cu cămaşa roşie, în picioare la cîrmă, striga înspre noi scuturînd în sus o mînă. Era cu capul gol, şi-n mişcările lui năprasnice era ceva de disperare. Cotirăm uşor pe lîngă mal. În apropierea noastră, omul se linişti. Prinse frînghia, se urcă cu greutate în dubas, veni după el şi tovarăşul lui, şiroind de apă şi încruntat. Şi amîndoi începură a spune cu înfiorare cum au văzut pe Diavol...

— Care Diavol ? strigă Alexie, om mare şi gros ; şi începu a rîde. Aţi văzut pe Sidor ?

— L-am văzut ! l-am văzut ! strigă cel cu cămaşa roşie, dînd cu tărie şi din cap şi din mîni.

— Unde l-aţi văzut ?

— Pe grind. Cînd a pornit vîntul, noi am luat-o în lungul malului. Nici n-apucasem a cerceta măistriile. Am ieşit aici, la o luncă. Şi dacă am văzut că se întăreşte furtuna, am urcat între sălcii. Am văzut că vine ploaie, am căutat o colibă. Am găsit o colibă. Intrăm în ea. Dar din prag ne-am zvîrlit înapoi şi ne-am pălit cap în cap ; în fund sta Sidor şi se uita la noi. Sta neclintit, cum îl ştiţi, mititel şi sur, se uita la noi

și rînjea. Nu ne-a spus nimic, nici nu s a clintit... Ne-am sculat de jos ș-am apucat-o la fugă. Și de ce fugeam, de ce se înteţea furtuna și ţipau pe sus pescăruşii... Nu era lucru curat. Am crezut c-au să ne rămîie acolo ciolanele, ca și feciorilor popei Achim!

Cînd sfîrși de povestit cel cu cămașa roșie, celălalt, întunecat și negru, cu obrazul mîncat de barbă, începu să se zbuciume repezindu-și un braţ ca să ne arate ceva la mal. Striga răguşit și repede:

— Iacătă-l-ăi! a ieșit la mal! Uitaţi-vă și vedeţi, și credeţi! E Sidor Diavolul!...

Deodată tăcurăm cu toţii, numai glasul furtunei rămase stăpînitor, cu vuietul vîntului și plescăitul undelor. Între sălcii, pe grindul de la Ivancea, sta neclintit un om mărunt. Vîntul îi spulbera barba și pletele de coloarea apei. — Strigă!... auziţi-l cum strigă!... vorbi scurt pescarul cel întunecos. Dar poate ţipa vîntul, ori o pasere nevăzută. — Dacă ar fi întuneric, i-ar luci ochii ca la lup... zise cu glas mișcat unul din vîslași. Și lopeţile bătură mai cu putere, și ne simţirăm purtaţi parcă mai repede pe Dunărea tulburată...

Sara, uzi pînă la piele, beam ceai cu mult rom într-o cafenea de la Sfîntul Gheorghe. Și ascultam, prin fumul de tutun și aburii de umezeală, o mulţime de istorisiri despre Sidor. Afară de multe întîmplări năprasnice puse în socoteala lui, unii mai vorbeau și de vrăjile lui de dragoste, de puterea cu care aducea la ibovnice pe flăcăi călări pe măturoaie... — Fetele și nevestele *iriticilor* maloruși știu drumul la vizunia lui Sidor!... ziceau rînjind pravoslavnicii lipoveni. Nu degeaba au ele ochii negri, joacă danţuri iuţi și cîntă versuri de lume!

Pot să spun că mulţi ani am auzit murmur în jurul meu despre Sidor. Nu știu de ce, de cîte ori auzeam de

el, de atîtea ori îl legam cu întîmplarea mea din sara ploioasă, cînd un moșnegel zdrenţeros ţipa zbătîndu-și mînile: *Ai, boje! ai, boje! ai, boje!* Eram încredinţat că moșnegelul meu era Sidor.

Acuma, în putere aș putea zice, neînfricoșat nici de ape și vînturi, nici de oameni, nu mai credeam în vrăjile arătării de la Ivancea, și-n legăturile ei cu Diavolul. Totuși trebuie să fi fost ceva deosebit acolo. Am cercetat și eu de două sau de trei ori grindul; n-am găsit nimic. Însă Sidor trăia; vorbeau întruna pescarii de el, ca și de dihăniile de pe plăvii și de paserile de pe ţărmuri străine.

Mi-a fost dat și mie să-l mai văd o dată, dar tot într-o împrejurare neobișnuită. Era pe vreme de revărsări mari, într-o primăvară. Bălţile și cu Dunărea erau una, grindurile și satele erau înecate — cum s-a întîmplat și anul acesta... La cele dintăi puhoaie, oamenii au fugit, vitele s-au tras pe locurile înalte. A rămas pe aşezăturile acestea o întindere nemărginită de apă. Și într-o zi, la asfinţit de soare, pe-o vreme lină, treceam spre Buhaz c-o șalupă, cînd, în dreptul Dunavăţului, ne întîlnim cu doi mistreţi de plăvii care se duceau pe sforul Dunării, spre mare, umflaţi bute, cu picioarele în sus, ţapene ca beţele. Și-n liniștea bălţii, la o cotitură, unde cîntau, pe vîrfuri de sălcii ieșite din apă, niște păsărele negre, deodată zării plutind pe unde și trupul unui om. Cotirăm spre el. Era un bătrîn, umflat de apă, cu barba încîlcită și plină de mîl, cu ochi de spaimă, sticloși și morţi. Cu picioarele întinse în laturi, cu braţele desfăcute, plutea ca o cruce, cu faţa în sus pe apa lină... L-am cunoscut, nedesluşit; cel puţin în clipa aceea mi s-a părut că-l cunosc. Era bătrînul meu din copilărie; era Sidor de la Ivancea... L-am privit mult și mă gîndeam la toate cîte se spu-

neau şi la viaţa de animal de vizunie a omului aceluia pe care nimeni nu l-a cunoscut de-aproape.

Am trecut cu şalupa înainte. Trupul a rămas plutind în singurătăţi, căutînd un mormînt tainic, între liane, cu paserile fulgerate şi cu mistreţii cei cărunţi...

PRIBEGII

Tovarăşul meu, care era un bun cunoscător al Deltei, îmi spunea într-un rînd:

— Aici, în adevăr, *departe* de lume, mulţi fugari s-au adăpostit... Unii au venit din Rusia şi din Polonia robită, alţii din Turcia, alţii cine ştie de unde... Nu vorbesc de oamenii de rînd, de dezertori, de fugari pentru crime. Aceştia intrau aici, începeau să tragă la lopeţi cu cei de sama lor, mîncau pîne neagră şi peşte, beau *vodcă,* lăsau să le crească bărbile mari şi nimenea nu mai putea să-i cunoască dintre cei de-o samă cu dînşii. Vorbesc de oameni mai deosebiţi. Cîteodată mă coboram pe un grind, intram într-o colibă umilită. Mă întîmpina un om desculţ, cu fruntea încreţită. Cum mă vedea, i se luminau ochii, întindea mînile, mă poftea, într-o romînească stricată:

— Poftiţi *na cabinet*...

Adică mă poftea în camera lui de lucru. Acolo, între unelte de pescărie şi îmbrăcăminte săracă, sub tavanul scund de trestie, între păreţii de lut, un dulap încheiat din cîteva scînduri se ridica din umbră şi cărţi de toate mărimile, cu coperte de toate colorile, se înşirau în el.

Mă întorceam către om, îl priveam cu luare-aminte. Căutam lumina inteligenţii în ochii lui, căutam pecetea suferinţii pe frunte, şi vedeam înainte-mi un om încovoiat de nevoi care mă privea sfios, mă cerceta ca pe ceva din depărtate locuri, pe unde trăise şi el odată.

Pentru unii din aceşti cărturari fugari, poate viaţa aceasta primitivă avea farmec ; alţii poate plîngeau în negura bălţilor atîtea ambiţii zdrobite, atîtea visuri căzute în pulbere ; alţii stăteau ceasuri, mai ales primăvara, privind zborul paserilor călătoare ce se îndreptau spre răsărit, spre pămînturi unde ei lăsaseră poate o iubită, poate o soţie şi copii... Unii erau necontenit melancolici şi abia se mişcau ca să-şi cîştige hrana în pămîntul sau în apa aceasta a exilului ; alţii trăgeau cu curaj la lopeţi ; alţii lăsau să cadă pulbere peste cărţile din dulapul de scînduri grosolane, şi căutau să-şi alunge durerile trupului şi chinurile sufletului cu sticle de *vodcă*. Cînd mai dădeam peste aceştia după o bucată de vreme, zîmbeau vag, nu-şi mai aduceau aminte de nimic, mă priveau cu ochiul mort, cu mînile murdare lăsate în lungul trupului.

Mulţi de aceştia, cei mai mulţi, veneau din împărăţia ţarilor...

*

Tovarăşul meu tăcu ; parcă cerca să-şi adune amintirile.

Ne urcasem după masă pe coverta vaporului ancorat aproape de ţărm, lîngă nişte cherhanale, pe un braţ al Dunării. Era noapte liniştită, cam înourată, şi ţigările de foi din care trăgeam din cînd în cînd se aprindeau ca nişte ochi roşii între noi. Tăceau toate împrejurimile.

— În rătăcirile mele pe malul apelor, începu po-

vestitorul meu, am întîlnit şi pe un oarecare domn John, într-un cotlon dintre Prut şi Dunăre. Era un englez de rasă pură, cu barba şi mustăţile roşcate, cu dinţii mari, nalt şi subţire, cu pielita feţii albă. A pornit el pe-acolo nişte afaceri mari şi a pierdut toţi banii ; pe urmă nu ştiu de ce, ori ciudăţenie, ori tulburare a minţii, a rămas acolo şi acolo poate stă şi azi. Poate sînt douăzeci şi cinci, treizeci de ani de cînd şi-a ales el săhăstria aceea voluntară. Pricina adevărată nimenea n-o poate şti. Stătea acolo sărac, acuma îmbătrînit, şi femeile din partea locului îi aduceau din milă lapte şi malai. Poate din milă, poate şi aduse de amintiri ale tinereţii, căci în vremea lui, «săracu domnu Gion» cum îi spuneau ele, fusese om frumos... El primea tributul acesta cu demnitate şi schimba cîteva vorbe perfect cavalereşti cu *doamnele* acelea desculţe care păstrau urme de frumuseţă. Cîteodată cunoscuţi ai lui se abăteau să-l cerceteze şi el făcea onorurile colibei ca un desăvîrşit *gentleman,* ieşea desculţ întru întîmpinarea oaspeţilor, cu pantalonii scurţi şi zimţuiţi jos, cu un surtuc ros în coate, cu capul gol şi cu părul cărunt zbîrlit...

Era poate un englez bizar.

*

Dar am întîlnit aici, în apropierea noastră, reluă tovarăşul meu cu glas vioi, pe un om pe care toţi pescarii din Deltă l-au cunoscut şi l-au respectat : domnu Franţ.

Într-un rînd, sînt mulţi ani de-atuncea, m-a apucat vremea rea pe baltă şi, cu lovituri puternice de lopeţi, luntraşii m-au dus către un grind ascuns în verdeaţă, într-un cotlon pe care nimenea nu-l mai ştia, pe Dunărea veche.

M-am coborît. Am dat de o livadă mică cu cîţiva meri, peri, gutui şi caişi. Am trecut pe lîngă o grădiniţă cu zarzavaturi şi cu flori, şi am ajuns la o căsuţă ascunsă de verdeaţă. Un cîne alb, flocos, a vestit sosirea noastră cu trei lătrături răsunătoare.

Un om nalt, subţire şi drept, s-a ridicat din umbra unei sălcii. Era îmbrăcat în nişte straie vechi, însă destul de curate. A făcut un semn cu degetul arătător cînelui, pe urmă şi-a scos din cap cu politeţă pălăria de pai cu bourii foarte laţi. Avea o faţă cu trăsături fine şi ochii îi erau vii şi inteligenţi. Părul şi barba îi erau albe ca zăpada.

Credeam că are să se recomande. Nu s-a recomandat. Numai m-a poftit cu un gest lin la masa pe care o înjghebase el, din patru pari şi din cîteva scînduri, la umbra sălciei.

— Acesta-i domnu Franţ... mi-a şoptit de la spate unul din oamenii mei.

I-am spus cine sînt. A zîmbit şi a dat din cap, şi m-a rugat să stau. Mi-a înaintat un scăunaş cu trei picioare. M-am aşezat. S-a aşezat şi el în faţa mea pe alt scaun primitiv, însă aşa s-a aşezat parcă s-ar fi lăsat într-un jîlţ.

Dar vîntul începea să scuture salcia bătrînă şi văzduhul se înegura. Atunci domnu Franţ mi-a zîmbit ş-a zis cu glasul lui blajin într-o romînească ciudată:

— Vine vremea rea, ar trebui să intrăm în casă...

Ne-am luat fiecare scăunaşul şi am intrat în căsuţă. Cam întuneric, cam trist. Dar la un geam văd o oală c-o floare roşie înflorită. M-am apropiat, am cercetat-o. Cînd m-am întors către domnu Franţ, îl văzui zîmbind c-o umbră de duioşie pe faţă.

— Am doi prietini, zise el; cînele Stop şi floarea aceasta...

M-am uitat prin casă. Două-trei lucruri grosolane aşezate prin colţuri. După uşă cîteva scule de pescărie. Cîteva haine sărace în alt colţ. Păreţii erau văruiţi şi curaţi; o iconiţă mică a Maicei Domnului, o miniatură artistică în oloi, era singura podoabă a lor.

Domnu Franţ îmi urmărea privirile şi tăcea. Apoi îmi zise blajin:

— Dacă voiţi, să stăm; şi vă rog să-mi faceţi onoarea să beţi o cafea cu mine...

— Cu plăcere... zic.

— Vă rog să mă iertaţi, grăi iar gazda mea; nu pot să vorbesc bine romîneşte... Abia învăţasem bine turceşte şi stăpînirea s-a schimbat. Dar poate vorbiţi nemţeşte, ori franţuzeşte, atuncea o să ne înţelegem mai uşor...

M-am uitat uimit la domnu Franţ.

— A! dumneavoastră ştiţi şi franţuzeşte? Atuncea să vorbim în limba aceasta...

Am vorbit despre vreme, despre peştele din bălţi, despre arborii din livada mică şi despre zarzavaturi; pe domnu Franţ părea a nu-l interesa nimic altceva: îmi răspundea ori mă întreba cu fraze foarte elegante, ca un marchiz din veacul lui Corneille. Vorbea despre lucrurile acestea domestice ca şi cum ar fi discutat afaceri de stat.

In vremea asta pregăti cafeaua şi o turnă în filigene turceşti. Mă ridicai şi eu uşor de la locul meu:

— Mă rog, daţi-mi voie să vă ofer şi eu o havană...

— Cu cea mai mare plăcere... zise gazda mea luînd cu două degete ţigara.

Am căutat să aduc vorba despre pricinile care l-au făcut să pribegească aici în Deltă, despre trecutul lui, despre numele, despre rangul lui. Nu mi-a dat a în-

ţelege că sînt nepoliticos, însă a ştiut să scape foarte dibaci de orice lămurire, avînd aerul că-mi dă răspunsuri.

Totuşi, stînd aşa de vorbă cu un om care-i aducea aerul oraşelor şi-i amintea ţinuturile civilizate, băgam de samă că era mişcat. Îmi ceru cîteva ştiri asupra afacerilor publice din Europa şi se interesă foarte mult de războiul ispano-american care bubuia atuncea pe mări.

— Spania este o ţară pe care au mîncat-o călugării catolici, zise el ; şi după ce-au mîncat-o, acuma o rumegă...

Înainte de a pleca, l-am mai întrebat o dată :

— Cum poţi dumneata trăi în asemenea singurătate ?...

— Trăiesc foarte bine şi sînt foarte mulţămit... îmi răspunse domnu Franţ zîmbind cu tristeţă. Numai aşa cîteodată mi-i urît, ş-atunci îmi aduc aminte de scrisoarea lui Ovidiu, alt dobrogean :

Parve, nec invideo sine me, liber, ibis in urbem...

Am plecat foarte uimit de pe grindul lui domnu Franţ. L-am mai văzut pe urmă de două ori trei ori. Era acelaşi. Dar cine era ? — Ridicam din umeri : Cine poate şti ? — De unde venea ? Altă taină. — Ce dramă l-a silit să se exileze aici ? — Tot taină. N-am ştiut niciodată nimic. — Cărţi n-avea. Reviste, scrisori, nu primea. Nimenea nu-l întrebase, nimenea nu-l cercetase.

Aşa a trăit acest om o vreme pe grindul lui. Pe urmă bătrîneţa şi reumatismele l-au îngenunchiat. N-a mai putut să-şi îngrijească grădina, cînele Stop i-a murit, floarea roşie s-a uscat, ar fi murit şi el de foame, singur în bordeiul lui, dacă nu dădeau nişte pescari peste el. L-au ridicat şi l-au adus aici, la cher-

hanalele din faţa noastră. Îi dădeau sălbaticii aceştia ai Deltei pîne şi peşte. Dar n-a mai trăit mult, s-a stîns în scurt, a luat în mormînt taina vieţii lui.

L-au dus oamenii într-o lotcă şi l-au îngropat pe grindul pe care trăise vreme îndelungată. Acolo doarme ş-acuma. Revărsările Dunării însă au mîlit pămîntul ; bordeiul s-a risipit, s-a dus ; nu se mai cunoaşte nimic ; sălbătăcia a cucerit grădina ; nimenea n-are să mai cunoască nici locul unde hodineşte omul acela pe care cine ştie ce tragedii întunecate l-au gonit din lumea civilizată în aceste singurătăţi...

*

Tovarăşul meu tăcu. Luna, printre nouri subţiaţi, strecura o lumină tristă, care se întindea ca un văl de taină peste lagune şi peste grindurile tăcute.

UN CUCERITOR

Umblînd prin Deltă, am auzit, între altele, şi despre o întîmplare cu un om îndrăzneţ la fire şi ascuţit la minte.

Pe om îl chema Tărăboi; de neamul lui era «grec cu limba neagră», şi se născuse printre ţiganii mănăstireşti de la Neamţu. Oastea o făcuse ca ordonanţă, şi multe avusese de îndurat de la domnul căpitan Holban. Prinsese însă un meşteşug, de cîte ori izbucneau mîniile stăpînului: suspina, arătîndu-şi dinţii de fildeş, şi-şi ridica în bagdadie ochii, ca un mucenic răstignit. Asta-l scutea de pumnul la falcă, şi se întorcea repede şi ieşea pe uşă curmîndu-se din şele, ca să nu simtă aşa de tare piciorul domnului căpitan Holban. După ce ieşea, închidea cu grijă uşa, se freca încet în josul şalelor, dădea din cap şi ofta, în timp ce arunca o privire spre odaia stăpînului, o privire plină de năduf şi ură înăbuşită, şi dinţii îi sticleau cu un rînjet de animal de pradă.

Multe văzuse şi multe învăţase Tărăboi cît stătuse la oraş; nici prin gînd nu i-a trecut, cînd i-a cîntat liberarea, să se întoarcă la sălaşul părinţilor lui. Acu era om cu miliţia făcută, avea «un drept».

Ce nu se putea face? Se putea face un slujbaş la primărie, vardist, lampagiu, ori altceva, căci la tîrg oamenii numai din slujbe trăiesc; după aceea, cînd a veni plictiseala, se poate duce oriunde. Cine are să-i steie în cale? El oastea şi-a făcut-o, livretul i-i în buzunar, toate le-a învăţat şi toate le ştie, puţin îi pasă; de acu înainte halal să-i fie! De aceea nu s-a înduioşat deloc cînd a venit Martin lăcătuşul, tatăl său, să-l cheme acasă cînd i-a spus: Măi băiete, eu de-acu m-oi duce în altă lume, şi tu rămîi în locul meu, căci soţie ţi-am găsit... S-a uitat nepăsător la Martin bătrînul şi la Maranda, maica lui; nici nu i-a întrebat ce fată suspină în sat după el şi-l cere de bărbat; şi-a aprins o ţigară militară, şi-a vîrît dreapta în haină, la piept, cum făcea domnu căpitan Holban, şi a răspuns cu tărie:

— Aoleo, taică, nu mă mai întorc la sărăcie... Eu-s învăţat să trăiesc mai bine...

— Mă băiete, i-a zis Martin lăcătuşul; şi eu am făcut oastea, ş-am fost şi la *războiu,* şi tot la sărăcia noastră m-am întors, măi băiete, că nouă ni-i dat din scînteie şi din ciocan să trăim!

Tărăboi şi-a răsfrîns buza de jos, cum făcea domnul căpitan, şi a dat drumul unui nour de fum alburiu.

— Măi băiete, mă Gavriluţă, i-a strigat şi maică-sa, sărmana; nu te duce, că te-or mînca străinii!

Tărăboi a închis pleoapele pe jumătate, i-a privit de sus, ş-a plecat în lume fără să sărute mîna părinţilor lui.

A umblat aşa Gavriluţă multe drumuri, şi şi-a împlinit pe ici-pe colo şi cîte-o parte din visul lui: la Roman a fost tamaragiu, la Tecuci a fost vardist. Avea hîrtii bune şi livret de oştean: avea dreptul lui.

— Cucoane, sărut mîna, am şi eu un drept pe lumea asta! şi ofta, ridicîndu-şi în bagdadie ochii. Asta aducea un rîs binevoitor pe obrazurile boierilor care ocîrmuiau oraşele. Şi astfel izbutea să se oploşească o vreme Tărăboi, într-un colţ de ţară. Dar feciorul lui Martin lăcătuşul era pasere călătoare. Şi din tîrg în tîrg umblînd, s-a trezit la Brăila, apoi la Galaţi. După aceea şi pe Dunărea a umblat, şi grozav s-a minunat de vapor; şi s-a coborît la Sulina în port, adăogind un obraz negru şi-o linie de fildeş la feluritele obraze străine care se adună acolo din multe părţi de lume.

Multe a învăţat Tărăboi outreierînd tîrgurile. La Sulina întâi, şi pe urmă la Tulcea, a învăţat şi cărţi a juca, şi table, cu grecii şi cu turcii. Deasemenea şi meserii cerca să înveţe, dar abia se apuca de ceva şi îndată isprăvea, căci de muncă mai grea îi era silă, fugea; era om cu gusturi subţiri, munca uşoară, cît de uşoară, era singura pe care-o putea face, şi lenea era pentru el o mare plăcere.

Cum s-a făcut, cum s-a dres, din multele meşteşuguri pe care le-a cercat, din multele învăţături prin care trecuse, Tărăboi s-a ales cu cele mai lesnicioase; îi plăcea să umble c-o mînă în buzunar prin port; cu cealaltă mînă, în care ţinea o vărguţă, biciuia aerul în jurul lui. Purta pălăria aplecată către nas, şi pe sub bourii pălăriei privea cu luare-aminte în juru-i. Asta era îndeletnicirea lui cea mai de căpetenie. Cînd îşi sfîrşea plimbarea, intra într-o cafenea scundă, îşi plimba ochii în toate părţile, apoi zîmbea cu prietinie şi-şi făcea loc printre scaune către cîţiva prietini care jucau concina, ori table, într-un colţ. Intra şi el în joc şi avea norocul să cîştige de cele mai multe ori. Mînile lui mici, degetele

subţiri aveau un dar deosebit să farmece cărţile şi zarurile. Din ce pierdeau alţii trăia el de azi pe mîne şi se îmbrăca. Dar cîteodată vremurile erau grele, prietinii plecau ori se supărau, şi deodată Gavriluţă, feciorul meşterului Martin, se arăta în port, încovoiat din şele, gemînd sub greutăţi. Asta ţinea însă prea puţin. Steaua lui cea bună îndată se aprindea; în cafenea, în ceainărie, şi-n aburii deşi, între figurile pîrlite de vînt şi soare ale lucrătorilor portului, îşi găsea si el locul şi se răsturna pe un scaun c-o ţigară în colţul gurii, c-un zîmbet prietinesc, c-o vorbă bună, c-o privire şireată aţintită asupra celor din preajma lui, o privire care sta la pîndă şi cerceta cele mai mici mişcări, pe cînd mînile-i negre tremurau şi se mişcau grăbit.

Intr-o zi, în Tulcea, «a făcut cunoştinţa» cu domnul Neculai Ionescu, primar într-un sat nou, de-aproape. Domnul Neculai Ionescu era de la Ploeşti de loc, dar număra cincisprezece ani de slujbă în Deltă. De cînd slujea stăpînirea şi conducea un sat de supuşi dobrogeni îi încărunţise părul, iar obrazul şi nasul i se rumeniseră, «de vînturi şi arşiţe» zicea dumnealui. Îi erau roase şi straiele în coate şi la genunchi tot din pricina asta. În viaţa lui, nu avusese altă dragoste decît vinurile de Sarica; încolo de inima lui nu se putea lipi nimic; n-avea nici cămin, nici familie.

Şi domnul Gavriluţă Tărăboi, cînd află că are de a face cu un primar, îşi scoase pălăria şi dădu din cap zîmbind; apoi îşi puse repede pălăria la loc, şi cu dreapta cuprinse strîns mîna pe care i-o întindea domnul primar.

— Dumneavoastră sînteţi primar în sat la Lipoveni?

— Da, adevărat, de cincisprezece ani funcționez...

— Îmi pare bine... îmi pare bine! zise repede Tărăboi dînd din cap.

În viața lui feciorul meșterului Martin învățase să fie foarte politicos. «Altfel nu poți trăi în lume», obișnuia el a zice.

— În cafeneaua asta nu e loc niciodată, totdeauna-i plin... vorbi iar Tărăboi zîmbind. Poftim scaunul meu; eu îmi găsesc îndată altul; eu sînt obișnuit aici...

Așa fel, la o masă în cafeneaua *Peștelui de Aur,* au stat de vorbă Tărăboi și domnul Ionescu, și primarele a putut prețui «politeța» noii lui cunoștințe. Tărăboi înțelegea cu cea mai mare ușurință năcazurile primarului: nemulțămirile administrative găseau o încruntare de sprînceană și-o aprobare energică în fosta ordonanță; de unele glume chiar, Tărăboi se arăta entuziasmat și rîdea cu lacrimi. Cafegiul, un grec foarte nalt și foarte uscat, umbla printre mușteriii lui — și se pleca pe mese foarte de sus ca de pe niște catalige. Se oprea și la masa unde stăteau Tărăboi și primarele, găsi și oarecare vin roș în cafeneaua lui, și omul stăpînirii declară îndată că avea de-a face cu cea mai «pervai» cafenea din port.

Prin zgomotul vorbitorilor care beau ceai ori cafea, jucau biliard și cărți, ori se sfădeau, domnul Ionescu, ridicînd glasul, dovedea lui Gavriluță că slujba sa e cea mai grea dintre slujbele regatului.

— Mai întăi, zise el, eu n-am știut lipovenește...

— Desigur... răspunse Tărăboi cu milă.

— Pe urmă, lipovenii nu știau romînește.

— Hm! mormăi cu dispreț feciorul meșterului.

— Și pînă ce-am putut învăța să mă înțeleg cu

dînșii — necaz, domnule, și bătaie de cap, ce crezi?... Și ce oameni, domnule, ce oameni!

— Niște beți vi! zise cu nepăsare Tărăboi.

— Las' că-s beți vi, dar hoți, domnule, și ticăloși; și ascunși, domnule... Niște conspiratori!

Se încruntă la față primarele, se încruntă și Gavriluță.

— Eu, domnule, degeaba am condici, stare civilă... Eu, înțelegi, trebuie să umblu după ei și să-i caut prin toate cotloanele... Răcnesc la ei: întreb care s-a născut, care a murit, îi sudui, abia înțeleg cîte ceva... ș-așa îmi mînînc viața cu ei... Și altele cîte! furături și bătăi... Grea e viața de primar în această țară!...

— Adevărat! oftă cu durere Tărăboi. Iar domnul Neculai simțea tot mai mult că are de-a face cu un prietin adevărat.

— Ș-acuma alta! strigă primarele. Acuma alt necaz!... De vreo cîțiva ani ne necăjește stăpînirea cu «veteranii»...

— Care veterani?...

— Cei care au fost în război: dobîndesc aici pămînt. Moșia statului, de lîngă sat, s-a împărțit la veterani, domnule... Ș-apoi deschide condici, ține socoteli, care vine, care se duce... Bătaie de cap... Pămînt lîngă apă, la doi-trei ani îl înecă Dunărea: cum vin veteranii ăștia, cum se duc!... Ei parcă știu să trăiască la baltă?...

— Și dumnitale îți bat capul degeaba!

— D-apoi cum? Ce am eu cu dînșii? Cu unii, dă, ne mai înțelegem... Da' alții... Dumnezeu să-i înțeleagă... eu niciodată nu mă pot descurca... Cere pămînt unul; zice că aici ori acolo-i pămîntul lui, — să fii sănătos, du-te și-ți ia pămîntul, dacă-i al du-

mnitale!... Vine altul, dă peste cel dintăi. Scandal! vine la mine. Ce să vă fac? descurcați-vă singuri, eu n-am ce vă face... Unii se duc, alții vin; unii se duc, alții vin!... vorbi cu dispreț domnu Ionescu umplînd iar paharele...

— Și dumneata ai de furcă cu ei... te cred... te cred... suspină Tărăboi ridicîndu-și ochii în bagdadie.

Primarele dădu peste cap băutura, apoi grăi iar cu limba cam grea:

— Unii se duc, alții vin; unii se duc, alții vin... Eu nu mai înțeleg nimica... Cîteodată folosesc cîte ceva... da' altfel eu singur nu știu ce-i cu veteranii ăștia... Unii se duc, alții vin...

— Așa este... suspină iar Gavriluță, ginditor. Dar și de dînșii e greu... Iaca, tata meu e veteran... Și taica meu a fost în război! Are și el drept la pămînt...

— Apoi dacă-i veteran, firește că are...

— Asta zic și eu, are drept... Și eu, de cînd am venit, am văzut atîta încurcătură, c-am zis așa: mai bine lipsă!

— Hm! începu a rîde primarele. Te pomenești că a fi avînd chiar la mine drept... că aici s-au dat cele mai multe loturi...

— Apoi așa cred și eu... Are și el drept la Lipoveni... Iaca, să caut hîrtiile,... să văd...

— Dacă-i la Lipoveni, apoi e la mine... Cînd a vrea, să vie cu hîrtiile și să-și caute pămîntul...

— Ce să caute el? El nu mai poate, că-i bătrîn...

— Atuncea vină dumneata...

— Eu n-am nevoie de pămînt! zise Tărăboi mînîndu-și înainte buza de jos. Ce să fac cu el? Eu

trăiesc foarte bine și-așa. Ce să-ți mai fac dumnitale bocluc și încurcătură...

— Adevărat! grăi rîzînd primarele și umplu paharele. Așa om înțeleg și eu! Da-l poți închiria...

Tărăboi își ridică repede ochii în bagdadie, apoi și-i coborî spre dușamea. În apa tulbure în care căuta să pescuiască, undița lui deodată prinsese ceva. Fața i se lumină și ceru voie, foarte cuviincios, domnului primar, să facă și el cinste «c-o oca de cel bun, de Sarica».

Domnii Gavriluță Tărăboi și Neculai Ionescu ieșiră prietini buni din cafeneaua lui Stavru. Se plimbară la aer, prin port; apoi se minunară, parcă atunci le-ar fi văzut întăia oară, de nenumăratele mori de vînt, care-și învîrteau pe deal, deasupra Tulcei, aripele uriașe în umbra înserării... Stătură mult privindu-le și rîzînd ca de ceva foarte ciudat și comic, apoi iar se plimbară pe chei — și-nsfîrșit, cînd se aprinseră luminile, feciorul meșterului își aminti că știe el undeva o locantă cu mîncare bună și cu vin bun, și mai ales cu trei fete frumoase, trei bulgarce de la Varna — «ceva potrivit pentru un primar ca domnul Neculai»...

Porniră la braț, sprijinindu-se din cînd în cînd unul pe altul cu umerii, și se pierdură la un cot întunecos de uliță.

Și, foarte buni prietini, se văzură iar în sat la Lipoveni, după o săptămînă, într-o duminică frumoasă de primăvară. Era soare cald și Dunărea lucea cenușie; pe valuri sălciile își înclinau la un vînt ușor frunzele tinere și mugurii, tremurînd deasupra apei un verde gingaș gălbiu; și prin cerul albastru ca sineala treceau lari și stîrci spre tainice bălți și păduri de trestii. Domnul primar privea toate c-un ochi

obosit, căci era zi de hodină, și supușii săi adunați la crîșmă petreceau, iar domnia sa, ca totdeauna, se afla nelipsit dintre bărbile mari și malacovurile lipovenești. Cu ochi tulburi și glasuri răgușite se apropiau din cînd în cînd de el pescari și-l pofteau cu multă evlavie să cinstească și el — ca un părinte al comunei — din băutura lor. Și așa domnul Neculai Ionescu era tare trudit cînd se înfățișă cu zîmbetu-i de prietinie feciorul faurului Martin. Dar cînd îl văzu, domnul primar se lumină de mare bucurie, se ridică în picioare și întinse mînile :

— Aha ! bine ai venit, prietine ! Ce mai faci ? Nu m-ai uitat ?

— Cum să uit ? prietinii nu se uită !... răspunse cu putere și încredințare adîncă Gavriluță Tărăboi.

Lipovenii își conteniră o clipă zgomotoasa petrecere cu vodcă și priviră spre obrazul întunecos al noului venit. Tărăboi era îmbrăcat cu straie curățele, își bătea coapsa cu o vărguță de trestie de mare și privea cam de sus, pe sub bourii pălăriei, la supușii moscoviți ai lui domnu Ionescu. In curînd, după gărăfi deșertate, domnu Ionescu începu a striga tare și a se bate în piept. Lipovenii înțeleseră din glasul lui răgușit că cel ce venise e un prietin bun, un frate scump — și rămaseră uimiți cînd domnu primar răcni la prietinul lui :

— De ce nu vii, frate, cu actele, ca să-ți iei în stăpînire pămîntul ? să trăim aici ca adevărați prietini !

— A ! de ce ? de ce ? răspunse cu modestie Gavriluță. N-am nevoie de pămînt.

— Cum ? doar e pămînt de veteran !

— Da, e pămîntul taicăi.

— Apoi atunci ce mai vrei ?...

— Insfîrșit, vom vedea... răspunse cu nepăsare Tărăboi. Apoi adăogi cu zîmbet bun : Eu nu vin aici pentru pămînt, am venit ca la un prietin, să petrecem !

Lipovenii erau uimiți de așa răspunsuri, iar domnul primar, înfocat de asemenea cuvinte, începu a striga grozav spre crîșmar. S-aducă o cană de vin adevărat de Sarica !

— De cel de care-mi place mie ! tună apoi dumnealui, cu sprîncenele încruntate.

Iar feciorul lui Martin privea în juru-i cu un zîmbet prietinos, așa de prietinos, încît toate obrazurile bărboșilor ruși se luminară.

Și-apoi a fost pe malul Dunării, în duminica aceea de primăvară un chef ca acela. L-au sărutat toți bărboșii, toate lipovencile cu părul ca cînepa pe prietinul domnului primar.

După aceea Tărăboi venea destul de des în sat la domnu Ionescu. Și se mirau mulți care erau de față, cînd primarele întrebînd pe prietinul lui de ce nu se hotărăște să-și aleagă pămîntul, prietinul răspundea numai c-un zîmbet dulce și nehotărît din cap.

Dar într-un rînd Matvei Ivanov, care făcea și plugărie între pescarii aceia lipoveni, l-a luat la o parte pe Tărăboi și l-a întrebat cu deosebită taină :

— Domnu Gavriluță, de ce nu dai dumneata la mine pămîntul ? de ce nu dai în *păsesie ?*

— Care pămînt ? a întrebat zimbind Tărăboi.

— Pămînt de veteran. Sînt și alți veterani care au pămînt și făcut pe grind, în colo, colibe. Ai și dumneata acolo pămînt. Dumnitale nu trebuie. Așa zice domnu primar. Eu te rog pe dumneata să dai în *păsesie* la mine.

— Cum să dau eu în posesie pămîntul părintesc? răspunse cu mîndrie Tărăboi.

— Platim bine, noi platim bine, grăi lipovanul mîngîindu-şi barba.

Tărăboi stătea la îndoială, pe ginduri; lipovanul îl privea zîmbind.

— Eu te rog mult! adăogi Matvei; eu am nevoie de pămînt. Fă-mi un bine!

— Bine, dacă zici că plăteşti frumos... să ştii că fac asta din prietinie...

Bărbosul era foarte vesel. Porniră amîndoi spre loturile împărţite cîndva de inginer. Umblară, cercetară. Puţini oameni erau la arat pe grind; citeva vite păşteau iarba tînără de început de aprilie.

— Aici, hotarul loturilor... zise lipovanul arătînd o movilă la marginea Dunării.

Tărăboi stătu la îndoială o clipă; apoi vorbi cu încredinţare:

— Pămîntul nostru de-aici porneşte... merge la rînd cu celelalte... două loturi...

— Nu e măsurat?

— Nu; din ce se vede, măsurăm noi şi punem semn...

— Aducem şi pe domnul primar să vadă.

— Aducem şi pe domnu primar.

Domnu primar Neculai însă n-a voit să vie pînă ce n-au băut puţin aldămaş. Aşa de puţintel aldămaş au băut, încît dumnealui cînta de jale, mergînd spre pămîntul lui Tărăboi.

Apoi s-au întors către sară şi Matvei a poftit pe tovarăşii lui la dînsul acasă, să facă *zdelcă.*

Tărăboi era vesel şi senin şi bătea cu vărguţa aerul, Matvei era şi mai vesel şi, cumpănindu-se uşor, bocănea pe cărare cu cizmele-i unse cu dohot.

— Babă! strigă el ajungînd acasă; deschide! Am luat pămînt...

Lipovanca, o femeie voinică, foarte grasă, cu broboadă verde pe cap, cu fustă albastră şi polcă roşie, le deschise uşa şi se ploconi înaintea domnului primar, apoi se feri în laturi, ca să treacă bărbaţii.

Tărăboi rămase la urmă; nu voia să intre:

— Nu se poate! După dumneata, madam! zise el politicos, făcînd semn de poftire cu mîna. După dumneata, mă rog. Întăi damele şi pe urmă bărbaţii!...

Primarele rîdea. Lipovanca se uita sperioasă în juru-i.

Însfîrşit intrară. Baba lui Matvei aduse scaune.

— Mă rog, mă rog, nu vă deranjaţi... zise Tărăboi, şi se grăbi să ia scaunul din mînile sexului frumos.

Matvei îl privea cu mirare.

— La noi aşa-i obiceiul, se grăbi să-l lămurească Tărăboi. Fiecare cu obiceiurile lui. Eşti aşa de bun, domnule Matvei, să grăbim afacerea... căci am necesitate să mă înapoiez la Tulcea.

Feciorul fierarului vorbea c-un glas subţire, dădea din mîni cu gingăşie şi zîmbea.

Lipovanul porunci femeii s-aducă vodcă, s-aducă gustare, iar Gavriluţă protesta necontenit, foarte galant, în jurul babei — şi lămurea în cuvinte gingaşe lui Matvei felul lui de a fi.

În gingăşiile şi dragostea aceasta scoase Matvei cele cîteva sute de franci, şi Tărăboi, cu un gest nobil, le lăsă să cadă cu nepăsare într-un buzunar.

Apoi au făcut o hîrtie la primărie, ş-un chef la toartă. Şi Matvei Ivanov a arat posesia lui.

Dar într-un ținut ca al Dobrogei lucrurile sînt nesigure. A venit un veteran și a reclamat pămîntul lui Tărăboi: zicea că-i al lui. Primarele însă nici n-a vrut s-audă. Iar Tărăboi i-a dovedit ușor că pămîntul lui e poate mai la vale. A pus pe noul sosit între patru ochi cu primarele și lucrurile s-au dres.

S-a sculat însă alt proprietar, mai serios: Administrația pescăriilor Dobrogei. A dat în judecată pe Matvei, pe Tărăboi, și-și cerea pămîntul încălcat. Tărăboi zîmbea, și petrecea cu primarele. De vreo două ori nu s-a putut îndeplini procedura. Pe urmă, în locul lui Matvei, la judecată, a răspuns un lipovan care nu știa boabă romînește. Și lucrurile s-au trăgănat multă vreme. Cu greutate mare a izbutit administrația să scoată carte împotriva lui Matvei, după judecată în lipsă. Iar cartea de judecată trebuia s-o îndeplinească primarele. Primarele era însă convins că dreptatea e de partea bunului lui prietin Tărăboi și stătu mult timp la îndoială, nădăjduind că afacerea la urma urmei va fi uitată, cum se uitaseră atîtea în cincisprezece ani în colțul acela sălbatic de țară.

Tărăboi trecuse prin toate cu zîmbetul pe buze, și lămurea cu ușurință tuturora care sînt drepturile lui. Și era galant și prietinos cu toată lumea, mai ales cu damele și din cînd în cînd intra la Matvei și-i arăta o scrisoare pe care o trăgea cu două degete din buzunar și i-o spînzura dinaintea ochilor.

— Prietine Matvei, mi-a scris taica, că de la primăvară vine să se așeze aici...

Și Matvei se spăria, își chema baba, o trăgea într-un colț, s-acolo mormăiau un răstimp amîndoi în limba lor. Din cînd în cînd se uitau spre Gavriluță, și Gavriluță întindea mînile spre ei:

— Mă rog, mă rog, puteți discuta în liniște, nu vă deranjați...

Și rămînea așa ca să deie ei pentru bătrîn ceva bani, ca să nu-și mai părăsească satul. Tărăboi se înduioșa, primea banii, se scuza că a incomodat pe Ivanov și pe doamna lui și se ducea la Tulcea.

E foarte adevărat însă că toate au un sfîrșit pe lumea asta. Cineva a explicat această afacere unui prefect nou, om iute și încăpățînat, s-a fost un scandal în satul Lipovenilor, ceva nemaipomenit, cînd au venit jandarmii s-au ridicat pe primarele lor cel bun și vechi, domnul Neculai Ionescu, s-a fost o uimire grozavă cînd aceiași jandarmi s-au oprit și-n fața prietinului domnului primar. Era într-o duminică și tot satul chefuia la malul Dunării.

Bărbați, femei se îmbulzeau dînd din mîni și strigînd. Primarele, aprins la față ca un rac fiert, se tînguia cu glas cumplit și-și vîntura brațele spre prietinul lui cel bun. Dar Tărăboi, liniștit ca totdeauna, cu mișcări alese, întîmpină pe jandarmi și le spuse politicos:

— Voiți să mă arestați? Vă urmez, domnilor, cu cea mai mare plăcere...

Așa a trecut zîmbitor în neștiut și întuneric feciorul faurului, omul acela deosebit care uimise prin vorba și purtările lui pe lipovenii cu bărbi mari și pe lipovencile cu fuste înfoiate; omul acela dintr-o rasă de cuceritori, care dobîndise pămînt făcînd numai un semn cu varga de trestie și oprise ani în loc puterea legilor. Dacă n-ar fi fost la mijloc o meschină intervenție a unui oarecare prefect, feciorul faurului poate ar fi ajuns departe. În sat la Lipoveni și azi se vorbește de dînsul cu admirație și cu părere de rău.

UMBRE ALE TRECUTULUI

Pornirăm din Tulcea spre gura Sfîntului Gheorghe — spre Buhaz — într-o după-amiază, pe o vreme frumoasă. Morile care încunună dealul Tulcei stau neclintite, cu brațele uriașe înălțate în cer. Doar una abia se mișcă lin, parcă s-ar teme să nu-și sfarme încheieturile bătrîne. Pe siluetele lor curioase, cum ne depărtăm în răsărit, deodată sosesc nouri; le acopăr un răstimp; apoi se ridică în sus în straturi; și între zarea neagră a dealului și geana nourilor, rămîne cerul ca un lac pe care într-o depărtare mare plutesc fantastice și nedeslușite corăbii...

Drumu-i bun pînă-n Buhaz; Dunărea se plimbă capricios printre dealuri și lunci; și la fiecare pas țărmul ei e plin de urme și de amintiri istorice.

Și pe acest braț al Sfîntului Gheorghe s-au oprit în depărtate vremuri neamuri bărboase, cu ochi sălbatici; neamuri fără nume, care au pierit fără urmă: pulberea lor au mînat-o vînturile spre marea veșnic în mișcare.

S-au oprit cîndva, cu scuturi și săbii lucitoare, legionarii romani, și colea, în fața satului Carasuhat,

au clădit cetatea Salsovia. Aici Licinius, alungat de Constantin cel Mare, a clădit templu și a ridicat iar în cinste cultul soarelui. Ș-aici s-au adăpostit, în amurgul lor, zeii păgîni, între sălciile și stuhurile de la Dunăre, pe cînd creștinismul învingător cucerea strălucitele orașe ale împărăției.

Din cînd în cînd, din țărîna veche de dedesubt, oameni cu mîini aspre și cu ochi nepăsători dezgroapă pietre funerare de pe oase, arme și odoare de-ale pribegilor. Inscripțiile latinești par un lucru ciudat; parc-ar răsări, în dosul lor, niște îngropați în străvechi zale, care s-ar deștepta acuma la soare, și nu se mai cunosc și nu înțeleg ce legături pot fi între ei și între peisagiul cenușiu, între ei și liniștiții plugari de azi, între tot ce-a fost odată cetăți și strălucire, și între cele cîteva culmi umilite, îmbrăcate cu bucheie mărunte de verdeață... Niciodată trecătorul nu-și poate închipui că pe aceste locuri triste a strălucit cîndva un crîmpei de civilizație. Și cu toate acestea boschetul de plopi de la malul apei, care-și întoarce la vînt ușor frunzele ca niște bănuți de argint, își are rădăcinile amestecate cu oasele celor care poate au cunoscut Forul, și oile mocanilor pasc iarbă pe unde au lucit în lumină culturi de plante rare.

Au trecut pe-aici și bizantinii: au lăsat și ei pe aici ceva din finețea și cultura lor. Peisagiul nu ni-i amintește. Satul romînesc Romula își înalță pe un dîmb două mori de vînt și cîteva căsuțe. Cîteva siluete de femei cu copii în brațe trec în lumină, se șterg.

Mai încolo, după Beștepe (cele Cinci-Dealuri) care se arată, dispar și iar se arată, după capricioasele cotituri ale Dunării, se grămădește spre mal

Mahmudia... Aici sînt amintiri de strălucire otomană. Odată Mahmudia era oraș; în cuprinsul lui sălășluia ș-un pașă; la 1878, noi l-am primit ca *urbe*... Turcii îl vedeau cu ochii trecutului. Urbea Mahmudia e un sat de două mii de suflete. În aceste două mii de suflete sînt cuprinse toate națiile Dobrogei: romîni și bulgari, ruși, turci și greci, tatari și armeni. Moscheia își înalță minaretul lîngă turnul bisericii creștine. Cîteva nelipsite mori de vînt. Buchete de arbori ici-colo. Peste toți și toate își exercitează puterea și supravegherea un polițai, care bea toată ziua cafea într-o cafenea, ș-un vardist somnoros. Acestea sînt rămășițile gloriei lui Soliman cel Mare...

Dar au mai trecut pe aici și oștile lui Ioanițiu; au trecut și genovezii, și strălucitii venețieni, cu sabia într-o mînă și cu cumpăna negustorului în alta.

Cine nu s-a oprit la malul Dunării? Toate limbile pămîntului au sunat aici.

S-au oprit tabere subt același cer.

Au ridicat corturi de piei la malul apei, și focurile de sară s-au aprins și pe mal și-n undele cu mers domol. Cu bărci primitive au străbătut în toate cotloanele și tainele bălților. Au plutit și peste pasiunile lor sălbatice cîntările privighetorilor, și lianele de apă au trimes spre ei mirodenii aspre. Din gîrle au prins pește cu care au hrănit armii întregi. Vuietele luptelor au spăriat ș-au ridicat spre cer stoluri de rațe, cormorani negri și greoi, egrete albe și gingașe...

Dar trecînd cu vaporul în freamăt de unde, printre culturi puține și lunci de sălcii, prin lumina blîndă a după-amiezii de vară, am văzut, chiar la intrarea

brațului, Prislavul, sat împrăștiat pe amîndouă malurile, locuit azi de romîni și de bulgari. Acest sat e tot o rămășiță a vremurilor tulburi, e cea mai frumoasă rămășiță a unui războinic de la sfîrșitul întăiului mileniu.

Toți stăpînitorii vremelnici ai Deltei veneau de la miazăzi. Stăpînitorul cetății Pereiaslavului a venit de la miazănoapte. Aproape o mie de ani sînt de atunci; pot deci vorbi despre el ca într-o poveste pe care o spui copiilor. Cum era un împărat ș-o împărătească undeva, departe, la miazănoapte, ș-aveau un fecior pe care-l chema Sviatoslav... Cum a murit stăpînul cel bătrîn și Sviatoslav, făcîndu-se crai peste ruteni, a început o mulțime de războaie cu noroadele de la Volga și Don și pe toate le-a biruit. Cum a mers mai departe și a zdrobit și popoarele de la Caucaz și de pe țărmurile mării Azovului... Cum hoardele lui, îmbrăcate în cojoace de oaie, înarmate cu suliță și ghioagă, călări pe cai mărunți și iuți cutreierau stepele de la Kiev la Novgorod, pînă la Caucaz și pustiurile Asiei — mînate de duhul sălbatic și nedomolit al unui uriaș cuceritor.

Căci acest Sviatoslav se zice că era un om grozav. Nalt și întunecos la privire, cu barbă lungă și cu plete sălbatice. Îmbrăcat cu blană de tigru și mătăsuri. În mîna dreaptă sabia mare și grea de bronz. Glasul lui tuna stăpînind tot talazul hoardelor păroase.

La anul 967, pe cînd era în plină putere și numele lui plutea ca o spaimă în Răsărit, un bizantin ajunge la el din partea împăratului Focas și-l chiamă împotriva bulgarilor, la Dunăre. Țarul bulgarilor, Petru, era alt om neliniștit și nu voia să știe de stăpînirea împăratului de la Constantinopol. Cu banii grecilor,

Sviatoslav ridică o armie de zeci de mii de oameni, rade ca o vijelie toate aşezările din ţara schiţilor şi năvăleşte asupra bulgarilor şi-i bate la Dunăre.

Atunci craiul acesta de legendă, care cutreierase drumurile lumii, dă peste o aşezare frumoasă la malul Dunării, locuri blînde, vederi fericite, şi-n vîltoarea care-l mîna, îi sosi o clipă de răgaz, un gînd de odihnă. Îşi făcu aşezare aici. Cu hoardele lui clădi cetate şi palat; săpă şi aşeză grădini la înălţime, deasupra Dunărei. Îşi grămădi aici averile cucerite, şi, după atîta zbucium, războinicul nedomolit se bucură de un strop de linişte şi de plăcere.

Se zice că aici, sub poalele cetăţii, la Dunăre, au văzut întăia oară bizantinii pe sălbaticii luptători de la miazănoapte. Împăratul şi oştenii lui stăteau la mal, călări, în aur strălucitor şi brocart, iar Sviatoslav şi ai lui trecură în dubasuri mari, negre, pe Dunăre, către cetate. Oameni mulţi trăgeau la vîsle, încordîndu-se, şi bărbile le fluturau în vînt, iar Sviatoslav, şi sfetnicii lui stăteau drepţi pe podină, şi nalţi, cu îmbrăcămintea şi armele lor. Atunci bizantinii şi rutenii s-au privit numai. Unii s-au retras, s-au dus spre strălucirile lor. Sviatoslav a intrat în palatul liniştii lui de o clipă.

În adevăr că liniştea acestui tulburat suflet numai de-o clipă a fost. Pecenegii năvăliră în împărăţia lui de la miazănoapte. Cu oastea, ca fulgerul se repezi la Kiev şi-i risipi. Îşi împărţi după aceea nemărginitele pămînturi la cei trei feciori ai lui, şi el porni iar spre cuibu-i de la Dunăre.

Dar aici bulgarii îi erau duşmani. Duşman îi era şi Zemisces, noul împărat al Bizanţului. Sviatoslav nu era însă om care să dea înapoi. Cu hoarde adunate din toate părţile trece peste bulgari şi intră în

inima împărăţiei pînă la Adrianopole. Prăzile adunate le aduse tot la Pereiaslav — unde se mai odihni scurt răstimp. Răgazul acesta a fost cel mai frumos din viaţa lui şi cel din urmă, cu petreceri în grădinile de deasupra Dunării, cu muzici şi dănţuitoare circaziene...

Alt război cu grecii şi bulgarii. De data asta norocul îl părăseşte; oştirea lui e înfrîntă la Silistra de azi. Închis în cetate, ca un leu nedomolit, se apără şi îngrozeşte pe împresurători cu vitejia lui. Asta a făcut pe bizantini să ajungă mai bine cu el la o pace cinstită.

După ce şi-a pus iscălitura groasă în josul pergamentului, ruteanul a trecut crunt şi mîndru pe dinaintea duşmanilor lui, şi cu puţină oaste a grăbit spre Dunăre. Aici însă pecenegii, dornici de pradă, îi ţinură calea. Căzu luptîndu-se. Curia, căpitenia celorlalţi barbari, îi puse piciorul pe piept şi-i reteză capul. Palatul de la Pereiaslav primi acuma alţi oşteni. Alte cîntări sălbatice răsunară. Şi-n încăperile împodobite cu prăzi, la mese îmbielşugate, sta răsturnat Curia şi bea vinuri tari din tidva viteazului Sviatoslav ferecată cu argint şi aur.

Priveam, umblînd cu vaporul prin strălucita lumină a lui iulie, urmele Pereiaslavului. Lîngă biserica Prislavului, satul de azi, stăruiesc şi-acuma urmele unor grădini suspendate, — unde o clipită în viaţa lui a găsit linişte nedomolitul şi viforosul Sviatoslav. A coborît din ceaţa stepelor, din nehotărîta Rusie de odinioară, şi trupul i-a rămas aici în Deltă, putrezind în trestii şi mîl. De altfel aceeaşi soartă a avut şi cel ce bea vin din tidva căzutului. Aceeaşi soartă au avut-o mulţi din cei sosiţi cu priviri aspre şi spade tăioase pe olatul acesta al mării.

Peste toate mormintele trecutului natura nepăsătoare s-a înoit şi se înoieşte veşnic. Au fost toţi trecători ca paserile şi ca vîntul, cum eram şi noi trecători de-o clipă pe vaporul nostru, printre lunci de sălcii şi desişuri de trestii. In trecut cîndva, poate ca ş-acum, la răsărit, pe munţii dobrogeni, zarea se înegura de ploaie, în înălţime suna duios chemarea prigoriei...

Cineva dintre noi zise — răspunzînd parcă gîndurilor tuturora :

— Trecutul acestor locuri e un tablou imens cu perspective nesfîrşite, şi Dobrogea aceasta din ce în ce mai mult îmi pare un cimitir...

Intr-adevăr, poate de aceea peisagiile de azi şi viaţa nouă ni se păreau pătrunse de atîta melancolie.

LA SF. GHEORGHE

Spre sară, deodată zarea se limpezeşte, ondulaţiile pămîntului scad, se întind parcă într-un luciu, ca şi nemărginirea de apă spre care grăbeşte vaporul. Vîntul aduce din cînd în cînd, uşor, mireasma sărată a mării.

In urmă, la asfinţit, stăruieşte mult pe cer floarea enormă a amurgului. Apoi coastele Dunărei se îngroapă treptat în umbră, luncile dispar în noapte. Paseri nelămurite se strecoară pe sus; după aceea nici punctele lor mişcătoare nu se mai văd.

Mergem mult aşa în freamătul grăbit al vaporului; am simţirea că noaptea întreagă din juru-ne e o apă, prin care plutim, pe care o străbatem, spre necunoscut.

Intr-un tîrziu, lumini se arată, răzleţe, ca nişte ochi trişti ai singurătăţii.

— Ne apropiem de Sfîntul Gheorghe... zise gazda noastră. E frumoasă şi plină Dunărea aici, adăogi el, dar vapoarele nu pot trece dincolo, în larg; la revărsare s-au adunat zăgazuri de năsip. Iată şi farul...

Undeva, în adîncimea umbrei, farul mişcător îşi arăta şi îşi stîngea lumina.

Fuga vaporului slăbește; undele fierb învăluindu-se. Sirena izbucnește. Totdeauna țipătul vapoarelor, noaptea, are ceva straniu, ceva din chemarea unei ființi necunoscute în prada unei dureri, în zbuciumul morții, la marginea unei prăpăstii.

Dar luminile cresc și se apropie. Parcă umblă și facle la mal. O clădire mare, o cherhana, parcă a venit anume acolo, de undeva, ca să ne aștepte; umbre se mișcă prin noapte. Cineva strigă de pe vapor un nume, întreabă ceva; un glas răspunde răsunător de la mal. Vaporul manevrează, se apropie; glasurile marinarilor se învăluie o clipă; aud strigăte de comandă, în malteza tuturor corăbierilor: Mola! vira! banda! Apoi cu zgomot de lanțuri ancora cade în fundul Dunării.

Pe puntea aruncată în grabă, cei de pe țărm se reped pe vapor. Aud schimb de vorbe. Au fost vestiți de sosirea noastră; au pregătit borșul de pește, un borș cu nume mare, așa cum numai aici, în Buhaz, se poate mînca. Trebuie însă să mai așteptăm puțin.

Prietinul și gazda noastră a lipsit puțin, a aflat vești, a adus vești în orașul singuratic, și-acuma se întoarce în salonul puternic luminat.

— Dumneavoastră nu vi se pare nimic curios... zise el. Auziți vorbindu-se aici romînește și vi se pare firesc. Cu toate acestea de tare puțină vreme sună și-aici limba cea dulce ca un fagure de miere.

— Bine, dar sîntem stăpîni pe gurile Dunării de la 77.

— Firește, am fost stăpîni cu numele. Ca să fie al tău un colț de pămînt, trebuie să-l umpli cu ceva, cu puterea ta, cu bunătățile tale. Multă vreme țara noastră nu a ajuns să se prelungească pînă aici, nici prin puterea, nici prin binefacerile ei... Și-acest țărm

singuratic a rămas străin. Rușii l-au bîntuit, s-au simțit totdeauna ca la ei acasă. Cîțiva străini, speculatori mari de pește și de oameni, erau stăpîni absoluți aici. Stăpînirea noastră aici era ca ceea ce nu-i; ei n-aveau nici un interes ca s-o întroneze. Au făcut tot răul pe care l-au putut face, tirani fără lege și fără naționalitate... Au speculat pe pescarii sălbatici ca pe niște robi, îi duceau în sfîrcul biciului după bunul plac și-i abrutizau cu rachiu...

*

Prietinul nostru era un om, ale cărui simțiri izbucneau totdeauna în vorbe puternice și colorate; era un om care avea mult la inimă prefacerea ținuturilor sălbatice pe care le străbătusem. De și borșul, făcut după tainice și sublime rețete, nu întîrzie; de și tot ceea ce urmă după borș era menit să aducă cea mai aleasă voie bună și cea mai binefăcătoare uitare, gazda noastră nu putu să uite istoria simplă și destul de tristă a așezării aceleia la mare numită Sfîntul Gheorghe.

Ne spuse foarte multe lucruri interesante despre vechiul Caterleț, despre oameni care se duseseră după multe ticăloșii, ori după multe suferințe, acolo unde ne ducem cu toții; ne spuse și despre cei care trăiau lucruri ca acelea pe care numai prin cărți le cetești.

— Este aici, trăiește și se bucură de sănătate, ne zise el într-un tîrziu, un oarecare Iani Milano. E cetățean al nostru. O stradă a tîrgului poartă numele lui. E un bătrîn alb, frumos; pare liniștit și senin; acuma aproape s-a retras din afaceri, și-l vezi plimbîndu-se la soare, cu mînile la spate, gîndindu-se la ceva, poate la ceva cuvios, la o binefacere, la nemurirea sufletului... Numele lui poate vă va aminti de o

nuvelă a unui povestitor al nostru, care a scris lucruri din viața pescarilor dobrogeni. Se vorbește în povestirea aceea despre un flăcău voinic și tînăr, pe care-l chiamă Spirca, se vorbește despre o dragoste poate, despre năcazuri și dureri și despre un mare ticălos... Ticălosul acela, domnilor, e Iani Milano. Cît a exploatat el pe oameni, cum i-a apăsat și și-a bătut joc de ei numai unul Dumnezeu știe! Și Spirca, suflet liber, a încercat să se ridice împotriva obijduitorului, dar ghiara grozavă a stăpînului s-a abătut asupra lui și l-a zdrobit. Într-o sară au plecat bărcile pescărești, a plecat și Spirca, s-a cufundat în întunecimile bălților. A vuit înăbușit undeva un foc de pușcă?... A lucit o clipă la soare un cuțit? Nimeni nu știe. Spirca nu s-a mai întors. Gîngăniile i-au mîncat trupul în nomolul bălții. Acesta era un mijloc al lui Iani ca să scape de toți acei care nu se împăcau cu starea de lucruri, iar pe ceilalți îi mîna cum îi plăcea, între crîșmă și între baltă, și munca lor amară o prefăcea în aur bun. El a fost stăpînul locurilor acestora, și și-a bătut multă vreme joc de administrația noastră. Abia tîrziu l-au domolit unii. Iar vălul care acopere trecutul nu l-au ridicat. S-au petrecut fapte mișelești, dar pare că s-au petrecut departe, într-o țară, dincolo de ocean, în vremuri vechi. Cu toate acestea Iani Milano trăiește între noi. Din aceste puține spuse, puteți înțelege ce a fost aici mai demult. Fiecare colț de pămînt își are tragediile lui...

Multă vreme, pînă într-un tîrziu, prietinul nostru a vorbit. La sălbătăciile omenești, a adăogit lucruri curioase din obiceiurile acelor locuri, observații asupra naturii, asupra fenomenelor nesfîrșit de variate ale vieții în bălți. Apoi, tîrziu tare, cu toții simțirăm nevoia de aer mult, liber, și de liniște.

Ieșirăm pe punte.

Tîrgul adormise. Dormeau și cherhanalele și celelalte căsuțe de la malul apei. O liniște desăvîrșită plutea peste toate, și luna lucea în toată strălucirea ei. Marea se mișca ritmic în larguri, și din cînd în cînd o dungă argintie, cu luciri de mii de zale, se ivea, creștea în zare, sub focul lunii. O înfiorare, un freamăt melodios venea ca-n vis de-acolo; părea zgomotul pe care-l auzim cînd ne lipim urechea de o uriașă scoică.

Stăturăm mult așa, fără cuvinte, sorbind răsuflarea curată a mării; și lumina era așa de puternică și marea o simțeam așa de largă, așa de vie înaintea noastră... Sînt așa nopți, cînd îți pare grozav de rău că vei muri.

A doua zi se deșteptă ca totdeauna vîntul care vine de pe aria apelor. Marea își schimbase fața și se zbătea în depărtări.

Cercetarăm la malul Dunărei cherhanaua frumoasă a lui domnu Alexe, fost vagmistru în oștirea noastră; privii un timp la pescarii care veneau cu vînatul nopții, moruni, nisetri și cegă; stătui de față la pregătirea icrelor negre; văzui ieșind de acolo și pe domnu Iani Milano, stăpînitorul de odinioară al Buhazului. Era un moșneag cu privirile șirete încă, dar avea pe față ceva neguros și trist ca orice mărire decăzută. Prietinul și călăuza noastră zîmbea cu oarecare răutate privind în urma lui. După aceea pornirăm să vizităm tîrgul.

Gazda noastră nu ne vorbise nimic despre Sfîntul Gheorghe. Ne lăsase să vedem noi singuri lucruri foarte interesante.

Pornind de la malul Dunărei, cincizeci de metri merserăm destul de bine; începeam să privim în

dreapta și în stînga la casele sărăcăcioase și la cafenelele pescărești. Apoi deodată începurăm a călca printr-un năsip fin. Casele, cei cîțiva pomi sărăcăcioși, aveau un aer de bătrîneță, sub ninsoarea cenușie.

Mai departe năsipul sporea. Picioarele ni se scufundau, mergeam cu anevoie. Și, lucru ciudat, nu vedeam pe nimeni pe ulițele goale.

— Acesta-i năsipul dunelor, zise prietinul nostru; îl aduce, îl ninge vîntul necontenit.

Năsipul sporea, acuma începea a crește în troiene. Ici se ridicase pînă la jumătatea unui zaplaz, dincolo clădise nămete în coasta unei case. Primăria, pustie, era împresurată de pretutindeni, și ograda ei era cucerită cu desăvîrșire: un muntișor de năsip se înălța pînă la streșina zaplazului.

Apoi casele se răriră, valurile de năsip se deschiseră către zarea dreaptă. Acolo creșteau coroane argintii de spumă, fierbeau și mugeau valuri neliniștite.

Mergeam încet prin lumină. Puținele plantații de sălcii și de salcîmi care fuseseră puse împotriva năvalei dunelor erau cucerite și încălecate aproape de năsipul sărat. În juru-ne sărăcie de verdeață ca într-un pustiu. Ici-colo o tufă de iarbă tare ca sîrma, un fel de alfa marocană, din care rușii de pe aici își împletesc pălării. Sălciile anemice, schilave, nu afundă rădăcini în pămînt ci dau drumul, la suprafața năsipului, la vițe lungi de zeci de metri, care așteaptă cu perișori nenumărați ploaia binefăcătoare a cerului. Într-un loc găsim o tufă de lucernă. Apoi deodată, cu mirare, dăm peste un fir viguros de sulcină înflorit albastru, o arătare veselă, o amintire a altor țărmuri în acest pustiu.

Suim un val mare de năsip; la poalele lui un leș de cal nu putrezește; învălit pe jumătate de năsipul sărat, se preface în mumie. De sus privim marea care-și desfășură talazurile în luptă, îi auzim zgomotul măreț, nedomolit. Și deodată, întorcîndu-ne privirile, vedem așezarea mizerabilă a oamenilor, aproape pustie. Vînturile îi duc în fiecare zi tot mai mult năsip, dunele înaintează pe zi ce merge tot mai mult. Ici-colo parcă se ridică morminte cenușii. Peste puțin, tot orășelul va fi un cimitir, așezările trecătoare ale oamenilor vor fi îngropate în năsip, iar oamenii își vor strămuta în altă parte penații...

Plutea peste zvonul mării o lumină strălucitoare, și din pricina asta mormintele de la Sfîntul Gheorghe păreau și mai triste...

UN CÎNTEC

De la Sfîntul Gheorghe, sau Caterleț, cum îi zic rușii, ne întoarcem pînă la canalul Dunavățului. Lăsăm vaporul în mijlocul Dunării și pornim cu bărcile pe canal, înspre lacul Dranovului, departe, cale de șapte ceasuri.

Cînd intrăm pe gîrlă, între stufării și sălcii, vîntul a încetat. O căldură năbușitoare apasă ca ceva greu, și cu cît trece vremea căldura crește, ajunge de nesuferit, setea începe să ne chinuiască. Simt nevoia de aer, de larg, dar mergem domol pe-o apă neclintită; soarele bate drept și capul mi-l simt de la o vreme ca de jaratic. Căldura s-a grămădit la fața gîrlei, și parcă fierbe năprasnică. Oamenii care trag la lopeți, cu piepturile dezgolite, cu capetele goale, cu mînicile cămășilor suflecate, se mișcă într-un ritm regulat, se pleacă înainte trăgînd lopețile din unde, apoi se lasă pe spate, încordați, cu mușchii grămădiți deodată ca niște noduri de funii, între coate și umeri. Așa se mișcă domol și fără oprire, fără să vorbească ceasuri. Din vreme în vreme unul lasă o clipă lopețile, caută o ulcică albastră la picioare, o ia, o vîră în apa canalului, o umple, și bea cîteva guri. Varsă ce a rămas, pune vasul la loc, și iar ia lopețile.

— Chinul setei nu-l poți învinge aici decît cu răbdarea... zise prietinul nostru. Cu cît bei apă mai multă, cu atît însetezi mai tare. De aceea eu, cînd pornesc prin gîrle, mînînc foarte puțin și nu beau nimic. Oamenii care lopătează sînt deprinși cu apa bălții dar nici ei nu beau, ci-și clătesc numai gura uscată...

De la o vreme setea și căldura cumplită mă cufundă într-un fel de amorțire; apoi încet-încet încep a-mi veni în fire. Oamenii cu aceeași putere trag neostenițî la lopeți.

Acum încep a privi împrejurimile. Zid de stuh la dreapta și la stînga; din cînd în cînd sălcii cu frunzișul neclintit. Pe sub cerul alburiu nici un zbor de pasere; prin adîncimile trestiilor nu simt nici o mișcare de viață. Din cînd în cînd numai, la fața apei, văd gîze cafenii, cete-cete, jucînd pe luciu, înaintînd și retrăgîndu-se într-o mișcare fără contenire.

— Acestea se chiamă ploșnițe de apă... zice unul dintre lopătari.

Într-un timp întîlnim un boschet de plopi care-și înalță ramurile sus în văzduh; frunzele lor întoarse de vîntul înălțimii par niște foițe de argint.

Apoi încep a deosebi, prin încurcăturile stufăriei și a generațiilor de sălcii, ghirlănzi de acățătoare, cu flori de un dulce albastru: acestea sînt lejnicioare, fiice ale Deltei. Din loc în loc, unde gîrla se lărgește, se arată crini albi de apă, între frunzele lor mari și late, cu contururi de paletă. Planta își are rădăcina în fundul apei, și floarea s-a urcat pe luciu adusă de o viță lungă, la lumina lumii. Într-un cot poetic se arată un pîlc de nuferi mici galbeni, niște cupe mărunte strălucit vopsite. Iar la mal, uneori, din pămîn-

tul hrănit în atîţia ani cu trupurile atîtor buruieni şi atîtor flori, se ridică viguros un buchet albastru ca cerul, o puzderie de nu-mă-uita.

Soarele, cu vremea, lunecă spre asfinţit, dar pînă într-amurg mai este mult. Căldura începe să se mai ogoaie, şi prind a privi lumea cu alţi ochi.

Prietinul nostru zise într-un răstimp:

— Avem să ne abatem şi pe la un gospodar din partea locului.

Tîrziu, în liniştea zilei, luntrile se alătură de mal, sub sălcii vechi, scorburoase. Un cîrd de vrăbii, prietinile omului, se risipeşte la arătarea noastră. Şi pe ţărm o singură casă stă pitită în singurătatea locului.

Ne coborîm, urcăm sus; un moşneag mărunt cu barba căruntă, îmbrăcat cu cămaşa roşie rusească, ne întîmpină foarte prietinos, vorbind grozav de stricat limba noastră. Dar aşa cum poate, spune că-i facem plăcere şi nu ştie cu ce să ne steie înainte, căci el în singurătatea lui arar vede feţe omeneşti.

Îl chiamă Leon Siroca. Aici locuieşte de multă vreme, cine ştie de cînd. Ce stăpîniri au fost pe vremuri, ce stăpînire este acum, mi se pare că puţin îl interesează. El îşi caută de cele 30 ori 40 de vite ale lui, care pasc iarba de pe grinduri, şi de livada pe care a ridicat-o în jurul casei. Cu oarecare uimire văd meri şi peri şi gutui încărcaţi de roadă bogată. Zîmbind cu blîndeţă moşneagul intră pe sub ramuri, culege fructe, ni le aduce în braţe şi ni le împarte.

— Nu-s încă coapte, dar măcar sînt bune pentru sete... zice el arătîndu-şi dinţii şi gingiile roşii.

Pe prispa de pămînt, sub streşina joasă de stuh, văd cîteva ştiubeie goale.

Întreb pe moşneag:

— Moşule, ai şi albine?...

El se uită uimit la mine, pare a nu mă pricepe; apoi începe a rîde cu prietinie:

— Cum? aha! da-da! bine-bine! da, bine!...

— Crede că l-ai întrebat dacă o duce bine, zice unul dintre pescarii noştri... Nu, moşule, te întreb dacă ai muşte, şi ştiubeie...

— Aha! Nu! nu!... zise moşneagul cu părere de rău, nu mai este! Venit o dată gîrla mare, luat, înecat... Acu aşteptăm să vie un roi... Dacă trimete Dumnezeu, luăm pe el şi-l punem la ştiubei...

Ne petrece apoi la umbră, pe prispă, ne scoate din beci unt proaspăt şi pîne neagră. Se uita la noi cum gustăm roadele grădinii lui, mana vitelor lui, şi pînea lui, şi părea bucuros, şi ne privea cu frăţie, cu un zîmbet, stînd cu mînile la spate, desculţ şi în cămaşa lui roşie, încheiată pe umăr.

*

Bătrînul Leon Siroca era un singuratic. L-am mai cercetat altă dată în săhăstria lui, umblînd la vînat, în bălţi. Avea puţini argaţi pentru vite; un fecior se îndeletnicea cu pescuitul, iar pe baba lui aproape n-am văzut-o.

Pentru moşul Leon ea era pesemne o fiinţă cu totul inferioară, care trebuia să-şi ducă viaţa în umbră şi-n tăcere.

Venisem din gîrlă cu feciorul: un flăcău voinic, cu braţele şi picioarele ca nişte coarde de oţel. Printre izbucniri de vînt şi ploi repezi, izbutisem să împuşc cîteva raţe; şi-acuma stam la foc lîngă prispă şi moşneagul jumulea o pasere. Într-o oală mare, fierbea cvasul, cu peşte proaspăt.

Învălit în mantaua-mi călduroasă, ascultam cum se învăluie vîntul departe, în nesfîrşitele păduri de

trestii și de sălcii. Aici, lîngă căsuța așa de depărtată de lume, nu bătea vîntul, era la dos ; și aveam o senzație de plăcere rară. Eram ud și trudit, eram și flămînd, și focul prietinos ardea lîngă mine, și mirosul bucatelor îmi desmierda nările.

Din vreme în vreme, arare, sălciile bătrîne fremătau, simțeam în freamătul acesta fiorul toamnei apropiate... Ș-o umbră de tristețe dădea mai mult farmec singurătății în care mă aflam și stării de plăcere care-mi umplea sufletul.

Deodată, moșneagul, cum sta cinchit lîngă foc în cămașa-i roșie, desculț și cu capul gol ca un stog zbîrlit de vînturi, începu să cînte ceva : o melodie trăgănată. Îl ascultam pe gînduri, apoi luarea-aminte mi se deșteptă deodată. Deosebeam între vorbele străine ale cîntecului ceva ciudat, un nume romînesc parcă : «Piotr-Vaivoda».

— Ce cîntec e acesta ?... întrebai eu deodată pe flăcău.

Moșneagul se opri și ridică capul.

— Un cîntec vechi... zise feciorul cu nepăsare.

Tăcurăm. După un timp, bătrînul Siroca iar își începu melodia cu Petru Vaivoda, și-l ascultam și mi se părea că înțeleg ceva, ceva nedeslușit, de și nu înțelegeam nimic.

Intr-un tîrziu moșneagul se opri, ridică capul și-mi zîmbi.

— Asta este vechi, vechi... îmi zise el. Asta este cîntec de la cazaci... Noi fost mulți cazaci demult și bătut cu turci. Și rămas de-atuncea cîntece multe...

Intrebai pe flăcău, care știa mai bine romînește :

— Ce spune în cîntecul acela pe care l-a cîntat moșneagul ?

— Ce să spuie ? răspunse el. Un cîntec din vechime... cu un pescar pe care-l chema Petru Voivod...

Dintrodată mi-a răsărit în minte imaginea lui Petrea Majă pescarul de la Brateș și din bălțile Dobrogei ; mi s-a încălzit inima în piept și mi s-au înfierbîntat ochii ; parcă nu-mi venea a crede...

— Mai cîntă-l o dată, moșule... rugai eu pe moșneag.

Chemai pe flăcău lîngă mine, să-mi tălmăcească pe cît a putea versurile.

Și Leon Siroca își plecă părul cărunt și stufos, se apropie mai tare de foc cu rața, și începu iar cu glasu-i trist cîntarea simplă. Din cînd în cînd suna vîntul în sălcii, ca un acord de baladă.

Iar flăcăul Timoșa îmi spunea întrerupt și stricat vorbele :

A fost demult la Dunărea bătrînă,
Intre cazacii noștri,
Un pescar moldovan pe care-l chema Petru,
Și-i era dragă o fată, Marica.
Și-i zicea el : Dragă Maricâ,
Intinde-mi-voi mrejele
Ș-oi pescui bălțile
Și mult pește-oi prinde.
Și-n tîrguri l-oi duce,
Și l-oi schimba pe aur,
Și pe urmă om face nuntă împărătească,
Dragă Maricâ !
Iar Petru era fecior de domn —
Și era pribeag în bălțile de la Dunăre.
Ș-a murit Voievodul cel bătrîn,
Și poporul l-a cerut domn pe Petru,
Și cînd se ducea Petru-Vodă la Domnie
Cu alai și cu oști,
Au năvălit în sat la Dunăre tatarii
Și i-au ars casa, și i-au rupt mrejele,
Și pe Marica au furat-o,

Au furat-o tatarii!
Ş-a ajuns o veste pînă la Suceava,
Sai, Petre-Voievod!
Că au ars tatarii satele şi mrejele
Şi ţi-au furat mireasa...
Sai, Petre-Voievod!
Şi s-a repezit Domnul cu oşti
La fraţii lui de la Dunăre,
Şi fraţii lui erau cazacii
Care cutreierau bălţile şi Marea.
Şi cu oşti moldoveneşti a venit
Pe cai iuţi ca vîntul...
Dar la hanul tătărăsc
Era mireasa lui dusă —
Şi-n cort la hanul tătărăsc
A murit mireasa!
Cu moldovenii şi cu cazacii tăi
Bate Crîmul —
Arde Crîmul şi-l bate
Şi sfarmă corturile împărăţiei.
Alungă pe necredincioşi,
Şi-i îneacă-n Marea,
Dar plîngi, că pe mireasa ta
N-ai s-o mai vezi!
Căci mireasa ta zace-n mormînt,
Şi vîntul bate iarba
De pe mormîntul ei,
Petre-Voievod!

Amurgul întindea un văl misterios peste bălţi, — bătrînul Siroca tăcuse. Mă gîndeam, pe cînd suna vîntul în sălcii, la lucrurile trecute, la atîtea tragedii necunoscute, îngropate în aceste bălţi, în ostroavele Dunării, pînă la Marea. Şi-mi vibra în suflet, c-un accent nespus de dulce, acest cîntec necunoscut, într-o limbă străină, despre Petru-Vodă Rareş!

GÎRLA LUI IVAN MAIORUL

În amurg am văzut balta Dranovului, răcoroasă, după cumplita căldură din gîrle. Am văzut şi bărci la pescuit, cu năvoadele. Lipovenii lucrau tăcuţi şi încordaţi; la bărcile romîneşti oamenii îşi înfloreau şi-şi sporeau lucrul cu cîte-o glumă şi cu hohotiri de rîs. Urmăriţi de roiuri nesfîrşite de ţînţari, am mers înainte pînă la cherhanale, unde am poposit, şi unde masul ne-a fost la lumina lunei, în pologuri.

Apoi dimineaţa am făcut o ieşire în lacul Razelmului, care se întinde pînă la Babadag şi pînă la mare. Soarele licărea în schimbătoare colori pe aria apelor. Cînd ne-am întors, cherhanalele îşi începuseră viaţa grăbită, într-un miros tare de peşte. Lucrători nenumăraţi mînuiau cuţitele, grămezi mari de peşti de felurite soiuri se ridicau în toate părţile. În cele dintăi fulgerări ale soarelui, lîngă puntea de dinaintea unei cherhanale, în apa limpede, văzui grămezi mari de peşti mărunţi. Stăteau îndesaţi ca sardelele, abia clintindu-se din cînd în cînd, parcă aşteptau ceva.

— Au venit la mîncare, ca puii... zise unul dintre lucrătorii cherhanalei. Toată ziua stau aici şi aşteaptă...

Și intră sub șandrama rîzînd de mirarea noastră. Îndată se întoarse cu un coș de măruntaie, resturile peștelui curățit înlăuntru, și-l deșertă în apă. Cîteva clipe urmă o frămîntare grozavă. *Puii* se repezeau unii peste alții, se zbăteau, săreau în aer, cădeau, se împleticeau, toate rămășițile fraților lor dispărură în puțină vreme ; încet-încet se potoliră ; apoi iar se orînduiră în linii nesfîrșite, cap la cap, așteptînd.

— Acuma-s mici, zise omul, are să le vie și lor rîndul cînd or fi mari, să hrănească pe cei mărunți...

Apoi, în lumina dimineții, privirăm cum se-ntorc vasele cu pește de pe Dranov. Toată noaptea trăseseră oamenii cu năvoadele, acuma aduceau vînatul la cherhanale. Erau dube mari, negre ; la lopeți trăgeau încordați cîte opt oameni ; bărboși și zbîrliți, treceau repede, în vasele lor primitive, și-n cadrul acela de sălcii și de trestii, lîngă așezările acelea lacustre, aveau în înfățișarea lor ceva măreț și barbar din alte vremuri.

Pornirăm îndărăt spre gîrlă și spre Dunăre. Un aer barbar și primitiv au toate sălașurile improvizate pe care le întîlnim pe lîngă pîlcuri de sălcii. Bărbații sînt la lucru ; o babă ogîrjită, cîțiva copii goi se arată printre cioburi informe, la un loc cu purcei și căței. Toată așezarea e alcătuită din patru pari strîmbi bătuți în pămînt, deasupra acoperiș de trestie și cîteva maldăre de iarbă : umbră, cînd bate soarele, și adăpost cînd curge de sus ploaie. Pologuri murdare se umflă la adierile vîntului. De cioturile parilor stau aninate cîteva cămăși roșii, cîteva țoale care n-au nume. La trecerea noastră copiii goi ies la mal, cățeii și purceii ne privesc neclintiți, cu mirare. La altă cotitură dăm peste altă asemenea așezare. Privindu-le, fără voie îmi vin în minte bizarele sălașuri africane,

la malurile fluviilor, așa cum se văd înfățișate în stampele exploratorilor.

Încet-încet, intrăm în singurătăți. Stoluri mari de rațe trec pe deasupra noastră. Vulturi se rotesc în înălțime. Într-un timp se arată un cîrd de lopătari, cu filfîiri liniștite. Pescari, muete plutesc din cînd în cînd la linia trestiilor. Pe o ramură de salcie se leagănă *martin păscarul* cu penele așa de strălucit colorate — cu focuri de pietre scumpe în fulgerările luminii. Pe aproape, ca paseri domestice, umblă lișițe. Se opresc din jocul lor, ne lasă să trecem, privindu-ne cînd c-un ochi, cînd cu altul. Un cîrd de puișori de rață au ieșit la plimbare. Cloșca nu se vede, dar probabil că stă pînditoare în desiș. Și într-un cot al gîrlei, dosit de soare, pe o cioată, stă neclintit un bîtlan între împestrițările și răsuciturile plantelor de apă. Stă așa de neclintit și de gînditor, încît mă îndoiesc dacă e viu. Pare un bronz luciu, în colțul unui salon, în umbră, între plante exotice.

Plutind pe gîrla Cernețului, spre Dunăre, aflu istoria curioasă a lui Ivan Maiorciuc.

Acest Ivan Maiorul fusese un ofițer, deci un nobil, în marea împărăție a țarilor. Crescuse cu dădace ca copil ; apoi, ca băiat, avusese firește ca guvernor un refugiat francez, care adeseori se ridica cu glas mînios împotriva tiraniei ce-l alungase din patria lui. Făcuse școala militară a nobililor, și ieșise cu puțină mustață, cu multă mîndrie, strălucindu-și la soare galoanele și sunîndu-și pintenii. În focul tinereții, cetise istoria războaielor lui Napoleon, și fusese fermecat de ea, ca și înaintașii lui, oșteni care se luptaseră la 1812 cu marea armată. Începu să se învîrtă în saloane vorbind franțuzește, recitînd versurile poeților roman-

tici ai Franței și șoptind vorbe dulci demoazelelor cu zulufi și cu crinoline.

Intr-o vreme s-a însurat : a avut copii. A luat parte în războaiele împărăției și a înaintat din treaptă în treaptă pînă la gradul de maior. Așa a ajuns după anii 50 ai veacului trecut. Și-n tulburările care necontenit frămîntă împărăția sfintei Rusii s-a găsit într-o bună zi amestecat și maiorul Ivan. Tovarășii lui au fost prinși, mulți au suferit pedeapsa morții. El a izbutit să fugă. In urmă numele lui a fost hulit, șters din cartea nobililor : pentru împăratul și țara lui el a fost mort. Ca un biet fugar, sărac și năcăjit, pe care-l chema simplu Ivan, a ajuns în bălțile de la Dunăre. Aici a intrat în stuf, i s-a pierdut urma : aici nimeni nu-l mai putea găsi.

O viață nouă s-a deschis fostului nobil. Aici, în gîrle și la cherhanale, în așezările pe jumătate sălbatice, trăiau oamenii altfel de cum știa el. Aici puterea legilor n-ajungea în adevăr și n-avea de ce se teme pentru faptele lui împotriva împăratului : dar oamenii duceau o viață aspră și sălbatică. Legea și-o făcea fiecare, după putere. Și numai munca cea cumplită, la un loc, îndulcea ticăloasa fire omenească.

O vreme a trăit din puținii bani pe care-i luase cu el. Pe urmă, trebuia să moară de foame. Ce să facă ? A privit la mînile lui albe, s-a gîndit că poate să ajungă alte vremuri mai bune, și s-a hotărît. A pus mîna pe lopeți și-a intrat în bălți cu pescarii moscoviți.

A fost greu începutul. Era om voinic, și s-a deprins cu vremea. In lupta împotriva morții, omul se deprinde cu toate.

Și-a lăsat barbă mare, și-n păru-i buhos nu mai pătrundea pieptenele, pentru bunul cuvînt că aici se

întrebuințează, destul de rar, un singur instrument pentru orînduirea părului : cele cinci degete de la mînă. Mîncarea i-a fost ca și a tovarășilor de muncă : pîne neagră și cele două ori trei mîncări de pește. Furculița a uitat-o ; chiar lingura era pentru acele locuri un lux, căci oamenii obișnuiau în bălți a sorbi borșul de-a dreptul din scăfițele de lemn.

A cărat și el pește în cherhanalele murdare și rău mirositoare a acelor vremuri ; și după nopți de muncă zdrobitoare, ud pînă la ciolan, s-a cinchit și el cu alții de sama lui într-un colț la marginea apei, și a încercat să-și încălzească mădularele cu *vodca* de foc.

A locuit și el în vremea verii între cățel și purcei, subt adăpostul șubred al celor patru pari, a trestiilor și a maldărelor de iarbă, dormind în polog. Și-n viața aspră și năcăjită, încet-încet a început a pierde nădejdea întoarcerii. Cu cît mai mult se obișnuia cu ticăloșia și cu vodca, cu cît mai mult i se înăspreau mînile și i se sălbătăcea fața, cu atît un fel de negură se așeza asupra trecutului.

Au trecut ani după ani. Intr-o zi s-a trezit și Ivan Maiorciuc într-un bordei acoperit cu trestie, la marginea apei, avînd o femeie, pe care o bătea ca toți lipovenii, și între o mulțime de copii în cămășuici roșii.

Nimic nu-l mai lega cu trecutul. A rămas în bălți. Urmele cunoștinților lui, a civilizației lui trecute, îl făceau să fie cel întâi dintre pescari acum, și ajuns aici, se simțea mulțămit și nu mai dorea nimic. Mustățile și barba îi încărunțiră și-i albiră. Iubea vodca și cîntecul, ca oricare *maladeț*, și se găsea destul de bine cu baba lui, acolo în Deltă.

Dar iată că după ani și ani, în vremurile mai nouă, începură să răzbată și în bălți vești din lumea civilizată. Alți pribegi din sfînta Rusie veniră acolo și spo-

riră veştile. Maiorciuc, ascultîndu-i, îşi aducea ca prin vis aminte de altă viaţă, de bunurile lui rămase acolo şi de familia lui, cealaltă, părăsită. Ceva uşor, ceva cald, începu să-i mişte sufletul, cu cît mai mult sta de vorbă cu pribegii noi.

Intr-o zi, pomenind cu sfială unuia numele lui, află cu uimire că familia lui n-a fost înmormîntată. Şi cu mai mare uimire află, cercetînd, că unul din copiii lui a ajuns sus, la Petersburg, iar altul e general mare guvernator la Odessa. A rămas gînditor şi trist, şi din ziua aceea a început să tînjască. Un trecut întreg, o tinereţă prăpădită ieşea din mormîntul anilor şi-i bîntuia sufletul.

Ce să facă ? Intr-o zi s-a înţeles c-un pribeag tînăr şi-a alcătuit un răvaş către feciorii lui. L-a trimes, pe urmă s-a apucat să aştepte cu nelinişte. A venit răspunsul. Feciorii se bucurau că mai trăieşte : de mult toată lumea îl socotea mort ; şi-l mai vesteau că asupra mormîntului lui de mult împăratul coborîse iertarea.

Mult s-a bucurat Ivan Maiorciuc de aceasta dar n-a spus nimărui ce vrea să facă. Numai într-o zi şi-a uns cu unt pletele albe, s-a îmbrăcat în straie curate şi-a făcut cunoscut babei că se duce pînă la Tulcea. S-a dus pînă la Tulcea şi de acolo a făcut ce-a făcut şi s-a suit într-un vapor care mergea la Odessa.

Era foarte neliniştit şi tulburat ; avea să intre iar în viaţa lui de odinioară, luminoasă şi îmbielşugată.

A ajuns la Odessa : s-a dus să vadă pe fecioru-său, generalul. A intrat la el. A văzut un om impunător, în fireturi, cu decoraţii. Avea o căutătură aspră şi poruncitoare. Moşneagul s-a ploconit înaintea lui, ca înaintea unui străin :

— Ce vrei, moşule ?..

— Apoi eu sînt Ivan Maiorul...

Băiatul lui s-a sculat repede de la locul lui, a venit şi l-a cuprins de mîini, se arăta destul de bucuros şi a avut răbdare să asculte toată istoria nenorocirilor bătrînului. Şi pescarul a revăzut saloane aurite şi mese bogate : dar picioarele lui în ciubote mari, unse cu grăsime de peşte, lunecau pe parchet, şi la masa cea îmbielşugată nu ştia să se slujească de furculiţă şi de cuţit. Şi nici mîncările nu aveau gustul borşului pescăresc din bălţi.

Bucuria a lor lui avea ceva ciudat, ai lui erau străini pentru el ; moşneagul simţea aceasta din mişcări şi vorbe. Omul de altădată murise, iar omul cestălalt, moşneagul, pescarul aspru al Deltei, vedea că lumea lui e alta, şi sufletul îl chema către umilita lui viaţă de acu, spre coliba lui de la marginea bălţii, spre gîrlele pline de peşte, spre peisagiul cu flori de lejnicioară şi nufăr, cu raţe şi lopătari... Viaţa lui, care-i intrase adînc în suflet şi în trup, îl chema înapoi. A făcut ce-a făcut şi s-a întors înapoi în gîrle, la baba lui, şi acolo, într-un amurg de toamnă, a murit, pe cînd vîntul scutura frunzele sălciilor în apa neagră.

Acestea le-am auzit pe cînd mă strecuram printre stufării şi sălcii. Undeva, în Deltă, şi azi curge gîrla în care s-a oglindit casa pribeagului, şi pînă azi pescarii care plutesc pe apa ei îi zic *gîrla lui Ivan Maiorciuc.*

MĂRIRE ŞI DECĂDERE

Într-o duminică pornirăm din Tulcea spre Niculiţel.

Drumul mergea trist o vreme, printre balta plină de stuh şi cîmpiile goale. Treceam prin sate: Cîşla, Somova, spre viile de la Sarica. Căldura lui iulie era apăsătoare şi colbul foarte îmbielşugat.

Vorbind cu tovarăşul nostru, aflu cîteva despre oamenii din partea locului.

Aflu despre un personagiu care trăieşte în Cîşla. Domnul Désiré Andriol. Aceste două cuvinte frumos sunătoare care ne evocă atîtea nume ilustre ale Franţei, Paris şi toată cultura noastră, alcătuiesc numele feciorului unui inginer franţuz. Tatăl său a trecut cîndva pe aici, s-a oprit chiar o vreme în satul acesta. A cunoscut pe o fată şi a iubit-o puţin în viaţa aceasta fugară. S-a născut Désiré! Dar n-a apucat copilul să înţeleagă glasul tatălui său; a rămas singur cu maică-sa; paserea călătoare s-a îndreptat spre alte ţărmuri. Şi pe cînd mama părăsită plîngea, urmele de civilizaţie aduse în căsuţă de trecerea străinului se stîngeau. Şi pe cînd se mîngîia femeia şi uita, Désiré Andriol creştea în sărăcie şi nevoi, ca feciorul unei

fete ruşinate. Şi azi vlăstarul acesta e un om cu mînile crăpate, cu faţa arsă şi cu ochiul tulbure, munceşte din greu ca orice ţăran năcăjit, s-apleacă pe coarnele plugului şi geme lîngă boii lui; şi-l chiamă Désiré Andriol.

Iar la Somova, altă ciudăţenie, soră cu ceastălaltă. Soţia perceptorului e născută baroneasă de Weicum.

Bunicul ei a fost un doctor neamţ foarte de samă de la Universitatea din Heidelberg. L-au adus turcii odinioară în Dobrogea căci şi turcii înţelegeau folosul ştiinţei Apusului. Urmaşii celui ce cîntase în tinereţă cu foc la berea studenţească, care apoi se bucurase de onoruri şi bogăţie, au decăzut, s-au amestecat printre Popeşti. Baroneasa e doamna Ionescu.

O! Ierum, ierum!
O, quae mutatio rerum!

Cu toate acestea este o mîngîiere, dacă nu o fericire, să-ţi aminteşti de ce a fost odată; de şi poetul spune că nu-i durere mai mare decît atunci cînd, în nenorocire, îţi aminteşti de vremurile fericite.

Locurile acestea ale Dobrogei sînt pline de măriri decăzute. Aşezările stăpînilor otomani au căzut în pulbere, blajinii bei s-au dus. Cei rămaşi au început să stîrnească mirarea oamenilor noi. Pe-aici pînă mai ieri a trăit un foarte cinstit turc stăpîn de oi. In straiele lui simple, mărunt de stat, cu barba mare şi chel, umbla cu capul gol şi iarna şi vara. Era bun şi împăciuitor, păzea poruncile legii, îşi cetea Coranul şi istoria vremilor de mărire ale osmanlîilor; visa la ce a fost odată şi se resemna, primea şi pedeapsa vremurilor nouă. Cîte lucruri schimbate, cîte căzute, cîte uitate! Moş Cherim ţinea minte vremuri foarte vechi şi a murit la vîrsta de 140 de ani.

De multe ori sta în ușa casei lui, fumînd. Privea spre bălți, unde păsteau oile, se gîndea ; fumul îi învăluia tidva lustruită, punea ca un abur pe obrazu-i întunecos. Pe undele Dunării nu mai veneau corăbioarele așternute cu covoare ; din întinderile line ale ținutului *Chiustenge* nu mai soseau călăreții sultanului, plecați pe oblîncuri. Și satele tătărăști din stepă s-au dus, și au rămas numai țintirimuri așa de jalnice, pietre albe pe cîmpuri pustii.

— Toate se schimbă pe lumea asta... zicea moș Cherim. Și noi ne-am ridicat peste ghiauri și i-am biruit, și i-am stăpînit ; acuma a venit și vremea ghiaurilor să se ridice. Așa-i voința lui Alah, și noi trebuie să plecăm capetele.

Și cu vocea monotonă și tristă, o voce învăluită puțin, care părea că vine din depărtare, îngîna încet versete din cartea sfîntă.

În fundul odăii, pe un covor persienesc, se zăreau prin ușa deschisă șușanelele vechi încrustate cu sidef, iataganele și hamgerele înflorite cu argint. Lîngă ele frîul unui cal din tinereță și șaua turcească, și pintenii cu zimți mari. Și-n odăile cele cu tavanul jos și cu zăbrele dese, ferite de ochii trecătorilor, au sălășluit odată femei cu ochi migdalați și cu sprîncene îmbinate. Căci moș Cherim a avut zile de glorie în tinerețea lui, cînd se juca cu galbinii de aur. A lui a fost slava, ale lui femeile frumoase ca niște hurii, ale lui întinderile de pămînt pînă la mare. Acuma s-a apropiat de vremea cînd va închide ochii și va trece dincolo, unde-i va zîmbi cu prietinie Profetul.

Cu moș Cherim s-a stîns una din rămășițile frumoase ale stăpînirii turcești. S-a dus și el, cum s-au dus pașii de la Babadag, cum s-au dus haremurile cu toți turcii cu brîiele pline de arme. Toți erau blajîni

și mîncau său și carne de oaie, iar iarna tremurau ca niște pui de curcă împrejurul castroanelor uriașe cu mangal. Numai cînd se ridicau vijeliile și soseau călăreții de la Poartă pentru ridicarea oștirilor, tresăreau brațele din lenevie și scînteiau hamgerele, și atunci izbucneau strigăte de război, începeau cruzimile și se vărsa sînge nevinovat.

Dar s-au stîns și alte figuri interesante ale Dobrogei : banditii. Intăi au fost și ei măriri, rămășiți din vajnicele iatagane ale sultanului, pe urmă au decăzut, pe urmă numai amintirea le-a rămas.

I-au cunoscut și cei dintăi mocani din Ardeal pe acești cutreierători ai stuhului, ai pădurilor și ai stepei. De multe ori le-au plătit bir în bani și oi ; de multe ori s-au împotrivit, au purtat cu ei lupte crîncene.

Drumurile și satele erau bîntuite de ei. Administrația turcească era prea slabă și nepăsătoare ca să-i poată urmări ; și împotriva puținelor poteri tovarășii aceștia ai singurătății duceau o luptă pe viață și pe moarte, și de multe ori ieșeau ei învingători. Veneau, dădeau foc unei tîrle, vîrau în groazele morții un sat întreg, lăsau cîteva șumuiage aprinse de paie sub streșini, răpeau cai, femei, bani, și dispăreau călări în zări. Cîteodată îndrăzneau să atace și tîrgurile. Populația se deprinsese cu ei ca cu holera și cu ciuma.

Turcii au tîrît totdeauna în războaie după dînșii multă oaste neregulată și sălbatică. Aveau obiceiul în asemenea vremi să deschidă și închisorile, dînd drumul hoților vechi și asasinilor. Mulțimea aceasta, care rămînea apoi de capul ei după liniștirea armelor, alcătuia o rezervă nesecată de stăpîni ai drumurilor : aceștia urmau războiul pe socoteala lor împotriva poporului pașnic.

Faima unor nume ca Osman şi Ibraim a durat multă vreme.

După ce oştile noastre au pus stăpînire pe ţinuturile acestea, plutoanele de călăraşi au început o urmărire aprigă. Pe cai repezi cutreierau cîmpiile, văile, înconjurau grabnic pădurile şi scociorau ascunzătorile. Spăriate de sunetul vieţii noua, cetele s-au întovărăşit şi s-au întărit, au cercat să ţie piept, dar călăraşii erau oameni repezi şi îndîrjiţi, şi ofiţerii nu zăboveau la pilaf, ciubuc şi cafea. I-au risipit, i-au urmărit din pădure în pădure, din văgăună în văgăună şi i-au spîrcuit. Aplecaţi pe coamele cailor, flăcăii apăreau deodată la o cotitură de drum, suiau în marş-marş clinul unui deal, se desfăşurau grabnic, împresurau, pătrundeau în pădure şi îndată începeau focurile. La tîrlele din văi, la marginile satelor, ieşeau la privelişte oamenii. Focurile durau o vreme, conteneau scurt apoi. Şi convoiul cu prinşii, cu răniţii, cu morţii, cu armele, ieşea la drum. Cîteodată şi cîte un călăraş ucis era dus la popasul companiei, într-un sat. Ii făceau tovarăşii onorurile cuvenite, îl duceau pe umeri către ţintirimul fără împrejmuire şi fără arbori, pe cînd cornistii, îndreptînd spre zare trîmbiţile, sunau de jale pentru camaradul căzut. Intr-un tîrziu, în amurg, cînd îl coborau în groapă, rugăciunea se înălţa tristă în peisagiul melancolic şi oamenii de pe ogoarele învecinate îşi opreau lucrul, se descopereau şi-şi făceau cruce. Fetele rămîneau mai multă vreme rezemate în sape, gînditoare, cu ochii duşi.

Aşa au pierit hoţii. Li s-au stîns şi numele. Cel din urmă din breasla aceasta, rusul Licinski, s-a arătat un timp chiar pe drumurile pe care le străbăteam, după ce prigonirile se potoliseră.

A globit ciobani, a prădat drumeţi, a ucis. Mutra lui întunecată şi mustăcioasă se arăta deseori lîngă o fîntînă, la o cotitură de drum, cu cele două puşti, cu revolverele-i mari. Se ascundea prin viile de la Sarica, prin aşezările lipoveneşti din Deltă, prin stuhuri, pe plăvii. Cîteodată se ascundea şi prin tîrguri, pe unde nu-l căuta nimeni. Poterile iar au pornit. L-au urmărit, l-au împuşcat într-o vie, după ce-l trădase vierul. A murit apărîndu-se cu îndărătnicie. Nu mult după aceea cineva a dat foc cramei vierului trădător. Cu Licinski, despre care se mai pomeneşte încă, despre care şi eu atîta am auzit şi am cetit prin gazete în copilărie, s-a încheiat şirul bandiţilor dobrogeni.

Acum străbăteam fără nici o grijă drumul spre frumoasele dealuri de la Sarica. Intîlnim săteni bulgari şi romîni cu carăle pline cu poveri. Urme de pădure încep să se arate, flori zîmbesc la marginea drumului, de şi e vreme de secetă. Şi greieri ţîrîie monoton, fără întrerupere. Ei singuri n-au suferit mărire şi decădere. Chiar pădurile au fost tăiate şi împuţinate, pămîntul siluit, brăzdat şi frămîntat; ei au rămas aceiaşi ca şi în întunecatele vremuri cînd nici măcar omul nu apăruse pe lumea aceasta. Cîntecul lor trist şi străbătător ne întovărăşeşte multă vreme.

NICULIȚEL

Printre păduri ridicăm un deal lung și înalt, pe un drum bine îngrijit și pietruit. Cînd ajungem pe culme, ne oprim. Pînă departe se desfășoară înaintea ochilor noștri, într-o uimitoare panoramă, spre apus și miazăzi, dealurile de la Sarica, clinurile și văile cultivate, și-n fund, printre mlădierile pămîntului, așezarea romînească a Niculițelului, departe încă, în ceață.

Dealurile se ridică mărețe, îmbrăcate cu păduri. Pe clinuri și văi omul ară pămîntul, dar vechea pădure n-a secat-o cu desăvîrșire. Pe toate ogoarele, în toate părțile, în toate viile, pe costișe și-n văi stăruiesc buchete de arbori bătrîni din pădurea de demult. Aceste pete de verdeață dau un farmec nespus peisagiului, încîntă ochiul. Toată regiunea pare o grădină, o livadă uriașă care se desfășură spre zări. Și deasupra cerul se bolțește curat, un cer azuriu de țară caldă.

Pe drumul alb, cotit, începem a coborî. Pare că intrăm într-o țară nouă. Colorile s-au schimbat; cenușiul și toată gama de colori triste a cîmpiei din preajma Tulcei au pierit. Un farmec pare că ne împresoară.

Pădurea cu umbra-i dulce ne întovărășește multă vreme. Și pădurea nu-i ca în ținuturile noastre, curată, într-un singur soi de lemn; ci o grădină fără margini, de o varietate neînchipuită. Toate esențele se amestecă în ea, de la stejar pînă la cireș și vișin. Măceși, corni, soci, frasini sporesc cu frunzele lor coloritul. Printre arbori se încurcă, se cațără pe ramuri, clematita, în adevărate garduri vii, și rourusca de un dulce verde-deschis. Ori înspre ce parte s-ar întoarce, ochiul e surprins de ceva nou. Pădurea nu-i măreață, de și se-nalță din ea copaci seculari: dar e poetică, felurită, un cîntec gingaș de colori vii.

Flori cresc la margini; raze de soare se strecoară prin luminișuri pînă la ele. Prigorii plutesc pe sus, cu plîngeri tremurate. Prigoria e paserea acestor ținuturi: umblă pe undele văzduhului cu penele ei albăstrii. Îi auzi necontenit glasul în înălțime.

Coborîm în vale; încep pămînturi de arătură. Urcăm iar; la dreapta și la stînga noastră se desfășură grădini și vii. Ici-colo așezări omenești și crame stau pitite în boschete de verdeață. Mă opresc, privesc în juru-mi. In urmă dealul și pădurea; în altă parte, pînă-n cer, alte dealuri, cu păduri seculare; apoi buchetele de arbori, viile; totu-i frumos și prietinos în juru-mi; și parcă mă fură un gînd: ce bine ar fi de trăit în aceste locuri, într-o vălcică, într-un colț de pădure bătrînă, într-o căsuță albă; flori cresc pretutindeni; bolți de clematită și rouruscă singure se alcătuiesc; aici iernile-s domoale și primăverile timpurii; în văile acestea fericite ce dulce ar fi o săhăstrie a tinereții!

Așa ține drumul pînă la Niculițel. Și-n tot drumul ne întovărășește sunetul de elitre, tremurat și sonor, al cicadei, greiere uriaș, obișnuit în ținuturile sub-tropicale. Îl auzim la o cramă veche, în ramurile unui

nuc bătrîn, în crăpăturile unei porți vechi cu streșină. E așa de puternic, încît străbate desluşit şi prin zgomotul pe care-l face trăsura în mers.

Niculițelul e străveche așezare romînească; pare a fi de pe vremea lui Mircea; monede de-ale acestui voievod s-au găsit şi se găsesc necontenit în aceste părți. Oamenii ştiu că şi bunii şi străbunii lor sînt născuți acolo. Satul lor, foarte mare, e frumos; oamenii, gospodari buni, au păstrat înfățişarea, portul, graiul, curat romînești.

Fete oacheşe se grămădesc la o cişmea, din care curge izvor bogat. Glumesc şi rîd. Apoi cu mişcări mlădioase pornesc spre case ducînd pe umeri cobilița cu bracace — nişte căldări de aramă, rotunzite şi largi la fund şi mai înguste la gură.

Cercetez cîteva gospodării curate, largi şi încăpătoare. Vorbesc cu oameni de ispravă, merg cu ei ca să-mi arate biserica largă, cu stranele lucrate de gospodari, cu numele fiecăruia scris pe spătar.

Locuiesc în satul Niculițelului romîni cu nume frumoase: Jecu Cimpoiaşu, Gheorghe Sterpu, Constantin Costandache, Nistor Arsene. Unii au nume care amintesc stăpînirea turcească: Gheorghe Cearşamba, Petre Uzum-Toma.

Graiul li-i limpede, fără împestrițături străine. Deosebiri dialectale nu sînt. Deosebirile moldovenești şi muntenești aici se amestecă.

Intr-adevăr trăiesc o clipă între ai mei şi mă găsesc ca la mine acasă.

Pe-o ridicătură, în mijlocul satului, stă pitită o bisericuță bizantină, pe jumătate îngropată în pămînt. Pe vremea turcilor aici se adunau oamenii ca să asculte slujba creştinească. Iar de demult, demult tare, cînd au venit romînii aici, zice c-au găsit-o aproape astupată, c-o lacată mare şi grea la uşă, şi nu se putea deschide. Ş-au slujit preoții, ş-au făcut oamenii rugăciuni, pînă ce-a căzut lacata şi s-a deschis biserica, în ziua sfîntului mucenic Atanasie.

Țintirimul vechi închide generații întregi, la umbra arborilor bătrîni. Lîngă bisericuță un mormînt străin.

— Aicea — zice călăuzul nostru, Petrea Uzum-Toma, zace îngropat un general rus, căzut în bătălia Ismailului... L-au adus, l-au îngropat aici; şi nu se ştie cînd a răsărit din mormînt un copac străin...

Copacul străin umbreşte mormîntul. Nimeni nu-i cunoaşte soiul, şi nicăieri prin împrejurimi nu s-a văzut asemenea lemn ş-asemenea frunză.

— De multe ori a fost prădată bisericuța asta a noastră, zice gospodarul. Dobrogea era plină de hoți odată, ş-apoi într-o bună zi găseam uşa spartă şi odoarele furate... Ne duceam noi la stăpînire, ne plîngeam... Ce să ne facă? — Bine, bre, cum aşa? cum să fure? — Apoi dă, ago, eu ştiu? Au intrat noaptea ş-au furat! — Noaptea? a, da! noaptea înțeleg, dar ziua nu se poate... Şi ce voiți? — Apoi am vrea cercetare, urmărire... — Urmărire? bine, să vedem... Unde să urmărim? unde să cercetăm? — Apoi parcă noi ştim unde-s hoții?... — Apoi eu de unde să ştiu, bre ghiaur?... — Şi se mînia omul stăpînirii, se zbîrlea puțintel, apoi ne mîngîia c-o vorbă bună, ne trimetea pe la casele noastre, şi el se ducea să-şi vadă de pilaf şi de cadîne...

Dar despre împrejurările vechi de pe vremea turcilor ne-a mai vorbit multe călăuza noastră Petre Uzum-Toma. Era om deştept, purtat prin lume. Fusese în tinereță şi la Stambul, şi în țara grecească, văzuse şi schelele Levantului, sălăşluise şi-n Macedonia — apoi se-ntorsese la casa părinților lui; şi de multă vreme

îşi vedea acum de gospodărie, de livadă şi vie, şi de petecul de pămînt. Umblînd printre gospodăriile bine întemeiate, îmi suna în auz ca o muzică blîndă vorba romînească în acest colţ fericit al Dobrogei, şi Petre Uzum spunea despre ce a fost odată.

Sfatul s-a urmat apoi şi-n livada lui mare, la umbra unui nuc bătrîn. Acolo gospodarul ne-a ospătat cu tot ce avea mai bun în casa lui, la care adăoga şi vorbele blînde de prietinie. Şi-n după-amiaza fierbinte, la răcoare, numai stele de lumină mărunte ajungeau în umbra ce mă împresura, pe cînd stam cu faţa în sus în tăcerea văii şi mă gîndeam.

Auzisem multe istorii din trecut. Istorii de războaie, cînd trebuiau să iasă oamenii la cărături, între sulițile tătărăşti; zile de veselie cînd se întorceau oştile padişahului biruitoare; zile amare cînd armia se întorcea în risipă, cînd oameni morocănoşi, aspri şi gata să lovească, se împrăştiau în sat pe la casele gospodarilor.

Astfel, după cît spunea gazda noastră din ce apucase şi el şi după cît ştia şi din spusele bătrînilor, viaţa se scurgea destul de liniştită în acest colţ împădurit. Dunărea şi bălţile cu peşte aproape, vinul de Sarica bun cum nu se mai află, spumos şi sfîrîitor, pămînturile rodnice, imaşurile întinse, turmele multe, şi în ştiubeie albinele adunau mana pădurilor şi a fîneţelor.

Pentru stăpînire se strîngeau numai dările de ocîrmuitorii satului. Turcii rar dădeau pe-acolo în vreme de pace. In liniştea lor uneori, intrau bande hrăpăreţe de başbuzuci rătăcitori. Oamenii luau puştile şi iataganele din cui şi ţineau piept. Pe cei prinşi dintre pribegi îi duceau la scaunul ţinutului, unde se înălţau îndată furcile spînzurătorilor.

Din vreme în vreme venea de la poartă cîte un slujbaş cu înscris de la împărăţie. Acela, după cît spunea, avea putere să împartă pămînt oamenilor care aveau nevoie. Apoi cel care se mai găsea în lipsă îi ieşea întru întîmpinare şi-l poftea frumos la găzduire. Îi zicea «beiule» şi «ago» şi-i punea o scoarţă înflorită jos ca să aibă unde se aşeza omul stăpînirii, cu picioarele încrucişate. Apoi fugea gospodarul pînă la negustorul din mijlocul satului şi cumpăra, de-o para, două lumînări de seu. Se întorcea, punea într-o tingire seul, strica peste el două-trei ouă, ş-aducea pe-o tipsie gustarea turcului, c-o bucată de pîne de grîu şi cu puţină miere. Omul împărătesc dădea din cap mormăind mulţămit. Apoi, după ce ospăta, începea să întrebe: — Unde vrei pămînt? cît să-ţi dau? — Ş-apoi, din moşia părintelui padişah, care era cît se vede cu ochii, şi din pădurea lui, măsura turcul după nevoie, şi dădea şi întărire scrisă. Şi gospodarul se ploconea şi dădea şi el un bacşiş, după putere, pentru facerea de bine: cîţiva galbini, o bucată de ştofă frumoasă, o pereche de cizme roşii.

Ş-aşa petreceau oamenii cei vechi de-acolo, destul de bine. Cîteodată veneau şi vremuri grele, dar treceau şi se întorcea iar cer senin şi linişte. Ascultau rostul cărţilor sfinte în bisericuţa cea bizantină care se deschisese singură în ziua sfîntului Atanasie, şi păstrau în văile şi între pădurile şi dealurile Dobrogei limba noastră şi obiceiurile noastre de demult. Cîntecele şi doinele au sunat ş-acu cîteva sute de ani şi răsunau ş-acum în vii şi curături, în grădinile liniştite şi poetice de la Sarica şi Niculiţel.

POVESTEA BACIULUI TOMEGEA

În poienile de la Niculițel, baciul Tomegea ne-a povestit cam astfel o întîmplare din vremea cînd cucereau mocanii Dobrogea.

Intăia oară eu am trecut Dunărea acu șaizeci de ani. Eram un băietan subțire, îmi înfiera mustăcioara. Crescusem în munți cu alți mocani și cu oile. Eram un copil sărman; ziceau bacii rîzînd că m-au purtat ei la piept și m-au hrănit cu lapte de oaie. Acu într-o zi suie la noi stăpînul nostru Drăgan și zice: — Să vă pregătiți, avem să ne lăsăm la vale prin țara muntenească și trecem Dunărea, în Dobrogea; mi-a venit răspuns: am năimit acolo pășune...

Bine. Eu acolo nu fusesem, da' ciobanii cei vechi știau. Și spuneau ei sara la foc de pășuni mari și bune, despre bălțile și șesurile de-aici pîn' la Marea, și despre tatari și turci. Iarbă bună, malai dulce, pește mult. Cald ca la o vatră de jar, în toiul verii, și iarna domoală. Mai încolo nu-i nici o umbră de pădure; pustie pînă în zare. Mă rog, te-ai uitat și dumneata ș-ai văzut. Ș-acu șaizeci de ani tot așa era, numai lumea mai puțină și satele mai rare. Și erau păgîni mulți, și hoți, precum am să-ți spun.

Ș-a pornit atunci trei mii de oi Drăgan la vale. Ne-am lăsat pe Prahova, și cînd am ieșit la șes, numai m-am uitat înapoi. Se vedeau munții noștri departe, ca-ntr-un abur albastru. Și noi mergeam spre Dobrogea prin tîrguri și sate, poposind ici, întîrziind colea. Se ridica o pulbere pînă la nouri pe drumul nostru; parcă trecea o oaste mare. Ai văzut cum vin oile de la munte. Sună tălăngi în toate părțile și trec berbecii și oile repegior, dînd mărunt din cap după pas; măgarii cu samare se văd de departe peste lîna oilor, cumpănindu-și poverile. In desage, la oblîncuri, cîte-o mioară cu piciorul betejit; numai cu capul scos afară, se uită în toate părțile și behăiește dulce cîte-odată. Printre saricele ciobănești se țin în cumpănă cățelandri cruzi care nu pot face drumul pe jos, se uită și ei ca niște proști la lumea prin care trec, și-și țin cumpăna în mers, ca să nu cadă de pe samar. Iar dulăii cei mari și cățelele umblă cu limbile scoase săltîndu-și blănile flocoase, și parcă se trezesc dintr-un vis și tresar ageri, cînd bîrîie ciobanii, ori fîșcîie ascuțit, înălțîndu-și bîtele.

Așa am umblat noi, ș-am trecut Dunărea pe niște vase late, după aceea ne-am împrăștiat pe pășuni. Și tot mă miram eu de unele și altele, de satele cenușii, de casele turcești, mă miram de toate ca un om nou ce mă aflam. Mă opream ici, mă opream colo și mă uitam; și la picioarele mele se oprea și Albu și se uita și el. Era un cățelandru frumos și deștept; și cîți oameni treceau tot mă-ntrebau: — Nu ți-i cățelul de vînzare, ciobane? — Nu, că atîta avere am, și cîteva oițe țigăi. Il cresc să mi le păzească...

Ciobanii și bacii cei vechi au durat stîni și așezări ca pentru o vreme mai lungă. Și altfel o duceam noi

bine, numai ne era dor de munte; și cînta cîte unul sara din caval de jale, de se supăra Maxim baciul, credinciosul stăpînului, și stupea cu ciudă în foc:

— Măi flăcăi, nu mai cîntați de jale, că și-n țara asta-i bine de trăit!

Drăgan umblase pe la turcii cei mari de la Babadag, lepădase și prin alte părți bacșișuri, și-n adevăr că o duceam bine într-o părere, nesupărați de nimeni. Pînă iaca, într-un rînd s-aude că vine Ibraim și cu hoții lui din țara bulgărească. — Apoi de-acu avem de dat bir către hoți, miei și brînză, zicea Maxim baciul, că nu-i bine să te pui rău cu ei. Nici stăpînirea n-are ce le face...

Stăpînul se întorsese în țara Bîrsei ca să-și aducă muierea și doi copii. Vroia să le facă petrecere: să vadă și ei pustia și Marea, și țara turcească. Era gazdă bogată stăpînul: avea aur mult și era om vrednic și voinic, în puterea vîrstei.

In ziua cînd a picat Drăgan stăpînul la sălașurile noastre, am și primit veste din partea lui Ibraim: că să știm că el îi pe aproape, și să-i pregătim gloabă.

— Ce-i asta? întreabă Drăgan încruntînd din sprînceană.

— Stăpîne, au sosit hoții prin partea asta de țară, răspunde Maxim baciul.

— Apoi, oameni buni, vor fi sosit. Și eu am fost cioban ș-am păscut oile la turci. Da' stăpînii mei gloabă multă n-au plătit...

— Trebuie să ne înțelegem cu ei: altfel ne fac pagubă, grăiește iar Maxim...

— Cum? Da' de-aceea sînt aicea atîția oameni? să vie, să-i vedem... Averea mea nu-i să mi-o spîrcuiască lupii așa din toate părțile!...

Și era bucuros de sosire; ieșise în pragul stînei și arăta boresei lui și pruncilor cîmpia cît se vedea cu ochii și fumuri depărtate, pe sate.

Era într-o duminică. Spre sară s-a stîrnit vînt de către mare, și veneau pe el învăluiri de ploaie, în stropi mari. La conacul unde poposise stăpînul eram și eu. Gătisem de mîncat la înserat, și ne ridicasem în picioare, ca să ne facem cruce către răsărit.

Era tăcere, se auzea ploaia de afară bătînd ca halicele. O stînă era departe ca la o bătaie de pușcă. Răzbeau din cînd în cînd glasurile ciobanilor pînă la noi.

— Marie, zice stăpînul către nevasta lui, copiilor li-i somn. Culcă-i...

Pe urmă se întoarse către noi, doi ciobani din cei tineri, care-l slujeam, și zice:

— Să se ducă unul din voi și să cheme pe Maxim...

La vorba asta, în ploaia și vîntul de-afară s-a auzit larmă mare. Au izbucnit glasuri de oameni și lătrături de cîni.

— Ce este? strigă Drăgan scurt. Se pipăi la chimir să vadă dacă are cuțitul și puse mîna pe ușă.

Larma creștea. Două focuri de pușcă izbucniră. Cîni răniți schelălăiră. Un glas gros răcnea:

— Chemați cînii! Stați liniștiți! Altfel dăm foc stînilor! Avem treabă cu Drăgan!...

Stăpînul se trase un pas îndărăt de la ușă. Îl văzurăm pălind. Întoarse capul:

— Marie, acopere bine copiii...

Femeia înțepenise galbenă la locul ei; îi tremurau buzele.

In larma și vîntul de-afară, pași dupăiră în bătătură. Cineva izbi o dată în ușă:

— Deschide!...

Drăgan trase cuțitul ; cu privirea neagră și tăcut, smunci ușa din clanță și ieși în prag. Strigă apăsat :

— Cine-i ?

— Ibraim ! răspunse glasul din întuneric.

— Unde-s ciobanii ? răcni deodată Drăgan. Luați bîtele și pușile, dați drumul cînilor...

— Este cine să păzească ciobani și cîni... răspunse glasul. Sîntem mai mulți și se știe obiceiul nostru. Avem puțin de vorbit cu dumneata, jupîne Drăgan...

Drăgan scrîșni spre noi :

— Duceți-vă ! Să se ridice toată lumea !...

Atunci ieși în lumina ușii un om smolit la față, cu nasul turtit, spătos și ciolănos, cu turban, cu șalvari, cu iataganul în mîna dreaptă. Vorbea stricat limba noastră.

— Să nu iasă nimeni, zise el. Cine iese, împușcăm pe loc... Se întoarse și dădu o poruncă pe turcește. Cîțiva oameni, ca el îmbrăcați, cu puști, ieșiră din umbra nopții. Și prin ploaie, c-un răcnet mare și sălbatic, cu toți năvăliră dintrodată. Copiii începură a țipa. Nevasta căzu în genunchi. Drăgan făcu două mișcări de apărare cu cuțitul ; cu brațe vîrtoase hoții îl cuprinseră și-l pironiră la pămînt.

Toate, strigătele, schelălăiturile, răcnetele, vorbele, se petrecuseră în zvonul vîntului, în foarte scurt timp. Stăpînul zăcea la pămînt și avea o față mînioasă și aspră, și o privire cumplită care mă spăimîntară.

— La pămînt !... strigă către noi Ibraim.

Ne tupilarăm la pămînt.

— Drăgan ! zice turcul, amenințînd cu iataganul. Eu știu că tu venit azi de-acasă, cu muiere și copii. Eu știu că tu venit cu parale... Dă la noi parale și eu împăcat cu tine...

Stăpînul tăcea, crunt.

— Drăgan, dă banii ! strigă turcul, supărat deodată.

— Nu dau ! răspunde scurt stăpînul.

Atunci hoții îi scotociră chimirul. Scoaseră argint puțin.

— Ai ascuns undeva aurul, după obicei, vorbi turcul. Muiere ! spune tu, unde îngropat banii ?

Femeia tremura revărsată asupra copiilor, care scînceau înfricoșați. Nu răspunse.

Turcul se uită în juru-i. Apoi rînji. Atunci văzui în barba lui, sub nasul turtit, buza de sus despicată ca la iepure. Asta-i dădea o înfățișare de sălbătăciune. Se repezi, prinse de subsuoară pe unul din copilași, prunc de trei ani, care începu a răcni ca junghiat de moarte, și-l trase în mijlocul încăperii tîrîndu-l cu picioarele prin pulberea de jos.

— Unde-i aurul ?

Cel căzut tăcea, îndărătnic, sub genunchii hoților.

— Nu spui ! Așa ! nu spui ! Și Ibraim lovi copilul în cap cu latul iataganului. Țipetele ascuțite conteniră dintrodată.

Drăgan icni. Și-l văzui alb ca varul, mai neguros și mai sălbatic la privire decît Ibraim. C-o liniște ciudată răspunse :

— Stăi, Ibraim, dau banii...

Hoțul lăsă în lungul piciorului iataganul și începu a rîde, domolit. Dădu drumul copilului, care se lăsă jos moale ca o pasere aripată. Maică-sa-l prinse cu ghiare parcă și-l trase la sîn grămădindu-se lîngă celălalt, cu gemete de lupoaică rănită :

— L-au omorît ! l-au omorît ! l-au omorît !

— Dai aur ? întrebă iar turcul.

— Dau...

Hoţii îi dădură drumul. Drăgan se sculă, dădu cu piciorul la o parte tăciunii aprinşi din mijlocul încăperii, şi bătu cu talpa în vatra fierbinte :

— Aici !

În lumina scăzută de la două lumînări de seu, hoţii săpară cu iataganele. Găsiră aur într-un ceaun.

— Bun, zise Ibraim. Noi rămîne, prietini. Ne mai vedem. Las amintire...

Făcu iar semn şi rosti ceva din gît. Hoţii prinseră iar pe Drăgan, şi căpitenia lor îl crestă cu iataganul la frunte.

Privirea stăpînului iar se aprinse. Gemu. Cînd îl lăsară, se uită spre copii, pe urmă spre Ibraim, şi duse stînga la fruntea sîngerată. Zise încet şi răguşit :

— Bine, Ibraime !...

Prin ploaie şi vînt, în lătrăturile necontenite ale cînilor, hoţii se cufundară în întunericul pustiei. Îndată veniră ciobani, veni Maxim credinciosul. Drăgan se uita la toţi aspru şi sălbatic.

— Stăpîne, zicea Maxim, ne-au împresurat cu puşti şi cu fitiluri aprinse... Ne dădeau foc, ne spîrcuiau oile...

— Ilieş, zicea şi Maria nevastă-sa, tîrîndu-se către el ; nu lovi în oameni. Ş-acela-i avutul tău, şi ţi l-au cruţat... Of ! destul amar am avut ! Ne-a zdrobit copilul !

Drăgan tăcea. Parcă amuţise, ori nebunise.

— Ilieş, soţul meu, zicea iar Maria, să lăsăm singurătăţile acestea... Să luăm totul şi să ne întoarcem iar în munţii noştri...

— Nu ! zise deodată încet şi apăsat Drăgan. Nu mă-ntorc. Pe nimeni n-oi lovi, căci n-am vină decît eu, care n-am cugetat la toate. Iar cu Ibraim am socoteală de regulat. Îmi durez casă de piatră unde

ne-om îngropa copilul, şi cer învoire să m-aşez aicea !...

Femeia începu a suspina ş-a plînge, şi legăna prăpădită de durere la sîn copilul moale.

— Să ne ducem, Ilieş, la noi acasă ! să fugim deaici, Ilieş !

— Taci, muiere, zise Drăgan răguşit. Am vorbit, e sfînt !... Şi se-ntoarse spre ciobani :

— Duceţi-vă şi mă lăsaţi !...

Era o jale ş-o tăcere printre noi... Stăteam toţi cu ochii în foc şi nu ziceam nimic. Cînii scheunau şi urlau afară prin ploaie...

Vorba lui Ilie Drăgan a fost sfîntă. A adus baltaguri şi puşti ciobanilor şi a făcut rînduială straşnică de apărare. Şi-a zidit apoi casă de piatră vînătă, de ne minunam cu toţii. Asta în scurt timp. Şi numai negru şi-ncruntat umbla, parcă-i ningea şi-i ploua. Vorbă deschisă nu mai auzeam de la dînsul. Parcă purta un mort în el.

— Geme prin somn şi se zbate, spunea într-un rînd plîngînd lelea Maria către Maxim. Ce să facem ?... Ce are ?

— Îşi roade inima de obidă... răspunse pe gînduri baciul.

Toate drumurile le făcea pe-un cal iute dobrogean, cumpărat după întîmplarea cea năprasnică cu hoţii. Şi umbla armat, cu puşcă şi secure şi cu pistoale la oblînc. Ca vîntul se ducea, venea, priveghea totul, dădea porunci ciobanilor, şi umbla ca o umbră împrejurul aşezărilor. Nu mai avea hodină nici zi, nici noapte...

De Ibraim se auzea, însă pe locuri mai depărtate. Se ştia că-n cutare loc a dat foc ; în cutare loc a ucis. Intra şi în sate, fără teamă de stăpînire. Drăgan ne

auzea vorbind despre toate, şi nu spunea nici un cuvînt. Cîteodată numai se răstea :

— Mai bine tăceţi şi vă căutaţi de treburi...

Un cioban şoptea :

— Îşi aduce aminte de întîmplarea lui...

Şi ne păzeam de mînia lui tăcută ca de-un blestem.

După un an, către toamnă, numele lui Ibraim se apropie iar de noi. Turcul, cu tovarăşii lui, îndrăznise să intre în geamia de la Babadag. La strigătele hoţilor, cu puştile întinse, toată lumea ridicase mînile în sus ; pe toţi îi cercetaseră şi-i jefuiseră. Călări apoi, intraseră în împărăţia lor, în stuhuri, în păduri depărtate...

Ilie Drăgan, stăpînul nostru, era într-o aţîţare mare. Duşmanul lui se apropia iar. Ne împărţi praf de puşcă, ne îndemnă să ne ascuţim securile, să ne ţinem cînii aproape, la vreme de noapte... Dar nu stătea la conac nopţile. Încăleca şi pornea, cu ochii aţintiţi înainte, cu mînia lui nepotolită rozîndu-i măruntaiele...

Şi-ntr-un amurg de toamnă, roş ca sîngele, zărirăm departe în pustie fugă de călăreţ spre noi. Cunoscurăm calul : murgul stăpînului nostru. Îi ieşi femeia înainte. Ne adunarăm şi noi, îngrijaţi. Trecu pe lîngă femeie ca-n vifor, opri scurt lîngă noi şi strigă :

— Doi oameni voinici să încalice şi să vie după mine !...

În grabă au încălecat doi oameni.

— Să ieie securi !...

Au pornit bătînd în cai după el ; în urma lor parcă se aprindea o dîră de pulbere de puşcă. Stăpîna cu braţele încrucişate se uita în fum, în înserarea de toamnă, şi clătina din cap.

Am aprins focurile de sară, am vegheat pînă către miezul nopţii. La casa de piatră ardea candelă şi se

ruga stăpîna la icoane, bătînd mătănii, pentru liniştea omului ei.

La miezul nopţii, numai un foc era aprins. Îl privegheam cîţiva. Şi deodată auzirăm copitele cailor în liniştea nopţii. Zvîrlii un maldăr de stuh în flacări. Ciobanii s-apropiau din umbră. Şi deodată sosiră gîfîind pripit patru cai. Drăgan sări de pe murg şi slobozi un strigăt mare :

— Creşteţi focul !

Vîlvoarea izbucni şi în pîlpîirile ei deodată văzurăm între cei doi oameni plecaţi o mogîldeaţă ghemuită pe cal.

— Lăsaţi-l ! strigă Ilie Drăgan.

Oamenii descălecară. Stăpînul se apropie de calul rămas singur, apucă pe călăreţul ghemuit de după cap şi-l trase la pămînt. Fugarul spăimîntat se năpusti în umbră.

— Daţi drumul cînilor ! strigă iar cu voce schimbată şi răguşită Ilie.

Înaintea focului se ridicase, negru, cu dinţii sticlind în crestătura buzei, Ibraim. Un murmur trecu printre cei de faţă.

— Tăceţi din gură !

Hoţul ridicase capul, sta gata să se repeadă. Îşi pipăi brîul. Apoi grăi pripit :

— Drăgan ! să-mi dai drumul !

— Aici a fost coliba unde mi-ai ucis copilul şi m-ai crestat la frunte, zise Drăgan. De-atuncea umblu cu căciula pe ochi şi nu te pot uita !...

Ibraim simţi ameninţarea morţii în glasul stăpînit şi clocotind de sălbatică bucurie. Atunci cînii, simţind străin, se repeziră ca la lup.

Hoţul se prăvăli îndărăt, se năpusti spre foc şi se lăsă la pămînt. Era spăimîntat, cu ochii măriţi, îi clănţăneau dinţii.

Drăgan trase cuţitul.

— Iartă, Drăgan ! strigă Ibraim. Dau bani, iartă!... Cu stînga pe pămînt, îmbrîncat, cu capul ferit, îşi tremura dreapta spre mocan, înfricoşat parcă de ura neagră care sticlea ca şi luciul cuţitului în ochii lui.

Dar stăpînul nostru nu l-a iertat. De-un an şi mai bine îl aştepta, gemînd, şi-l pîndea. Nu-l putea ierta pentru pecetea de sînge, pentru bani, pentru copil. S-a plecat deodată spre el şi i-a tăiat gîtul ca unui berbece.

Ş-a răsuflat prelung, ca după o cruntă şi silnică încordare...

*

Aşa s-a aşezat Drăgan în Dobrogea, domnii mei, şi neamul lui pe urmă s-a înmulţit. S-a făcut şi sat în jurul salcîmului unde dormea îngropat copilul... Dar numai om ca stăpînul nostru putea să înceapă ce-a început. Zicea el aşa mai pe urmă : — Să nu uitaţi, flăcăi, vorba sfîntă : ochi pentru ochi, dinte pentru dinte...

De sălaşul lui nimeni n-a mai îndrăznit să s-apropie...

FOI DE TOAMNĂ

1916

PRIVIGHETOAREA

Astăzi am auzit în fundul grădinii, în încurcatele tufe de călin, măcieș, liliac și salbă moale, o chemare sunătoare și dulce: a venit privighetoarea! E o salutare de bună-venire, de bucurie, de regăsire. Nici o mînă dușmană n-a stricat pomii livezii, cuibul cel vechi e la locul lui, deasupra unui nou strat de frunze moarte. E liniște în tot cuprinsul; pătrunde în tăcere numai zumzetul moale al albinelor, țîrîitul paserilor. Au înflorit vișinii, cireșii, prunii; se dezvălesc, lăptoase și rozalbe, florile perilor și merilor. Lumina de aur a soarelui lucește blînd într-un colț pașnic de natură. Aici e un cămin vechi, — privighetoarea a venit din nou la el; bucuria ei melodică, de și sfioasă încă, obosită parcă de lungă cale, în liniște pare un strigăt straniu și puternic. Parcă nu-ți vine a crede că dintr-un gîtlej așa de gingaș poate porni un sunet așa de sonor.

Știu cuibul; m-apropii ca și-n alți ani, nesimțit. Văd o clipă părechea, — apoi una din păsările zboară c-un tremur scurt de aripi, după un fir ori un fulg pentru pătuțul ouălor; cealaltă rămîne pe o crenguță roșie de sînger. Între frunzele tinere își mișcă repede

capul micuț cu ochișori vioi, — apoi își trece ciocușorul fumuriu pe spatele roșcat, prin penele cenușii de pe piept; își mișcă coada ruginie. Rămîne după aceea nemișcată, atentă. Intr-o clipire a trecut pe altă ramură și gușa i s-a umflat într-un fluier tremurat. Am o tresărire de admirație: un sîmburaș de viață — și-un volum de voce așa de puternic!

Mă-ntorc spre casă. Cineva îmi zice: «Am auzit-o; iar a răsunat grădina...»

In adevăr, minunat cîntăreț a dat Dumnezeu primăverilor. Minunat și glorios cîntăreț. Mii de poeți ai tuturor popoarelor l-au celebrat în toate limbile, de mii și mii de ani. Chiar curioșii și excentricii tuturor literaturilor n-au îndrăznit să zvîrlă spre el o privire ironică, ori un cuvînt îndoielnic. Au hulit pe Dumnezeu, au înjosit pe oamenii cei mari ai secolelor, au încercat să glorifice pe Neron, au cîntat ce fusese blăstămat, au blăstămat ce adoraseră oamenii, — prin poze și sfidări au încercat să impuie contimporanilor și să lase o urmă posterității; — în fața solului primăverii însă au tăcut, ori și-au înstrunat lira, sporind corul admiratorilor. In glasul privighetorii a răsunat și pentru ei veșnica tinereță și veșnica reînoire.

Și cu toate acestea nu-i decît o biată păsărică roșcată-cenușie; — după ce a izbucnit seva și cînd, după solstițiul de vară, vin arșițile și uscăciunile. O grămăjuie de pene, niște oușoare verzii, puișori golași cu pliscurile mari și lacome. Dar nunta acestor păsărele modest îmbrăcate, în nopțile cu lună, primăvara, e cea mai strălucită și cea mai dumnezeiască petrecere. In cîntecul amorului lor cîntă toate iubirile. La glasul amorului lor răspund toate inimile.

Îmi aduc aminte de primăverile anilor trecuți și de nopțile acelor primăveri. Nopți cu lună plină, fără

adiere de vînt. Nopți calde pline de miresmele pămîntului, a ierburilor, a florilor. Grădina toată era floare; merii mai ales ridicau în toate părțile globuri uriașe: lumină de zăpadă. Prin noapte nu trecea nici un sunet: lumina parcă însemna și tăcere. Luna sta albă pe-un cer fără pată, aproape fără stele. Din toate florile, din tot pămîntul împrospătat ieșea ca o răsuflare: un suflet viu. Tot ce căzuse morții, flori și frunze, și vietăți nenumărate și neștiute, toată podoaba altor ani, tresărea și radia în noapte. Și-n toate părțile, pe drumuri, pe cărări, pe subt arbori și printre tufișe, umbla omul, — umblau părechi lunatice, fără oboseală, fără somn, — părechi de oameni prozaici, deșteptați deodată de poezia unei nopți de primăvară.

Și începea să cînte privighetoarea.

Toate așteptau cîntecul ei; pentru cîntarea ei fără samăn parcă era făurit un decor de feerie și de vis...

Ca suflarea unui geniu printre crengi tainic adie...

Un cîntec de dragoste fără cuvinte, — un cîntec așa de înțeles și de puternic! Fiecare înmlădiere își avea răsunetul și tălmăcirea în sufletul nostru. Adieri sfioase, tremurări delicate și dulce-strecurate, nalte și subțirele, ca-ntr-o piculină încă necunoscută, care va rămînea totdeauna o taină. Pe urmă pornea *bătaia* privighetorii, așa de pasionată și de expresivă, chemări repetate, urmate de tremurări prelungi, — triluri care începeau puternic, apoi descreșteau domol pînă ce abia se auzeau, pînă ce rămînea numai un fel de susur al tăcerii.

La cîntarea dragostei răspundeau împrejurimile, se deșteptau ecouri melodioase. Se vede că privighetorile se așează în colțuri singuratice așa alese încît să răspundă armonic ecourile. Un fund de dumbravă, un

unghi de grădină, un boschet de plopi, — primesc, înmulțesc și trimet îndărăt sonurile melodioase. Toate sînt pentru cîntecul ei o cochetărie artistică, — cum e oglinda pentru o femeie frumoasă.

In pulberea lunii cîntecul se înalță înmulțit parcă, — împrejurimile *fierbeau,* și în răstimpurile de tăcere, de departe, se auzeau ca răspunsuri, în huceaguri și livezi, alte cîntece de privighetori.

Versul acesta al iubirii ș-al înoirii e veșnic nou. Se pare că și privighetorile, cu vîrsta, cîntă din ce în ce mai frumos, — că au voce mai frumoasă unele și tălent mai mult altele ; că le place să-și varieze la nesfîrșit *temele.*

Am cunoscut într-un rînd la Iași, în Păcurari, pe un lipovan, îmblînzitor de privighetori. Avea opt ori zece cuști cu grijă pardosite cu verdeață, acoperite ca să dea lumină mai multă ori mai puțină, după trebuință ; umbla cu fereală în jurul lor, privea cu atenție și cu dragoste spre captivele lui, dînd încetinel o rămurică ori o frunză la o parte.

— Privighetorile sînt foarte sfioase, îmi zicea el, privindu-mă cu ochi șterși și zîmbindu-mi cu obrazu-i alb și spîn ; trebuie să le dai verdeață, lumină puțină, și să le ții în liniște. Trebuie să le îngrijești bine, și cu luare-aminte. Sînt paseri gingașe și mor ușor de supărare și de dor după viața lor.

Atunci am văzut eu întăi pe cîntărețele crîngurilor : în colivii, neclintite și gînditoare pe betișorul lor rotund, — dorind poate dumbrava și lumina lunii.

— Eu am început a aduce din Rusia întăi, îmi zise păsărarul ; dar acuma și pe-aici, la Copou, se pot prinde, în cuib, după rouă mare, ori după ploaie. Ele-și fac cuibul în tufișuri, aproape de pămînt.

— Și cîntă în cușcă ?

— Apoi eu de asta le țin. După ce încep a cînta, le vînd. Întăi stau mihnite, le țin la întuneric. Pe urmă le dau lumină, și ele, de bucurie, încep să cînte. După asta totdeauna simțesc primavara și cîntă în luna lui mai...

Arătai lipovanului că e cu neputință ca paserea asta să cînte ca în libertate.

— De ce ? îmi răspunse el rîzînd. De ce ? Cîntă tot așa de frumos. Eu cred chiar că și mai frumos cîntă. Eu am dat două privighetori la un boier, mare amator. Și el mi-a spus că lui i-au cîntat mai frumos.

— De ce ?

— Apoi fata dumnisale și băieții cîntau din vioară — și iarna privighetorile ascultau din cușcă și suspinau încet, numai în gușă, — iar cînd a înflorit grădina, au început a cînta așa de frumos, parcă învățaseră niște cîntece nouă.

Se poate să fie adevărat și ce-mi spunea lipovanul. Privighetoarea e mare artist și cred c-ar putea interpreta o melodie auzită pe strune. Fără îndoială că ea o redă cu altă virtuozitate, cu frumusețI nebănuite, cu un foc care numai într-însa arde.

De la masa mea de lucru, pe fereastra deschisă, prin lumina livezii, iar aud o riturnelă scurtă de note în octavă, care se prelungesc, scad, se pierd. Privighetorile noastre își pregătesc și anul acesta repertoriul pentru livezile înflorite, pentru luna plină de primăvară, pentru dragostele lor și ale altora... Și-n anul acesta, ca și-n mulți ani, nenumărați ani din cele mai depărtate și obscure veacuri, — ne vor cînta și nouă. Așa au cîntat atîtor generații ș-atîtor iubiri care au coborît în morminte. Viețile se prefac necontenit, în morminte coboară rădăcinile ierburilor și florilor locuite de miliarde de ființi mici și minunate ; din frunzele

moarte, din ierburile moarte, din toate, se ridică generaţii nouă, — toate tresar odată cu noi, la fiorul primăverii şi la armonia pasionată a privighetorii... Lumina şi iubirea cîntă necontenit viilor şi morţilor — în veci. Să ascultăm şi noi o clipă.

CIOCÎRLIA

Încă pe întuneric, către ziuă, ieşeam din sat, cu puşca în spate. Era spre mijlocul lui iunie, cînd nopţile sînt scurte, cînd amurgul se prelungeşte tîrziu, şi lucirea de vis a luminii se mută îndată la răsărit.

Privighetoarea, cîntăreaţa nopţilor ş-a iubirii, tăcuse. O linie subţire de sînge se arătase la răsărit.

Prin dumbrăvi, pe ogoare şi prin văi, trecea vîntişorul lin dinaintea zorilor. Creştea geana de ziuă; pe ape se desluşeau aburi şerpuiţi; contururi nelămurite încă se zugrăveau pe-un vîrf de deal şi pe linia zării. Ici era o pasere fantastică, dincolo capul straniu al unui uriaş. În risipirea umbrelor ş-a visului se arătară cu linii mai precise fîntîna cu cumpănă din capul satului şi ulmul de pe culmea dealului.

Era tăcere pretutindeni, ca într-o aşteptare, şi cerul avea coloarea unui toporaş fumuriu. Şi deodată un arc sîngeros de lumină crescu în răsărit; o fierbere de flacări se înalţă către «steaua ciobanului», cea din urmă stea a nopţii, care se făcu albă, tot mai albă, pînă ce se topi în trandafiriul zorilor. Ape argintii în-

cepură a clipi în depărtări ; diamante de rouă scăpărau curcubee ici-colo, în cupe de flori.

Fără să-mi fi dat sama, viața începuse în preajma mea.

Muncitorii în straie albe se arătau la marginea satului. Paserile din zăvoiul Moldovei prinseră deodată a cînta subțirel, cu întortocheri repezi. Cîntau aceeași și aceeași bucățică de cîntec, cu grabă, și cu bucurie mare.

Într-o revărsare de lumină nesfîrșită soarele sui în cerul albastru ; și-n lumea schimbată vibrau cîntecele, zumzetele, glasurile muncii ; tremurau colorile cîmpiilor și unduiau ogoarele și lanurile. Pretutindeni, în șesul Moldovei, muncitorii de pămînt lucrau cu-ncordare. Căldura creștea, și-n puzderia de aur ciocîrlia își porni cîntecul.

O zărisem o clipă pe un hat, tupilată, cenușie, cu dungi brune ; ca un fior se strecurase prin ierburi. Cîntăreața luminii ș-a muncii își tremura melodia în cerul înalt.

Un om liniștit, cu mustața foarte căruntă, trecu pe lîngă mine, cu sapa în spate. Se opri, și începu a se uita și el spre paserea care tremura iute din aripi și suia lin, ca pe-o scară de raze. Își mîngîie mustățile, apoi pletele, și zise uitîndu-se spre mine, apoi iarăși spre pasere, sus :

— Ciocîrlia, cucoane, a fost fată de împărat, de aceea cîntă așa de mîndru !

Stătui mult în loc, și căutam să-mi dau sama de toate întorsăturile acelea puternice și tremurate pe care negrii muzicanți ai neamului nostru au încercat să le puie pe alăute. Cu cît urca mai sus paserea în tremur, cu atît i se mlădia mai dulce cîntecul. Apoi deodată parcă trecu în altă lume ; un tremur dulce de

sunete venea pînă jos ; zborul i se făcu subțire, parcă urca drept în sus, o linie, un punct ; și deodată se stînse vederii. Ciripîtu-i de strună subțirică tot venea însă pe pămînt ca o rouă de sunete fine.

Dar nu mult în urmă, punctul tremurător născu iar în lumina văzduhului, și-n freamătu-i de aripi și de sunete ciocîrlia venea domol spre pămînt, ca într-o beție. Se lăsa încet-încet ; apoi deodată, brusc, își strînse aripile și căzu fulgerată la pămînt, ca o bucată de plumb ; și-n aceeași clipă și cîntecul îi amuți. Ovăsul în care căzuse sta neclintit. Mi se păru un timp că sus a rămas tăcere deplină ; dar din lumină izvorî alt viers de ciocîrlie, departe, în văzduh. Stăteam atent și deslușeam tot mai bine cîntecul biruitor și limpede.

Și-n juru-mi, cît vedeam cu ochii, pe lanuri și-n ogoare, muncitorii stăteau aplecați asupra pămîntului. Ciocîrlia cînta munca lor cinstită și grea. De departe, înfățișarea tuturor era poetică, mișcările erau armonice și fețele luceau în soare. Ici-colo se auzeau chiar cîntece de fete mari, melodii trăgănate și duioase. Dar știam cum stau lucrurile și de-aproape. Știam că ciocîrlia nu cîntă numai priveliștea înșelătoare. Tremurul sunetelor ei se revărsa peste suferința muncitorului care e necontenită, mohorîtă, dungată cu puțină lumină ; peste picături de sudoare, peste oftări și lacrimi.

Cîntecul ciocîrliei l-am auzit din copilărie. E un cîntec de demult... O, e foarte de demult ! L-au auzit toți părinții, moșii și strămoșii mei, pînă la cel dintăi din zorii veacurilor, pînă la cel dintăi înaintaș al meu care a gemut cîștigîndu-și din greu pîinea.

E un cîntec melancolic. Strămoșii strămoșilor noștri unde au văzut lumina zilei ? Cîte mii și mii de ani sînt

de atunci? Poate s-au trezit în pămînturile luminoasei Asii, care e leagănul omenirii.

Cînd se strîngeau cele dintăi grămezi de oameni sub biciul stăpînitorilor, pămîntul nelucrat dădea puține plante sărace și pomi cu fructe acre.

Dar omul a prins a scormoni ș-a lucra. Din munca lui neîntreruptă veacuri după veacuri, din munca aceea uriașă și amară pe care ne-o mărturisesc piramidele și ciclopicele urme ale trecutului, din munca cruntă a robilor, din gemetele, din sîngele, din lacrimile lor a ieșit hrana trîndavilor stăpînitori cu gusturi din ce în ce mai rafinate. Din sălbaticele holde pe care le semănau vîntul și întîmplarea, munca generațiilor a scos boabele îmbielșugate, din ce în ce mai gustoase. Din pădurețele acre, cu care se hrăneau fiarele pădurilor, brațul și sapa muncitorului au scos fructele fine care împodobesc mesele bogate.

Insă cîte generații au muncit pentru «pînea aceasta de toate zilele»! Cîți robi și-au blăstămat ceasul nașterii, cîte mame au îngenunchiat sub bici, pe cînd copilul plîngea în scutece, pe-un răzor, la umbra unei lumînărele! De cîte ori s-a înoit luna, de cîte ori s-au întors anotimpurile! — Suferințe și plîngeri ale noroadelor în întunecatul trecut, peste voi a tremurat cîntecul ciocîrliei!

Și totuși cîntecul muncii nu e un cîntec de jale.

Plugarul a cucerit asupra sălbătăciei pămîntul întreg bucată cu bucată. Din văi de ape în văi de ape, pribegind din leagănul primitiv, a străbătut munții și a ajuns de la un ocean la alt ocean. Subt arșițile tropicelor, în pîcla ținuturilor aspre neobositul scormonitor al pămîntului a lovit cu energie și a cerut negrului glob hrană.

Stăpînitorii îl asupreau, războaiele îl sîngerau, el totuși muncea fără încetare, nădăjduind într-o nedeslușită aurore a veacurilor viitoare. — După noian de ani trudnici, deodată și-a ridicat cerbicea și din fierul de plug a făcut armă. Plugarul dezrobit a început a stăpîni el pămînturile pe care neamurile lui le lucraseră dintru începutul durerii.

Munca nu e veselă; menirea ei nu e să fie nici dureroasă, cu toate tristețile ei de astăzi. Munca e pulsul de viață al omenirii, e biruința veacurilor viitoare.

Totuși cîntecul ciocîrliei pe care l-am auzit din copilărie, și pe care l-au ascultat și străbunii strămoșilor mei, îmi strecura în suflet un fior de jale. Generațiile s-au perindat ca frunzele, muncind, și peste morminte au trecut plugurile altor muncitori. A cîntat și cîntă ciocîrlia biruitorul cîntec al muncii, va cînta necontenit și de azi înainte; totuși un vînt mai rece decît toate, vîntul sfîrșiturilor va mătura totul. Toate cele pămîntești sînt muritoare; toate sînt zădărnicie, cum zice tristul idealist; ș-atunci în van se vor fi jertfit tristele generații dinaintea noastră? Cum s-a desprins ca de-un fir nevăzut ciocîrlia ș-a căzut la pămînt așa va cădea uriașa noastră uzină, și deodată va tăcea cîntecul muncii?

Toți avem privilegiul gîndului neadormit. Mă gîndii și eu o secundă la asta. Apoi pornii. Ziua era senină și blîndă. Îmi cercai oțelele puștii și pornii spre Moldova, căci voiam să mă bucur c-o clipă mai curînd de-o plăcere trecătoare. Oamenii munceau foarte liniștiți pe lanuri și ciocîrlia se înălța din nou spre ceruri cîntînd.

ÎN SATUL UNUI PRIETIN

De ani de zile prietinul meu V. mă poftea să văd şi eu «satul lui».

— E un sat, cum se găsesc puţine în ţara noastră, îmi zicea el cînd ne întîlneam.

— Fiecare zice despre satul lui asta... răspundeam eu rîzînd. Într-un rînd, aducîndu-mi aminte de o vorbă din copilărie, îl întrebai cu prefăcut interes: Cum îi zice *Siretului* de la voi?

— Siretului nostru îi zice Şomuz... îmi răspunse prietinul. Şi sînt şi la noi zăvoaie şi dumbrăvi ca şi pe la voi... Dar nu e vorba de asta. Satul meu e interesant prin oamenii lui. In sat la noi sînt gospodari foarte deştepţi şi foarte harnici. Deschişi la minte, cu pricepere la afaceri şi la negustorie, primitori de lucruri nouă, cunosc maşinile agricole, ştiu puterea îngrăşămintelor, samănă de mult nutreţurile artificiale.

— Aşa ceva într-adevăr e vrednic de văzut... răspunsei eu.

Şi vacanţa trecută, cum s-a făcut, m-am învrednicit să pot mulţămi pe prietinul meu cel bun, şi să văd cum îi luceşte în ochi biruinţa, cînd mă vedea privind cu

oarecare uimire portul şi privirea ageră a sătenilor, şi gospodăriile întemeiate şi curate din satul lui.

— Te uiţi la case, cît îs de curate? mă întreba prietinul. Uită-te: păreţii albi ca omătul, chenarurile uşilor, ferestrelor şi prispelor trase cu rigla parcă — şi întreaga căsuţă aşezată pe pajiştea aceasta ca pe o tipsie verde. Ce zici de fetişcana ceea care se uită de după poartă la noi?

Fetişcana văzu rîsul nostru şi se mistui după streşina gardului, — dar avusesem vremea să-i zăresc mijlocul strîns încins, părul pieptănat lins, împletit în cunună şi înflorit c-o rujă mare, obrajii rumeni şi cămaşa rotunjită la sîn, cu scînteieri de hurmuzuri...

— Imi arăţi toate, şi te mîndreşti, parc-ar fi bunurile şi averile tale, răspunsei eu.

— E satul meu! îmi zise cu mîndrie şi cu hotărîre prietinul; şi eu nu mai aveam ce-i răspunde.

Am văzut fără îndoială întăi şi întăi casa popii, frumoasă, bogată, cu mobilă de oraş. Nimic nu m-ar fi putut face să mă socotesc la ţară, aşa de orînduite erau toate, dacă n-aş fi văzut un mînz cu lingură aninată la gît, alergînd spăriat prin bătătură, şi cîţiva godaci urîţi, cu scoarţă de noroi pe ei, rîmînd în grădiniţă nişte straturi cu flori. Şi m-aş fi crezut încă la oraş, dacă în clipa cînd îşi săvîrşeau porcii isprava, n-ar fi izbucnit o sudalmă înfricoşată a unui haidău, apoi răcnetul de moarte al preotesei, pe urmă ţipătul ascuţit al domnişoarei Maricica... Cînd a ţipat, cu destulă gingăşie, domnişoara Maricica, balaie, subţirică, strînsă în rochie orăşenească, zisă *jupe corsetée,* de coloarea liliacului, — părintele şi-a netezit mulţămit barba şi s-a uitat aşa din întîmplare la mine, şi s-a grăbit să-mi toarne un pahar de vin... Atunci am mai înţeles, — că părintele de bună credinţă socotea că

orice oaspete tînăr în casa dumnisale e un candidat la mîna domnişoarei Maricica... De aceea privea cu oarecare recunoştinţă spre prietinul meu, — care de altfel era grozav de indiferent şi bea vinul roş din garafa burduhoasă fără nici o mustrare de conştiinţă...

După casa părintelui, a venit rîndul gospodăriei primarelui. Aici am găsit şi pe notar, pantalonar paşnic, cu nasul cam rumăn, — şi c-o ţigaretă lungă cum n-am văzut de cînd sînt... Primarele era un romîn oacheş, nalt, straşnic legat, cu privirea neagră şi energică. Umbla îmbrăcat în port de ţară, şi bocănea foarte tare cu cizmele-i mari, potcovite. Primăriţa era o gospodină zîmbitoare şi tînără încă, ca o soră mai mare între două fetiţe de doisprezece-patrusprezece ani, gemene, bălăi, cu ochii albaştri...

De la primar ne-am hotărît să ne ducem la moş Neculai Avram, cel mai bogat om din sat. Cînd ne-am sculat, primăriţa s-a ridicat şi ne-a poftit sfioasă, după ce a schimbat o privire cu bărbatu-său:

— Să nu vă fie cu supărare... dar v-aş pofti pe urmă tot la noi... să gustaţi ceva... Dumnealui e străin, şi ne face cinste...

— Da' domnu Axinte, vornicul, ce zice? întrebă rîzînd prietinul meu.

— Vornicul e omul păcii! strigă primarele înălţîndu-şi trupul uriaş. El vă primeşte bucuros cu pîne şi cu sare...

— Ne întoarcem, cu plăcere... zisei eu cu voie-bună.

La moş Neculai Avram, am găsit o ogradă uriaşă; grădini întinse şi livezi se zăreau după o casă mare, cu acoperişul foarte ascuţit şi şindrilit «în solzi». Moşneagul avea gineri şi nurori, care locuiau cu el; şo mulţime de ţînci, cu părul ca cînepa, se jucau într-un colţ de ogradă cu nişte căţelandri ciobăneşti.

Moşneagul era scurt, îndesat, cu iţari albi, cu cămaşă fără flori şi c-un ilic negru peste cămaşă. Se purta ras cu îngrijire, şi mustaţa căruntă îi era răsucită şi întărită cu săpun la sfîrcuri. Ne primi pleconinău-se, singur, fără gineri, fără nurori, ca un stăpînitor, — într-o odaie în care pînzeturile şi scorţurile de casă se amestecau cu scaune şi lucruri orăşeneşti... Vorbirăm de vreme, de semănături, de livezi. Moşneagul grăia aşezat şi cumpănit şi se uita la noi c-o privire sigură. Îl întrebai apoi:

— Dumneata ai frumoasă gospodărie; singur ai cîştigat-o?

— Singur, domnule. — La început am avut şi eu cît şi ceilalţi. Acu, slavă Domnului!

— Şi toate le-ai făcut cu plugăria şi cu grădinile?

— Da. Am mai făcut şi afaceri... Ştii dumneata... (Ş-aici bătrînul clipi din ochi, şi începu a bate cu degetele în masă.) Ştiţi dumneavoastră: am mai împrumutat bani... cu camătă... am mai arendat... ipoteci... dă... am făcut şi eu ce-am putut, ca în lume...

Prietinul meu tuşi încetinel. Moşneagul se uita la mîne c-o privire curată şi sinceră, şi simţii deodată un fel de respect şi de teamă faţă de omul acela, care, după cît dintrodată înţelegeam, se înălţase speculînd fără milă şi fără conştiinţă pe fraţii lui...

Ieşirăm din gospodăria bogată a lui moş Neculai Avram tăcuţi. Nu fusesem cinstiţi c-un pahar de apă, c-un strop de vin, după datinile moldoveneşti. Cuceritorul ne petrecuse demn şi sigur de sine pînă la poartă, apoi poarta căzuse grea în urma noastră. Prietinul meu simţea privirea mea aţintită asupră-i, — şi tăcea.

Dar la primarele Axinte ne aştepta o masă întinsă subt un păr străvechi în coasta casei, şi zîmbetul blajin al primăriţei.

— Vitorie! ţi-au venit oaspeţii! răcni cu glas mare primarele.

Ne ieşi înainte, ne aşeză pe scaune de lemn de tei, în umbrar, — iar el făcu cu cizmele-i mari cîţiva paşi pînă la prispa casei, unde îl aşteptau două femei încovoiate din şele, cu părul fîlfîind pe la tîmple, sub barizuri, triste şi plînse...

— Aşa, bădică Axinte, izbucni deodată una. Noi, cum ştim, sîntem cu dreptul nostru... Văduve am rămas, cu copilaşi ca ulcelele... I-am hrănit, i-am crescut, din pămîntul care ne-a rămas drept, cu vorbă, cu înţelegere... Şi iaca, acu se ridică moş Neculai Avram cu un act şi Toader Isteţu cu frate-său — să ne ieie jumătate din ce ni se cuvine...

— Moş Neculai Avram are *ipotecă?* întrebă primarele.

— Eu ştiu ce *drept* poate să aibă el? răspunse femeia cu îndoială.

— Şi cum a fost la judecată?

— Apoi la judecată cum a fost? La judecată au zis aşa *ei,* că au marturi care jură —şi jură înaintea lui Dumnezeu sfîntul...

— Ce să jure?

— Jură pentru nedreptatea lor. Parcă *neata* nu ştii că dreptatea-i a noastră?

— Ştiu.

— Ei, iaca, ei au zis că au marturi şi pace!

Cealaltă femeie izbucni cu obidă, cu glas înăbuşit:

— Au plătit marturi *faluşi!*...

De cîteva clipe venise către noi, în straiele ei ţărăneşti de sărbătoare, primăriţa. Dar se oprise în lumină, înainte de a intra în umbra părului, şi, cu zîmbetul pierit, asculta jălania femeilor.

Nevestele plecară negre de amărăciune; primarele veni către noi cu gîndul dus, frecîndu-şi tîmplele şi fruntea cu mîna-i mare şi păroasă.

Eu mă îndreptai spre amicul meu cu veselie prefăcută:

— E foarte frumos în «satul tău»... — Apoi zisei către *doamna* Vitoria, primăriţa:

— Am fost la moş Neculai Avram. I-am văzut gospodăria.

— A! multă lume a sărăcit moş Neculai! zise înăbuşit primăriţa. Apoi deodată zîmbi şi ne privi cu teamă, parcă ar fi făcut o greşală.

— Da' ce ai, Vitorie? întrebă primarele cu glas gros.

— N-am nimic, bădiţă, dar am văzut cum se jăluiau cuscrele celea ale noastre...

Prietinul meu avea o privire abătută. Biruinţa din ochii lui pierise. Părea a se gîndi adînc la ceva.

— Nu ştiu ce să cred... zise el deodată, cu hotărîre. La lucrul acesta m-am gîndit de mult eu. Ce se petrece în satele noastre? între ţăranii noştri? Popor cu calităţi, popor bun, — toate le are... dar uite, sînt fenomene care mă descurajează... Ai auzit: jurămîntul falş! In neamul acesta al nostru, între fraţii mei, între rudele mele, între oamenii aceştia care odată aveau ca ceva sfînt omenia şi dreptatea, — astăzi jurămîntul e un lucru de nimic. Găseşti martori unde vrei. Te costă cinci lei, drumul şi mîncarea. Ia sama, aici e chestie de *justiţie.* Vine în faţa legii, domnule. Şi jură falş. Jură împotriva fratelui lui, — loveşte în fratele lui; oricare poate deveni un cămătar hrăpareţ

ca moş Neculai Avram. Şi el jură, — şi despoaie pe aproapele lui cu legea în mînă...

— Adevărat, s-a dus omenia veche... zise încet primarele.

Primăriţa ne privi cu ochii întristaţi, pe care-i văzui deodată plini de gînduri, ca de-o lume nesfîrşită : ochi expresivi şi bogaţi de femeie tăcută. Cu mişcări domoale aşeză sticlele de vin pe faţa curată de masă, şi ridică de la tulpina părului un clapon fript, cu coaja aurie. Şi peste noi, cum fremătau uşurel frunzele mărunte ale arborelui, plouau fire de lumină, flori şi ace argintii.

— Luaţi din ce-a dat Dumnezeu ! zise primarele cu basu-i profund.

— Constatarea e foarte tristă... vorbi prietinul meu, dînd din cap, cu gîndul tot la fenomenul social pe care-l descoperise.

— Eu aş spune un lucru, începu deodată, încet, primăriţa. La noi este omenie şi dreptate. Slavă Domnului, doar ne cunoaştem şi ne ştim... Dar eu ştiu cum să zic ? Cine-i judecătorul pentru ţăranii noştri proşti şi neştiutori ? Ia un boier de la tîrg. Şi care-i dreptatea ? Eu ştiu ? Poate care i-a plăcea lui şi altor boieri, — avocaţii... Eu îi aud vorbind pe oameni şi-i înţeleg. Acolo-i o afacere, nu-i o judecată dreaptă, a noastră, între noi, ca de demult. Acolo-i lucru nou. Lege nouă, obiceiuri nouă. Cine poate şti ? Acolo aşa-i lupta. Cu parale, cu avocaţi, cu marturi, cu toate...

Mă gîndii îndată la *siguranţa,* la *sinceritatea* şi *inconştienţa* cu care-mi vorbea moş Neculai Avram despre *afacerile* lui. Şi privind în lumea de gînduri din ochii *doamnei* Vitoria, înţelesei şi această nouă tristeţă a stărilor de la noi. Şi înţelesei deodată cîtă fineţă, cîtă delicateţă era în sufletul primăriţei simple şi tăcute care ne întindea la umbra părului vin profir şi clapon fript... Era albă la faţă, cu ochii albaştri ca violetele şi c-o lumină de înţelegere şi simţire care i se ridica din inimă pe fiecare trăsătură a feţei. Îmi era dragă în clipa aceea şi binecuvîntam pe adînc-îngînduratul meu prietin că m-a adus în «satul lui».

MEȘTERUL BLÎNDU

Acum doi ani, prietenul meu Eugen Singurelu, căruia, printre îndeletnicirile lui avocățești, îi place să se ocupe de mecanică și alte lucruri străine, întîlnindu-mă pe drum, mă opri și mă apucă de un bumb de la piept, cum i-i obiceiul.

— Ascultă-mă, dragă, zise el, am descoperit ceva cu totul deosebit!

— Ce este? Vreo problemă de mecanică!

— Nu, ceva mai de samă, nici nu-ți închipui! Ascultă! Uite, subt aparența mea liniștită, trebuie să știi că fierb. Sînt entuziasmat! La cofetărie, se uitau toți la mine ca la un nebun! Dar parcă ei ce știu! Ce-i interesează pe pensionarii noștri lucrurile care ies din comun!

— Dar ce este, frate? zisei eu, și-l privii cu neliniște. Nu cumva ai descoperit vreun *perpetuum mobile?...*

— Nu; nu te uita așa la mine că încă n-am nebunit! îmi strigă Singurelu. Am descoperit un om!

— Cum? asta la tine-i descoperire?

— Nu! Ascultă! Nu rîde! Am descoperit în sat la

Boteni un țăran, care se ocupă cu mecanica; un om simplu și fără cultură, care se năcăjește cu probleme inginerești... Le frămîntă el, acolo, în capul lui, și pe urmă se pune să lucreze. Face mori, dragă; să vezi, face niște mori... El zice că are să le tot prefacă, pînă ce-or fi așa de ușor de purtat, să le pui în mișcare c-un deget: să le poată avea oamenii la casele lor și să macine în ele și copiii toată făina trebuitoare în gospodărie...

— Atunci taci din gură, zic eu zîmbind, nu mai risipi vorba. Or auzi fabricanții cei mari, care ne-au umplut țara de mori și motoare, și te pomenești c-or pune să-l otrăvească pe inventatorul dumnitale.

— Ascultă, dragă, nu rîde... — Și mustața lui Singurelu se zbîrli a supărare. — Nu rîde! Ai să mergi ș-ai să vezi! — Iar începu a-mi răsuci un bumb de la haină. — Ascultă! Ai să mergi cu mine. Nu-i departe. Ai să vezi ș-ai să te convingi. Ai să vezi ș-un lucru mai minunat, de care nu vreau să-ți vorbesc acum, ca să nu rîzi iar.

— Ce lucru? zisei eu c-un glas care trebuia să liniștească pe prietinul meu. Și deodată mă prefăcui foarte atent.

Intr-o vorbă iute, emoționată parcă, presărată de foarte mulți «ascultă!» — Eugen Singurelu îmi descoperi că țăranul lui din Boteni, Năstase Blîndu, lucrează la o mașină de zburat!

— Ascultă! o mașină de zburat, nici mai mult, nici mai puțin! A cetit omul prin gazete de aeroplane, de baloane cu cîrmă, și i-a venit și lui în cap ceva. Ai să vezi!

Singurelu îmi răsucea bumbul de la haină cu atita putere și grăia atîta de convins despre minunea din

sat de la Boteni, încît mă lăsai cîştigat, şi hotărîrăm ca chiar după amiază să facem o plimbare cu trăsura pînă la meşterul Năstase Blîndu.

Drumul firește a fost frumos. Ziua era limpede, c-un cer albastru de primăvară, şi ţinutul nostru plin de livezi, de colnice şi vălcele deschidea în toate părţile privelişti felurite, spre apa Şomuzului, spre valea Moldovei, spre pădurile de brazi de dincolo de Baia şi spre munţii cei mari ai Bistriţei. Ogoarele erau înverzite frumos şi oamenii pe care-i întîlneam aveau ochii liniştiţi şi plini de nădejde. Zările erau învăluite de ceaţa aceea neclintită a primăverilor prielnice.

In sat intrarăm printre lătrăturile cînilor. La un podeţ, un băieţel de patru ani păzea un cîrd de boboci, c-o vărguţă lungă de răchită în mînă. Era într-o cămaşă pînă la călcăie, încins c-o bîrneaţă roşie. Cum ajunserăm în dreptul lui, ne privi c-o nedumerire în ochii lui cu gene bălăi. Apoi ameninţă cu vărguţa. Strigă după noi c-un glas subţirel: *Măi neamţule!* — Singurelu era vesel că ajungem la ţintă, şi începu a rîde.

Intr-adevăr, ne oprirăm foarte curînd la poarta unei căsuţe curăţele, cu acoperişul şindrilit, foarte pieziş. Ferestrele şi uşile aveau rame de lemn frumos lucrate, înflorite şi vopsite roş şi albastru. Pajiştea era curată. Lîngă casă, se ridica o şandrama lungă în care văzurăm pe gospodar între o mulţime de unelte felurite.

Meşterul ne ieşi îndată înainte. Era smead, cu ochii căprii foarte pătrunzători. Dar capu-i era prea mare şi gura prea largă, cu mustaţa spînatică. Venea şchiopătînd: avea un picior beteag, mai sourt.

Işi descoperi capul tuns şi ne pofti cuviincios şi liniştit ziua-bună.

— Am venit să-ţi vedem meşteşugurile...

— Aşa-i, răspunse omul zîmbind blînd, ca şi cum atunci îşi amintea de ceva. Dumneavoastră aţi fost pe-aici acu o săptămînă, cu împărţirea ceea de pămînt... Apoi poftim!

Şi stînd puţin plecat într-o parte, întinse o mînă în laturi făcîndu-ne semn să trecem înaintea lui.

Trecurăm spre şură.

Năstase Blîndu strigă în urma noastră:

— Ilincuţă, Ilincuţă!

Un glas cîntător răspunse din casă.

— Ilincuţă, ia să scoţi nişte apă rece şi s-aduci dulceaţă la boieri. Pe urmă să faci şi cafele!

— Da' de ce te mai superi, domnule Blîndu?... protestă Singurelu, întorcîndu-se în loc.

Gospodarul ridică o mînă:

— Nu se poate; aşa se cuvine!... zise el cu pătrundere. Slavă Domnului, avem de unde; şi ştim şi noi ce-i prin lume!

Acum băgai de samă că gustul lui pentru civilizaţie îl făcuse să îmbrace, peste hainele albe ţărăneşti, un surtuc orăşenesc, de altfel curat, şi să-şi înoade la gulerul întors al cămăşii de bumbac o basma subţire de matasă roşie.

— E foarte curat la dumneata în gospodărie, îi zisei eu, cînd veni lîngă noi, în şură.

— Apoi nici nu se poate altfel, răspunse omul. Şi pe urmă eu, ca om beteag ce sînt, nu prea fac plugărie şi nu ţin vite... Ia acolo o vacă şi cîteva paseri... Ştie nevasta de sama lor... Nici pămînt nu prea am. Eu am învăţat meşteşuguri... Fac roate şi căruţe, le leg în fier, pot şi potcovi, pot face de toate cîte puţin...

Pe cînd vorbea şi ne lămurea îndeletnicirile lui, eu priveam cele grămădite în şura-i largă. Unelte de

fierărie și foi, la o parte. În altă parte tejgheaua, cobîla și toate cele trebuitoare lemnarului. Și între două mese mari și grele de fag, în fund, la mijloc, o roată, — un fel de roată ca la morile de apă, în jurul căreia stăteau răspîndite unelte și bucăți de alamă și de lemn din proaspăt lucrate.

— Aici trebuie să fie meșteșugul cu pricina! mă gîndii eu.

Stăturăm puțin de vorbă despre altele, pe cînd o nevastă tînără încă, curățel îmbrăcată, încălțată cu ghete nouă, trase fără îndoială chiar atunci în picioare, ne aducea pe tabla dulceață și cafea. Năstase Blîndu ne vorbea liniștit, dar ochii căprii îi jucau necontenit în cap și înfățișarea lui dobîndea ceva simpatic.

Însfîrșit, deodată Singurelu vorbi de mașina de zburat, și Blîndu surîse: înțelegea el că numai de asta am venit. Mai repede decît m-aș fi așteptat, se apropie șchiopătînd de cele două mese și începu să se învîrtă împrejur și să ne lămurească...

Încet-încet, înțelegeam despre ce-i vorba, și rămăsei uimit.

Aș vrea să lămuresc pe scurt, în puține vorbe, ceea ce meșterul ne arăta în amănunțime, vorbind tot mai repede.

Roata cea mare, așezată cu osia pe cele două mese în niște lagăre de alamă, era alcătuită ca roata unei mori, ori ca a unui vapor. Spetezele însă erau prelungite pînă la osie și alcătuiau planuri multe. Planurile acestea erau mișcătoare. Pe niște săpături anume făcute se mișca, în fiecare plan, un fel de stor, care se putea întinde și strînge sul. Pusă în mișcare, roata pornea ș-un sistem de rotițe cu zimți, și storurile începeau să se întindă și să se strîngă. În învîrtirea roții, se întindeau storurile sau planurile acelea care călcau

aerul, și îndată ce prindeau a trece în partea cealaltă, ridicîndu-se, se strîngeau sul, ca să nu mai puie împotrivire aerului. Deci roata, în învîrtirea ei, desfășura o serie de planuri care băteau aerul, și care apoi se strîngeau...

— Acu eu m-am gîndit așa, zicea meșterul, că dacă roata bate cu aripile aerul, se poate ridica din locul ei, dacă s-a învîrti tare. Pînzele acestea pe rînd calcă vîntul și se strîng. Dacă două roți legate s-or învîrti, una într-o parte și una în alta, și s-or învîrti repede, trebuie să se înalțe, cum se înalță paserea care fîlfîie. Eu m-am gîndit așa: că mașina trebuie să se suie drept în sus, ca ciocîrlia care se înalță drept, bătînd iute din aripi...

— Da' dumneata ai cetit de aeroplane?

— Am cetit, cum nu? Da' acelea nu se suie drept în sus. Eu cred că dacă se împlinește ce-am gîndit eu și se saltă roata de la pămînt, apoi cu mașini tari și cu roți de oțel or face oamenii cei mai meșteri decît mine mașina care să se suie drept în sus. Asta deabia acu se trudesc oamenii s-o facă...

Omul meu vorbea acum grăbit și grav, și ochii lui neliniștiți îi jucau necontenit în orbite. Fără îndoială că în capul lui Năstase Blîndu se zămislise un gînd mare. Nu sînt inginer, nu pot calcula în amănunte, nu pot ști dacă o mașină construită cu asemenea roți ar putea ridica propria ei greutate, dar ideea simplă a omului aceluia, care visa și căuta ceva, m-a izbit.

Ne-a mai vorbit apoi meșterul Blîndu despre morișca lui, cu două pietre potrivite mai mari decît la rîșnițile vechi de prin gospodării. Fusul alergătoarei era pus în mișcare de niște roți dințate, pe care le putea purta oricine cheltuind o putere foarte mică.

— Am făcut şi eu ce mi-a venit în cap, zicea Blîndu. Eu de mititel am avut dragoste pentru maşinării de-aceste ; şi întăi şi-ntăi am făcut un velociped de lemn. Oamenii îi zic *filicipet,* dar ei nu ştiu !...

Şi începu a rîde cu hohot şi repede, ca un copil.

Am căutat după aceasta să-l urmăresc de-aproape în lucrarea lui pe meşterul acesta primitiv. A schimbat nişte rotiţe, a prefăcut storurile din pînză în piele subţire ; dregea şi prefăcea necontenit, ş-avea credinţă că va izbîndi.

Dar într-o zi, anul trecut, la 30 iunie, mă opreşte pe stradă Singurelu şi-mi spune brusc, cu mustaţa zbîrlită, că Năstase Blîndu a murit ! Parc-am primit o lovitură în piept. Prietinul meu părea nemîngîiat.

— Ascultă ! îmi zise el repede. Închipuie-ţi ! L-au apucat apele mari dincolo de Moldova, şi pe ploile acestea năprasnice a trecut rîul ca să vie acasă, de la munte... A căzut la pat ş-a murit după trei zile, de aprindere de plămîni... Am aflat azi de la un om din sat...

Multă vreme m-am gîndit la meşterul nostru necunoscut. Nu-l pot uita. Parcă am păreri de rău şi mustrări că şi el şi planul lui au rămas necunoscuţi în întunecimea unui sat, la poalele muntelui. — Eu ştiu ? Trebuie să fi fost ceva în capul mare al lui Năstase Blîndu, în ochii aceia înfriguraţi, în omul acela urît şi genial ca şi străvechiul şi popularul meşter-Perdaf.

BUCHERII

Mă aflu în curtea unei clădiri bine îngrijite, cu ferestre mari lucind în soarele palid al dimineţii. O clădire largă, simplă, vopsită c-un galben cenuşiu, împresurată de copaci tineri pe care i-au ars cele dintăi răceli. E o şcoală de oraş, ridicată în vremea din urmă ; îi zice *Alexandru Ioan Cuza.* Inspre ea se îndreaptă din toate părţile copii mărunţi, tropăind grăbit.

E 1 septemvrie : începutul şcolilor.

Am venit să văd cum îşi face începutul pe căile vieţii cea din urmă generaţie şcolară.

În ogradă se adună încet-încet copii. După haine, se cunosc cei care au avut norocul să se nască în bielşug şi cei ai oamenilor năcăjiţi, care s-au născut în odăiţi sumbre şi au răbdat de foame în zorile vieţii lor. Se cunosc şi după feţe : unii sînt curaţi, albi, pieptănaţi lins, cu ochii lucitori ; alţii cu părul zbîrlit, cu obrajii arşi, de pe-acum pecetluiţi de suferinţă, cu ochii iscoditori care ştiu multe înainte de vreme... Cei mai mari, din al treilea ş-al patrulea an, se deosebesc prin gălăgia lor superioară, hotărîtă şi conştientă. Mîni ori poimîni, *domnul* are să proclame că «a treia clasă e

obraznică cum n-a mai pomenit nicicînd în cariera lui»; și asta va fi pentru dînșii un fel de titlu de glorie. Din larma și zbuciumul lor se opresc numai ca să arunce o privire dispreţuitoare ori un cuvînt răutăcios spre mititeii cei sfioși și neînsemnați.

— Ia uitați-vă! ia uitați-vă! strigă unul rîzînd cu hohot și întinzînd mîna spre un *bucher* singuratic. *Aista* a venit la școală cu surtucul lui tatu-său!

— Uite și la istalalt! strigă altul; îi cer botinele de mîncare!...

Cei «mari» sînt tirani nemiloși.

Pîndesc cu bucurie demonică lacrimile în ochii celor mititei. Îi urmăresc, hohotesc pe urmele lor, îi prigonesc; între copii, cel mai slab nu-i cruțat. Abia mai tîrziu, după cîteva luni, ori după un an, cel umilit și batjocorit își stabilește locul egal între ceilalți, dacă are colț îndrăzneț și pumn tare. Aici se face ș-un fel de școală a democrației.

Cei mici, care vin să înceapă abecedarul, stau răzleți, privesc cum ceilalți se adună, aleargă, se joacă. Ei privesc, unii sfioși, alții zîmbitori, alții cu uimire și reculegere. Au venit într-o lume, într-o viață nouă.

Puțini au îndrăznit să facă cunoștință; se privesc, se întreabă, își zîmbesc: de la o vreme chiar se aventurează prin ograda școlii.

Sînt mititei și slăbuți cu toții și tuturora le lipsesc dinții de dinainte.

Părinții n-au venit la școală la solemnitatea deschiderii, de și ziua acestor Veniamini ai cărții e o zi mare. Legea și institutorii de mult îndeamnă pe părinți la asta; dar tîrgovățul nostru, de la slujbaș pînă la boier, încă nu știe să respecteze cartea și dispreţuiește legile. Numai niște sărmani mahalagii și cîteva neveste ale plugarilor din satele mărginașe și-au în-

tovărășit copiii la școală. Lor «li s-a pus în vedere să se prezinte», ori au venit din dragoste, ca să vadă așezat la carte pe cel dintăi bărbat din neamul lor poate. Oricum ar fi, — părinții sînt reprezentați prin cîteva țărance și prin cîțiva mahalagii. E ciudat și e mișcător în același timp...

Mă uit în juru-mi.

Văd la cîțiva pași de mine un copilaș cu gîtul subțire și capul rotund cam mare. Doi băieți cam răsăriți, care seamănă însă cu el, îl priveghează, cearcă să-l introducă între noii veniți. După felul cum îi privește, cu interes și dragoste, gîcesc și pe tatăl lor. E un neamț roșcovan, cu obrazul cam înflorit roșu, cunoscut hornar al tîrgului de ani mulți.

— În adevăr, sînt copiii lui, îmi zice «dăscăliță» de lîngă mine, femeie inteligentă și bună profesoară. Cei mai mărișori sînt foarte cuminți și învață cît se poate de bine... Mama lor e romîncă...

Copiii neamțului erau îmbrăcați național.

— Să chem pe cel mic... zise institutoarea. Verner Ioan! adă pe frățiorul tău aici!

Cel de clasa a IV-a, dezgheţat și ager la privire, apucă repede pe micuț de mînă și-l aduse în galop la «doamna».

— Scoate-ți pălăria din cap! îi șopti el.

Cel mic își trase din cap cușma și înălță doi ochi cuminți, plini de o sfială ș-un respect nemărginit. Tras ca de un resort, tatăl făcu doi pași înspre noi.

— Cum te chiamă pe tine? întrebă doamna cu bunătate.

— Verner Vasile... răspunse copilul încet, coborînd o clipă ochii.

— Are să-ți fie drag să vii la școală?

— Da.

— Da' ai să înveţi bine, ca fraţii tăi?

Copilul zîmbi şi întoarse privirea spre frate-său. Tatăl, la doi paşi, era roş şi-fericit.

Profesoara îl mîngîie pe cap, îl apucă de bărbie, apoi trecu mai departe, spre alţi copii. Liniştea pe cei mai mari, îi întreba de fraţi de-ai lor, se apleca din cînd în cînd spre cei mărunţi.

Între femeile de la ţară, un pui de om numai de o şchioapă, cel mai mic copil dintre cîţi erau în curte, se tot trăgea îndărăt la apropierea noastră, se tupila în dosul fustei maică-sa, îşi dăduse pe ochi pălărioara rotundă, — înfricoşat de străinii care veneau spre el. Maică-sa îl căuta cu mînile, voia să-l scoată la lumină; el începu a ţîrîi ascuţit, zbătîndu-se ca o zvîrlugă, în sumăieşul şi-n iţarii lui minusculi.

— Nu te teme, dragul mămucăi... Aicea eşti la şcoală, Ionică... îl îmblînzea maică-sa, rumenită la obraz, ruşinoasă de flăcăul ei.

Îndemnaţi de glasul blînd al profesoarei şi doritori ca să se facă cunoscuţi, începătorii cei ştirbi prinseră a se aduna în jurul ei. Îşi făceau loc cu coatele, înălţau capetele. La mulţi li se vedea pe faţă sufletul lor viitor. Unul c-un obraz prelung şi palid, cu ochi arzători, plini ca de o suferinţă, copil dintr-o rasă bolnavă; altul rotund la obraz, liniştit şi calm, cu ochi albaştri; iată unul subţirel, cu ochişori negri, zvîrcolindu-se fără hodină, mişcîndu-şi capul, braţele şi picioarele fără întrerupere; îşi făcea loc printre alţii, furişîndu-se pînditor, unul cu căpuşor de vulpe... O lume în mic ne împresura, cei mai mulţi drăgălaşi şi blînzi, candidaţi ai abecedarului.

Sfeştania oficială trebuia să aibă loc la ora 9.

— Nu înţeleg de ce întîrzie părintele... zicea cu mirare unul din institutori.

Trecuse mult în adevăr peste ora 9 şi părintele nici gînd n-avea să vie. Cîţiva mesageri porniseră în galop înspre locul unde trebuia să fie părintele, — iar noi, ca să treacă vremea, începurăm interesante discuţii şi consideraţii asupra lipsei de punctualitate, care pare că e una din calităţile cele mai de căpetenie ale romînilor şi unul din cele mai vădite patrimonii ale fericitului nostru trecut.

Însfîrşit a venit şi sfinţia sa după un ceas de întîrziere. Era grăbit. Au trebuit strînşi de zor toţi şcolarii în sala cea mare, şi a început o rugăciune solemnă, pe care o ascultau cu multă luare-aminte ţărancele. Copiii strînşi cot la cot păstrau tăcerea. Un dascăl tînăr cînta cu glas plăcut; apoi părintele începu a ceti o evanghelie şi toată lumea îngenunche...

Atunci avu loc la doi paşi de mine o mică dramă.

Doi copii vioi, uşor pistruiaţi, cu ochi negri şi cu nasuri caracteristice, stăteau alături. Cînd îngenunchiară toţi, unul din ei, urmînd mişcarea mulţimii, se lăsă la pămînt; celălalt privi c-un zîmbet vag în juru-i, apoi întinse o mînă înspre tovarăşul lui, îl ghionti, îl apucă şi cercă să-l tragă în sus. Cel de la pămînt înţelese că e vorba de o religie care nu era a lui, şi cercă să se ridice; dar tocmai atunci unul din băieţii cei mari de-a patra, care avea un păr neatins şi neîmblînzit de pieptene, şi nişte ochi cu privirea sigură a celui mai tare din clasa lui, înălţă capul şi-i aţinti cu mirare. Ridicat puţin, trupul lui parcă luase forma unui semn de întrebare. Cei doi copii se lăsară uşor şi repede în genunchi şi se tupilară la pămînt.

Cînd se sfîrşiră rugăciunile şi micile discursuri ocazionale, cei doi tovarăşi mititei se strecurară cît se poate de repede în sala clasei întăia, privind îndărăpt

peste umăr, să vadă dacă nu-i urmăreşte cineva. Apoi, după ce toţi începătorii se aşezară în bănci, se făcu tăcere, şi începu cel întâi ceas de şcoală, cel dintâi ceas care trebuia să le pregătească viaţa pentru cunoaşterea binelui şi a răului, pentru fericire ori durere.

Domnişoara îi privi cu linişte pe toţi; se uită la toate frunţile bombate, la ochii expresivi ori adormiţi, la obrazurile pe care era însemnată tainic soarta viitoare a fiecăruia, apoi începu să-i întrebe de nume. După ce se făcu o rînduială pregătitoare, de felul cum trebuie să se scoale, să privească şi să vorbească fiecare, învăţăceii începură să răspundă. Pe unul îl chema Dumitrescu Ion, pe altul Octav Stamate; unuia îi zicea simplu *Cocuţa*. Înainte de a-i veni rîndul, unul cugetă adînc la răspunsul lui, îşi aduse aminte că are o soră mai mare şcolăriţă, — se ridică de la locul lui la întrebare şi răspunse:

— Domnişoară, pe mine mă chiamă Gavriliu *Elena!*

Domnişoara începu a rîde. Colegii lui îl priviră cu uimire. — Şi îndată, după aşa accident, omul cel mititel şi fricos, cu sumăieş şi cu iţari, văzînd că-i vine rîndul şi neştiind ce însemnează acest examen grav, — se strecură din bancă şi apucă pe maică-sa de mînecă. Cu glas şoptit şi iute, o întrebă pîndind c-un ochi şi-nspre domnişoară:

— Cum să spun, mămucă? Pe mine cum mă chiamă, mămucă?!

Profesoara îl privi înduioşată, se apropie şi-i puse mîna pe frunte, zîmbindu-i. Atunci şi cei doi tovarăşi de îngenunchere parcă îşi veniră-n fire şi îndrăzniră să zîmbească fără teamă...

Toţi aceşti viitori luptători ai vieţii, ştirbi, sfioşi, cu nasurile umede, avură o privire de încredere spre «domnişoara» lor. În acest prim ceas al uceniciei cărţii erau mici şi neînsemnaţi, neştiutori şi fricoşi; pentru ei litera *a* era o minune şi 1+1=2 o ispravă ca-n poveştile cu feţi-frumoşi. Totuşi era ceva solemn, duios şi trist, în începutul acesta, care-mi aducea aminte şi de cel dintâi ceas al şcolii mele. De-aici trebuiau să iasă atîtea răutăţi, atîţi oameni aspri în luptele vieţii; de aici poate vor ieşi eroi ai zilei de mîne, talente nobile; aici erau candidaţii durerii şi-ai avarelor bucurii ale vieţii; erau puţini din nenumăratele generaţii care se nasc şi cad ca frunzele toamnei.

Omul cel mititel se uita la maica lui cu lacrimi în ochişorii albaştri. — Îmi simţeam sufletul mişcat, cînd ieşii afară în lumina blîndă a începutului de septemvrie.

ÎN ZIUA ACEEA DE MART 1907...

În ziua aceea de mart 1907 ieşisem la priveală, în lungul drumului care vine din satul R. Gazetele de dimineaţă erau pline de felurite veşti dramatice asupra răscoalei plugarilor. Pîlcuri de soldaţi patrulau şi păzeau marginile tîrgului. Femeile şi puţinii gospodari care soseau aveau parcă un aer de tristeţă şi de îngrijorare. — Numai oamenii care dovedeau că au într-adevăr o treabă grabnică în oraş puteau trece. Ceilalţi erau opriţi şi întorşi. Gospodinele cu lăptării şi zarzavaturi treceau răpegior, neoprite, însă aveau tulpanele trase peste gură.

Ţinutul nostru, la poalele muntelui, era liniştit de altminteri. Nicăieri în satele apropiate nu se simţea zvon de furtună. Lîngă piramidele lor de arme soldaţii, leneşi, căscau în soarele fierbinte de primăvară şi priveau cu nişte ochi plini de somn zarea sinilie a munţilor. Numai din cînd în cînd îndreptau o ureche distrată spre sfatul caporalilor cu oamenii opriţi la marginea drumului.

Veneau, se opreau şi se întorceau îndărăt feluriţi oameni, cu felurite nevoi. Erau oameni abia ieşiţi din iarnă, şi băltăreţul, la echinocţiul de primăvară, cînta

parcă veşnica nesiguranţă a bietului muncitor de pămînt. Cei cîţiva oşteni şi cei cîţiva oameni vorbeau cîte-un răstimp cu glasuri încete despre tristele întîmplări din ţară, despre incendiile conacelor şi execuţiile sumare ; pe urmă tăceau, se despărţeau. — Veneau alţi gospodari, se opreau şi aceia şi ţineau un mic sobor, în blîndeţa zilei de primăvară, la marginea ogoarelor nearate, pe cînd deasupra lor, în azur, cînta o ciocîrlie, şi-n juru-le, prin lumina strălucită, zbura în zigzaguri un fluture abia ieşit din necunoscut.

Un bătrîn mărunt, cu faţa nerasă, negru parcă de supărări, sosi şi se opri şi el. Întrebă pe un caporal :

— Da' ce-am auzit, oameni buni ? nu-i voie de trecut ?

— Nu, moşule.

— De ce ? pentru că este *răvoluţie* în ţară ?

— Fireşte... — Bătrînul dădu din cap privind într-o parte, apoi zise c-un glas foarte liniştit : Aşa-i, acu stăpînirea trebuie să fie cu mare grijă în toate părţile...

Cunoşteam pe bătrîn : era un muncitor vrednic, săpător de pămînt cu cei doi feciori ai lui. Era destul de sărac şi n-avea ogor, cu toate acestea muncea cu curaj şi neîntrerupt toate zilele anului.

— Ce mai faci şi ce mai zici, moş Petre ? îl întrebai eu.

— Dă, cucoane, ce să fac ? mă duceam la tîrg : am locuri unde muncesc, cu hîrleţul ; acesta-i tot cîştigul meu. Şi văd că nu-i voie. S-a burzuluit, cucoane, ţara...

— S-a burzuluit, moş Petre. Ce zici dumneata de treaba asta ?

— D-apoi ce să zic ? oftă moşneagul. Ce poate judeca un cap ca al meu, fără carte ? Ia şi eu un biet om năcăjit : muncesc toate zilele vieţii, dintru răsări-

tul soarelui pînă-ntr-amurg, şi strîng cu amar ban lîngă ban ca să dobîndesc o bucăţică de pămînt pentru feciori... Pămîntul, cucoane, e mare amar şi mare durere pentru noi. Ţăranului, dacă i-i lua pămîntul, dă-i în cap cu buzduganul şi-l omoară, că nu mai are pentru ce trăi! Aşa, aceia, cucoane, care s-au sculat ş-au pus mîna pe par, numai de amar şi de nevoie s-au sculat. Şi la noi este lipsă şi crîşcare, da' acolo ştiu eu că-i mai rău. Am umblat şi eu o leacă de lume şi cunosc. S-au sculat oamenii din colo, din jos, — cei care-s aşa de saraci încît au hamuri de frînghie la cai şi poartă traistă de sac... — Moşneagul, fără să ne privească, îşi rostea cuvintele acuma cu oarecare supărare, cu sprînceana încruntată şi hotărît parcă să spuie, însfîrşit, după mult gînd şi năduh, tot ce avea pe inimă. — Crezi că de bine se ridică noroadele? urmă el c-un fel de voce înăbuşită şi răutăcioasă. S-au înmulţit pe pămîntul nostru răii, care ne frig şi ne belesc, şi trebuie făcută, cucoane, o leacă de tocană!...

Pufnind, ridică o clipă ochii spre mine şi spre soldaţi, apoi îşi arătă dinţii negri şi ştirbăturile gurii într-un rîs tăcut. Voia să arate că făcuse o glumă; dar rîsul lui era sinistru şi dureros.

Încercai a îndrepta spre el şi spre ceilalţi gospodari adunaţi în juru-mi un cuvînt de blîndeţă şi de nădejde. Toţi, în tăcere, mă ascultau fără să mă privească. Un singur gospodar, tînăr şi balan, îmi urmărea vorbele c-un fel de privire plină parcă de prietinie şi aprobări.

— Pe dumneata cum te chiamă? îl întrebai eu îndată.

— Irimia Rotaru, îmi răspunse el zîmbind.

Avea un suman roşcat, opinci urîte şi căciulă jerpelită.

— Ai pămînt?

— Puţin... oftă el cu durere; cîteva prăjini în jurul casei...

Mă folosii de prilejul acesta ca să lămuresc puterea întovărăşirilor şi ca să-i arăt lui Irimia Rotaru cum ar putea ajunge să scape din nevoile în care se zbătea. El mă asculta cu un vădit interes. Cum însă sfaturile mele se lungeau poate prea mult, îl văzui deodată că-şi aţinteşte ochii la mine în anumit chip şi, în mijlocul frazei mele, îl înţelesei că vrea să spuie ceva.

— Ce ai de spus, Irimie? îl întrebai eu cu blîndeţă.

— Cucoane, grăi el însufleţit, dacă ai de lucru, ţi-oi lucra cîndva, cînd mi-i chema: dă-mi şaizeci de bani, că am nevoie şi n-am pe ziua de azi nici un gologan în pungă...

Mă simţii deodată căzut din cer, ruşinat şi descurajat şi nu văzui înainte-mi decît rîsul teribil al lui moş Petre. Moşneagul rîdea şi privea c-un fel de dispreţ spre tînărul şi săracul gospodar balan cu căciula jerjelită şi cu opincile urîte. — Poate ceva din dispreţul acesta era îndreptat şi spre mine şi spre vorbele mele.

— Cucoane, zise rîzînd moş Petre, bune-s sfaturile dumnitale, dar omul ticălos nu le preţuieşte decît şase gologani... Aşa-i blăstămul nostru, cucoane, n-ai ce ne face...

Ţăranii tăcură; soldaţii tăceau şi ei, în ziua blîndă, liniştită şi plină de soare. Înţelegeam că sînt de prisos acolo; cu toate acestea aş fi vrut să-i conving că le sînt un prietin care le poate înţelege amărăciunile... Ţara era în flacări, mii şi mii de muncitori de pămînt agitau braţele ca nişte ghiare şi cereau cu glasuri răguşite şi ameninţătoare o dreptate nedesluşită, ori urlau o răzbunare întunecată. Ce se petrecea în sufletul

acestora, liniştiţi şi blînzi încă ? De ce mă simţeam stînjenit, umilit şi deodată aşa de departe de ei ?

Stăteam la îndoială. Ce să fac ? Să mai încerc ? Ori să mă depărtez ? I-aş fi înţeles cu toate acestea ; inima mea era mai mult cu ei. Într-un moment mă gîndii să le fac mărturisirea că şi eu sînt născut dintre ţărani, că am rude între năcăjiţii muncitori ai pămîntului, — prin urmare să nu mă socotească un străin.

Stăteam în cumpănă, răsucind parcă în minte-mi şi frămîntînd acest gînd copilăresc. Cînd deodată tresării. Îmi venea scăparea. Ieşirea din situaţia penibilă în care mă aflam părea găsită. Întîmplarea, care este totdeauna minunată şi neaşteptată, — chiar în clipa dezbaterilor mele lăuntrice, puse înainte-mi, între mine şi sătenii tăcuţi, pe moş Vasile, un unchi al meu, văr bun cu mama. Însfîrşit ! iată o punte de trecere. Moş Vasile m-a purtat în braţe, m-a învăţat a înota în Moldova, a fost martor al tuturor petrecerilor şi bucuriilor mele copilăreşti. M-a văzut crescînd, învăţînd. De şi sînt astăzi un tîrgovăţ, în straie negre, — dar sînt din neamul lui, mă ştie că sînt «al lor»... Cugetările acestea îmi veniră, îmbulzite, înainte de mişcarea pe care trebuia să mi-o provoace venirea lui moş Vasile aşa, dintrodată, pe neaşteptate, din locuri depărtate, la tîrg... Mişcarea îmi veni cînd el se opri înainte-mi şi-i apucai mînile.

— Ce mai faci, moş Vasile ? cu ce veste, cu ce treburi pe la tîrg ?...

Şi el era bucuros că m-a întîlnit. Îmi zîmbea cu bunătate, mare, voinic, curat îmbrăcat, uriaş blînd şi senin, aşa cum îl ştiam din copilăria mea.

— Dar am auzit că nu-i voie de trecut... îmi zise el.

— Nu-i voie... îi întoarse deodată clătinînd din cap moş Petre, din grămada de oameni care stătea mai

la o parte. — Moş Vasile întoarse capul şi privi spre oameni cu oarecare grijă. — Eu, ţinînd de mînă pe unchesul meu, începui a-l întreba de gospodărie, de rudenii, de toate cîte ştiam ; el îmi răspundea cu linişte şi cu blîndeţă.

— Mergi pe la noi, îi zisei eu. Fac eu să-ţi dea drumul soldaţii...

— Bine, merg, îmi răspunse cu linişte moş Vasile.

Ceilalţi oameni se întoarseră cu feţele spre noi şi mă bucuram cînd îi vedeam că înţeleg legătura dintre mine şi unchesul meu. Eram pe de altă parte bucuros că se înfăţişează înaintea lor un om aşa de mîndru la înfăţişare cum era moş Vasile, cu chimir lat, cu geanta înflorită cu alămuri, cu straiele albe ca helgea şi cu suman nou de noaten.

— Ce se mai aude ? ce mai veste ? îl întrebai eu deodată. Pe-acolo lumea-i liniştită ?

— Dă, cum să fie ? îmi răspunse moş Vasile. Liniştită...

Îi mai pusei cîteva întrebări, cerînd oarecare lămuriri, avînd parcă nevoia să-l simt mai aproape şi să mă simtă şi el mai aproape de el. Toate erau bune ; moş Vasile îmi spunea cum e vremea, cum au ieşit vitele din iarnă ; la «noi», cei de la tîrg, arăta că vine bucuros, — dar afacerile ţării, cruntele mişcări ale ţăranilor, moş Vasile înţelegea să le învăluie într-un fel de negură de nepăsare. Nu prea auzise multe, nu ştia nimic... Şi deodată avui sensaţia că sînt în faţa lui ca un copil curios, căruia un bătrîn cuminte nu vrea să-i împărtăşească un lucru grav.

Sensaţia aceasta stranie şi dureroasă în acelaşi timp se desluşi deplin, cînd moş Vasile, ca toţi trecătorii din ziua aceea, intră în sfatul de la marginea drumului şi schimbă cîteva cuvinte tainice şi triste cu moş

Petre şi cu ceilalţi gospodari. Atunci înţelesei deplin un lucru mare şi dureros şi văzui, cu mîhnire amară, cît de străin şi de departe eram în realitate pentru oamenii de care îndrăznisem să m-apropii cu vorbe de prietinie... Moş Petre îşi avea rîsul lui cumplit şi vorbele-i răguşite şi supărate, cînd unchesul meu, alăturea de mine, tăcut şi trist, porni să-şi vadă «neamurile» de la tîrg.

DESPRE TREN

Voiam să vorbesc ceva despre drumul de fier, cîteva impresii fugare.

— Nu face, îmi zice un prietin; trenul, acest balaur al lumii moderne, nu şi-a cîştigat încă dreptul de a intra în literatură; e ceva nou încă; poeţii obişnuiesc a vorbi mai mult de morţi şi de lucrurile care au fost odată.

Eram să părăsesc gîndul, să las această zgomotoasă trăsură, în care oamenii se plictisesc aşa de mult. Pe urmă mi-a venit în minte o idee destul de melancolică, — şi anume că acest cîştig al industriei moderne, pe care părinţii noştri nu-l cunoşteau, mîni poate nu va mai fi; o pasere măiastră cuprinde orizonturi ameninţătoare, mîni poate convoiurile negre, care se tîrăsc şerpuind pe pămînt, vor cădea între fierăriile vechi şi vor fi date uitării, — îşi vor cîştiga deci dreptul la regret şi la cîntarea poeţilor.

Cu multă duioşie vor cînta poeţii acest lucru dispărut, desigur! Il vor întovărăşi cu amorurile veacului nostru, cu răpiri romantice, evocînd icoane de o viforoasă poezie, aşa cum noi azi chemăm din prăpastia trecutului umbrele cailor înfocaţi ai strămoşilor

noştri! Îl vor lega cu visurile cărora nu le vor găsi loc în viitor şi le vor repezi în trecut. O, îl vor cînta desigur, pentru că nu l-au cunoscut!

Se cuvine să vorbim şi noi deci de convoiurile purtate de maşina cu abur. Încă stăruiesc, şi putem să spunem de ele tot răul. Putem să-l spunem fără teamă, căci poeţii viitorului încă nu s-au născut.

Să regretăm cît mai este vreme trăsura simplă şi poetică a părinţilor noştri, căci mîni numai duşmanul nostru de azi se va bucura de regrete.

Înaintaşii noştri călătoreau cînd aveau vreme de pierdut. Călătoria lor era o plăcere, se făcea pe vreme frumoasă, sub cer albastru, în lumină bună, între feţe prietine.

Popasurile se făceau după voie în umbrarul unui han, unde ieşea întru întîmpinare o Şantă crîşmăreasă cu ochii negri.

Calul era un prietin şi el, drumeţii îi simţeau viaţa alături de a lor, îi îngăduiau să meargă la pas pe sub bolţile codrului şi vorbeau cu el. Surugiul era un om domol şi îngîna pe gînduri cîntece vechi. Peisagiile nu fugeau în vîrtej nebun, ci intrau în suflete cu toată melancolia lor.

Partea de proză a acestui fel de călătorie n-o voiu scoate la lumină, pentru că n-am simţit-o niciodată. În schimb ne vom grăbi să arătăm multe din relele pe care le-a adus trenul în viaţa noastră.

Mai întăi a alungat în trecut o întreagă viaţă patriarhală; al doilea a umplut lumea de voiajori comerciali.

S-au înăsprit condiţiile de călătorie. Obrazuri necunoscute se grămădesc, dau asalt vagoanelor şi se zbat aruncîndu-şi priviri piezişe. Oameni care nu s-au văzut niciodată se aşează faţă în faţă. O femeie ţine în

braţe un copil care plînge; un bărbat legat pe sub fălci îi aruncă priviri ucigaşe. Zgomot de vorbe; rîsete tari şi obrazuri înflorite colo, dincoace ochi trişti. Un om palid, în zdrenţe, se grămădeşte într-un colţ; din cînd în cînd strecoară o privire lungă spre coşul din care un burghez gras scoate felii de friptură şi pîne albă. Din vreme în vreme buccele se rostogolesc jos, tîrînd după ele pe stăpînii lor; alte grămezi informe de diferite lucruri grămădite se muncesc să-şi găsească loc undeva şi doi ochi neliniştiţi, mari, buimaci cercetează împrejur... Dar nimeni nu răspunde ochilor acelora, nimeni nu le zîmbeşte, nimeni nu face loc trupurilor obosite.

Şi lumina încet-încet scade. Împrejurimile fug îndărăt, ca furate de vîrtejul unei ape. Un amurg trist umple vagonul, o lumină săracă se aprinde într-un tîrziu. Acuma feţele par palide şi trudite, ochii se închid fără voie, glasurile au amuţit. Zvonul necurmat de fierării pare a creşte, într-un freamăt grozav şi-ntr-un ţăcănit monoton şi asurzitor.

Dar în afară de vagoanele de lemn pentru mulţime, sînt încăperi îmbrăcate în postav. Într-acestea oamenii, mai bine crescuţi, nu schimbă două vorbe dacă nu se cunosc. Tac ceasuri întregi, cască şi aruncă priviri pustii pe ferestre. La cea mai uşoară mişcare simţi o privire oarecare aţintită asupra ta, şi nu-i o privire de frate.

Călătoresc deseori cu trenul şi fac drumuri lungi. Şi noaptea, cînd urc în coridorul unui vagon de clasa I-a, am o simţire de greutate. Uşile zăvorîte pretutindeni şi perdelele trase. Cerc ici, cerc colo: întuneric, închis; sînt un străin. Bat; nu mi se răspunde; sînt un duşman.

Vine conductorul, cu lumina ciudată a felinărașului; a descuiat, a dat brusc perdelele la o parte; am intrat într-un aer închis și greu.

Nimeni nu s-a mișcat. Două ființi nelămurite zac întinse pe canapele, într-o obscuritate funebră.

Fac lumină. Cerc și eu să-mi fac undeva loc, într-un colț. E foarte greu. Sînt aici oameni care-și validează drepturile de primi ocupanți. Au ridicat capul, m-au privit cu dușmănie adevărată, au mormăit ceva cu nemulțămire și mai încearcă o dată să-și recucerească bucățica pierdută...

Dar ușa s-a deschis iar: doi bătrîni intră. De astă dată și eu simt că sîntem prea mulți; nu mă uit nici eu bucuros la cei ce vin. Un schimb de vorbe neprietinești urmează, se ridică protestări și nemulțămiri, se amestecă și conductorul, și-nsfîrșit cei dintăi doi stăpîni ai cuprinsului se ridică gemînd, într-o îmbrăcăminte sumară, privesc țintă la năvălitori, și se grămădesc oftînd prelung într-un colț...

Dușmănia privirilor, în asemenea împrejurări, de multe ori am simțit-o; vorbe înțepate, aspre și brutale de multe ori am auzit. Fiecare n-are decît un gînd: să dobîndească loc cît mai mult. A! drumul de fier nu-i o călătorie de plăcere; e o goană amețitoare, în care capul îți vîjie, gîndurile îți adorm, e o prelungă plictiseală și o lungă probă care îți arată că pe zi ce merge oamenii nu devin mai buni.

Cîteodată, în fuga aceasta ca dinaintea unui dușman nevăzut, se face o apropiere. Doi oameni enervați de plictiseală deschid gura și schimbă două vorbe. Cît de ciudate lucruri vorbesc! Fiecare are o părere care nu e a sa, fiecare se grăbește să primească părerea celuilalt, pentru că nu-l costă nimic și vremea trece

astfel mai ușor. Își zîmbesc cu prietinie, par fericiți, și mîni, pe-o stradă, în mulțime, nu se vor mai recunoaște.

Vorbesc și politică uneori și se compătimesc unul pe altul că trăiesc într-o lume ingrată care nu le înțelege cinstea și talentul. Păreri stranii pentru prefacerea acestei țări își fac loc; uneori vorbitorii devin lirici, fac profesii de credință cu ochii calzi, declară dragoste celor umiliți și obijduiți, pe cînd un al treilea în colțu-i de umbră tace cu îndărătnicie, cu un zîmbet disprețuitor încremenit la colțul buzei. Adevărul cine-l poate ști? Nici cel cu zîmbetul disprețuitor nu-i cel mai bun.

În tren am auzit conversațiile cele mai absurde.

Odată au prins a vorbi doi care se plictisiseră stînd cu ochii ațintiți asupra gazetelor.

Deodată au început a se privi cu dorință de vorbă, — cu un fel de prietinie în ochi. Unul gras, roșcovan și cu înfățișare foarte veselă, a întrebat deodată:

— Unde ați făcut, mă rog, hainele acestea?

— La Walter... se grăbi să răspundă celălalt, un om subțire, palid, fără de mustață.

— Așa? foarte frumoase haine, bine croite... Dumneavoastră sînteți bucureștean?

— Da... răspunse celălalt cu gingășie.

— Și vra să zică la Walter le-ați făcut... Hm! Oare n-aș putea să-mi lucrez și eu acolo straiele, căci observ că sînt minunat lucrate...

— Cum nu!... Cît despre bun și frumos, nu mai rămîne vorbă... Eu le-am făcut de curînd; m-am dus cu ele la logodnă; eu m-am logodit...

— Așa? unde? întrebă cu grozav interes omul roșcovan.

— În Focșani... răspunse tainic omul palid.

— Da ? Și eu am rude în Focșani. Știi că mă bucură asta ? A ! nici n-ai idee cît sînt de bucuros... Vra să zică dumneata te însori în Focșani ?... Cu cine mă rog ?...

— Nu-i încă hotărît. Cu domnișoara Vasiliu...

— Așa ? Mi se pare c-o cunosc. Știi că mă bucură faptul acesta ?... A ! nici n-ai idee, domnule, ce bine e să fie omul căsătorit : să aibă casa lui, nevasta lui...

— La asta m-am gîndit și eu...

— Bravoo ! de asta îmi pare bine. Bravo. Te însori, colo... Eu am trei copii... Nici n-ai idee ce bucurie și ce mîngîiere sînt copiii...

— A, nu ! uite, aici sînt de altă părere. Copii, nu. Eu aici am convingerile mele...

— A, de ce ? de ce ? răspunse celălalt cu durere. De ce vorbești așa ? N-ai idee cît îmi pare de rău !

— Nu, în privința asta sînt foarte hotărît...

— Nu se poate ! pe onoarea mea, nu se poate ; nici n-ai idee ce bucurie îmi făcuși și acuma mi-ai produs asemenea mîhnire !...

De astă dată eu eram omul care tăcea îndărătnic într-un colț și care privea cu uimire pe oamenii aceștia care nu se cunoșteau nici măcar din nume.

Plictiseala este cel mai mare dușman al vieții noastre. Ea întunecă tot ce ar fi mai bun și folositor în acest negru călător. De altminteri, aceste bunuri, aceste foloase, nu vom sta la îndoială să le trecem sub tăcere. Este ș-aceasta un semn al vremii noastre : toată viața noastră publică e alcătuită din negații fierbinți. Oamenii, gazetele, politicianii se silesc a îngrămădi colorile cele mai întunecoase asupra adversarilor lor : nu rămîne pentru ei, în dușmanul ce le stă în cale, un

grăunte de cinste, de bunătate, ori un punct de lumină. Ce e «al nostru» e bun pînă la nebunie, e mare pînă la sublim și ridicol ; ce nu e al nostru și ne stă împotrivă, e tot ce poate fi mai josnic și mai primejdios !

Deci, hotărît, trenul a alungat în trecut poezia vehiculelor primitive și a umplut de banalitate viața noastră. Doar alte mijloace mai zbuciumate de locomoțiune, după ce-l vor alunga, vor proiecta asupra lui o umbră de poezie, pe care astăzi noi nu i-o găsim. Abia în fața morții sufletul omenesc se îmblînzește.

— Această poezie i-o vor găsi cei ce nu-l vor fi cunoscut. Și asta este o orînduire a multor lucruri din lumea noastră.

PANICA

Întîmplarea pe care vreau s-o povestesc e adevărată şi ar putea sluji poate celor ce adună documente pentru psihologia mulţimii.

Locuiesc într-un oraş paşnic, în care evenimentele cele mai însemnate sînt alegerile, un bal în timpul iernii pentru ajutorarea săracilor şi schimbarea guvernului. Încolo nimic deosebit nu tulbură monotonia vieţii, nici teatre, nici concerte, nici alte adunări intelectuale; toţi trăiesc în bîrlog; sexul slab doar se mai îndeletniceşte cu cronica măruntă a Venerei; altfel oamenii îşi caută numai de treburile lor, unii ca să sporească ce-au adunat, alţii ca să dobîndească hrana zilnică a celor care acasă cer pîne; se culcă la opt şi se scoală foarte de dimineaţă şi urmează aşa un program de viaţă aproape fără schimbări.

In acest orăşel adormit, s-a petrecut un fapt extraordinar: o crimă, în condiţii deosebite. De douăzeci de ani poate, nimeni nu-şi mai aducea aminte de aşa ceva. In afară de răpirile mici de găini, godaci şi altele, fapte de borfaşi ordinari, cetăţenii nu însemnau nimic alta la cronica faptelor diverse. Poliţia noastră, din pricina asta, îndeplineşte un fel de

slujbă somniferă. În adevăr, nicăierea n-am văzut vardişti mai graşi şi cu ochii mai somnoroşi decît în tîrgul nostru.

Iar din pricina lipsei de teren pentru a-şi îndeplini menirea, planta aceasta, numită poliţie, suferе o transformare curioasă. Şi-a uitat de tendinţa îndeletnicirilor ei firesti, şi pe nesimţite a ajuns să facă cu totul altceva. În privinţa asta negustorii străini ai tîrgului ar putea să spuie multe; iar unii dintre păgubaşii lucrurilor mărunte despre care vorbeam mai sus, nu se sfiesc a arăta pe înşişi paznicii rînduielii publice drept călăi ai nevinovatelor găini şi ai nevinovaţilor tovarăşi ai Sfîntului Ignat.

O crimă s-a făptuit: o cucoană bătrînă a fost zugrumată şi jefuită.

Lucrurile s-au petrecut astfel. Bătrîna, văduvă a unui cunoscut rentier şi cămătar, trăia singură, în căsuţa ei, o viaţă simplă şi regulată. Din cînd în cînd ieşea să-şi vadă neamurile; uneori sara, stătea la masă la o nepoată, dar şi atuncea se întorcea grăbită acasă foarte devreme.

Se încuia în odaia ei şi nu ieşea decît a doua zi de dimineaţă. Era o femeie în putere încă, naltă, sănătoasă şi voinică. Avea păr alb şi ochi negri. Nu era bolnavă niciodată, se lăuda cu sănătatea ei, şi ar fi putut să trăiască hăt şi bine cel puţin încă douăzeci de ani. Avea doi servitori: o fată care-i făcea toată slujba în casă, şi un moşneag care ţinea rînduiala ogrăzii. Îndată ce se culcau găinile şi cucoana, moşneagul se suia pe cuptor, fata încuia la odăile *de sus* uşile pe dinafară; şi se ghemuia şi ea pe o laiţă în căsuţa din curte.

Aşa se petreceau lucrurile de ani de zile.

Într-o sară, bătrîna s-a întors, ca de obicei, devreme de la o rudă unde cinase. S-a culcat. În ogradă, în împrejurimi, nimeni n-a băgat de samă vreo mişcare deosebită. Vardistul, trezindu-se din somn, fluiera din cînd în cînd; fanaragiul şi-a făcut cele două curse obişnuite, şi servitorii şi-au dormit somnul lor. Iar dimineaţa, cînd a intrat tata la stăpîna sa, a găsit-o ucisă, a ieşit afară şi a început a chema vecinii cu strigăte mari. Ca fulgerul, vestea s-a răspîndit. Au năvălit oamenii din toate părţile; rudele au sosit printre cei dintăi. În odaia bătrînei era o mare neorînduială şi lucrurile stăteau învălmăşite ca aduse de apă. Bătrîna, în cămaşa albă şi lungă de noapte, murise apărîndu-se cu îndărătnicie. Se cunoştea aceasta după încordarea întregii fiinţi, după aşternutul răscolit, după obiectele din preajmă, risipite. Sta căzută, cu gura deschisă şi cu ochii mari holbaţi de groază; parcă în luminile privirii căutase să prindă şi să ducă *dincolo* imaginea ucigaşului. Murise zugrumată de mîni puternice; urmele degetelor se cunoşteau încă în jurul gîtului; iar juvăţul scurt pe care cel ce o ucisese i-l trecuse pe după grumaz, se vedea că e ceva de prisos, ceva săvîrşit în clipele de zbucium ale crimei, ori ceva anume făcut ca să înşele cercetările.

Casa de bani fusese deschisă; saltaraşele de la mobile fuseseră sparte; după cît se ştia, bătrîna n-avea bani mulţi în casă; cîteva mii de franci, pe care avea să-i ridice în ajun de undeva, nu-i ridicase: banii şi lucrurile preţioase, închise într-o cutie în casa de fier, în grabă, nu fuseseră găsite de făptaş. Lipseau numai cîteva sute de lei: omorul fusese deci făptuit aproape pentru nimic.

O spaimă şi o tînguire grozavă a intrat în toată lumea care sosise la locul crimei. Vorbeau, făceau presupuneri, se purtau de colo-colo, şi cînd, la urmă, sosi poliţia, toate urmele de paşi, de mîni pe prichiciul ferestrei deschise, celelalte urme din grădiniţă, fuseseră distruse. Agenţii siguranţei publice desăvîrşiră şi ei opera aceasta, purtîndu-se fără rost, în toate părţile; iar cînd veni procurorul, intră ca într-o adunare publică.

Ce era de făcut? Fiecare dintre cei de faţă avea o părere. Un vecin auzise un căţel lătrînd; o vecină auzise un cucoş cîntînd într-un chip anumit; un om pe care nimeni nu-l cunoştea trecuse pe uliţă în ajun; unul bănui pe vardist, altul pe fanaragiu. Dar fanaragiul, adus de faţă, holba nişte ochi mari şi mărturisea, palid, că nu ştie nimic; vardistul mărturisi cu nevinovăţie că toată noaptea mai mult dormise şi că n-avea nimic la ştiinţă; procurorul şi poliţia îşi făcură datoria arestînd pe servitori.

Pînă aici n-aveam de-a face decît cu un fapt divers. Că poliţia trezită din amorţirea ei a făcut tot ce-i sta prin putinţă ca să nu afle nimic, e lucru de sine înţeles. Procurorul, de şi a întrebuinţat mijloacele cele mai extraordinare ca să smulgă mărturisirea celor doi servitori, n-a ajuns la nici un rezultat. Bine. Acestea sînt lucruri îndeobşte înţelese.

Interesant însă, în această împrejurare, a fost oraşul, care s-a trezit din amorţeala lui, şi care a intrat deodată într-o viaţă tulburată şi chinuită.

Ca-ntr-o molimă năprasnică a ciumei, groaza a îmbolnăvit pe toţi locuitorii. N-a fost om care să nu vie să privească cu ochi rotunzi pe cucoana ucisă; n-a fost om care să n-aibă felurite bănuieli şi să nu facă felurite judecăţi. Cete, cete s-adunau acuma

bieții oameni, își povesteau impresiile, discutau cercetările poliției, și deplîngeau pentru întâia oară starea tristă de lucruri în care a ajuns tîrgul nostru; căci, cu vardistul la poartă, poți fi ucis fără milă, ca un pui de găină!

Trece o zi, trec două, afacerile se-ncurcă, puținele probe sînt spulberate, nu-i nădejde să se deie de urma criminalului, și, în imaginațiile aţîţate, deodată apare figura sinistră a unui nou Tropman, ori a unui nou Jack Spintecătorul.

Umblam printre concetățenii mei, printre pașnicii și cunoscuții mei concetățeni și nu-i mai cunoșteam. Aveau fețele îngrijate și triste, parcă erau în așteptarea unor evenimente fatale.

In noaptea a treia, după săvîrșirea crimei, o veste se răspîndi în oraș: la cuconul Ștefan, mare proprietar, actual senator, au pătruns răufăcătorii. N-au luat nimic dintr-al boierului; au răpit numai o pereche de cizme și un suman al vizitiului. Poliția a cercetat iarăși, a găsit urme, a făcut arestări, dar n-a descoperit nimic.

In noaptea a patra, mai multe focuri de revolver s-au auzit în mijlocul orașului, lîngă grădina publică. O cucoană, rămasă singură acasă, a ieșit afară în puține straie și a prins a răcni: hoții! De la o altă casă de aproape oamenii au ieșit în urmărirea hoților; poliția s-a înfățișat pe dată, dar n-a găsit nimic.

In a cincea noapte, la două ceasuri, mulți dintre cetățeni își luară precauțiunea cerută în vremuri de primejdie, slobozind mai multe focuri de armă. Mă întorceam noaptea tîrziu de la un prietin. O liniște de mormînt domnea în tot orașul; era o noapte frumoasă și înstelată de toamnă. Cînd intru pe strada mea, deodată aud țipete, apoi semnale disperate de

vardiști, apoi două focuri de pușcă, date repede, unul după altul. Grăbesc pașii. Aud un huruit de trăsură. La o casă a unui cunoscut profesor văd mișcare de umbre. Cînd mă apropii, un vardist se îndreptează grabnic spre mine, cu revolverul în mînă, cu capul întins, cu privirile aţîntite asupra mea... Umbrele din fața casei și-au contenit frămîntarea, așteptînd. Dar vardistul m-a recunoscut, și-a trecut revolverul în stînga și cu dreapta m-a salutat, iar umbrele au început iar să se miște. Mă apropii. Recunosc pe comisar, fac cunoștință cu procurorul (căci în asemenea momente oamenii se împrietinesc mai lesne), și întreb și eu ce s-a-ntîmplat. Profesorul, din cerdac, om urît cu femeie frumoasă, îmi povestește și mie, foarte emoționat, cum a încuiat cu mîna lui ușa din față, ușa din dos, și cum s-a culcat, și cum într-un tîrziu, deodată, a auzit o bufnitură grozavă, cum a ieșit și a găsit ușa de dinfață dată de perete...

In vremea asta, pe cînd povestea, agenți ai poliției soseau gîfîind și mărturiseau că au cercetat prin toate ogrăzile și podurile vecine și n-au găsit nimic. Intr-aceeași vreme, un bun cunoscut al meu, care mi-a fost dascăl, și care acum e pensionar și se îndeletnicește în orele libere cu vînătoarea, se arată de după un colț de zid cu un felinar în mînă, încins cu patrontașul, cu pușca în dreapta, cu pălăria pe ochi, cu un aer foarte misterios. — Ce este? îl întreb eu. — Dragul meu, am tras două focuri de pușcă, îmi răspunde domnia sa cu o înfățișare pe care nici un artist n-ar putea s-o zugrăvească. Mărturisesc că am avut o simțire ciudată: m-am gîndit fără voie la vremurile de nesiguranță ale evului mediu, la orașele întunecoase în care cetățenii, nesiguri de clipa prezentă, umblau noaptea cu facle și înarmați pînă

în dinți, în care la orice unghi de zid te aștepta o spadă ori un jungher. Am grăbit pasul spre casă, am ajuns; am constatat cu oarecare neliniște că ușa era deschisă (de și aceasta era obicei în serile cînd ieșeam de acasă), și, după ce am intrat în odaia mea, am stat o vreme în picioare, ascultînd încordat prin întuneric, apoi am tras un chibrit și am cercetat iute toate ungherele... Dar în noaptea aceea s-a mai întîmplat un lucru nemaipomenit. Într-o casă din ulița Pietrari, un individ a cercat să intre, iar stăpînul casei l-a întîmpinat în prag, și a urmat între ei o luptă îndelungată în care nici cuțitele n-au lipsit. Necunoscutul s-a scufundat în umbră numai cînd vecinii au sărit, trăgînd focuri de pistoale.

Dar nu numai atît. A doua zi circulară prin oraș alte multe vești grozave și ciudate de întîmplări asemănătoare, întîmplări cu atîta mai de spaimă, cu cît erau învăluite într-un fel de negură nelămurită.

Ieșind pe uliță, am găsit lumea într-o fierbere mai mare decît știam; fiecare povestea despre ceva, fiecare avea a se teme de ceva; toți așteptau noaptea cu neliniște; parcă un dușman nevăzut, un duh rău, stăpînea umbra.

Bătrînele văduve din cutare mahala se adunau la un loc și privegheau toată noaptea; cutare institutor pensionar se gîndea să-și instaleze sonerii de alarmă în toate părțile gospodăriei; alții își cumpărau arme și le învățau mecanismul, apoi slobozeau primul foc cu ochii închiși și cu capu-ntors; însfîrșit cei mai mulți își făureau gratii tari și le așezau la ferestre; meșterii lucrau fără întrerupere și nu mai aflau răgaz; prăvălia cea mai de samă de fierărie, a lui Hoffmann, nu mai dovedea cu desfacerea drugilor de fier și a lăcăților cu secret.

Ulițile erau în frămîntare, oamenii își schimbau necontenit, în toate colțurile, ideile și impresiile pesimiste, și aveau un zîmbet de dureros sarcasm cînd vorbeau de poliție, — căci nici acuma, după atîtea zile și după atîtea fapte ale răufăcătorilor, nici acuma gardienii liniștei obștești nu izbîndiseră să afle ceva!

Aveam ceva treabă în ziua aceea la gimnaziu. Am găsit pe profesori discutînd evenimentele, făcînd felurite prepusuri asupra dușmanului necunoscut. Profesorul de franceză, la care și eu am învățat, și pe care îl prețuiam mult, om tăcut și concentrat, îmi mărturisi într-o izbucnire asupra poliției, că el chiar asupra vardiștilor, pompierilor și fanaragiilor are bănuieli; ba nu numai bănuieli, are chiar probe sigure, inima i-o spune, faptul că nu se descopere nimic i-o spune, «toate, domnule, toate sînt împotriva lor!» Și adăogi cu taină că acum cercetează, înainte de a se culca, toate zăvoarele de la uși, toate ungherile și supaturile din odăi, și și-a așezat o armă la căpătăi. — Am ajuns într-o vreme de primejdie, zise el atîțat, viața îi-i în nesiguranță; necontenit aud de-o mulțime de făptuiri nouă... Ceilalți profesori aveau suflete aproape la unison. Și eu însumi iarăși mă simțeam neliniștit, căci știam că există și epidemii morale, nu numai fizice, și mă gîndeam la vestitul dant al sfîntului Guy. Așa, de-un fel de suferință, ca vestita nebunie a evului mediu, pătimea și pașnicul meu orășel.

Aveam puțină treabă și la poliție: un pompier fusese prins cu niște mere furate din livadă de la mine. De aici cercetare și muncă pe subcomisari, ca niciodată. — Am intrat și acolo. Vardiștii aveau altă privire, ceva mai deșteaptă, și le era somn. — Am făcut

declarațiile cuvenite, și eram să mă retrag din cancelarie, cînd un slujitor, intrînd, se plecă la urechea șefului și-i șopti ceva, cu un aer cu totul deosebit.

— Poți vorbi și tare... zise șeful. Unde s-au găsit pantalonii ?...

— La răspîntie, la Bercu Cioară... răspunse omul.

— Adă-i încoace...

Un vardist intră ținînd departe tare de trup și numai de-o zdreanță o pereche de pantaloni vechi, pantalonii unui vagabond, ai unui cerșetor, niște zdrențe mizerabile și triste.

Văzîndu-i, comisarul rămase gînditor. Îi privi o vreme, apoi zise tainic :

— Caută prin buzunări.

Omul care-i ținea cercetă cu fereală buzunările, și scoase o batistă.

— Hm ! mormăi șeful, și prinse batista cu două degete. Batista e bună... ce caută în asemenea pantaloni ?...

Apoi o duse la nas.

— Parcă miroase a parfum...

Și iar rămase gînditor, în fața lucrului pe care vardistul îl ținea tot mai sus în lumină, ca pe un trofeu.

Am ieșit. Și poliția se îmbolnăvise. Începea să se întoarcă la vechea-i funcție, să devie poliție. Mă duceam spre casă și mă gîndeam că așa, în asemenea împrejurări, se pot naște detectivi ca vestitul erou al lui Conan Doyle.

Astfel a urmat fierberea în oraș o bucată bună de vreme ; și cercetînd eu însumi, am înțeles că toate zvonurile care zguduiseră sufletele locuitorilor pașnici erau nimicuri. Așa un om singuratic, suferind de spaimă, noaptea, într-o odaie tăcută, primește în creier, ca zgomote mari și năprasnice, cele mai neînsemnate mișcări de dincolo de pereți, ori zgomotele cele mai mici ale mobilelor. — Dar și azi, toți cei ce-au suferit sînt încredințați că a fost *ceva,* ceva misterios și necunoscut la mijloc ; anul, luna și săptămîna acelor evenimente au rămas cu roș scrise în conștiințe, ca anul 1000 în sufletele oamenilor dezechilibrați ai evului mediu. Mai ales că nici azi ucigașii bătrînei n-au fost descoperiți. Poliția noastră și-a căpătat de-atunci o faimă tristă ; totuși ea mai curînd decît toți și-a venit în fire, și a intrat în obișnuitele-i îndeletniciri, care n-au nimic de-a face cu scopul pentru care a fost creată.

LACRIMILE UNUI CETĂȚEAN

Septemvrie, 1910.

După cum știi, iubite prietine, trotuarele în tîrgul nostru au fost făcute prin bunăvoința și rîvna primarilor și ajutoarelor din trecut; fiecare și-a legat domiciliul cu primăria, fiecare deci a contribuit cu ceva la binele obștesc; primarii și ajutorii s-au dus, trotuarele au rămas; a trecut apa și au rămas pietrele. Nici unul însă dintre mahalagiii lungii noastre uliți n-a avut norocul să fie ales între edilii orașului; nici eu, care stau tocmai la deal, în capul uliții, nu m-am bucurat de această cinste; de aceea trotuarele pînă la noi încă n-au pătruns, de aceea nopțile sîntem luminați numai de lucirea blîndelor stele, de aceea pe strada lăsată în părăsire din străvechi vremuri, șuvoaiele au săpat viroage adînci.

Administrația tîrgului nostru a fost totdeauna plină de compătimire pentru colțul acesta unde locuiesc. Șase ori șapte candidați guvernamentali au vărsat lacrimi în pulberile și în rîpile sărmanei noastre uliți și, înduioșați, făgăduiau mahalagiilor și lespezi de piatră, și lumină, și tot ce le poftea inima; iar după alegeri, poate tot din pricina acelorași simțiminte,

aleșii noștri nu se mai arătau; le era groază de noi, le era milă și ne socoteau, ori ne-ar fi dorit, depărtați la capătul pămîntului.

Dar ulița noastră, dragă prietine, e o uliță istorică. Se zice că a fost drumul oștilor lui Ștefan-Vodă. Alexandru Cuza-Voievod a întrebat, la 1860, cînd se va așterne pe ea prundul trebuitor; în capătul uliții noastre, pe vreme de îngheț bineînțeles, s-a jucat hora Unirii; și prin noroaiele toamnei a răzbătut cu greu ilustrul Ion Creangă, pe cînd învăța la școala de catiheți. E celebră deci, sărmana noastră uliță, nepietruită și neluminată, și prin moș Bodrîngă, popa Buligă, Pavăl Ciubotariu, Trăsnea, Mogorogea, și atîția alții, care de la o vreme și-au astîmpărat plimbările și se odihnesc, ca într-un sicriu de aur, în cartea *Amintirilor* lui Creangă.

Mai sînt și alte motive, care cereau puternic ca strada noastră să nu rămîie în starea de la 1860. După multe oiști frînte și picioare de cai rupte, birjarii tîrgului nu mai îndrăzneau să se aventureze spre noi de cum cădea amurgul. Pe vremea ploilor de primăvară și de toamnă, circulația devenea mai anevoioasă decît prin cele mai grozave smîrcuri siberiene; colțul nostru de tîrg era o spaimă, eram o colonie părăsită ca într-o sălbătăcime; după năvala apelor lui martie, din semințele aduse de vîntul întîmplării, răsăreau pretutindeni toate soiurile de plante, ca și cum natura ar fi înțeles că administrația a hotărît să-i abandoneze pentru totdeauna ulița.

Nu știu dacă cuvîntul lui Alexandru Cuza, ori alte amintiri istorice, ori țipetele și gemetele disperării noastre au hotărît însfîrșit, în anul de la facerea lumii șapte mii și nu știu cîte, acu trei ani, pe un milostiv primar, să puie în consiliu întrebarea: Oare

ce să facem cu uliţa *ceea?* Domnii consilieri au oftat şi s-au privit cu nedumerire. Unul era doctor, alţii erau avocaţi, nici unul n-avea interes prin rătăcănile uliţii cu pricina.

— Domnule primar, a întrebat unul strecurînd o privire piezişă; oare n-ar fi bine să ne ocupăm de chestiile la ordinea zilei?

— Adevărat, a întărit doctorul, avem furnitura spitalului.

— Avem şi două licitaţii, suspină cu blîndeţă unul dintre avocaţi.

De şi afacerea noastră nu mai era la ordinea zilei după cum nu-i la ordinea zilei un om de mult îngropat, totuşi primarele, printr-o ciudată şi nelămurită încăpăţînare, a cerut un vot şi o sumă de bani pentru asanarea şi civilizarea uliţii noastre. E adevărat că pentru a dobîndi aceasta, a trebuit să îngădue oarecare compromisuri, în afacerea spitalului şi a celorlalte furnituri; dar însfîrşit am avut şi noi putinţa, sărmani mahalagii sălbatici, să nădăjduim ceea ce nu mai îndrăzneam să visăm; un trotuar, o stradă.

Nemaipomenit eveniment!

Încăpăţînatul primar, om care probabil cinstea pe Creangă, a organizat o expediţie: a adus trei consilieri şi pe bătrînul inginer al comunei la «starea locului». A fost un triumf. Au ieşit toate nevestele cu mînicile suflecate, toţi copiii nespălaţi în durligi, toţi gospodarii zbîrliţi şi-au lăsat mascurii şi vitele. Aşa, cu ochii mari şi cu gurile căscate, priveau autohtonii Nigerului african pe cei dintăi exploratori europeni. Au fost bătrîni care au vărsat lacrimi de bucurie, au fost alţii care au chefuit şi au petrecut; tuturora nădejdea le deschidea drum parcă spre o viaţă nouă.

Aşa de mare fusese părăsirea în care zăcusem, aşa de sălbătăcită ajunsese vechea uliţă a lui Cuza-Vodă şi Ion Creangă!

Şi iată că la lumina primăverii, bătrînul inginer cuconu Ionică a început a alinia şi a bate ţăruşi. A aliniat şi a bătut ţăruşi în toate părţile, urmărit de aceeaşi numeroasă escortă de copii gălăgioşi care se tăvăleau prin pulbere şi se trăgeau de cap.

După măsurătoare a trecut o vreme de odihnă. Şuvoaiele au mai adîncit rîpile. Doctorii şi avocaţii şi-au văzut de ale lor afaceri. Eu şi cu prietinii mei mahalagii visam o stradă fără rîpi, fără noroi, şi luminată.

Protectorul nostru însă, primarele care cetise pe Creangă, a trebuit să-şi facă geamantanul, căci «nu sînt vremile supt cîrma omului, ci bietul om supt vremi». Un guvern nou a adus alţi avocaţi şi alţi doctori; în locul lui cuconu Ionică au pus să măsoare din nou strada noastră pe un silvicultor, care nu ştiu din ce pricină a fost sortit să fie inginerul tîrgului. Deocamdată am crezut că primarele nou are de gînd să împădurească rîpile uliţii noastre. Dar nu, silvicultorul a aliniat din nou şi a bătut ţăruşi, întovărăşit de aceeaşi escortă de copii.

Începeam a nădăjdui din nou, cu toate că vremea trecea. Într-o bună zi m-am hotărît să mă cobor spre străzile civilizate şi am intrat la primărie. Am pătruns în consiliu. Ca cetăţean al unei ţări democratice am ridicat cuvîntul în numele umiliţilor şi obijduiţilor străzii celei vechi şi am cerut cu glas mare să ni se facă dreptate.

Primarele, om subţire, nu putea să înţeleagă durerea mea: mă privea mirat şi nedumerit. El era cetăţeanul *urbei;* eu un barbar de la nord. A binevoit,

totuși, să cheme pe un funcționar și să ceară lucrările. De pe braț pe braț schimbate și din odaie în odaie purtate, au sosit la noi cîteva teancuri în care se cuprindea de bună-samă istoria de dezolație și de abominație a vechii străzi, cu toate plîngerile anilor căzuți în veșnicie, cu toate ușoarele și vanele discuții ale consiliilor comunale, cu toate procesele verbale de zdrobiri, căderi, bătăi și încercări de asasinate, petrecute în întunecimile «vechii străzi». Mîna domnului primar ridică la urmă și planurile bătrînului inginer și ale tînărului silvicultor.

Domnul primar dorea să mă liniștească. Imi făcea semne de domolire cu mîna, mă privea în răstimpuri pe furiș, și cu glas dulce îmi cetea devizurile și propunerile. Dosarele vorbeau de pavaj în granit și de trotuar cu asfalt, altele mai modeste arătau pavaj de bolovani și trotuar de lespezi de gresie, însfîrșit altele vorbeau de trotuar de granit și de pavaj de gresie, și domnul primar rostea cu spaimă, cu voce joasă, niște sume de bani cu care s-ar fi putut cumpăra toate proprietățile mahalalei.

Mi-a dat mîna apoi domnul primar și m-a asigurat solemn că istorica noastră stradă își are soarta asigurată. Apoi a mai trecut vreme și, toamna, tîrziu, mahalagiii mei au început a privi cu uimire la patru oameni care scurmau cu cazmalele și cărau pămînt cu tărăboanțele, ici-colea, pe ulița noastră. Un om în straie strîmte își făcea regulat apariția la amiază, fuma o țigară și privea pe gînduri la cei patru oameni cu cazmalele și cu tărăboanțele.

Înghețul și viscolele iernii au întrerupt lucrările acestei avangarde a civilizației. Șuvoaiele lui martie au făcut ce fac de atîta amar de ani, și inginerul zadarnic mai căuta locurile pe unde scurmaseră pionierii săi. Alți oameni au apărut cu două cazmale și cu două tărăboanțe; apoi la începutul căldurilor verii au dispărut. Intr-o bună zi cuconu Ionică cel bătrîn a prins iar a măsura vesel strada.

L-am întrebat despre ce e vorba.

— Domnul meu, mi-a răspuns inginerul, silvicultorii nu știu să facă străzi. Stăpînirea a înțeles că trebuie să revenim la vechiul plan pe care am avut onoarea să-l alcătuiesc eu.

Copiii au avut un timp un nou prilej de desfătare.

Toamna care a urmat ne-a adus însă o mare surprindere. S-a arătat în rîpile noastre din nou silvicultorul.

— Domnule Ionescu, m-a lămurit el, și-n țara noastră cîteodată e cu putință să găsești dreptate. Planul meu fusese înlăturat. Acuma cată să-l punem iară în lucrare. Trebuie să ne grăbim!

O, iubite prietine, a mai trecut o iarnă și a mai venit o vară, și-acuma toamna iar și-a pornit cîntările și plîngerile, și ieri, domnul cel care fumează țigară și stă pe gînduri, mi-a lămurit cu bunăvoință că poate spre primăvară se va face o bordură de trotuar și se vor așterne cîteva movili de prund. — Bine, dar ce-i cu granitul? ce-i cu bolovanii? ce-i cu gresia? — Fumîndu-și țigara, omul cel gînditor mă privea mirat, parcă l-aș fi vorbit de pe ceea lume.

Nu-ți voi mai povesti despre expediția pe care am făcut-o în urbe, la primărie, și despre duioșia cu care mi-a vorbit domnul primar, ca un adevărat părinte. Înțelegea durerea noastră, noroiul nostru, întunericul nostru, dar mărturisea că mai mult decît făcuse nu putea face.

Am plecat fără să-i mulțămesc. Astăzi aflu că e vorba de o nouă schimbare a părinților comunei, și

în firea lucrurilor este ca în locul silvicultorului să fie adus la trebile publice ale tîrgului un absolvent al şcoalei comerciale de la Iaşi, ori un diplomat al şcoalei superioare de agricultură de la Herăstrău.

Nu ştiu ce vom mai face! După multe zbuciume, eu încaltea am ajuns la o linişte desăvîrşită — ca în faţa fatalităţii. Ţîncii de pe strada noastră numai au mai păstrat o nădejde şi-un vis: cînd a veni primăvara, iar are să s-arate inginerul cu ţăruşii, şi patru oameni, şi domnul cel care fumează şi stă pe gînduri. Pentru generaţiile viitoare, asta va alcătui emblema primăverii.

RĂZBUNĂTORII LIVEZILOR

— PE MARGINEA UNEI ZOOLOGII —

O iarnă întreagă urlă crivăţul şi bat viscole nemilostive. Livezile par pustii şi gem cutremurate de groază parcă. Dar renaşterea şi bucuria primăverii stau închise în muguri. Şi deodată, la începutul lui martie, cînd încep a creşte zilele, şi soarele luceşte într-un chip deosebit, un vînt cald porneşte de la miazăzi cu răsunete sonore, şi stăpînul grădinii iese pe prispă şi-şi umflă nările.

Vine primăvara, grăbită, — totuşi parcă se opreşte neliniştită şi friguroasă în zări.

Zilele trec repede, îţi pregăteşti fierăstrăuaşul şi foarfecele, aştepţi sosirea berzelor la iazurile din vale şi trecerea sitarilor la munţi. Îţi sună în minte versurile poetului:

> S-a dus zăpada albă de pe întinsul ţării,
> S-au dus zilele babei şi nopţile vegherii...

Iarba străbate prin frunzele uscate, se arată cele dintăi flori: bumbişorii, ghioceii şi viorelele. Cercetezi mugurii merilor şi perilor, începi a curăţi uscăturile şi a tăia mlăzile nefolositoare. În regiunea dealurilor, înmugurirea unei livezi e însoţită de muncă

și așteptări. Însfîrșit, albinele și-au început dulce zumzet la copacii timpurii: la corn, la ulm, la plopi și la sălcii. În desișuri albește Floarea-Paștilor, și un parfum ușor vine pe adierea amurgului de la toporași.

Soarele crește în căldură și-n lumină, zilele se fac tot mai lungi și mai blînde; se apropie cea mai dulce și mai poetică serbare a primăverii: înflorirea livezilor. Cresc mugurii și-ncep a se deschide pe rînd: florile cireșilor ș-ale vișinilor, albe ca o spumă; florile prunilor și perjilor bătînd în verziu; înflorește apoi părul alb ca o bătrîneță, ș-apoi merii cu dulcile lor nuanțe roz-albe și trandafirii... Îndată s-aud și cucii în blîndețea zilei, și grangurii și pupezele, — și sara, slăvind sărbătoarea pomilor, privighetoarea cea fără de pereche își începe modulațiile ei de o putere și o dulceață nesfîrșită...

Tinerețea aceasta a anului, necontenit înoită, necontenit și tot mai mult parcă te farmecă. Are în ea ceva dintr-o dragoste fără umbre, fără pete, ceva dintr-o altă dragoste, sfîntă, din alte lumi.

Vin însă cîteodată ani de tristețe și de groază.

Mi-s dragi livezile și prin ce au ele veșnic de la natura mamă, dar mi-s dragi și prin ce au pus în ele generațiile de oameni, înobilînd vechile specii sălbatice. Omul necontenit a muncit și a săpat la rădăcina pomilor, necontenit a prefăcut și a schimbat, și astăzi n-avem numai flori frumoase, ci și fructe cu forme gingașe și cu gust de floare; astăzi o livadă are farmec și prin ce-a pus în ea dragostea și priceperea omului. Și vin cîteodată ani de tristețe cînd în livezi năpădesc omizile.

Grădinarul curăță cuiburile acestor dușmani și le arde; de obicei livada e curată și-și așteaptă înflorirea. Dar iată că pe neașteptate, fără să știi cum și de unde, vine ceasul molimei. Milioane de omizi, înviate de căldura soarelui, pornesc nesățioase. De unde vin? Trec de la livadă la livadă, peste șanțuri, peste drumuri, peste garduri, se urcă pe pomi și rod fără milă mugurii, rod mugurii frunzelor, rod mugurii florilor, otrăvesc mlădițele tinere. Au isprăvit o grădină, trec la alta, le vezi curgînd rîuri negre, le strivești cu miile pe cărări; le culegi, le arzi, a doua zi au venit mai multe în loc; trec și ard ca focul, și-n urma lor rămîne o jale, ca după o cumpănă. Pomii stau triști, parcă nu vor mai înfrunzi niciodată. Stau goi în lumina mare a primăverii, săptămîni întregi, pînă ce într-un tîrziu abia încep a scoate niște tuleie sărace, rămășiți bolnave de frunze.

În livezi lupta e grea, aproape cu neputință împotriva acestei molime. Cîteodată parcă e un fel de blăstăm, ca o ciumă a oamenilor. Te gîndești cu groază la nesfîrșitele legiuni de omizi care s-au prefăcut în crisalide, la nesfîrșitele legiuni de fluturi care vor ieși, și la și mai nesfîrșitele ouă care vor da naștere la alte omizi pustiitoare.

La sfîrșitul iernii ce vine cauți cuiburi, le aduci la căldură cum e obiceiul, le pui în pahare, aștepți învierea omizilor. Sînt cuiburi vechi, în care nu mai e nimic. Vine primăvara și omizi nouă nu se mai arată. Au venit năprasnic, — ș-au pierit dintrodată!

Care e pricina? Sînt într-adevăr în natură lucruri curioase care te pun pe gînduri. E un fel de cumpănă înțeleaptă în toate, o orînduire așa de dreaptă, o lege, care poate zgudui de multe ori și pe cel mai necredincios.

Livezile sărăcite de frunze și flori își au răzbunătorii lor.

Răzbunătorii aceştia sînt nişte gîngănii mici care seamănă întrucîtva la înfăţişare cu ţînţarii. Oamenii de ştiinţă le zic *ichneumoni.*

Orînduirea cea dreaptă face ca femeia din neamul acesta al ichneumonilor să caute în tremurările zborului ei omizile feluriţilor fluturi. Indată ce găseşte omida, se aşează pe ea şi înfingînd într-însa un fel de ţeavă pe care o are dinapoi, îşi lasă ouăle. Ţeava aceea ca un ac nu ucide omida ; pătrunde numai pînă în grăsimea ei, grăsimea adunată din flori şi frunze. Omida trăieşte şi mînîncă înainte, dar sămînţa morţii a pătruns într-însa. Oul ichneumonului se clocește, se preface în vierme şi viermele acesta nici el nu omoară omida, nu se atinge de măruntaiele ei, ci se hrăneşte din grăsime. Omida se preface apoi în crisalidă, dar din crisalidă în loc să iasă fluturele care va înmulţi neamul omizilor, ies ichneumonii care s-au hrănit din trupul gras şi s-au prefăcut pînă ce au ajuns insecte desăvîrşite.

Astfel, la molima cea mare a omizilor, răspunde ca la o poruncă de sus înmulţirea ichneumonilor care seamănă moartea pe trupurile omizilor.

După ce duşmanii livezilor au pierit aşa fel, ca de o pedeapsă, se împuţinează şi se sting şi ichneumonii, ca unii ce nu mai au unde pune ouă. Pierind răzbunătorii, din puţinii fluturi rămaşi se înoieşte iar neamul şi omizile iar se înmulţesc ; cîteodată înmulţirea e aşa de prielnică, de grabnică şi de mare, încît se întîmplă pustiirile cele grozave care întristează sufletul. Dar cu numărul omizilor creşte şi numărul ichneumonilor, pînă ce înmulţirea răzbunătorilor e aşa de mare încît omizile sînt iar distruse.

Unduirea aceasta de val, cumpăna aceasta a vieţii, e una din cele mai minunate alcătuiri din nemărginita şi puţin cunoscuta mare care se întinde în jurul nostru. Datorită acestei legi, munca omului nu se pierde, frumuseţile naturii invie iar. Livezile, după anul de pustiire, tînjesc ; dar renasc apoi, şi ajungem să le vedem iar haina de sărbătoare a florilor, să fim martori iar la tainica pornire a rodului, cînd toate vibrează şi cîntă mărirea veşnic-neînţeleselor lucruri.

GREIERELE ȘI FURNICA

— PE MARGINEA UNEI ENTOMOLOGII —

Un bătrîn învățat francez, — I. H. Fabre, — care a scris multe cărți despre viața și obiceiurile insectelor, vorbește în unul din studiile lui de prea cunoscuta fabulă *Greierele și Furnica.* Cine dintre noi n-a rostit-o cu glas subțire, în anii copilăriei, în fața părinților și a rudelor? Era cea dintăi încercare a memoriei noastre, cînd înțelegerea lucrurilor încă dormita:

Greierele-n desfătare,
Trecînd vara cu cîntare,
Deodată se trezește
Că afară viscolește...

Era vorba de o furnică harnică foc, o gospodină care umbla iute orînduindu-și camara, și de un biet lăutar al zilelor verii, care vine cu pălărioara cu pană într-o lăbuță și cu alăuta în cealaltă.

Și se roagă să-l ajute,
C-un grăunț să-l împrumute,
Ca de foame să nu moară...
Numai pîn' la primăvară!

Gospodina furnică nu știa însă de învățăturile creștinești, care ne poruncesc să ajutăm pe semenii noștri la nevoie, și nici nu prețuia se vede poezia și cîntecele; răspunsul ei răutăcios și înțepat nu-l pricepeam pe vremea aceea și-l rosteam c-un zîmbet; eram mulțămiți mai ales că ne-am sfîrșit poezioara: Cînd eu strîngeam, tu ce făceai? Ai cîntat?

Aha! ai cîntat? Imi pare bine!
Acum joacă, dacă poți,
Iar la vară fă ca mine!

Este multă realitate aspră și mult adevăr în răspunsul acesta, căci greierele înfățișează arta, cu care nimeni, mai ales la noi, n-adună, «ca de foame să nu moară», dar învățămînt și morală nu-i deloc. De altminteri, părinții au dreptate să vîre în capul copiilor, încă de cînd ei nu înțeleg, admirație pentru furnică. Dacă se întîmplă să iasă un nobil greier din odrasla omenească, — e o mare năpaste! In adevăr, totdeauna a dus-o greu artistul în țara furnicilor.

Asupra moralei care izvorăște din această străveche fabulă, învățatul francez nu se prea oprește. El voiește să arate mai ales «neadevărurile» care sînt legate de ea. De mii de ani oamenii au moștenit legenda aceasta falsă, și generații după generații o lasă urmașilor fără nici un control.

Mai întăi arată că greierele din fabulă a fost înfățișat în toate imaginile cărților ca un fel de lăcustă. Oameni după oameni au primit ca bună icoana aceasta a cîntărețului. Greierele însă e altceva, e din alt neam de gîngănii decît lăcustele.

In fabulă e vorba de insecta căreia francezii îi zic *cigale* și care nu e greierele nostru. E vorba de *cicada,*

o insectă care nu trăiește în ținuturile mai reci. La noi, pe țărmul stîng al Dunării, niciodată poate n-a sunat cîntecul ei. Cine a trecut însă în Dobrogea și a umblat, de pildă, pe drumuri pline de soare, prin liniștitele văi și dumbrăvi din jurul Niculițelului, a auzit-o. Oamenii din partea locului îi zic «greierele gras». Îi zic gras, pentru că e mai mare decît greierele obișnuit, cu care de altminteri nu seamănă la înfățișare. Îi zic «greiere» din pricina cîntecului, care aduce cu al greierului. Are un cîntec tremurat și sonor, — care se înalță însă ca un țipăt de fanfară deasupra dulcei și sfioasei melopei a greierului. Cînd l-am auzit întăi, pe cînd mergeam cu trăsura pe un soare fierbinte, venea răzbătător și fără întrerupere de la mare depărtare. Cu cît ne apropiam de sat, cu atîta mai sfredelitoare se învîrtea în aer chemarea lui. Cînd trecurăm pe lîngă copacul bătrîn în care își alesese sălaș, vibrările lui stridente erau cu mult mai presus decît huruitul roților și clopotele cailor.

In patria lui Daudet, cea plină de soare, după cît spune învățatul naturalist, cîntecele «greierilor grași», de cum se ridică soarele, sînt un fel de fierăstrău care scîrțîie neîntrerupt și-ți alungă odihna și liniștea.

Cu tot cîntecul lor aspru și supărător, greierii aceștia ai fabulei antice sînt gîngănii blînde. Stau liniștiți în copacii lor și-și văd de hrană, căci și ei agonisesc. Fac un fel de crestături pe rămurele, unde se adună mîzgă dulce: lucru bun pentru arșițile verii. Ciudat este însă că, ce adună ei, munca lor, vin furnicile și-o fură. Se știe că harnicile furnici sînt strașnici hoți întăi de toate. Gospodinele care fac dulcețuri, compoturi și alte bunătăți, știu multe în privința aceasta. Sufăr și cicadele năvala hoațelor. Le trag de aripi, le

înțeapă, le neliniștesc în cîntările lor și le fură agonisita.

Iată dar cum se dă pe față o minciună care de veacuri stăruiește.

Cîtă nedreptate a îndurat biata gînganie cîntăreață! Cîte rînduri de copii, în străvechea Indie, în luminoasa Eladă, și de atunci în toate ținuturile noastre, — n-au murmurat povestea greierului și-a furnicii, a furnicii strîngătoare și a leneșului greier! Și iată că după mii de ani se dovedește că furnica e hoțul, și cîntărețul e cu cinstea și cu munca!

Greierele ținuturilor noastre e un gîndăcel negrulucios cu cap mare și cu mustăți lungi. In livezile liniștite, în fînațurile pline de soare, de cum dă căldura lunii mai, el își începe cîntecul. Iarba e fragedă, florile pomilor au căzut, înfloresc salcîmii și teii; sfios și dulce își tremură greierul cîntecul mărunt în dulceața primăverii: e o melodie înceată și monotonă, parcă slăvește liniștea și aerul limpede: parcă tremură pe o strună de aur.

Prin verdeața bogată a grădinilor, greierușii cei mititei, numai ca niște puncte albe, izvorăsc din ouă în număr nesfîrșit. Dușmanii îi pîndesc pretutindeni, furnicile mai ales îi prigonesc de moarte și-i stîrpesc necontenit. Din cei mulți, puțini scapă, — ca să cînte, cînd le vine vremea, slava naturii și-a lui Dumnezeu. Nu fac nimănuia nici un rău, nu aleargă «cu lacrimi pică» și nu împrumută de la nimeni nimic, nici nu răpesc; trăiesc și adună și ei din bielșugul pămîntului, cît e vreme prielnică; pe urmă adorm subt o brazdă, sub frunze uscate, și lasă să treacă peste ei tristețile toamnei și visurile de spaimă ale iernii.

Vra să zică ş-acestora furnica le e duşman de moarte. Vra să zică ş-aici cîntăreţului i se face nedreptate, şi hrăpareţul strîngător se bucură de cinste, ba i se fac şi ode de către confraţii întru cîntec ai greierului. Şi cu toate acestea, de mii de ani şi bietul greieruş cîntă împotriva minciunii acesteia ş-a nedreptăţii. Nu-l auzim numai în cîmpuri: se aşează uneori într-un colţ al unei case vechi, sub vatra caldă, şi tîrîie încet şi trist, parcă spune o poveste de demult, parcă vrea să ne aducă aminte de frumuseţile primăverilor ş-a tinereţilor. Cîntă astăzi, a cîntat ieri, pe cînd străbunii noştri, copii fiind, ascultau basmele lîngă vatră, gînditori şi cu ochii mari; a cîntat şi mai demult, în vremuri tulburi şi întunecate, pe cînd pămîntul acesta al nostru era în tinereţile lui, pe cînd oameni nu erau, şi cînd, după cum spun cercetătorii, singurul viers sfios şi dulce în tăcerea imensă a naturii era cîntarea greierului. Dulce şi tristă, melopeea bietului greieruş parcă vine din trecutul veşnic şi tremură spre întunecatul viitor. Se va stînge poate şi ea odată, dar va fi trăit cu noi, cu tinereţile şi cu visurile noastre. De aceea, ar trebui să dispară din cărţile copiilor noştri vechea minciună a *greierului ş-a furnicii!*

VREMURI VECHI

Domnul Serafim Ionescu a tipărit de curînd o carte despre serbarea care a avut loc la Fălticeni, cu prilejul împlinirii a 70 de ani de la întemeierea şcolii de băieţi. Partea cea mai interesantă din publicaţia domnului Serafim Ionescu este istoricul şcolii, conferinţă rostită de domnia sa la serbare.

Şaptezeci de ani de viaţă a unei şcoli primare! Vîrstă respectabilă, căci şcoala fălticeneană, începută de patriotul Neofit Scriban, e una din cele mai vechi şcoli publice din Moldova!

Totuşi, prietinul care se află acuma lîngă mine, sceptic şi plin de contradicţie, observă zîmbind că nu şcolile elementare, ci «Universităţile» din Apus de demult au împlinit de zece ori vîrsta vechii noastre şcoli... Universităţile din Paris şi Oxford, din Salerno şi Bolonia au împlinit ori împlinesc respectabila vîrstă de şapte veacuri. Pe vremea celor dintăi voievozi ai noştri, cînd trăiam în sălbatic întuneric şi-n vajnic război pentru Moşie, la Universitatea din Padua învăţau Dante, Petrarca şi Tasso.

De mult înfloreau artele în cetățile țărilor apusene, și strămoșii noștri cu bărbi și plete mari nu știau să scrie decît cu vîrful paloșelor. Ei știau să mugească cu ochii crunți în harțuri, pe cînd coconii îmbrăcați în catifele deprindeau retorica, cu zîmbete fine și gesticulații alese, în vechea Luteție și în Cetatea Eternă.

Ce însemnează cincizeci ori șaptezeci de ani, față de aceste glorioase instituții care țineau odinioară piept regilor și papilor și se bucurau de nenumărate privilegii, ca adevărate și nobile lăstare ale civilizației antice!

Sîntem prea grăbiți cu aniversările. Ce avem de sărbătorit? În înfrigurata noastră viață, în salturile și transformările repezi pe care le-am făcut, avem iluzia unei mari depărtări, cînd privim în trecut. Sîntem întrucîtva ca americanii, care au făurit cu iuțeala unui expres pretutindeni ceea ce vechea Europă cu amar a cîștigat în veacuri trudnice. Ceteam nu știu unde despre grozava gălăgie pe care o fac americanii din Nord cînd dau peste vreo antichitate, o casă de cincizeci ori o sută de ani, o piatră ori o armă din celălalt veac... O pun sub sticlă, și Barnum își începe trîmbițările lui! Pentru ei, opt sute ori o mie de ani sînt infinitul în timp. Un oarecare savant de la o Universitate din Chicago, ori de aiurea, pusese mîna pe niște rămășiți ale vechiului Egipet, și le expusese într-o vitrină, ca să le poată admira toată lumea și să se extazieze față de vechimea lor. Pe un carton mare, savantul profesor scrisese cam aceste vorbe: «Aici vedeți cele mai vechi lucruri din lume, lucruri de pe vremea piramidelor Egiptului, vechi de o mie de ani!»

Sentimentul acesta față de lucrurile noastre vechi îl avem și noi. Le considerăm foarte vechi. Tot ce a fost al trecutului a dispărut ca de un potop ori un incendiu. Nu mai există urmă nici de străzile, nici de așezările, nici de îmbrăcămintea de acum o sută de ani. Începe a ne părea vechi și războiul din 77, și Unirea. E o iluzie. Căci cunosc eu mulți oameni care erau flăcăiași pe vremea revoluției de la 48, și într-un sat de lîngă Fălticeni am cunoscut acum cîtăva vreme pe un țăran cu numele Volintiru, care pe vremea revoluției lui Tudor Vladimirescu era în vîrstă de 40 de ani! — Cu toate acestea ce grozavă depărtare de pe vremea pandurilor și a Eteriei!

Nu-i de mirare. Depărtare este, în adevăr. Noi, de o sută de ani, ducem o viață de zbucium, de înfrigurare, cel puțin la orașe: pe cînd în Apus de mult civilizația și liniștea s-au așezat deplin. Noi în scurt timp a trebuit să facem drumul cel lung, de veacuri, al apusenilor.

Zadarnic (spun eu prietinului meu), zadarnic zîmbești și disprețuiești începuturile noastre. Toate ale noastre prind a fi vechi în adevăr. Zadarnic privești necontenit spre Apus și cauți acolo puncte de comparație cu manifestările vieții noastre. Firesc și drept este, comparația s-o faci tot cu noi, cu ce am fost ieri și mai înainte.

Deci, bunul meu amic, ia și petrece cu ochii minusculul istoric al neînsemnatei școli fălticenene. Cetește și-ți închipuie că n-au trecut de-atuncea șaptezeci de ani, ci cu mult mai mult, — atîta cît trebuie să te adîncești într-un veac de barbarie în care nu era nici o școală în toată țara Moldovei. Veac de barbarie. Stăpînirea de la Iași, împinsă înainte de ideile nouă ale tineretului, hotărăște la Fălticeni în-

temeiere de școală, cum hotărîse și-n alte părți. Dar numeroasa boierime a tîrgului, cinstita boierime cu bărbi mari, cu ciubuce și cu giubele, se adună în divan și face o întîmpinare grabnică, precum că dumnealor nu le trebuie școală... Ce nevoie este de învățătură? Odraslele boierești, singurele care au nevoie de lumină, învață acasă cu dascăli plătiți. Tot aceeași boierime în curînd cere ca învățămîntul feciorilor de boieri să fie deosebit de al celorlalți copii ai prostimii, căci feluritele dobitoace nu se hrănesc cu același soi de hrană...

Fără îndoială sînt foarte departe vremurile acestea! În ce pustie, în ce răceală, în ce tristeță a căzut Neofit Scriban, începătorul școlii! Și cu ce inimă, cu ce vorbe calde a deschis el casa de luminare a poporului! Rîvna și dragostea de cultură, înțelegerea vremurilor nouă, conștiința națională, toate tresar în glasul lui, într-o cuvîntare care ar face și azi mare cinste unui prelat... Dar începuturile sînt grele și boierimea provincială știa altele...

Urmașul lui Neofit Scriban, unionistul Neculai Verdeanu, cît stă în Fălticeni, în fruntea școlii, simte în juru-i țepile de arici ale celor mari. Stăruința lui în școala fălticeneană este o suferință neîntreruptă și-o luptă îndîrjită.

Era în veacul acela de durere și de întuneric cînd poporul gemea sub povara boierilor, cînd deputații țărani în divanurile ad-hoc erau fulgerați cu grele vorbe pentru că îndrăzneau să ceară răscumpărarea norodului, răscumpărarea moșiei pe care o lucraseră generații nenumărate și pe care strămoșii lor o apăraseră bucățică cu bucățică și-o plătiseră cu sînge. Era vremea cînd stăpînii vremelnici, urmași ai unui veac de umilire și de rușine, de și vedeau lumina revărsîndu-se în toate țările lumii, stăruiau să păstreze robia și întunericul în pămîntul nostru și în nenorocitul popor romînesc.

Era în vremea cînd puțini oameni luminați se îmbrățișau frățește și luptau pentru o unire a vechilor țări romînești despărțite și învrăjbite.

Neculai Verdeanu, învățătorul fălticenean, lucra pentru unire. În casa, în școala lui, erau adunări, sfaturi, îndemnuri și încurajări. El lupta cu cuvîntul, cu prietinii, cu foștii lui elevi. Și ani de zile pentru aceasta a fost hărțuit, hulit, umilit; ani de zile a luptat cu semeție; și la urmă a izbîndit deplin și s-a mîngîiat, cînd s-a făcut unirea și-a venit Domn Cuza-Vodă.

Dragă amice, am sărbătorit și eu aniversarea uneia din cele mai vechi instituții de cultură din țară; am sărbătorit cu suflet mișcat școala aceasta de demult, din vremuri uitate, de întuneric, de neștiință, de silă și arbitrar. Începutului ei se datoresc școlile de azi, bibliotecile, obștiile și băncile poporului, care ca valuri umflate bat la poarta viitorului...

Văd că te uiți ciudat la mine: așa ceva parcă nu prea a ajuns la știința dumnitale. Apropie-te de mulțime și-ți dă sama. De ieri, de anii trecuți, de cînd n-ai mai cercetat satele, a trecut foarte multă vreme!

CĂRŢILE DESPRE MOLDO-VALAHIA, A LUI M. CARRA ŞI G. LE CLER

În cel din urmă sfert al veacului XVIII, un străin, *M. Carra,* care a fost preceptorul copiilor lui Grigore Ghica-Voievod, scrie o carte *despre Moldo-Valahia.* De la înălţimea civilizaţiei care produsese pe Voltaire şi pe Rousseau, cu oarecare cruzime îşi bate joc de poporul moldo-valah.

După morala socială a acelor vremi, numai oamenii îmbrăcaţi în mătăsuri şi aur erau poporul; iar mătăsurile îmbrăcau în ţinuturile noastre o turmă de boieri decăzuţi, un furnicar de greci mişei şi conrupţi. M. Carra priveşte de sus şi are vorbe dispreţuitoare pentru acest *popor.* Mulţimea inconştientă care umple cîmpiile şi văile n-are nici un interes pentru el; e literă moartă; de ea nu se ocupă. Săracii robi ai pămîntului, «posomoriţi şi melancolici», locuiau pe atunci în adunături de bordeie răspîndite ici-colea, într-o vale, într-o pădure. Ei produceau toate bogăţiile ţării; ei lucrau pentru *ceilalţi.* Din pămîntul pe care-l lucrau pentru ei abia scoteau ce le trebuia, de frică să nu le răpească stăpînii prisosul. Stăpînii căutau ca nenorociţilor să nu cumva să le rămîie mai mult decît le trebuia ca să nu piară de foame.

În oraşe neîmprejmuite cu ziduri, oraşe care erau mai prejos decît cele mai ticăloase sate din Franţa ori din ţara nemţească, locuiau cei ce nu plăteau dări, cei ce sugeau ca lipitorile pe ticăloşii ţărani. Carra nu vede decît greci în toate părţile; boierii de baştină se stînseseră în faţa invaziei Fanarului.

Grozavă sălbătăcie, cumplită mizerie. Nicăieri aşezări; nicăieri gospodării. Vitele cresc şi trăiesc pe cîmp: iarna îndură geruri şi viscole, şi din cînd în cînd se apropie de stogurile de fîn şi de bolovanii de sare.

Hoţii cutreieră în toate părţile. Nu-i lege; nu-i judecată. Cu un fel de spaimă descrie francezul cum domnitorul însuşi primea mită, şi azi dădea dreptate reclamantului; mîni, pentru bani, uita hotărîrea de azi şi da dreptate pîrîtului. Ca o haită de hiene umblă toţi slujbaşii, de la Domn, care era un vechil conrupt şi fără inimă, pînă la cel din urmă vătăjel. «E un rob ticălos, zice străinul despre Domn; un rob ticălos îmbrăcat în haine de prinţ, care lasă omorurile şi hoţiile nepedepsite pentru cîteva sute de galbini, atît de mare e lăcomia şi neştiinţa barbară a acestor suverani vrednici de rîs.» Totul se vinde: conştiinţa, sufletul, părinţii, femeia.

Era o ţară sălbatică şi nenorocită Moldo-Valahia la sfîrşitul celui de al XVIII-lea veac. Era o ruină. În palatul lui domnesc, Vodă trăia întocmai ca un arendaş din vremurile noastre: odăi goale; într-un colţ o masă, cîteva divanuri, cîteva tacîmuri proaste într-un dulap. Geamurile de la ferestre sparte şi cîrpite cu hîrtie. Toate bogăţiile stau închise în lăzi ferecate, gata în orice clipă de bejenie...

Şi ce lume ridicolă a văzut M. Carra! Ce ridicol era acest popor moldo-valah — adică stăpînii turme-

lor amărîte din cîmpie. Trăiesc într-o lene necontenită, îmbrăcați în straie largi și grele, veșnic duși de subțiori, veșnic somnoroși. Mînîncă mult mîncări ciudate, grecești și turcești, se îmbată, joacă și se ceartă. Cînd nu fac asta, toată ziua moțăiesc pe sofalele lor, cu picioarele încrucișate.

Și în ce țară se petreceau toate acestea ! Carra mărturisește că a văzut toate ținuturile Europei, dar nu cunoaște nici o regiune în care să fie așa de minunată împărțirea șesurilor, a dealurilor, a munților și a bogățiilor firești. «Natura e mai mare și mai măreață în Elveția, zice el, dar aici e mai blîndă și mai frumoasă.»

Cît de mult regretă francezul că aceste ținuturi sînt locuite de un popor așa de decăzut ! Nici nu-și închipuie că asemenea bestii ridicole ar fi în stare să creieze o țară orînduită și o civilizație. Se gîndește că ar fi bine ca regiunea să fie încorporată la țările nemțești, să fie colonizată cu oameni vrednici din Apus — rămînînd de bună-samă ca indigenii, parte să fie alungați, iar parte vînați ca fiarele, așa cum obișnuiau de pe atunci a face popoarele civilizate în Tasmania.

Cartea lui Carra e plină de ironii și indignări. O pornire de înduioșare avea poate străinul numai cînd vorbea despre vechea vrednicie a acestui popor, despre isprăvile lui războinice în luptele cu păgînii, întru apărarea legii și a Moșiei. In pornirea aceasta nu intra și înțelegerea, căci nu-și putea închipui omul că robii pămîntului moldo-valah și «baronii» aspri de la 1400 erau un zăgaz de care se izbeau valuri furtunoase ; și că la spatele zăgazului aveau răgaz popoare mai fericite să se așeze, să se întărească, să învețe și să se civilizeze. La aceasta nici nu se putea gîndi : curiozitățile prezentului erau mai izbitoare ;

oamenii în mijlocul cărora trăise erau drojdii ale Bizanțului, și însuși Vodă îl înșelase și-i rămăsese dator cu bani.

La 1866, un alt francez, *G. Le Cler,* tipărește o altă carte despre *Moldo-Valahia,* care pare o urmare a celeilalte, în ceea ce privește starea civilizației și societatea conducătoare.

Le Cler, om distins, a trăit mai îndelung în ținuturile noastre și și-a dat foarte bine sama de Moldo-Valahia.

Acest al doilea cunoscător al nostru nu ne privește de sus ; e produsul altei civilizații, al altei societăți, vorbește cu înțelegere despre adunătura de oameni de la Dunăre, și are o pornire de milă adîncă pentru turma celor obijduiți, batjocoriți și flămînzi.

Cartea lui e foarte interesantă azi pentru noi.

Au trecut de pe vremea aceea numai patruzeci și ceva de ani. Nu erau pe atunci drumuri, nu erau orașe, nu putea găsi străinul nici cea mai mică înlesnire a Occidentului. Bucureștii era o imensă mahala neorînduită, plină de noroi, în care oamenii umblau încălțați cu cizme pînă la genunchi. Satele, locuințe de troglodiți. «E mai ușor, zice el, să faci o campanie în Occident, decît o simplă călătorie în aceste țări.»

Le Cler nu mai vorbește de greci, ca M. Carra, ci de o clasă conducătoare leneșă, conruptă, străină de cel mai elementar simț moral.

E un moment de criză vremea aceasta. In lumea orientală, deodată apar formele nouă ale Apusului. Speculatorii dărîmă din toate părțile averile boierimii decăzute. Ciocoii, urmași ai lumii pe care o descrisese Carra, îmbrăcați în straie strîmte își urmează nără-

vurile, fac tot ceea ce nu-i oprit, își permit tot ceea ce pot tăinui...

În cele mai multe părți ale țării trăiește o populație cufundată într-o mizerie îngrozitoare, bîntuită de boli și alcoolism.

Poporul lui Carra e același. Și-a schimbat numai puțin numele și hainele. El duce înainte destinele acestei țări și nenorocirea noastră. El e funcționarul care calcă legile în picioare, care ia mită, care asuprește, care-și bate joc de toate. El e imoral în căsnicie ; el se divorțează des și cu ușurință ; el îndură rușine și umilință, primește să-l înșele femeia, adesea îi cere aceasta din interes.

Cît s-au schimbat lucrurile de-atunci ! Avem orașe moderne, drumuri de fier și fabrici. Am adus din Apus tot ceea ce a produs industria. De bună-samă că azi, văzînd această țară, Le Cler s-ar minuna grozav. Ar călători ușor, ar avea hoteluri bune, ar mînca destul de bine și scump, apoi, ca om deștept, ar căuta să-și dea samă de toate, ar cerceta vechile bordeie și vechea mizerie.

S-ar gîndi poate că tot a rămas o disproporție între orașe și sate, că industria Apusului a înlesnit viața, dar în suflete n-a înaintat civilizația cu iuțeala unui tren expres.

Firește că lumea de la 1864 s-a prefăcut adînc. Au ieșit din popor legiuni de oameni noi ; mulți din vechiul *popor* de bizantini s-au dat la fund. Dar orașele au absorbit toată bogăția țării ; dar lumea pripită și lacomă nu și-a schimbat decît puțin sufletul.

Oamenii de afaceri, cu suflet sălbatic, de pe vremea lui Carra au stăruit pînă pe vremea lui Le Cler. Civilizația e un proces sufletesc, în afară de abur și electricitate. Nu mai cunoaștem nimic azi din sălbaticele peisagii de odinioară ; dar în suflete simțim dușmănia, viclenia și cruzimea animalelor prădalnice. De aceea satele au rămas așa de mult în urma orașelor, de aceea gem încă robi în întunericul cîmpiilor, de aceea strigă încă nedreptățiți pe toate drumurile.

Cîteodată mă gîndesc că înțelepciunea lui Ștefan cel Mare și Sfînt a fost nenorocirea noastră. Datorită lui am fost o țară relativ liberă. Mai bine am fi fost distruși politicește. Norodul ar fi gemut sub călcăiul străinului, dar n-ar fi avut asupra lui putreziciunea levantină ca o lepră. Din robie și din amorțire s-ar fi deșteptat ca popor de țărani, fără clasă stăpînitoare, fără urmașii celor care înspăimîntau pe francezul Carra. Printre buruienile acestea orientale, cu greu își fac loc florile sfioase ale adevărului și dreptății.

UN PRIETIN AL NOSTRU

Pe la jumătatea veacului trecut, Wilhelm de Kotzebue, un artist străin care scria nemţeşte, a fost adus de împrejurările vieţii în năcăjita noastră Moldovă.

A cunoscut Iaşii de la 1850 şi alte tîrguri, cu boierii în decădere, care jucau cărţi şi-şi pierdeau moşiile, ori le lăsau să se ruineze în mînile arendaşilor străini; a cunoscut conrupţia slujbaşilor noştri; sărăcia şi durerile ţărănimii. A umblat pe drumuri rele şi sălbatice, a trecut riuri fără poduri, a rătăcit printr-o întreagă ţară înapoiată. A cunoscut Slănicul, care era pe atunci un campament de barbari nomazi parcă, a văzut iarmarocul de la Fălticeni, cu nemaipomenitele-i înghesuieli de străini, de ţărani şi de tîrgoveţi; a trecut şi pe la mănăstirea Varaticul, unde l-au impresionat dureros fetele de boier făcute cu sila călugăriţe, fiinţi cu viaţa zdrobită şi stearpă, petrecînd o tinereţă neînfrînată şi ajungînd la o bătrîneţă pustie.

Acest om era un artist de samă şi ne-a cunoscut bine. Adevărata artă presupune simpatie. Toate mizeriile şi scăderile noastre le-a privit cu îngăduinţă. Pe lîngă asta a ştiut să vadă şi calităţile fundamentale ale unui popor inteligent, cu obiceiuri blajine şi patriarhale. A înţeles şi pricinile suferinţelor noastre; poporul cel mare, bun şi muncitor nu putea fi făcut vinovat pentru întunericul în care zăcea; pentru jaful banului public, pentru conrupţia slujbaşilor; pentru desfrîul şi lenea celor bogaţi, pentru năvala străinilor hrăpăreţi şi energici.

În dragostea pe care ne-o arăta acest străin, a găsit cuvinte calde, cu nădejde într-un viitor mai bun. Într-adevăr, timpul, care tămăduieşte toate, a prefăcut şi a dres multe; a ros pătura aceea suprapusă, urmaşă a levantinilor veacului al XVIII-lea, pe care au descris-o aşa de aspru şi aşa de crud alţi străini trecători pe la noi, — chiamă la viaţă şi la deşteptare poporul; şi, arătîndu-ne încercările altora şi năcazurile noastre, ne dă învăţăminte pentru căile viitorului.

Din cele ce-a văzut în ţara noastră, Wilhelm de Kotzebue a alcătuit două cărţi: una, *Descrieri şi Schiţe din Moldova* şi alta, un roman de moravuri, *Lascar Viorescu*. Amîndouă sînt scrise foarte vioi şi cuprind lucruri interesante, dintr-o lume de acum şaizeci de ani, care a rămas numai în amintirea bătrînilor. Paginile acestea frumoase despre noi puţini le cunosc: traducerile făcute acum 20—25 de ani în Bucureşti nu mai circulă. Ar fi bine să le vedem iar în mînile tinerimii: sînt lucruri scrise de un prietin al nostru. Cînd vor învia însă aceste traduceri, aş dori să le vád într-o haină mai de sărbătoare. Paginile lui Kotzebue merită o limbă mai romînească; ele cer de asemenea şi o cunoaştere a obiceiurilor şi vieţii Moldovei. În traducerile care s-au făcut, am văzut de multe ori cu mirare că tălmăcitorul romîn stă la îndoială şi nu ştie despre ce e vorba, în faţa unor lu-

eruri pe care autorul străin le-a văzut şi le-a cunoscut bine. Traducătorul nu ştie ce e o «traistă», ce e «mujdeiul», ce e un «bocet» şi altele; traducătorul nu ştie cu alte cuvinte romîneşte; de aceea nici ţăranii noştri, săracii, nu grăiesc romîneşte în traducere; şi nu sînt ei de vină, nici Kotzebue bine înţeles. Autorul neamţ cunoştea lucrurile şi oamenii de la noi mai bine decît le cunoaşte anonimul romîn pămîntean; de şi mă îndoiesc dacă e romîn şi pămîntean. Unul era un artist: cestălalt nu e nici traducător.

Cetind întîmplările tînărului şi simpaticului boier Lascar Viorescu, între icoane cu credinţă zugrăvite, între figuri adevărate, descrierea lui Enache Puricescu mi s-a părut mai mişcătoare. Boierul acesta blajin şi bun, cinstit şi primitor care duce o viaţă ticnită la ţară, în căsuţa lui, pe pămîntul părinţilor, între ţăranii cu care se poartă blînd şi-i socoteşte ca fraţi, — e o figură care nu mai trăieşte pe pămîntul nostru. A trecut în lumea umbrelor. Poate nici n-a existat vreodată. Totuşi scriitorul i-a dat viaţă şi tipul boierului acestuia bun va rămîne ca o licărire blîndă în noaptea trecutului. Din liniştea lui (de şi el nu va fi bucuros), îi vor scoate numai cei ce vor să învie «epoca adevăraţilor boieri cu care ţăranul trăia bine» şi care vor voi să dovedească drepturile marei proprietăţi şi ticăloşia la care ne va duce fărîmarea pămîntului între muncitorii ţării.

Dar pe lîngă Enache Puricescu şi celelalte, se vede un lucru mai interesant pentru stările noastre economice: că cei care trăiesc cu adevărat şi lucrează, că cei care se zbat şi se luptă, nu s-au prea schimbat. Şi de aceea a rămas un fir neîntrerupt şi o stare de lucruri de la 1850 şi pînă azi.

Ţăranii şi frumuseţile naturii nu s-au schimbat, cum zice aşa de bine domnul Maiorescu, vorbind tot de scrierile lui Kotzebue.

Dar sînt şi alţii pe lîngă umbra dispărută a lui Enache Puricescu şi pe lîngă ţăranii care au suferit şi sufăr.

Iată doi epitropi ai tînărului Lascar, plecat în străinătate de copil şi întors acasă om cu judecată. Sînt oameni alcătuiţi dintr-un material mult mai rezistent decît blajinul boier Enache. Sînt necinstiţi şi răi; prefacerile care au urmat nu i-au schimbat; îi avem şi azi printre noi, tot aşa de înarmaţi şi tot aşa de primejdioşi.

Tînărul întors de la învăţătură îşi găseşte afacerile tare încurcate, iar casa părintească şi moşia pe mîna unui arendaş, într-o stare de ruină înspăimîntătoare.

Prin cîte năcazuri trece Lascar Viorescu, cum se încurcă în laţurile şireclicului, şi cum se zbate ca o biată gîză într-o reţea de painjen! Simţim şi vedem toate peripeţiile ruinării unui fecior de boier, cu atît mai bine, cu cît nu sînt lucruri care «au fost odată», ci lucruri care sînt încă. E plină ţara noastră de pămînturi lăsate în părăsire, ori pierdute, ori încăpute pe mîna arendaşilor, — ca şi la 1850.

Au fost la noi mulţi oameni ca Lascar Viorescu, băieţi drepţi, suflete dornice de schimbări, care au venit în lumea noastră veche visînd să prefacă ceva, şi au rămas neputincioşi pentru că n-aveau tărie.

Lascar Viorescu al lui Kotzebue e un moldovan fără energie. Ca dînsul sînt foarte mulţi şi astăzi. Scriitorul îl îndrumă cătră o nouă viaţă, la sfîrşitul cărţii lui, dar nu ne spune nimic hotărît. E adevăr că nehotărîrea a rămas caracteristica fundamentală a multor boieri moşieri, de la 1850 pînă azi. Oamenii de

afaceri străini, oamenii noştri noi, aspri şi lacomi, au dărîmat generaţia lui Lascar Viorescu şi a urmaşilor lui ; dărîmă şi azi pe cei din urmă. Şi Lascar Viorescu însemna un suflet generos, şi desigur că a fost dintre cei care au luptat pentru Libertăţi şi pentru Unire. Intre urmaşii levantinilor lui Carra, Lascar Viorescu era un element preţios pentru progresul ţării noastre. Vremurile însă nu l-au găsit tare şi l-au îngenunchiat...

Mulţi străini au trecut prin ţările noastre şi au vorbit despre noi. Nici unul însă n-a pătruns aşa de bine în sufletul nostru cum a pătruns Kotzebue ; nimeni n-a văzut aşa de limpede şi n-a judecat aşa de drept. Am găsit în paginile lui amănunte ale vieţii noastre şi caracterizări care m-au uimit. Dar şi dintre romînii care au vorbit despre poporul lor sînt puţini care l-au ajuns pe Kotzebue. Unul vede lucrurile în fugă, ca un călător grăbit şi străin, altul se sfieşte să intre în mijlocul poporului ori nu vrea, nu ştie să-i vorbească, ori nu-l înţelege. Fratele acesta al nostru, cu toate ale lui bune şi rele, e pentru el un mormînt închis. Însă neamţul acesta venit de pe depărtate ţărmuri, a avut două mari daruri : a fost un artist, ş-a avut un suflet generos. Sufletul şi ochiul unui artist sînt instrumente cu mult superioare sufletului şi ochiului unui cercetător rece, care priveşte şi judecă după formule şi reduce toată lumea înconjurătoare la personalitatea lui şi la teoriile lui : cu atît mai rău pentru lumea înconjurătoare dacă nu răspunde prevederilor lui. Sufletul artistului tresare în faţa noutăţilor vieţii ; în ochiul uimit se întipăresc nesfîrşite şi bogate variaţii, şi dacă inima bate pentru tot ceea ce poate face mai bună lumea asta şi pentru ce poate micşora nesfîrşitele dureri

omeneşti, atunci găseşte înţelegere şi iertare la toate. Cu dragostea străbate mai curînd în sufletul omenesc şi-l pricepe mai bine.

Aşa a fost Kotzebue. De aceea ne-a înţeles, a văzut calităţile noastre şi ne-a mustrat blînd pentru scăderile pe care ni le-a văzut. Dar a mai fost ceva care a ajutat la atitudinea lui faţă de noi. Mai întăi venea din Rusia, unde cunoscuse mult întuneric şi cruntă durere, apoi a început a iubi la noi mi se pare, pe una din frumoasele noastre pămîntence ; prin ea ne-a iubit şi pe noi ; şi poate că asta ar fi o explicaţie şi mai simplă a simpatiei lui Kotzebue pentru blînda şi trista Moldovă.

TOLSTOI

Sînt zece ori doisprezece ani de cînd am cetit întăia oară opera de căpetenie a lui Tolstoi: *Război şi Pace.*

Am avut o impresie grozavă, de şi nedesluşită. Pe urmă, cartea aceasta nu m-a părăsit multă vreme; o ţineam sub căpătăi, o deschideam deseori, la întîmplare. Ceteam cîteva pagini, ori ceteam un capitol: eram mulţămit; n-aveam nevoie de «ce a fost», nici de ce «va urma»; puţinul pe care mi-l împrospătam în fugă îmi părea nou, printr-un gest al unui personagiu, printr-un cuvînt, printr-un aspect nou al naturii.

Multă vreme n-am putut să-mi desluşesc impresia ciudată pe care mi-o făcea această operă. Nu găseam în ea sensaţiile rare de stil ale marilor scriitori francezi; nu eram ispitit să învăţ pe derost, ca pe o melodie armonioasă, un capitol, precum am făcut cu capitolul al V-lea din Doamna Bovary a lui Flaubert: «Elle avait lu *Paul et Virginie...*», — cuvinte săpate parcă într-o placă de aramă, pe vecie, cuvinte care aveau un farmec propriu al lor, cuvinte care traduceau într-un chip aşa de artistic stări de suflet ori în-

tîmplări. În cartea scriitorului rus parcă nu erau cuvinte; mi s-a părut că primesc totdeauna impresii direct de la natură.

Întîmplările şi intrigile unui roman, ale unei povestiri, de obicei le uiţi; au fost impresii care au durat un timp, apoi s-au şters, s-au stîns. Mi s-a întîmplat lucrul acesta cu romanele lui Turgheniev de pildă, cu ale lui Dostoievski. După ani şi ani, ceteşti cartea ca pe ceva nou.

Cu *Război şi Pace* a fost altfel. Am intrat cîndva în paginile cărţii aceştia ca într-o ţară. Am văzut peisagii nouă, am auzit vorbind, am privit mişcîndu-se şi lucrînd oameni după oameni; am auzit glas de durere, ţipăt de plăcere, zbuciumul războiului, am simţit liniştea păcii şi a veşniciei.

Am fost şi eu de faţă la multe împrejurări din *Război şi Pace.* Aş putea spune că am impresii personale. De multe ori stau la îndoială: îmi aduc oare aminte de întîmplări ale mele, petrecute în altă parte, în viaţa mea, ori de întîmplări de *dincolo*, din ţara străină în care am trăit un timp?

Mi-a fost dragă Natalşa, fetiţa aceea zglobie şi plină de viaţă. Tot aşa, odată, un prietin îmi mărturisea că a iubit cu pasiune pe Ana Karenina.

Am luat o dată parte la nişte petreceri de Anul-Nou, cu un tineret zburdalnic, plin de iluzii, îmbătat de viaţă. Cu cîtă plăcere îmi aduc aminte de rîsete, de glume, de goana cu săniile, de lumini, de licărirea zăpezii, de cîntecul clopotelor şi-al zurgalăilor de la cai! Şi altă dată a fost o vînătoare, într-un peisagiu de toamnă; şi după vînătoare *copiii* s-au dus undeva, la un *unchi* sfătos şi poetic. Acolo s-au spus poveşti, s-a

băut ceai ; era într-o odaie prietinească, şi moşul a început a cînta din chitară ; şi Natașa a prins a juca uşurel, ţinîndu-şi cu cîte două degete rochia. Dar altă dată, la un bal, cînd s-a jucat o mazurcă nebună, în zuruitul pintenilor, — cu ce ochi am privit eu atunci pe Natașa ! Dar cînd Natașa aceasta a inimii mele a fugit de la părinţi, după un om pe care socotea că-l iubeşte, ca într-un vînt de nebunie... Cîtă patimă, cîtă putere de viaţă !

Şi de prietinul meu, prinţul Andrei, mi-aduc aminte : parcă-l văd ş-acuma, simpatic şi trist, c-un obraz de Hristos ! Era într-o primăvară şi răsufla pămîntul aburi ; brazdele negre-lucii se întindeau pînă în zare, şi cînta ciocîrlia în înălţimi. Ş-un stejar uriaş întinerea pentru a suta oară sorbind din pămînt putere, cu nenumăratele-i ramuri vînjoase îndreptate spre cerul curat. Şi Andrei trecea pe sub stejarul acela, plin de gînduri ca totdeauna. Şi privindu-l de la nişte ferestre, de la al doilea rînd al unei curţi boiereşti, cîteva fete zglobii rîdeau, — apoi s-au dosit după perdele cînd şi-a ridicat el ochii spre ele.

Văd şi pe Maria, sora lui Andrei, cu aeru-i de mucenică. Şi pe bătrînul tată! lor ; aspru, vorbind rar.

Şi iată şi războaiele cele mari ale Corsicanului. Văd bine cumplita victorie a francezilor la Austerlitz. Şi-mi aduc aminte cum la un pod treceau regimente după regimente, amestecate, pedestrime şi cavalerie, şi tunuri, şi în învălmăşeală, un soldat oarecare, un rus resemnat, spunea ceva. Nu mai ştiu ce spunea, dar am impresia că era ceva profund şi ciudat.

Ş-odată, iarna, în luptele retragerii marii armate, la un foc mare de lemne, între soldaţii ruşi, un prizonier francez, mic şi vioi, un parizian care nu mai învăţa a fi trist nici în cele mai grele împrejurări, se încălzea, mînca şi cînta c-o voce subţire :

Vive Henry quatre
Ce roi vaillant
Qui eut le triple talent
De boire, de battre
Et d'être un vert galant !

Ş-un oştean de-al ţarului făcea mare haz. Era puţin ameţit de vodcă şi voia şi el să înveţe a cînta ca franţuzul, şi urla cît putea :

Vivarica
Saravala...

Iar altă dată, un cazac care rînjea larg, cu ochii spălăciţi, spunea cu nepăsare cum a ucis cu toporul pe un soldat francez, cum acesta se ruga să nu-l ucidă şi zicea că-i fecior de general. Şi cazacul rîdea prostește şi-şi arăta toporul şi imita pe celălalt :

— Spunea că-i fecior de *ganaral !*

Şi noaptea aceea în care Andrei, rănit, sta cu ochii spre stele şi se gîndea la măreţia veşniciei, pe cînd un pitic umbla pe cîmpul de război, printre morţi şi răniţi. Piticul acesta era marele Napoleon.

Dar pe Petrea Bezuhov cît de bine mi-l amintesc, pe rusul acesta greoi, frămîntat de neliniști necontenite ! El simbolizează parcă întregul popor slav, atît de ciudat, frămîntat de probleme religioase, de aspiraţii spre necunoscut.

Şi după atita tinereţă a tuturor, a sutelor de oameni care trec prin sute de împrejurări, după atîta zbucium, după atîta vorbă şi frămîntări, după ani şi ani toate se liniştesc. Toate rămîn amintiri, tinereţile au murit, rîsu-

rile au amuțit, — iată pe oameni ajunși de vîrsta care nu iartă, iată-i ducînd viața ca pe o povară zilnică, iată-i împăcați, adică zdrobiți, fără să fi aflat înțelesul și rostul vieții.

— Nu cunosc sfîrșit mai trist decît al romanului *Război și Pace !...* spunea un prietin, și avea dreptate desăvîrșită.

N-am cetit de mult romanul acesta mare al lui Tolstoi. Cînd m-am pus să scriu aceste rînduri, m-am păzit să scot volumele din rafturi și să le răsfoiesc. Nu știu de ce. Ș-acuma am o îndoială : poate lucrurile de care-mi amintesc nu sînt tocmai cele din roman. N-am nici o curiozitate să verific. Se poate să fi amestecat chiar amintiri personale, cu acelea pe care le-am *văzut* în țara aceea străină, unde am petrecut, călăuzit de un mare maistru.

Omul acesta mare, scriitorul acesta care a izbutit să deie cu atîta putere viața întreagă, cu ciudățeniile, vîrtejurile și adevărul ei, scriitorul acesta care nu avea în opera lui nici oameni buni, nici răi, ci oameni adevărați, așa cum sînt ei în realitate, parcă n-a făcut literatură, parcă a secretat viață. A dat cele mai mari opere literare ale veacului, *Război și Pace* și *Ana Karenina,* și pe urmă a devenit cel mai mare creștin.

Retras în pustnicia lui, la Iasnaia-Poliana, se îmbrăca în straie de țăran, cerca să-și lucreze singur cizmele și visa un neocreștinism care ar aduce lumea pe calea binelui, a milei și a iertării. Înrîurirea lui a fost mare ; a stîrnit furtuni în împărăția țarului ; în ceea ce a scris, în retragerea lui, trece o suflare de apostol. Propovăduitorul acesta mare a renegat pe scriitorul de odinioară, pe Tolstoi care scrisese *Ana Karenina* și *Război și Pace.* — L-a renegat și și-a dus viața de sfînt, propovăduind mila și inerția, lucrînd cizme, îmbrăcîndu-se în cojoc și cugetînd la relele lumii în saloanele luxoase ale castelului său ; cu toate acestea, celălalt, scriitorul, își făcea un drum de nemurire în toate sufletele și mințile omenirii. Pentru pustnic, scriitorul era mort ; cu toate acestea scriitorul trăiește, și va trăi. Pustnicul trebuia să nu moară, și cu toate acestea a murit așa de simplu și creștinește, între personagii zugrăvite altădată de scriitor. Bunătatea și creștinismul lui se duc cu el ; s-a dus cu el și cel care a fost cel mai mare creator artist al veacului al XIX-lea.

Pentru mine însă n-a murit. Prietinul meu, cu care am văzut atîția oameni și atîtea împrejurări, trăiește. E tînăr, cît îmi va fi tînăr sufletul. Îl am alături cînd vreau ; atîtea împrejurări extraordinare renasc iarăși și regăsim în jurul nostru pe aceeași minunată Natașă, pe aceeași Ana Karenina, de care s-a amorezat alt prietin al meu, și pe toți care mi-au dat sensația multiplă a nesfîrșitei vieți.

Scriitorii sînt cei mai ideali prietini ai noștri. Prietinul acesta al meu n-a murit !

CETIND «VIESPILE» LUI ALPHONSE KARR

Eram într-o zi, acum cîţiva ani, la o expoziţie a «Tinerimii Artistice». S-a întîmplat ca cei cu care eram tovarăş să vorbească timp de cîteva minute de lucrările expuse. Aceasta se întîmplă destul de rar. — S-a mai întîmplat însă un lucru şi mai deosebit : cineva dintre noi a început să spuie vorbe bune despre unele din lucrări şi despre unii din pictorii noştri. Atunci cel care se alăturase mai în urmă la grup, un doctor foarte cunoscut mai mult prin chinina spiritului său decît prin isprăvile artei lui, a avut o izbucnire aspră împotriva artei noastre de orice fel, apoi împotriva societăţii noastre, apoi împotriva oricărei manifestări, şi însfîrşit a acoperit cu un dispreţ nemărginit întregul popor. «Un popor menit pieirii, zicea domnia sa ; popor de guşaţi.» M-am mirat că doctorul nu-şi poate susţine în asemenea împrejurare reputaţia de om de duh. — M-am gîndit că poate un client al său a fost aşa de «guşat» încît a murit, — ori, ce e mai rău, s-a însănătoşit şi nu i-a plătit, — ori poate nemărginitul dispreţ aruncat asupra acestui sărman popor îşi are obîrşia într-o mîncare nesărată şi arsă, şi într-o ceartă cu bucătăreasa ; mă gîndeam şi scuzam în gîndul meu pe om. Am obiceiul acesta, cu care izbutesc să justific şi să iert toate. Tovarăşii ceilalţi, toţi artişti, dintr-o pricină lesne de înţeles, s-au ridicat cu înviersunare împotriva doctorului. Lesne de înţeles e iar că doctorul nu s-a lăsat convins ; mai lesne de înţeles e că dispreţul lui s-a întreit şi s-a împătrit ; şi era vădit că, aţiţaţi fiind cu toţii, artiştii se simţeau atinşi, iar doctorul îi privea ascuţit, ca şi cum voia să arate anume că nu voieşte să scoată la o parte dintre guşaţi pe cei de faţă. — Dezbaterea era de prisos ; în asemenea împrejurări adversarii găsesc o mie de argumente ; apoi, după cum a spus cineva foarte bine, oamenii discută ceasuri întregi pentru ca fiecare să se întărească mai tare în convingerea pe care o are. Mai cu samă în asemenea împrejurări, discuţia era de prisos : nu erau în dezbatere chestii de idei, fiecare era robul sentimentului. Mi se pare că în dezbateri totdeauna se întîmplă aceasta.

Discuţia de la expoziţia «Tinerimii Artistice» mi-a venit în gînd recitind *Viespile* lui Alphonse Karr. Mi-a venit în minte pentru că în revista aceasta se rezumă istoria politică şi culturală a Franţei timp de zece ani (1840—1850); pentru că Alphonse Karr biciuieşte cu mult spirit fin şi arzător scăderile şi micimile contemporanilor, şi pentru că în revista lui sînt anume lucruri care surprind, lucruri care se potrivesc cu starea noastră. Sînt lucruri curioase : le cetesc şi-mi aduc aminte de discuţia şi de argumentele doctorului. Spusele lui Karr sînt însă înobilate de spirit şi de fineţă.

Romînii sînt un popor de guşaţi, zicea doctorul. Şi de-atunci de cîte ori n-am auzit, în felurite forme tot atît de aspre, aceeaşi batjocură ! Nu sîntem buni decît să fim măturaţi ca un gunoi netrebnic ! — «Romînii

sînt un popor de guşaţi intelectuali, pentru că în această ţară de pildă pictura e o infamie, nici un pictor nu e în stare să zugrăvească un portret; pentru că publicul care vizitează expoziţiile cască gura şi admiră în loc să scuipe; literatura e în aceeaşi stare; Academia nu-şi merită numele, e o adunătură de moşnegi decăzuţi; polemicile de fiecare zi sînt sălbatice, pline de înjurii, şi dovedesc că trăim într-o ţară înapoiată etc...»

Recitesc pe Alphonse Karr: parcă-mi zîmbeşte printre rînduri. Acest scriitor ar trebui să fie cunoscut la noi, de gazetari mai ales. Însă cei care dărîmă în fiecare zi guvernele şi hrănesc opinia publică nu cunosc pe marii lor înaintaşi, cum nu cunosc de pildă ortografia şi punctuaţia. — De aceea se încumetează să facă şi literatură. — Mă grăbesc să adaug că sînt şi puţine excepţii. Lumea cealaltă, care, la noi, ceteşte foarte mult franţuzeşte, ceteşte poate pe un poet sentimental şi palid, care a scris versuri şi romane. Opera lui de căpetenie însă, cronicile lui şi *Viespile,* nu e cunoscută. — Karr, de şi neamţ după tată, e cel mai fin şi mai spiritual francez al vremii lui în gazetărie. E ciudat că în opera-i poetică, de şi francez prin spirit şi cultură, e cel mai neamţ scriitor al francezilor, monoton, sentimental şi vag.

Karr a fost şi un suflet generos, părtaş al ideilor nouă, tovarăş al oamenilor de bine, iubitor al poporului. Era om nalt ş-avea o barbă mare; a fost deputat, însă la sfîrşitul carierei lui de gazetar; n-a fost profesor universitar; îşi cunoştea oamenii vremii lui foarte bine; era cinstit şi leal fără să facă paradă şi n-avea credinţa că e centrul universului. A fost un om care nu şi-a făcut partid, nici n-a slujit în vreun partid. Partidul lui erau prietinii cei mulţi şi necunoscuţi care-i ceteau cronicile şi *Viespile.*

Iată ce zice Karr despre pictura din vremea lui, zîmbind, nu blăstămînd:

«Portretul e o adunătură de doi ochi, o gură şi un nas, care, dacă se întîmplă cîteodată să semene cuiva, are totdeauna nenorocirea că nu seamănă tocmai cu persoana care a pozat». «E curios de observat cum publicul cel mai străin de artă primeşte uşor convenţii: îi arăţi o oarecare mătură verde, publicul consimte fără multă şovăire s-o ieie drept un arbore; îi arăţi ceva care are o rochie, el crede uşor că-i o femeie; o redingotă cenuşie o ia drept Napoleon; un lucru oarecare cu două picioare e un om; dacă lucrul are patru picioare e un cal, un cîne, ori un bou, după coloare. Pui albastru în susul unui tablou, e cer; dacă albastrul e în josul tabloului, e mare. Iată pictori pentru care e plăcut a zugrăvi şi public care admiră.»

Pictura franceză totuşi nu e cea din urmă din lume. Dar nici în ceea ce priveşte polemicile nu sîntem cei mai de jos:

«Domnii Arago şi G. de Pontécoulant, zice Karr în altă parte, amîndoi cavaleri ai legiunii de onoare, savanţi iluştri în lumea întreagă, au scris unul în contra altuia cîte-o broşură, — în care fiecare probează lămurit că adversarul său e un ignorant».

Se vede că toate polemicile urmăresc acelaşi scop.

Alphonse Karr vorbeşte şi despre Academie; arată că foarte deseori această instituţie înaltă chiamă în sînul ei oameni fără nici o valoare. Mediocritatea se întovărăşeşte şi luptă împotriva marelui Hugo.

Şi pe vremea lui Alphonse Karr artele treceau printr-o criză; opere cu renume bine stabilit, artişti în totul preţuiţi nu există decît pentru posteritate.

Dar doctorul, care ne zugrăvea ticăloșia și ne prorocea pieirea, vorbea și despre alcătuirea noastră politică, despre regele democrat din nevoie, constituțional și neresponsabil ; despre reacționarii și liberalii care se urmează la putere pentru un anume scop ; despre demagogii de tot felul ; despre formele multe și vorbele goale deasupra unor lucruri care în realitate nu înseamnă nimic. Vorbele în care-și îmbrăca oratoria doctorul ce avusese parte în ziua aceea de o mîncare nesărată, le trec sub tăcere ; mă grăbesc să arăt cum vorbește Karr despre același lucru în țara francezilor.

Despre regi :

«Pentru un rege azi cuvîntul *a domni* nu e decît un verb auxiliar, ca verbul *a fi;* se poate zice despre el că domnește, ca despre un munte care domnează cîmpia. S-ar putea spune despre el, ce-a spus și La Fontaine :

Puneți o piatră-n locul lui,
Ș-o să-nsemneze tot aceea.

Cine ar putea vorbi însă așa de puțin reverențios despre un rege, care de obicei e încununat ca un Crist : fiecare podoabă a coroanei lui e un spin...»

Dar doctorul meu a vorbit și despre goana după slujbe, și despre partide, și despre noile ministere. Iată și sarcasmele lui Karr, lîngă care nu îndrăznesc să le pun pe ale doctorului :

«Există în Franța o nebunie bizară : toată lumea vrea să facă parte din guvern. Văzut de aproape, lucrul acesta nu pare așa de ridicol pe cît este în realitate. N-o să rîdeți, de pildă, dacă ați vedea pe toți locuitorii unui oraș făcîndu-se cizmari ? Totuși e mai ușor să încalți pe oameni decît să-i guvernezi.»

Despre partide :

«În toate aceste lupte și încercări ale partidelor nu lucrează decît ambiția și lăcomia ; interesele poporului, binele Franței, libertatea, patriotismul nu sînt decît arme cu care-și dau în cap unii altora, arme pe care învingătorul are grija să le azvîrlă după izbîndă, ca să-i fie slobode mînile la ceasul prăzii. E de sine înțeles deci că fiecare șef de partidă și-a vîndut de mai dinainte cînilor vînatul, că nu-i nici o părticică oricît de mică din măruntaiele acestei sărmane Franțe pe moarte și spintecată, care să nu fie însemnată și făgăduită fiecăruia dintre cînii hămesiți care au adulmecat, au gonit și au lătrat ; e înțeles că dacă cei trei șefi de partid ar veni odată la putere, în clipa împărțirii vînatului s-ar găsi mai multe guri flămînde și lacome decît bucățele de împărțit.»

Despre criză și noul minister :

«De zeci de ani, vreo treizeci de oameni dintre care numai patru ori cinci sînt oameni de samă, își dispută și își smulg puterea. În jurul fiecăruia sînt douăzeci de credincioși care așteaptă norocul patronului, ceea ce face în total cam șase sute de oameni pentru care și prin care se face totul în Franța. Din acești treizeci de oameni numai opt pot să fie deodată la putere. În vremea cît stau ei la guvern, sînt numiți guvern *antinațional, — vînduți străinului, — tirani, — obijduitori, — conrupție ;* — trec peste batjocurile mărunte : cei din opoziție se intitulează ei înșiși *adevărați cetățeni, — amici ai poporului, — nădejdea patriei, — virtutea și dezinteresarea, — țara,* și țipă împotriva abuzurilor, pe care în realitate ei nu le găsesc rele decît din năcazul că nu le fac ei singuri. — Cei opt care sînt la putere, cu banda lor, se îmbuibează și sug pînă în clipa cînd cad ca niște lipitori sătule ; — alți opt vin în locul lor. — Cei opt noi veniți moștenesc pe

lîngă putere şi poreclele sus arătate, de *guvern antinaţional, — vînduţi străinului,* — de *tirani,* — de *obijduitori,* — de *conrupţie;* cei opt care au plecat intră în clasa *adevăraţilor cetăţeni, — prietinii poporului, — nădejdea patriei. — virtutea şi dezinteresarea, — ţara.*»

Despre poliţie şi administraţie:

«Ar fi de dorit să se realizeze o utopie: poliţia alcătuită din oameni cinstiţi.»

Aşa, la fiecare pagină, Alphonse Karr îmi aminteşte discuţia aceea în care se prevestea moartea noastră politică şi naţională. — Uneori ţi se pare că cronicarul francez scrie despre stările de la noi numai, în zilele de azi.

Nu-i de mirare. Nu sîntem numai noi pe lumea asta, mai sînt şi alte popoare. Apoi nu sîntem nici cei mai răi, cum strigă de ani de zile oameni care sînt departe de a fi cei mai buni. Pentru unii sîntem răi, pentru pricinile doctorului, pentru alţii cînd nu e vorba numai de dumnealor. Pentru o samă, cînd opoziţia le înegureză lumina lumii. Pentru aceştia devenim cel întăi popor cînd raiul lui Mahomed, întrupat în buget, îşi deschide porţile.

Am cetit de multe ori opera lui Karr. Uneori îmi aducea clipe de amărăciune. Franţa la 1840 era ţară civilizată, cea întăi ţară din lume, şi-şi avea mizeriile ei! Cu cît sînt mai mari în realitate ale noastre, ţinînd socoteală că la noi numai mizeria morală trage în balanţă; binele e prea uşor încă!

Uneori mi-a adus mîngîieri. Dacă Franţa, mă gîndeam, marea şi civilizata Franţă, nu e scutită de mizeriile omeneşti, cu atît mai mult noi, care nu sîntem mari şi nici civilizaţi, nu putem fi scutiţi. Mă mîngîiam găsind infirmităţi şi la alţii.

Nu trebuia să mă bucur, nici să mă întristez: oamenii răi sînt ca buruiana care creşte pretutindeni. Puterea lor însă să nu crească şi să nu stăruiască pînă la sfîrşit.

In loc să încrucişăm braţele pe piept şi să strigăm că vine sfîrşitul, că îndreptare nu este, să ne facem mai bine datoria, luptînd pentru stîrpirea buruienii rele, şi capitalizînd puţin cîte puţin binele.

Mărturisesc că n-am putut pricepe pe doctor, după cum n-am putut înţelege pe nici unul dintre compatrioţii mei care văd la noi rău fără îndreptare, pentru care sîntem cei mai ticăloşi oameni, gunoi bun de măturat de pe faţa pămîntului. Cînd cineva iubeşte cu adevărat pe oameni, cînd îl interesează în cel mai înalt grad afacerile patriei, cînd luptă şi caută tovărăşia celor buni, nu poate să ajungă la gîndul acesta, să dispereze de ţara lui, de poporul acesta bun în care sînt rezerve nemărginite. Cînd a ajuns aici totuşi, două lucruri îi rămîn de făcut dacă e om într-adevăr: să se exileze ori să se sinucidă.

PE MARGINEA LUI «MANASSE»

Cărţile care-mi plac le recitesc din cînd în cînd, firește. Cărţile ne sînt prietini statornici, care ocupă prea puţin loc în căminul nostru. Ne sînt sfetnici şi nu ne contrazic. Cărţile care ne plac sînt şi urne pline de amintiri.

Cînd am tras din rafturi ş-am început a răsfoi drama lui Ronetti-Roman, o pulbere fină s-a înălţat înaintea ochilor mei, şi-n pulbere privind ca-ntr-un vis, îmi precizam o mulţime de amintiri. Ce făceam cînd ceteam cartea acum zece ani? Eram mai tînăr şi mai entuziast, deci viaţa putea să-mi apară mai fericită. La ce mă gîndeam, cînd am insemnat două vorbe cu creionul în josul unei pagini? Ştiu la ce mă gîndeam, şi sînt adierea unei primăveri, cu parfum de toporaşi şi lăcrămioare, cu atîtea visuri într-o lumină de aur! — Intorc alte pagini şi dau peste altă însemnare. Pe aceasta n-o mai înţeleg; e o enigmă; şi parcă mi se strînge inima: e o clipă fericită poate; e o mîngîiere înmormîntată pentru totdeauna!

Dar Manasse, dar Şor, dar Leea, ale căror dialoguri le-am cetit şi răscetit tuturor celor care voiau să mă asculte? Ş-acuma cred poate ca ş-atunci că drama lui

Ronetti-Roman e cea mai bună dramă scrisă în romînește. Şi după toate personajele, îmi aduc aminte cum mi-l imaginam pe autorul lor, c-un zîmbet ironic şi stăpînit, c-o privire nesigură. — Nu l-am văzut niciodată pe Ronetti-Roman; şi nu înţeleg de ce mi l-am închipuit aşa, între Manasse şi Şor, c-un zîmbet ciudat, c-o privire nesigură şi dureroasă.

Fără îndoială că autorul lui Manasse a fost un om care-a suferit. Cartea lui îmi aduce aminte de o întîmplare, care mi-l scoate în lumină aşa, cu privirea, cu zîmbetul, — într-o situaţie de suferinţă cumplită, o suferinţă simbolică.

Eram la Hîrlău într-o dimineaţă limpede de august. Ca ofiţer în rezervă, poposisem acolo cu regimentul şi cu camarazii, mă odihnisem o noapte de un marş obositor, ş-acuma aşteptam în piaţa din mijlocul tîrgului să sune «adunarea».

Vorbeam cu «rezerviştii» mei; ne număram. Aşteptam numai pe sublocotenentul Verlati. Era un june funcţionar din Bucureşti, balan, cu ochii mari şi c-un zîmbet copilăresc. Un «băiat bun» şi foarte simplu. Il cunoscusem puţin şi-n liceu la Iaşi.

— Unde e găzduit? întrebă cineva.

Nu ştia nimeni. Dar unul din noi scoase un strigăt, arătînd o trăsură mare, cu doi cai negri, frumoşi, care grăbea spre noi, duruind înăbuşit:

— Iată-l! Vine ca un crai! A fost găzduit boiereşte!

Aplecată puţin la o parte din trăsură, figura largă şi rumână a lui Verlati rîdea către noi triumfătoare. In gălăgia de glasuri şi rîsete care se iscase, vizitiul opri caii. Verlati se coborî sunîndu-şi sabia, şi îndată după el păşi spre noi un tînăr oacheş cu obrazul ras, îmbrăcat cu îngrijire.

Verlati privi în juru-i. Trăsura trăsese mai la o parte. Tovarăşul lui, prin urmare, avea plăcerea să mai stea o clipă cu noi. Sublocotenentul nostru făcu un gest cu braţele, apoi se opri. Înţelesei că uitase numele gazdei lui. Zîmbii, — şi întîlnii cu ochii zîmbetul tînărului care întovărăşea pe camaradul nostru. Trecu repede între noi şi se recomandă : Ronetti-Roman.

— Domnul Ronetti-Roman, — camarazii mei... zise sublocotenentul în rezervă Verlati, fără să se tulbure.

Camarazii mei, firește, s-au bucurat de cunoştinţă.

— Îţi mărturisesc, zisei eu către tînăr, că nu ştiam că tatăl dumnitale se află la Hirlău... Aş fi venit să-l văd.

— Cînd îi voi spune, are să regrete... îmi răspunse noua noastră cunoştinţă, zîmbind.

Domnul Verlati părea foarte fericit de începutul nostru de conversaţie. Mă întorsei spre el.

— Dumneata, zisei, ai fost cel mai norocos dintre noi... Ai fost oaspetele lui Ronetti-Roman.

— A, da, răspunse camaradul meu, şi sînt foarte fericit. Am fost aşa de bine primit ! Am mîncat bine, am dormit împărăteşte.

— Tata m-a trimes anume, zise tînărul, să aduc un ofiţer în gazdă...

Eu tăcui. Verlati rîdea, rumân la faţă. A mîncat bine, a dormit împărăteşte. A avut o conversaţie plăcută. Îl invidiam.

— Aţi stat mult de vorbă asară ?

— A, da... răspunse camaradul meu. Apoi, ca şi cum îşi adusese aminte de ceva, se îndreptă vesel către tînărul Ronetti-Roman : Bine, frate, eu un lucru nu-l înţeleg : cum puteţi dumneavoastră trăi într-un oraş plin de atîţia jidani...

Eu îi tăiai repede vorba :

— Acum tatăl dumnitale lucrează la ceva nou ?...

— Se pregăteşte să lucreze ceva la iarnă. Vara e agricultor...

Mă gîndesc că domnul Verlati din obişnuinţă a spus o vorbă a lui, — cum unii oameni din obişnuinţă îşi pocnesc degetele. Începui a vorbi cu tînărul Ronetti despre studiile lui în Germania, despre petrecerea lui în ţară şi despre *Manasse*.

Domnul Verlati asculta două vorbe între noi, trecea între ofiţeri, ne dădea ocol cu o satisfacţie neexplicabilă. Într-un rînd se opri şi se folosi de o clipă de tăcere a noastră. Ne întrebă cu multă nevinovăţie :

— Bine, frate, cum poate trăi cineva într-un tîrg ca acesta, plin de jidani murdari ?...

Simţii cum mi se încălzeşte obrazul. Tovarăşul camaradului meu întorsese capul şi privea cu luare-aminte un punct oarecare din spaţiu.

Mă folosii de acest prilej.

— Domnule Verlati, voiam să-ţi spun ceva...

— Mă rog, la dispoziţia dumnitale.

— Între patru ochi.

— Cum pofteşti. Cu cea mai mare plăcere !

Îl trăsei pe domnul Verlati la o parte.

— Ascultă, camarade, îi zisei. Cum văd, dumneata eşti un mare antisemit.

— Un antisemit teroce ! îmi răspunse el privindu-mă cu bunătate. Nu pot să sufăr pe ovrei.

— Aşa ?

— Pe onoarea mea ! Îi simt de la distanţă, cum simte copoiul iepurele.

— Prea bine ; asta am înţeles-o. Dar dumneata ştii la cine-ai găzduit ?

— Da. Dar de ce mă-ntrebi ? (Şi mă privi mirat.) Ştii şi dumneata.

— La Ronetti-Roman.

— Da. Proprietar aici, la marginea Hîrlăului.

— Dar dumneata știi cine-i Ronetti-Roman; cred c-ai mai auzit de el...

Domnul Verlati tăcu. Înțelesei că nu știe cine-i Ronetti-Roman.

— Bine. Atunci poate ai cetit prin gazete despre *Manasse*.

— *Manasse?*... Da. Mi se pare c-am cetit...

Înțelesei că nu cunoaște nici pe *Manasse*.

— Domnule Verlati, dumneata știi că d. Ronetti-Roman e ovrei? Puțin te interesează că acest om e un scriitor; puțin te interesează *Manasse;* dar cred că e interesant să știi că ai fost găzduit într-o familie de ovrei...

Camaradul meu se înroși mai tare din roșu ce era la obraji și mă fixă c-o mutră spăriată, cu ochii holbați. Tovarășul lui ne privea de la distanță, de și părea că nu ne vede. După figura lui văzui că știe despre ce vorbim noi, la cîțiva pași de el.

— Cum se poate! zise înăbușit, repede, Verlati.

— Așa este, răspunsei eu cu blîndeță. Și nu-i așa că te-au primit foarte frumos, te-au ospătat bine, și ai dormit împărătește?

— Da, dar nici prin gînd nu mi-ar fi trecut că sînt între ovrei.

— Ați vorbit despre una, despre alta, de bună-samă; și dumneata, ca și astăzi, te-ai mirat de cîteva ori cum de pot niște oameni ca ei să trăiască între jidanii aceștia infecți de la Hîrlău. Nu-i așa?

— Așa-i! zise Verlati zîmbind stînjenit. Închipuiește-ți! Nu știu ce dracu aveam, că-i tot întrebam...

— Și ei ce spuneau?

— Nu-mi aduc aminte.

— Dar bătrînul ce făcea?

— El asculta numai. Nu știu ce-avea. Sta cu capul rezemat de mînă și tăcea.

— Mă rog, ce fel de om e?

— Nu știu. Mi-a făcut impresia că sufere de inimă... Eu am avut un moș care suferea de cord. Și tot așa ofta adînc... Domnule, dar ce prostie am făcut! Închipuiește-ți! Dar de unde puteam ști!

— Adevărat, de unde puteai să știi...

Tovarășul lui domnu Verlati s-a despărțit de noi parcă mai vesel decît la venire; eu nu-l mai vedeam, căci îmi sta înaintea ochilor un om cu fața pălită în lumina lămpii, cu ochii tulburi, cu răsufletul greu; un om care sufere insulta între ai lui, și se stăpînește gemînd, din superioritate morală ori din lașitate atavică. Grozav tablou, sub lampa familiară, între privirile umede ale femeilor și ochii tremurători ai băieților. În sufletul celui gînditor și palid, și chinuit, se grămădește ură și venin secular, dispreț aspru, neputință tragică. Și toți tac. Iar domnul Verlati, răsturnat în scaun, sătul, cu țigara în gură, cu cafeaua dinainte, se miră de una și de alta, și vorbește cu nevinovăție, fără să bănuiască în ce atmosferă se găsește.

În situația aceasta l-am văzut pe Ronetti-Roman cînd am deschis și-am răsfoit încă o dată pe *Manasse* al lui.

Situația în realitate era și mai ciudată, dacă nu mai dramatică. Vorbind, după un an, c-un prietin, în Iași, am aflat că Verlati, camaradul nostru, n-avea tată la starea civilă — și că nemărturisitul lui părinte era un oarecare negustor ovrei din Iași. Bine înțeles că Verlati nu știa de aceasta, și antipatia lui față de neamul strămoșilor lui era sinceră.

Din întîmplarea aceasta pe care am găsit-o notată în fugă pe volumul lui Ronetti-Roman, se vede că viața e mai fantastică de multe ori decît combinațiile dramaturgilor. Se mai vede că Verlati (pe care e ușor de înțeles că-l dau cu nume schimbat), că Verlati a rămas nedumerit din toată afacerea și conștient de însemnătatea persoanei lui. Cînd se depărta trăsura gazdei, el făcea saluturi afectuoase, cu mîna, tînărului lui tovarăș. Ronetti-Roman, în încordarea dureroasă a tuturor, se gîndea că în fața lui perorează mulțămit și zîmbitor un reprezentant al tinerei Rominii antisemite și netolerante... Se mai vede de aici cît de mare dreptate au partizanii teoriilor de rasă și ai altor teorii.

Am întors foaia ; am închis cartea. Și l-am văzut pe Ronetti-Roman, cu tîmpla plecată pe mînă în ceasul acela penibil. L-am văzut și pe *Manasse ;* ș-am văzut o legiune nesfîrșită în trecut. Ș-am înțeles de ce prin glasul bătrînului *sectar* geme ca un vifor durerea, de ce bătrînul reprezentant al unei rase aprige se cutremură în fața «străinului» și se închide ca-ntr-un zid de netoleranță și ură...

DE CE NU NE-AU PREȚUIT STRĂINII

În țara noastră, din vechi zile, dintre cele două neamuri care-o locuiesc, cel mai numeros a trăit în întuneric, nebăgat în samă, trist și amorțit. În fața soarelui ș-a lumii au stat cei puțini, stăpînitorii.

De obicei, călătorii la noi străbăteau grabnic drumul Țarigradului. Cînd, rareori, se opreau cîteva zile, poposeau la curtea «hospodarului», ori la o casă boierească. Pentru noi mai marele țării era un *Domn,* era *Vodă ;* pentru străinul acela nu era decît un vechil al împărăției turcești. Pentru noi, curtea era ceva măreț și bogat, pentru el era o biată șandrama goală, cu toate covoarele și argintăriile închise în lăzi. Iar boierii și tîrgoveții alcătuiau un neam bizar, înrudit mai mult cu grecii, — cum spun unii, — fără civilizație, cinste și dreptate. Poporul cel mare nu exista pentru grăbitul trecător ; țara, care totuși era a plugarului, o judeca după neamurile acestea ale tîrgurilor. Carra de pildă, la sfîrșitul veacului al optsprezecelea, vorbește cu un rînjet amar despre ticălosul ținut al Moldovei, despre boierimea hrăpăreță și despre un domnitor care, în aceeași afacere, își schimba de mai multe

ori hotărîrea în divan, după bacşişurile pe care i le împingeau cînd un împricinat, cînd altul.

Străinii, şi cei trecători, şi puţinii care s-au oprit un timp, ne-au judecat după pustiile drumuri ale năvălirilor şi după împestriţatul şi mişelul neam al tîrgurilor.

Abia încoace, pe la mijlocul veacului trecut, un Vaillant şi un Kotzebue scriu despre noi simpatic şi cald, — cînd încep a observa că dincolo de cumpenele tîrgurilor mai trăieşte o lume.

Totuşi ştirile pe care putea să le aibă despre noi Apusul sînt puţine şi superficiale. Nici noi nu arătam lumii adevărul. De altminteri aceasta e foarte greu. Şi azi unul dintre noi cu greu ar putea informa Apusul despre stările de lucruri de aici. Dacă nu l-ar informa cu greu, l-ar informa fals. Pentru unii, ţara aceasta e cea din urmă din lume, pentru alţii ea a făcut cele mai uimitoare progrese. Avem o constituţie, un echilibru social, — ar zice cineva ; — avem însă la ţară o populaţie incultă, leneşă, iubitoare de alcool ca negrii. Ar veni însă, cu privirile indignate, un prietin al meu, ş-ar dovedi uşor că toată averea ţării se datoreşte ţăranului, că pentru incultură nu e el vinovat, că vechile neamuri ale oraşelor, care-şi vînd votul şi alcătuiesc un element parazitar, ca clienţii romanilor, sînt marea noastră nenorocire.

Şi aşa mai departe.

Azi, din cînd în cînd, apar articole în gazetele străine asupra manifestărilor noastre de viaţă. Se vede din ele, acum ca şi odinioară, cum ne preţuiesc străinii. Cîteodată articolele sînt scrise chiar de romîni. Aceştia par a ne cunoaşte ş-a ne preţui şi mai puţin. Am văzut scrise de romîni, asupra literaturii ş-a vieţii intelectuale mai ales, lucrurile cele mai fantastice.

Deci nu numai străinii din trecut au fost grabnici călători pe plaiurile frumoasei noastre ţări, — dar chiar romînii noştri. În drumul nostru spre moarte, avem puţin timp să privim în juru-ne, şi cînd privim nu vedem realităţile, ci mai mult elemente ale sufletului nostru. Vedem ceea ce voim să vedem.

Cu toate acestea, cînd se dau informaţii străinătăţii, sînt lucruri care pot arăta ce sîntem şi unde am ajuns. Şcolile, ştiutorii de carte, industria şi comerţul, armata, asistenţa publică — şi toate datele aride ale statisticilor pot ajuta unui cercetător interesat să-şi dea sama despre o ţară. Ş-o stăruinţă mai îndelungată în mijlocul nostru, în oraşe, la ţară, în lumea oamenilor de afaceri, a politicianilor, a intelectualilor, a plugarilor, ar putea alcătui unui cercetător, romîn ori străin, o bază de judecată. — E greu însă să te impui lumii cu atît de puţin, — cu un stat care nu-i alcătuit decît din cîteva sute de mii de orăşeni.

Mă gîndesc la aceste lucruri, — privind cărţi şi pasagii care s-au scris asupra noastră. Paginile cele mai interesante, şi care acum apar ca o curiozitate, sînt cele tipărite la 1875, în franţuzeşte, într-o mare publicaţie enciclopedică. În ele găsesc date reale întrucît sînt oficiale, aprecieri şi tablouri ale străinilor trecători, şi unele ciudăţenii care se datoresc mai mult informatorilor romîni. Datele precise privesc comerţul, agricultura, armata, şcolile. Din ele se vede cît eram de săraci, de mici, de năcăjiţi, acum patruzeci de ani. Eu nu înţeleg cum mai îndrăzneam să ridicăm capul şi să privim în jurul nostru. Ce însemna o armată ca vai de lume, de zece ori mai mică decît azi, ce însemna un buget de 80 milioane, ş-acela soldat cu deficit! Cîţiva kilometri de cale ferată, drumuri cum

numai în județul Dorohoi mai sînt, orașe neluminate, murdare, adevărate vîrtejuri de pulbere pe vînt, și oceane de noroi pe ploaie. Cît eram de nenorociți, — cu toate relele de care suferim acum, atunci în plină înflorire!

Datele de la 1875 ne explică întrucîtva criza de azi. Abia venisem la viață; clasele orășenești abia întruchipaseră un stat; toată averea publică, toată grija conducătorilor se închinau nevoilor orășenești; satele, cu poporul necunoscut și străin, rămîneau de pe atunci în umbră și părăsire. Populația rurală era de zece ori mai numeroasă decît cea orășenească. Dacă orașele aveau școli pentru 32.000 de elevi, plugarii s-ar fi cuvenit să aibă pentru 320.000. Și țăranii n-aveau, pe hîrtie, decît a zecea parte din acest număr. Și în ce magherniți, în întuneric și frig, trebuiau să învețe odraslele plugarilor și dorobanților, a birnicilor și beilicarilor... Țara era departe și pustie de toate, de spitale, de medici, de școli. Toată averea publică era înghițită de orașe. Suferința aceasta am moștenit-o. E boală veche.

«Țăranul romîn e foarte sobru, zice un pasagiu din studiul meu. El se hrănește cu legume, cu lapte și mămăligă, nu mînîncă decît rareori carne și nu bea decît puțin vin ori rachiu...»

Averea țării a crescut imens de-atunci; orașele au înflorit, s-au civilizat, și-au creat mai multe nevoi, ele sînt și azi statul; satele au rămas în urmă, desmoștenite; și țăranul, din nefericire, e tot așa de *sobru.*

Sobrietatea aceasta e plină de învățăminte și de tristeți.

Ochiul care lunecă asupra durerilor și năcazurilor, care nu vedea întunericul populației rurale și dădea informația aceasta celor care voiau să ne cunoască,

— e din aceeași esență cu ființa zîmbitoare și ușoară, delicată și aristocratică, patriotică și disprețuitoare, care, auzind că norodul sufere de foame și n-are pîine, exclama cu delicatețe: «Dacă n-are pîne, de ce nu mînîncă cozonac!» — Dar sînt și alții, care fac o vină țăranului pentru sobrietate. Țăranul se hrănește prost. Fără îndoială, — ce-l împiedică să se hrănească cu carne și cu franzelă?

*

Cu aceasta nu voi să arăt că generația dinaintea noastră, care a creat Romînia modernă, s-a făcut vinovată de o crimă, conștient, creînd-o așa de mică, fără poporul satelor. Nu. Vremurile nouă așa ne-au găsit, — două popoare. Țara de la 1800 era a levantinilor, a speculatorilor și zapciilor; statul nou a fost al orășenilor. Poporul celălalt trebuia să muncească pămîntul și să plătească dări. Cei mai buni dintre părinții noștri, idealiști și visînd un stat național, — primeau o stare de lucruri, și se înșelau asupra *celorlalți,* pe care nu-i cunoșteau. Ce era țăranul? Un fericit patriarh, filosof, un poet, un om *sobru*... Vra să zică e bine, și mergem așa înainte. Și tot sîngele organismului nostru se concentra la orașe, și satele rămîneau anemiate.

Psihologia aceasta curioasă au avut-o oamenii mari ai noștri: un Alecsandri, un Heliade. Alecsandri scria *Rodica* și alte perle idilice, auzea concertul în lunca de la Mircești, și satul în care-și petrecea orele senine era — și este încă și azi — unul din cele mai triste și năcăjite sate ale țării.

Cînd era vorba de popor, Heliade socotea de datoria lui să-i găsească o legătură cu vechiul cetățean al republicii romane. Dovada lui e o minune. «Vorbele fran-

țuzești *coquin, spadassin* sau *mauvais sujet, scélérat,* zice el, nu există în limba romînească și sînt înlocuite, cel întâi prin *crai de la curtea veche,* al doilea prin un *crai și jumătate, un crai fără margini,* și-al treilea prin un *crai de spînzurat.* Așa încît dacă ai spune romînilor *popor de crai,* asta ar însemna o injurie crudă și sarcastică, căci *popor de crai* pe romînește nu însemnează decît popor de zdrențeroși, de anarhiști, de oameni fără lege și conștiință. Trebuie să vii în Romînia ca să afli adevăratul înțeles al cuvîntului rege (crai) la democrația antică, pentru ca să auzi disprețuitorul *rex* al cetățenilor republicii romane. Repulsiunea pentru vorba asta e împinsă așa de departe, încît în traducerea Bibliei ea a fost înlocuită prin echivalente : Se zice *Cartea împăraților...* nu *Cartea regilor».* Și mai departe : «*Principu* a însemnat totdeauna *măscărici, bufon.* După Regulamentul Organic s-a încercat a se da șefului statului acest titlu și pentru a evita cuvîntul național *principu* — a trebuit să se recurgă la cuvîntul francuzesc *prinț* pentru a putea masca întrucîtva insulta. — *Marchiză* și *contesă* înseamnă *pezevenghie;* vorba nu există în romînește și se întrebuințează în locul ei un cuvînt turcesc...» etc.

Iată cum se rezolva vechea chestie ; iată preocupările orelor de visare, care urmau după luptele pentru libertăți și unire ale orașelor, preocupările celor mai buni fii ai Romîniei, așa de străini totuși de popor.

Paginile lor și cele ale călătorilor străini sînt întrucîtva o explicație a stărilor de lucruri de azi. Dacă un Alecsandri și un Heliade nu *vedeau* și nu cunoșteau poporul celălalt și croiau fantazii, cu atît mai mult neamurilor amestecate ale lui Carra și Le Cler nu le putem cere înțelegere, cu atît mai mult păcatul lor e de iertat.

Poporul cel mare al nostru, și azi necunoscut de călătorii de-o clipă, a dormit un somn jalnic în întunericul satelor. Cînd se va deștepta el pretutindeni și cînd el va înțelege și va face mărirea patriei, atunci vom fi în adevăr tari, mai buni, mai respectați și mai cunoscuți între neamurile pămîntului.

UN ÎMPĂCIUITOR

Zilele trecute a murit un om al cărui nume va fi simbol de înfrățire pentru generațiile ce vor veni. Să nu ne ascundem rănile. In țara noastră trăiesc încă, din nefericire, două popoare, cu viață deosebită, cu aspirații felurite, cu interese de multe ori vrăjmașe. Orășenii de ieri, ca și mulți din cei de azi, în mare parte s-au simțit chemați la viață pentru un singur scop, pentru o mîncare bună și-un pat moale. Cărturari ridicați de jos au mers și ei în aceleași ape de indolență, fără grijă de unitatea neamului, fără o țintă morală, păstrînd și ei prăpastia între oraș și sat, uitîndu-și frații și părinții la vatra întunericului și-a durerii. Spiru Haret a fost omul care, poate întăiul, și-a închinat viața ridicării norodului și apropierii între cele două popoare. Depășind partidul din care făcea parte și despărțindu-se chiar de el, în opera de bine pe care a săvîrșit-o, Haret a fost un slujitor bun al neamului său.

Pînă mai anii trecuți se vorbea cu groază de cumplita ignoranță de la sate. Se rosteau cifre care arătau că, în privința știutorilor de carte, stăm mai rău decît negrii Americii de Nord. Bordeiele în care oa-

menii sărmani trăiesc o viață îngrozitoare alături de animalele lor, — se numărau cu zecile de mii. Fantoma foamei și a pelagrei se ridica în întunericul amărîtului plugar romîn. Treizeci de ani de viață parlamentară și constituțională trecuseră și suferința aceasta a țării încă nu fusese adusă în dezbaterea tuturor, la lumină.

Omul care ne-a părăsit venea din mijlocul obijduiților și ofensaților, din mijlocul acelora care, pentru poporul orașelor, erau «ignoranții, leneșii și bețivii». Viața lui scurtă și-a închinat-o ridicării țărănimii și trezirii unei conștiinți de adevărată cetățenie printre noi. El a deșteptat în sufletele multor cărturari simțiminte adormite și a izbîndit să pornească acea falangă entuziastă a dascălilor rurali, care zece ani de zile au muncit cu rîvnă pentru începutul asociațiilor țărănești; el a lucrat pentru răspîndirea științei de carte, și numai o tenacitate de oțel ca a lui a putut, an cu an, să dărîme indiferența și să cheme necontenit luarea-aminte spre fratele nostru cu ochii triști și cu mîinile aspre.

In laboratorul ministerului său ani și ani a muncit crîncen. Omul acesta n-avea hodină. Pentru el nu era chestie necunoscută. Cea din urmă școală de cătun și cel mai umilit învățător aveau drept la atenția lui. Așa s-au înmulțit lăcașurile luminii și an cu an a crescut numărul știutorilor de carte. Bibliotecile și sfaturile populare au început a trezi pe cei neluminați și neștiutori, și, din negura în care se zbăteau întrebînd viitorul, i-a făcut să vadă putința unui trai mai bun, a unei *ieșiri* din starea grozavă în care zăceau. Băncile și obștiile au străbătut ca o flacără de înviorare tot organismul popular. In zece ani «leneșul și neștiutorul» a alcătuit în toate unghiurile țării întovărășirile acelea care sînt viitorul acestei țări și rezolvirea unei

dureroase probleme. În zece ani cel veşnic dator şi hărţuit a ajuns să aibă strînse în bănci 150 de milioane şi obştiile lui lucrează în arendă sute de mii de hectare.

Tot lui i se datoreşte şi faptul că învăţămîntul orăşănesc a prins a fi îndreptat pe o cale mai practică şi mai energică. Şi astăzi mai mult decît oricînd se simte nevoie ca începutul acesta să fie desăvîrşit, căci ajunge fiecărei generaţii răutatea ei. În poporul celălalt, al tîrgurilor, nu bătea o inimă nobilă, un simţimînt de jertfă, de bine, de dreptate; patriotismul şi cetăţenia erau cuvinte absurde care aduceau un zîmbet pe buze. În dauna inimii creştea un stomah mare, care lucra în slujba instinctelor unui om inferior. A fi bursier, funcţionar, pensionar era idealul oricărui orăşan. Nu ştiu dacă azi rănile acestea sînt tămăduite. Vorbesc despre ele ca despre ceva trecut, numai din marea dorinţă de a vedea schimbate stările de lucruri din sărmana noastră ţară.

Cel din urmă cărturar de la sate, ţăranul care-şi lepăda opincile la uşă şi intra într-o cancelarie cu condeiul după ureche, urma pilda veche şi seculară a duşmanilor şi lipitorilor norodului. Copilul plugarului, trecut prin şcoli şi ajuns om de samă, uita mîna bătătorită care muncise pentru cartea lui, şi, în lumea tîrgurilor, în afacerile ţării ori în parlament, — se înarma cu trista nepăsare a parvenitului. Cui nu-i vin în minte icoanele oribile ale zapciilor executînd silnic şi fără lege pe ţăran, brutalitatea perceptorilor, cinismul notarilor! Ţăranul intrat într-un tîrg era o oaie pe care toţi o împresurau: jalbarul, apărătorul, conţopistul. Cel mai omenos era acela care, ca lupul din fabulă, nu lua de pe ea decît o piele.

Vai de sufletele noastre! trăiam într-o ţară în care copiii îşi mîncau părinţii, ca în insulele antropofagilor! Se mai adăoga şi nenorocirea asta — la suferinţile obişnuite şi la lupta neegală pe care plugarul o ducea cu marii stăpîni şi arendaşi de pămînturi. Ş-aici cei care cruţau pe muncitori erau destul de rari. S-au urmat pe pămîntul ţării generaţii de arendaşi care socoteau pe ţăran drept capital de exploatare, ca şi plantatorii Americii.

Două popoare neprietine. Cel de la ţară, în ignoranţa şi sărăcia lui, ar fi căzut ca şi plugarul Poloniei. Cel de la oraş, inconştient salariat, — ar fi privit cu nepăsare cataclismele viitoare, căci el n-avea patrie, ci numai apetituri.

Dar este şi pentru neamul nostru un loc sub soare: ne-am avut şi noi oamenii vremurilor grele. Din excesul răului a trebuit să se producă reacţiunea, şi, încet, am pornit pe calea de însănătoşire a organismului. Asta nu se face atît prin legi protectoare, cît prin trezirea conştiinţii tuturor.

În ţara asta fiul orăşanului nu trebuie să crească ca un nemernic, cu dadaca după el. Visul părinţilor nu trebuie să fie o slujbă pentru odrasla lor. Crescuţi în libertate şi puternici, — copiii de mîne, mai buni şi mai generoşi, mai plini de energie şi de iniţiativă, vor contribui la ridicarea ţării, muncind pe toate tărîmurile, acumulînd binele şi bogăţia. Palidul copil, crescut în puf şi în pensionate ieri, asta n-o putea face; soarta lui era a muri parazit. Astăzi lăsaţi-l să crească armonic, liber şi energic.

Între generaţia aceasta şi între o ţărănime c-un trai mai îmbielşugat şi mai conştient se va face însfîrşit definitiv legătura aceea firească, unitatea neamului, care va fi ridicarea noastră de mîne.

Cea dintăi sămînță a acestei împăciuiri a aruncat-o Spiru Haret. El a trezit în învățătorii satelor, cei mai apropiați de țărănime, conștiința datoriei. El i-a îndemnat să lucreze pentru binele fraților lor. Alții, după pilda lui, au început a împrăștia ideea generoasă în școli și în vremea din urmă și în armată.

Opera lui o putem privi în adevărata lumină mai ales astăzi, cînd vînturi tulburi bat în răsăritul Europei și oastea de țărani a patriei noastre stă gata de război. În oștenii umilitelor sate, în «ignoranții și viționii» de ieri și-au pus nădejdea oamenii luminați ai țării. Oastea aceasta e mai bună azi decît ieri, mai conștientă azi decît ieri, — din pricina omului aceluia mare care a înțeles din vreme încotro trebuie să-și îndrepte căldura tot ce-i inimă generoasă în această țară.

Clipa de cumpănă de-acum va fi de bună samă mîne un învățător aprig. Ea ne arată pe ce cale trebuie să îndrumăm generația viitoare. Ne îndeamnă să ne apropiem tot mai mult de poporul celălalt, disprețuit și necunoscut.

Clipa de acum ne arată în toată crîncena ei goliciune vina fără iertare a părinților noștri, a acelora care, în zeci de ani de viață a statului nostru modern, de și ridicați de jos, fii de plugari, și-au uitat neamul. Din țărîna frămîntată cu sudoare și lacrimi s-au ridicat și ei, de la coarnele plugului, de la vatra străveche, unde fierbe ceaunul cu mămăligă și unde cîntă greierele ca un prietin secular. — În satele pe care le-au părăsit, zăceau frații lor în întuneric. Îi istoveau bolile, îi ticăloșea neștiința. Parcă le strigau: «Frate! adă-ți aminte de noi!» — Ei n-au auzit. I-au ademenit sclipirile lumii nouă, haina bogată și masa îmbielșugată. Au uitat pe frații lor, ba i-au și dușmănit. Patruzeci

de ani s-au ridicat «dezertori» din rîndurile poporului; asta-i una din marile tragedii ale țărănimii noastre!

Dar nepăsarea cea veche a început a fi risipită, și trebuie biruită! Semnele altei vieți s-au arătat; țăranul nostru a prins a se înfiripa și-a se lumina. Spiru Haret a arătat multora ce au de făcut: astăzi mai mult decît oricînd semnele vremii dovedesc că opera împăciuitorului trebuie urmată și desăvîrșită. — Trebuie toți să ne facem datoria astăzi, mîne și totdeauna. Trebuie să lucrăm pentru ridicarea economică a norodului, pentru luminarea lui, pentru înălțarea lui la conștiința de popor ales, pentru cinste și dreptate în raporturile noastre sociale. Trebuie să lucrăm pe toate căile, pe toate tărîmurile, pentru unirea cea mare și adevărată. Cei care încă șovăiesc, să ia aminte că sînt datorii care nu iartă, că răspunderea viitorului stă azi în mînile noastre. Altfel ne va blăstăma pînea albă muncită de plugar, ne vor blăstăma lacrimile neșterse, durerile nealinate și toate nenorocirile zilelor viitoare!

CUM AM CUNOSCUT PE EMINESCU

Iată, sînt douăzeci de ani de cînd am făcut întâi cunoştinţă cu versurile acestui mare fermecător. Douăzeci de ani! Gîndul acesta îmi împrăştie deodată în suflet un abur de melancolie. Aşa de mult e de atunci! Eram un copil: ş-acuma încep a muri, căci mi s-au arătat în păr cele dintâi fire albe...

Eram în primii ani de gimnaziu şi ceteam pe ascuns ce se putea ceti pe atuncea: *Cavalerii nopţii, Contele de Monte-Cristo* şi alte romane foarte lungi, pline de întîmplări extraordinare, care-mi înfierbîntau imaginaţia. Din literatura romînească cunoşteam foarte puţin; Eminescu era un nume vag, care-mi suna din cînd în cînd la ureche şi pe care-l rosteam şi eu cu un epitet convenţional. Intr-o zi s-a produs un eveniment important în clasa noastră: ne-a sosit un coleg nou, de la liceul din Botoşani, un băiat care purta plete şi care-şi răsuci o ţigară în prima recreaţie. După cele dintâi schimburi de vorbe, o chestie gravă se puse: dacă acest nou venit cu plete şi obiceiuri îndrăzneţe va fi cel dintâi între noi, — dacă prin urmare cel mai voinic al clasei noastre va trebui să-i cedeze locul. Pumnul şi trînta dreaptă trebuiau să hotărască această problemă

socială; şi-n puţine cuvinte noul venit fu pus în curent cu nedumerirea şi dorinţa obştească. Deci, după ce toţi băieţii făcură cerc, noul venit îşi repezi pletele îndărăt şi aşteptă cu o linişte impresionantă, cu mînile în şolduri, pe cel care putea să fie în cîteva clipe o mărire căzută a acestei lumi. Nenorocitul acesta, cu inima bătînd, eram eu; eu aveam totul de pierdut; veneticul acela, cu plete şi cu ţigară, avea totul de cîştigat. Insă, de şi avea plete, rivalul meu nu era un Samson. Inşfăcat cu disperare, răsucit şi frînt în loc, înstelă pulberea duşamelei cu frumoasele lui plete bălăi. Pufnind şi răsuflînd zgomotos, mă ridicai deasupra lui la neştirbita mea înălţime, apoi îi întinsei mînile, după obiceiul cavaleresc al romanelor mele. El îmi primi palma întinsă, se ridică zîmbind şi ne găsirăm deodată cei mai buni prietini din lume. El veni la mine şi foiletă, fără să se arate prea mult mişcat, romanele mele nesfîrşite. Ii întorsei vizita şi noul prietin îmi puse dinainte averea lui literară: Odobescu şi Creangă, Vlahuţă şi Eminescu. Erau cîteva volumaşe mărunte, şi rămăsei întrucîtva nedumerit. Dar prietinul meu îmi vorbi cu căldură despre ele, îmi mărturisi apoi cu mare taină că e amorezat şi c-un glas foarte dulce rosti prima strofă pe care am auzit-o eu din Eminescu:

Iar te-ai cufundat în stele
Şi în nori şi-n ceruri nalte?
De nu m-ai uita încalte,
Sufletul vieţii mele!

In chestie de poezie nu cunoşteam decît nevinovatele pasteluri ale lui Alecsandri. Muzica aceasta nouă mă impresionă deodată. Mă aşezai pe un divan acoperit cu scorţuri moldoveneşti, alături de amicul B., şi-i cerui să-mi mai spuie. Prietinul meu fuma, avea o iu-

bire, spunea versuri din Eminescu : biruința mea putea să mai aibă preț în ochii camarazilor mei ; dar eu mă simții deodată mai mic și biruit ; n-aveam însă nici cea mai ușoară sensație de nefericire. Dimpotrivă. Descoperisem ceva nou. Un zeu cînta și-mi umplea sufletul și-n ora aceea simții că păşesc la altă înțelegere și la altă viață.

Și-n timpul acela, cînd am învățat pe derost pe Eminescu, ca și astăzi, găseam în neprețuitele lui versuri o pricină de nepătrunsă plăcere intelectuală. Multe lucruri rămîneau pentru mine opace și se luminau mai tîrziu : la fiecare vîrstă am descoperit în Eminescu elemente de adîncă emoțiune ; fiecare sentiment, fiecare stare nouă sufletească trezește un fel de rezonanțe nebănuite în versurile acestui genial copil al durerii.

Copii încă și iubind ca pe un zeu pe poetul nostru, eu și cu amicul meu B. căutam cu sete științi asupra vieții lui. In literatura noastră, asupra lui prea puține lucruri se scriseseră. Din cele auzite aflasem despre o viață nefericită, despre un amor trist : era destul ca să ne facă să visăm ; dar curiozitatea noastră cerea mai mult și mai amănunțit.

Prietinul meu B. era botoșănean din apropierea locului de naștere a poetului. Iată-ne în prima vacanță porniți amîndoi după știri. Iată Ipoteștii, iată locurile unde a copilărit, iată Botoșanii, și iată drumurile pe care le-a călcat rătăcitorul lui picior. Visam amîndoi și ni-l imaginam fugar de la casa părintească, pornit în lume, străbătînd toate ținuturile locuite de romîni, așa de tînăr, așa de frumos, așa de îndrăzneț și cu sufletul plin de avînturi și de idealuri. S-a oprit în Bucovina, a trecut și în Ardeal : ochii lui s-au umplut de

imagini, de chipuri și privelişti din toate părțile romînimii noastre : la urechea lui au sunat cîntecele și plîngerile fraților noștri de pretutindeni... A fost parcă scris în cartea vieții lui aceasta : căci el trebuia să fie al tuturora.

Am găsit și cîțiva oameni care avuseseră fericirea să-l cunoască. Le-am cerut cu lăcomie cîte-o informație. Cît de sarbezi, cît de vagi ca informatori au fost însă toți cei care s-au oprit o clipă în lumina ochilor lui mari și adînci ! Pentru ei Eminescu a fost un om cu dureri, scăderi și patimi.

Trecuse așa de puțină vreme de la moartea lui și cu toate acestea noi nu puteam ști decît așa de puțin ! Căutînd ceva nedesluşit și nădăjduind totuși, îndrăznirăm într-o zi să trecem hotarul, pe jos, în Bucovina.

Aici Eminescu a fost învățăcel al lui Aron Pumnul și la o vîrstă ca a noastră a suspinat în versuri sonore, cîntînd nefericirea dulcei țări a fagilor :

Imbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină...

Umblînd pe drumuri pline de pulbere, prin lumina verii, suspinam și noi răspunzîndu-ne, strofă cu strofă, versuri tinere. Și mi-au rămas și astăzi în minte icoanele senine ale munților albaștri, ale codrilor de brad, ale curatelor mănăstiri bucovinene, — din vremea cînd noi rătăceam ca-n niște locuri tainice murmurînd versurile lui Eminescu.

Din cînd în cînd ne opream la o fîntînă cu cumpănă, ori la un șipot și ne astîmpăram setea. Schimbam vorbe c-o fată înfășurată în catrință și strînsă tare în bîrnețe, care ne privea cu ochi plini de lumină și de rîs, și iar porneam înainte, îmbătați de tinerețea noastră și de lumina cerului. Și astăzi, c-un accent parcă de nesfîrșită melancolie, îmi vin în minte alte versuri

cu melodia pe care le cîntam, umblînd într-un amurg pe un drum liniştit, pe sub copaci bătrîni, spre Vatra Moldoviţei :

N-oi uita vreodată, dulce Bucovină,
Geniu-ţi romantic, munţii în lumină,
Văile în flori...

Ca şi noi umblînd rătăcitor, poetul nostru, tînăr şi frumos ca un zeu, se va fi oprit într-un amurg de vară la chinovia liniştită la care ne-am oprit noi. O căsuţă curată, între brazi şi tei, o prisacă cu zumzet de albine şi un preot bătrîn, ca un Daniil Sihastru al altor vremuri. A adormit subt adîncul cer şi s-a deşteptat în miresmele florilor. Şi-n ceaslovul cel vechi pe care l-am cercetat şi noi a scris cîteva versuri care-i sunau de-un timp în minte în rătăcirea lui prin ţara înstrăinată :

I-auzi, departe strigă slabii
Şi asupriţii către noi !...

Cum ? prin ce fericită întîmplare ne-a fost hărăzit nouă să dăm peste aceste versuri din tinereţa lui, scrise cu o caligrafie îngrijită chiar de el, în ceaslovul cel vechi ? Cine ar putea să lămurească asta ? Şi cine ar putea să înţeleagă fericirea fără nume pe care am simţit-o noi, cei doi băieţi sărmani, rătăcitori pe drumuri bucovinene ? — Tot astfel ca şi noi, pribeag din loc în loc, umbla şi marele nostru înaintaş, mînat de o misterioasă putere şi ars de doruri care şi-n noi ardeau. Ca şi el tineri, romantici, înflăcăraţi, plîngeam lîng-un ceaslov, pe cînd preotul cel bătrîn se uita cu mirare la noi... Ne-a întrebat : oe este, ce avem ? I-am arătat versurile, ş-o iscălitură măruntă şi frumoasă. El a dat din cap, ne-a mîngîiat pe rînd pe frunţi şi a zîmbit fără să ne înţeleagă...

Tot aşa, după ani şi ani, cu ochi grozav de uimiţi s-a uitat la noi o gazdă, cînd într-o zi, în Bucureşti, în odăiţa strîmtă şi întunecoasă, pe-o vreme de ploaie, priveam cu ochii în lacrimi volumul lui Eminescu deschis înaintea noastră pe o măsuţă de brad... După multe din poeziile lui lirice, unul dintre noi începu c-un accent nespus de trist :

Sara pe deal, buciumul sună cu jale...

Şi ne trezirăm cu ochii înlăcrămaţi, pe cînd cucoana de gazdă, uimită, socotea că ne jelim poate nişte rude moarte de curînd.

Ziua aceasta mohorîtă în Bucureşti, după ce am văzut mormîntul de la Bellu, şi ziua cealaltă la poalele munţilor bucovineni, sînt două zile neuitate în viaţa mea, cînd mi se pare că am cunoscut de aproape pe Eminescu.

DOI MARI PRIETINI: EMINESCU ŞI CREANGĂ

Anii pribegiei lui Eminescu n-au fost mulţi, dar au fost plini. Ani de trubadur rătăcitor, cunoscînd de aproape foamea, setea şi lipsa de adăpost, dar ani de tinereţă şi romantice visuri. Au fost anii cînd sufletul i s-a umplut de lumina mare a lumii libere, şi cînd cele dintăi cîntece, sfioase şi nesigure încă, s-au înălţat spre stele, în nopţile tinereţii lui, făcîndu-l poate fericit ca pe o privighetoare care încearcă primele modulaţii strălucite în primăvara vieţii.

Cînd a venit la Iaşi, Eminescu colindase toate olaturile romîneşti şi singura lui avere, pe care o aşezase într-un colţ de odăiţă săracă, era un geamantan plin de versuri ale poporului şi de încercări ale lui pe motivele cîntăreţilor anonimi ai neamului. Era vremea largilor acorduri din *Venere şi Madonă* şi a obscurelor şi genialelor tresăriri din *Impărat şi Proletar.* Ieşea încet-încet din faldurii de negură ai începuturilor ca un viu luceafăr al dimineţii.

In vremea aceea cînd cerceta adunările *Junimii* şi scria la *Curierul* lui Balassan şi cînd se formau ca mărgărintare, în fundul sufletului lui, neasemănatele-i

poezii lirice, a cunoscut pe Creangă. Deodată s-au legat buni prietini şi amîndoi au petrecut multe amurguri şi multe nopţi în colţurile retrase ale acestei vechi cetăţi a Moldovei. Uneori urcau la vechea şi părăsita chinovie a Cetăţuii; alte ori ieşeau în poetica vale a Socolei, de unde în asfinţituri de soare se vedea Iaşul ca un decor de feerie. Aici, pe bănci de brad, în amurgiri dulci, stăteau amîndoi la sfat, mîncînd o halcă de carne friptă pe grătar şi bînd un vin acru.

In una din aceste înserări poetice Eminescu a cetit lui Creangă *Strigoii,* — această misterioasă şi înaripată poveste romantică, la al cărei sunet mi se înfiora şi mie fiinţa în anii tinereţii... Ca într-o negură luminoasă, dulcile şi fantasticele umbre ale celor doi amanţi nefericiţi treceau într-un timp prin toate visurile mele, şi sunetele sonore ale strofelor îmi păreau acorduri vechi, melancolice şi pline de lacrimi.

In numele sfîntului,
Taci s-auzi cum latră
Căţelul pămîntului
Sub crucea de piatră!

Eminescu cetea cu vocea-i limpede şi-şi ferea din cînd în cînd de pe frunte şuviţele negre de păr care-i scăpătau spre ochi. Creangă îl asculta în tăcere. Imaginea aceasta a poetului şi a ascultătorului mă urmăreşte de multă vreme, c-un gînd de ciudată îndoială... Creangă asculta oare ca un mare înţelegător *Strigoii* lui Eminescu? In sufletu-i primitiv, în care născuse misteriosu-i geniu, cum pătrundeau strofele cizelate şi alese ale prietinului lui? Cu toate acestea Eminescu trebuie să fi ştiut cui ceteşte, şi cel care a scris minunea aceea care se numeşte *Moş Nichifor Coţcariul*

putea prinde din zbor cele mai fine nuanțe. Poate pentru sufletul lui de țăran, Arald și mireasa lui erau obscuri și fantastici și povestea lui Călin și a fetei de împărat, și a minunatei nunți, era mai vie, mai luminoasă și mai fermecătoare; și poate și aceasta a fost cetită într-o primăvară, sub meri înfloriți, la marginea vechiului Iași... Dar în prietinia aceasta sînt încredințat că mai fericit a fost Eminescu, căci el a auzit pentru întâia oară *Amintirile* și poveștile lui Creangă; el a fost încîntat întâi de limba mlădioasă, nuanțată, așa de simplă și de artistică în același timp a marelui scriitor de la Humulești... Amîndoi — și Eminescu și Creangă — au fost niște mari nefericiți, fiecare în felul lui; cu toate acestea prietinia lor le-a adus multe ceasuri de uitare și de mîngîiere. Uneori, cum spune Panu, amîndoi dispăreau patru ori cinci zile dintre cunoscuții lor. Prietinia grabnică ce se legase între țăranul de la Humulești și între nobilul rătăcitor avea ceva semnificativ, căci era dragostea intelectualului de comoara vie a neamului nostru și dragostea țăranului pentru sufletul tînăr, avîntat și curat al unui mare cîntăreț. Rătăcirile lor la faimoasa *Boltă-Rece,* la *Respect general,* la *Viață lungă* și la cramele din jurul Iașului le văd lămurit parcă, cu tot farmecul unei blînde intimități, cu povestiri și amintiri nesfîrșite, cu bucuria uriașului Creangă în fața unei fripturi omerice și cu zîmbetul și atenția lui Eminescu pentru minunatele isprăvi ale copilului de pe malul Ozanei, cu rîsul zgomotos al unuia și cu zîmbetul fin și visător al altuia.

Uneori Eminescu suia și pînă la căsuța din Țicău a lui Creangă. Acolo era răcoare în zilele verii și citeodată se adunau laolaltă, ca să vadă ce mai face veselul părinte Smîntînă, și alți fii nobili ai Iașului.

Aici s-au cetit niște memorabile versuri, cînd Creangă a istorisit înțeleapta poveste a Sfîrîiacului; aici, între sfaturi, povești și glume nesfîrșite, s-au împărtășit de o părticică de nemurire, la umbra celor doi amici, mulți scriitori mari de o zi.

Toate aceste lucruri de demult mi le povestea cîndva un bun și vechi profesor al meu, răposatul Vasile Burlă. El îmi spunea cum într-un rînd, pe o vreme de toamnă, cu ploaie umedă, se afla și dînsul cu cei doi prietini, într-un colț pierdut al Iașilor.

Ploua monoton și trist afară și picurau streșinile fără întrerupere și obositor; lampa lucea într-un țărcălan fumuriu, atîrnată de tavan și ei povesteau amintiri din tinerețe. Din cînd în cînd crîșmarul punea între ei o cănuță cu vin. Burlă umplea încetinel și cu luare-aminte paharele...

Cînd amintirile încetară, rămaseră visători, ascultînd muzica picușurilor de apă. Și într-un tîrziu Eminescu le șopti încet, cu un glas dulce, cîteva versuri. Atuncea pentru întâia oară urechi omenești auziră una din cele mai triste poezii ale lui Eminescu:

Pe lîngă plopii fără soț
Adesea am trecut;
Mă cunoșteau vecinii toți,
Tu nu m-ai cunoscut!

Și bătrînul meu dascăl îmi spunea că niciodată n-a văzut ochi mai neguroși și mai plini de amurg de toamnă decît ochii lui Eminescu în acele clipe. Pe urmă, îndată după aceste versuri, Burlă își aducea lămurit aminte cum deodată poetul începu să aibă păreri de rău după ticăloșii, neștiutorii și plinii de lumină ani de altădată. Și ca și cum i s-ar fi dat lui Creangă un semnal, începu și băiatul răzășilor de la

Humulești să dea dovadă cît de fericit ar fi fost el dacă ar fi rămas un flăcău în satul lui, acolo la poalele muntelui.

A, fără îndoială că amîndoi ar fi fost mai fericiți.

— Cînd începu a vorbi Creangă, îmi spunea răposatul Burlă, Eminescu își încruntă sprînceana și rămase privindu-l cu luare-aminte.

Era una din rarele mărturisiri ale humulesteanului: cartea, haina neagră și tîrgul îl făcuseră foarte nefericit; dar asta n-o știa nimeni, ș-o aflam noi, ceilalți doi, atunci pentru întăia oară...

Numai mama e de vină... sfîrși încet Creangă... pentru că-i eram drag... Ș-atunci Eminescu îl cuprinse domol de mînă și-l privi cu ochii plini de ceață de lacrimi...

Ș-așa stătură mult tustrei în noaptea aceea, răscolind duioase amintiri și păreri de rău, pe cînd murmurau streșinile și vîntul de toamnă trecea din cînd în cînd cu foșnete pe la fereastră.

— Eminescu era foarte mișcat, îmi spunea iar Burlă; și, din puținele lucruri pe care ni le spunea, înțelegeam că poezia pe care ne-o rostise avea o deosebită semnificație; că amorul lui nefericit îi chinuia toate clipele; dar nu ne făcea nici o mărturisire hotărîtă și arunca un fel de văl discret, cu melancolie, asupra celei mai mari fericiri și celei mai mari amărăciuni din cîte cunoscuse...

DOMNUL POPORULUI

În Iași, în cele trei zile ale sărbătoririi lui Cuza-Vodă, a fost îmbulzeală nemaipomenită de lume. Ieșenii spun că nici la dezvălirea statuii lui Ștefan cel Mare n-a năvălit în capitala Moldovei atîta norod. Străzile din centru erau înțesate, abia puteai răzbate; în unele locuri, în preajma monumentului mai ales, n-aveai unde zvîrli un ac. Și popor mult de la țară: straie albe, fețe arse de vînturi. Veniseră de pretutindeni, de la Turnu Severin în Dorohoi, oamenii liberi, să încunune bronzul desrobitorului lor.

Au defilat cu școlile și armata veteranii, — oștenii de la 77, răniți și rămășițile regimentelor glorioase: aproape toți erau țărani, unii cărunți, alții cu început de gîrbovie, — unii dîrzi încă, alții umbriți de tristeță și suferinți. Erau țăranii liberi ai lui Cuza Vodă, dorobanții cei neînfricoșați, care, pentru petecele lor de pămînt, au intrat în uraganul războiului, au suferit crîncen, și-au văzut murind frații în jurul lor, au răbdat foamea, umezeala și frigul, și s-au întors biruitori la vetrele lor, fără a nădăjdui la răsplățile vieții de care se bucură numai cei puțini. Cînd i-am văzut trecînd în sunetele muzicelor, mi-au fulgerat prin

minte icoanele războiului vechi, furtunile și suferințile mai nouă, și am simțit un fior dureros, mi-au venit în ochi lacrimile.

Apoi, după ce a plecat strălucitorul cortegiu regal și toată lumea oficială, — a început serbarea mulțimii în jurul statuii, care lucea măreață în soare. Țărănimea strînsă cap lîngă cap asculta oratori improvizați. Un om cu plete și cu cămașă albă se urca pe soclu, între nenumăratele coroane aduse din toate unghiurile țării la picioarele lui Cuza, — și începea să cuvinteze. Uneori glasul lui izbutea să stăpînească fierberea mulțimii, — și s-auzeau frînturi despre «pămîntul și libertatea noastră», despre «dreptate și Domnul Poporului». Strigăte și urale îl acopereau, parcă-l cufundau iar în valurile mulțimii din care se ridicase, și alt înotător plutea o clipă peste unduirea de capete, și alt glas cerca să se înalțe întru slăvirea celui ce sta neclintit și măreț în soarele fierbinte, deasupra tuturora. În piața Unirii nu mai putea răzbate nimeni, nu mai puteau trece tramvaie și trăsuri, poporul pusese pe ea stăpînire deplină. Nimeni nu voia să se clintească de-acolo. Fierbeau și se tălăzuiau necontenit, ascultînd «cuvîntăreți», înjghebînd o horă mare a unirii, — au rămas apoi liniștiți în căldura năprasnică și nu s-au urnit din piață multă vreme. Stăteau și priveau pe Cuza-Vodă. Noaptea, cei mai trudiți au dormit pe treptele soclului, în piață și prin tribune, dar cei mai mulți umblau fără astîmpăr pe ulițile puternic luminate, printre cîntările muzicelor ; și zorile au rumenit o cetate plină de mișcare și zvon.

Țăranii din cele două capete ale țării se întîlneau și vorbeau despre nevoi, despre «dreptățile» lui Cuza-Vodă. În dragostea pentru Domnitorul pe care-l sărbătoreau era ceva fanatic. Un gospodar dintr-un sat

de lîngă Folticeni m-a oprit lîngă statuie și a vrut «să steie oleacă de vorbă» cu mine.

— Domnule, eu am stat la sfat cu țărani de-ai noștri, — da' de departe ! Chiar îs îmbrăcați altfel și vorbesc deosebit.

— Aceia îs țăranii din Oltenia și Țara Muntenească... îi spun eu.

— Apoi și ei știu de Cuza-Vodă, domnule. Cîte mi-au mai spus ! — Ei vin de departe, umblă de două și trei zile cu trenul. Și pe-acolo a stăpînit Cuza-Vodă, vra să zică ! Atita țară ș-atita lume, și la toți le-a dat pămînturi... Și prin toate părțile umbla, și iscodea și cerceta strîmbătățile. *Trăgea sabia împotriva răilor, domnule !*

Omul meu se uită un timp spre statuie și-mi zise iar :

— Multă lume a venit. E greu pămîntul de-atîta norod. S-au strîns ca la un sfînt... Și cununi multe au adus. Și fel de fel de flori, — și fel de fel de vorbe scrise. Da' mie mi-a plăcut din toate crucea de snopușori de grîu. Aceea-i mana pămîntului pe care ni l-a dat Vodă !

— E cel mai potrivit dar... zic eu.

— E ca o închinare... grăi serios țăranul, clătinînd din cap.

Sătenii au venit la serbarea lui Cuza cu emoțiune și cu evlavie. În serbările, luminațiile și frumusețile Iașului gătit, ei n-au avut un gînd de petrecere ; inima lor, cugetarea lor era numai pentru Cuza-Vodă. Un cuvînt de recunoștință înflorea pe toate buzele :

— Noi sîntem feciorii clăcașilor ; Vodă Cuza a fost ca un părinte al nostru !

Și toți, aș putea zice, nu s-au oprit numai la Iași,

au trecut mai departe, spre singuraticul mormînt de la Ruginoasa.

Acolo, la margine de sat, se ridică un parc vechi ș-un palat unde-i plăcea lui Cuza-Vodă să petreacă zile liniștite. Parcul e căzut acum în paragină, ierburile au năpădit cărările. Palatul e pustiu, lipsesc uși și ferestre și mobile sculptate; totuși așa cum e, sărac și părăsit, are ceva măreț în tristeța lui. Prin pădurice sălbătăcită, prin colțurile de întuneric, pe subt arcadele pustii, parcă rătăcește nevăzuta fantomă a singurătății. Omul a fugit, — a rămas numai natura biruitoare, cu florile multicolore, cu gîzele și paserile necontenit înoite, veșnic tinere... O bisericuță, în parcul solemn, se întrevede printre salcîmii în floare. Din copilărie mi-o amintesc, cu zidurile-i albe și acoperiș roșu. Acolo-i mormîntul lui Cuza-Vodă. Ierburi și flori sălbatice, și tăcere. În criptă singuratică doarme Domnitorul țărănimii.

In zilele serbărilor parcul parcă s-a deșteptat. Pe drumușoarele sălbătăcite s-au înșirat cîrduri de țărani spre bisericuță. Îi vedeam cum vin, ca și altădată la zile de pomenire, gravi și tăcuți, în haine albe de sărbătoare. Se opreau, își luau cușmele din cap, își netezeau cu palma părul de la tîmple. Apoi pășeau spre mormîntul simplu. Rămîneau o clipă încremeniți, privind. Unul întreba încet:

— Aici e mormîntul?

— Aici, îi răspundea un glas șoptit.

— Mormîntul lui Vodă Cuza?

— Da!

Cădeau în genunchi, se închinau și băteau o metanie adîncă, cu fruntea rezemată în pămînt. După aceea își împreunau mînile pe piept, oftau și stăteau privind în gol, cu ochii plini de lacrimi.

Un țăran din Gorj a venit trimes de clăcașii olteni. Își face loc energic și hotărît, în straiul lui de pandur. Spune către un tovarăș:

— Am venit întins aci. De două zile, de cînd am pornit, n-am pus decît apă în gură. M-am legat să postesc pînă ce voi îngenunchia și voi săruta mormîntul Domnului!

Și deodată i se luminează obrazul de credință, i se îmblînzesc trăsăturile feței, și, în genunchi, se tîrăște încet, pînă ce atinge cu fruntea locul unde hodinesc de veci moaștele Domnitorului.

Toată ziua de sîmbătă (26 mai 1912) a fost o zi de pelerinaj la mormînt. Întruna treceau spre bisericuța tăcută șiraguri de țărani din toate județele țării.

Asfințise soarele și amurgul împrăștia o umbră viorie în desișurile păduricii. Doi închinători veneau de la mormînt: un moșneag ș-un flăcăuaș de zece ani. Bătrînul spunea ceva, umblînd domol prin iarba mare, — și băiatul asculta, cu capul plecat, mișcîndu-se încet, după pasul bătrînului, prin lumina din urmă a amurgitului. N-auzeam ce zice bătrînul, dar am înțeles, — după felul cum privea înainte, ca înspre ceva de demult ori de departe, copilul. Era o istorie de blîndeță, de dreptate, și nădejde. Amîndoi trecură ca umbre. Veniră apoi alții; și sub copacii tăcuți, în ușoara întunecime a înserării, vorbeau țăranii cu glasuri de taină, spunînd și clădind istorisirile acelea care pun eternă coroană de lumină în jurul domnitorilor buni.

LEGENDA LUI CUZA-VODĂ

În copilăria noastră, în satele umilite ale ţării, cu toţii am auzit cîte ceva din legenda lui Cuza-Vodă. În năcazurile şi aspiraţiile lui nedesluşite, poporul avea nevoie de un «domnitor al lui». În el trebuiau să se întrupeze dorinţi de schimbări şi de dreptate; în el norodul găsea pe tiranul cel bun, care face dreptate sumară, care colindă tîrgurile şi satele întru descoperirea răilor, care cercetează coliba nevoiaşului şi vede cu ochii lui amărăciunile mulţimii. Cuza-Vodă a devenit un fel de principiu al binelui, un domnitor aşa cum l-a dorit totdeauna poporul. Fără îndoială, însă, că-n el erau multe din elementele voievodului popular...

Era pe vremea «boieresculuí». Pentru ca să aibă pămînt de hrană, oamenii satelor munceau crîncen pe moşii, după bunul plac al stăpînilor. Şi astăzi, în seri de iarnă, cînd se spun poveşti triste, bătrînii îşi încep istorisirile lor la fel: Era pe vremea cînd făceam «boieresc».

Stăpînii satelor şi pămîntului erau domni: ordonau, urmăreau şi judecau. La curte erau primăria şi judecătoria. La scara curţii se împărţea «dreptatea» sumară. Stăpînii drepţi şi buni erau foarte rari. Cîţi îşi puteau oare birui dispreţul pentru prostime? Cîţi puteau călca peste datini? Cîţi puteau face altfel de cum îi îndemnau interesele lor imediate? — Ţăranul era braţ de muncă. Era ş-o fiinţă inferioară, un copil. Trebuia călăuzit cu toiagul şi cu gîrbaciul. — Şi-n-colo, să aibă cu ce-şi ţinea zilele.

Asta nu înseamnă că oamenii de-atunci, stăpînii de pămînturi, erau răi. De ce? Era un drept al lor, cîştigat ori moştenit. Aşa erau împrejurările, în chip firesc ajunseseră aşa lucrurile, aşa era vremea. Încolo, ce oameni cumsecade mulţi din ei! Primitori, veseli, trăind o viaţă patriarhală... A, cîte lacrimi se pot încă vărsa pentru capitolul acesta al trecutului, privit dintr-un anume punct de vedere.

Dar ce era în sate? Ce era în bordeiele tuturor văilor şi rîpilor? Ce era în dosul curţilor unde se petrecea bine şi cînta Barbu Lăutarul? Ce făceau vechilii, vătăjeii şi feciorii boiereşti? Ce era în umbră, unde domnea gîrbaciul şi bunul plac?

Vechilul şi vătaful! Oameni de rînd, hrăpăreţi şi lacomi, furînd pe stăpîn, jăcuind norodul... Din ei s-au ridicat *posesorii*, arendaşii care au dus la absurd firească stare de lucruri a vremii. S-a ridicat o clasă întreagă de oameni care au încercat, spre a se putea îmbogăţi, cele mai ciudate şi stranii experienţe. Aceşti alchimişti de vreme nouă au izbutit în adevăr să stoarcă lapte din piatră şi din sudoare să facă aur. Au ajuns unii (cum se discuta mai anii trecuţi în parlament) să intre pe o moşie cu un capital de exploatare de 5000 de lei. Şi-au făcut cinci ani muncile, cu braţele satelor din jur, au ridicat cinci recolte, — şi la urmă le-au rămas muncitorii datori, după condici, cu 45.000 de lei...

Și asta e firesc. Într-o țară nouă în care civilizația sufletească abia acuma se plămădește, ce puteau face oamenii noi, aprigi, dornici de cîștig, sălbatici și fără scrupul? Orice mijloace sînt bune pentru cuceritor. Cît poate călca legea, speculatorul nu știe să-și puie frîu.

Dar în vremea «boieresculuí» — mai erau stăpîni și egumenii și stareții mănăstirilor. Moșiile cele mai mari erau ale lor. Clerul acesta ortodox, ca și cel din Apus, devenise savant în oblăduirea netrebnicelor turme... Călugării, străji ale raiului, au scornit pentru țărănimea zdrobită, slabă și cu ochi trudnici, fumul de ardei în bordeie bine închise, ouăle clocite la subsuori, goana cu strămurările prin spinării, ceasurile de neclintire și de «reculegere» în scocurile morilor, la gerurile Bobotezei...

În starea aceasta de lucruri gemeau părinții noștri, și în întunecatele lor bordeie stăteau gînditori și doreau aprig o dreptate oarecare, de la Dumnezeu...

Atunci a început a se zvoni despre Cuza-Vodă, domn al dreptății. Începea să se puie stavilă arbitrarului... Se arăta geană de ziuă la răsărit.

Dar Cuza-Vodă a plănuit să deie pămînt norodului. A mai plănuit să ieie moșiile și averile îmbuibaților stareți și egumeni greci...

Ce zvon, ce revoluție în suflete!

Imaginația poporului începu să clădească. Dorul de mai bine, setea de dreptate luau o formă.

De-atuncea a trecut aproape o jumătate de veac. Și legenda legată de domnitorul de-atunci s-a tot întărit.

Toamna, la clăci, și iarna, în sărbători, de multe ori am auzit și eu istorisirile despre Cuza-Vodă. Unele din ele le-a povestit nefericitul nostru tovarăș Ion Adam, mort nu demult de tragica boală a multor scriitori; —

altele le-au scris alții; multe încă circulă necunoscute, necontenit «revăzute și corectate» de barzi modești, care vor rămînea totdeauna neștiuți.

Istoria cîteodată e stranie și complicată: spune despre un moșneag și o babă care nu puteau avea copii — și umblau și se rugau necontenit, pînă ce li s-a arătat Maica Domnului sub forma unei cerșetoare și le-a dat sfat și nădejde. Așa, din bunătatea dumnezeiască, s-au zămislit în pîntecele unei femei umilite din norod doi copii, doi feți-frumoși. Tot o veste de sus a hotărît ca cei doi prunci, spre a nu se dușmăni pentru împărăție, să fie despărțiți. Să ducă pe unul moșneagul în împărăția lui Soare-Apune, și cestălalt să rămîie cu baba. Așa au venit în lume cei doi copii minunați ai babei, sortiți s-ajungă sus: Napoleon împăratul de la Apus și Cuza-Vodă, domnitor peste țara romînească...

Alte ori povestirea e mai simplă.

Iată un drumeț, la vreme de sară, poposește cu trăsurica lui în preajma unei mănăstiri. E îmbrăcat simplu, — ca un tîrgovăț oarecare, — ori ca un țăran mai cuprins cu căciula în cap, cu un suman larg deasupra straielor. Și-a deshămat căluții și i-a dat să pască la marginea drumului. — Dar se arată o caleașcă bogată cu patru cai înaintași, care vin mîncînd pămîntul. În ea stă răsturnat sfinția sa părintele stareț, mare, moale și gras ca un morun... Ochii părintelui stareț se umplu de mînie cînd văd nelegiuirea drumețului, care îndrăznește să lase caii să pască, să strice bunul mănăstirii... — Oprește trăsura. Se înalță într-o rîlă, strigă, — dă poruncă vizitiului să încingă în harapnic pe drumețul obraznic... Drumețul, umilit, se roagă de iertare, îi amintește părintelui stareț de îndurarea și milostenia creștină... Alte răcnete, alte

harapnice, — pînă ce deodată, cu un fulger în priviri, necunoscutul se îndreaptă, desface haina de deasupra, o aruncă și rămîne strălucitor, în strai de domn. Groaza și umilința egumenului nu mai au margini. Iar Domnul, cu o mînie binecuvîntată, privind cu dispreț pe cel căzut în pulbere, spune:

— Voi roadeți ca viermele! Sînteți fără milă și asupriți norodul! Am să vă alung cu biciul, trîntori nevrednici, cum a alungat Domnul nostru Isus Hristos pe farisei!

Odată, un drumeț sărman, la vreme de sară, s-a întîlnit cu un gospodar nevoiaș. Intră în vorbă cu el, îl întreabă de una, de alta, de năcazuri și nevoi, — și află că gospodarul are o amărăciune cu vornicul care-l asuprește, îl urmărește și-l împlinește, — și are de gînd să-i ieie și cenușa din vatră... Ascultînd povestirea aceasta, plină de lacrimi și oftări, străinul începe să se mînie și să vorbească de pedepsirea ticălosului vornic... Omul se întoarce spre el cu o căutătură ciudată:

— Să nu cumva să faci asta, domnule, să nu-i spui vreo vorbă, că-ți găsești beleaua cu el. Te-a lega burduf și te-a duce la isprăvnicie!

Dar străinul zîmbește. — Și iată-i intrați în sat, iată și meșterul vornic se arată; iată pe străin că începe a cere socoteală, iar vornicul, colțos, își umflă gușa și ia din scurt pe venetic... Dar Vodă Cuza are ac de cojoc pentru toți. Își ia cușma din cap, își desface pieptul, — și nemernicul dușman al sărmanului se rostogolește în tină ca un vierme!

Cîți nu mărturisesc că l-au văzut cu ochii lor! Totdeauna umbla *prefăcut și schimbat,* cercetînd strîmbătățile și tocmind unde găsea stricăciuni; mîngîind pe cel sărman și izbind în cel rău. Unui gospodar îi dă părechea de boi furată, altuia îi clădește casa arsă, dă bani pentru biserică unui popă cumsecade, sărută față cu tot norodul pe moș Ion Roată, chinuit, năpăstuit și umilit de vecinul lui, boier atotputernic...

Vremile adunaseră asupra țăranilor noștri năpăști și amaruri. În întunericul și-n ocna în care se aflau, oamenii nădăjduiau necontenit. — Cel întăi glas de mîngîiere, cea dintăi licărire de dreptate, a avut un răsunet nesfîrșit în inimile lor. Și în jurul omului, care pentru ei a fost cel întăi domnitor al lor, au clădit tot ce nădăjduiau, tot ce ar fi vrut ei să fie.

Cuza-Vodă a fost împresurat de legendă în viață încă fiind, și după moarte a fost înviat la viața legendei. La moartea lui, pe cînd trecea încet cosciugul cu trenul de la Burdujeni la Ruginoasa, mii și mii de țărani îl întîmpinau ori îl așteptau în genunchi, — mii și mii de oameni, bătrîni, femei și copii, veniți de la depărtare de poște...

Poporul își aduce aminte.

UN MONAH DE ODINIOARĂ

Zilele acestea «a trecut întru Domnul» în Tîrgul Neamţului, sub munte, vlădica Narcis Creţulescu. Îţi aminteşti de el ? Era un călugăr bătrîn, foarte puţin cunoscut, de şi era un cărturar plin de sîrguinţă.

In vara aceea, cînd l-am cercetat împreună în stăreţia lui de la sfînta mănăstire Neamţu, ne-am încredinţat că bătrînul Narcis era cu desăvîrşire cufundat în hrisoavele şi însemnările vechilor mănăstiri moldoveneşti, în privelиştile şi visările trecutului — şi nimic nu vedea din ceea ce se petrecea în jurul său, în gospodăria nemărginită şi în cuvioasa turmă a sutelor de monahi. Viaţa nouă a măreţei mănăstiri Albe nu-l ademenea deloc ; avea un fel de uitare şi dispreţ pentru toate cele prezente. In caiete mari legate în scoarţe groase, însemna cu slove tremurate faptele şi întîmplările din trecute vremi, ale darnicilor şi cuvioşilor voievozi care s-au petrecut, cu veacuri în urmă, prin această înşelătoare lume.

Un arhiereu ca el, stareţ al celei mai mari mănăstiri din Moldova, trebuia să fie un fel de stăpînitor. Stareţii vechi aveau oşti de argaţi şi robi, birnici, posesori şi

vechili la zecile de moşii, — apoi cirezi de vaci, boi şi bivoli, turme de oi, mori, crîşme şi prisăci ; însfîrşit un popor întreg de călugări care lucrau la livezi, la grădini, la rîmnice şi în tiparniţă. Clopotul de rugăciune, de trapeză, toaca de utrenie şi toate orînduielile neclătite erau privegheate cu străşnicie. Stareţii cei mari de la Neamţu au fost oameni cu sprînceana încruntată şi cu braţ de fier. Chiar şi trebuiau asemenea oameni, cuvioşi şi straşnici, ca să poată ocîrmui mai ales pe călugări, fiinţi îndeosebi înclinate spre tainice sfaturi de răscoală, spre nesupusă lene şi spre alte năravuri ale vorbareţului, clevetitorului şi zadarnicului Bizanţ.

Părintele Narcis nu era însă deloc stăpîn la Neamţu. Părea mai degrabă un biet schivnic îngăduit acolo, într-o odaie a stăreţiei, cu hrisoavele şi cronicile lui. Cred că n-ai uîtat ce mîncări de ouă şi ce pui fripţi plimba pe dinaintea nasurilor noastre domnul Costache, sufragiul, cătră nişte rumeni şi plini sfinţi părinţi, şi ce vinuri roşii şi chilimbarii întovărăşeau aceste mîncări şi aceşti pui, de şi era în postul Sîntă-Măriei ; iar la săracul vlădica Narcis, cu ce smerenie prefăcută şi cu ce priviri plecate şi viclene ducea un frate un borş cu lobodă multă şi fasole puţină, ş-o felie de pîne neagră şi apă de izvor într-o garafă nu tocmai curată !

Din prînzul acesta schivnicesc prea puţin gustase părintele arhiereu, căci fratele se întorcea cu tablaua tot încărcată, cînd urcam noi treptele stăreţiei. — Traserăm de un mîner : un clopot sună cu putere ; şi ne deschise uşa un călugăr mărunt, aproape pitic ; soarele amiezii fulgeră în nişte ochelari mari rotunzi... Moşnegelul, îmbrăcat într-o săracă haină cafenie, întinse spre noi braţele cordial şi bucuros. — Era vlădica Narcis. — Mîncarea săracă abia o atinsese ; slu-

jitor la ușa lui arhierească nu se afla. Odaia lui veșel luminată de soare n-avea tradiționalele divanuri și sofale pe care obișnuiesc a se odihni stareții mari în lungul ceasurilor goale ; era o chilie albă, cu cîteva rafturi de cărți, cu hrisoave vechi împrăștiate pe o masă de lucru. — Cu lentilele enorme lucind, cu obrazul zîmbitor, măruntul vlădică, ca un prietin, ne așeza pe scaune și ne rostea vorbe bune, — de și ne vedea întăia oară în viața lui.

Acum ți-l amintești. Vlădica Narcis era stareț la Neamțu numai cu numele. Alții domneau, știau de rostul cămărilor ș-al pivniților. Alții cunoșteau gustul carasului și racilor din rîmnicul de peste Nemțișor. Alții se îndulceau cu miere și-și lingeau degetele. El era un umilit și mititel călugăr. Se ducea regulat în strana lui și-și împlinea datoriile cătră Dumnezeu ; și cît avea un ceas liber, îl închina visului în care de ani și ani de zile plutea. Părintele Narcis începuse o lungă istorie a tuturor mănăstirilor moldovenești — și înșirase cu pana lui vreo douăzeci-treizeci de tomuri.

La un trecut plin de smerenie și de fapte întru lauda Domnului cugeta el întruna în chilia lui îngustă. Din cînd în cînd, cu aceeași mișcare de suflet, mai recitea inscripțiile vechi de pe ziduri și morminte, și se îndrepta gînditor spre Vovidenie, unde era mai multă singurătate și de unde se auzea mai dulce, adînc și duios, clopotul de la mănăstirea cea mare.

Bătrînul vlădică avea un suflet de cronicar, naiv și simplu. Era și puțin poet. La însemnările răzlețe, la hrisoavele scăpate de prădăciuni și focuri, el adăogise dragostea lui ; și mai mult din nemărginita lui dragoste decît din documente alcătuise el un trecut viu de cinste și slavă.

Nu știi cu cîtă pătrundere vorbea de vremurile de la 1400 ? Din felul cum istorisea, din faptele și icoanele sigure pe care ni le punea înainte, — știu că mi-a rămas impresia curioasă că am înainte-mi un om care a fost martor și a *văzut* cu ochii lui...

L-am întrebat :

— Părinte, unde ai găsit sfinția ta faptele de care vorbești ? Sînt foarte interesante.

— Așa-i că-s frumoase ? răspunse el bucuros. Așa au fost !

Nu spunea unde le-a găsit. Erau însă frumoase și pentru el. Erau visuri și flori ale sufletului său.

Așa, pînă cătră sară, ne-a istorisit cald și convins despre viața domnilor în *Cetățuie,* la vremuri de cumpănă ; despre bejeniile cutăror boieri mari la mănăstiri : cum veneau, cum vorbeau, cum se purtau ; despre traiul monahilor, despre tiparnițile în care se culegeau odinioară evangheliile și viețile sfinților. Ne spunea, despre toate, o mulțime de lucruri. Rostea nume de ctitori : Bogdan-Voievod, Alexandru, Ștefan-Vodă, Petru Rareș (erau cunoștinți ale lui și-i știa de-aproape) ; spunea nume frumoase de moșii : Tîrzia, Branișteа, Podoleni și Bolinți ; avea știință despre binecredinciosul boier Jora și despre altul, Zbiera ; ofta amintindu-și de fețe cuvioase ale trecutului, — de un Paisie, un Varlaam, un Veniamin...

— Despre ei stă scris pe ziduri, pe cruci și-n urice... zicea el. Unii sînt și zugrăviți în bisericile noastre...

Apoi tot între cunoștințile lui tainice așeza portretul acelei domnițe necunoscute și frumoase pentru care s-a luptat la cetate un mîrzac tînăr pînă la moarte ; amintea și pe nefericita domniță Ruxanda, pe care au tăiat-o hoți cazaci, cu toporul, într-o chilie a mănăstirii. El avea idee apoi că mănăstirea cea mare a Neam-

ţului, din vechi numită Mănăstirea Albă, a fost adevărata cetate clădită de Ioaniţi — şi cetăţuia de lîngă Tîrg, de deasupra Ozanei, era numai un fort înaintat.
— Bogdan-Vodă, zicea el, a fost un domn de ţară care a stăpînit luminoasa vale a Moldovei, moştenire de la strămoşi — şi el în Maramureş s-a bejenit numai de răul tătarilor — iar, după ce s-au înseninat vremurile, s-a întors şi el în Moldova lui, ca rîndunica la cuib...
— Pe drumul pe care s-a dus şi s-a întors Bogdan-Vodă au umblat toate obrazele domneşti din zile vechi: era un şleah mare către ţara Ungurească, pe la muntele Rusu, Pipirig, pe la curmătura gîtului la Pătru-Vodă, pe albia Bistriţei, valea Hangului, la Tulgheş. Pe acest drum veneau podvezi de arme şi postăvării, — şi ieşeau din ţară poloboacele cu miere şi ceară curată, strînse din nesfîrşite finaţuri înflorite de către harnicele albine călugăreşti.

Despre o năvală tătărască vorbea cu jale şi durere părintele Narcis : despre sate arse, oameni tăiaţi ; biserici ruinate şi monahi spîrcuiţi...

— La Probota, de frica căpcăunilor, — ne şopti el cu taină, — au îngropat călugării cei bătrîni clopotele, ş-apoi au stat fugiţi prin munţi cu fiarele adîncurilor ; şi cînd s-au tras iar nemernicii la locurile lor, au căutat sfintele chimvale, dar nu le-au mai găsit... Numai din cînd în cînd, la zile mari, se arată într-un loc sub pădure o lumină ca de comoară... De mult face Dumnezeu acolo semn ca să le caute oamenii, să le găsească ; dar în vremurile de azi nu mai este credinţa cea fierbinte de odinioară, şi clopotele cele vechi au rămas prăpădite !

In înfăţişarea lui simplă de bătrîn de demult, era ceva nespus de simpatic. Ca om singuratic, ţărcuit în muţenia chiliei lui, vorbea mult şi cu înflăcărare. Şi

era plin de veselie ; era ca un cărturar de la 1500, bun, vorbareţ şi naiv. Avea credinţă într-un gînd care-i venise pe cînd cugeta cu capul rezemat de mînă, într-o poveste auzită de la un schivnic, într-o legendă dintr-o vale a munţilor. Trecutul înviase pentru el într-o formă anumită şi-i umplea chilia albă. Icoane blînde, popor de domni, boieri, oşteni şi călugări se îmbulzeau în jurul lui. El le zîmbea, îi urmărea cu ochii lui aproape orbi, şi trăgea o istorie lungă în caiete legate cu scoarţe groase... Inscripţiile şi uricele păreau numai un sprijin pentru vedeniile lui.

Aşa fel era, cred că nu l-ai uitat, bătrînul arhiereu Narcis Creţulescu, stareţul sfintei mănăstiri a Neamţului. Cum vorbea el, soarele trecu la asfinţit şi odăiţa rămase într-o blîndă umbră melancolică. Cînd se împuţină lumina, moşnegelul tăcu, şi în dosul ochelarilor mari ochii parcă i se întristară.

— Mănăstirile ne-au păstrat religia, naţionalitatea şi averea, zise el încet. Statul nou a stricat mănăstirile şi a pus stăpînire pe averi ; iar de cînd mănăstirile se stîng, se înmulţesc fărădelegile şi sărăcia. Astăzi vorbele ţară şi patrie sînt marfă de vînzare ; au ajuns părinţii să vîndă sufletele copiilor lor...

Nu era atît amărăciune în vorbele lui, cît mai mult o formă ca să arate că el nu face parte din lumea acestui veac. Stă deoparte, n-o cunoaşte ş-o judecă din zvonurile răutăţilor ei.

— Eu, văzînd toate, urmă el iar, zîmbind, m-am tras deoparte. In faţa acestora toate, cugetam a tăcea, a lucra şi a muri... Am avut un dor, ca în urma mea să rămîie însemnate faptele părinţilor noştri...

Il văd ş-acum în închipuire, mititel în straiul lui cafeniu, singuratic şi străin între toţi călugării şi între

toată lumea de petrecere a mănăstirii Neamțului. Acuma-i mort și l-au îngropat între zidurile vechii cetăți a Ioaniților. Acuma-l văd și mai depărtat: pare o zugrăveală pe un colț de zid, — o schiță simplă a unui naiv monah, cărturar necunoscut închinat unui vis.

CARAGIALE

I

Bătrînul dumitale prietin!... Așa își sfîrșea în vremea din urmă Caragiale scrisorile lui îngrijit și frumos caligrafiate. Îi bătuse al șaizecilea an al vieții, bătrînețea de mai demult începuse, și parcă se simțea în cuvintele acestea melancolice răceala vîntului care poartă frunzele moarte și surîsul palid al soarelui de toamnă.

Caragiale a fost un om profund gînditor și profund sentimental. Ironia și scepticismul îi înfloreau pe buze, dar în adîncuri, ca și într-atîția alți mari tovarăși ai lui, tremura o durere stăpînită, durerea în fața neînduratelor clipe care ne apropie de sfîrșitul fatal. Și alții ca el au ironizat toate ale vieții. Și alții ca el au iubit puternic viața. Și la cele dintăi semne ale distrugerii au tresărit: începe a se săpa o cută pe față, prinde a încărunți părul, tremură o mînă. — A, în toate acestea sînt semnele morții. Nici pielea feței nu va mai luci de tinerețe, nici părul căzut nu va mai face cunună nouă. Cel întăi semn de bătrînețe e cel întăi semn de moarte!

Și Caragiale se mărturisea acuma către toți ca «un bătrîn și trist prietin».

Toți primim semnele și veștile morții ; pentru asta ne-am născut. E amar, fără îndoială, să te convingi că tinerețea a fost ; un om simte în cazul acesta cît de mare e zădărnicia existenței lui, a iubirii, a durerii, a muncii lui. Dar nemăsurat mai dureroasă e cea dintăi veste a morții pentru un artist, pentru un cugetător ș-un scriitor cum a fost Caragiale.

Intr-însul trăiește o lume, într-însul se nasc și lucesc în fiecare clipă gînduri nouă, care mai înainte nu existaseră. Un scriitor mare este un creator. Caragiale a suflat viață unei galerii întregi de tipuri, care necontenit se vor mișca prin viața noastră. Dar în afară de asta, acest scriitor, după cît spun cei mai buni prietini ai lui, era un spirit de o inteligență neînvinsă ; era un *causeur* original, fin și fermecător. Un scriitor mare și o inteligență așa de înaltă nu se întîlnesc adese. Și te izbește în adevăr tragic gîndul că esența aceasta vie, spiritul acesta care este cel mai extraordinar lucru al universului, întrupat așa de armonic într-un om, și nu într-un om ci într-un artist, are aceeași menire ca și cea mai neînsemnată celulă organizată !

Sentimentul acesta dureros l-a avut poate Caragiale în fața semnelor morții.

El îmbătrînea ; copiii spiritului lui rămîneau aceiași, ca în clipa dintăi. Spiritul lui, care născuse lucruri nesupuse morții, era sortit pieirii.

Zi cu zi trece, și toate ale lumii sînt mai triste. Caragiale nu-i decît un «bătrîn prietin».

Apoi deodată, în liniștea unei odăi simple, în umbra nedeslușită, a croncănit corbul funebru al lui Poë.

A murit tristul și ironicul Caragiale.

Vestea bruscă și crudă a răsunat prelung în toată țara. Prietinii au plîns. Cei ce l-au prețuit au privit

prelung în gol. Cineva spunea într-o sară în tăcerea unei odăi : — E ceva nespus de trist în vorbele acestea «Caragiale nu mai este !» Și cuvintele acestea au scos din profunzimi în suflete toată durerea, căci nu era vorba numai de scriitor, ci de om, de ochii aceia plini de eterna lumină, de inteligența aceea scînteitoare, a generațiilor. Nimic din toate nu va mai fi. Organismul superior deodată și-a contenit pulsațiile.

Prin noapte și vînt, ducîndu-mă singur spre casă, deodată parcă i-am văzut icoana pe veci adormită. Și în juru-i se adunaseră toate figurile pe care le crease el : comisarii, politicianii, mahalagii, și toți inconștienții și cinicii din «Momente». Zîmbeau cu ușoară ironie. Voiau parcă să spuie celui stîns că ei au rămas dincoace și vor mai stărui multă vreme ; de altminteri se și simțesc în lumea lor.

Și un zîmbet fin parcă încremenise și pe figura lui Caragiale. Zîmbea destinului și morții, — căci, pentru el, risipa nu putea fi totală. Rămîne vieții noastre și vieții celor după noi ceva din el, din căldura sentimentelor lui, din veselia-i crudă, din satira-i amară.

Totuși e trist lucru moartea unui scriitor. Cade în pulbere o lume de priveliști, de tipuri, de fapte, de gînduri. E același lucru ca pieirea în nemărginire a unei stele, — cu tot ce putea ea să cuprindă, cu tot ceea ce noi nici nu putem bănui.

Și gîndindu-mă la destinul nostru, la acest lucru banal și oribil, gîndindu-mă că și noi cei care cetim *Făclia de Paști* și vedem *Noaptea furtunoasă,* în curînd vom trece hotarul cel negru, nu știu de ce deodată parcă mi se înfățișară Cetățeanul și Cucoana Veta. Îi vedeam cu oarecare plăcere și cu oarecare in-

vidie. Ei vor supraviețui. Totuși aveau și ei o umbră de tristeță, și așa triști sînt sigur că-i voi vedea și de acum înainte în lumina rampei.

II

În jurul meu stau risipite gazetele cu vestea cea tristă : «A murit Caragiale». Numele marelui maestru între linii cernite ; articole care jelesc pierderea cea mare ; cuvinte de durere izvorînd de pretutindeni. Toate trebuiesc pentru propria noastră mîngîiere și toate sînt de prisos.

Moartea absurdă și bruscă deschide deodată înainte-ne o poartă lugubră. Dăm îndărăt, de și am venit după mii și mii de generații pieritoare. Dăm îndărăt, șovăim c-un gemăt. A, dar toate sînt de prisos ! Poarta aceea neagră e a tuturor.

A murit și Caragiale, mă gîndesc în tăcerea care mă împresoară. «A fost pulbere și s-a întors în pulbere». Ca o umbră a trecut și Caragiale spre groapa celor mulți, de și inteligența lui strălucită, talentul lui erau o părticică din infinit, din veșnica lumină, din ceea ce este dincolo.

S-a dus. Știu că trebuia să se scufunde în pămîntul tuturor, și lucrul totuși mi se pare grozav de trist. Știu că întreg sufletul lui și mintea lui au rămas între noi și totuși ce jalnic sună aceste trei cuvinte : A murit Caragiale !

E între noi. E lîngă mine. Întind mîna spre rafturi, trag de lîngă Eminescu volumele lui Caragiale. Cei doi prietini stau necontenit alături. Deschid și pe Eminescu o clipă : e trist ca de obicei. Deschid pe Caragiale : e mai trist decît totdeauna. Din literele fugare

ale foilor se încheagă figura lui gînditoare și expresivă. Zîmbește cu puțină suferință, ca în clipele acelea cînd, neliniștit, se plimba întruna prin odaia lui de lucru, pe dinaintea mesei, frămîntat de chinuitoarea problemă artistică, căutînd «cuvîntul ce exprimă adevărul».

Toată viața lui s-a luptat ca să supuie cuvintele nebune și imaginația nedomolită. Un prietin bun al meu, care i-a fost secretar într-o vreme, povestește despre chinul acesta, al redactării, despre grija necontenită și minuțioasă pentru frază, despre prelucrarea lui neobosită, care prefăcea «nebuloasa primitivă» în stilul acela fără pereche de viguros, concis și sobru, plin pe dinăuntru de nervi și ascuțit ca o lamă fină de oțel.

În cărțile acestea trăiește lumea cunoscută, lumea lui. Trăiește și se mișcă între file unde necontenit zăresc lucind un zîmbet sceptic și ochii neliniștiți ai lui Caragiale «care nu mai este, care a murit». Zîmbetul sceptic și ochii parcă se îndreaptă cu îngăduință spre ceafa eroică a lui jupîn Dumitrache, spre inteligența administrativă a lui Nae Ipingescu, spre junele Chiriac și spre neuitata, sentimentala și romantica cucoană Veta... Privesc spre toată viața lor de mărunțișuri, de politicale, de grijă pentru onorul de familist și spre peripețiile dramatice ale unei adevărate «nopți furtunoase».

Dar pe foile cărții răsare și lumea aceea de tipuri bizare, dintr-o vreme de tranziție, de forme goale, de păcate și de mizerii morale, lumea *Scrisorii pierdute,* cu simbolicul cetățean turmentat, cu Pristanda, bunicul polițiștilor de azi, cu cucoana Zoe în jurul căreia se învîrte toată politica provincială și cu toate fețele de politicieni de moda veche, — ochi holbați, bărbii revărsate spre proeminența burților, vorbe goale, fraze

umflate... Caragiale zîmbeşte, căci se pare că-şi vede oamenii şi-n vremea de azi.

Alte măşti, aceeaşi gamă...

Din umbră, în colori dulci de vechime, răsare conul Leonida, nedomolitul republican, cu nevinovata lui Efimiţă. Amîndoi rămîn ca documente ale altor vremuri, portrete cu zîmbete naive la colţul gurii. În jurul lor dănţuieşte nebuna sarabandă a unui carnaval, oameni cu grimase ciudate şi cu mişcări în unghiuri ascuţite.

Apoi deodată parcă se face linişte, întuneric, — şi se lămureşte o penumbră de dramă, şi într-o căsuţă de ţară, Anca, Dragomir şi Ion nebunul apar ca spectre tragice şi palide. E atîta încordare dureroasă în ţăranca aceasta care a iubit şi trăieşte cu ucigaşul iubitului ei, călăuzită de un îndărătnic gînd de răzbunare, e atîta întuneric şi nelinişte în sufletul lui Dragomir vinovatul şi atîta sfîşietoare amărăciune în ocnaşul nebun, — încît inima parcă ţi se opreşte şi noaptea parcă te-a împresurat cu un vis de groază şi sînge.

Şi visul chinuitor parcă se prelungeşte spre un drum de ţară, la un han în Podeni, la hangiul Leiba Zibal, bolnav de friguri şi de frică, într-o noapte de Înviere, cînd hoţii cearcă să pătrundă în dugheană... Făclia de Paşti a lui Zibal luceşte în întunecime ca un ochi înspăimîntat de nebun...

Răsfoiesc file după file din nepreţuitele cărţi ale lui Caragiale. După magistralele lui piese de teatru; după «Păcat» şi «Făclia de Paşti», povestiri zdrobitoare, — încep «Momentele», schiţele acelea minunate care în mare parte au căzut în lume ca foiletoane în *Universul*.

«Momentele» lui Caragiale vibrează de vioiciune, ascuţime, umor şi ironie. Tipuri nenumărate se mişcă, trec, vorbesc, se întorc, pline de veşnicia şi nimicnicia lor. Un popor întreg te întîmpină, te atinge, îţi vorbeşte, ori îl auzi vorbind. E trista noastră lume, cu micimi şi scăderi.

E sărmana lume inconştientă care merge spre mormînt rumegînd o «idee» genială, ori o «lacună» incurabilă, lumea «micilor economii» a femeilor, a cuconiţelor care găsesc protectori pentru soţii lor funcţionari, lumea oamenilor mici care-şi duc o viaţă tristă cu uşurinţă şi merg cu pas uşor şi zîmbind spre aceeaşi poartă de umbră spre care se îndreaptă şi cei mai serioşi şi cei mai buni fii ai oamenilor.

În opera lui Caragiale vezi toată istoria «civilizării» noastre. Burghezia «Nopţii furtunoase», politicianii din «Scrisoarea pierdută», micii funcţionari, burghezii, politicianii «Momentelor», fac parte din lumea care s-a scurs jumătate de veac prin oraşele Romîniei noastre. Caragiale a ridicat de deasupra lor un colţ de văl: a arătat cum străluceşte de ciudat, de fantasmagoric şi burlesc, haina nouă împrumutată modelor Apusului. A arătat şi partea de mizerie sufletească şi morală, care «a venit cu drum de fier» tot din minunatul Apus.

Un zîmbet ironic luceşte parcă deasupra tuturor. S-ar părea la prima vedere că marele scriitor a strîns în opera lui tot ce nu e vrednic de respectul nostru. În opera lui Caragiale aproape nu sînt oameni buni, oameni cumsecade.

A, nu. În noaptea aceasta, răsfoind şi recitind volumele marelui nostru prozator, găsesc tristeţă acolo unde odinioară mi se părea că tresare rîsul, şi sub haina cea ridicolă, văd că trăiesc fiinţi cu scăderi, în adevăr, multe însă la urma urmei destul de omeneşti şi destul de simpatice. Biata fiinţă omenească nu-i nici bună, nici rea, e o umbră vană care se zbate, se luptă, sufere şi trece.

Întorc ultima foaie a «Momentelor». A mai rămas o broşură mică de cîteva pagini, strigătul de suferinţă morală a unui om mare chinuit de crunta problemă a anului 1907. Ce trişti şi ce gravi se luminează ochii umbrei care în noaptea asta stă neclintită înainte-mi! Cel ce a zugrăvit cu atîta tremur de lacrimi pe Ion, ţăranul bolnav şi năpăstuit, cel care niciodată n-a avut ascuţiş şi ironie pentru ţăranul nostru, pentru marele nostru nedreptăţit, — cum a observat cu atîta dreptate distinsul meu prietin G. Ibrăileanu, — de data asta judecă cu durere stările noastre sociale, cere lumină şi dreptate pentru cei «umiliţi şi ofensaţi», şi în proza lui vie şi nervoasă, de data asta se revarsă adevăratul fond sufletesc al incomparabilului scriitor: veşnica problemă, veşnica durere, veşnica dorinţă de ceva mai bun, mai luminos, mai drept, care a caracterizat întotdeauna sufletele mari.

Pun opera lui Caragiale în raft la locul ei : alături, Eminescu ; aici e Caragiale. Cărţile lor sînt urne sacre în care dorm gîndurile, suferinţile şi aspiraţiile lor. Spun rău : nu dorm, sînt treze şi vii, cum e căldura, cum e lumina, şi necontenit pătrund, fecundează şi îmbunătăţesc sufletele noastre.

N. D. POPESCU

Găsesc azi în calendare o dovadă că ne civilizăm din an în an. Poate vitrinele aşa de largi ale librăriilor, cuprinzînd atîtea publicaţii pariziene bune pentru tineri şi bătrîni, nu arată, în adevăr, bogăţia de calendare romîneşti ; dar într-un rînd am intrat la domnul Alcalay, m-am apropiat de rafturi şi am început a răsfoi, fără a cumpăra, cum e obiceiul, cărţile acestea cu coperte colorate, care cuprind tot ce-şi poate închipui o imaginaţie bogată : mersul trenurilor şi articole ştiinţifice, sfaturi felurite şi ciudăţenii adunate din toată lumea, reţete de bucate şi poezii de dragoste, fotografiile tuturor celebrităţilor : răufăcători şi conducători de popoare. Priveam, ceteam în fugă şi mă gîndeam la vremea cînd am început să cetesc întăi, demult, cînd eram în clasa a doua primară, la dascălul meu domnul Trandafir.

Mă gîndeam — şi eram mişcat. Iar domnul Alcalay care n-a deschis niciodată una din miile de cărţi grămădite în magazia sa şi care editează cu multă dragoste nuvelele şi poeziile autorilor romîni, mă privea cu multă mirare : e lucru ştiut că acest vrednic şi harnic librar şi editor romîn nu ştie să cetească.

Ah, domnule Alcalay, dumneata nu-ţi închipui de ce lucruri frumoase îmi aduceam aminte! Era în anul 1889. Un tovarăş de bancă, un ţînc zbîrlit şi cu gura mare, care-şi săpase în bradul de sub nas numele, *Purcel Vasile,* îmi adusese un calendar de cetit. Îl furase de la tatăl său şi mi-l împrumutase mie pentru suma de 15 bumbi.

Cu obrazul cufundat în foile unsuroase, dintrodată începui a fi înfiorat de grozavele isprăvi ale haiducesei Mina. — Pe-atunci nu era nici tipografia «Minerva», nu dădeau la iveală almanahuri scriitorii şi tipografii; pe-atunci numai domnul N. D. Popescu tipărea calendare «pentru toţi fiii Romîniei».

Acum văd eu ce calendare erau acelea, cu cîtă zgîrcenie se afla împrăştiat tuşul pe literele vechi şi mîncate, şi cu cîtă dărnicie se risipeau lacuri de negreală pe rarele ilustraţii. Acum ţinînd în mînă şi calendarele noi, am dovada că ne civilizăm; dar atuncea n-aveam eu a mă ocupa de nimic decît de iubirile înflăcărate şi crimele aceleia pe care cel mai favorit autor al meu de-atunci o botezase Mina Haiduceasa.

Stăteam în fund, ghemuit lîngă Purcel Vasile. Din cînd în cînd strecuram cîte-o privire hoţească spre domnul Trandafir. Dacă mă surprinde şi mă bate la palmă (mă gîndeam), sînt în stare să fug în codru! — Şi cădeam cu nasul între foile răsucite; din cînd în cînd, la cuvinte mai grele şi mai străine, silabiseam mormăind încet, pe cînd fiori de plăceri perverse mi se strecurau prin vine.

Calendarul acesta al domnului Popescu a fost cea dintăi cetire a mea. Îndată după ce l-am cetit, a fost firesc să caut un cuţit, să mă dau într-un dos şi să tai cu luare-aminte toţi bumbii de la haine, după care faptă strecurîndu-mă lîngă tovarăşul meu, începui

să-l ademenesc, arătîndu-i preţul, în palmă, şi cerîndu-i pentru a doua zi pe *Tunsu.*

— Numai să-l pot fura... — mi-a răspuns încet Purcel.

— Să-l furi cînd a dormi tatu-tău, l-am îndemnat eu tainic.

— Aşa-i, dar dacă mă prinde, ştii tu ce bătaie-mi trage? Întoarce curaua cu catarama, şi-mi trage pînă ce nu mai pot. Răcnesc de se strîng toţi megieşii...

Înfricoşat de icoana acestei bătăi, n-am mai stăruit. Dar tovarăşul mi-a adus a doua zi pe *Tunsu.* Mi l-a adus acasă. Era sărbătoare, era cald şi bine, şi m-am suit cu calendarul într-un pod cu fîn, m-am tolănit în miresmele florilor uscate, într-un val de soare care năvălea pe portiţa deschisă, — şi am început iar a urmări peripeţii fioroase.

Am auzit pe la amiază strigări. Poate mă chemau pe mine la masă, dar eu aveam alte griji şi nici nu-mi era foame. Eram mulţămit că Tunsu omoară pe ciocoi şi pe urmă mînîncă berbeci fripţi întregi pe jaratic. Trecea vremea, se făcuse linişte, ori mă cufundasem eu prea de tot în cetire, — cînd deodată simt că scade lumina; şi văd, întorcînd ochii, pe tata, care mă privea din uşa podului cu o grozavă uimire.

— Ce faci tu acolo, diavole?

Eu am încercat să ascund în fîn pe haiducul meu, — dar o mînă se întinse, ne cuprinse pe amîndoi, pe mine şi pe Tunsu, ne ridică pe sus, ne ţinu o clipă în văzduh, apoi ne lăsă la pămînt. Şi îndată începu judecata. Îndată calendarul cu foile zbîrlite ajunse într-un colţ, şi îndată straiele mele începură a fi trase hain în toate părţile.

— Dar bumbii unde ţi-s, şolticule?

Nu mai arăt ce-a mai urmat după această descoperire. Nu mult după aceea, pe cînd ceteam *Crimele Inchiziției,* mi-am adus cu durere aminte de oarecare lucruri petrecute în duminica aceea cînd mă întovărășeam cu haiducii.

Dar boala calendarelor nu s-a sfîrșit. A urmat, după Tunsu, vestitul Codreanu, pe urmă Jianu, pe urmă Bujor. Și fiindcă în jurul meu se orînduise o adevărată poteră, îmi ascundeam pe tovarășii aceștia undeva într-o poiată de găini, și îndată ce găseam prilej mă duceam și-i luam, și mă cufundam cu ei, după împrejurări, ori în fundul vreunui pod, ori în pivniță c-o lumînare chioară, ori fugeam tocmai pe malul Siretului, și visam acolo isprăvi cumplite, mîncînd mure acre, cînd se punea soarele drept inimă. Dar cîrcserdarul Stoica, în ființa unuia dintre ai casei, mă descoperea deseori, și atuncea începeam a cloci în mintea mea împleticite și întunecoase planuri de răzbunare.

Așa am trăit cîțiva ani, bucurat și chinuit, din dărnicia domnului N. D. Popescu, și de multe ori am cumpărat *Calendarul pentru toți romînii,* strivind cu hotărîre eroică pofta de prăjituri.

Și nu de multă vreme, acu cîteva toamne, m-am întîlnit cu *autorul* celor treizeci ori patruzeci de haiduci, cu autorul acela pe care mi-l închipuiam odată cumplit, cu privirea scăpărătoare, cu un iatagan între fălci, cu un pistol în dreapta și cu unul în stînga, — așa cum se arăta în focul răzbunării Bujor, în întunericul «bordeiului trăsnit».

A, nu, domnul Popescu era un cetățean foarte pașnic care locuia într-o liniștită căsuță din strada Icoanei. Îl încărunțiseră nevoile; avea bărbia revărsată peste cravată, și o burtă respectabilă care nu cerea nici hamger, nici brîu cu pistoale...

Poate își închipuie cineva simțirea unui amorezat care a plecat cu icoana dragei lui tinere în suflet, peste mări — și la întoarcere, după zeci de ani, găsește în locul subțirelei fecioare o femeie destul de groasă și greoaie, cu astmă și cu puțină mustață, năcăjită cu gospodăria, cu copiii și cu patimile bărbatului.

Stăteam uimit și priveam la cel ce-mi încîntase copilăria și mă hotărîse de multe ori să iau drumul pribegiei și să cînt:

Primăvară, mama noastră,
Suflă bruma din fereastră
Și omătul de pe coastă,
Să mă las și eu la vale
Cu durdă și cu pistoale...

Mă uitam la cel din pricina căruia învățasem a cînta din frunză și din fluier, din pricina căruia mi-am ciuruit odată pulpa piciorului cu halice, — și toate zilele de visuri de voinicie ale trecutului se întoarseră, pe cînd domnul N. D. Popescu îmi vorbea cu jale despre munca lui, despre calendarele lui care au desfătat o țară mai mult de un pătrar de veac, despre puțina avere prăpădită, despre librari necinstiți, și despre încetarea cu desăvîrșire, din lipsă de cetitori, a publicației aceleia în care odinioară eu am cetit de Mina Haiduceasa.

Era foarte trist, și mă simțeam înduioșat.

Dar și calendarele, cu vremea lor. Acum ies publicații voluminoase din mașini purtate cu electricitate, trec ca niște automobile nepăsătoare peste trupul învins al vechiului autor, — și cine știe unde, în pulbere, dorm somn netulburat haiducii și poterile vremurilor barbare.

SCRISOARE DESPRE PLOI

Anul acesta, prietine, am petrecut vacanța într-un sat de la poalele munților suceveni, și-am fost foarte nenorocit! Vreme de două luni încheiate, cît am petrecut în căsuța acoperită cu stuh a lui moș Duță, de prea puține ori a pătruns soarele prin ferestruicile cu zăbrele de lemn; în toate zilele și în toate ceasurile vîrtejuri de vînt aduceau nouri și din nouri cădeau ploi neistovite.

Niciodată n-am cunoscut așa de aproape umezeala fără sfîrșit, apa curgînd de pretutindeni, din copaci, de pe case, șiroind pe uliți, năzuind prin ogrăzi pînă la praguri; prin aburul rece care izvora dintr-un pămînt îmbibat ca un burete de apă, am văzut necontenit o zare fumurie și tristă; și în plictiseala zilelor închise mi-a fost dat să văd într-un ceas de melancolie fantoma cenușie a ploilor.

După ce o lună întreagă nourii cernuseră ploi felurite, unele mărunte ca o pulbere, altele mari ca halicele, într-o zi, moș Duță, gazda mea, intră bucuros în odăiță la mine.

— Apoi, conașule, îmi zise el zîmbind, am să-ți spun o bucurie.

— Ce este, moș Duțule? Poate a luat Moldova podul de la Tupilați?

— Ba să ferească Dumnezeu de așa ceva! îmi răspunse moșneagul netezindu-și cu palma pletele unse cu unt. Asta nu poate fi bucurie pentru nimeni! Dar am să-ți spun eu ce-i. Ast' dimineață, cînd se crăpa geana de ziuă, am ieșit pe prispă și n-am văzut nouri la răsărit...

Eu tăceam, bănuind care-i vestea moșneagului. Moș Duță, ca la orice mulțămire a lui, își trase luleaua din tureatcă și începu să sufle în ea ca s-o desfunde.

— Să-i dau o leacă de tutun! zise el ridicînd ochii spre mine și rîzînd. Apoi, cuconașule, asta am așteptat și eu. Am așteptat să văd răsărind sfîntul soare în senin. De-acu contenesc ploile!...

— Moș Duță, am răspuns eu cu îndoială; de multe ori am văzut și am prepus și eu semne bune; acuma nu mai cred în nimic; am ajuns să cred că au să ție ploile pînă la sfîrșitul veacurilor.

Bătrînul începu a rîde mai tare, arătîndu-și strunga largă între dinții de jos. În strunga aceea își vîrî ciubucul lulelei, apoi, privindu-mă cu ochii holbați, se bătu de două ori cu palma peste bunda-i unsuroasă.

— Cuconașule, strigă el cu tărie; da' să fiu nu știu cum, dacă-i mai vedea strop de ploaie! De-acu, dinspre partea asta, ai să ai liniște... Ne-a dat Dumnezeu destulă apă, slavă Domnului. Au crescut puhoaiele de-au mîlit fînațurile; mai alaltăieri un vifor ne-a dat jos ovesele; pe ogoarele cu păpușoi a săpat apa rătăcăni. Oamenii sărmani au scăpat păpușoiul în buruiană și-au crescut, a foamete numai, niște strujeni subțiri și galbeni ca ceara. Doamne, iartă-mă, am ajuns să spunem și noi: destul!... Acu de dumneata

încaltea nu mai zic nimica : parcă te-ai schivnicit stînd aicea, într-un cotlon, c-o carte mare în mînă !

Bătrînul vorbea cu atîta încredințare, încît mă mișcă : Să fie oare cu putință ?

— Da, cuconașule, ascultă ce-ți spun ! Eu îs om vechi și purtat. Eu de-acestea am mai văzut ! Eu am apucat și vremea lui Mihalache Sturza și a lui Cuza-Vodă !

Din pipa lui de lut roșu ieșea un fum așa de rău-mirositor, încît mă grăbii să cred, de și nu înțelegeam ce au a face Sturza și Cuza cu ploile.

Moș Duță ieși pe prispă și din casă îl auzii minunîndu-se de vremea frumoasă și de un soare cum nu s-a mai văzut pe lume.

Ieșii și eu afară. Într-adevăr, o lumină puternică umplea văzduhul ; și aburul care izvora din pămînt, din ierburi, din flori, parcă fierbea și tremura înfierbîntîndu-se. De și soarele nu urcase încă în crucea amiezii, căldura era înăbușitoare. Cerul era de-un albastru umed și munții se zugrăveau sinilii la sfințit. Miresme calde adiau de pe flori, și-n prisaca din grădină zumzuiau neîntrerupt și monoton albinele.

Nu aburea vîntul, cerul era curat. O dulce nădejde de zile și nopți frumoase îmi umplu sufletul. Moș Duță pufuia biruitor din luleaua lui și se uita cu coada ochiului la mine.

La subsuoară cu «cartea cea mare», de care se minunau atîta gazdele mele, încercai o plimbare pînă la Șipotul lui Axinte. De și cărările erau pline de mîzgă și ierburile împovărate de apă, răzbătui cu mult curaj pînă la locul unde, în alți ani mai fericiți, visam subt un cer spuzit de stele, ascultînd în noapte murmurul fîntînii.

Dar aceia erau ani binecuvîntați de Dumnezeu, erau ani cînd sfîrîiau uscat cosașii în ierburi și prigoriile chemau prin văzduh un strop de ploaie, erau ani cînd luceau sara licuricii în ierburi și, după zeci de nopți senine, florile dumbrăvii aveau un miros mai dulce și mai fin decît oricînd. Dar acum, iată, în aburul cald care izvora de pretutindeni, prin lumina strălucită ca niciodată, începu a juca o adiere neliniștită de vînt. Și cînd mă întorsei acasă, găsii pe moș Duță în mijlocul ogrăzii, privind cu luare-aminte înspre Ceahlău. De-acolo, din fund, de pe spinări de munți, din văgăunile ploilor, se ridicau cu repeziciune nouri rotitori, ca valuri de lînă albă.

Zîmbii c-o disperare mută.

— A, nu-i nimic, cuconașule, asta trece ! Am mai văzut noi de-acestea. He-he ! am mai văzut, căci sîntem oameni vechi !

— Ast' dimineață a răsărit soarele în senin ? îl întrebai eu.

— Da, cuconașule, doar cu ochii mei am văzut ! Nu te uita la nourul acela. Vrea numai să ne-amăgească !

Dar nourul nu vroia să ne-amăgească. Cît fumă moșneagul o lulea de tutun, nourul de la Ceahlău crescu pînă-n naltul cerului ; și-un vînt fără pricină și fără rost se izbi asupra satului. Învăluia și frămînta copacii, zbîrlea acoperișurile de paie ale caselor ; și căsuța lui moș Duță parcă mă privi deodată îngrozită, cînd soarele fu înghițit de nouri și ferestrele se întunecară.

Nu mă lăsa inima să mai spun ceva moșneagului. El bombănea într-o șură, căutînd să se încredințeze cu încăpățînare că tot n-are să ploaie, deoarece s-au arătat semne știute și vechi. Eu mă grăbii să intru în

casă ; auzisem de departe pe aripele vîntului, ropotul puhoaielor, şi ştiam ce ne aşteaptă.

În adevăr, asupra lumii năvăli o ploaie cumplită ; vîntul o izbea în pereţi şi în geamuri. o zvîrlea în pînze compacte asupra arborilor ; pîraie începură a veni din toate părţile ; şi era pretutindeni o hurmire grăbită, ş-un şuroit de apă cu sunet de mărgele de sticlă, c-un sunet ascuţit şi pătrunzător pe care-l auzisem zile şi nopţi, care-mi sfredelise urechile şi-mi pătrunsese în suflet.

N-aş putea să-ţi spun ce simţire, ca la marginea unei prăpăstii lunecoase, m-a cuprins, cînd, după prevestirile cele vesele ale lui moş Duţă, am văzut că ploaia începe iar şi se prelungeşte două zile şi două nopţi, fără întrerupere, eternizîndu-se parcă.

O auzeam prin semiîntunericul zilei, o auzeam prin noaptea neagră ca tăciunele ; se domolea un răstimp şi pornea iar mai mînioasă ; nu puteam dormi şi o ascultam şi mi se strîngea inima.

În zilele acelea ale potopului am văzut, după cum ţi-am spus, fantasma ploilor. Era în revărsarea zorilor şi-mi ridicasem din perini capul zbîrlit ca s-ascult ciuruirea ploii. Fereastra era deschisă.

Prin lumina nesigură, printre zăbrele se năpusti vîntul ca o bătaie de aripă, şi-n aceeaşi clipă, lîngă sobă, în colţ, am văzut o umbră alcătuită din linii mărunte, cenuşii ; m-a privit cu doi ochi verzi ca apele înşelătoare, apoi s-a subţiat înspre fereastră ş-a dispărut.

Am văzut-o aevea, parc-o chemase sufletul meu ostenit de monotonia zilelor mohorîte ş-a nopţilor nedormite. Atras parcă de ceva necunoscut, mă apropiai de zăbrele şi privii prin cernerea ploii, prin zorile fumurii, spre umbra dispărută. N-am mai văzut-o. Poate

trecuse în împărăţia ei fără hotar. Dar auzii dintr-odată un sunet trist, prelung şi răguşit, un glas de pasere străină, care niciodată nu mi-a mai sunat în urechi. Îl auzii de două ori : şi pe dinaintea ferestrei trecu, urmînd poate zborul umbrei, o pasere de coloarea nourilor cu capul mare şi clonţul negru.

O umbră tainică şi o pasere măiastră, de pe alte tărîmuri, mi-au adus în vara aceasta neistovitele ploi. O singură dată le-am văzut ; s-au strecurat misterios ş-au vestit cu adevărat, cu mult mai bine decît moş Duţă, nopţi mohorîte şi zile întristătoare de ploi ca niciodată ! Nu ştiu dacă se va mai arăta soarele ; eu stau ca un schivnic cu cartea cea mare dinainte, şi moş Duţă, ca să mă facă să uit prorocirea lui, îmi istoriseşte sara c-un glas jalnic toate cumpenele şi ploile din trecut de la Mihalache Sturza şi de la Cuza-Vodă.

LUNA MĂNĂSTIRILOR

Iubite prietine, — scrisoarea ta vine de la o mănăstire, şi-n adevăr are o înfăţişare de relicvie: închisă într-un plic îngălbenit şi ros de vreme, un plic care a mai slujit o dată, în timpurile vechi, cine ştie cărui călugăr, şi acuma tu l-ai găsit într-un fund de saltar, l-ai întors pe dos şi l-ai mînat pe drumurile nouă ale ţării...

Iţi petreci vacanţa într-o aşezare călugărească, într-o poiană, între codri şi munţi. Cunosc şi eu locurile acelea minunate, am sălăşluit şi eu pe acolo în alţi ani împreună cu o colonie întreagă de profesori, avocaţi şi altă burghezie de mijloc, care, după un an înăbuşitor, urcaseră spre Carpaţi să mai răsufle.

In alte părţi orăşenii, fugind de căldura de cuptor a cetăţilor, se îngrămădesc în staţiuni balneare; la noi petrecerile la mănăstiri par un obicei mai frumos şi mai original.

August e luna mănăstirilor. In cei mai mulţi ani, o vreme uscată de secetă astîmpără, în luna aceasta, umezeala văilor şi a codrilor şi un cer senin şi cald se bolteşte deasupra vechilor aşezări din munţii Neamţului şi Sucevei.

Am petrecut şi eu, ca şi tine, o vreme însă într-adevăr frumoasă, nu ca anul acesta, ruptă de vijelii şi puhoaie. Intr-o căsuţă curată şi gospodărească din preajma bisericilor, îmi petreceam şi eu zile ticnite, ca şi alţi oaspeţi şi tovarăşi orăşeni. Natura blîndă şi poetică ne împresura din toate părţile; măguri şi opcine se înălţau la miazănoapte unde se zămislesc cumpenele; poiene largi, pe costişe de munte, stăteau împestriţate de flori, împrăştiind în amiezile fierbinţi o mireasmă pătrunzătoare; la mijloc, în fundul văii, lîngă iazurile cele vechi şi negre, îşi înălţau clopotniţele roşii şi crucile argintii bisericile, ctitorii ale binecredincioşilor domni şi boieri de odinioară.

Soarele răsărea de multe ori în pîcle trandafirii şi asfinţea între nouri tiviţi cu un chenar de aur; şi la răsăritul lui şi-n amurg, cînd luceau sus crucile, începeau a se învîrti în stol în jurul turnurilor lăstunii. Ţîriiau dulce ca o picurare de mărgele în pahare, ori ca picurul streşinilor cînd plouă lin. Şi toaca începea o bătaie tristă şi uscată, clopotele umpleau valea cu melodia lor gravă. In orice ceas al zilei, în orice ceas al nopţilor înstelate şi tăcute, era în jurul vechiului şi sfîntului lăcaş o priveliştе nouă, — şi blîndeţa orelor aşeza parcă între noi, între natură şi între cer, o taină ori o rugăciune.

Dar toate erau ale singurătăţii şi ale tăcerii; căci la solemnul ceas al răsăritului toate căsuţele care găzduiau pe orăşeni dormeau cu ferestrele orbite de storuri; iar în dumnezeiescul ceas al amurgului, cunoscuţii şi prietinii stăteau într-un cerdac bine dosit, combinînd cu luare-aminte nenumăratele figuri ale pocherului. Numai cîţiva copii şi cîteva femei palide, în haine negre, ieşeau pe un drum umbrit de cireşi:

erau puțini, și rîsul copilașilor părea straniu, iar privirea femeilor tristă în melancolicul ceas al înserării.

Te pot încredința că cei mai mulți au fugit de larma și zăduhul orașelor ca să ducă o viață de marmotă în fundul munților. Cei mai mulți, în toate ceasurile zilei, dau dovadă că n-au fost făcute pentru dînșii frumusețile lumii aceștia. Cred că și tovarășii tăi au venit la mănăstire în august pentru somn și digestie; ș-ai tăi n-au în priviri și-n suflet lumina și căldura aceea care dau viață izvorului și florilor, zîmbet cerului și soarelui.

După cît înțeleg ești și tu un singuratic în vechea mănăstire; și pe cînd căsuțele dorm cu perdelele lăsate, singur umbli pe cărări și în jurul zidurilor inegrite, gîndindu-te poate la trecutul lăcașului de piatră, durat acolo într-o poiană, de un blagocestiv voievod, care acuma zace alături, subt o lespede înflorită cu slove chirilice și foi de acantă.

Aș fi nedrept însă și ți-aș părea un dușman al oamenilor, cum știi că nu sînt, dacă te-aș lăsa să crezi că auzeam eu singur clopotele de la Vovidenie, că singur mergeam pînă la rîmnicele cele vechi, ori pătrundeam în poiana Domniței; îmi găseam tovarăși: lumea nu e chiar așa de păcătoasă, precum s-ar crede din rîndurile nemulțămite de mai sus.

Cu doi ori trei tovarăși aduceam laudă Domnului mirosind un fir de floare de departe, privind un cer strălucit de pe un vîrf de măgură, și ascultînd de-acolo cîntarea clopotelor în văi.

Cu unul din ei, profesor vechi care știa multe, am coborît într-un rînd și-n tainițile mănăstirii, acolo unde, în rafturi totdeauna reci, stau înșirate craniile monahilor morți și dezgropați. N-am avut groază și cutremur: simțeam numai în tainița rece că ne privesc orbitele negre ale trecutului și rîd ciudat și neîntrerupt hîrcele: trecutul rîdea de viitor, care eram noi; și răspunzînd parcă acestui rîs încremenit al morții, bătrînul meu tovarăș îmi zise:

— S-ar crede că morții aceștia au fost ori foarte fericiți ori răi...

Aerul trecutului, care ne înconjura, era înăbușitor și umed și faclele pîlpîiau nesigur sub bolți.

— A, fără îndoială că au fost fericiți!... răspunsei eu, aducîndu-mi aminte de lecțiile altui profesor, și de atîtea pagini care preaslăvesc trecutul, cu vrednicia, cu cinstea și cu poezia lui.

— Eu cred că te înșeli! grăi bătrînul.

— Cum? îl întrebai eu zîmbind; sînt mai bune vremurile noastre, în care mănăstirile acestea, cu temelii așa de grozave, cu tainiți, bolți, cu podoabele lor de aur și de argint, cu toată bogăția celor de demult — au ajuns să fie împresurate de niște oameni indiferenți, care trăiesc aici cu ochii închiși, neștiutori și nevrednici, care n-au păsit o dată pragul la închinăciune, care n-au privit măcar unul singur din odoarele trecutului, o pînză brodată cu fir, un potir cizelat, o cruciuliță în filigran, o icoană zugrăvită de meșter bun, un evangheliar artistic scris și zugrăvit. Toate acestea, cei din care au rămas numai craniile acestea galbene le-au făcut și le-au făurit! Și ei au prețuit și frumusețile lumii și gingășia naturii, căci nu zadarnic au așezat aici mănăstirea cu chiliile ei, într-un colț ascuns ling-un rîmnic, într-o poiană fericită...

După vorbele mele înflăcărate, bolțile vibrară adînc, parcă se cutremurară: bătea sus, în turn, un clopot pe care nu-l auzeam. — Bătrînul meu tovarăș vorbi cu o voce care, nu știu de ce, mi s-a părut deodată tristă:

— Cît e de mare, amice, puterea cuvintelor! Vorbele sînt înşelătoare ca femeile. Şi eu cunosc ceasloavele cele vechi, şi zapisele, şi uricele, şi scrisorile milostivilor domni, boieri şi vlădici de acum un veac ori două... Şi ştiu ceva de fericirea lor. Mănăstirea aceasta e pusă într-o poiană ascunsă, numai ca să fie locul ferit cînd soseau bejănarii îngroziţi de năvala tatarilor ori a turcilor. Şi zidurile şi bolţile îi sînt puternice ca să fie apărare la vreme de primejdie. Altfel cei totdeauna aproape de natură, care trăiau în sălbatica şi plină de daruri Moldovă, n-aveau ochi nici ei pentr-un fir de iarbă, pentru o rază de soare... Pe-acestea, oriunde, le vede numai cel ce poate să le vadă; pricina frumuseţilor şi a poeziei ce ne înconjoară se află mai ales în noi...

De aceea trebuie să şi fii mai îngăduitor cu orăşenii care au părăsit cetăţile lor şi au venit să petreacă aici. De ce vrei să petreacă întocmai ca dumneata? Eu te asigur că se simt fericiţi în felul lor şi se odihnesc. Nu-i destul?

— Dar oare cei de demult tot aşa făceau? întrebai eu cu îndoială.

— A, aceia moşteniseră averile pămîntului şi de asta aveau de unde mulţămi lui Dumnezeu... Aveau şi puţină fală cînd aduceau un dar de preţ şi li se scria numele în rîndul ctitorilor. Erau şi oameni care nu vedeau o rază de lumină în pustia lor viaţă decît înspre biserica lui Dumnezeu... Mai erau legate neamurile boiereşti de mănăstiri şi prin tragediile acelea necunoscute ale căror urme le-am apucat şi eu: prin fetele călugărite de copile, prin nenorocitele acelea zîmbitoare şi cu ochii plecaţi, prin patimele acestea de multe ori zdrobite, de multe ori deslănţuite pînă la moarte şi sînge...

Şi nu-mi vorbi, adăogi cu oarecare căldură şi pornire tovarăşul meu, nu-mi vorbi de călugării cei vechi care erau ca albinele stupului. Ş-atunci ca şi astăzi, stupul avea trîntori, — şi ceilalţi erau robi flămînzi care munceau de dimineaţa pînă în sară, pe cîmpuri, în grădini, în livezi, în rîmnice, în chilii, privegheaţi de bici... Şi nu-mi vorbi de stareţul clasic, pentru că l-am cunoscut şi eu, cu faţa lui ca o lună plină, cu un trup care ameninţa să ia proporţiile antalului de vin roş care-l alimentează, stăpîn semeţ şi aspru ca orice stăpîn al vremurilor bune! Stareţii de demult au călcat fără milă moşiile răzăşilor de primprejur; au luat cu hapca pămînturi, şi oştenii ţării, ţăranii, au rămas închişi în şanţurile satelor, ba unii chiar au devenit chiriaşi-bezmănari ai sfîntului lăcaş... Aş putea să-ţi spun multe despre ceea ce îmi arăţi dumneata cu fală: ziduri, bolţi şi turnuri, iazuri şi drumuri: în orice piatră, în orice dram de moloz, e închis poate blăstămul unui rob, adus cu harapnicul la muncă, — şi peştii cei mari care au fost slujiţi de sufragii ţigani prea cuvioşilor egumeni, la mese cu vinuri chilimbarii şi roşii, — s-au hrănit în iazurile lor cu multe sudori de sînge şi lacrimi amare...

Zidurile vibrară iar; craniile rîdeau la noi prin lumina nesigură a făcliilor; tovarăşul meu se linişti ca prin farmec şi mă apucă de braţ:

— Să fim mai blînzi, îmi zise el c-un glas moale. Toţi, şi cei buni şi cei răi, au coborît în primitorul pămînt. Acuma, după cum vezi, toţi rîd la fel... De ce ne-am întrista ori ne-am revolta? E o fericire pentru clipa noastră de viaţă că ne bucurăm de puţin răgaz în chilia părintelui Ieronim, care e cam negustor şi şiret; e o fericire că mănăstirea are odoare care încîntă ochii şi clopote care cîntă; să ne bucu-

răm și să uităm ce-a fost demult și mai ales să uităm că vom ride și noi cîndva unor nemulțămiți și-i vom privi așa, cu orbite negre...

Am ieșit la lumină, în frumusețea lumii; clopotele cîntau în amurg, lăstunii ieșiseră din cuiburi; și eu eram hotărît să văd în toți tovarășii mei de vilegiatură niște oameni buni și foarte cumsecade...

TOAMNA

Afară plouă mocnit de patruzeci de ceasuri, dintr-un cer de plumb, într-un fel de amurg posomorît. Ca totdeauna în așa împrejurări, mă gîndesc la lumină și la soare.

Toamnele noastre de la poalele munților ce dulci și ce prietinești sînt de obicei! Mă întorc în amintire spre ele ca spre niște blînde icoane din zile fericite. În începutul acesta de toamnă, plouă; ținutul e întristat și rece; stăm ca subt un fel de maramă de doliu. Un poet vechi murmura acum șapte sute de ani, cu accente de suspin: «Nu-i durere mai mare decît atunci cînd îți amintești, în nenorocire, de vremurile fericite!» — Mi se pare că n-avea dreptate. Amintirea zilelor bune e de multe ori o mîngîiere în ceasuri triste.

O toamnă blîndă, în anii trecuți, învăluia poeticele ținuturi ale Moldovei de sus. Soarele pălea, lumina lui se făcea aurie, și-n atmosfera curată, fără nici o aburire de vînt, plutea matasa-morților...

Mă simțeam iarăși purtat de gînduri, de doruri nedeslușite; odăile mi se păreau reci și pline de umbră; ieșeam la soarele prietinesc, care mîngîia ochii,

deschidea fundurile zărilor, îmi dădea desmierdări de braţe moi şi nevăzute.

Spre funduri de văi cu lacuri liniştite, spre cuimi de dealuri de unde vedeam pîclele orizontului, spre cîmpii largi, spre adîncile păduri cu frunzarele ruginite, mă mîna sufletul uşurat de mîhnirile prezentului.

Din nou începeam, cu puşca în spate, a călca cu piciorul, ori a străbate, în zguduiturile unei căruţe ţărăneşti, pămîntul acesta părintesc, pămînt al sîngelui, al lacrimilor, al durerilor trecutului, al oamenilor tari şi nenorociţi de altădată, care nu mai sînt, dar pe care-i simţeam parcă într-o rază mîngîioasă, în murmurul de somn al codrului, în aburul ca de vis al pămîntului răscolit de plug.

Clipă cu clipă, înaintînd în împărăţia naturii, mă simţeam despărţit de ceasul vremii de faţă ; mă copleşea viaţa trecutului, amintirea morţilor...

Îmi vin în minte icoane din rătăcirile mele. Nu sînt icoane prea deosebite, nici drame, nici întîmplări de dragoste; sînt lucruri care nu ştiu de ce mi se pare că mă legau cu trecutul.

Într-un rînd, după o noapte de ploaie, pătrundeam, printr-o lumină de toamnă, în codrii Delenilor. Cu greu înaintam prin nomolul drumului rău. Roatele căruţii se cufundau uneori pînă în butuc, caii se frămîntau atunci în loc şi se încordau cu smunciturі năprasnice. Ne aflam într-un codru mare şi bătrîn, care se întindea loc de-o poştă de o parte şi de alta a drumului, pînă în apa Siretului. Uriaşi fagi cenuşii se înălţau în jurul nostru, drepţi ca brazii, din nestrăbătute desişuri, unde sălăşluiau căprioarele sfioase şi jigăniile rele...

Din vreme în vreme caii se opreau trudiţi, tremurînd pe picioare, răsuflînd greu, cu pîntecele zbătîndu-se ca nişte foale ; din trupul lor se înălţau aburi... Apoi încet-încet se liniştеau, se făcea tăcere, şi din adîncuri pătrundea ca un fior prelung răsuflarea codrului, freamătul frunzelor dese. Apoi romînul îşi îndemna cu glas blînd căluţii, păşea alături de ei, şi din cînd în cînd le trecea prin coamă mîna aspră, şi din cînd în cînd smulgea de pe marginea drumului mănunchiuri de barba-caprei, şi la popasuri, în lungul dealului nesfîrşit, le întindea spre boturile umede ale tovarăşilor de nevoi. Şi iar îi îndemna cu glas domol, îşi apleca în piept capul şi punea umărul la leuca căruţii încărcate... Ne-a apucat amurgul rece al toamnei în mijlocul făgetului ; un soare enorm luci un timp, roşu, scrijelat în toate felurile de ramurile desişului ; apoi s-a lăsat o noapte oarbă, fără lună. Nu mai cunoşteam drumul ; ne-am oprit. Prin întuneric, săteanul vorbea cu caii ; parcă sfătuiau nişte prietini. Eu tăceam şi ascultam cum fîlfîiri de vînt umflă frunzişurile şi cresc într-o muzică sălbatică, cu stranii înmlădieri de glasuri. Priveam prin noapte în juru-mi şi aşteptam să mă împresoare umbrele negurii, ale întunericului şi ale trecutului... Am vorbit mult lîngă căruţă cu tovarăşul meu despre întîmplările, istoriile şi legendele pădurii, ale cotiturilor de drum, ale fîntînilor ; şi căluţii ne ascultau în întuneric...

Îmi aduc aminte cum acum cîţiva ani m-am oprit la o mănăstire veche lîngă un rîu limpede şi grabnic. Era o chinovie frumoasă înconjurată de livadă, dosită într-o văgăună, sub neagra revărsare a unei păduri de brazi...

Vedeam oameni rari cu căciuli de oaie ; auzeam talanga vitelor mănăstireşti de la suhat ; şi în amurg, pe cînd se înălbăstrea adînc codrul de brad, stăteam la taifas cu stareţul, în balcon, ca *odinioară.*

De data asta stareţul era poetic ; era un bărbat cu barbă neagră, cu privirea pătrunzătoare, mare şi zdravăn ca un haiduc. Nu vorbea nici de milostenii, nici de rugăciunile sfinţilor, nu ridica ochii la cer ; ci ca un om tare, din vremuri apuse, răcnea cu putere din cerdacul lui la monahii care sfîrşeau munca zilei în grădină şi în livadă, şi rinduia ca un stăpîn de demult liniştea şi hodina nopţii. C-un glas potolit începu apoi a-mi povesti ceva despre tinereţa lui petrecută poate la ciobănie, poate în codru ; despre o dragoste veche şi o logodnică moartă. Dintr-un colţ, de subt icoane, scoase un caval lung, lustruit, şi, cum creştea înserarea, începu a cînta o melodie misterioasă, care avea ceva din şoaptele pădurii la strecurarea vîntului...

Vechea mănăstire, cu ziduri înegrite, cu morminte vechi acoperite de brazde, se înălţa fantomatic înainte-mi. De pe rîmnicul de aproape veneau adieri reci ca din gropi deschise, în livadă foşnea uscat frunzişul bătut de cea dintăi brumă.

Cîntecul de caval tăcuse, luna plutea în ceruri, între nouri rari, care treceau, se răsfirau în lumina de argint. Era o tăcere nesfîrşită, pînă pe crestele de sus ale muntelui, şi era un ceas de noapte de toamnă cînd ies umbrele visurilor noastre. Un liliac, o pasere nocturnă se strecura prin clopotniţa bătrînă şi înfiora abia auzit arama vechilor chimvale...

Pe cîte drumuri, cu cîte gînduri şi doruri n-am rătăcit eu în puţinele toamne ale vieţii mele !...

Trestiile galbene, la un iaz cunoscut unde visam la cea dintăi dragoste, foşneau atingîndu-şi pămătufurile, apa tremura în creţuri, moara avea un vuiet scăzut, ca de departe.

Pe dealuri cu arături colindam cu puşca în spate. Mă opream şi priveam depărtarea şi împărăţia apro-

piatei morţi... La o margine de dumbravă, pluteau tremurînd prin aer galbenii fluturi de toamnă ; sus, prin văzduh, răsuna chemarea cocorilor...

Porneam încet. Din cînd în cînd o pasere zvîcnea în lumina de aur ; un iepure roşcat fugea în copce, mişcîndu-şi urechile ca două degete. Un stol de graur se pierdea în zare, departe, ca un abur al brazdelor...

Mă opream iar, visînd. Vedeam în juru-mi întinzîndu-se o ţară frumoasă c-o natură plină de poezie, plină de muncitori năcăjiţi. Ca o armonie mă împresurau şoaptele legendelor ; din copilărie, izvorau parcă din nou la ureche şoaptele povestitorilor cu frunţi încreţite şi cu ochi lucitori ; sufletul mă purta îndărăt ; simţeam cum mi se încheagă în minte o icoană tristă într-o perspectivă nesfîrşită de toamnă...

Dintr-o lumină slabă a depărtării şa trecutului, ca-n cercul negru al unei ochiane, abia se deslușea silueta unui plugar năcăjit, încovoiat adînc asupra plugului de lemn...

O vedeam în visul meu înaintînd spre mine din veacuri. Îşi îndemna boii tovarăşi în lumina albăstrie de amurg, înegrind cu brazde cîmpia fără margini ; apoi se oprea, ştergîndu-şi de sudoare fruntea cu mînica... Aşa străbătea pămîntul şi vremea. Şi tot mai greu se făcea plugul, tot mai tare se opinteau boii, ochii plugarului tot mai trist luceau, ca-n lacrimi, sub frunte şi sub părul sălbatic. Venea încet din trecut muncitorul aplecat pe brazdă. Trudit şi palid parcă se opri în amurgul nelămurit, înainte-mi... Boii răsuflau greu. El îşi ridică mîna la frunte c-un gest tragic, apoi îşi pironi ochii trudnici în soarele care asfinţea într-o mare de foc şi sînge...

În aceeaşi lumină tainică, vedeam şi alte privelişti ale depărtării. Cîte furtuni şi războaie, care au trecut

pe pămîntul nostru, nu mi s-au arătat așa, în fulgerele visurilor și luminilor de toamnă !

Mă întorceam acasă, cu sufletul plin de melancolie, cu o dragoste nesfîrșită și neînțeleasă, pentru trecut și pentru pămîntul cu mormintele lui. Fiecare sunet, fiecare icoană fugară găsea ecou în mine.

Într-o sară de toamnă tîrzie, o frîntură de cîntec m-a înduioșat și m-a oprit mult în loc ; era în ea o legătură cu căluții și cu romînul năcăjit, cu mănăstirea cea veche, cu plugarul cel încovoiat și zugrăvit negru pe incendiul apusului, cu șoapta legendelor, cu cîmpiile pierdute într-o ceață străvezie. Și totuși nu era decît un tremur de alăută ș-un glas de țigan, care zicea înăbușit, la rateșul cel vechi de la Crucea de Piatră, cîntarea bătrînească a lui Toma Alimoș :

Departe frate, departe, —
Departe și nici prea foarte...

FRUNZE-N FURTUNĂ

1920

AMINTIRE DE LA PIND

În vremea războiului balcanic, vorbind despre sălbătăciile oştilor greceşti împotriva romînilor din Macedonia, un prietin îmi povestea cum a cunoscut pe cuţovlahii Pindului cu mulţi ani în urmă, cînd străbătea călare munţii aceştia ai Sudului.

Voiam să cunosc, îmi zicea el, populaţiile macedonene şi locurile sălbatice pe care de atîta vreme le cutreierau bandele greceşti, turceşti şi bulgare, munţii unde sălăşluiau paşnicii aromîni şi se ţin încă alvaniţii semeţi ; cetăţile de piatră, rîpile sîngeroase şi văile cruntelor lupte ale viteazului şi vechiului Scanderbeg...

Înaintam greu din tîrg în tîrg. Drumurile erau mai mult nişte poteci şi-n fiecare zi era pentru mine o problemă înjghebarea unei mici caravane de patru cai. Slujbaşul turc, aşezat moale şi încovoiat din şele, cu picioarele subt el, pe un covor rupt, într-o odăiţă joasă şi afumată, la tact, mă primea prietineşte ; fuma ciubuc şi sorbea cafea dintr-un filigean, mă întreba de una, de alta, aştepta bacşişul şi-mi orînduia trecerea mai departe cu o moliciune grozavă. Nici unul nu

putea înțelege graba; pentru ei cuvîntul acesta cred că e necunoscut. Caii ceruți pentru răsăritul soarelui soseau domol cam la trei ceasuri după amiază c-un călăuz care îngîna pe gînduri un cîntec trăgănat. Îmi trebuiau doi oameni însă: atunci cel venit încăleca și pornea nepăsător să caute un tovarăș undeva, la cîmp, la pădure ori la baltă. Slujbașul Sultanului nu înțelegea de ce mă neliniștesc. Îmi întindea cu prietinie ciubucul și bătea din palme, ca să poruncească și pentru mine cafea. Caii slobozi pășteau singuri o iarbă săracă și cenușie în bătătura autorității și cîteodată înaintau pînă la cerdac și încercau să vîre boturile printre zăbrelele ferestrelor.

— Eu nu înțeleg, efendi, îmi spuse într-o zi funcționarul Împărăției, de ce te tulburi. Vrei să pleci: slavă lui Alah: ai vreme destulă!

— Bine, dar eu mă grăbesc; acuma trebuia să fiu plecat. Dacă mergeam cum trebuie dintru început, acuma puteam să fiu acolo, la greci; puteam ajunge și-n Pelopones.

— Dar după cît văd, faci drum de petrecere, efendi; n-ai vreo afacere mare, nici nu te duci să cauți un frate prins de *cleftî*. Ș-apoi ai vrut să pleci azi, astăzi vei pleca.

— Știu, dar trebuia să plec în zori-de-ziuă.

— Nu-i nimic, e bine și mai pe sară, pe răcoare: mai stai să bei o cafea cu mine...

Turcul rîdea cu bunătate și era încredințat că ne-am înțeles asupra timpului trebuitor pentru a sorbi un filigean de cafea: de la răsăritul soarelui pînă la trei ceasuri după amiază...

Tăcui. Orice raționament ar fi fost o zădărnicie. Priveam din umbra odăii joase la ulița plină de lumina puternică a verii. Tîrgușorul era adormit de

zăpușeală. Arare trecea cîte un turc, tîrîndu-și imineii prin colb, cîte un negustor armean cu ochii adînci, cu nasul mare și serios, cîte un țăran macedonean cu ilic scurt, cu nădragi largi și cu fes alb ori roșu... Femei umblau puține, triste și obosite, în straie mohorîte. Fetele nu ies: stau în odăi, păzite și temute, în primăvara vieții lor.

— Vuc Sîrbul e om harnic, îmi zise turcul; el are să te slujească repede.

În adevăr, Vuc Sîrbul a venit cu Miloș și era vesel că însfîrșit și-a împlinit misiunea. Dar soarele apucase a coborî pe munții albaștri și amîndoi oamenii, cu mîinile pe căpestrele cailor, îmi ziseră cu rugăminte, plecîndu-și capetele pe umeri:

— Eu cred, bre, că nu-i bine să pleci asupra serii... Drumurile la noi sînt primejdioase cîteodată.

— Au dreptate, au dreptate... îngînă și funcționarul. Plecați mai bine mîni, în zori.

— Da, se grăbi să adaoge Vuc Sîrbul. Noi dormim la pragul tău, te sculăm de cu noapte, și cînd răsare soarele, sîntem departe.

Vremea era lină, frumoasă și caldă; apusul era strălucit, plin de purpură, aur și albastru-adînc ca marea; vulturi cu aripile neclintite pluteau spre lumina lui și spre munți. Vremea se arăta bună de călătorie, dar satele sînt rare, popasurile îndoielnice și drumurile nesigure în vechea patrie a lui Alexandru Macedon. Și turcul, și sîrbii erau deci niște oameni cuminți, cu sfaturi prielnice. — Îmi amînai plecarea și mă îndreptai spre gazdă, prin niște ulicioare înguste și întortochiate, printre prăvălioare joase, cu obloanele lăsate de sus în jos la uliță ca niște tarabe, pe care stăteau grămădite toate mărunțișurile cu putință. Deodată avui iluzia vechilor noastre tîrgu-

şoare, cu pulbere şi noroi, cu magherniţi strîmbe şi cu dugheniţi cu lulelele întinse pe sfoară. Văzui chiar şi vechi cunoştinţi : negustori din neamul lui Israel, cu laibăre lungi şi cu comanac în cap. Cu priviri iscoditoare mă cercetau, îşi plecau din praguri capetele şi mă petreceau cu ochii o vreme. Tot ovrei era şi hangiul meu. Deasupra şandramalei lui cu olane sure, atîrna o cunună de fîn. În odăiţa din faţă stăteau grămădite lînuri, sare, brînzeturi, băutură, masline, fierării şi toate articolele unui bazar, sub colb gros şi netulburat. Din bagdadia neagră atîrnau perdelele painjenilor. Ca un uriaş painjen sta şi negustorul în prag, neclintit, aşteptînd o pradă... Hanul unde găzduiau călătorii era alcătuit dintr-o singură odaie cu divanuri turceşti, îmbîcsite de un miros ciudat : un amestec de răsuflare omenească, mirosuri de mîncări şi pulbere. Aici era locuinţa stăpînului şi a întregului său neam. Cînd cădea vreun muşteriu, îl vîrau pe el aici, şi ei se strămutau cu toţii între drobii de sare, butoaie cu masline, fierării şi pînzele de painjen.

Acolo am dormit şi eu foarte rău. Afară, într-o şandrama alăturată de zid, necontenit behăia o capră şi bătea din vreme în vreme cu coarnele în părete, drept la capul meu. Am fost fericit cînd am auzit la fereastră răcnetul lui Vuc. C-o lumînare în mînă, am ieşit prin dugheniţă, păşind peste trupuri întinse în toate sensurile pe rogojini. Negustorul, îmbrăcat alb, foarte sumar, cu stînga se scărpina în cap şi cu dreapta primi căscînd adînc plata găzduirii.

Insfîrşit, iată-mă pe cal, urmat de oamenii mei, pornind spre munţii din zare.

Dintr-un tîrg nenorocit, fără un pic de verdeaţă, dintr-o adunătură de şandramale şi magherniţi, am ieşit la aer. Soarele, răsărind, lumina cîmpii întinse

şi pustii. Pe munţi plutea pîclă, care se destrăma încet-încet, pînă ce liniile Pindului rămaseră lămurite, aproape negre, pe un cer azuriu. În văile pe care le străbăteam, satele erau destul de rare : ici şi colo cîte-o adunătură de căsuţe şi bordeie sărăcăcioase. Ogoare puţine. Imaşuri întinse pe care păşteau vite. Pe drumurile de ţărînă întîlneam cîte-un car tras de bivoli ; în chilna de dinainte sta un sătean tăcut, cu prăjina pe umăr. Abia ne privea, c-un ochi obosit ; nu ne saluta, nu ne întreba nimic.

La mirarea mea, Vuc îmi dădu lămuriri :

— Aşa-s oamenii pe la noi. Numai la munte sînt altfel. Acolo trăiesc ţînţari : şi ei duc viaţă grea, dar sînt mai fără grijă. Ei umblă ca ţiganii, cu oile lor, din loc în loc...

Aşa, de la Vuc Sîrbul şi de la tovarăşul său Miloş, am aflat cele dintăi lucruri despre aromînii păstori. Din văi, încet-încet am suit la munte, înspre un sat care avea un nume foarte frumos : Floreana. Vegetaţia se făcea tot mai bogată ; păduri se înălţau din văile apelor. Poteca era acum pietruită şi se ridica lin ; în urmă rămîneau cîmpiile în lumină şi-n ceaţă. Din cînd în cînd treceam prin albii de puhoaie şi căluţii păşeau de pe piatră pe piatră. Pe-alocuri pădurea era plină de felurite esenţe, de copaci şi pomi printre care se împleticeau iederi şi viţe sălbatice. În colţuri de acestea minunate, cu frunzişuri de felurite colori, am văzut întăi şi smochinul sălbatic.

La un popas, Vuc, om mai vorbareţ, mi-a povestit cu oarecare dispreţ despre viaţa ciobanilor : cum umblă cu turmele pe coastele Pindului, cum îşi lasă satele la vremea iernii şi se coboară de cealaltă parte a munţilor, în ţara grecească.

— Acolo nu bate vîntul de la miazănoapte... îmi zise Vuc rîzînd cu gura-i ştirbă. Ţînţarii se tem de vînt. Ei zic că poate să fie cît de frig, numai vîntul să nu bată... — Eu i-am văzut odată, urmă călăuzul meu, cînd au pornit cu măgarii şi cu cinii, cu toţi copiii şi nevestele şi cu toate ţoalele... Colibele şi le lăsau pustii şi se duceau ; şi nici nu le părea rău ; cîntau feciorii din fluiere şi cimpoaie, şi oile sunau din clopote — şi se duceau la vale... Dar altfel sînt oameni cumsecade... Dacă n-ar fi ei, n-am avea brînză şi cojoace. Numai cînd vin pe la noi şi fac negoţ îs răi...

— Răi ? de ce ?

— Aşa. Răi şi şireţi. Grozav înşală. Înşală mai tare decît grecii.

— Şi de ce coboară în văile greceşti ?

— Eu ştiu ? Ei zic că acolo-i primăvară. La noi e iarnă, şi-acolo bate vînt cald de la Marea...

În afară de această poveste, Vuc şi-a mai descleştat gura ca să cînte ceva : un cîntec trăgănat, lung şi grozav de trist. Sîrbul îi dădea drumul pe nas şi-l tremura din gîtlej : — parcă scotea o îngînare de cimpoi.

După ce a isprăvit, mi-a spus că acela-i cîntecul lui Marco, şi spune de vitejii din vremea veche.

— Sînt şi-acuma hoţi, zise el dînd din cap, dar nu mai sînt ca voinicii de odinioară...

Ţinutul era liniştit, de hoţi n-am dat, şi-am ajuns în scurt, cu bine, la Floreana. Acolo am intrat între aromîni curaţi şi-am stat pe loc trei zile. Am văzut satele cu căsuţe mărunte, acoperite cu lespezi de piatră şi risipite ici-colo ; am văzut sălaşele cărbunarilor şi stînile păcurarilor... Nu ştiu de ce, aveam o impresie ciudată cînd îmi vorbeau romînii aceia

rămaşi stingheri de trupul neamului şi împresuraţi de atîtea limbi deosebite : simţeam cuvîntul romînesc în ce-mi spuneau, dar parcă-mi vorbeau nişte oameni gîngavi, ori peltici... Am petrecut o noapte şi la o stînă, la un foc de larice şi-am adormit într-o tohoarcă... Mi-am amintit de zile din copilărie, de cîntecul de fluier şi de poveştile încete, cînd focul se stinge, apoi tresare, cînd înfioară vîntul brazii şi vine din adîncimi ţipătul paserilor de noapte...

În sat, am găzduit la o casă mai cuprinsă, şi m-a primit un bătrîn nalt şi voinic, cu mustaţa căruntă şi cu barba rasă. Bătrîna, îmbrăcată curat, c-un fel de fote şi c-un ştergar care-i învăluia părul, umbla cu fereală prin preajma musafirului şi a omului ei. Pregătea cina la cuptorul uriaş şi culcuşul pe scoarţe de lînă şi nu rostea nici un cuvînt. Umbla-ncolo şi-n-coace, ieşea din casă şi se înturna, după vorba stăpînului. Ferindu-se necontenit, umbla în juru-mi şi-o fetişcană oacheşă şi sprîncenată, cea din urmă odraslă din gospodăria bătrînilor.

De toate îmi aduc aminte destul de vag, căci pe-atuncea, încă tînăr, eram trecător grăbit prin locurile acelea şi voiam să răzbat în Grecia şi-apoi în Creta, unde era răscoală. Îmi amintesc totuşi de impresia de viaţă patriarhală pe care mi-a lăsat-o aşezarea aceea a cuţovlahilor în munţii Pindului. Vedeam în juru-mi oameni voinici şi frumoşi, violenţi în mişcări, sălbatici încă la privire ; în case erau atîrnate iatagane şi puşti vechi. — «Împotriva fiarelor şi-a oamenilor...» îmi zicea gazda.

Şi-mi aduc aminte de o poveste, de lupte cu turcii în zilele de altădată, pe care o spunea bătrînul şi pentru înţelegerea căreia trebuia să se amestece şi Vuc. Era o istorie ca şi cele pe care le-am auzit de la

bunica, pe vremea cînd erau bejenii în Moldova noastră, în partea muntelui. Fata cu ochii negri asculta pierdută, cu gîndurile duse, şi bătrînul o pîndea zîmbind. Iar bătrîna la pămînt, lîngă vatră, avea gestul bunicelor noastre, cu mîna la gură, clătinînd din cînd în cînd cu tristeţă din cap.

Cînd a venit ceasul hodinei, fata a sărutat mîna bătrînilor şi-a dispărut. Gazda m-a poftit la divanul de pămînt bătut, ridicat numai de-o palmă de la pămînt. Bătrîna grămădise acolo o zestre întreagă de poclăzi, ca să fie moale străinului. — Bătrînul s-a aşezat pe un lăvicer, la pămînt, lîngă cămin. Baba i-a deslegat încălţările. Apoi s-au închinat în tăcere şi solemn amîndoi, întorcîndu-se cu feţele spre răsărit. Femeia, după aceea, păşind încet, a înfăţişat cu mîinile întinse soţului un ulcior înflorit în care era apă de izvor. Stăpînul a sorbit o dată, apoi a întins bătrînei amfora. Toate s-au făcut cu gesturi line şi regulate, ca şi cum s-ar fi îndeplinit prescripţiile unui rit. — Era atîta supunere în mişcările femeii, şi-atîta linişte şi siguranţă la bătrîn, şi-n jurul lor o atmosferă de dragoste şi blîndeţă, încît am rămas adînc mişcat, — şi tabloul acesta biblic a rămas de-atunci puternic luminat în amintirea mea...

MACOVEI

Era în expediţia din 1913.

Într-o sară, mă duc să cercetez pe un vechi cunoscut, ofiţer de rezervă în unul din regimentele diviziei de la Etropol. În cortul lui, cu cîte-o cafea turcească sub nas (căci stam lungiţi pe pîntece), vorbeam despre cele mai felurite lucruri din lume, pe cînd o ploaie măruntă suna uşor deasupra noastră, pe pînza vînătă. Eram în ajunul trecerii Balcanilor; trupele, obosite de zdrobitoarele marşuri pe arşiţile lui iulie, se odihneau la focurile de popas. Murmure de glasuri ajungeau pînă la noi; mişcări de umbre nelămurite, ca printr-o fumegare, ca printr-o ceaţă, treceau şi le vedeam depărtate parcă prin deschizătura triunghiulară a adăpostului nostru.

— Cumplite marşuri! zise deodată, cu amărăciune, camaradul meu, şi ochii i se aţintiră neguroşi într-o parte. Mi-s picioarele rănite şi parcă-mi fierb creierii în ţeasta capului! Ce va fi mîni? ce va fi poimîni? Pînă unde poate merge suferinţa unei mizerabile fiinţi omeneşti?

— Noroc de cafeaua aceasta, răspunsei eu, şi de o oră de odihnă...

— De ce zîmbeşti ? mă întîmpină puţin întăritat camaradul T. La urma urmei, nu e stupid chinul acesta al unei mulţimi zvîrlită la întîmplare spre măcel ?

— A, judeci... de-aceea suferi... îi replicai eu tot zîmbitor.

— Cum ? strigă el. Judec ? Dar acest cap e făcut să îndure arşiţa pe cîmpiile Bulgariei ori să judece ? Ascultă, dragul meu, urmă el domolit deodată, sorbindu-şi cafeaua pînă-n fund şi aşezîndu-se turceşte lîngă mine ; să stăm strîmb şi să judecăm drept. Şi mai ales să ne dezbrăcăm de prejudecăţi şi să vorbim ca doi oameni civilizaţi... Ce însemnează turbarea asta care ne-a cuprins ? Ce însamnă entuziasmul acesta deslănţuit în sute de mii de oameni ? Ce-a fost lavina aceea din munţi spre văi ? Rămîn ogoarele pustii, satele sărace ; fantoma mizeriei şi-a morţii pluteşte în urmă... Pulsul ţării slăbeşte ca-ntr-o agonie... Izbucnirea aceasta, care holbează şi strîmbă obrazurile mulţimii, nu e ca un fel de beţie a disperării ?

Se opri şi-şi aprinse o ţigară, privindu-mă fix.

— Urmează ! îl îndemnai eu.

— E adevărat că războiul este o mare nenorocire ? mă întrebă el scurt.

— Negreşit că prefer pacea... răspunsei eu cu linişte. Dar *apropo :* n-ai strigat şi tu cu disperare la un loc cu ceilalţi ?

— Fără îndoială ; eram patriot ! îmi răspunse el ironic. Pentru a întări o formă trecătoare de stat, pentru a menţine în stimă minciuni convenţionale şi la putere oligarhii comode, s-a inventat un cuvînt mare : patriotismul. A, dar suferinţile şi realitatea vindecă ! sfîrşi el pufnind.

Eu insinuai cu oarecare grijă :

— Probabil că te dor picioarele şi încă n-ai mîncat.

— Nu eşti sincer ! îmi răspunse el strîngîndu-mi mîna.

Ploaia monotonă suna dulce deasupra noastră.

— Prietine, îi zisei eu încet ; cîteodată judecata e duşmanul omului.

El îmi răspunse blînd, pe gînduri :

— Copilării ! Toate sînt deşertăciune, cum zice înţeleptul eclesiast...

Tăcurăm o vreme amîndoi, ascultînd murmurul taberei. Alături de cort, la un foc viu, ordonanţa se năcăjea să frigă un pui. Camaradul meu urmări cu mare interes un răstimp această importantă operaţie, apoi îşi schimbă gemînd locul şi-şi aprinse încă o ţigară.

Deodată se înfăţişă în deschizătura cortului un soldat voinic, scund şi bărbos. Salută cu glas gros :

— Trăiţi, domnule locotenent, am venit să vă raportez că făina de păpuşoi nu se poate da de la *provizionare* decît peste trei ceasuri.

— Vra să zică, oamenii nu pot mînca pîn-atunci.

— Da, domnule locotenent.

— Poftim, murmură cu înţeles, către mine, locotenentul T. Apoi îşi răsuci într-o parte capul, ca să poată privi mai bine faţa soldatului. Tu eşti, Macovei ? întrebă el, cu glasul luminat parcă.

— Da, eu sînt, domnule locotenent, ş-am venit să vă raportez.

— Bine, mi-ai raportat. Ce este de făcut ?

— Apoi nimic, domnule locotenent ; om mînca mai tîrziu.

— Aşa este ! încheie zîmbind tovarăşul meu. Bine ! — Şi-ndată îmi adăogi repede în franţuzeşte, pe cînd oşteanul sta încă lîngă foc ca o stană, aşteptînd :

Știi cine e omul acesta ? — Și la gestul meu de nedumerire, urmă cu vioiciune : E un dezertor. A fugit acum unsprezece ani și s-a așezat în Bulgaria. Acolo s-a însurat, s-a gospodărit, și se pare că afacerile îi mergeau destul de bine. Cînd s-a sunat mobilizarea, a trecut dincoace și s-a prezentat la corp.

— Hm !

— Într-adevăr, e ciudat, zise el pe gînduri. Macovei !

— Ordonați, domnule locotenent !

— Ia stai colea, Macovei, și fă-ți de ici o țigară...

Foarte înveselit soldatul se așeză pe vine în deschizătura cortului și se puse să răsucească cu mare luare-aminte o țigară foarte groasă :

— Fac și eu ca dintr-a altuia... zise el rîzînd.

În tresăririle focului, îi vedeam ochii scăpărători și fața gravă și energică. Locotenentul T. urma să-mi vorbească franțuzește, pe cînd Macovei părea că ne ascultă, privindu-ne puțintel pieziș.

— Un dezertor poate fi un om cumsecade, iubitor de libertate... îmi spuse camaradul meu. Nu mi se pare ciudat c-a fugit ; mă mir că s-a întors...

Eu tăceam, urmărind mișcările soldatului.

— Eu știu ce grăiți dumneavoastră, domnule locotenent, vorbi Macovei după ce petrecu foița pe vîrful limbii.

— Da' ce, Macovei ? tu pricepi limbi străine ?

— Nu pricep nemțește, domnule locotenent, dar se vede că grăiți de întîmplările mele.

Se întinse spre foc, apucă un vreasc aprins, își vîrî țigara și nasul în el, apoi trase un fum cu adîncă mulțămire, oftînd.

— Plouă, vorbi el ; ne mai răcorim de-atîta arșiță...

— Adevărat... îi răspunse locotenentul T., apoi

adăogi cu voce blajină : Ia spune, Macovei, cum a fost cu tine, ca s-audă și prietinul acesta al meu.

Soldatul primi c-un semn ușor din cap și se cinchi la intrarea cortului. Jumătate de obraz îi stătea în umbră și jumătate îi era luminat de zbaterile focului.

— Apoi cum să fie ? domnule locotenent, vorbi el simplu. Eu se chiamă c-am dezertat, — în primăvara asta au trecut unsprezece ani...

— De ce ai dezertat, Macovei ?

— Apoi de ce, domnule locotenent ? Pentru că eu trăisem fără griji în munte, tocmai pe unde Trotușul e ca un pîrăuaș. Acolo, — eu cu oile și cu soții mei... Dincoace văd mușchi, văd bătăi... Zic : am mai fost eu la pășunat prin părțile Dobrogei. Hai să mă duc. Unde-oi ajunge, n-am să pier !... Am avut eu așa o groază de *meliție*... Și m-am dus ! M-am așezat dincolo de graniță, într-un sat bulgăresc, care se chiamă Calipetrov. Am muncit eu, m-am purtat bine ș-am putut agonisi ceva. M-am și însurat acolo.

— C-o bulgarcă ?

— Firește : inima omului n-alege. Am cumpărat și pămînt. Și petreceam eu bine într-un fel. Numai se chiamă că eram străin între bulgari. Da' nu mă dam : de gospodar eram bun gospodar, învățasem eu de capul meu ș-o leacă de carte...

— Carte românească ?

— Da, domnule locotenent. Voiam să știu ce se mai petrece prin lume și pe la frații mei, de care m-am despărțit.

— Îți părea rău ?

— Ce să spun ? Pesemne că așa-i neamul nostru legat cu blăstăm de pămîntul lui... Mă cerca așa cîte-un dor. Dar pe urmă îmi vedeam înainte de-ale

mele. Fiind eu om cu stare şi de la Dumnezeu dăruit c-o leacă de minte, am început să cetesc cîte-o carte şi cîte-o gazetă. Şi bulgăreşte am învăţat, domnule locotenent... Puteam eu să rămîn mai prejos? Da' cîte puţintel nacaz tot aveam, pentru că se chiamă că eram venetic şi bulgarii mă tot şfichiuiau şi mă năcăjeau... Mă mai zbîrleam la dînşii şi-i astîmpăram, — da' de venetic tot venetic rămîneam... Acu iaca, domnule locotenent, şi războiul cu Turcul. Foarte vrednic s-au purtat ei şi l-au biruit pe păgîn... Stam eu şi mă uitam cîtă vorbă şi bucurie era în sat... Mai ales primarele, Bai-Stoian, cu care trăiam aşa cum trăieşte cînele cu mîţa, cetea de prin gazete, se fudulea şi se umfla în pîntecele-i mare: Iaca, bre, ce scrie la gazetă... I-am bătut pe turci, bre Macovei. Pe urmă batem pe romînî şi luăm Dobrogea! — Bine, luaţi-o, ce am eu? — Da, o luăm. Şi dacă vrei tu, bre Macovei, să trăieşti bine cu noi, să-mi păzeşti tu mie oile mele... Eu mă uitam la dînsul; nu ziceam nimic. Mă uitam acu mai des prin gazete. Se vedea c-are să fie o leacă de bucluc cu *vlaşchii*... Bai-Stoian, cum mă vedea, mă îndemna rîzînd la oile lui... Stam eu şi mă gîndeam ce să fac? Acu iaca într-o bună zi, fiind la malul Dunării, am auzit un corn sunînd. Pe urmă au prins a bate clopotele de primejdie... S-auzeau departe, pînă departe... Şi-aşa mi-a venit mie ca o fierbinţală... M-am repezit într-un suflet acasă. Îmi iau muierea de mînă, îi zic: Măi nevastă, eu am a mă duce undeva, departe... Să-ţi dau hîrtiile. Să ştii că ai la bancă atîtea şi-atîtea parale. Ai cu ce trăi. Dacă vezi că nu mă mai întorc, să ştii că nu-i bine. Pune pe popă să slujească pentru sufletul meu. Iar se poate să-ţi trimet răvaş să vii unde-oi fi eu, în altă parte de lume. Tu să

laşi tot şi să vii unde te chem! — Ş-am mîngîiat-o eu sărutînd-o. Şi ea plîngea: că nu vrea să ştie de părinţi şi fraţi, că numai pe mine mă cunoaşte şi de tată şi de frate... — Ş-am lăsat-o bocindu-se ca după mort, ş-am trecut dincoace pe loc, domnule locotenent! — Nu se putea altfel. Eu ştiu? Mi-a venit mie aşa, — ş-am făcut-o şi pe asta...

— Şi cu nevasta cum rămîne, Macovei? îl întrebai eu, mişcat.

— Apoi i-am scris că vin acasă. Acu noi satul acela al meu l-am cîştigat de la bulgari. De la Silistra pînă la mine e cale de-un ceas. I-am scris aşa-nevestii: Să ştii, Anică (eu aşa-i zic), să ştii, Anică, zic, că eu mă-ntorc ş-am să fiu primar la Calipetrov. Şi să-i spui lui Bai-Stoian cu care mă tot clănţăneam eu, să-i spui aşa, că dacă vrea să trăiască bine cu noi, să-mi păzească el mie oile mele... — Asta-i.

— Mai fă o ţigară, Macovei... zise încet tovarăşul meu.

Soldatul se plecă asupra tabacherei şi eu îi observam cu luare-aminte lumina vulturească a ochilor în zbaterile flacărilor de găteje. Tăceam. Ordonanţa sta la doi paşi, cu puiul deasupra jarului, uitat parcă. Şi ploaia ţîrîia mărunt în juru-ne. În umbra cortului, tovarăşul meu oftă, apoi îmi căută mîna dreaptă şi mi-o strînse. Nu-i vedeam ochii, căci şi-i ferise din bătaia luminii...

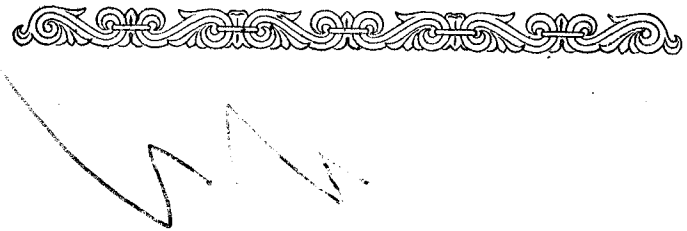

NECUNOSCUTA

Eram între munţi, la Etropol, într-o sară. In valea îngustă, ardeau focurile de bivuac ale unei întregi divizii şi, prin fumegare şi flacări, se prevedea fantastica furnicare a oamenilor. Deasupra noastră, dincolo de nevăzuta şi nesimţita linie a avanposturilor, zimţii piscurilor se zugrăveau negru pe cer. Şi-n acest decor romantic în care noi oştenii, cu arme şi bagaje, eram trecători ca şi apele ce cădeau cu sunet din vechii Balcani, — un camarad din vînători, fixat numai o clipă la un pahar de vin lîngă cortul nostru, se trezi spunîndu-ne cu oarecare căldură o întîmplare: ceva scurt, trecător şi fugar — şi fără îndoială trist, ca toate cele trecătoare şi fugare.

Camaradul nostru era un om brun, cu privirea ageră, şi ne spunea c-o voce caldă, învăluită şi mişcată, cum cu două zile înainte, ajuns cu regimentul lui la o margine de sat, la malul Ischerului, dăduse din întîmplare peste o femeie născută în cîmpiile Pomeraniei şi zvîrlită de furtunile vieţii acolo, în munţii Bulgariei.

— Să vedeţi cum a fost, ne zicea el cu blîndeţă. Eram foarte trudit şi era o căldură cum îmi închipui

că trebuie să fie în Africa. Un marş lung pe o asemenea căldură însamnă ceva, — asta trebuie s-o ştiţi şi dumneavoastră. Cum ajung deci în satul acela sărac şi uitat de Dumnezeu într-o văgăună, mă reped să caut un pui şi puţintel unt. Cu glosarul în mînă, deschisei o poartă hîrbuită, şi, cum dădui cu ochii de bulgarca desculţă şi arsă de soare, rostii cu tonul cel mai blînd, în armonie cu foamea mea, cele cîteva cuvinte sacramentale: *hleb, pili, malco maslo...* Şi făcui să lucească un ban de argint în vîrful degetelor mînii stîngi.

Femeia mă privi o clipă, apoi îmi făcu din cap un semn de încuviinţare. — Răsuflai: expediţia mea era cu folos. Mă uitai în juru-mi: cîteva găini boghete ciuguleau la o claie de snopi de grîu. Căsuţa, acoperită cu lespezi de piatră, avea o deosebită înfăţişare de curăţenie. In una din cămările ei trebuia să se găsească o pîne gustoasă şi unt proaspăt.

Femeia intră o clipă în casă şi se întoarse îndată c-un lăvicer de lînă. Îl aşeză pe prispă şi c-un semn din mînă mă pofti să şed. Eu îi întinsei banul; ea se făcu că nu-l vede.

Mă lăsai pe prispă. Ea rămase în picioare înainte-mi, scrutîndu-mă. Ordonanţa mea stătea la o parte şi, privind în juru-i, avea ceva din atitudinea unui hultan: abia aştepta cuvîntul, ca să se repeadă cu cîngile între găinile cele boghete.

Afară de vorbele pe care le rostisem cu glosarul în mînă, nu mai ştiam nimic, şi, găsindu-mă în neputinţă să leg o convorbire cu stăpîna casei, îi zîmbii. Aveam înfăţişarea unui mut, şi nu înţelegeam de ce a fost scos un lăvicer din întunecimile casei şi ce rost aveam în faţa unei fiinţi care mă oprise din drumul meu, fără să aibă nimic a-mi spune:

— Dumneavoastră poate ştiţi a vorbi nemţeşte ? mă întrebă deodată femeia în limba lui Goethe.

Coborîi ochii spre picioarele ei desculte, apoi îi înălţai spre faţa-i arsă şi zbîrcită, cu o mirare pe care nu căutam deloc s-o ascund. Hm ! Ii răspunsei cu singurele cuvinte care mi-au mai rămas din nemţeasca învăţată în şcoală :

— *Ich kann nicht deutsch !*

— Atunci desigur că o să ne înţelegem în franţuzeşte... întîmpină ea cu un zîmbet, care era ca o amintire a unei frumuseţi pierdute.

De data asta uimirea mea luă o formă comică : o privii cu ochii holbaţi şi cu gura căscată... Abia putui îngîna :

— De bună-samă, *doamnă*...

Cuvîntul acesta din urmă, adresat unei ţărance cu înfăţişarea şi îmbrăcămintea aşa de triste, avea în el ceva aşa de nepotrivit, încît mă oprii fără voie. Femeia roşi, îşi feri la spate mînile bătătorite şi aruncă o căutătură desnădăjduită spre picioarele-i de roabă.

— Ah ! domnule ! vorbi ea repede ; ce tristă e înfăţişarea mea şi cît mi-i de ruşine !... Dar de cînd n-am stat de vorbă cu cineva, în limba aceasta care mi-aduce aminte de Occident ! Să nu te miri prea tare de ce-o să-ţi spun... Şi dumneata reprezinţi pentru mine o amintire, căci am locuit puţină vreme şi-n ţara dumitale... De-aceea te-am poftit să stai cîteva clipe...

Oftă, şi ochii i se umplură de tristeţă.

— De ce staţi în picioare ?... vorbii eu încet şi uimit încă.

Cu mişcări domoale, se trase aproape de mine şi se aşeză pe prispă astfel încît laibărul mohorît şi disgraţios de şiac să-i acopere picioarele.

— Cine sînteţi dumneavoastră ? o întrebai eu deodată.

— Asta pentru dumneata n-are importanţă, îmi răspunse ea. Acum sînt nevasta unui om oarecare din satul acesta, un gospodar cumsecade, care-i şi paznic cîmpenesc. Astăzi nu-i acasă : are treburi la tîrg, s-a dus la Etropol, să vîndă nişte brînză de la oile noastre. Vîntul întîmplării m-a adus aici. Eu sînt de neamul meu germană ş-am fost născută în panglici şi puf... Da-da, nu te mira ; asta nu se mai cunoaşte acuma. Se vede însă că omul se poate obişnui cu toate...

Eram într-o ciudată situaţie. Nu ştiam ce trebuie să fac şi să spun. Tăcui.

— Am fost şi-n Romînia... zise ea privind în pămînt.

— Da ? Atuncea poate vorbiţi şi romîneşte.

— Puţin... puţin... răspunse femeia rîzînd ; ştiu romîneşte cît ştii dumneata bulgăreşte...

Tăcui iar.

— Nu ştiu, începu ea din nou, dacă dumneata ai curiozitatea să ştii ce-am căutat în ţara dumitale... Eu însă n-am vorbit despre aceasta, şi despre alte lucruri mai deosebite, de ani şi ani de zile... de mulţi ani... Şi poate ştii că una din condiţiile vieţii noastre, a femeilor, este vorba... De ce zîmbeşti ? Am trăit atîţia ani în întuneric şi tăcere... dumneata ai deşteptat în mine o amintire ; drept pedeapsă, sufere şuvoiul acesta de vorbe...

— O amintire ? îngînai eu.

— O amintire, încuviinţă ea încet. De altminteri nu-i nici o taină, numai, cum ţi-am spus, am trăit în tăcere şi singurătate prea multă vreme... Acum douăzeci de ani, domnule, nu eram nici aşa de bă-

trînă, nici așa de urîtă... Și picioarele îngrozitoare pe care le priveai cu îndărătnicie mai înainte, erau încălțate cu pantofi fini... Nu eram fată bogată, nici odraslă de baron, dar eram o copilă cu educație, ceteam pe Byron și pe Shakespeare în original; pe lîngă englezește, cum vezi, vorbeam curat și franțuzește, și-mi cîștigam ușor viața ca guvernantă... Atuncea, la vîrsta aceea a visurilor, m-am împrietinit c-un tînăr care petrecea la Berlin și purta uniforma țării dumitale... Era ofițer, — și purta într-adevăr o uniformă frumoasă.

Ridicai privirile și-i văzui iar zîmbetul. N-aveam nimic de zis. Dar abia azi îmi dau samă ce ciudată era întîlnirea aceasta și mai ales mărturisirea aceasta bruscă. Parcă găsisem o scrisoare pierdută, o deschisesem ș-o ceteam.

— Văd că ești nedumerit, urmă femeia c-un rîs ușor, dar, mărturisindu-mă, vei recunoaște că nu risc nimic. Peste o oră vei pleca și eu poate găsesc o mică satisfacție dînd pe față atîtea gînduri singuratice... Ofițerul acela tînăr a fost pricina că mi-am părăsit patria ș-am intrat în țara dumitale... Vei înțelege că a fost întăia mea dragoste, și pentru așa ceva multe femei fac prostii mai mari... Am fost într-adevăr fericită, dar prea puțin timp... Compatriotul dumitale poate m-a părăsit, poate a murit, în orice caz eu m-am trezit deodată cea mai nenorocită dintre femei... Am vrut să mor, — dar, cum vezi, n-am murit... Am intrat undeva ca guvernantă, pe urmă în drumul vieții am întîlnit altă ființă care mi-a jurat cele mai veșnice nimicuri. Fără îndoială n-am putut uita fericirea și nenorocirea mea dintăi... Dar am cunoscut buna stare și bielșugul: la Brăila m-am legat c-un negustor cu care am trecut dincoace de Dunăre. Am

ținut un otel de întăia mînă în Varna, pe urmă la Rusciuc... Tovarășul acesta nou s-a ruinat, s-a sinucis, i-am adus se vede nenorocirea... Anii au trecut, nefericirile m-au îngenunchiat, — și planul de a mă întoarce în patria mea nu l-am putut aduce la îndeplinire niciodată... Astfel, bătută de toate valurile, mă vezi ajunsă aici. Am ajuns la un liman sălbatic și, ce-i mai ciudat, am ajuns la hotărîrea că nu trebuie să mai ies din coaja cu care m-am acoperit. O, nu sînt fericită, dar sînt hotărîtă să mor aici... Pămîntul e primitor pretutindeni...

Mărturisirea aceasta stranie, făcută c-un glas ce devenise din ce în ce mai învăpăiat și mai tragic, ridicase deodată pe ființa de lîngă mine în lumină. Căzuse de pe ea înfățișarea dintăi; în ochi, îi sticlea, cu lacrimile, noblețea suferinții. Cînd tăcu, își duse mînile la frunte, își acoperi obrazul, și rămase așa cu capul plecat, cu coatele pe genunchi, suspinînd din cînd în cînd. Eu tăceam. De fapt, eu n-aveam nici un rost, nici un rol. Eram numai un prilej trecător și fără însemnătate întru scormonirea unei dureri care pierea și învia sfîșietoare în fiecare clipă a vieții. — Ființa aceea zdrobită era interesantă mai ales prin faptul că păstrase un suflet fierbinte și neabrutizat și pe ultima sfărîmătură de care se agățase, între talazuri rele, ca să-și poată păstra viața...

Dar odată criza trecută, nevasta bulgarului se ridică în picioare zîmbindu-mi cu blîndețe, ca unui prietin vechi: dădu voie ordonanței să se repeadă între găinile boghete; și intră în casă să cerceteze pînea și untul.

— Domnule ofițer... zise ea apoi ieșind în prag; casa mea e îndestul de îmbielșugată și poate primi

oaspeți... Mi-ai face plăcere dacă ai mai pofti cîtiva prietini ai dumitale...

Mă închinai politicos și plecai spre bivuac. Imi găsii repede tovarăși și le lămurii despre ce e vorba. Extraordinara mea descoperire făcu oarecare vîlvă și vestea ajunse ca fulgerul la colonel. Îndată îmi trimese cuvînt că se invită și el la masa nemțoaicei din Pomerania. Cînd plecarăm, domnul colonel, rîzînd, îmi făcu cinstea să mă ia puțin la vale cu privire la cunoștințile de englezește ale «doamnei» cu pricina.

— De aceea, îmi zise el, am și luat pe sublocotenentul G., rezervistul nostru de la București, englez în toată puterea cuvîntului; să vedem ce e cu povestea pe care ne-ai îndrugat-o, scumpul meu...

Eu nu răspunsei. Partea mea, în ziua aceea, a fost se vede tăcerea. Mă simțeam chiar stînjenit gîndindu-mă ce are să se întîmple: întrebările indiscrete ale camarazilor mei, poate chiar un interogatoriu în regulă al domnului colonel, examenul de englezește al sublocotenentului G., și toate împrejurările ce aveau să înjosească mărturisirea gazdei mele. Dar văzui în curînd că nu cunoșteam bine pe gospodina bulgarului. — Ne primi foarte cuviincios, îmbrăcată cu o haină mai curată, și încălțată cu niște papuci noi turcești; ne așternu o față de masă albă și ne puse dinainte o mîncare destul de bine pregătită; dar răspundea așa fel întrebărilor tovarășilor mei, încît, fără să ascundă nimic, păstra un ton potrivit, liniștit și rece, care alungă umilința de care mă temeam și ne făcu să uităm haina sub care se ascundea o femeie trăită odată în lumea civilizată. — Intr-un raft de lemn, subt icoane, stăteau cincisprezece ori douăzeci de volume legate în piele; sublocotenentul G. des-

chise unul la întîmplare și gazda îi zise repede în limba asupra căreia avea îndoieli domnul colonel:

— Ați deschis, domnule, tocmai *Corsarul* lui lord Byron, — cartea care mi-a plăcut mie mai mult în tinereță...

Domnul colonel privi uimit pe sublocotenent, sublocotenentul privi uimit pe domnul colonel, toți camarazii mei se priviră uimiți, — și pe obrazul țărancei înflori zîmbetul acela plăcut, care era parcă o amintire a anilor ei de odinioară.

Convorbirea fu destul de însuflețită și, într-un timp, colonelul, nu înțeleg de ce, compătimind starea de astăzi a gazdei noastre, o întrebă dacă nu s-ar învoi să se întoarcă iar în lumea *cealaltă*.

— Ați găsi, doamnă, ușor o situație, îi zise el. În țara noastră familiile bune au nevoie de femei instruite. M-aș însărcina chiar eu să găsesc așa ceva...

— Nu cred să se poată... răspunse femeia zîmbind.

— De ce? de ce? stărui colonelul. Vă încredințez că se poate. Și trebuie să se poată cu orice preț!

— Poate nu mai vreau eu... răspunse ea; poate sînt fericită și-n starea în care mă aflu...

Dar domnul colonel era un om care mărturisi a fi deosebit de mișcat de ceea ce vedea, — și înțelegea că trebuie să împlinească o datorie.

— E o datorie, nu o facere de bine... zise el. Aș voi să vă pot procura, doamnă, o altă stare ș-o mulțămire...

— Atunci, domnule colonel, dacă voiți să-mi faceți o mulțămire, v-aș ruga numai un lucru... Mîni, cînd plecați, știu că o să treceți pe-aici... O să vă opriți să beți poate un pahar de apă de izvor. M-aș simți cu deosebire fericită dacă muzica regimentului dumneavoastră mi-ar cînta un vals, — poate un vals de

Strauss, care mi-ar aduce aminte de pămîntul în care m-am născut...

Colonelul, mişcat de această sentimentală frază, i-a făgăduit pe loc şi a început a mînca cu poftă din friptura de pui pe care gazda o pusese pe masă în mijlocul nostru, într-o tingire mare de aramă.

In amurg, ne-am întors la tabără vorbind vrute şi nevrute despre tainele întîmplării ş-ale inimii femeieşti. Gazda noastră rămăsese pe gînduri parcă şi c-un fel de zîmbet stîns, care nu înţelegeam dacă arată mulţămirea clipei, ori păreri de rău...

A doua zi, am făcut acolo, la marginea satului, în preajma Ischerului, un popas de un sfert de oră.

Cerul se acoperise de nouri repezi, şi, cînd ne opriră, picături mari de ploaie începură a cădea în pulberea drumului, ca nişte painjeni, — apoi stropii se îndesiră într-o ploaie deasă şi posomorîtă. Muzica începu a cînta un vals domol. Femeia bulgarului se arătă îndată în prag şi păru uimită : înţelesei că dorinţa ei fusese mai mult un prilej de a ocoli propunerile stăruitoare ale colonelului, şi că chiar ea singură luase drept glumă făgăduiala comandantului nostru... *Omul* ei, un bărbat voinic, bărbos şi negru la înfăţişare, se arătă şi el dintr-un fund de şură, nedumerit.

Prin cernerea ploii, cîntarea muzicii avea intonaţii înăbuşite şi nespus de triste. O clipă femeia ne privi rîzînd, apoi îşi duse mînile la ochi, acoperind lacrimi năvalnice, se întoarse şi dispăru în întunericul căsuţei, cu spinarea încovoiată şi cu umerile zbătîndu-se. N-o mai văzurăm ; muzica conteni ; plecarăm înainte ca de lîngă un mormînt, prin ploaie, petrecuţi de privirea stăruitoare şi grozav de uimită a gospodarului ;

— şi luarăm drumul Ischerului, care fremăta şi se izbea între colţuri de stînci...

Asta-i istorisirea mea, sfîrşi rîzînd camaradul din vînători ; — ea vă arată, domnilor, că realităţile simple ale vieţii sînt mai dramatice şi mai complicate decît combinaţiile celui mai ingenios romanţier. Daţi-mi un pahar de vin şi să trecem la ale noastre ; povestirea mea nu mai are nici un interes.

LUNGI CONCENTRĂRI

Lungi concentrări. Le-am început în mijlocul lui ianuarie 1915, cînd sunau cu sălbătăcie vînturile nordului; şi subt arme am simţit cele dintăi adieri ale primăverii. Oamenii, liniştiţi, cît au ţinut zăpezile şi cerurile posomorîte, începură a ridica frunţile şi a adulmeca zările cînd prinseră a pluti nouraşi albi pe cer liniştit şi adînc-albastru şi cînd austrul zbici cîmpurile. Trişti şi gînditori stăteau în repaosuri şi vorbeau de o mulţime de nevoi, pe care parcă atunci lumina soarelui de primăvară le descoperea lumii.

Au trecut aşa martie şi aprilie şi plugarii stăteau ca-n lanţuri în căzărmi. Numai obositoarele exerciţii de zi şi de noapte îi mai domoleau, injecţiile antitifice şi antiholerice şi «expunerea situaţiei europene». Mai ales veştile de pe tristele cîmpuri ale suferinţii omeneşti şi ale morţii îi ţineau încordaţi. Ascultau cu cea mai adîncă luare-aminte întîmplările celui mai mare război al lumii ş-al timpurilor.

— Alţii pier în locuri străine, zise într-un rînd unul; le ard casele, li se pustiesc gospodăriile, rămîn muritori de foame pe urma lor! Sînt alţii mai în suferinţă decît noi!...

Se pare că suferinţile mai mari ale altora sînt o mîngîiere pentru năcazurile noastre.

Dar trecu şi aprilie, şi în strălucita lună a lui mai ieşirăm în tabără, pe o costişă lină, aproape de apa Moldovei. Munţii şi pădurile erau aproape; soarele era cald, vremea era blîndă; cîmpul era plin de flori şi izvoarele erau bogate şi reci la poalele costişei... Eram ca într-un loc de petrecere: cel puţin aşa ni se părea nouă, ofiţerilor. Plugarul îmbrăcat în garnitura de război cugeta şi simţea însă altfel.

Totuşi ne puteam uşor înşela asupra cugetelor şi simţimintelor lui, pentru că în blîndele amurguri de sară începeau între corturi a cînta cu vioiciune viorile şi cobzele, fluierele, clarinetele şi cimpoiul, şi soldatul nostru, pe care-l cunoşteam aşa de bine din literatura noastră, nu se desmintea nici de data asta şi pornea nişte hori şi nişte bătute îndrăcite, de se cutremura pămîntul. Holobîcă, de la mitralieră, purta *leşasca* muntenilor în repezile triluri ale cimpoiului lor şi îndemna cu glas însufleţit, în tactul danţului:

Haideţi, flăcăi, după mine,
Că ştiu calea-n codru bine...
Că ştiu turme de berbeci,
Izvoare cu ape reci...

Era o tresărire de viaţă ş-o aţîţare, pe care abia o putea domoli cornistul de serviciu, cu dulcile şi prelungile îngînări ale stîngerii.

Cineva a făcut odată o observaţie: «Omul, dacă e bine hrănit, e bine dispus!» — Dar acest filosof camarad al meu nu s-a dat mai aproape de cei care pe-

treceau şi se ameţeau ca să uite. Tîrziu, în tăcerea taberei, ar fi auzit viorile suspinînd înăbuşit şi ar fi simţit subt acoperişurile de pînză sufletele treze şi ochii mari deschişi. Ar fi auzit chiar pe soldaţi grăind cu glasuri foarte înduioşate despre pruncii lor, despre neveste, despre vitele fără hrană şi despre pămînturile nelucrate. Iar pe Ion care purta jocul cel voinicesc, l-ar fi auzit suspinînd c-un glas dulce de *falsetto* un cîntec din locurile unde brazii sînt veşnic verzi, izvoarele limpezi, Bistriţa neîncătuşată şi vulturii slobozi pe ariile cerului.

«Cei de sus» din cînd în cînd îşi aduceau aminte de miile de oameni ale regimentului nostru, adunaţi pentru o zi mai mare şi o jertfă supremă. Sosiră ajutoare de la o societate anume întocmită în aceste timpuri tulburi, se hotărî încetarea urmăririi dărilor pentru complectaşii «chemaţi la datorie»; ba, mai mult decît atîta, sosi o veste de bucurie că administraţia avea îndatorirea să scoată la muncă pe ogoarele celor concentraţi pe cei rămaşi la vetre...

Legile sînt foarte bune totdeauna şi-n orice ţară. Au un cusur în unele: trebuiesc aduse la îndeplinire. Dispoziţiile stăpînirii cu privire la năcăjiţii noştri oameni adunaţi în tabără erau mîngîietoare fără îndoială. Aveau un cusur: trebuiau aduse la îndeplinire.

In una din frumoasele după-amiezi ale lui iunie, oamenii companiei mele ieşiră la raport la domnu căpitan.

— Ce este? ce s-a întîmplat?

— Trăiţi, domnule căpitan, nu-i nimica. Da' avem de raportat cite-o nevoie, cite-un nacaz...

Un soldat scund, negricios, cu faţa brăzdată, arată o cartă poştală pe care sînt scrise nişte slove mari, încurcate, adunate în rînduri strîmbe. Ii scrie nevasta.

«Pe cum ca să ştii, Ioane, că vineri ne-a coborît boii din munte... că a spus domnul şef că nu mai primeşte boii şi acasă nu ne-a mai rămas nici un *ogrinj* şi rag boii de foame... Vină şi-i vinde, ori fă ce ştii, că eu nu mă pricep...»

— Da' de ce ţi-a alungat vitele de la păşune? întreabă căpitanul.

— Eu ştiu? Zice că s-ar fi auzit de *lăcrămaţii* care s-ar fi făcut împotriva împărţirii ajutoarelor...

— Ajutoarele de la *familia luptătorilor*?

— Da: se venea cîte zece ori cinsprezece franci de complectaş, care ar fi mai în nevoie...

— Ei?

— Ei, şi la noi s-a împărţit aşa cam după ochi şi după sprîncene. Domnu primar a dat la un fin al dumnisale, ş-a luat şi domnu notar... şi ei nici n-au fost *cocintraţi*.

— Aşa? Cum se poate una ca asta?

— Se poate, trăiţi, domnule căpitan, ş-acu domnu primar s-a rugat de domnu şef, — care-i peste munte şi peste pădure...

— Silvicultorul?

— Da, — s-a rugat să-mi alunge boii, — pe cum că eu aş fi *lăcrămat* împotriva lor...

Ce poate să facă domnu căpitan? Inseamnă numele omului, al comunei şi faptul. Şi poftеşte pe alt soldat.

— Tu ce ai de spus? Şi ţie ţi-a alungat boii silvicultorul?

— Nu, trăiţi, domnule căpitan, că la noi nu este *sivicut*; da' mie mi-a făcut nevasta un *copchil!*

— Şi vrei o învoire de două zile?

— Da, să trăiţi, domnule căpitan...

Și după ce pleacă acesta, bucuros și uitător de alte nevoi, se înfățișează al treilea, nalt, smead, cu ochii verzi și cu mustața groasă castanie.

— Spune tu, cumătre Costache, îl îndeamnă căpitanul, ce dor te-a ajuns ? Ți-a făcut și ție muierea un copil ?

— Nu, trăiți, domnule căpitan, eu am șapte... și mi-i de-ajuns deocamdată... Dac-a ajuta Cel-de-sus, am să vin cu grupa-ntreagă la alte concentrări. Da' cu *daravela* ceea, cu ajutorul care s-a dat, am și eu bucluc ! Că și eu îs nevoieș, numai Dumnezeu unul mă știe ; și mie nu mi-a dat. Primarele mă ia în rîs și zice că mie ce-mi mai trebuie ajutor, că am copii, și că eu îs *irou*...

— Cum ?

— *Irou,* domnule căpitan... eu știu ce sudalmă a mai fi și asta ?! Zice că el ține banii ca să facă un pod în comună. Dar știm noi ce pod face el ; pod la crîșma lui Năstase, ori peste apa Sîmbetei...

Al patrulea om năcăjit, cam pălit la față și cu ochiul scăpărător, se plînge împotriva jandarmului.

— Da' ce ai tu cu el ? întreabă căpitanul.

— Eu n-am nimica, trăiți, domnule căpitan ; dar este poruncă de la stăpînire să ne lucreze pămînturile cei care au rămas pe la casele lor ; așa ne-ați spus și dumneavoastră și domnu colonel, că asta este ca o răsplată... Ei, și domnu șef de *jandari* a spus că dacă *fumeia* mea îl primește, i-a scoate oameni la lucru ; dacă nu, nu ! Trăiți, domnule căpitan ! ne-au rămas acasă copiii pieritori de foame și nevestele de batjocura altora !

Căpitanul mai înseamnă un nume, o comună ș-un fapt, fără a îndrăzni să privească spre fețele negre ale celor ce-l înconjoară. Își răsucește încet și nervos mustața, oftează profund, apoi deodată întoarce capul către soldatul Pintilie.

— Da' pe tine, Pintilie, ce te doare ?

— Trăiți, domnule căpitan, tot cu munca asta.

— Cu munca pe ogoarele voastre ?

— Da, trăiți, domnule căpitan. Acu nevastă-mea-i lehuză... știți că mi-ați dat drumu două zile... Altcineva în casă la mine nu-i, fără decît mama, care-i văduvă, bătrînă, ca vai de capul ei... abia se poate purta. I-a dat ordin domnu primar că să muncească pe ogoarele complectașilor... și cînd a veni rîndul ogorului meu, să-l prășească și pe-al meu... Iaca și ordinul, — zice c-o pune la *amandă*...

Trece la o parte și Pintilie, cu fruntea încreștită și cu ochii tulburi, și vin alții care arată că sînt urmăriți și împliniți pentru bir, pentru *beilic,* pentru strajă. Și iar vin alții cu muncile și cu ajutoarele «familiei luptătorilor», — apoi se face tăcere, sună de corniști, și oamenii se împrăștie printre corturi ca să-și puie raniță.

Sara, fără îndoială, iar cîntă viorile, cobzele și clarinetele, căci cerul e curat și amurgul a rămas pe munte ca o cunună de aur. Și-n corturi, noaptea, iar suspină oamenii și-și spun unul altuia păsurile c-o înspăimîntătoare răbdare. Și adorm gîndindu-se la domnu șef, la domnu primar și la alții, — și înceata lor gîndire face o legătură între faptele acestor agenți ai stăpînirii ș-ai legilor și între ora cea solemnă cînd, destinul cerînd, se vor ridica ei umiliții, nedreptățiții și batjocoriții și vor trece hotarul ca să moară în mugetul tunurilor.

Au adormit c-o mică mîngîiere, ca copiii : că domnu căpitan va raporta, se vor face cercetări, și altele. Mîni alte năcazuri vor umbri pe cele vechi, — dar în

fundurile sufletelor picătură de venin se va adăogi la picătură de venin. Căci în înceata lor gîndire se face o legătură între jertfa lor necondiționată și între surîsul senin și nepăsător al celor care aplică legile și dispozițiile stăpînirii în satele unde au rămas femeile văduve, copiii flămînzi și ogoarele părăginite.

LA ADĂPOST DE VÎNT

Cînd Teofil, prietinul lui «domnu Mitică», s-a întors din locuri depărtate, vara anului 1915 era pe sfîrșite și cocostîrcii se pregăteau de lung călătorit. Domnu Mitică și el se pregătea de școală: trebuia să înceapă a patra clasă. Gras, liniștit și serios cum era, nu putea să arate o gălăgioasă bucurie pentru întoarcerea flăcăului bucovinean de la război, dar era adînc mulțămit și fericit; asta i se putea ceti în ochii blînzi albaștri, îngropați sub fruntea cu arcade puternice: jucau în ei două luminiți, ca două puncte de soare în două boabe de rouă. Cînd Teofil plecase, la mijlocul toamnei trecute, spre marele război al popoarelor, băiatul îl crezuse pierdut, fără întoarcere. Scrisorile lui, din fundul Austriei germane și pe urmă din munții Galiției, întăriseră în copil această credință și adesea amintea părinților lui cu o voce scăzută, în tăcerea odăii, sub lampa liniștită, despre omul dus. — Poate n-are să se mai întoarcă! — Asta spuneau întrebările și gîndurile lui. Pînă mai ieri fusese tovarășul lui, în împărăția unei liniștite livezi, în crîngurile de la marginea orașului; era povestitorul

lui de basme și cîntăreț dintr-un caval lung ; și acuma se dusese să moară în viforurile iernii !

Și iată, într-o bună zi, cu vînt aspru de la miază-noapte, Teofil s-a întors. Domnu Mitică știa numai că prietinul lui fugise din Basarabia și că stătuse o vreme în unul din spitalele noastre. Deci pe lîngă bucuria ce o simțea, avea și-o mare curiozitate : să afle «ce fusese pe-acolo, departe, în război» ; de-aceea prînzul pentru el vădit era prea lung. Mărturisi cu oarecare sfială mamei că «s-a săturat» și începu să se frămînte neliniștit pe scaun.

— Dacă te-ai săturat, poți să te scoli de la masă... îi zise maică-sa zîmbind.

Băiatul se duse să-și găsească prietinul. Era într-o duminică ; treburi în gospodărie nu erau. Vacile rumegau liniștite sub șopronul lor și găinile se aciuaseră sub tufele de trandafiri din fundul ogrăzii. Numai patru pichiri pestrițe zburaseră pe acoperișul pivniții și de-acolo dădeau drumul pe vînt țipătului lor strident : pacat-pacat !

Teofil fuma în ușa grajdului dintr-o țigaretă lungă. Copilul se opri în fața lui și-l privi curios :

— Da' ce, Teofil ? acuma fumezi ?

— Iaca, fumez, cuconașule. M-am întors cu narav de pe unde-am fost.

— Hm ! — Da' de ce țipă pichirile celea așa de tare ?

— Nu știu, cuconaș Mitică ; să le-ntrebăm !

Amîndoi începură a rîde ; după aceea, din pricina vîntului, se traseră în fundul ogrăzii și se așezară cu spatele la o căpiță de păpușoi de curînd tăiați. Acolo, la dos, era liniște. Vîntul fîșîia numai prin prejur și pe deasupra. Și le întra în nări un miros pătrunzător de pănuși și de matasă uscată de păpușoi.

Din cînd în cînd, ca niște fluturi roși, cădeau asupra lor, tremurînd, cele dintăi frunze moarte ale anului.

Copilul se grămădi bine în cuibarul lui și zise c-un simțimînt de mare fericire :

— Ei, Teofil, spune cum a fost.

Flăcăul zvîrli departe capătul de țigară, își vîrî țigareta de trestie în chimir, scuipă printre dinți, se șterse la gură cu dosul mînii, după aceea se cuibări și el lîngă copil.

— Să-ți spun cum a fost de la început ? întrebă el.

— Sigur.

— Atunci trebuie să-ți spun că m-am dus cu trenul pînă cine știe unde, hăt la mama dracului, unde era Batalionul 27 de *iegheri*.

— Așa se chiamă vînătorii pe nemțește ?

— Da. Și m-am dus acolo într-un tîrg numai de nemți. M-au îmbrăcat și m-au pus la *muștru*... Mîncam, dormeam și făceam muștru... Învățam cum trebuie să ne luptăm și să omorîm oameni. Ș-atîta.

— Cum atîta ?

— Atîta, — la început. Să vezi. După ce-am învățat noi acolo de toate, să ne sucim și să *pușcăm*, apoi m-a luat și m-a dus la munte. Mi-a pus în picioare patine lungi, de ici pînă hăt colo și umblam pe scoarța omătului, iar la vale mă duceam ca vîntul... Se chiamă *schi*...

— Patinele ?

— Da. Și ne dădeam cu ele ca la comedie ! Apoi după ce-am învățat-o și pe asta, ne-au pus în tren ș-am umblat noi șase zile și șase nopți, pînă ce-am ajuns în Galiția, unde erau ruși și bătea tunul. Asta-i.

Băiatul închise ochii c-o ușoară înfiorare de mulțămire. Amîndoi ascultară un răstimp vîntul care șo-

șotea în livadă. Soarele, trecut de crucea amiezii, avea o lucire palidă și melancolică.

Flăcăul urmă, privind în gol cu ochii lui verzi stropiți cu năsip negru :

— Am intrat în șanțuri într-o noapte, pe frig și umezeală ; și duceam cu mine, cuconașule, toată zestrea, — cu schimburi de iarnă, mănuși, manta de cauciuc, pături și cușmă... eram încărcat ca o cămilă... Ș-așa fumam țigară, puneam pușca dinainte îndreptată spre Muscal și-mi vîram mînile în *manșon* ca o cucoană...

— Da' ce, așa fac cucoanele ? mormăi domnu Mitică.

— Nu știu ; da' noi așa făceam. Ș-aveam eu acolo, în șanțuri, o mulțime de tovarăși... Toți erau limbi străine. Mai mult ruteni. Romîni, ici-colo, cîte unul... Ș-așa oastea asta a nemților grăia limbă rusească și eu nu înțelegeam nimica. Și cum era noapte în jurul meu și sufla un vînt rece și jilav de la Muscal, m-am văzut eu așa singur și mîhnit ș-am înțeles că m-am apropiat de locul unde-i țintirimul neamurilor. Și să vezi, cuconaș Mitică, m-am gîndit la cei de-acasă de la mine și m-am gîndit și la mata, cît de bine petreceam noi vara cealaltă, cînd cîntam din fluier și n-aveam nici o grijă, ca mierla. Îmi puneam cușma pe-o sprînceană și nu-mi păsa de nimic. Acu, — mă gîndeam, — am ajuns ceas de cumpănă. Poate mi-i scris să mor, — au să mă îngroape aici și nimeni n-are să știe macar unde mi-i mormîntul ! Stam eu așa și mă gîndeam, ș-odată văd lucind departe, în pîclă, ș-aud în scurt după aceea mugind tunul. Am tresărit. A sunat ș-a doua bătaie... Și eu stam ș-așteptam să se întîmple ceva parcă. Nu s-a întîmplat nimic. Au clipit așa zările ș-au vuit adîncurile un

răstimp, — pe urmă au tăcut și m-am liniștit. În umezeala șanțului m-a cuprins o amorțire. Clipoceam de somn, și tot tresăream și-mi repezeam privirile pe lîngă pușcă pe întinsul cenușiu de omăt care se înfunda în negura unei văi. Pot să-ți spun, cuconaș Mitică, — tare am fost eu supărat și singur în noaptea aceea. Într-un tîrziu, către ziuă, am auzit pe cineva, al treilea de la mine, da' destul de departe, că eram așezați șase pași om de om, am auzit pe cineva cîntînd în limba noastră moldovenească :

Galiție, țară pustie...

Ți-am scris eu matale cîntecul ista. Și cum cînta tovarășul acela, parcă s-a deșteptat și celalalt dintre noi, ș-a spus ceva pe rusește (că era rutean), a scaparat ș-a început să se năcăjească acolo, în fundul gropii, pînă ce-a aținat, într-un fel de hrubă, un focușor mititel cît un ochi. Ne-am tras, eu de ici și celalalt de dincolo, către rus, ș-atunci am cunoscut eu pe cel ce cînta : era un flăcău de la granița Maramureșului și-l chema Irimia Lipan. El știa rusește și se înțelegea cu ruteanu de lîngă mine : pe acesta îl chema Sidor Tucaliuc. Ș-am stat noi de vorbă ; am gustat și cîte o leacă de *șliboviță* pînă ce s-au arătat zorile, așa ca o leșie tulbure. Lipan acela era de mai de mult pe front și spunea el cum tot vin muscalii și dau bătălii și cum pîrîie puștile toată ziua și mugesc tunurile și-ai noștri șed în șanțuri și trag. «Da' eu nu trag în carne vie, zicea el ; eu trag așa. Mă gîndesc că dacă nu fac moarte de om, Dumnezeu m-a cruța și pe mine... Pe urmă sînt mulți moldoveni de-ai noștri în oastea muscalilor...» Ș-așa mi-a plăcut mie glasul și *planul* lui, că parcă mi-a venit o căldură la

inimă. «Da' rusu trage-n muscali?» întreb eu. «Rusu, zice el, trage, şi cînd i se pare că n-a nimerit, suduie. Aista, Tucaliuc, îi om straşnic. Ai să-l vezi la luptă. Nici nu-i pasă!» — Şi grăind noi aşa, s-a luminat şi-a început a veni pe vînt, puf rar de ninsoare. Atuncea am văzut bine pe rusul mustăcios de lîngă mine. Rîdea, grăia în limba lui şi-şi îndopa luleaua cu tutun. Înaintea noastră era o vale repede; în fund, la pîrău, copaci tăiaţi, răsturnaţi şi răţele de sîrmă ghimpată.

Tocmai trecea prin şanţ, pe lîngă noi, *feldfebelu* nostru şi ne dădea pe nemţeşte *bună-dimineaţa;* cînd, iaca, aud o pocnitură de puşcă la capătul liniei şi Lipan zice: «Vin muscalii!» Tucaliuc, de lîngă mine, suduie. «I-i ciudă că n-a apucat a îmbuca ceva», zice Irimie Lipan şi dă fuga la locul lui. Îndată se scoală gradele (aiştia erau toţi nemţi), aud comanda, — şi-odată văd pe zarea dealului dimpotriva noastră călăreţii muscalilor, cu suliţi lungi. Erau oameni mărunţi, urîţi şi negri, tatari din pustie, cu nişte căciuli flocoase în cap, călări pe cai mititei şi iuţi ca guzganii... Se învăluiră repede spre noi, pe urmă se înşirară într-o fugă grozavă pe coasta dealului, în vreme ce porniră a-i bate grăbit — ba-ba-ba-ba — mitraliere de la noi... Dispărură ca un vîrtej pe pînza subţire de omăt. Şi pe coasta dealului prinseră a se arăta, rari, trăgătorii vrăjmaşi. Atunci parcă m-am desmeticit şi eu şi mi-am adus aminte de comandă. Am ridicat înălţătorul 800 şi-am tras. După ce-am tras, m-am uitat zîmbind cu prietinie către Irimie Lipan. Şi iar am pornit a trage. Şi pîrîiau puştile cumplit în lungul liniei, şi mitralierele. Şi tunul se amesteca cu glasul lui adînc — şi de la ei, şi de la noi. Şi de pe coastă curgeau spre tufele pîrăului rînduri după

rînduri de trăgători muscali. În fundul văii, la pîrău, se opreau şi trăgeau adăpostiţi, — pîrîiau repede, fără întrerupere. Dar în şanţurile noastre eram bine feriţi. Ghiulele treceau pe deasupra; gloanţele ţiuiau şi bîzîiau şi fugeau nebune în lume... Lîngă mine, Sidor Tucaliuc şedea ca la el acasă, cu focuşorul înainte, cu luleaua în gură. Punea liniştit încărcătorul în armă, îndrepta ţeava spre vale fără să se descopere, împuşca şi mormăia el în legea lui... Într-un timp, şi-a pus luleaua lîngă focuşor, a mai zvîrlit pe cărbuni două găteje din grămada din dosu-i, a scos o bucată de slănină din raniţă şi-a pîrlit-o pe foc, — şi s-a pus s-o mînînce cu pîne. Punea deoparte slănina pe pîne şi mai ardea un încărcător... — Şi muscalii tot coborau în valuri dealul. Dar se opreau la pîrău. Erau pînă la ei patru sute de paşi. Ş-acolo, în văgăună, îi găseau gloanţe de puşcă, de mitralieră şi ghiulele care se spărgeau deasupră-le. După un ceas au stat din venit. Apoi au cercat să străbată la asalt. Un mănunchi de oameni mai dîrzi şi-au făcut loc prin crengărit şi prin sîrmă şi i-am zărit în josul rîpii, fioroşi în straiele lor cenuşii, cu şepcile pe ochi şi cu baionetele lungi înălţate. Se îndemnau şi răcneau. Dar s-au oprit; gloanţele i-au îngenunchiat; puţini s-au năpustit îndărăt... Ş-a durat furtuna aceea de vuiete şi de împuşcături pînă la amiază: atunci, rînduri-rînduri au început a da îndărăt duşmanii... Mulţi căzuseră în rîpa pîrăului. Mulţi cădeau şi pe costişă în retragere, şi răcneau pe omăt, cu obrazurile în sus, cu arma alături... Cei răniţi se mişcau şi se frămîntau întruna şi-n jurul lor se iscau pete mari negre... Parcă se încrîncena carnea pe mine şi mi se punea o pînză fumurie înaintea ochilor...

Asta a fost, cuconaș Mitică, cea dintâi zi a mea din război. Și chiar către sară, mult după ce se retrăseseră muscalii după deal, am pornit în patrulă cu încă unsprezece soldați și c-un sergent neamț. Ne-am strecurat printre tufari, în ponoarele pîrâului și, prin mîncături de pămînt, ne-am dus să recunoaștem ce-i dincolo de deal. Ceasul cît am trecut prin acele locuri necunoscute și străine a fost crîncen pentru sufletul meu: erau înșirați morții unul lîngă altul în lungul pîrâului și de prin covruri de omăt auzeam vaiete de răniți, — ș-atunci am cunoscut și glas moldovenesc: se văitau în limba noastră și se strigau pe nume flăcăi din Basarabia. «Măi Grigore! măi Grigore!» Era unul care chema așa fără contenire...

Teofil tăcu deodată. Domnul Mitică nu îndrăzni să se întoarcă spre el. Îi simțea glasul schimbat și ochii tulburați. Rămaseră amîndoi în cuibul lor cald, neclintiți și tăcuți, privind spre soarele șters, pe cînd vîntul prevestitor de toamnă susura în juru-le.

IANCL

— SCENĂ DIN RĂZBOIUL GALIȚIEI —

Mai spune-mi ceva, Teofil, mormăi copilul, «domnu Mitică», grămădindu-se cu spatele în covru-i cald.

Flăcăul bucovinean zîmbi spre soarele palid care se lăsa în pîcla munților; și, pe vîntul domolit, prinse o frunză fluturătoare de păr, roșie ca sîngele, și începu s-o mestece. Opri după aceea, cu degetele rășchirate, un fir lung de funigel care venea repede, tremurînd și întortochindu-se. Livada șoptea acum în juru-le încet și misterios.

— Ce pot să-ți mai spun? vorbi flăcăul; nu mai știu nimica; făr' decît îmi aduc aminte de-o noapte cînd am fost în patrulă...

Și pe cînd soarele însîngera nourii culcați pe munți și pîclele se făceau violete, bucovineanul începu iar a spune ceva din războiul Galiției.

— A stat vîntul; l-a priponit împăratul... observă într-un timp.

— Care împărat?

— Împăratul lor, al vînturilor... Și s-a încălzit și sara: acuma-i vreme bună de clacă... Vezi mata cum a încremenit pe amurg ulmul cel bătrîn? Parcă as-

cultă ceva, de departe... Eu socot că va fi auzind cum bat tunurile acolo pe unde-am fost eu...

Copilul își aținti ochii spre sămincerul cel din veacuri, care scria cu ramurile-i nenumărate linii negre și încîlcite pe vîlvoarea asfințitului. I se părea că-l vede acum întâia oară.

— Așa acolo, pe unde mergeam noi în sara aceea, urmă Teofil, era un pîrău de munte; și pe-o măgură, deasupra lui, era un ulm ca acesta. Mai nainte, cînd bătea vîntul, mă gîndeam că-și fac semne unul altuia... Da' atuncea, în noaptea aceea de faur, stătea neclintit și ulmul acela... Și numai pîrăul s-auzea țîrîind; parcă-i părea bine de ceva. Noi eram zece: toți flăcăi din Bucovina. Numai al unsprezecelea, sergentul, era neamț; dar știa și el moldovenește.

Copilul privea copacul fantastic și asculta glasul moale al lui Teofil; și dintrodată fantazia-i fierbinte îl duse în munți necunoscuți, într-o noapte de iarnă, la pîrăul Ulmului, care țîrîia vesel: parcă-i părea bine de ceva. Și vedea limpede pe Teofil și pe tovarășii lui, cum umblă feriți și tainici, cum se opresc și-și fac semne ca muții, și-și pun unii gura la urechea altora. — Domnu Mitică zîmbi, apoi deodată deveni serios, căci domnu Franț, sergentul, ridicase o mînă în sus, se oprise, și-și repezise capu-nainte, parcă-l trăgea cineva de urechi. — S-au oprit toți. Și Teofil, cu foarte multă fereală, își înarmă pușca...

— Nu e nimica, zise domnu Franț. Măcar că-s fierar și toată ziua îmi bat ciocanele în cap, tot am ureche bună. A trecut pesemne un iepure și ne-a făcut semn cu urechile să n-avem nici o grijă...

— L-am văzut și eu, ca și dumneata, răspunse Nicuță Capră de la Cîmpulung; dar n-avea vreme, pă-

rea cam grăbit! Teofil începu să rîdă și-și puse iar pușca pe umăr.

Se opriră o clipă. Tovarășul lui Mitică privi în urmă. Acolo, în deal, erau întăriturile și tunurile, și spre rîpă sîrmele ghimpate, încurcate în ramurile copacilor doborîți. Este acolo o poartă ascunsă, pe unde s-au strecurat cu toții spre pîrău și spre pozițiile rușilor. Merg așa cercetînd pîrăul, poate trec și dincolo, și intră iar, prin altă parte, printre sîrme. Oamenii duc războiul în partea aceasta ca niște fiare viclene.

Soarele topise în cîteva zile de moloșag omătul de pe malul de miazăzi al pîrăului. Umblînd printr-o iarbă subțire și mătăsoasă, uscată și rămasă necosită din vremea verii, — pașii nu li se auzeau: călcau parcă pe lînă. La o răritură de stejăriș se opriră și se întoarseră către miazănoapte: la cîteva sute de pași de-acolo, în omătul cenușiu, începeau întăriturile muscalilor. Stătură neclintiți, cu urechile la pîndă. Nu se auzea nimic, nicăieri. Ca niciodată, luptătorii și tunurile cele neadormite se hodineau. Și-n noaptea slab luminată de secerea lunii, era o liniște ca-n vremea frăției dintre oameni.

Dar la cîteva zeci de obrațe de-acolo, domnul Franț, care de și era fierar de meserie, însă avea ureche fină, iar ridică un braț în sus și-și lungi gîtul înainte. Domnu Franț păru chiar înfricoșat cînd întoarse capul și făcu semn tuturor flăcăilor lui să se aștearnă la pămînt.

— Muscalii! șopti el și se ghemui pe salteaua de iarbă uscată.

Lui Teofil începu să-i bată inima. În adevăr erau muscalii. Și nu erau departe. Erau dincolo de sihla subțire a pîrăului. Erau niște oameni cumsecade și fără gînduri rele, căci vorbeau destul de tare. Și se

îndeletniceau cu o lucrare însemnată, căci se îndemnau şi parcă-şi da fiecare părerea în felurite chipuri. Toate acestea se lămuriră încet-încet, prin murmurul pîrăului, cînd patrula lui domnu Franţ, trăgîndu-se pe brinci, se apropie deplin de locul cu pricina. — Teofil gîndi :

«Mi se pare că se năcăjesc să facă o punte peste pîrău...» Şi, după glasuri, numără pe duşmani pînă la şapte-opt oameni. «Sîntem noi mai mulţi ; n-avem de ce ne teme...»

Poate că aceeaşi socoteală îşi făcea şi sergentul, căci deodată se sculă în picioare, se apropie bine de pîrău, îşi alese locul, şi trăgînd de la cingătoare o granată, o aşeză repede în praştie, îi aprinse fitilul şi o cumpăni spre duşman. In clipa cînd o aruncă, şi cînd fitilul, ca o ţigară aprinsă, făcu un cerc iute peste rîpă, Teofil şi tovarăşii lui părură a zări grupa de oameni care lucrau liniştiţi şi fără grijă de ceea parte a apei. Deodată clipi un ochi fulgerător şi o pocnitură spăimîntătoare cutremură valea. Sergentul se lăsase iarăşi în iarbă. Stăteau neclintiţi cu toţii, aşteptînd. Pîrăul începu a şopti iarăşi uşurel. Glasurile tăcuseră dincolo. Numai deodată, în liniştea nopţii de faur, un vaiet straniu, profund şi dureros izbucni, un vaiet de durere crudă.

Iarăşi se făcu tăcere. Patrula aştepta. Nimeni nu se clintea dincolo. Numai vaietul porni din nou.

La un semn al sergentului, Teofil şi alţi trei tovarăşi coborîră repede la apă. Acolo găsiră două grinzi subţiri aruncate peste pîrău. Şi tocmai cînd voiau să treacă, c-o tresărire năprasnică în coşul pieptului, zăriră umbra şovăitoare a unui oştean drept în faţa lor, la malul celălalt. Atunci înţeleseră că lucrătorii au fost zdrobiţi, că unul singur a rămas cu cărnurile rupte, şi

cere ajutorul lor. Cum s-au întins peste grinzi, cum l-au putut trage peste apa destul de adîncă, — în clipa aceea de înfiorare şi de frică de surprindere nu şi-a dat nimene sama. Şi-ndată ce avură pe prins în mijlocul lor, cu mîna stîngă ruptă şi moartă, se grăbiră să se retragă spre şanţuri.

Dar dacă domnu Franţ avea auzul subţire, — şi Teofil avea vederea foarte bună. Căci nu departe de acolo zări ceva mişcîndu-se în tufele mărunte de stejar.

— Cine-i ? strigă el scurt. Şi cercetaşii risipiţi îşi pregătiră armele.

Un om se ridică cu braţele în sus, c-un răcnet zugrumat :

— Nu trageţi ! Sînt prietin !

Cînd se apropiară puştile cu ţevile aplecate, umbra părea o tufă în deplina stăpînire a vîntului. Mînile mai ales aveau un tremur nervos, şi ochii îi luceau, parcă erau frecaţi cu fosfor.

— Cine-i ? întrebă ameninţător domnu Franţ pe nemţeşte.

— Prietin !

— Cine eşti ?

— Sînt morarul de la Sedliţa.

— Treci înainte ; du-ne la moară !

Subţire, nalt, fantastic şi încovoiat, morarul de la Sedliţa porni înainte cu o grabă nemaipomenită. Patrula abia se putea ţine de el, şi purta mai mult pe sus pe prizonierul rănit.

— Nu-i departe, domnii mei ! zicea el, clănţănind cu groază. Şi după vorbă, cu toţii înţelegeau că aveau de-a face cu un om din neamul lui Israel.

— E ovrei galiţian... zise sergentul Franţ către oamenii lui. Cum te chiamă ?

— Iancl. Eu sînt un om cunoscut. Toată lumea din partea locului poate garanta pentru mine...

După cuvîntul lui, moara într-adevăr nu era departe. Era o șandrama urîtă de bîrne, plecată într-o parte, așezată pe-un crac al pîrăului, la o margine de sat părăsit. Lacul rîpos, către linia de luptă austriacă, ferea de tunuri și de viforurile atacurilor cotlonul acesta în care-și găsise sălaș de iarnă un om sărac și năcăjit. Căci după căciula-i jerpelită și după caftanu-i subțire, soios și numai flenduri, se vedea că tovarășii lui Teofil aveau de-a face cu un om care niciodată nu se împărtășise din bunurile lumii acestia.

— Vai de capul meu! sînt cel mai sărman dintre oameni! zicea el, strecurîndu-se printre dîmburile care-i adăposteau de vedere moara.

Bătu la ușă. O mînă nevăzută deschise. Cînd intrară în cocioaba afumată și se aprinse o gazorniță ca o steluță într-un pustiu, sergentul se uită în juru-i:

— Cine-a deschis? întrebă el.

— Nevastă-mea... răspunse ovreiul, privindu-i cu blîndețe și cu bunătate. După ce-a deschis, s-a suit iar pe cuptor, unde stă la căldură cu cei patru copii, — să-mi trăiască!...

Apoi privi spre prizonier. Omul avea obrazul răvășit și gemea întruna. Iancl îl arătă cu degetul:

— Ce-aveți să faceți cu dînsul?

— Îl luăm cu noi. Are nevoie de îngrijire.

Ovreiul oftă c-un fel de ușurare; apoi se uită spre sergent cu un zîmbet de admirație.

— Am văzut cum ai aruncat granata! vorbi el, ridicînd în sus barba-i rară și roșcată.

Atunci domnu Franț păru a-și aduce aminte de-o mulțime de lucruri.

— Mă rog, ce-ai căutat tu acolo, în puterea nopții? întrebă el deodată, scurt.

Iancl începu să se uite nedumerit în juru-i.

— Eu? Eu n-am căutat nimica. M-am aflat acolo din întîmplare.

— Așa? Foarte bine! Mergi cu mine la comandament.

— La comandament? ce să fac eu la comandament? întrebă cu nevinovăție morarul, ridicînd palmele în dreptul umerelor.

— Vei vedea! răspunse scurt neamțul.

Atunci, zîmbind cu dulceață, omul scoase dintr-un faldur al caftanului soios o hîrtiuță și-o întinse între două degete domnului Franț. Acesta o desfăcu, o ceti cu puțină nedumerire întăi, apoi o strecură înapoi ovreiului și zise liniștit:

— Bine!

Iancl întrebă, zîmbind viclean:

— Ai văzut?

— Am văzut. Ești omul nostru. Dar tot nu-nțeleg ce căutai noaptea la malul pîrăului.

— Vrei să știi? răspunse vesel morarul. Pot să-ți spun, căci nu-i mare lucru. Eu am avut o înțelegere cu un soldat de dincolo. Fac cu el și puțintel gheșeft. Îi duc un galon de șliboviță și el îmi aduce cîteva ruble. Omul sărac nu poate trăi fără o leacă de negustorie. Vai de capul nostru!

— Hm!... mormăi sergentul, mîngîindu-și mustața groasă și privind lung la morar. — Tot ai să mergi cu mine să dai samă!

— Bine; merg.

Patrula se pregăti de plecare. Doi oameni ieșiră cu prizonierul afară.

— De cînd stai tu aici ? întrebă sergentul pe morar.

— De mult. Pe mine m-a apucat aici războiul. Au trecut toți peste noi.

— Și de ce n-ai plecat și tu ?

— Da' unde să mă duc ? Fac și eu o slujbă : pîne pentru guri flămînde. Mai fac și o leacă de negustorie, cum am spus ; vin și soldați de la noi de cumpără ; și pot să pun deoparte un ban. Am băieți pe care trebuie să-i învăț, fete cărora trebuie să le adun zestre... E greu ! Cînd începe tunul și pornesc atacurile, mă rog și eu la Dumnezeu să ne cruțe viața, ca să putem ajunge o zi mai bună...

Un suspin tînguitor răzbătu de după horn. Ochii ovreiului lunecară lucid într-acolo. — Nicuță Capră se amestecă și el în vorbă :

— Cunoaștem noi moara asta și pe negustor, domnule sergent. Am venit o dată de-am schimbat o hîrtie de douăzeci de coroane : solda la patru oameni ș-am luat ș-o garafă de rachiu : cinci coroane !

Domnul Frant rînji, privind piezîș pe morar.

— Așa, *Herr* Iancl ? O jumătate de litru de rachiu, cinci coroane ?

Morarul oftă, c-o adîncă oboseală în priviri :

— La așa vreme nu-i scump, domnii mei, și în asemenea locuri... Și eu mă lupt aici, și trăiesc cu primejdia vieții mele, și nu sînt un om așa de viteaz ca dumneavoastră...

Incepu să rîdă apoi, cu puțină bunătate și cu puțină viclenie și se arătă gata să cinstească pe ostași cu rachiu foarte bun și foarte întăritor la vreme de iarnă, — cu plată bineînțeles, căci vremurile în zilele noastre sînt foarte grele și sărăcie multă !

Și după ce-și vîrî capul după cuptor și șopti cu dragoste cîteva cuvinte de mîngîiere și încurajare nevestei și pruncilor, se cufundă undeva, într-un cotlon al tăcutei lui mori și ieși, ținînd strîns la piept cu ghiarele, o sticlă cu băutură gălbie, pe cînd domnu Frant se scociora într-o cartușieră căutîndu-și solda.

CAZACUL

Munţii erau troieniţi de zăpezi mari, — îmi spune camaradul M., — şi eu făceam pază de graniţă cu compania mea. Asta era acum cîteva săptămîni, înainte de Crăciun. Aveam de vegheat asupra unei linii cotite, pe rîpi şi ţancuri, la malul Bistriţei. Aveam de vegheat singurătăţile şi tristeţile, căci plutele nu mai umblau pe nahlapii rîului, codrii de brad stăteau întunecoşi sub pîcle, satele păreau înghiţite de năvala iernii ; iar dincolo, peste frontieră, fiorul războiului ţinea strînsă omenirea ca-n bîrlog de fiară, şi arare se arăta la malul apei un om spăriat, cu părul vîlvoi, care răsărea parcă din altă lume. De altminteri strîngerea de inimă şi fioroasa aşteptare se răsfrîngeau şi dincoace, la noi. Sara, în crîşmă, la lumina unei gazorniţi sărace, se adunau cap la cap cîţiva gospodari şi vorbeau despre întîmplări crîncene de la război, ajunse nu ştiu cum pînă la ei în văgăunile munţilor, aduse parcă de viforul lui dechemvrie ori de învăluirile de ciori care veneau de pe ţărmurile morţii. Acolo, la un asemenea sfat, într-o noapte, cînd şuiera vîntul cu vuiete de ape în brazi, am auzit o ciudată

observaţie a unui bătrîn : moş Petre Cîrlig de la Cojoci :

— Aţi băgat de samă, oameni buni, zicea el, că-n ist an s-au împuţinat pe la noi paserile ţiganului ?

— Da, şi oare de ce ? întrebă cineva, pe cînd crîşmarul holba cu mirare ochii de lîngă tejghea.

— De ce, de ce... — *cîndură-că* se omoară oamenii cu miile de mii, şi cine să cureţe cîmpurile de leşuri ? Pe cioară, ca şi pe corb şi vultur, a rînduit-o Dumnezeu să cureţe cîmpurile cu holde şi munţii cu codri...

Femeile, în zilele de sărbătoare, treceau de la biserică spre case, în catrinţele lor strîmte, c-un aer de smerenie şi de reculegere pe care nu-l cunoşteam la fiicele acestea ale munţilor, sprintene, pline de vioiciune şi de dragoste de lume. Un păhărel de băutură ş-un ceas de iubire : munteanul zice că pentru asta a zidit Dumnezeu pămîntul. Acuma însă vînturile iernii aduceau de la miazănoapte adieri de durere şi de moarte şi miros acru de fum : căci intraseră cazacii în frumoasa ţară a fagilor.

Odată cu întărirea iernii şi cu viscolele, ruşii răzbiseră a doua oară în Bucovina : vremea rea îi vestise iarăşi, ca şi întăi : parcă era un sol al miezului nopţii ş-al armatelor ţarului. Şi după mari viscole, după ce căzură Humorul şi Cîmpulungul, pătrunseră şi pîn-acolo, în fundurile munţilor, detaşamente căzăceşti. În cîteva zile line din ajunul Naşterii, auzisem bătaia tunului : soldaţii noştri stăteau drepţi pe malul Bistriţei, la locurile de pază, ascultînd cu luare-aminte. Ieşiseră şi oamenii pe înălţimi, sub sprîncene de păduri, şi priveau depărtările. De la ei auzii primul semnal : că departe, în fund, se vede fum de pîrjol. Un muntean sprinten, cu cojocul lui scurt, în cap cu căciulă

cu zagara neagră, coborî spre mine sprijinindu-se în baltag şi-mi zise:

— Eu socot că muscalii vor fi dat foc gospodăriilor nemţeşti de la Iacobeni...

Curînd se zări lămurit fumegarea înălţîndu-se în limpedele albastru al cerului ca un fum de jertfă.

Către sară primii raport că au fost semnalate dincolo de Bistriţa patrule ruseşti.

Ieşii îndată călare şi ajunsei la malul Bistriţei în lumina amurgitului care bătea şi lucea trandafirie în ghiaţa prinsă la margini şi licărea-n solzi în sforul verziu al apei.

Văzui patrulele în straiele lor cenuşii, cu căciuli în cap. In fund, la marginea unui sat, zării cu binoclul, la apropierea serii, şi un detaşament întreg, sub comandă de ofiţer. Soldaţii purtau în bandulieră arme fără ţapă; deci erau cazaci descălecaţi. Pe cînd făceam observaţiile acestea, Irimia Canaf, un caporal foarte ager, muntelan şi el de pe acele meleaguri, îmi zise încet, — parcă se temea să nu-l audă muscalii:

— Trăiţi, domnule căpitan... iaca şi catanele austriacilor...

Şi-mi arătă mai mult din ochi, fără să ridice braţul, o patrulă tare austriacă ce cobora din ponoarele munţilor.

— I-au simţit pe ruşi... zise el dînd din cap. Bine; vor fi primit veste prin oameni. Că au sosit catanele nu mă mir; dar stau eu şi nu mă pot dumeri cum de au îndrăznit ş-au putut cazacii să răzbată pîn-aici, prin rîpi, prin munţi, printre sate... Ia sama, ei au ajuns aici în coasta şi aproape în spatele taberei austriacilor...

— Oameni tari şi-ndrăzneţi!...

— Da, domnule căpitan, îmi răspunde Irimia; numai că fac crucea prea mare şi-ntind laba spre purcelul cel mai gras al gospodarului...

— Dă, măi Irimie, nu-i război?

— Da, domnule căpitan, zi-i război şi te mîntuie!

Pe cînd vorbeam noi astfel, înserarea creştea şi o perdea de pîclă uşoară căzu pe Bistriţa. Auzii trei focuri de puşcă, repede, unul după altul; apoi linişte. Intr-un cotlon de munţi, dincolo, unde zărisem călăreţii pedestriţi ai ţarului, se aprinse o vîlvoare de foc. Crescu într-o mîndră cunună de flacări; pe urmă scăzu. După aceea se aprinse alta. Şi toată noaptea, — după cum îmi raportară străjile, — focuri de acestea, crescînd şi murind, înfrumuseţară singurătatea negurii. Am aflat mai pe urmă că şeful detaşamentului căzăcesc, în dispreţul lui pentru catane, ordonase să se culce oamenii, şi numai focurile să steie treze toată noaptea.

— Nemţii, dacă se apropie, zicea el, trebuie să împuşte întăi asupra focurilor; ne deşteaptă, şi atunci ne sculăm şi ieşim la bătaie. Da-i vorba că se tem de noi şi n-au să se apropie!

Intr-adevăr, catanele nu s-au apropiat şi toată noaptea au vegheat. Dar în zori, cînd patrulele muscalilor năzuiră înainte în recunoaştere, focuri de puşcă izbucniră din marginea sihlei, chiar dincolo de apă, şi lupta avu loc chiar subt ochii mei. Numărul austriacilor nu-l puteam cunoaşte: ei trăgeau adăpostiţi; dar după focuri se vedea că e un mic detaşament, nu mai mare decît cel căzăcesc. Ruşii din urmă întăriră îndată patrulele lor ş-un schimb viu de împuşcături ţinu mai bine de un ceas. Gloanţe rătăcite veneau pînă-n apa Bistriţei şi pînă-n scruntarele de la malul nostru. Cazacii trăgeau din picioare, neadăpostiţi, şi rîdeau şi se îndemnau unii pe alţii. Comandantul deta-

şamentului, un ofiţer subţire şi nalt, îşi scrise raportul pe spatele unui soldat şi-l trimese în urmă, apoi rămase liniştit, sub focuri, fumînd o ţigară.

Priveam cu luare-aminte şi făceam socoteală cîte cartuşe se ard zadarnic şi cît de rău trage soldatul în tulburarea luptei ; căci nu căzuse încă nimeni. Un singur muscal, la primele salve, începuse a sări într-un picior şi se duse îndărăt, în lungul coloanei, cu mişcări foarte ciudate de clown.

Deodată cazacii se hotărîră să treacă înainte. Cînd îşi îndesară căciulile pe ceafă şi porniră, un soldat dintre cei dintăi căzu deodată pe brînci. Era la o potică îngustă, în faţa pădurii. Unul după altul camarazii lui trecură peste el, sărind fără a-l privi. Auzii strigăte de îndemnuri, împuşcăturile se înteţiră şi rănitul rămase singur, frămîntîndu-se în omăt. Învălmăşala în văgăuna munţilor fu scurtă şi cazacii se retraseră pe altă potică. Împuşcăturile conteniră. Iar rănitul singur de dincolo, după un timp, se ridică cu greu într-o mînă şi cu cealaltă îşi scoase căciula din cap şi începu s-o poarte în aer : parcă făcea semne de bun-rămas către camarazii lui care-l părăsiseră, către noi, către viaţă.

Singur şi părăsit rămase acolo multă vreme şi sătenii noştri îl priveau cu milă de dincoace. Din cînd în cînd încerca să se tîrîie prin omăt spre apă şi făcea acelaşi semn de adio ori de chemare cu cuşma.

Plecai în lungul liniei, cu inima strînsă de milă pentru străinul acela venit din întunecimile Rusiei, să moară aşa de departe şi de trist la malul apei noastre. Cînd mă întorsei în sat, caporalul Irimia îmi raportă că, «nu ştie cum», cazacul a fost adus dincoace.

— Unde-i, Irimie ?

— A fost dus într-o casă de gospodar, ca să moară creştineşte, domnule căpitan !

Îl găsii într-o căsuţă scundă de bîrne, întins pe laviţă, subt icoane. Era împuşcat în pîntece ; sta cu ochii aţintiţi în sus şi gemea încet. Faţa lui balaie şi tînără, arsă de vînturi, slăbită şi fără sînge, nu mai arăta durere : sfîrşitul se apropia.

N-am mai întrebat cum a fost adus şi cine l-a adus. Cîţiva gospodari şi cîteva femei din sat stăteau mai la o parte grăind în şoaptă. Două femei de dincolo de apă pregăteau o lumînărică de ceară încălzită. Una era o romîncă oacheşă, cu sprîncenele foarte energice ; cealaltă, după vorbă, părea ruteancă.

— Femeile acestea, îmi lămuri Irimia, au trecut dincoace, odată cu rănitul... Cazacii le-au ars astă-noapte gospodăriile. Ele-s singure ; barbaţii lor îs la război în Galiţia ; au trecut aici cu cît vezi pe dînsele, ca să se oploşească la nişte neamuri...

Cele două femei păreau că n-aud ; totuşi oftară greu, suspinară şi se uitară o clipă spre mine ; apoi iar îşi întoarseră privirile spre rănit.

— Nu mai are mult, zise încet cineva.

— Iaca-ndată-i lumînarea gata... răspunse femeia cea sprîncenată.

Rănitul îşi mişcă buzele şi rosti uşor cîteva cuvinte, c-o intonaţie blîndă. Vorbea în limba lui, totuşi înţelegeam că-şi chiamă mama, căci cuvîntul acesta se rosteşte la fel aproape în toate limbile.

— Ce spune ? întrebă un gospodar.

Ruteanca dădu din cap.

— Zice : măicuţă ! eu am să mor !

Urmă puţină tăcere ; după aceea rănitul îşi îngînă trista-i chemare.

Femeia cea sprîncenată aprinse luminărica de ceară de la gazorniță ș-o așează între degetele muribundului.

— Multe răutăți au făcut... grăi ea fără să privească pe nimeni. Au dat foc caselor și și-au făcut rîs de gospodăriile noastre. Chiar ș-acesta a pus foc la rusca asta care-i de față... Și ea se ruga de el: *«bratiușca! bratiușca!* frățioare, frățioare, fie-ți milă de mine, că sîntem de-o lege...» El rîdea. Acuma pomenește, sărmanul, pe mama lui... Dumnezeu să-l ierte!

Străinul muri într-o tăcere adîncă; făclioara de ceară aprindea două stele tulburi în apa ochilor lui morți. Apoi muierile se mișcară și începură a se sfătui cum să îngrijească și să îngroape creștinește pe necunoscutul din stepe.

DOI VOINICI

Doi *țînci* numai de-o șchioapă stau pe prispa căsuței și vorbesc. Cînd a plecat tata lor la bătălie le-a spus așa, că să fie *oameni* detreabă și cuminți. Ei sînt băieți de cuvînt și într-adevăr se simțesc oameni. Și-au pus pălărioarele deoparte și stau cu cîte-o mînă-n chimir, c-o înfățișare liniștită. Cum încruntă sprînceana și grăiesc rar și cu tact gospodarii cei vrednici, — așa fac și ei deocamdată.

— Vra să zică, măi cumătre, zice Ilie, — noi avem să pornim război mare...

— Apoi așa s-aude, răspunde Petrișor. Avem să ne batem cu Ungurul și cu Bulgarul. Și cu ei stau legați Turcul și Neamțul.

— Ce să faci? spune celălalt, trecîndu-și mîna pe sub nas, ca și cum și-ar mîngîia o mustață, care nu se vede; ce să-i faci, om bun? A venit vremea să ne batem cu toate lighioanele pămîntului.

— Da' ne batem și cu dracu! mormăiește cel mititel, privind la frate-său cu doi ochi bulbucați și plini de veselie.

Ilie e cel mai mare. Petrișor, mezinul. Cel dintăi e mai bătrîn decît cel de-al doilea cu douăsprezece luni.

Și anii lor, adunați la un loc, nu trec de paisprezece. Ilie seamănă cu tatu-său. E subțire, năltuț, negricios, cu ochii ca două cireșe negre. Cel mititel e mai bucălat și are ochii maică-sa, mari și verzi ca o apă de munte, — ș-un păr balan ca fuiorul.

Vorbele spuse le-au auzit de la gospodari, cu cîteva zile înainte de pornirea tatălui lor. Cum stau și se soresc în lumina după-amiezii, tac o clipă. Amîndoi își aduc aminte de cel plecat. Mezinul întreabă :

— Oare pe unde-a fi tătuca acuma ?

Ilie îi răspunde :

— Apoi nu știi ce vorbeau femeile asară ?

— Care femei ?

— Mama, mătușa Anghelina și altele.

— Nu știu, că eu am fost trudit ș-am adormit devreme.

— Apoi spuneau așa că «ai noștri» au intrat la Ungur.

— Ei ? și ce fac acolo ?

— Hm ! cum ce fac ? Acolo-i bătălie. Trag cu pușca și cu tunu.

— Și nu-i așa, bădiță Ilie ? întreabă aprig cel mic ; nu-i așa că ai noștri îi bat pe ceilalți ?

— D-apoi cum ! Altfel nici nu se poate.

— Așa este... așa este, murmură pe gînduri mezinul.

Vorbele acestea : *altfel nici nu se poate* erau vorbele tatălui lor, cînd s-a sculat să plece și cînd maica lor a început a lăcrăma, și l-a prins de umeri și și-a plecat fruntea pe pieptul lui. A mai spus așa : «C-o viață sînt dator. Dar dac-a da Dumnezeu, ne vedem iar cu bine la cuibul nostru». A sărutat-o pe ea, i-a sărutat pe dînșii, și a pupat-o și pe Ilenuca cea mititică, care abia acuma se năcăjește să umble în picioare. Și ea încă rîdea, căci o gîdilau la obrăjori mustățile.

— Tatei nici nu-i păsa... zice Petrișor. S-a adunat cu ceilalți și s-au dus cîntînd. Plîngeau numai femeile.

— Apoi așa-s muierile, bagă de samă cel mai mare. Ele-s mai slabe și-ndată plîng. Da' după aceea, asară, stăteau liniștite și spuneau că noi avem oaste multă și sîntem într-o unire cu alții cîtă frunză și iarbă. Mai spuneau că acolo, la Ungur, e pămînt de-al nostru, romînesc, pe care l-au răpit în vremea veche liftele păgîne ; ș-acuma oastea noastră trebuie să-l desrobească. Așa spuneau ; da' tu n-auzeai, căci sforăiai ca un motan, pe cuptor.

— Dacă ieri am umblat cu viței pe prund... răspunde cam rușinat cel mic.

— Așa este, da' se chiamă că azi e duminică ș-am stat acasă. Mămuca a luat pe Ilenuca în brațe și s-a dus la cucoana preoteasă. Părintelui îi vine o gazetă de la Ieș și cucoana preoteasa cetește într-însa, află ce este prin lume și spune mamei. Ș-apoi sara s-adună femeile la noi și stau la sfat.

— Atuncea-i bine, grăiește vesel Petrișor. Am s-aud și eu despre război.

— Ai s-auzi, măi băiete. Războiu-i lucru greu și se poartă de oameni vrednici.

— Așa ?

— Apoi se-nțelege. Acu, măi Petrișor, m-am gîndit eu : cum bat război tătuca și ceilalți de la noi din sat, cu ungurii, și-i *pușcă* cu glonțul și-i împung cu *baineta,* așa trebuie să pornim și noi, căci și noi avem un dușman, măi Petrișor...

Mezinul începu a rîde, căci pricepea cam unde bate frate-său.

Sar amîndoi de pe prispă, cu mare însufleţire. Se reped în şură, unde au ei ascunse două beţe bune de alun. Mămuca nu-i acasă : acu pot ei bate război.

— Bădiţă Ilie, strigă Petrişor ; aşa-i că-i ungur ?

— Se-nţelege că-i ungur, macar că-l chiamă Osman ! Baba Maranda nu-i acasă şi putem sări în livadă.

Făcînd cu beţele semne de război în patru părţi de zare, cei doi omuşori se reped spre grădina de alături. Acolo, într-un bordei, şade o babă chioară, care se uită urît la copii cu ochiul cel bun ; îi ameninţă cu cociorva şi bate dintr-o gură cu trei colţi felurite ocări. Băieţii au auzit c-ar fi o fărmăcătoare ; unii îi spun «calul dracului» ; alţii arată c-ar fi avînd un spiriduş închis într-un clondir cu apă tare. De-aceea ei se tem de dînsa că de foc. Şi se tem şi mai tare de cînele cel negru Osman, care stă pe brînci într-un covru de pămînt, în coasta bordeiului. Acuma asta n-ar însemna nimic, dacă tot în coasta bordeiului nu s-ar înălţa un păr rotat, bătrîn de o sută de ani, plin de pere mari harbuzeşti...

Întăi cel mare, pe urmă mezinul pun piciorul în gardul de nuiele şi sar cu mare curaj în grădina babei. Şi cum Osman Ungurul se zvîrle spre ei, smuncind lanţul şi hămăind răguşit cu straşnică îndîrjire, — mezinul strigă :

— Pe el, bădiţă ; să-l luăm în *bainetă !*

Şi amîndoi se apropie şi încep să împungă cu beţele pe dulău. Cu dreapta împungeau şi cu stînga ridicau de jos şi cărau în sîn pere pîrguite căzute pe jos.

Dar cînd era bătălia mai în toi, se trezi din somn baba, din fundul bordeiului, deschise uşa şi se arătă în lumină c-un măturoi mare. Aţinti spre copii un ochi viu şi unul stîns şi deschise o gură mare cu trei colţi negri.

Cînd ea începu a ţipa, — Ilie şi Petrişor, ca vrednici oşteni, începură o retragere dibace şi iute spre gard. Dar acolo sta şi-i privea supărată, cu Ilenuca în braţe, mama lor.

— De ce v-aţi apucat, hoţilor ? strigă ea, stropşindu-se la ei.

Incolţiţi şi din această parte, cei doi viteji bătură în retragere în lungul gardului, — găsiră un pîrleaz, îl săriră uşor şi se mistuiră ca nişte şopîrle în porumbişte. Acolo, într-un colţ tainic, îşi socotiră prada şi prinseră s-o mînînce cu mare poftă.

— Acuma numai pe mama s-o împăcăm, zice Ilie cu gura plină ; că-ncolo ne-am purtat vrednic ş-am bătut cît ce-am putut în ungurime !

PLANUL LUI DULHAN

Era către mijlocul lui noemvrie, — în zilele cele cumplite cînd năboiau duşmanii ca apele prin toate strîmtorile munţilor. Şi mă aflam cu regimentul 50 de infanterie pe lîngă Dragoslave, într-un loc căruia îi zice Valea Cîrstei. Acolo erau pripoarele arse de brume şi cruşite de sînge. Se băteau oamenii în pustietăţi, sub colţii muntelui Pietrosul. Pe poteci pe care nu le călcaseră din veacuri bătrîne decît ciobanii cu căciuli de oaie, se arătase «limbă străină», cum ziceau năcăjiţii noştri soldaţi. Şi tunurile treziseră vechile singurătăţi ; le ţineau deştepte zi şi noapte, într-o bubuire înfricoşată, al cărei profund fior trecea din stîncă în mine, — cînd îmi plecam fruntea istovită de vegheri şi trude pe aspra cremene...

Eram cu compania mea îngropat în coborîşul văii. Troieneau vînturile de toamnă peste noi frunzarele c-un foşnet de mîhnire. Şi pîclele de sară parcă intrau şi-n sufletele noastre : căci viaţa ce-o duceam, între cer şi rîpă, între necunoscuturi, între ţiuiturile gloanţelor, sub zvîcnirea necontenită a tunului, era mai mult o nelinişte înfrigurată.

Şi eu şi trupa, de săptămîni nu ne dezbrăcasem. Din trecutul cel fericit, moale şi îmbielşugat, ieşisem deodată violent şi pentru totdeauna. Căzusem parcă într-un infern al trudei fără somn.

Duşmanii erau foarte aproape, între zimţii suri ai muntelui. Apăruseră într-o dimineaţă rece, într-o bruscă învălmăşire de granate şi focuri de armă, şi se tupilaseră în vecinătate.

Îi vedeam : erau oameni blonzi, cu ochii trişti, nedumeriţi parcă de furtuna care-i smulsese de la căminuri şi-i îmbulzise în aceste pustii depărtări. Ca ascultînd de impulsiuni mecanice, se mişcau spre noi, se zbăteau în descărcările armelor şi mitralierelor, şi se prăbuşeau îndărăt cînd chinuiţii noştri oameni ieşeau cu baionetele, — contraatacînd cu mohorîtă mînie.

După crude jertfe, se lipiră de stîncă istoviţi, aşteptînd alte valuri, din urmă. Trudiţi, vegheam şi noi, observîndu-i, în zilele acelea de răpciune, scurte şi de coloarea brumei. Vegheam şi-n lungul nopţilor reci : patrulele se şupureau ca sălbătăciunile, necontenit, dincolo de şanţuri.

Oamenii noştri simţeau cu disperare că în curînd vom fi covîrşiţi. Ş-atunci îndîrjirea îi purta spre lovituri de îndrăzneală. Împingeau recunoaşterile de noapte pînă în şanţurile nemţilor şi uneori lăsau să cadă în sfaturile lor granate, care clipeau aprig, izbucneau şi umpleau prăpăstiile de un fel de muget fioros. După asemenea isprăvi, împuşcăturile pîrîiau toată noaptea şi tunurile cele mari începeau lătrături fantastice de dihănii nevăzute şi enorme ascunse în cotloanele munţilor.

Între oamenii aceştia mîhniţi şi îndrăzneţi aveam acolo pe unul — Dulhan. Era un soldat prost, lat în

umeri, cu ochii blajini, cu obrazul ars de soare. Vorbea încet, umbla moale, bălăbănindu-şi mînile mari, — nişte labe bătătorite şi negre, cu degetele noduroase.

Toată ziua sta ticnit, fumîndu-şi capetele de ţigară, într-o cugetare adîncă. Sara, mînile-i uriaşe începeau să se frămînte în juru-i, ca nişte gîngănii străine de el... Il întrebai într-un rînd :

— Ce tot te foieşti ? ce cauţi întruna, Dulhan ?

El îmi răspunse, cu ochii înainte, ţintă, spre «limbile străine» :

— Mă uit la dînşii, domnule locotenent, şi le pregătesc o leacă de nuntă pe la noapte...

Intre noi şi nemţi se ridica o colibă mare de scînduri, — o *odaie,* cum îi spuneau oamenii din văi. Din ascunzişul ei deseori clămpănea spre noi cu răutate şi îndîrjire o mitralieră. Patrulele de noapte încercaseră atacuri mute asupra odăii ; nu izbutiseră însă să facă vreo ispravă. Nopţile erau oarbe, locurile piporoase, căpcăni pîndeau la fiecare pas : drumul spre *odaie* era un fel de cale a morţii.

— Domnule locotenent, îmi zise Dulhan, tot stau eu şi mă chitesc cum am face cu căţeaua ceea a neamţului. Fel şi chip mă gîndesc. *Mitralira* ceea îi aşezată pe cale neîntoarsă. Cum să fac s-o prindem ?

— Dulhan, îi zic eu ; cu puţintel curaj toate se pot face.

— *Coraj* este, domnule locotenent, îmi răspunse soldatul cu vocea-i groasă ; dar aicea se vede treaba că trebuie ş-o leacă de *glagori.* Au pornit împotriva ei, domnule locotenent, mulţi oameni de la noi : şi-au lăsat acolo capetele. Acu o săptămînă s-a dus şi dus a fost domnu sergent Danţuş. Era om viteaz, domnule locotenent. Pacat de dînsul ! Eu, ce-aş putea face, la

asta mă gîndesc. Planuri n-am. Da' poate m-or lumina într-o noapte Dumnezeu şi Maica Domnului !

Cu mînile-i bătătorite tot mîngîia şi rînduia lîngă el trei granate mari, lungăreţe.

— Dulhan, fii cuminte şi bagă de samă... îi zisei eu cu prietinie, părăsindu-l.

El se ghemui în şanţ, cu fruntea încreţită şi cu ochii aţintiţi, cu obişnuita-i înfăţişare amărîtă.

Noaptea se scurse cu tresăririle obişnuite, cu focuri de armă şi cu bătăi spărioase de tun. In zori, amorţit de frig şi nesomn, tocmai mă pregăteam să fac obişnuita inspecţie pe linia santinelelor, cînd zării pe Dulhan lîngă postul de comandă.

— Ce-i Dulhan ? De unde vii ?

— Domnule locotenent, vorbi el amărît ; am cercat, dar degeaba ! Dacă n-am eu carte, aşa ca un domn ofiţer, să mă uit pe hartă şi să fac un plan... Iaca, mi-am pierdut noaptea degeaba. Aşa mă chinuiesc de-o mulţime de vreme. Mergeţi pe linie, domnule locotenent ?

— Da.

— Merg şi eu cu dumneavoastră.

— Bine, Dulhan, haidem.

— Da, domnule locotenent. In astă dimineaţă, urmă el, a dăruit Cel-de-sus o pîclă aşa de deasă, că-şi dă neamţul cu degetele-n ochi. Aşa-i de deasă că poţi s-o tai cu *baineta...* Astă-noapte, străluceau stelele ca lumînările. De asta n-am putut face nimica. Acu mi se pare că s-ar putea face ceva, dar ştiu eu ce ? Dacă nici acu nu m-apropii de *odaie,* apoi mai bine mă făcea maica un mînz şi mă mînca un lup !

Pe cînd el încă vorbea stăpînit, pornirăm cu luare-aminte în lungul liniei. Dulhan se ţinea la stînga mea,

spre inamic, cu pușca sub braț. Nu vedeam nimic. Străjile răsăreau deodată înainte-ne, ca din pămînt.

— Uite, domnule locotenent, îmi șopti deodată Dulhan; aici este un brăduț rupt. Pe-aici am trecut noi, drept azi e săptămîna, cu domnu sergent Danțuș, la *odaie*. El rîdea și spunea cîte-o drăcie. Cîți nemți și unguri călcase el, domnule locotenent, să am eu atîtea oi, aș fi om de samă, domnule locotenent, și m-aș alege *dipotat*... Dar i-a fost scris să-l muște și pe el căteaua. Nu s-a mai întors. Totdeauna viața noastră-i în mîna lui Dumnezeu. Nu-i așa, domnule locotenent?

— Așa-i, Dulhan.

— De-aceea și eu, domnule locotenent, umblu prin războiul ista țără teamă. Cum mi-i scris. Sarac, amărît și trudit, pot cădea oricînd subt o tufă. Cine să-ntrebe de mine? Unde-i Dulhan? Nu mai este Dulhan. Trec ceilalți și el rămîne. Pot să pier oricînd și la mine-n sat, în Vrancea, poate n-ajunge nici numele. Dar dacă Dumnezeu vrea să-mi mai văd nevasta și copiii și să mă-ntorc la sărăcia mea, nu se prinde glonțul de mine, domnule locotenent, cum nu se prinde nuca de părete. Pîn' ce-a zice Dumnezeu *destul,* trebuie să năcăjim și să ne facem datoria!

Vorbind așa încet, prin pîcla deasă a zorilor, soldatul coti, se depărtă de mine și se îndreptă cu liniște spre *odaie*.

Deodată se opri și păru a asculta, atent. Mai făcu vreo cîțiva pași, iar se opri ascultînd; apoi se întoarse către mine.

— Domnule locotenent, îmi șopti el, întinzîndu-se spre mine, cu mîna pîlnie la gură; sînt nemți la *odaie*. Îi aud cum desprind scînduri. Rebegesc, saracii, și le trebuie foc.

Îndată, în adevăr, se auziră deslușit pîrîituri de scînduri rupte și desprinse. Oameni, dindărătul meu, din șanțuri, se ridicaseră pe creste și se apropiau. Zgomotele din pîclă parcă-i atîțau și-i îndemnau într-acolo.

— Trăiți, domnule locotenent, șopti repede Dulhan, dumneavoastră ați ieșit fără armă. Luați-o pe a mea.

Îmi întinse arma. Și pe cînd eu stam încă la îndoială, el trecu repede spre zgomotele întețite.

— Ne trebuiește un prizonier, Dulhan, strigai eu înăbușit. El îmi făcu semn de liniște cu mîna, și se întoarse atent spre *odaia* nevăzută.

— Nu știu cu ce plan să-i iau... mormăi el și se scărpină năcăjit la ceafă. Soldații trecuți peste creste se țineau în dosul lui.

Deodată o suflare de vînt rece veni din văgăunile munților. Ca la o comandă, perdeaua de negură se dădu la o parte de peste coliba de scînduri. Soldații dușmani, dezarmați, rămaseră parcă în aer. Lepădară scîndurile; brațele le căzură. Priveau cum pîcla luneca, cum descopere pe Dulhan și pe tovarășii lui.

Cu capetele aplecate înainte, cu ochii holbați, priveau spărioși și nehotărîți. Dulhan, care era ca totdeauna chinuit de ideea unui plan, — tresărind, puse mîna la geantă și trase pînea.

— Măi *Iohan!* strigă el c-un fel de prietinie; iaca o pîne, măi Iohan! Lucru rar în țara voastră. Na pîne, măi!

Și, hotărît, trecu spre nemți cu pînea întinsă. Străinii șovăiau încă. Dar la vederea oșteanului singur și dezarmat, se hotărîră pripit. Se repeziră ferindu-și unul altuia brațele. Din cei zece care erau la colibă, doi ajunseră întăi la Dulhan și-i răpiră pînea din mînă, parc-ar fi încleștat-o cu ghiarele. Cînd se în-

toarseră aceştia, ceilalţi îi primiră între piepturi, şi mîni multe începură a se zbate, aproape cu duşmănie, în jurul pînii lui Dulhan.

Insfîrşit, din pînea îmbucătăţită începură a muşca hulpav cu toţii, întorcînd peste umăr zîmbete largi şi prietineşti către Dulhan. Unii se scotoceau prin buzunări şi scoteau ţigări, — făcînd şi ei la rîndul lor semne spre noi :

— *Cigaretten! Cigaretten!*

Dulhan, deodată, sprinten, păşi spre ţigări. Le primi, rîzînd, apoi prinse a frămînta cu limba, răsunător, o vorbă străină :

— *Faer! Faer!* Şi adăogi romîneşte : Scoateţi, bre, careva o drăcie cu *benzin*...

Şi făcea semne, ca şi cum ar fi scaparat.

In acelaşi timp, aplecîndu-se fulgerător printr-o spărtură a colibei, apucă oeva şi trase cu hotărîre. Avea mişcări rupte, grabnice şi sigure. Scoase mitraliera şi o împinse către ceilalţi oameni, care se apropiau şovăitori.

Dar nemţii isprăviseră de înghiţit bucăţile de pîne. Cei care scoaseră «drăciile cu benzin» le cufundară repede înapoi în buzunare, şi, îndemnîndu-se cu strigăte scurte şi guturale, se năpustiră la Dulhan.

Mitraliera făcuse picioare. Iar Dulhan rămăsese singur, învălmăşit. Eu, de la locul meu, puşca n-o puteam întrebuinţa. Imi socoteam soldatul pierdut. Ii strigai aproape fără voie :

— Nu te lăsa, Dulhan!

— Da' nu mă lăs eu, domnule locotenent, îmi răspunse el foarte natural, îndesîndu-şi c-o mişcare bruscă pe ceafă căciula de oaie. Şi dintrodată, tresărind năprasnic din liniştea lui, se scutură de cei care-l atinseseră şi începu a-i lovi cu pumnii lui uriaşi.

Fiecare lovitură dărîma. Era o privelişte comică, în circul de negură. Unii, loviţi după cap, îngenunchiau. Alţii, năvălind din nou, se prăvăleau în dreapta şi-n stînga lui, loviţi cînd cu umărul stîng, cînd cu cotul drept. Şi mînile-i negre aveau mişcări fantastice, — parcă erau nişte ghioage cu rădăcinile răşchirate. Năvălitorii rămaseră zvîrliţi îndărăt ca nişte lucruri netrebnice. Scuturîndu-se şi mîrîind ca un zăvod, Dulhan se trase pe potecă, spre mine.

Cei căzuţi în tină se ridicau într-o rînă şi priveau după el cu spaimă şi cu mirare. Cu larmă, alţii se năpustiră spre şanţurile lor, intrară în ceaţă ; şi îndată izbucniră împuşcături. Gloanţe ţiuiră în juru-ne, pe cînd Dulhan mă împingea rînjind la adăpost, printre cei care tîrîiau gîfîind mitraliera.

Pregătindu-şi o ţigară din cele dăruite, soldatul îmi zise cu oarecare mîndrie, făcînd cu ochiul spre «limbile străine» :

— Ei cred c-aşa merge : tot cu puşcă şi cu şurubării. Acu văd că trînta dreaptă-i mai bună, că-i pe dreptate!

Deodată păru a înţelege că toată afacerea asta a fost un plan de război, şi se aşeză întunecat şi serios la locul lui.

— Mi-a venit aşa dintrodată, domnule locotenent, grăi el zîmbitor. Aşa a vrut Dumnezeu să le iau *catolnicilor* căţeaua!

Cu ochii pe mînile-i bătătorite, tăcu neputînd să mai deie nici o lămurire.

ORDONANȚA

În valea Uzului, într-un rînd, în zori-de-ziuă, mă pregăteam de atac cu compania.

Eram pe-o vreme posomorîtă de toamnă, în zilele acelea cînd ne istoveam pe graniță stînd bulziș pretutindeni în bătaia puhoiului.

Ne aveam săpate adăposturile pe-o costișă ponorîtă, lîngă o poiană. În vale scînteia un fir argintiu de apă și dincolo stătea Ungurul în vizunii. Toată ziua bătea din două mitraliere, de-mi era lehamite. Parcă ieșeau la sfadă două muieri rele. Din cînd în cînd s-amesteca ș-un tun de dincolo de dealul lor, c-o bubuire adîncă și surdă. Cum îl auzeau, mitralierele porneau mai hărțăgoase. Răspundea una subțirel și iute de la noi. Și cîteodată porneau și puștile de pretutindeni ca o pîrîire neîntreruptă de vreascuri, și răspundeau strigătele sălbatice ale oamenilor, cu prelungi ecouri în văi.

Zile după nopți și nopți după zile petreceam așa. Fagii își troieniseră frunza și prin cetina neagră trecea vîntul de toamnă ca o susurare de ape fără hodină. Prin poiana pustie, cîteodată, cînd lucea slab luna și era liniște, treceau cerbi, alinați o clipă de

spaima care cuprinsese împărăția lor. Păreau siluete fantastice, mărite de ceața ușoară... De obicei, nopțile erau negre și ungurii veneau la atac prin întuneric... Era o larmă, o nebunie de focuri de armă și de explozii de granate, — o încordare aprigă în necunoscut, în beznă... Oamenii singuri atuncea, totdeauna trezi și obișnuiți cu noaptea, ieșeau la baionetă și zvîrleau îndărăt umbrele acelea de groază.

Așa de zece zile petreceam încordat și frămîntat. Rareori puteam ațipi la postul meu, în capul oaselor, rezemîndu-mi fruntea pe brațul sting, cu dreapta pe carabină.

Și într-un rînd, în zori, mă pregăteam să ies iar, cu oamenii mei, spre stînga ungurilor. În vale, asupra pîrăului, se ridicase peste noapte o punte lăptoasă.

Cu harta pe genunchi, sfătuiam încet cu sublocotenentul meu. Sergenții în picioare, în jur, ascultau. Era un fel de solemnitate tainică și cenușie.

Tocmai isprăvisem, cînd ordonanța mea, *domnu Iordache,* își făcu loc cu umărul și-mi înfățișă ceaiul. Eu cuprinsei teica, — și el nu lipsi să-mi atragă luarea-aminte obișnuită cu glasu-i protector:

— E fierbinte, domnule locotenent!

Apoi, nalt, slab și mustăcios cum era, se uită de sus la mine, atent, și dădu din cap c-un fel de grijă. Îl întrebai:

— Ce te uiți așa lung la mine, domnule Iordache?

— Mă uit, domnule locotenent, îmi răspunse el părintește; căci nu te-ai ras tocmai de la Vinerea Mare: de zece zile!

— Ei, ce să-i faci, domnule Iordache? Așa vine împrejurarea. N-avem vreme!

Sergenţii se uitară unul la altul zîmbind. Mai auziseră şi ei asemenea dezbateri între mine şi-ntre «moşneagul» meu : căci Iordache Păun era leat vechi, din rezervă.

— Ştiu eu, domnule locotenent, vorbi Iordache serios ; dar omului bărbierit îi şade mai frumos. Pare mai tînăr.

— Pesemne ai înţeles, domnule Iordache, că mergem la bal.

— Am înţeles, domnule locotenent. Am eu aşa *idee* că trebuie să fii cu grijă, hrănit şi curat : c-apoi atuncea te ocoleşte !

Ştiam acuma că Iordache Păun, dădaca mea, avea părerea că acea tainică, teribilă şi nevăzută Moarte, pe care n-o numeam nimeni, dar la care toţi ne gîndeam, — are predilecţii ascunse şi protejează cu hotărîre anume oameni, în furtuna care ne purta ca pe frunze de toamnă... Bărbieritul meu, indispensabil după părerea lui, venea deseori în dezbatere, şi cam în acelaşi chip.... Alăturea cu asemenea grijă ordonanţa mea nu uita şi pe celelalte, pentru el tot aşa de importante. Printr-însele el aşezase asupra mea o adevărată epitropie. Îmi ţinea nu numai socoteala rufelor, ci şi a mîncării, şi a banilor. Ţinea să mă convingă să nu fumez decît cincisprezece ţigări pe zi. Mormăia îngrijat cînd jucam *pocher,* într-un ceas de răgaz. Îmi dovedea că la război omul trebuie să mînînce mult şi să bea bine, şi-mi punea totdeauna înainte un praznic întreg. Mă privighea totdeauna de aproape cu ochii lui negri, cu obrazul serios pe care stăteau zbîrlite ca de vînt două mustăţi groase şi ţăpoase de coloarea matasei uscate de porumb.

— Trebuie să te razi ! hotărî el cu gravitate.

— Bine, îi răspunsei eu. Întăi să ne facem datoria şi pe urmă ne bărbierim. Acuma nu mai este vreme !

El dădu din cap cu îndoială. Totuşi se resemnă. Întrebă :

— Atuncea pe la ce ceas ?

— Apoi poate pe la nouă să fim gata, domnule Iordache.

— Am înţeles ! încheie el cu linişte.

Pe urmă, înălţînd fruntea, se uită la pîcla munţilor şi la nourii din urmă, de pe ţară. Clătină iar din cap. Mai avea ceva de spus :

— Are să ploaie, domnule locotenent. Să-ţi aduc pelerina.

Fără să aştepte hotărîrea mea, se întoarse în loc, coborînd în moşiroaiele noastre întortochiate. Iar eu, încă o dată, lămurii celor din juru-mi ordinele.

Cînd sergenţii, solemni, cu ochii întunecaţi de umbra ceasului de primejdie, trecură la unităţi, — ridicai ochii şi privii mişcat pe mititelul şi sprintenul meu sublocotenent. Îi strînsei mîna, — ne sărutarăm de despărţire. Ca totdeauna în faţa atacului, un bolnav sentiment de jertfă, de dragoste nemărginită pentru Moldova noastră, îmi umplea pieptul ca un zăgaz de lacrimi abia stăpînit. Aşteptai un scurt răstimp pe gînduri, clădind cu imaginaţia episoade fierbinţi, în care mă urmăream cu inima bătînd pe mine însumi. Apoi, cînd vîntul zorilor începu a mîna pîcla peste capetele oamenilor mei tăcuţi, mă ridicai şi dădui semnalul.

Pe nesimţite ieşirăm din adăposturi.

In văile noastre era linişte. Numai de pe alte meleaguri, de departe, ca de sub pămînt, vibrau tunete.

La pîrăul din vale, între tufari, cercetaşii noştri dădură peste o patrulă de honvezi. Un foc de armă

rupse tăcerea. Indată simţii înspre şanţurile inamicului mişcare. Cum nu eram departe, dădui semn de grabnică înaintare, — şi toată compania izbucni într-o larmă grozavă.

Eram încă în perioada cînd făceam războiul naiv, cu asalturi cinstite, îndîrjite şi eroice. Urcam stîncile în ploaia de gloanţe, ne opream scurte răstimpuri, şi iar porneam cu sunet.

Pîcla începu să se risipească. Cele două mitraliere prinseră a clămpăni.

Din norii vineţi de la răsărit porni a cerne ploaie. Îmi aduc aminte că primele picături le simţii pe fruntea fierbinte cînd tocmai priveam spre sublocotenentul Ionaşcu, băiatul meu cel mititel, cum, căţărat între muchi de stînci, cu plotonul după el, lua o poziţie prielnică în contra ungurilor.

Îndată, ca prin farmec, simţii pe cei din faţa mea slăbind. Instinctiv oamenii mei aplecară baioneta şi zvîcniră într-un ultim avînt. Văzui căzînd în jurul meu: unul, trei, cinci. Cădeau scurt, răsucindu-se în loc. Ceilalţi, cu buzele întredeschise, cu ochii mari, se duceau suflînd pripit şi furtunos...

Ca într-un vis roşu, îmi bătea în auz furioasă clămpăneala mitralierelor. Nu mai eram stăpîn pe mine; eram purtat înainte printre ţiuituri şi zvîcnituri straniі. Printre zigzagurile, căderile şi salturile oamenilor mei, printre buturugi, peste bolovani, prin gropi de obuze, treceam ca furat de o putere străină. Ţipete, urale, pîrîiri de armă, bătaia tunului. Ca o vedenie îmi tremură pe dinainte privelişti, — pînă ce, gîfiind, mă oprii la şanţurile inamicului.

— Fug! i-am răpus! strigau sergenţii. În juru-mi oamenii îşi scoteau din cap capelele şi se ştergeau de sudoare. Sublocotenentul, aproape, se uita la mine

rîzînd şi trăgea spasmodic dintr-o ţigară. Iar din nouri ploua tot mai des şi mai rece.

— Au să se întoarcă! observă apoi ofiţerul, zvîrlind ţigara şi venind către mine.

În adevăr, honvezii încercau să se întoarcă, cu ajutoare; dar ei nu ne mai puteau surprinde, cum îi surprinsesem noi.

Începu o luptă de împuşcături îndelungi. Tunurile se întărîtară peste culme şi obuze începură a se sparge în apropierea noastră. Oamenii trăgeau din adăposturi cu linişte şi prindeau să întoarcă şanţul. Trimesei agenţi de legătură spre companiile din dreapta şi din stînga şi la artileria noastră. Apoi mă apucai să-mi scriu raportul către batalion.

Atunci simţii lîngă mine silueta naltă a lui Iordache şi-i auzii glasul liniştit.

— Trăiţi, domnule locotenent, ploua. E greu de scris. Aşezaţi-vă întăi bine pelerina pe umeri.

— Da' ce, domnule Iordache? mi-ai adus pelerina?

— Am adus-o; de ce să n-o aduc?

— Te-ai ţinut după noi?

— M-am ţinut. Am adus şi briciul, ca să te bărbiereşti.

— Cum se poate?

— Apoi aşa ne-a fost vorba. Nu te-ai ras de zece zile: de la Vinerea Mare.

— Vra să zică, tu umblai printre gloanţe, după noi.

— Umblam, de ce să nu umblu? Era opt ceasuri jumătate. Ştii, cînd eşti cu toţii, la iureş, e altfel... Aşa, umblam singur şi auzeam ţiuind gloanţele ca albinele şi-mi pocneau deasupra capului *şcrapnele*... Se făcuse inima-n mine cît un purice.

— Vra să zică ţi-a fost frică? întreb eu mirat.

— Se-nțelege că mi-a fost frică. Da' vedeam că plouă și trebuia să-ți aduc pelerina. Pe urmă mă gîndeam că, după ce se mîntuie toată *daravela,* la ceasul nouă, trebuie să mă înfățișez aici cu briciul, că mai mult de zece zile nu te pot suferi nebărbierit. Da' de frică mi-a fost frică, ce să zic ?

— Te temi de moarte, domnu Iordache ?

Ordonanța mă privi lung cu ochii lui gînditori. Îmi răspunse :

— Nu, asta nu. De ce să mă tem de moarte ? Mai mult decît o viață nu sînt dator.

— Așa-i, dar te gîndeai la nevastă și la cei patru copii.

— Da, mă gîndeam. Uite briciul și soponul, adăogă el cu blîndeță, c-un fel de condescendență către un frate mai mic, care nu înțelege toate cîte sînt pe lumea asta. Te așezi colea, pui oglingioara într-o cotruță, ca să n-o spargă vreun glonte, și te bărbierești frumos. Eu mă duc să chibzuiesc ce mîncăm pe ziua de azi !

Soldații din preajmă ascultau convorbirea asta fără să zîmbească. Iar domnu Iordache, serios, ieși din adăpost prin ploaie, printre explozii de obuze, și porni la afacerile lui cu liniște.

Nu știu de ce de-atunci, după mărturisirea lui simplă, pînă ce-a căzut sfîrticat de un obuz în Poiana Linului, am simțit în fața ochilor lui adînci oarecare încurcătură. Noi avem se vede despre eroism păreri pe care omul meu nu le cunoștea deloc.

OTRAVA

Soldatul Țipa Gheorghe sta înaintea noastră și ne ațintea cu ochi rotunzi, negri, înțepați de două ace de lumină. Era o arătare : un trup uscat și istovit, în zdrențele uniformei. Obrazul negru și dureros era ars de vînturi, geruri și suferințe. In glasul lui trudit parcă gemea un accent de îndîrjire și de ură. Toată strălucirea primăverii, care vibra în juru-ne cu miresme de flori, freamăt de frunzare și lumină de aur, trecea peste el ca peste o stană de piatră : ochiul lui Țipa privea numai înlăuntru și-n trecut, la crunta lui durere.

Abia căzuse din depărtate locuri, între șanțurile și vizuniile noastre, în fața liniilor nevăzute ale dușmanului, într-o zi prin excepție liniștită și moartă. Blîndețа lui april ne umplea tuturor sufletele ca de un abur de melancolie și de doruri nedesluşite. In răgazul acesta de-o clipă al chinuitelor noastre ceasuri, soldatul fantomatic sosit din teritoriul ocupat părea un sol al mustrării și al crudei aduceri aminte.

— Cum am scăpat din linia lor, prin mlaștinile Dunării, nu m-am mai oprit pîn-aici. Eu pot să zic așa, domnule maior, că vin de pe ailaltă lume...

— Tu eşti dintre prizonierii căzuţi astă toamnă ?...

— Da, trăiţi, domnule maior, — eu am căzut pe Argeş. Şi de-atuncea nu mai am răgaz şi odihnă...

Ne privirăm în tăcere. Ochii celor cu familii rămase dincolo erau umezi. Chinuitor, ca o înţepătură în inimă, tresări în mine amintirea tragicei noastre retrageri, vîltoarea sură a disperării şa morţii...

— Trăiţi, domnule maior, începu a povesti întunecat soldatul ; noi ne băteam zi şi noapte pe Argeş. Nu ne schimba nimeni, nu ne sprijinea nimeni, mîncare n-aveam. Ne băteam cu toate liftele, — şi tot la *bainetă*... Aşa vorbeam *noi* în de noi că să ne batem pînă ce murim. Atuncea s-a prăpădit săracu regimentu nostru. Au murit domnii ofiţeri. Pe mine şi pe alţii ne-au prins. Am zvîrlit arma şi m-am pus gîfîind la pămînt. Nu vedeam nimic şi nu mai puteam de trudă.

Nici nu ştiu cît am stat aşa. Ştiu numai că băteau tunurile necontenit. Într-o vreme, m-au luat şi m-au dus. Era o zi urîtă, cu ploaie de toamnă. Am mers pe o şosea ; pe urmă m-au băgat într-un canton. Acolo erau ofiţeri de-ai lor. Erau bulgari : i-am cunoscut.

Se uită unul ţintă la mine şi grăieşte romîneşte :

— Din ce regiment eşti ?

Îi spun. Se vedea scris şi pe capelă.

— Unde-i comandantul brigăzii voastre, şa-l diviziei ?

— De unde pot pentru ca să ştiu eu ? Nu ştiu !

— Răspunde, bre. Altfel ştii ce te aşteaptă. Te punem lîngă zidul cantonului şi te-mpuşcăm.

— Da, zic, împuşcaţi-mă. Eu nu ştiu treburile oştilor în lume. Eu sînt un biet soldat : mi-am făcut datoria ; alta nu ştiu. De-acum sînt în voia lui Dumnezeu !

M-au mai întrebat una, alta. Eu nu ştiam nimic. Eram aşa de flămînd şi de trudit, încît cugetam că mai bine m-ar linişti c-un glonte.

Dac-au văzut ei că sînt prost, m-au lăsat. M-au luat soldaţi de-ai lor, bărboşi, şi m-au dus înapoi, cu alţii de-ai noştri.

Ne-au dus aşa, ca pe-o turmă. Am răbdat de foame. M-am plecat şa-m băut apă din ploaia strînsă în făgaş la marginea drumului. Răcneau la mine cînd nu mai puteam merge, mă înţepau cu *baineta* şi mă ghionteau cu condacul. Mergeam aşa şi gemeam în mine cu obidă : parcă-mi era sufletul în cătuşe... Şi mă uitam numai pe sub capelă la bărboşii care ne duceau...

A dat Dumnezeu şa-m poposit. Ne-au aruncat de departe, în noroi, cîte-un codru de pîne uscată. Bine, gîndeam ; sînt prizonier, trebuie să rabd. Rodeam în colţii cîneşti codrul de pîne şi mă uitam în jurul meu. Era un sat mare, — şi ardeau într-o margine casele, şi muierile se boceau, cu palmele la tîmple... *Rumîni* porneau cu carăle cu boi, în rechiziţie... Soldaţi de-ai *lor* umblau de la praguri şi luau ce le trebuia... Ieşeau femei în bătături şi se rugau, cu mînile-ntinse. Ei rîdeau, vorbeau tare unul la altul, făceau cu ochiul şi apucau pe femei de mînică... Văd un om de-al nostru, care vine la ei dîrz şi se pune pentru muierea lui. Atuncea l-au dărîmat la pămînt şi l-au bătut cu cizmele. Aşa, — mă gîndeam, — face soldatu în ţară străină : pradă, ruşinează, ucide... Cine-l poate opri ? Şi mă uitam eu, — domnule maior, şi tăceam şi mă gîndeam la satul meu, şi la gospodăria mea, şi înghiţeam venin şi strîngeam din fălci de simţeam cum îmi scîrţîie şi-mi ţiuie oasele capului...

Ne-am ridicat ş-am mers mai departe. Şi iar ne-am oprit... Şi tot oaste străină vedeam, cîtă frunză-n codru. Şi coloane îmbulzite, şi tunuri mari... Şi ţara se dezbrăca şi lepăda tot ce-avea, domnule maior. Era inima-n mine neagră şi rea ca zgura. Şi mă gîndeam întruna şi pîndeam cum aş putea eu să mă dau într-o parte, prin învălmăşeală. Eu numai pentru un gînd mai trăiam. Dacă mă prind şi mă omoară, tot atîta e...

Ş-aşa, domnule maior, cum mergeam din loc în loc şi făceam popasuri şi iar porneam, şirag lung de prizonieri, a vrut Dumnezeu ca să ne fie drumul prin părţi cunoscute, nu departe de locul meu...

Pe asta am înţeles că-i un semn, şi trebuie să îndrăznesc. Am închis ochii şi m-am jurat în inima mea.

Ş-aşa s-a făcut într-o sară, cînd treceam prin pădurea de la Merişor. Acolo este o poiană care se chiamă a Berbecului, cu ascunzişuri, cotloane şi rîpi foarte bine cunoscute mie. Şi cînd am ajuns în poiană, la izvor, începea să se amestece întunecimea cerului cu a pădurii. M-am desprins de convoi, m-am dat pe după un fag şi m-am lăsat ca o nălucă într-o rîpă.

Au mai cercat şi alţii. Au început împuşcături. Străjile s-au răspîndit pe urma fugarilor. Eu mergeam pe potecile fiarelor, şi, prin întunecime, ţinteam drept către satul meu, ca cerbul către izvor.

Ş-am nemerit, domnule maior, în sat la noi, către miez de noapte.

Erau în margine coloane de muniţii; caii ronţăiau fîn la conovete; şi zăream santinele prin întunecime...

Am intrat de-a dreptul prin grădinile oamenilor; am trecut prin şanţuri, prin mărăcinişuri şi dracilă. Era ca-n vremea nopţilor tinereţii, cînd băteam poteci le dragostei: dar acu nu mai aveam inimă-n piept, ci un ghem de spini, domnule maior.

Şi deodată străbat în umbra streşinei, la casa mea. Şi mă opresc, fără răsuflet.

Dumnezeu a orînduit aşa: acuma văd. Cînd mi s-au limpezit privirile, zăresc o umbră la colţul casei. Ş-aud scîncind copii... M-apropii, pun mîna. Un trup zvîcneşte, un glas stins cearcă să ţipe. Cunosc glasul. Era muierea mea. Sta sub peretele casei, cu copiii strînşi de dînsa ca lipitorile.

— Nu striga, Mărie; eu sînt!

— Vai! tu eşti, omule? şopteşte ea şi se ridică tremurînd în picioare.

— Ce este? de ce stai cu copiii afară, în umezeală şi frig?

— Ah! ce să fie? Catane străine la noi în casă. Ne-au tăiat porcul; au risipit făina...

— Şi pe tine te-au dat afară şi s-au culcat în patul nostru?

Ea dintrodată a căzut cu fruntea în pieptul meu, — şi parcă era la junghiere aşa gemea.

— Omoară-mă, Gheorghe!

— Cum? ce este?

— Omoară-mă şi dă-mă la cîni!

— Ce este, femeie?

— Oh! nu mă-ntreba, ci ridică-mi viaţa! atît putea zice.

Atuncea am înţeles, — căci noi ne aveam însoţiţi din dragoste şi trăisem numai zile bune. M-am cutremurat; am zvîrlit-o de lîngă mine. Ea a căzut în tină, ş-a rămas aşa, la pămînt, îngenuncheată în faţa mea.

Copiii începuseră a suspina către mine:

— Tu eşti, taică?

Mă cunoșteau și ei și se cereau în brațe. Mi-am înghițit lacrimile și nu le-am răspuns.

În mine se zvîrcolea ca un șarpe. Dar simțeam ș-o stăpînire, ș-o hotărîre, ca în ceasul cel din urmă al vieții.

M-am apropiat ușurel de geam. Am privit în casă. Ardea în vatră foc mare și lumina obrazuri străine. Am numărat șase soldați. Stăteau pe scaune, descinși, cu tunicile descheiate. Unul, suflecat, frigea într-o țăpușă, deasupra jarului, o jumătate de porc.

— Frig din porcul nostru... șopti muierea de după umărul meu, din umbră.

O împinsei în laturi, cu cotul:

— Tu taci din gură!

Înlăuntru era larmă veselă.

— Au adus de la cîrciumă vin, cu donița... vorbi tot femeia.

O întrebai fără să mă-ntorc spre ea:

— Unde-s armele? Nu le văd.

— Le-au pus în tindă cu toate ale lor.

Cum am făcut? Nici nu-mi mai dau seama. Am deschis tinda. Femeia s-a furișat înlăuntru și mi-a întins pe rînd armele. Le-am rezemat de perete, afară. Desfac o curea, leg bine și înțepenesc ușa, mă întorc apoi iar spre femeie:

— Tu lasă copiii. Adă aici repede paie din șopru.

A adus ea de mai multe ori, cît putea cuprinde cu brațele. Mi le lăsa la picioare și pleca iar gîfîind. Eu le grămădeam la ușă și sub streșină, la cornurile casei. Pruncul cel mai mititel rîdea de asemenea petrecere. Ceilalți așteptau în tăcere, prin întuneric.

Cînd am isprăvit, am scăpărat, am aprins un șumuiac ș-am pus foc în patru părți. Am tras de lîngă perete armele. Am cercat una, dacă-i încărcată.

Femeia tremura ca varga. Parcă abia acum înțelegea. Îi spun:

— Muiere, ia-ți copiii. Du-te în lume. Dacă va vrea Dumnezeu, o să ne mai întîlnim.

Ea sta la îndoială.

— Du-te! i-am strigat eu. Și ea s-a tras cu copiii în întuneric, îngrozită de mînia glasului meu. S-au dus. Îi auzeam plîngînd prin noapte.

Am stat tăcut lîngă tufele de dracilă de-aproape, pînă ce acoperișul de șovar s-a aprins. Atuncea cei din casă au simțit. Au năvălit urlînd la ușă, s-au întors cu capetele zbîrlite la ferestre. Cînd am ridicat arma ș-am tras cel dintăi foc, parcă s-a făcut în mine o liniște. Am petrecut un încărcător. M-am plecat ș-am luat altă armă. Am tras iar. Lumina jarului îi descoperea: glonțul îi găsea prin toate ungherele.

Casa ardea ca un chibrit. Cînd au năvălit cei de la coloane, în flacări se făcuse pace. Căpriorii și grinzile se dărîmau înălțînd spre cer roiuri de stele. Cele din urmă cartușiere rămase în tindă pîrîiau stîrnind flacări albastre, care se zbăteau ca niște brațe de fantasme.

Eu mă trăgeam nesimțit prin tufari. M-am depărtat. M-am dus. Asta a fost.

Ș-apoi am rătăcit zile după zile, săptămîni după săptămîni, ca un cîine, — flămînd și degerat. Mă opream la o margine de sat, la o casă de pădurar. Și, singur, mă gîndeam la casa părinților arsă, la femeia și copiii prăpădiți; și în inimă îmi picura otrava cea de moarte...

Mi-a venit așa un alt gînd de la Dumnezeu. Să mă duc la Moldova, unde înțelesesem că-i oastea noastră. Ș-așa am umblat cătră răsărit toată iarna, din vizunie în vizunie, ferindu-mă ca o sălbătăciune de dușmani.

De multe ori a fost să mor; dar văd c-am scăpat ș-am ajuns. Acuma îmi trebuie bocanci și pușcă. Și să mă așezați în locul meu, că eu am făcut în inima mea jurămînt. De-acu am să stau împotriva *lor* pînă ce-oi cădea cu fruntea-n țărînă.

Soldatul Țipa Gheorghe tăcu și rămase privind cu ochi crunt și neguros zarea asfințitului. Acolo erau liniile nevăzute ale inamicului: peste ele plutea în ziua aceea de pace o liniște aurie.

LA COTA 536

Într-o zi se înfățișează la redacția noastră un oștean de pe front, — din locul cel sălbatic, unde urlă tunurile morții. Om bine legat și sprinten, cu mustață bălaie și zbîrlită, cu obrazul ars de spulberul iernii. Privește drept, cu ochii cenușii, vorbește apăsat și hotărît. Schițează gesturi energice cu mîni aspre și bătătorite de lucrător.

— Eu, în vremea păcii, am fost la Arsenal, lămurește el. De loc sînt din Munții Apuseni. Mă chiamă Valeriu Suciu și-s nepot al lui Avram Iancu.

Îl privim cu oarecare neîncredere. El zîmbește cu fală. Are toate documentele, de asta nu trebuie să se îndoiască domnii. Iată-i «virtutea militară» pe piept; iată-i foaia din care se vede că a sosit într-un concediu de treizeci de zile «ca răsplată, pentru fapte de bravură...» Iată și situația lui... Are patruzeci și șase de ani...

— Cum, patruzeci și șase de ani? Ai dumneata patruzeci și șase de ani?

— Am, zice el dîrz, dar știu că nu se cunoaște. Sînt încă tînăr. M-am bătut alături de leaturile cele mai proaspete.

Da. A intrat voluntar în armata Țării la începutul campaniei. A luptat la Flămînda, la Brașov, la Predeal, la Bălării, la Buda-Cornet, în munții Vrancei, în toate colțurile tragice unde vîrtejul a năpustit pe copiii nefericitului nostru pămînt. I s-au umplut ochii de flacări în noaptea aceea fierbinte cînd sunau pretutindeni, pînă-n hotare, clopotele și trîmbițile...

— Ș-atunci m-am hotărît să-mi pun viața pentru neamul nostru.

— Și te-ai bătut în toate părțile ?

— M-am bătut. Am cîștigat cu pușca galoanele de subofițer. Eu am făcut multe. Eu sînt așa, cam într-o parte ! Și-și flutură lîngă tîmple degetele rășchirate.

Intr-adevăr, acest moț are în el ceva bizar și eroic. Din povestirea-i colorată, presărată cu provincialismele munților lui de naștere, simțesc în el un suflet furtunatic, un amestec de vanitate bărbătească și ură împotriva dușmanului vechi.

El cu Ungurul și cu Neamțul are o socoteală. El pe acești dușmani i-a adulmecat din prima zi. I-a pîndit cu ochiul, a dat în ei cu pușca, i-a urmărit în cotloanele munților. El pentru asta a trăit, el de asta a fost născut. Toată suferința bătrînilor din moși-strămoși a trecut înveninată în sîngele lui și i-a întărit mîna bătătorită și aspră de lucrător.

Simțeam, privindu-l și ascultîndu-l, o înfiorare stranie. Prin dibăcia lui ca conducător de detașamente, prin execuția hotărîtă și fulgerătoare, prin imaginația diabolică, — parcă ieșea de-a dreptul din veacul al optsprezecelea, din sîngeroasa pîclă a haiducilor răzbunători.

Fiind în regimentul 3 C, din Divizia 12-a, în poziția care se chiamă Poiana Nicoară, în Putna, în noaptea de 10 spre 11 fevruar 1917, a trecut la cota 536 și «a

furat un neamț din post», aducîndu-l întreg în liniile noastre, «pentru informații...»

Iată povestirea acestei curioase isprăvi.

Comandanții noștri, zice moțul, au dat poruncă : Trebuie un om viu de la inamic ! Era în vremea unor zile moarte, cînd *ceilalți* se pregăteau și abia se așezau, și generalii de la noi aveau nevoie de «limbă...»

— Cine izbîndește s-aducă neamțu, e cinstit și răsplătit. Care se prinde ?

Ce-mi trebuie răsplată ? Știam eu că asta e treaba mea.

— Trăiți, domnule căpitan, mă duc eu s-aduc neamțu. Eu sînt specialist !

Căpitanul zîmbește :

— Bine, Valerie, să te duci, dar să nu fie numai din gură.

— A, îmi pare rău, domnule căpitan... Uite fir alb în mustață. Uite 46 de ani. Cînd spun un cuvînt, trebuie să-l împlinesc. Aici e vorba de onoare. Eu dacă n-aduc neamțu, nu mai pot trăi, trebuie să mor ; poți pune să mă împuște, domnule căpitan. Numai să-mi dați voie să-mi aleg eu oamenii. Mie-mi trebuie lucru *fain,* bătut frumos cu ciocanul...

Domnu căpitan n-a avut ce spune ; m-a lăsat în voia mea.

Bine. Mi-am ales oamenii. Mi-am făcut, cum se zice, o patrulă tare. Adică mi-am ales niște feciori voinici și hotărîți. Mie care cîrîie și tușește nu-mi trebuie. Care tîrîie piciorul, să se ducă-n treaba lui. Mie-mi trebuie pasere omenească. Mie-mi trebuie om nebun, ca mine. Mie-mi trebuie pe viață și pe moarte !

Ne pregătim iute. Și cum iese noaptea din codru, trecem din ascunzișurile noastre la rățelele de sîrmă ;

și, de-acolo, prin tufe, prin rîmături de obuze și cotloane, către bîrlogul nemților.

Tăia vînt ascuțit și opcina muntelui începea să scuture nea. Stăm noi la sfat într-un cuptor de rîpă și le spun așa feciorilor:

— Noi, copii, mergem la Neamț mușteste. Mergem prin trei locuri, așa cum o să vă împărțesc. Voi, — cu ochii la mine, și ascultați de semnul meu. Noi trebuie s-ajungem unde trebuie ș-acolo văd eu ce facem. Dinainte nu se poate ști niciodată.

Și le hotărăsc eu toate; ne facem cruce și ieșim pe omăt. Eu prin mijloc; ceilalți ca umbre, legați cu ochii de mine.

Așa trecem prin locuri tari și ne cățărăm cu baioneta pe-un pripor oblu. Mă opream, cercetam, iarăși porneam. Nemții nu căzuseră de mult acolo, ș-acuma își întăreau poziția. M-am atins de linia întăia ș-am ocolit-o. Ne-am strecurat ca șerpii într-a doua. Acolo-i mai multă liniște și mai puțină pază.

Să vedem, ce facem?

Vîntul se umfla în vifor și aducea cu sunet țurțuri mărunți de ghiață. Vra să zică, de unde vine vîntul? Vine de la noi, de la răsărit. Bate străjile nemțești în ochi și le sileste să-și vîre nasu-n cojoc.

Fac semn știut. Caporalul Ludoșanu cercetează cu foarfecele franțuzesc rățelele de sîrmă. Încă nu erau întinse. Zăceau, valuri-valuri, în zăpadă. Prizonierii lucraseră la ele o vreme; murmurul lor îl auzisem noi ca un bîzîit din ascunzișurile noastre și din poteci. Acuma se retraseseră îndărăt, și viscolul cernea și se zbătea în pustie liniște...

Trec, cu tovarășii. Trebuia să pășim ca mîța, căci omătul scrîșnea. Ici tufă de fag, dincolo pîlc de brăduți. Rămîn lîngă ele străjile mele și eu mă fur ca o

umbră pe apă pînă la tranșeea dușmanului. Ascult: pace. Cobor două trepte, intru în șanțul de comunicație. Acuma nu mai am grijă. Acuma sînt la ei acasă.

M-apropii de ușa bordeiului. S-auzea înlăuntru grăind nemțește. Bine. S-aude. Neamț este. Dar cum îl scot eu afară!?

Ies din șanț. Îmi aduc oamenii sub malul de țărînă, și-mi vîr mustața în urechile lor. Iată cum facem. Sînt trei bordeie cu trei plutoane. Se zăresc ușile; se văd hogeacurile. Ne strecurăm cîte unul la hogeacuri și le slobozim pe coș cîte-o granată. Asta are să-i tulbure ș-are să-i scoată ca pe viermi afară. Noi luăm ce ne trebuie și ne ducem.

Bun plan. Repede ne rînduim, și scoatem granatele. Dar de dincolo de bordei, din șanț, straja s-a ridicat de la pămînt în cojocu-i mare, ca un urs, ș-a întins gîtul ascultînd.

Din adăpostul unde sta ferit de viscol, a simțit ceva. Noi ne lipim de umbră ca-ntr-un fulger.

Acuma planul se schimbă.

Fruntașul Leca Mihai era la dreapta mea. Îi fac semn să fie gata.

Santinela face cîțiva pași; înalță capul; nu vede nimic. Cu toate acestea are îndoieli. E singur; noaptea-i vicleană. Se-ntoarce către ușa bordeiului și strigă pe nemțește. Eu limba lor o înțeleg.

— *Herr* Frederic! ieși puțintel afară. Numai o clipă. Vino pînă la postul de observație.

A, asta-i bine. Tocmai asta-mi trebuie mie.

— Leca Mihai, suflu eu fruntașului printre palme; tu nimica alta să nu faci. Cînd l-oi atinge, numai să-i pui mîna-n beregată: să nu *gîrîie*... Stați frumos și fără grijă, că vînatul vine el singur la noi.

Aşteptăm un răstimp. Aud tuşind pe *Herr* Frederic. A ieşit la aer tare. — Apoi întreabă. Santinela răspunde. A auzit ceva ; poate i s-a părut ; poate nu-i nimic...

Herr Frederic s-a hotărît. Urcă la şanţ, cu foaia de cort încopcită sub bărbie. C-o mînă strînge la gît această apărătoare de viscol ; cu cealaltă, ţine arma în cumpănă...

Dar vremea-i aspră. El e om delicat, abia ieşit de la căldură. Şi se grăbeşte. Se ridică pe şanţ, ţupăind mărunt. Se uită la dreapta, se uită la stînga, cu mişcări repezi, şi iar ţupăieşte cîţiva paşi. Pare un iepure care-şi caută culcuş.

Pe mine nu mă vedea. Zăceam în umbră. Santinela se liniştise.

— Nu-i nimic, îi strigă cu voce blajină Herr Frederic, întorcînd îndărăt capul.

Atunci m-am zvîrlit eu la el. Cînd s-a întors şi m-a văzut răsucindu-mă ca să intru-ntr-însul, a tresărit năprasnic ş-a ridicat arma. A vrut să strige. Dar eu îi calc cu puşca mea ţeava dintr-o lovitură scurtă ; iar Leca, după poruncă, i-a pus zece unghii în gît, *ca să nu gîrîie...*

Scot repede batista. Zic pe nemţeşte :

— Herr Frederic, să nu cumva să ţipi, că aici te belesc.

Îi pun degetul cel mare în osul de sub tîmplă, de deschide o gură cît şura. Îi vîr batista între fălci. Îl iau cu dreapta de grumaz, — şi hai la noi !

Ne-am dus repede. În urmă a fost o larmă, prin viscol, — un tremur de împuşcături, un ţipăt de semnale... Noi am intrat în noapte ca-n cenuşă.

Cînd să ne prăvălim în pripor, îl înşfac pe Herr Frederic, îl sucesc cu genunchiul, îl încleştez, — şi

ne-am dus de-a berbeleacul pe coastă, ca «trenul» de la circ...

Auzeam prin vîrtej pe neamţ cum geme din greu. Zicea el în limba lui pesemne : *Mein Gott! mein Gott!* dar n-avea încotro : se ducea la vale.

Cum veneam roată spre liniile noastre, patrulele care aşteptau începură a striga :

— Ce este, măi flăcăi ? Se vede venind ca o negreaţă !

Eu răcnesc din cracana neamţului :

— Staţi, feciori, nu puşcaţi, că eu-s. Vin cu *acceleratu !*

În fundul văii, îl ridic pe neamţ. Se cumpănea ca bolobocul şi da să cadă în coadă. Îi scot batista. El pufneşte şi fornăieşte, ca de lup.

Zic :

— Herr Frederic, de-acu-i *fertig !* mergem *langsam...* Eu sînt bărbat galant. Uite-o ţigaretă. (Şi scot tabacherea cu stînga. Cu dreapta îl ţineam de gît.) Ia tu una. Pune-mi şi mie una în gură. Aprinde un lemnuş. Să tragem cîte-un fum şi hai la domnul comandant. Are el treabă cu tine.

— Cu mine ? se miră holbat neamţul. Apoi începu să se înduioşeze : Ţigaret bun... Romîn bun...

— Da, da, Herr Frederic, bună ţigaretă, bun romîn... Dar dacă nu-ţi deslegi limba, cît îs ei de buni romînii, să ştii că-ţi spînzură pielea-n grindă.

— Spunem, spunem... oftează cu amărăciune domnu *gefreiter* Frederic.

Eu îl împing înainte în scurmăturile noastre. Merg la domnu căpitan cu dînsul. C-o mînă îl ţin de beregată, cu alta salut :

— Trăiţi, domnule căpitan ! am adus neamţu !

Şi gata.

JERTFELE

Sara părăsisem Iașul, c-un automobil harnic. A doua zi intram în peisagiul munților, cu inima strînsă de urîte presimțiri.

Auzeam tunul, depărtat și neîntrerupt, spre Grozești. Pe șoseaua învăluită în pulberi răscolite, treceau întruna coloane de munițiii. Necontenit le ajungeam din urmă. Soldații asudați, arși de soare, cu piepturile descoperite, se cumpăneau liniștiți și tăcuți pe cai. Rămîneau în urmă, în aureola pulberilor; și automobilul meu fugea înainte, către alte șiraguri cenușii, către campamente de artilerie ori de provizii, poposite la umbra unei dumbrăvi, către șiraguri de infanterie cu oameni cu ochi înfrigurați, încovoiați adînc sub greutatea raniței...

Mă apropiam repede de cuptorul bătăliilor din iulie 1917. Trebuia să găsesc brigada colonelului Banta. În zori-de-ziuă aflasem că e angajată, subt o bruscă și înfricoșată presiune a inamicului. Și presimțirile mele luau forme. În Iași, în ceasul plecării, veștile de pe front erau îngrijitoare. Din informații de la aliați, se vedea că în aceste strîmte și întortochiate coborîșuri ale munților, inamicul împingea rezerve puternice, cu disperare, cu hotărîrea de a străpunge cu orice preț. Din știrile fulgerate din cealaltă parte a continentului și prinse de stațiile noastre de telegrafie fără fir, — se vedea că prietinii stau la îndoială asupra rezistenței noastre. Era o chestie de zile, poate de ceasuri.

De și lumea îmbulzită în Iași nu știa nimic de aceste lucruri, de și gazetele aveau note foarte încurajatoare, totuși ceva nehotărît, tulbure, dureros, plutea pretutindeni, — și cu această dispoziție de suflet a Capitalei plecasem eu.

In adevăr, bătălia de la Oituz-Grozești, în lungul munților, părea că a ajuns la un punct culminant. Cu cît mă apropiam mai mult de pîcla albastră a codrilor de sus, cu cît simțeam mai aproape pulsațiile înfrigurate de tun ale frontului, cu atît se înmulțea furnicarul omenesc, pe toate potecile, în toate cotloanele: cai, tunuri, chesoane, bucătării, cuptoare, — și același și același soldat asudat, ars de soarele lui iulie, cu obrazul tras și ochiul sumbru...

Curînd simții c-am ajuns la o linie care nu se putea trece. Eram lîngă un sat pustiu, ars și dărîmat de obuze de toate calibrele. Pe culmea care suia repede de la rîpa unui pîrău erau nevăzute baterii de artilerie care tunau neîntrerupt spre depărtările de unde năboia inamicul. Un ofițer cu cască cenușie mă privea zîmbind, pe cînd îi lămuream scopul venirii mele, și se arătă gata să mă întovărășească pînă la postul de comandă al brigăzii.

Încă nu-mi dădeam socoteală unde mă aflu. Curînd simții înainte-mi, în codrii de brad, furtuna proiectilelor dușmane. Văzduhul avea vibrări stranii, fîlfîiri de paseri fantastice în depărtări, șuiete aspre, spargeri zgomotoase și adînci, înmulțite de ecouri...

Şi din cuibul lor, de deasupra, tunetul copleşitor şi strident al tunurilor apărării...

— Au început de ieri-dimineaţă, îmi zise ofiţerul c-o voce blîndă. Au fost zvîrliţi săptămîna trecută înapoi, ş-acuma se-ntorc iară. Împing necontenit coloane în cotiturile rîpilor... Domnul colonel le-a pus în faţă vînătorii noştri...

— Dumneata faci parte din brigada Banta ?

— Da. Sînt locotenentul Cazimir. Eu de la începutul campaniei am fost cu domnul colonel. Am fost rănit, dar m-am întors înapoi...

Pe cînd vorbea, îl priveam. Era un băiat cu mustăcioara balaie, subţirel şi firav ca o fată. Avea în ochi şi-n vorbă ceva sfios şi şovăitor, ceva bun şi prietinos totuşi...

— Uite, ajungem la muche. Postul de comandă e aici.

Cînd ajunsei sus, mi se împainjeniră ochii sub năvala sîngelui. Pentru întăia oară mă apropiam de un loc unde bîntuia vijelia oarbă şi absurdă a morţii... Eram pe un pămînt mişcător. Culmea zvîcnea necontenit, tunînd. O clipă văzui la cîteva sute de paşi, printre brazi, două tunuri în jurul cărora se învîrteau repezi oameni cu capetele goale, dezbrăcaţi de tunici şi cu mînicile de la cămăşi suflecate... Fuioare uşoare de fum urmate de trăsnete tresăreau în luminiş...

— Uite domnul colonel... zise locotenentul Cazimir. Din locul unde-i el, ai să vezi valea.

Dar colonelul Banta era ocupat. Prin ferestruicile vizuniei lui, care schiţau pe lumină două delicate peisagii, din clipă în clipă îşi îndrepta binoclul. În dreapta ţinea receptorul telefonului. Vorbea precipitat şi răguşit, grămădindu-şi în piept barba neagră...

Îl priveam mişcat.

Colonelul Banta era prea cunoscut. Un om mic, uscat şi negru. «Un bandit mic cu barba mare», — cum îl porecliseră nemţii încă din timpul luptelor celor mari de la începutul campaniei. Era un om brusc, rău de gură, cam «sărit», — însă foarte iubit de vînătorii lui...

Cum mă văzu, sări la mine :

— Ce cauţi, domnule, aici ? Îmi aduci veşti de la Iaşi ? Ce veste ? Unde-i plicul ? Ai scrisori ? Ce s-aude printre papugiii dumneavoastră ?... Şi-au făcut bagajele ? Şi-au pregătit discursurile pentru nemţi ? Ce stai aşa ? Poftim aici şi priveşte, dacă-i putea să vezi ceva...

Îi înmînai scrisorile şi trecui spre crenelele adăpostului blindat. Locotenentul Cazimir îmi prezintă în vîrful degetelor binoclul. Cu pieptul îmbulzit de bătăile inimii, privii spre văi nedesluşite unde se spărgeau în stîlpi de ţărînă şi fum obuzele. Nu vedeam mişcarea oamenilor...

— Vezi ceva ? strigă grămădindu-şi barba la urechea mea colonelul. Aşa-i că nu vezi nimica ? Acolo, între tufişuri şi rîpi, sînt şanţurile noastre. Acolo, de ieri dimineaţă, curg neistovit obuzele. Bat, — de toate calibrele. Scurmă pămîntul, dărîmă tranşeiele, îmi îngroapă oamenii. Şi de azi dimineaţă, din ceas în ceas, cearcă coloane austriace să treacă...

Începeam să deosebesc în valea frămîntată o zonă tulbure, unde izbucneau, pocneau, se învălmăşeau într-un fel de vîrtej proiectilele. Priveam acolo cu îndărătnicie. Acolo erau oameni, — erau o mulţime de oameni, cu obrazurile negre şi cu ochii arzători, pe care-i zdrobeau şi-i îngropau exploziile... Acolo erau morminte.

Din clipa aceea ceva chinuitor păru că mă ţintuieşte pe loc. Intr-o tulburare bolnavă simţii că în juru-mi şi înainte se desfăşoară un vis de nebunie. Războiul eroic, cu încleştări şi iureşuri, aşa cum eram deprins să mi-l închipui, îmi apăru ca ceva sarbăd şi copilăresc. Acolo, în vale, mulţimea de oameni era ucisă şi zdrobită fără putinţă de apărare.

Colonelul vorbea la telefon, cu vocea-i răguşită :

— Incep iar atacul ? prin aceeaşi vale ? Bine. Fiţi gata cu granatele. Ţineţi-vă tare, căpitan Năstasă. Am hotărît a doua companie pentru contraatac...

El vorbea încă ; îmi dădea şi mie lămuriri ; cînd simţii deodată că obuzele inamicului vin spre noi, într-o tragere mai lungă. Şi-ndată, în juru-mi, bateriile îşi înmulţiră trăsnetele stridente.

Către locul frămîntat şi sfărîmat de obuze, oameni veneau la atac, cu baioneta lucind. Ii vedeam limpede, mărunţi, în valuri... Şi-ntre rîndurile lor prinseră a înflori explozii. Unele erau negre, altele cenuşii, — pe altele le colora auriu soarele. Necontenit izvorau dintre unde de pămînt şi veneau. Un tremur subţire şi uscat de împuşcături pornise în lungul văii. Deosebeam accentul grăbit şi monoton al mitralierelor. Şi dintrodată mormintele văii părură a se mişca şi morţii zvîcniră...

— Ies oamenii noştri la contraatac... îmi şopti blînd locotenentul Cazimir.

Şi-ntre tunuri, puşti şi izbucnirile profunde ale granatelor, deosebii uralele vînătorilor, — răcnetele vijelioase ale morţilor...

— Uite, de zile şi nopţi, în lungul munţilor, asta se petrece, îmi zise într-un tîrziu, cu vocea-i răguşită, colonelul Banta.

In ochii lui obosiţi, pe obrazu-i palid, era întipărită aspră tristeţă. Stătu la locul lui, împovărat, vreme îndelungată, cît ţinu desfăşurarea fantasmagoriei din văi. Simţii într-un tîrziu o destindere, un sfîrşit trudnic şi chinuit... Bătăile tunurilor se rărira, o adiere prinse a mîna pe văi învăluirile de fum şi pulbere. De pe poteci, soseau ofiţeri negri, curieri, agenţi de legătură. Vorbeau repede, c-un fel de bucurie spasmodică. Inţelesei că-n colţul acela, vijelia s-a alinat.

Văzui asta mai bine către sară, cînd tăcu şi artileria şi cînd de pretutindeni începură a răsări şi a roi în jurul meu ofiţeri şi oameni. Auzii pomelnice de morţi, grămezi de oameni anonimi şi nume de ofiţeri. Convoiuri de tărgi cu răniţi se strecurau prin poieni.

Din văi, din păduri, mi se păru că se înalţă spre mine un fel de suflare a morţii. Mi se păru ciudat că ofiţerii strînşi la gustarea de sară în jurul colonelului, vorbeau foarte puţin despre cele petrecute. Ciudat mi se părea, mai ales, locotenentul Cazimir care mînca puţin şi liniştit lîngă mine şi sorbea dintr-un păhărel c-un fel de sfială vinul. Stătea cuminte, cu ochii plecaţi, parcă greşise ceva.

Colonelul, după cîteva pahare de vin, se înfierbîntă. Infăţişarea trudită îi pieri ; îşi scutură barba neagră şi privi batjocoritor în juru-i.

— Ei, sînteţi gata ? întrebă el. Mîni începem de la capăt. Mîni atacăm noi, dacă n-or începe *ei* iarăşi, la noapte.

— Domnule colonel, îl întrerupse deodată, de lîngă mine, Cazimir ; cred că acuma n-o să mă treceţi cu vederea !

Banta se întoarse către el şi-l privi sever. Apoi mi-l arătă cu degetul.

— Dumneata, domnule Ioan, nu ştii ce nacaz am eu cu băieţelul ista...

— Domnule colonel...

— Cum ? ce domnule colonel ? să taci din gură ! Puşchiul ista, — urmă colonelul c-un fel de răutate, vrea numaidecît să-mi facă pe eroul. Aicea, domnule, nu-i ca la dumneavoastră, unde lumea aşteaptă veştile cu groază. Aicea noi am intrat în împărăţia morţii. Stăm cu semnele de identitate la piept şi aşteptăm... Aşa fiind, chiar băieţelul pe care-l vezi în fiecare zi caută pe dracul !

Ofiţerii zîmbeau ; nu prea păreau surprinşi de izbucnirea colonelului.

— *Aista-i* om ? strigă iar Banta. Uită-te la el ! — Cazimir îşi plecase nasu-n farfurie. — *Aista-i duduie :* menit să steie în ietăcel, nici soarele să-l ardă, nici vîntul să-l bată ! Ştii dumneata de ce s-a apucat toamna trecută, cînd ne frămîntam cu ungurii ? Aveam nevoie de ofiţer pentr-o recunoaştere. Intreb : cine vrea să se ducă ? însărcinare primejdioasă ! Intre alţii, iată-l şi pe dumnealui, cu mîna întinsă, parcă venise să ceară ceva de pomană... Că se duce el ! Şi se ruga aşa de frumos şi de dulce ! Cine ? tu ? Cine te-a făcut pe tine ofiţer ? Şi-l răsucesc, să văd dacă n-are încă cumva basmaua la spate... Fugi încolo, Ţîncule, pesemne că ţi s-a urît cu viaţa ! — El, că domnule colonel aşa, că domnule colonel pe dincolo, că numaidecît vrea să se ducă. — Bine, du-te, dar să dea dracu să te întorci fără ispravă, c-ai păţit-o !

S-a dus. Eu, drept să-ţi spun, eram îngrijat. Au să-l plîngă *neneaca* şi surorile... — Dar îl văd că se

întoarce. Îmi aduce raportul, — şi prizonierii... Bine, duduie, zic, brava ţie ! Şi ce mai ai de spus ? — Nimica, domnule colonel. Să mă trimeteţi la spital, că m-au împuşcat !...

Da' ştii ce rană avea ? Mă mir cum se ţinea pe picioare. Tunica lui la piept era scoarţă de sînge !

A stat două luni în spital. Pe urmă iar a venit pe capul meu. Şi-ntr-o zi — că iar să-l trimet în recunoaştere.

Şi iar mi-a venit rănit. Iar l-am trimes la spital.

Acu s-a întors de-o săptămînă. Şi de-o săptămînă se ţine de mine să-l trimet şi pe el unde-ai văzut dumneata astăzi. El zice că acolo vrea să se ducă. El nu vrea să steie lîngă *mamaia*, să cetească romanţuri ; el vrea să se bată. Eu ştiu ce să fac cu el ?

Colonelul, zbîrlit şi supărat, bău încă un pahar de vin, pe cînd ofiţeraşul cel firav nu ştia parcă unde să se ascundă de ruşine.

— Acu, a treia oară, să ştii că n-ai să te mai întorci ! sfîrşi colonelul, ameninţîndu-l cu degetul.

Băiatul tăcu, dar în ochii lui surprinsesem o hotărîre şi-o îndărătnicie neobişnuită.

Abia atunci înţelegeam deplin ce se petrecuse peste zi. Înţelegeam nesomnul şi suferinţile, cumplita răbdare, ciudata stăruinţă a miilor de oameni pe colţul acela de pămînt bîntuit de suflarea morţii ; înţelegeam sufletul nou care ieşise la suprafaţă din rezervele bietei fiinţi omeneşti...

Firește, locotenentul Cazimir a căzut peste două zile, la cel dintăi atac. Ţăranii colonelului Banta l-au adus, galben, liniştit pentru totdeauna. Şi parcă se sfiau să-l atingă cu mînile lor mari şi noduroase.

Colonelul îl privea sever, frămîntîndu-şi în palmă barba neagră. Şi alte multe tărgi, cu sute, cu mii de căzuţi treceau prin poienile munţilor, — pe cînd în vale celelalte jertfe stăruiau în furtună cu aceeaşi îndărătnicie.

SONDE

Treceam printre podgorii, suind dealuri, coborînd văi, într-o strălucită lumină argintie. Vii se întind în toate părţile ; nuci rotaţi cu umbra deasă sînt presăraţi pretutindeni. Ierburile par aburite de pulberea fină a drumurilor. Căsuţele se iţesc ici-colo cochetînd parcă prin verdeaţă în fuga automobilului. Bărbaţi rari ; multe femei cu feţele învăluite parcă într-un zăbranic de tristeţă. Ţepu, Buciumeni, Tecucelu, — aşezări vechi de răzăşi, amintiri istorice, locuri pe unde au mai trecut şi odinioară vijelii, îngropînd cu arma în mînă pe năcăjiţii noştri strămoşi...

Iată o vilă albă. Parcă zîmbeşte depărtărilor de pe culmea ei, dintr-un buchet de arbori. Au fost flori în preajmă, trandafiri acăţători la ferestre. Acuma e pustie. Locuitorii ei au fugit, ca paserile înaintea furtunii. În vale la Siret, în poeticele dumbrăvi, dormind sub pîclă viorie, urlă întărîtat şi fără contenire tunurile morţii.

Trecem repede. Soarele asfinţeşte între nouri, în fulgere încremenite şi bizare. Se face sară. Negura parcă izvorăşte din pămînt, ca o răsuflare vie a

adîncurilor. Se văd deodată licărind tunurile aproape, apoi departe, în zarea posomorîtă. Incendiul din timpul zilei, lîngă Mărăşeşti, tresare în scăderi şi creşteri. Zările s-au apropiat. Şi fulgeră în senin, — şi mugesc straniu bestiile de oţel născute din ura omului.

Am coborît pe un drum prăpăstios, prin păduri în care intră ca un rîu nesimţit răcoarea. Trecem încet Siretul pe un pod de lemn. Fugim prin întunericul unei şosele, ne oprim.

Pe poteci necunoscute cotim undeva, către un cotlon, într-un punct al liniei de luptă, în preajma Mărăşeştilor. E postul de comandă al unui regiment.

Inamicul e în fund, în întuneric, în vizunii. Aproape, în tranşee, nevăzuţi, sînt ai noştri. Tunul bate încă, — dar asta se chiamă linişte. E ceea ce comunicatele numesc «foc rar de artilerie».

Colonelul e un om nalt, cu statura puternică. Sub casca de fier ochii îi scînteie cînd vorbeşte şi dă ordine scurte. Sublocotenentul lui e un tînăr subţirel, brun, cu ochi mari, circazieni.

Sergenţi de legătură, bronzaţi de soare, cu mînile negre, cu privirile tari, vin ca să raporteze şi să ia ordine. Salută scurt, ascultă drepţi poruncile, ies cu paşi elastici. Vine ş-un maior liniştit, cu mustaţa căruntă, fumînd alene o ţigară. Dă din cap, întreabă din ochi.

— Ce e, Panaite ? îl întîmpină colonelul.

— Mă gîndesc, domnule colonel, răspunde maiorul ; dacă la noapte voi putea să lipesc un ceas genele. Aş vrea să dorm o ţîră şi să visez pe Anişoara mea cea balaie... E de paisprezece ani. Zîmbea cînd am plecat, e mult de-atunci, — şi-i scînteiau ochişorii în lacrimi...

Colonelul se face că-şi întoarce spre hartă privirile licăritoare. Apoi se răsuceşte şi întreabă brusc :

— Prietine Panaite, bei o cafea ? lucru scump şi rar în ziua de azi...

— Mai ales, domnule colonel ! He-hei ! ce timpuri erau odată, domnule colonel, ce timpuri !

Ordonanţa trece cu pas nesimţit, vîrîndu-şi prin unghere tainice botul de vulpe.

In noaptea de-afară canonada a încetat. In lumina discretă a unui felinar bine potrivit în adăpostul nostru de pămînt, începem a vorbi de cumplitele lupte în care zeci de mii de oameni s-au zvîrcolit cincisprezece zile şi cincisprezece nopţi.

— Am petrecut ceasuri aspre cît ne-a bătut puhoiul... zice colonelul zvîrlind ţigara şi aprinzîndu-şi îndată alta.

— Acuma a trecut... răspunde ca un ecou domnul maior, c-un fel de accent de satisfacţie, de voluptate, ca-n apropierea unui somn alinător.

— Se poate, dragul meu, dar cine garantează ? Nu ştii dumneata că *ei* au obicei să cerce întruna şi să pipăie ? Ne putem aştepta oricînd la *sondele* lor...

Maiorul îşi primi cafeaua c-un oftat de mulţămire.

— Domnule colonel, zise apoi cu glasu-i blînd ; mult m-am mirat eu de-un lucru... Noi, dihănii bătrîne, nu ne prea înfiorăm de toate cîte sînt în jurul nostru. Dar ai văzut dumneata cum s-au purtat unii dintre tineri ? Eu îi dispreţuiam ca pe nişte secături, şi i-ai văzut ? Căpitanul Guriţă nu era un pudrat care-şi prăpădise anii umblînd după conchiste, cu inele în dreapta, cu brăţară la stînga, cu lanţujele şi panglicuţe ? Ce legătură putea fi între el şi mizeria aceasta ? L-am văzut, domnule colonel, murind între oa-

menii lui, foarte îndărătnic şi semeţ ; ş-am fost foarte mişcat... Ciudat !

— Fără îndoială, răspunse colonelul. Am avut şi pe alţii, pe care am stat şi i-am privit cum se bărbieresc şi se parfumează sub bombardament de artilerie... Aceşti feciorași pe care noi ne deprinsesem a-i dispreţui, dragă Panaite, aveau în ei, fără s-o cunoască, bărbăţia eroică... Au murit ca nişte nebuni !

— Ciudat ! rosti a doua oară, pe gînduri, maiorul. Şi începu să înşire nume de ofiţeri morţi pe cîmpul de onoare în înfricoşatele zile trecute. Picurau în auzul meu nişte nume numai, — însă la fiecare pomenire parcă izvora din umbră înainte-mi cîte-o fantomă fină, — şi se înşira într-un convoi misterios, tăcut şi mistic.

Vorbeam de dragostea pămîntului, de legăturile indestructibile cu trecutul, de acel fior necunoscut care a rămas în noi de la generaţii de mult stînse şi care ne înalţă, ne preface şi ne schimbă în faţa morţii.

Colonelul zîmbea :

— Ce spui, dumneata, vorbi el, sînt mai mult nişte cuvinte frumoase...

Doi soldaţi intrară.

— Ce este ?

— Domnule colonel, am fost răniţi acum treisprezece zile, amîndoi odată. Ne-am făcut bine. Acuma ne întoarcem iar la locul nostru...

Vorbareţul are nişte ochi mici, ca picături de păcură. E un bunduc scurt şi îndesat. Alăturea de el stă un uriaş liniştit şi zîmbitor, care ar vrea să vorbească, dar îi ia înainte celălalt. Comandantul se întoarce către dînsul, blînd :

— Tu eşti Manole Istrate ?

— Eu sînt, trăiţi, domnule colonel, răspunde bucuros uriaşul.

— Ne cunoaştem. Şi tu eşti Prepeliţă Irimia ?

— Da, domnule colonel, se grăbeşte scundul.

— Ei, cum a fost ?

— Bine, domnule colonel, răspunde moale Istrate.

— A fost fierbinte straşnic, domnule colonel, se înghesuieşte celălalt, pe cînd tovarăşul lui rămîne cu gura căscată. Nemţii tot năzuiau, tot năzuiau... Şi toată ziua şi toată noaptea îi băteam în cap cu granate. Veneau ca apa la opust. Ş-aduceau cu ei o putoare de dihor, de ne stupeam sufletul. Noroc că bătea un vînt al lui Dumnezeu de pe Siret...

Colonelul se întoarse spre uriaş :

— Da' tu ce spui, Manole ?

— I-am pus cu botul pe labe, domnule colonel... îndrugă alene soldatul.

Colonelul zîmbeşte. Se luminează, cu bunătate şi prietinie, şi figurile soldaţilor.

— Bine, băieţi, duceţi-vă la compania voastră... Şi domnul colonel le strînge cu gravitate mînile arse şi bătătorite.

După ce rămînem singuri, îşi aprinde iar ţigara şi cearcă să lămurească în cîteva cuvinte un sentiment năvalnic.

— Domnilor, noi nu i-am cunoscut şi nu i-am preţuit îndeajuns pe oamenii aceştia. Simpli, liniştiţi şi tari, — ei sînt datoria şi jertfa. Energia lor năprasnică e ca o sevă a acestui pămînt hrănit atîtea veacuri cu lacrimi şi sînge...

Tace, deodată mişcat, şi-şi întoarce iar ochii către hartă.

— Mă surprind făcînd fraze... adaoge el, puţintel ruşinat.

Soarbe cafeaua, cu ţigara nestînsă între degete. Domnul maior Panaite, după ce isprăveşte de sorbit cu adîncă satisfacţie, se ridică zîmbind:

— Apoi mi se pare, vorbeşte el, că oaspeţii au venit degeaba... În noaptea asta, după cît văd, am să dorm cît un bei!

Ne salută curtenitor şi satisfăcut. Tocmai urca treptele ca să iasă, cînd, în depărtare, trei, şapte, zece bătăi de tun sunară înăbuşit. După ele urmară altele, grăbite şi violente. Avui o impresie ciudată de jenă. O ameninţare tulbure şi mînioasă răsufla, parcă din fundul zării şi-al întunericului.

Maiorul se întoarse spre noi:

— Aha! aha!

Şi fruntea i se încreţi supărată.

— Bine, urmă el apoi; să ne pregătim lădiţele cu granate!

Şi ieşi.

Colonelul trecu atent la observator. Sună la telefon şi începu a da ordine.

Mai erau două ceasuri pînă la miezul nopţii.

Canonada se înteţi. Din poziţiile noastre începură a trăsni tunuri multe, şi auzeam prin noapte fîşîind ghiulelele cu un sunet caracteristic de val. Explozii rupeau pămîntul brusc în liniile noastre. Meteori depărtaţi punctau întunericul la inamic, unde cădeau proiectilele fulgerate de la noi. Bombe începură a cădea în apropierea postului de comandă. Curînd noaptea se umplu de un freamăt fioros, — de un fel de muget de artilerie. Lîngă noi tresăreau pîlpîiri alburii, care parcă lungeau o aripă de lumină către cer. În fund, ca-n necunoscut, clipeau fantastic gene de fulger.

Simţeam sub mine cutremurul pămîntului. Am avut într-un timp, cînd bombardamentul ajunse la un maximum de intensitate, sensaţia că pielea pămîntului se încreţeşte şi se înfioară.

Către ora 11, sorii rachetelor începură a se înălţa în noapte, la inamic. Era un joc minunat de lumini multicolore, care se încrucişau, se încovoiau, se risipeau şi luminau cîteva secunde pămîntul sumbru şi spăimîntat parcă.

Colonelul sta liniştit la observatorul său.

Telefonul nu mai funcţiona. Agenţi începură a sosi, — ofiţeri şi soldaţi cu căşti şi arme. Vorbeau repede, raportau asupra sectorului de atac, asupra recunoaşterilor făcute; ascultau atenţi ordinele şi ieşeau; şi noaptea îi înghiţea. Dintrodată parcă intrau în vîltoarea de foc a necunoscutului. Liniştea aceasta mi se părea ciudată şi nenaturală.

Colonelul avu un zîmbet uşor la observaţia mea.

— Omul e un animal care se deprinde cu toate... îmi zise el filosofic. Ascultă: acuma se produce atacul infanteriei.

Deodată începuseră a pîrîi mitralierele şi a tuna oribil granatele. De pe linie, se ridică un freamăt sălbatic de glasuri. Auzeam limpede o voce sonoră care vocifera ceva cu îndîrjire. Colonelul îmi dădu lămuriri:

— Acesta e un plutonier al meu, Băncilă, care însoţeşte fiecare granată de înjurături grozave.

— Da?

— Închipuieşte-ţi! e un personagiu fără educaţie!

Acuma pămîntul fierbea pe linia de luptă. Simţirea de sunet se stînsese într-un huruit fără nume. Cînd izbucneau rachetele, într-o clipă, în întunericul de păcură de dedesupt, vedeam mişcarea de înaintare a coloanelor inamice într-un fel de viermăt de umbre bătute de nebunie.

Alţi agenţi veniră, cu obrazurile negre, cu straiele mirosind a fum. Îi priveam: aveau o căutătură de criţă, o încreţitură aspră la colţul buzelor.

Inamicul a fost strivit cu granate şi cu mitraliere. Pe alocuri a fost bătut şi cu patul puştii. Se retrage în neorînduială.

Rachetele au tresăriri tot mai rare în noapte. Se alină mitralierele nervoase şi tunurile.

Cît a durat acest vis fantastic şi înfricoşat? — Abia s-a alinat, o jumătate de oră, — şi tunurile din noaptea depărtării porniră din nou. Altă canonadă furibundă, alt atac subt aceleaşi tresăriri înflorite de rachete. Altă îmbulzeală de fantasme nebune...

Priveam la colonel. Îşi trăgea încet mustaţa cu stînga, pufăia fumul de ţigară scurt, şi ochii, sub cască, mi se părea că lucesc crud şi neînduplecat. Aceeaşi atitudine, — neînduplecare crîncenă şi mînie, — o aveau şi sergenţii şi ofiţerii care veneau la ordine.

În vijelia monstruoasă de foc care bubuia şi se frămînta afară, aceeaşi înfăţişare cumplită o aveau toţi oamenii colonelului, pămîntii, trudiţi şi amăriţi... Înţelegeam însfîrşit acum deplin că energia disperării e mai tare decît focul şi decît apa...

Mi se strîngea inima de tulburare şi de durere, — şi-mi plecai ochii săgetaţi de lacrimi spre pămîntul acesta al părinţilor pe care oamenii de azi mor apărîndu-l cu tărie.

Iar tunurile bubuiau, — tresăreau rachetele, începură granatele a pocni şi văzui pe colonel zîmbind iar uşor cînd auzii în freamătul de pe linie aceeaşi voce sonoră care înălţa în larma luptei blesteme omerice...

CU OCHII LA CER

Soldatul Petrea Neguţ zăcea pe malul Neajlovului cu faţa în sus, lovit de-o schijă de obuz. Parcă se rupsese ceva în el: nu se mai putea clinti. O amorţire grea îl cuprinsese cînd deschisese ochii. Acuma nu-l mai durea parcă nimica.

În juru-i se deschidea o lumină ciudată şi se făcea sară. Undeva, departe, se auzeau mugete de tunuri. Pîrîituri de puşti tresăreau pe o boare de vînt. Bătălia se depărtase. El zăcea singuratic, aproape de o salcie desfrunzită. O vedea pe cele din urmă luciri ale amurgului: părea un cap zbîrlit şi spăimîntat care se uita la el. — Pe cer fugeau nouri despletiţi şi între ei deodată zări o stea. Şi cum se simţea liniştit deplin şi aproape de alinarea din urmă, îi veni aşa ca o mîngîiere şi i se păru că pluteşte spre scaunul Împărăţiei, în locuri necunoscute, nedesluşite şi depărtate, unde stă risipită o lumină dulce, ca sub flori de cireş primăvara.

Şi văzu o faţă blîndă de împărat bătrîn şi din a dreapta lui chipul lui Hristos, aşa cum era zugrăvit în bisericuţa de la el din sat. Amîndoi se uitau la

dînsul zîmbind. Şi soldatul simţi un nod în gît şi i se umplură ochii de lacrimi.

— Tu eşti Petrea al lui Toma Neguţ? îl întrebă încet Împăratul.

— Da, Doamne.

— El e, şopti chipul cel balai de-alăturea. Îl cunosc de cînd era copil. Venea în biserică la Boureni şi se uita cu ochii mari la mine, cum stam răstignit pe o cruce veche, în pridvorul de lemn.

— Aşa este, se gîndi cu mirare soldatul. De-atuncea-i mult, dar El n-a uitat. Mă duceam cu bătrînii pe sub codrul cel de fag la biserică şi auzeam toaca şi clopotele şi vedeam cum scînteie departe, printre zăvoaie apele Moldovei.

— Şi ce-ai făcut tu pe lumea asta, Petrea al lui Neguţ? îl întrebă iarăşi Împăratul.

— Doamne, şopti smerit soldatul: eu am fost un băiet sarac şi am rămas devreme orfan. Bătrînii s-au petrecut din lumea pămîntească şi eu am rămas ca să muncesc cu boii cei porumbi pe bucăţica noastră de ogor. Cum ni-i rînduit nouă plugarilor, ieşeam primavara şi zvîrleam pe brazde sămînţa cea de tine binecuvîntată. Aşa am muncit ani şi ani. Am suferit ca toţi cei de sama mea şi am avut şi bucurii în zilele tinereţelor mele.

Împăratul îl privi pătrunzător. Şi Petrea Neguţ înţelesese că Cel ce toate le ştie îi ceteşte în suflet şi-n amintire ca-ntr-o carte deschisă. Ca aduse de-o poruncă i se perindau pe dinainte icoanele vieţii lui. Văzu cu uimire multe privelişti uitate şi-i păreau ca nişte icoane la panorama cea minunată de la iarmarocul din Paşcani. Şi deodată văzu şi pe Măriuca în Poiana Mărului, la un şipot, într-o zi de Sfîntul-Petru, cînd umpleau lumea de mireasmă teii împovăraţi de

flori. Şi-i era parcă ruşine şi de vorbele trecătoare pe care le rostiseră ei atunci, şi de îmbrăţişările lor, şi de toate cele lumeşti trecute şi pe vecie prăpădite.

— Nu te ruşina, îi şopti blînd Împăratul, căci iubirile eu le-am împrăştiat în lume, ca să înflorească zilele cele amărîte ale omului.

— Au rămas la Boureni, în căsuţa noastră, trei băieţi cu părul balai, răspunse cu glas înduioşat soldatul.

— Pentru aceasta nu-i mustrare, vorbi iar bătrînul. Ci pentru alte păcate ale ţărînei din care eşti zidit. Căci ai pizmuit, ai băut mai mult decît se cuvine, ţi-ai asuprit muierea şi-ai uitat prea adesea poruncile mele. Ai făcut mult rău în juru-ţi cu prostia ta.

— Aşa este, aşa este... se gîndi omul cu amărăciune. Acuma mi s-a împlinit veleatul şi mă aflu la scaunul dreptului judecător.

— Părinte! rosti atuncea Hristos cu bunătate; pe mine m-au alungat răutatea şi ticăloşia omenească din lume, — dar din cînd în cînd tot mă întorc printre cei umiliţi. — Şi-odată, într-un amurg, flămînd, trudit şi bolnav, — un cerşetor, — am căzut la poarta acestui plugar: şi el m-a întîmpinat c-o vorbă bună şi m-a poftit la cina lui săracă... — Şi era în sara cînd sunau pe pămîntul acela clopote, chemînd pe oameni la război. Şi l-am văzut pe acest Petrea Neguţ îmbrăţişîndu-şi soaţa şi pruncii şi pregătindu-se să plece cu inima dreaptă şi credincioasă la jertfă...

— Da, Doamne, zise şi Neguţ; m-am dus cu toţi cei de sama mea. Şi-am suferit de drumuri lungi, de foame şi sete; am trecut prin vijelii de foc şi prin tot ce a scornit ura şi ticăloşia omului; căci pămîntul părinţilor noştri a fost cotropit de neamuri

străine... Ne-am ridicat, Doamne, pentru dreptate. Mi-am adus aminte de ce ne spunea «domnul» nostru cel bătrîn la școala cea veche de la marginea satului, de toate amărăciunile trecute și de faptele voievozilor pămîntului nostru, de sila și durerea altor frați ai noștri din pămînturi romînești ; ș-atunci mi-am pus și eu viața mea pentru răscumpărare... Ș-am suferit și m-am bătut în munții noștri la hotar... Și de-acolo am mers și ne-am bătut în alte părți, în locuri depărtate. Și de la apa Moldovei am ajuns la Neajlov, în singurătăți, ș-acolo a fost o bătălie cruntă, ș-acolo am căzut eu și mi-a curs sîngele în pămîntul pentru care luptăm, și pentru neamul pe care l-ai așezat tu în aceste locuri.

— Fericiți cei ce visează... șopti cu dulceață Împăratul.

După aceste cuvinte, i s-a părut lui Neguț că lumina din jurul scaunului Împărăției crește. Și chipul cel blînd al lui Hristos s-a plecat spre el, sărutîndu-l pe frunte. Își aduse aminte de cei trei țînci cu părul balai și privi drept în ochii Mîntuitorului, care-i zîmbea.

După aceea soldatul Petrea Neguț nu mai simți nimic. Oftă ușurat și muri cu ochii la cer, lîngă salcia desfrunzită de pe malul Neajlovului.

NOTE DE PE FRONT

MĂRĂȘTI

Iulie 1917

Un drum cu automobilul spre frontul nostru, spre cuibul Vrancei înecat în ceața zării. În ziua limpede și strălucită mi se perindează repede pe dinaintea privirilor, din nou, locuri vechi și cunoscute: dumbrava încîntătoare de la Strunga, drumul lin spre Roman, străjuit de arbori străvechi, apoi, ajunși în șoseaua națională, valea Moldovei în dreapta, valea Siretului în stînga, subt ușoare pulberi argintii. Sînt aceleași icoane dragi ale vechiului și frumosului nostru pămînt: satele albe, livezile, drumeagurile cenușii. Sînt aceleași lanuri de grîne, ca flacări aurii, în imensul cuptor al lui iulie, și aceleași covoare verzi de porumbiști. Dar peste toate plutește parcă un aer de tristeță. În sate și pe cîmpuri au rămas numai femeile, copiii și bătrînii. Bărbații stau cu arma în mînă și cu ochii neguroși, în bătaia puhoiului dușman.

Mergem multă vreme pe marea șosea umbrită de plopi tremurători. Am trecut repede prin Roman, ne oprim puțin la Bacău, — apoi ne lăsăm prin zăpușeala după-amiezii spre Adjud.

Vin învăluiri grabnice de vînt și de pe munți se ridică nouri. Pe o vale, ni se deschide deodată ca un colț nou de lume, între dumbrăvi rare. O ploaie iute a stropit aici cuprinsul c-o clipă înaintea noastră; ș-acum totul scînteie în soare în mii de curcubee mărunte, și vine de pe fînațuri un miros dulce și cald de ierburi înflorite.

Trecem grabnic, coborîm, ajungem către gura Trotușului, la Adjud.

Aici facem un nou popas și începem investigații care ne-ar putea pune pe urmele unui restaurant.

Soarele coboară către asfințit în rostogoliri de nouri cu forme bizare. Vîntul are tresăriri și salturi prevestitoare de furtună. S-aude huruind departe sus: tunetul. Din cîmpia Siretului, de la miazăzi, zgomote asemănătoare încep a răspunde. De data asta e tunul.

Îl ascult deodată atent, cu sufletul mișcat.

Dușmanul nu e prea departe. Colo, în fund, către miazăzi, taberile lui trag ca o linie neagră de doliu în lungul Siretului. Ș-acuma, în acest amurg cu adieri de furtună, ca-n nenumărate alte înserări din urmă, începe tunul muzica fioroasă a morții. Închid ochii ș-o ascult și mă gîndesc la durerile și nenorocirile noastre, la vijelia care ne-a călit, ne-a asprit sufletul, ne-a încordat toate puterile.

Cînd ridic pleoapele, văd trecînd prin apropiere soldați cenușii de pulbere, cu fețele bronzate de soare. Sînt romîni de pe pămîntul acesta frămîntat iar cu sînge, ca-n vremi trecute. Sînt ruși, veniți de departe, din țara ale cărei șesuri se întind la mările înghețate și la Oceanul cel Mare: sînt mohorîți ca întinderile stepelor și melancolici ca zările nesfîrșite.

De la munte năvălesc tot mai amenințător talazuri de nouri. Vijelia se apropie. Pornim zornic, — și automobilul fuge pe șoseaua largă ca o pasere spăriată alungată de primele răsuflări ale furtunii. Zadarnic fuge. În lungul munților, rîul de nouri trece înaintea noastră. Fulgere se încrucișează deasupra. Trăsnete se rup cu zgomot năprasnic, ș-odată cu vîntul începe a ne izbi o ploaie furioasă.

Curînd înserează; se face întuneric deplin; ploaia stă; vîntul se alină. Și rămîne sub cerul negru numai bătaia surdă a tunurilor de pe Siret. Se văd prin întuneric licăririle tunurilor rusești, — destul de aproape. Zarea parcă necontenit închide și deschide gene de foc.

Cerul se lămurește: apare o stea drept în vîrful bolții. Apoi, în răsărit, luna jumătate se arată; dispare și iar se arată prin straturi argintate de nouri. Prin întunecimea scăzută trec lungi coloane de trăsuri, sunînd din obezi. Glasuri se îndeamnă din loc în loc, se chiamă. Din cînd în cînd se aude: *na prava!... na prava!*

Și tunurile bat cu îndîrjire, fulgerînd necontenit.

Sîntem foarte aproape de frontul Siretului. De asta ne încredințăm, îndată ce intrăm în Panciu. Intrăm nu în știutul orășel vesel și plin de pivniți cu vinuri, — ci între ruine. Case arse ori dărîmate de proiectile parcă privesc spăriate prin locurile unde au fost odată ferestrele. E o liniște de țintirim. Din cînd în cînd, la un colț de stradă, se arată un soldat, o sentinelă tăcută, melancolică și neclintită.

Și-n stînga fulgerele roșcate ale bateriilor rusești clipesc neîncetat la linia zării.

Încă de cu ziuă se vedea că ne apropiem de front. Lîngă Adjud, în vecinătatea şoselei, o îngrămădire de prizonieri parcaţi între răţele de sîrmă, sub paza cîtorva miliţieni. Sînt germani toţi, cu bonete rotunde în cap. Stau liniştiţi la pămînt, cu capetele plecate, trudiţi de drum şi bătuţi de pulberi. Vin de la armatele noastre din Vrancea.

La o gară vedem înşirate în lungul liniei tunuri germane de fabricaţie nouă. Sînt o parte din prada de război a luptelor din ultimele zile.

Apoi bubuiturile din zare, cimitirul Panciului, automobilele sanitare... Acuma coboram prin Străoani, spre Varniţa, şi simţeam în jurul nostru şi-n aer vecinătatea imediată a Morţii. Pe o adiere de vînt venea un miros pătrunzător de cadavru. În sate întuneric deplin, ca şi cum fiece căsuţă ar fi fost un mormînt. La o mică oprire, un soldat de la o trăsură dădu poveţe şoferului :

— De-acuma să mergi domol, căci drumul e spart pe alocurea de obuze.

Pantele şoselei încep a deveni mai repezi. Simţim răcoarea şi umezeala pădurilor. Trecem prin vaduri de ape sclipitoare. Suim, printre dealuri rîpoase scormonite pretutindeni de bordeie. La lumina focurile fantastice, în jurul cărora stau la sfat soldaţi, se arată ferestre şi uşi bizare, astupînd săpăturile în lutul rîpii. Parcă trecem printre primitive şi misterioase locuinţi de troglodiţi. Cai pasc liniştiţi printre copaci şi la marginea drumului. La o oprire scurtă, aud un murmur dulce de fluier. E o cîntare uşoară, înăbuşită, plină de amărăciuni şi lacrimi. Focul pîlpîie peste un grup de soldaţi de la coloane, tolăniţi în ierburi. Cineva oftează, cînd fluierul tace : Of, of ! — Pe urmă se face linişte în marginea de pă-

dure şi noi ne strecurăm la deal prin umbră, pe cînd focul, în urmă, fîlfîie printre copacii bătrîni aripi de lumină şi umbră.

Iar trecem pîraie zgomotoase şi intrăm tot mai adînc spre ţinutul muntos. Înaintăm prin Verdea şi Răcoasa spre Cîmpurile. Din loc în loc şoseaua e ruptă de obuze. La un mal de apă, lucirea fugară a lanternei ne descopere capre de lemn pe care sînt încrucişate şi încurcate fire de sîrmă ghimpată, — apoi rînduri de răţele de sîrmă în faţa unor şanţuri care se prelungesc şi dispar în umbra nopţii.

Case pustii, fără ferestre, fără uşi. — Pe-aici a fost, acum o săptămînă şi ceva, frontul. Tristeţa locurilor, mirosurile grele ce vin pe boarea nopţii şi pămîntul sfredelit adînc de explozii, ne arată asta la fiecare pas.

Tîrziu, după miezul nopţii, ajungem în Cîmpurile, la comandamentul generalului V. — E un sat întins, mare şi frumos, unde şapte luni şi-au avut aşezarea germanii...

Toată lumea doarme. Numai sentinelele veghează ici-colo în umbra sălciilor, şi spitalul, unde e lumină deplină.

Luna e sus, cerul s-a limpezit. Peste sat şi-n împrejurimi, pace. La apus, linia neagră a munţilor acoperiţi de brădeturi. Deodată tresare de-acolo, din munţi, tunul. Loviturile se îndesesc. Sună şi împuşcături de arme. Apoi clămpănesc iute şi întărîtat mitralierele. E un atac de noapte către hotar, în prăpăstioasele viroage şi pîraie ale înălţimilor. Acolo, după bătălia de la dealuri, soldaţii noştri s-au suit urmărind, hărţuind, şi împingînd îndărăt sfărîmăturile regimentelor duşmane.

Aici e Vrancea, vechea Vrance a lui Ştefan-Vodă, cetăţuia în care n-au putut răzbate fără crîncenă pedeapsă duşmanii lui. E cetatea de piatră a Moldovei, unde năvălitorii noi au fost de curînd rupţi, sfărîmaţi şi năprasnic bătuţi de oştenii noştri.

•

A doua zi, luni, 17 iulie, stăm de vorbă o jumătate de oră cu generalul V. El a condus operaţiile care au adus străpungerea frontului inamic la 11 iulie şi retragerea dezastruoasă a germanilor către Valea Sărei şi hotar. E un om nalt, încă sprinten şi vioi. Din tot ce spune, respiră o dragoste nemărginită pentru vrednicul oştean al acestui pămînt.

— Aici e-n Vrancea, ne spune el între altele. Sub munte, la Soveja, se află două aşezări care se chiamă Rucăreni şi Dragosloveni. Sînt colonii statornicite în Moldova de Matei-Vodă Basarab, cînd s-a aşezat pace între el şi Vasile-Vodă Lupu. Atunci bătrînul Voievod al Munteniei a clădit, sub munţii moldoveneşti, şi o biserică în amintirea păcii. Iar Vasile-Vodă a dat gospodarilor de la Dragoslave şi Rucăr pămînturi şi scutiri... În aceste vechi locuri unde s-ar putea spune că s-a făcut un început de unire între Moldova şi Muntenia, le-a fost dat ostaşilor de azi să lupte întruniţi, cei din Moldova şi cei din ţara robită, şi pentru aşezările moldoveneşti şi pentru rucărenii şi dragoslavenii veniţi odinioară de departe în pămîntul nou al înfrăţirii... A fost o bătaie crîncenă care, socot eu, a consacrat din nou în chip strălucit valoarea ostaşului nostru. Poziţia inamică a fost ruptă la Mărăşti în ziua de 11 iulie. O să vedeţi satul şi organizarea întregii poziţii şi o să vă daţi socoteală

de toate. Aici nu este nevoie de vorbe mari. Faptele vorbesc singure. Spărtura a fost aşa de violentă şi neaşteptată, încît germanii au părăsit în cea mai mare grabă nu numai poziţia, ci şi Cîmpurile, unde şi-au avut aşezămîntul de căpetenie şi de unde nu mai credeau să iasă pînă la încheierea păcii. A doua zi, spărtura s-a lărgit către Vizantea. A treia zi către Soveja. A patra către graniţă. N-a fost o retragere. Depozitele pline de materiale şi muniţiuni, tunurile, chesoanele şi armele abandonate pe toate drumurile şi rîpile, dovedesc cu ce fel de fugă am avut de-a face. În tot timpul, soldaţii şi ofiţerii noştri s-au bătut cu un avînt care a cutremurat pe toţi cei ce-au putut fi martori la înfricoşata lor vitejie... În curînd, cînd veţi vedea toate locurile pe unde a trecut furtuna, o să vă daţi samă mai bine de tot ce s-a petrecut şi ce însemnătate are pentru oştirea noastră ziua de 11 iulie.

Într-adevăr, în curînd am început a ne da sama.

Cîmpurile e un sat întins de gospodării cuprinse, în drumul Sovejei.

Aici îşi alesese ştabul domnul general Gerok, comandantul forţelor nemţeşti. Grajdurile cailor, spitalul, cancelariile zidite de curînd în cărămidă aparentă, depozitele numeroase de muniţii, băile, toate dovedeau convingerea pe care o aveau duşmanii noştri, că ei stau bine şi tare în aceste locuri şi că vor sta îndelungată vreme...

— Nemţii întruna ne spuneau că ei aicea au să hălăduiască pînă la încheierea păcii, ne încredinţa un gospodar din Cîmpurile.

Pe uliţa principală a satului am văzut, legănîndu-se în vîntul dimineţii, franjurile arcurilor de cetină din vremea cînd domnul comandant hotăra pen-

tru oștenii Germaniei serbări. Cîntau muzicile, se bea vin și șampanie. Era și-o instalație pentru fabricarea limonăzii. Pîne era cam puțină, — o pîne pentru trei, patru zile, — dar încolo, voie-bună, siguranță și petrecere cît poftiți.

Gospodăriile unde se aflau cuartiruiți soldații erau și ele pregătite pentru o ședere mai lungă, în ori ce caz ca pentru plăcerile unei vilegiaturi. În toate părțile gărduțuri albe de mesteacăn în felurite linii și ornamente. Ici-colo chioșcuri pentru zilele calde ale verii și pentru nopțile răcoroase, pline de poezia munților Vrancei. În grădini toate soiurile de varză, de salată, de fasole și cartofi, bine rînduite și bine lucrate cu brațele nemernicilor autohtoni.

Pentru a proteja această tihnă a oștenilor împăratului, tunuri formidabile erau așezate în baterii bine alese și bine mascate. Aeroplane numeroase aduceau în fiecare zi știri despre toate mișcările inamicului. Iar în multele depozite ale satului gemeau magaziile de cartușe, de bombe de mînă și de obuze și șrapnele.

Pe lîngă tunuri și muniții, era însă ceva și mai important. Era, pe linia frontului principal, poziția Mărăștilor măiestru organizată.

Satul Mărăști așezat deasupra unor rîpi oable, domina liniile noastre, de care e despărțit prin apa pîrăului Limpegioara. Locuitorii fuseseră evacuați încă de astă-iarnă în Cîmpurile, Soveja și Vizantea. Iar în satul pustiu săptămîni și luni, ziua și noaptea, lucrători nenumărați, copii, femei, fete și puțini bărbați, scurmaseră pămîntul, deschiseseră galerii, adăposturi și șanțuri de comunicație.

Pe linia satului băteau valea șanțuri pentru trăgătorii în picioare cu banchete și locuri pentru mu-

niții. Feluritele elemente ale acestui sistem, legate prin rățele telefonice, puteau fi izolate prin uși de sîrmă ghimpată care cădeau de sus în jos ca niște căpcăni. În stînga satului, privind spre liniile noastre, către Încărcătoarea, o serie de redute tari cu adăposturi blindate și șanțuri întortochiate. Înaintea redutelor și între ele, regiuni de rățele de sîrmă ghimpată dispuse ca un labirint din care nu pot ieși decît cei ce le cunosc. Toate rovinele și văiugile erau flancate de mitraliere cu dibăcie așezate. În unele locuri mai înaintate, se aflau și uvraje de beton pentru mitraliere.

Cu drept cuvînt, domnul general Gerok și ofițerii săi, și cu dînsul toată trupa, puteau considera Mărăștii ca o poziție pe care zadarnic ar fi încercat s-o atace și s-o ia oricine ar fi fost în fața lor. «Ei ziceau că poate să vie și dracul și nu se tem!» spunea o femeie întoarsă-n ruinile de la Mărăști.

Cu toate acestea, în planul nostru de atac s-a hotărît ca spărtura să se facă tocmai în punctul pe care inamicul îl socotea mai tare.

*

Încă din timpul pregătirilor, aeroplanele noastre căutaseră să descopere și să fixeze pe hartă locurile bateriilor inamice. Recunoașteri necontenite și îndrăznețe se strecurau foarte des în timpul nopții pînă la rățelele de sîrmă ale poziției vrăjmașe și chiar pînă în șanțuri, pentru a aduce cîte un prizonier și știri asupra amănuntelor așezării dușmanului.

Încet-încet poziția fu bine cunoscută și pe hartă fură notate precis pozițiile bateriilor.

Liniile infanteriei noastre erau dincolo de Limpegioara, pe dealurile Drăgoeștilor, Vîrlan, Alba și Budui. De și erau mai jos decît ale inamicului, — tranșeele noastre pare că aveau unele avantaje în ceea ce privește focul artileriei inamice, care nu le putea bate în plin.

Mai sus, în păduri, pe dealurile Bălan, Dragoș și Curmătura erau instalate bateriile noastre. Artileria grea, de care nemții n-au știut nimic pînă în aceste din urmă zile, era pe Dealul Mare. Ea putea arunca proiectile uriașe la doisprezece kilometri depărtare.

Acțiunea, cum se știe, a fost angajată pe un front mai întins. Însă punctul unde s-a produs spărtura a fost Mărăștii ; de aceea am și dat detalii cu privire la această localitate.

Germanii aveau artilerie multă, muniții mai mult decît îndestulătoare și trupe numeroase. Se culcau în fiecare sară mulțămiți și se sculau dispuși. Fiecare își îndeplinea conștiincios datoria și fiecare era încredințat că merită decorația pe care o aștepta de la maiestatea sa.

În ziua de 9 iulie, la vremea prînzului, cînd soarele ardea dogoritor și ei se trăseseră la umbră, tunuri din pozițiile romînești începură a bubui. Nemții zîmbiră : fleacuri ! Dar canonada se înteți și deodată sute de tunuri de toate calibrele prinseră a zgudui pămîntul și a umplea de clocot năprasnic văile.

Un bombardament cumplit se deslănțui. Bombele cădeau c-o precizie neliniștitoare. Unele explodau la rățelele de sîrmă, altele în tranșee, altele asupra satului. Era ceva sistematic, ceva care țintea la anume scopuri. Căci trecu o oră, două, nouă, zece și focul în loc să slăbească, era parcă mai în creștere.

Bateriile lor răspundeau fără îndoială căci aveau de unde cheltui muniții, dar proiectilele cele mari le găsiră curînd, — și asta era un lucru iarăși vrednic de luare-aminte și de cugetare.

Telefonul, la Cîmpuri, primi știri că s-a deslănțuit canonada pe un front foarte întins. În tranșee la Mărăști se află despre asta, și toți ofițerii fură de acord că se va da un atac probabil undeva. În orice caz la Mărăști e aproape sigur că nu se va da : ar fi o nebunie.

În vremea asta bombele de toate calibrele plouau, se cutremura pămîntul și gemea văzduhul. Noaptea se părea că sute de guri de vulcan scuipă foc înspre stele. Și muzica fioroasă a proiectilelor sfîșia atmosfera cu acorduri felurite.

Două zile și două nopți a ținut acest bombardament. În trei rînduri au fost răstimpuri de tăcere în care nemții, spre a opri un atac presupus, deslănțuiau tiruri nebune de baraj în fața tranșeelor noastre.

Dar soldații noștri coborîseră în noaptea de luni spre marți în fundul văii Limpegioarei și stăteau gata.

În noaptea de duminică spre luni patrule recunoscuseră locurile precise unde tunurile trebuiau să facă spărturi în rățelele de sîrmă. Fiecare șef de coloană arătase nevoile ce mai aveau pentru curățirea drumului, apoi pichetase cu țăruși de mesteacăn calea asaltului.

În noaptea de luni spre marți artileria își desăvîrși opera. La punctele indicate pe hartă și cunoscute de patrule, exploziile practicaseră spărturi, «breșe» cum se spune în termenul consacrat. Anume regiuni din sistemul de cîțiva kilometri al fortificației fuseseră complect distruse. Șanțurile și adăpos-

turile fură întoarse cu fundul în sus. Bombele grele araseră adînc pămîntul, adăposturile blindate, scurmînd pilnii enorme, distrugînd tot, pisînd trupuri omeneşti şi îngropînd mii şi mii de oameni sub dărîmături, sub foc şi schijă. Drumul din urmă al rezervelor era barat şi el de un uragan de foc. Orice comunicaţie între Mărăşti şi Cîmpurile era ruptă.

Marţi, în zori-de-ziuă, la ora 4, o rachetă se înălţă deasupra pădurii la comandamentul Diviziei, şi coloanele de infanterie porniră. La oprirea artileriei noastre, de data asta nemţii nu mai răspunseră cu tir de baraj, crezînd că e iarăşi la mijloc o păcăleală numai. Dar curînd artileria noastră lungi tirul şi infanteriştii se zvîrliră înainte.

Nu-i mai putea nimic opri. De mult aşteptaseră ei ora aceasta. Gătiţi ca de paradă, bărbieriţi şi lustruiţi, făcuseră cel din urmă legămînt cu inima lor şi se duceau cu îndîrjire la jertfă.

A fost o lovitură de trăsnet. Fiecare coloană înaintă hotărîtă la strungă. Zadarnice fură cele din urmă silinţi ale inamicului. Unde era valea mai oablă îşi făceau scări cu lopata şi se căţărau. Veneau ameninţători ca valurile neoprite regimentele 2 Vînători şi 4 Argeş. Năboiră asupra redutelor, începînd de la marginea satului către Încărcătoarea, — în vreme ce pe restul frontului alte trupe demonstrau; şi la un moment dat, de la postul de comandă al Diviziei, de pe dealul Curmătura, generalul M. îmi spunea că vedea limpede cum oştenii noştri neopriţi se caţără, sar ca din arcuri asupra şanţurilor, — şi deodată contururile redutelor se desemnară limpede în foc şi fum subt exploziile granatelor, pe cînd urale frenetice se amestecau cu urletele tunului.

Dinfrodată, după zilele şi nopţile de teribilă bombardare, după suferinţile morale ale aşteptării, lovitura aceasta bruscă a infanteriei noastre deslănţui panica în rîndurile vrăjmaşilor.

Unii începură a fugi spre sat şi spre drumurile de scăpare cu capetele goale, aruncînd armele. Alţii înfingeau puştile cu baioneta-n jos înainte-le, înălţau braţele şi se constituiau prizonieri în masă, palizi şi tremurînd de groază. Li se spuseseră lucruri cumplite despre barbaria soldaţilor noştri.

— Spuneţi dac-aveţi să ne ucideţi ori să ne schilodiţi, ţipau unii; ca să ştim ce ne aşteaptă!

Ţăranii noştri, tăcuţi şi cu sprîncenele încruntate, îi dezarmau şi-i trimeteau îndărăt. Alţii alungau cu baioneta în coastă pe inamic, care fugea risipindu-se. Panica, dîră de pulbere aprinsă, trecu asupra satului şi asupra celorlalte linii. La Încărcătoarea, duşmanul se mai împotrivi un timp atacurilor furioase, apoi se răsfrînse îndărăt.

— Cînd a vorbit în sat la Cîmpuri telefonu, — zice o femeie, — că la Mărăşti au intrat romînii, domnul general nemţesc a ieşit cum era din casă şi a pornit-o la vale.

La cazinoul ofiţerilor, o bombă mare se sparse sfărîmînd stîlpul cu fanionul. Atunci răcnetele panicei răzbătură către ei: lăsară în farfurii ceştile cu cafeaua cu lapte, se năpustiră pe uşi şi se împrăştiară în toate părţile. Artileria grea bătea asupra Cîmpurilor cu furie. Bombe mari cădeau în şosea şi săpau pîlnii adînci, înălţînd stîlpi de foc, fum şi pulberi.

Frontul era rupt; duşmanii, bieţi oameni îngroziţi, se risipeau fugind la codru...

Comandantul de la Vizantea, care zîmbea în ajun, vorbind de poziţia Mărăştilor, ieşi cu capul gol şi-n

papuci. Şi femeile îl priveau uimite cum năzuia undeva, spre deal, căutînd o cărare ferită...

Era ora 9. Trupele noastre înaintau neoprite. În curînd năboiră la Cîmpurile. Acolo totul rămăsese în rînduiala obişnuită: depozitele de alimente, de vinuri, de ţigări; depozitele de îmbrăcăminte şi muniţiuni. Nici fitilurile n-avuseseră vreme să le aprindă. În poziţii, tunuri nestricate. Pe drumuri arme, căşti, chesoane. Răniţi şi morţi risipiţi în pulbere: tablou crîncen şi convulsionat.

— Fugeau urlînd, îmbulzindu-se şi dîndu-se peste cap... ne spune alt sătean.

Unul dintre primii noştri răniţi, maiorul Berejteanu, adus la doctorul francez Championière, era palid şi slab, dar tot putea murmura zîmbind cîteva vorbe.

— Ce spune? ce spune? întrebă medicul.

— Zice că de-acu poate să moară în pace: batalionul lui s-a purtat vrednic.

Doctorul îşi întoarse capul şi-şi şterse lacrimile.

Prizonierii treceau îndărăt. În poziţii o frămîntare de morţi, răniţi, sînge şi fumegări. Artileria tot bătea liniile de retragere.

Morţii noştri erau căzuţi toţi avîntaţi spre inamic, unii în poziţii ciudate. Unul asupra unui bavarez, strivindu-l parcă, străpungîndu-l cu baioneta, încremenit şi el cu casca sfredelită prin frunte de un glonţ. Altul înmărmurise cu arma în cumpănire ca o stană, cu braţul stîng înainte, cu gura căscată, cu ochii fioroşi, rezemat de un arbore. Şi alţi mulţi căzuseră. Unii dormeau somn mînios de veci; alţii, răniţi, aşteptau cu buzele palide-încleştate pe sanitari, cu ochii îndreptaţi spre cerul limpede şi strălucit. Printre ei trecu un convoi grozav: o mitralieră pe care o purtau

doi prizonieri şi-n urmă, pe-o brancardă, dus de-ai lui, un soldat german, cu capul zdrobit. Stătuse în poziţie, călare pe mitralieră, pînă în ultima clipă trăgînd, — şi nu-i scăpă degetul de pe trăgaci decît atunci cînd un grenadier al nostru îl lovi în frunte c-o bombă. Soldaţii îl priveau gravi, în tăcere.

Generalul comandant al diviziei recunoaşte pe-o targă pe-un soldat care gemea încet:

— Ce-ai păţit, măi Stănică?

Rănitul ridică fruntea, înfrigurat:

— N-am păţit nimica, domnule general. E bine; am căzut pentru ţară...

Mai departe, altul îl recunoaşte pe general şi-l cheamă cu mîna:

— Am biruit, domnule general! i-am biruit!

Şi faţa îndurerată i se crispează de un zîmbet.

Ofiţerii, negri de fum, îşi adunau elementele unităţilor cu glasuri răguşite. Aveau toţi o privire aprigă şi fioroasă sub căştile lor cenuşii. În toţi era o tărie şi-un avînt sălbatic.

Era o biruinţă cîştigată cu durerea urii şi a răzbunării.

*

Am vizitat pas cu pas poziţiile ce păreau inexpugnabile de la Mărăşti pînă la Încărcătoarea. Satul era în parte ars. Cînd se simţiră zdruncinaţi şi măcinaţi, germanii incendiară marginea, ca să oprească înaintarea trupelor noastre. Altă parte a satului era dărîmată de proiectilele artileriei noastre.

Acuma era linişte, subt un cer blînd, — şi peste ruine domnea o adîncă tristeţă. Ici-colo femei, cu copii, se întorceau la vetrele pustii. Treceau printre răţelele de sîrmă, peste şanţuri, îşi căutau căminurile

unde suferiseră și fuseseră fericiți. Ici era cenușă, dincolo un morman de dărîmături.

Mă opresc. Intru în vorbă cu femeile.

— Ce faceți ? v-ați întors la cuib ?

— Ne-am întors, domnule, ce să facem ? Acuma s-a luat negura de pe capu nostru...

O bătrînă, alte două femei și cîțiva copii se adună la poarta căzută între ruini. Femeile și fetele au trăsături frumoase și delicate și sînt îmbrăcate în catrință neagră, care se îmbină plăcut cu cămășile albe discret înflorite cu cusături.

— Of, Doamne, zice bătrîna, bine am trăit eu odată în lume, n-am de ce mă plînge ; ș-acuma uite la ce jale și prăpăd am ajuns... Dar cînd am văzut pe generalul nostru (generalul V.) intrînd iar la noi, ni s-a luminat sufletul. Ne-am făcut cruce, ne-am închinat ș-am plîns. I-a alungat pe păgîni ! Doamne, du-i, Doamne, la locul lor !

Fetele și femeile erau în Vizantea răzășească la lucrul șoselelor... Și cînd au văzut că fug nemții, au umplut pădurile. «Ei au fugit și noi am ieșit iar la lumină...»

O fată sprîncenată, cu ochii căprii și sînii îndrăzneți, se apropie zîmbind :

— Să vedeți, dumneavoastră, nouă ne părea bine cînd vedeam că arde satul nostru. Las' să ardă ! Deacu arde și cuibul răilor ! Bine că s-au dus, că ne-au chinuit destul. Astă-iarnă purtau femeile din loc în loc, pe ger, cu pruncii la sîn...

— V-au luat tot ?

— Tot ne-au luat. Și cel din urmă fir de porumb. Și pe urmă ni-l vindeau tot nouă cu 40 de bani kilogramul. Apoi au scociorît pivnițile și ogrăzile pe unde ne îngropaserăm lucrurile mai de preț și zestrile...

Nu știu cum au făcut. Tot au găsit și tot au luat. Acuma am rămas saraci ; dar cel puțin ne-a luminat Cel-de-sus sufletele.

Ne-au chinuit destul, adaugă apoi fata. Am robit la ei ca-n timpurile cele de demult. Ne scoteau la rînd, și pe fetele mai voinice și pe cele mai crude, și ne puneau să lucrăm din greu la șosele. Cu ce inimă lucram noi ? Cum puteam noi face drumuri la străin, ca să apese și să dărîme țara noastră ? Loveam cu cazmaua și ne înghițeam lacrimile. Cînd li se părea lor ceva, ne închideau, ne chinuiau și ne băteau peste obraji... Ne băteau și cu biciul, domnule...

— Ce să-i faci ? zice cu tristeță bătrîna. Așa a fost pedeapsa noastră. Neam străin. Cel puțin un lucru tot l-au avut. C-au fost cinstiți cu partea femeiască...

Le privesc drept. Bătrîna își întoarce fața spre căminul ars. Două din copile își pleacă ochii, pe care-i bănuiesc plini de umbră și de lacrimi...

— Da, așa este... par a șopti buzele lor.

Această ultimă și tragică pudoare îmi strînge dureros inima.

•

Umblu încă o zi pe urmele nemților, prin minunatele și poeticele locuri de la Vizantea. Aici văd pe domnul general M., a cărui divizie a făcut spărtura la Mărăști. Drumuri aspre de munte suie culmile pînă în fund la Dealul Sării. După ce spărtura în frontul inamic a fost lărgită, o parte din trupele noastre au mînat către sud coloanele zdrobite ale dușmanilor. În lungul drumului au rămas ș-acuma chesoane care nu se mai pot întrebuința.

Regimentele noastre i-au ținut pe nemți de-aproape, hărțuindu-i necontenit. Din vale în vale, de pe țanc pe țanc urmărindu-i, i-au dus pînă departe pe piscuri,

unde au găsit rezistența unor regimente nouă, de curînd aduse de von Mackensen din Macedonia. Aici urmează lupte aspre, — în Dealul Sării. Oștenii noștri se cațără ca niște capre pe piatra sură și se bat fără hodină zi și noapte.

— Aici, spune generalul, sînt locuri mai tari și mai sălbatice decît în oricare parte a țării. E Vrancea necunoscută și aspră din vechile zile. Auzi cum urlă tunul și sună în toate văile... Nu-i soldat al nostru care să nu tresară cînd i-aude glasul, și să nu strîngă patul puștii... Aici luptele se dau pas cu pas în întunericul sihlelor, în locașul sălbăticiunilor.

S-aude în adevăr mugetul tunurilor zvîcnind în adîncuri...

Ș-aici vedem pradă de tunuri, materiale și muniții. Apoi ne îndreptăm spre alt colț al Vrancei: spre Soveja.

*

Apoi mergem mai departe, spre graniță. Ș-aici, pe minunata șosea șerpuită care duce spre Lepșa, prin locuri romantice, au mai rămas urme din fuga grăbită a nemților. Căștile lor mari și grele stau împrăștiate și răsturnate ca niște ceaunașe prin toate șanțurile.

Ajunși la liniile de sus, asistăm o oră și jumătate la un duel de artilerie între bateriile noastre și cele inamice. Văile sună strident și formidabil de detunături și proiectilele trec ca-n fîșiiri aspre de matasă.

Inamicul răspunde. Bombele lui bat culmea șoselei. Vin c-un șuiet de spaimă parcă, cad și se sparg cu vuiet, înălțînd nouri negri și cenușii. Zburăturile trec ici-colo, ca niște albine rătăcite.

Un glas chiamă o brancardă. Un rănit vine curînd întins sub manta, cu buzele și cu ochii arzători. A fost lovit în coapsă de o schijă de obuz.

În vale, pe Lepșița, liniile noastre înaintate au fost atacate de cîteva compănii germane. Postul de comandă e înștiințat. Artileria își întețește focul. Bateriile trăsnesc adînc și asurzitor de pe culmi.

La telefon, colonelul ascultă raportul din vale:

— Alo! Ce este, locotenent Hancea? Te-atacă două compănii?... Ține-te bine, băiete; să nu dai un pas înapoi...

În vale sună împușcături de armă, răpăituri de mitralieră. E o acțiune fierbinte.

Locotenentul Hancea răspunde. Mai cere provizie de granate. Îndreaptă focul artileriei. Se pare că e într-o poziție critică, atacat din două părți.

Colonelul zîmbește la aparat, emoționat și mișcat dintrodată.

— Așa, Hancea, bine... — Zice că piere acolo cu toți ai lui, și nu dă un pas înapoi!

Artileria noastră tună. Bombele inamice se sparg pe rînd, în apropiere.

Împrospătători de muniții trec cu sacii cu granate către vale, umblă nepăsători și obișnuiți printre explozii.

Într-o oră și jumătate postul înaintat al locotenentului Hancea a respins trei atacuri inamice. I-a prăbușit pe nemți în vale. Le-a aruncat cu granate în cap, i-a amestecat cu pămîntul...

Apoi artileria încetează și ecourile codrilor și văilor se alină.

La întoarcere, întîlnesc mulți prizonieri. Numai germani.

Un tînăr trist, cu faţa firavă, vorbeşte trudit. Arată că e din Dettmold. De trei ani a umblat pe toate fronturile Europei. Aici în Vrancea, cum spun şi ofiţerii lor, s-a întîmplat cu ei un lucru spăimîntător.

S-au bătut în alte părţi necontenit. De multe ori au fost biruitori. Au fost şi înfrînţi. Dar în poziţiile tari de la Mărăşti au primit de la mînioşii noştri soldaţi o lovitură aşa de crîncenă încît nu şi-au venit în fire nici astăzi...

Văd acum deplin că prin această bătălie, armonioasă în planul ei şi-n execuţia neşovăitoare şi exactă, indiferent de ce poate fi mîni, armata noastră şi-a cîştigat un titlu nediscutabil de glorie.

Bătălia de la Mărăşti va trece în istoria noastră ca o operă serioasă şi solidă de artă militară. Toată dezvoltarea ei a fost prevăzută şi s-a executat potrivit planului iniţial. Cel din urmă soldat a ştiut unde merge şi şi-a făcut datoria. Artileria a dovedit o preciziune înspăimîntătoare. Ofiţerii germani prinşi au mărturisit aceasta, cu mirare şi laudă.

*

Dacă în grozava furtună care bîntuie popoarele mai pot stărui ambiţii; dacă bietele suflete umbrite de moarte mai pot urmări răzbunări; dacă între ruini şi sînge ochiul omului mai poate luci, — atunci asta nu s-a putut întîmpla decît la Mărăşti: după umilinţi, zdrobiri şi lacrimi, ţăranul soldat s-a năpustit, la 11 iulie, ca-ntr-o nebunie a jertfei, s-a ridicat în Vrancea hecatomba răzbunării lui.

Pace morţilor necunoscuţi, trecuţi în veşnicia împăcării!

MĂRĂŞEŞTI

August 1917

O amintire de acum doisprezece ani...

Mă aflam în petrecere la prietini, în vestitele podgorii ale Tecuciului, — undeva într-un sat de răzăşi ascuns în vii şi livezi. Era în august, pe-o vreme caldă şi limpede.

Se pornise o nuntă, a poetului St. O. Iosif, — cu zvoană şi alai şi cu gura pivniţii deschisă, ca odinioară în vremurile patriarhale ale părinţilor noştri.

În ziua uncropului, după puţină hodină şi mult borş acru, tineretul o porni printre vii în zumzet de cobze şi alăute spre vestitul deal de la Cucuieţi.

Pe coastă, la un popas, era un han al unui ungurean cu mutră de hoţ. Vinul se nimerise acru şi peştele sărat, — dar noi eram tineri şi ferice.

Un lăutar bătrîn, cu obrazul negru şi barba albă, începu a zice sub sprinceană de codru cîntecul lui Codreanu. Noi umblam încet spre ţanc şi adîncurile de sub noi sunau armonioase şi sonore la înmlădierile baladei bătrîneşti. Iar sus, pe vîrful de la Cucuieţi, — deodată se deschise zarea şi ochii mi se cufundară în cele patru vînturi ale ţării Moldovei. Cîmpia Siretului se vedea pe o întindere nemărginită la miazănoapte şi

miazăzi, cu sclipiri de ape, lunci, dumbrăvi și sate, pînă unde putea bate ochiul și unde depărtarea se amesteca într-o ceață liliachie. La apus erau treptele munților cu păduri posomorîte de brad, — cu tonuri din ce în ce mai slabe și mai stînse care mureau în cerul alburiu de august. În sus erau sate și tîrguri cu nume vechi din cronici. În jos, cîmpia cea întinsă de la Mărășești. O țară întreagă se desfășura sub noi, cu sate albe, sclipiri de clopotnițe, cîmpii semănate, — și Siretul trecea la Dunăre și la Mare liniștit, printre zăvoaie, oglindind cerul și cuibarul de foc al soarelui.

Mă simțeam înseninat privind, și primeam pe adierile vîntului pînă-n fundul sufletului miresmele calde de peliniță și cimbrișor pe care ni le trimeteau depărtările.

Era o țară calmă și fericită, și lăutarii cîntau balade în deal la Cucueți.

Zilele acestea, — după ani și ani, — un automobil mă urcă repede pe dealurile Tecuciului, și am iarăși, deodată, înainte-mi, vechile priveliști.

Luni, săptămîni și zile liniștite au căzut în veșnicie. Anotimpurile s-au întors cu podoabele lor. Pînă ce deodată crîngul lumii s-a cutremurat. Viforul războiului a bătut în depărtările munților, apoi s-a apropiat, s-a tot apropiat către Siret. Se văd și-acum în miazănoapte depărtările estompate în ceață. Dar la miazăzi, spre Mărășești, bate tunul fără contenire. Se ridică în cerul înalt fumuri de incendii. Se văd izbucniri de guri de foc, explozii de proiectile. Ochii cuprind toată privelișteа, de la podul de la Cozmești pe o linie de copaci care fug în lungul unei șosele, de dincolo de tîrgușorul Mărășești, spre dealurile de la Panciu. Peacolo pretutindeni sînt îngropați în pămînt luptătorii. Tunuri bat din apropierea mea și din fundul zării.

Aici, în decorul acesta uriaș care mi-a încîntat odinioară ochii, s-a desfășurat un episod al marei tragedii ce sîngerează lumea. Între 23 iulie și 7 august, către Cozmești, Mărășești și Panciu, s-a dat o bătălie crîncenă, pas cu pas, ceas cu ceas, zi și noapte, fără oprire. A fost una din cele mai teribile bătălii ale războiului neamurilor.

Stau subt un nuc, între vii, pe deal, deasupra Siretului. Cu ochii liberi văd tot cîmpul bătăliei, și domnul general B. îmi lămurește toată desfășurarea ei cu simplicitate și liniște. Din cînd în cînd tunul pune o pauză neprevăzută; din cînd în cînd depărtarea ne chiamă ochii spre alt punct, unde o explozie ori o coloană de fum a schimbat aspectul în aparență liniștit al peisagiului.

Se pare că în decada a treia a lunii iulie, domnul general feld-mareșal von Mackensen s-a hotărît să dea o lovitură disperată la Siret, spre a străpunge frontul nostru la Cozmești, cu obiectiv Adjudul.

Planul era fără îndoială frumos. Executarea lui fericită ar fi însemnat izolarea liniei Trotușului și deschiderea drumului spre Basarabia. Scrisori găsite la prizonierii germani dovedesc cîtă nădejde, în ceea ce privește sfîrșitul războiului, se punea pe această «nouă lovitură măiastră» a feld-mareșalului. — «Moldova», «Iașii», erau cuvinte care sunaseră la urechile ofițerilor și soldaților germani. În oboseala acestui război care nu se mai sfîrșește, erau ca un miraj în pustiuri. Erau o etapă, o apropiere de țel și de sfîrșit.

La 23 și 24 august germanii atacară cu puteri mari liniile rusești de la Pădurea Neagră de lîngă Siret, înspre Putna și Susița. Aliații noștri ruși bătuți de forțe numeroase, dădură îndărăt. În noaptea de 24 spre 25 august, trupele noastre urmau să schimbe pe

cele ruseşti, obosite. Le schimbară, şi intrară în luptă cu o hotărîre îndîrjită :

— Trebuie să oprim puhoiul, ori să murim cu toţii !

Bătălia s-a dezvoltat încet-încet pe un front de 60 de kilometri, de la Siret pînă la Panciu. Nemţii dădeau pretutindeni lovituri de berbece. Din cele dintăi zile însă se desemnă o primă intenţiune : străpungere în direcţia podului de la Cozmeşti.

Mase mari de trupe erau concentrate pentru executarea unei asemenea operaţii — care fără îndoială trebuia să fie fulgerătoare. De obicei repeziciunea asigură succesul. Aceasta am văzut-o şi noi, au văzut-o mai ales duşmanii noştri, în bătălia de la Mărăşti. Douăsprezece divizii au fost aduse pentru această lovitură. O artilerie care şi-a făcut probele pe toate cîmpurile Europei, deslănţuia vijelii nebune de foc şi schijă. In rîndurile infanteriei noastre căzură proiectilele chimice şi se tîrîră la faţa pămîntului şi prin tranşee nourii de gaze asfixiante şi lacrimogene.

Cu o furie care creştea din oră în oră, bătălia luă o dezvoltare uriaşă.

Germanii trimeteau valuri după valuri, — mase mari de asalt. Artileria lor deslănţuia un tir aşa de cumplit, încît în unele locuri nu se afla palmă de pămînt neîntoarsă şi nerăscolită de obuze. — Urmau pauze mici, răgazuri în care duşmanul obosit căuta să se reculeagă şi vîra în foc trupe proaspete. Şi bătălia iar se aprindea, nemilostivă şi crîncenă.

Ziua şi noaptea trupele noastre, cu mult inferioare în număr, au ţinut piept acestor rostogoliri repetate de foc, schijă, gaze şi oameni care urlau venind la măcel ziua şi noaptea, zile şi nopţi care păreau că nu se mai sfîrşesc, — şi care se legau una cu alta într-un fel de atmosferă fumurie, — într-o umbră tragică de

infern. De pe dealuri de deasupra Siretului se vedea cîmpul de bătălie în fum, ceaţă şi nouri negri. Tunurile zguduiau pămîntul. Mitralierele, puştile, granatele, răcnetele omeneşti se amestecau, — într-o huruire fantastică, într-o vedenie de apocalips.

Astfel zile şi nopţi nesfîrşite au luptat trupele noastre, către satul Străjescu, Moara Roşie, Moara Albă, Mărăşeşti. După două zile şi două nopţi, divizii germane au fost scoase din foc şi înlocuite cu altele, odihnite. Liniile noastre au simţit aceasta după vigoarea atacurilor nouă. Ofiţerii şi soldaţii au încruntat din sprîncene şi-au adus între ei lăzi nouă de granate.

In toată această bătălie, artileria noastră, aşezată foarte bine pe stînga Siretului, a bătut coloanele inamice în flanc, pricinuindu-le pierderi înspăimîntătoare. Batalioane întregi au fost amestecate cu pămîntul. Altele treceau, — şi altele, neistovite. Mai ales în timpul nopţilor, atacurile se dădeau fără întrerupere. Cerul atuncea se umplea de rachete ca de mii de lampioane veneţiene. Cu pîlpîiri scurte luminau tragedia şi frămîntarea din umbră, în timp ce pretutindeni trăgeau linii de foc exploziile tirurilor de baraj. Pocniturile şi clipirile de mitralieră, — păreau un joc vesel în această monstruoasă simfonie.

Timp de aproape două săptămîni, cît a ţinut bătălia, soldaţii noştri au fost neadormiţi şi neobosiţi. Au respins atacuri, au contraatacat, s-au bătut cu o energie înfricoşată. Această energie fără seamăn, poate fără precedent în analele războiului de faţă, este cel mai mare titlu de glorie al oştirii noastre.

In unele locuri împinşi îndărăt, covîrşiţi în alte părţi, soldaţii şi ofiţerii nu şi-au pierdut niciodată cumpătul. Pas cu pas retrăgîndu-se, au luptat. S-au oprit, au contraatacat iar. Sufletul lor credincios pă-

mîntului străbun și violența amărăciunii lor au izbucnit într-o putere așa de năpraznică, încît inamicul la urmă, cu tot numărul, a trebuit să se oprească sleit.

Se știe că răniții veneau foarte grăbiți la posturile de prim-ajutor, — li se făceau pansamentele și se întorceau îndată la loc, îmbucînd din mers o bucată de pîne. «N-avem vreme de stat ; n-avem vreme !» Numai pe cei cu mai multe răni și cu lovituri grave îi puteau opri medicii.

Nici gazurile, nici exploziile înfricoșatului bombardament n-au zguduit moralul năcăjitului țăran. Cădeau mulți ; cei rămași, cu buzele strînse și cu ochii crunți, își înzeceau parcă puterile. Granata și baioneta lor loveau fără cruțare.

Unde părți din trupele noastre au fost copleșite de număr, a rămas locul însemnat cu mormane de cadavre.

Căpitanul G. din regimentul 8 de infanterie e vestit că trebuie să se tragă îndărăt, deoarece e amenințat spatele batalionului pe care-l comanda.

— Consemnul meu e să lupt pe această poziție pînă la ultimul om, răspunde el simplu. Nu mă retrag fără ordin scris ! — Și se întoarce cu glas mișcat către trupă :

— Băieți ! frații lor ! murim aici pînă la unul pentru țara noastră !

Înconjurați, băieții căpitanului G. s-au bătut cumplit. Au căzut unul cîte unul ; a căzut și căpitanul ; au căzut toți. În locul acela fioros a rămas în cîmpie un morman de leșuri. Spectacolul a înfricoșat liniile dușmane.

Maiorul Ionescu Atanase, care comanda un batalion din regimentul 32, își aștepta rîndul să intre în foc,

într-un loc unde izbirea de valuri necontenite ale dușmanului era mai aprigă.

— Haidem, domnule maior ! îndemnau soldații.

— Stați, băieți ; așteptați să vie vremea.

Așteptînd să vie vremea, în arșița nemilostivă, a soarelui, în pulberea și fumul înecăcios care-i înconjura, soldații se făcură sprinteni. Lepădară bocanci și haine, zvîrliră coifurile ; păstrară pe ei numai armătura și muniția.

— Hai, domnule maior, că nu mai putem !

Ș-atunci și domnul maior a simțit că nu-și mai poate ține răbdarea. Ș-au pornit ; au izbit năprasnic în puhoiul dușman. Trebuiau să-i oprească înaintarea cu orice preț. Soldați, ofițeri, comandant, ca-n timpurile eroismului de odinioară, au scris cerc pe pămînt în jurul lor, rostind o frază sacramentală : «Aici voi muri !» — Și au murit acolo cu toții pînă la unul, fără să dea un pas înapoi.

Aceste sînt pilde puține numai din măreața epopee pe care a trăit-o armata romînească în cruntele zile și nopți de la Cozmești și Mărășești.

Îndîrjirea și energia înfricoșată au cîștigat însfîrșit marea bătălie.

După două săptămîni, inamicul s-a oprit. Și-a lăsat brațele în jos și bărbia în piept cu descurajare. Gîfîind, s-a tras ca o fiară în cotlon, ca să-și lingă rănile. Mareșalul von Mackensen a privit cu îndoială și cu tristeță harta și a închis ochii gîndindu-se la hecatombele pe care le-a înălțat la Siret. Zece pînă la douăsprezece divizii germane s-au topit în această bătălie...

*

...Cînd se vor scrie paginile epice ale acestui război al liberării și al muceniciei neamului nostru, —

generaţiile viitoare se vor cutremura. Ca din întunericul bătrînelor poveşti, va răsări o veche imagine despre care povestesc vînătorii de odinioară.

Un zimbru încolţit de o haită de lupi într-un pripor păduros, lîngă un lac. E cu coama zbîrlită, cu ochii mînioşi şi crunţi. Scurmă pămîntul cu copitele, suflă aburi fierbinţi pe nări şi mugeşte. În juru-i sînge, măruntaie şi trupuri spintecate. Dar fiarele sînt multe, urlă, îl împresoară, îl hărţuiesc necontenit. Sînt parcă din ce în ce mai multe şi de urletul lor clocoteşte pădurea.

Cu dosul într-un gorun bătrîn şi cu coarnele ţapoşe gata de atac, zimbrul a înţeles deplin primejdia. Dar el e cel mai liber şi mai măreţ oaspete al codrilor, — şi trebuie să cadă cu vrednicie.

Haita, îndîrjită, dă un ultim iureş. L-au încolţit, i-au sărit în spate.

Atunci, scuturîndu-se şi mugind fioros, zimbrul îşi încordează grumazul, se avîntă şi se prăpăstueşte în valuri. Îşi duce la fund duşmanii, iese sforăind pe luciu, iar se cufundă. Apoi urcă dincolo, la mal, în luminiş, şiroind de sînge, însă măreţ şi neînduplecat — în cele din urmă luciri de aur ale asfinţitului.

De acest zimbru vechi, — stemă a acestui pămînt, — îşi vor aminti cei ce vor veni după noi, cînd vor ceti tragicul război al oştenilor noştri.

UMBRE

1920

STROP DE ROUĂ

Tovarășul meu era un om de patruzeci de ani, un om nalt, tăcut și visător. Avea o privire blîndă, albastră, de și în slujba lui, în pădurile acelea întinse de la poalele muntelui, i se încruntau deseori sprîncenele. Rămîneam mirat cînd, după izbucnirile lui aspre împotriva pădurarilor, se întorcea zîmbind spre mine și, răsucindu-și o țigară, îmi spunea o vorbă prietinească, privindu-mă în răstimpuri cu ochii lui îngropați sub frunte și sub sprîncene. Era un om care cetea și care cugeta în singurătatea lui.

— Anii care vin, îmi spusese el odată, îmi aduc întristare, căci îmi scad tot mai mult puterile și dorurile. Anii care s-au dus îmi trimet în fiecare clipă cîte-o ștafetă, cîte-o amintire de la prietini morți, de la întîmplări înmormîntate... Trimeșii aceștia ai morții mă întristează și ei. Cu toate acestea îi primesc. Suferința amintirilor e mai dulce. Prezentu-i trist și sterp...

Nu era vînător ; totuși în duminica de Florii, în zori-de-ziuă, a intrat cu mine în pădure.

— Vreau să-ți fac o plăcere, zisese el ; și vreau să văd florile de primavară...

În zorii reci și umezi, după ploaia nopții, păşea sprinten pe cărarea lunecoasă, cu puşca în spate. Din cînd în cînd, din chemătoarea-i subțirică, aproape nevăzută, scotea fluieratul uşurel, prelung și subțire al ieruncilor. Ne opream, ca să vedem dacă nu ne soseşte răspuns din tăcerea pădurii, apoi urcam mai departe coasta. În curînd se făcu lumină deplină, și domnu Leonte mă duse un timp pe urme de cerb. Se opri și-mi arătă, scurmat cu copita în frunzele moarte, un culcuş presărat cu fire sure de păr din blana sălbătăciunii care dormise acolo. Pe urmă ne oprirăm la un brad căzut, ne aşezarăm la hodină, și deodată văzui mîhnirea amintirii în ochii tovarăşului meu. Privi în juru-i ca la niște lucruri vechi, își răsuci obișnuita țigară și-mi zîmbi cu prietinie și cu puțină tristeță. Zîmbetul lui domnu Leonte avea ceva deosebit în el : te pătrundea în suflet, ca un cuvînt de blîndeță și de dragoste.

— Iată ce vreau să-ți spun, începu el, privind undeva, departe. Cînd eram ca dumneata, numai de douăzeci și doi de ani, aveam o dragoste, dar era departe și sus în munte, în satul nostru, la Polog. Era o văduvă tînără, c-un an mai mare decît mine ; barbatul ei, abia preoțit, murise într-o cumpănă, zdrobit de-un brad într-o furtună. Și eu eram la învățătură în Iași și mă gîndeam întruna la ea, și uneori îi scriam. Nu-mi răspundea niciodată ; îmi spusese într-un rînd că se teme de popa Toader, tatăl ei ; însă în odaia ei, în întinsa și bogata gospodărie părintească, se gîndea citeodată la mine, privind în neștiut, cu ochii ei negri și vicleni... Avea ochi vicleni ș-un trup mlădios ca o zvîrlugă. În vacanța de vară, cît petrecusem la munte, la noi, stătusem de multe ori de vorbă cu ea, în umbra unui colț, ori la marginea unei poieni. Îmi zîmbea numai, necontenit, și mă străpungea cu ochii ei, și cînd întindeam

spre ea o mînă destul de sfioasă, se înmlădia, se zvîrlea îndărăt și se depărta de mine ca de-un dușman și de-un ucigaș. Totuși repede își întorcea ochii și iar îmi asculta vorbele. Îi plăcea s-audă cuvinte uşor îngînate, îi plăcea să-i spun că-i cea mai frumoasă și cea mai gingaşă. Aceleași și aceleași lucruri i le spuneam în felurite chipuri, și amîndoi zîmbeam privindu-ne... În catrința-i frumos aleasă, în bondița întinsă și zvîcnind pe piept, aşa de curat îmbrăcată ș-aşa de strîns pieptănată în cosițe, totdeauna ca-ntr-o zi de sărbătoare, se ducea spre casă printre brazii rari, pe costișele înflorite, sărea garduri de răzlogi, ș-o urmăream cu ochii cum suie și coboară printre casele satului nostru, risipite prin toate văgăunile. În fund, departe, întorcea o dată capul. Pe urmă o pierdeam din ochi... Ș-aşa plecasem, plin de visuri de dragoste, și trecusem toamna și iarna gîndindu-mă la Anuța părintelui Toader. Ș-acu se desprimavara grabnic și eu mă-ntorceam acasă...

Se desprimavara repede, și Paștile, ca și anul acesta, cădeau devreme, la sfîrșitul lui martie. Pînă aici, în valea Rîștei, venisem iute. Dar la mănăstire la Rîșca, părintele Ioanichie îmi spusese :

— Mai sus nu știu cum a fi ; mi se pare că-n munte-i tot iarnă, ș-ai să răzbești mai greu...

Mie însă nu-mi venea a crede ; în văi luceau la soare cele dintăi flori...

— Bine, se poate să mă înșel, zise părintele Ioanichie, dar tot îi face bine dacă-i lua o blană de berbece ; poate să-ți prindă bine. Văd că de învățat ce ești, începi a pierde credința pînă și-n iernile de la noi...

Am luat cojocul ș-am pornit calare, dimineața, la răsăritul soarelui. Peste noapte, la mănăstire curseseră streșinile. Aşa au picurat și astă-noapte : le-ai

auzit. Dar cînd să încep a sui, din cea dintăi poiană pe apa Rîștei, văzui deodată lucind soarele pe munții de-aproape peste o fulguire de omăt. Era ceva de fantazie, ca o bură ușoară de zahar peste verdele închis al bradului. Un omăt care mai mult se gîcea, o glumă...

Zîmbii, căci în juru-mi mirosea a primavară, și-ndemnai calul. Mersei un timp ; mă înfășură o ceață rece. Ridicai mai sus poteca, simții nevoia cojocului de la părintele Ioanichie ; luai cojocul în spate. Dădui peste fulguirea de zăpadă. Pe după amiază, cu greu suind, îmi strînsei bine cojocul la piept. Dădusem de omătul iernii. Și deodată mă cuprinse o întristare, pe care o mai simțisem de multe ori, cînd petreceam Paștile pe viscol, în munte. Părinții mei erau din văi. Eu îmi petrecusem copilăria acolo unde la Paști înfloresc merii și liliecii. Iar de cînd tata era în slujba Sturzeștilor, încercam totdeauna simțirea aceea rece, întristarea omăturilor, — parcă-mi ningea în suflet...

După ce asfinți soarele și mă apropiai de Polog, începu a curge lapoviță. O zvîrlea în vîrtejuri vîntul în toate părțile, îmi umezea obrazul și mînile. Plecasem c-o bucurie mare, plin de simțimintele și de atîtările primăverii de la Iași, cugetam la Anuța c-o dorință aprigă, ca după atîtea luni de despărțire ; și-acuma îmi ningea în suflet, peste toate dorurile și pornirile mele.

Cu capul plecat, prin biciuirile lapoviței, bătui la poartă. Îmi ieși tata înainte, bucuros. Mă sărutară veseli cei din casă. Îmi făcură loc la vatră, mai zvîrlîră lemne pe foc, fetele se repeziră ca să îngrijească «de ceva cald» pentru drumețul lor de departe sosit...

Eu mă gîndeam la Anuța părintelui Toader. O iubeam cu durere și cu întristare...

Am văzut-o abia a doua zi sara, cînd am răzbătut la biserică, la Înviere, printr-o altă bătaie de lapoviță... Ne îngrămădeam toți în cojoace, în bisericuța strîmtă de lemn. Și la lumina slabă a sfeșnicelor, obrazul ei îmi luci deodată la para unei lumînări. Mi se strînse inima scurt în piept. Ochii ei negri mă priviră c-o lucire adîncă ; ardeau în ei două văpăi de lumînări. Și-i tresări gura și i se înălțară sprîncenele într-un zîmbet așa de luminos și de repede, încît îi simții fulgerarea aprigă în frunte, între sprîncene și-n tot trupu-nfiorat.

Mă apropiai de ea. Era mai trasă la față și la trup. Părea mai naltă. Îmi întinse mîna. Îi tremurau degetele. Și viclenia veche și lucirea sprințară din ochi îi pierise : mă privi lung și parcă i se umplură orbitele de umbră.

— Ți-a fost dor de mine ? șopti ea, și-și întoarse ochii spre altar.

Eu oftai și-i spusei cîteva vorbe despre durerea și agonia mea, pe depărtate și străine țărmuri...

Și mă-nroșii, căci parcă suna ceva fals în mine. Și ochii negri ai Anuței se întoarseră spre mine, c-o scînteiere de viclenie, și pe buze îi trecu o lucire fină.

Întoarse iar capul. Îi priveam profilul gingaș. O iubeam și poate și eu îi eram drag. Și nu tăceam. Tinerețea nu știe să tacă. Mă alăturai de ea, îi strecurai cîteva vorbe pripite, din nou, despre dragostea și suferința mea.

— ...Mult, foarte mult, am suferit !... îngînam eu melancolic.

Ea strecură o șoaptă dulce, abia auzită spre mine :

— Taci din gură ; să nu te-audă cineva ! Iaca, și părintele iese din altar : să ne-aprindem luminările...

Oamenii se mișcau în juru-ne, șopteau : lumînările se aprinseră rumenind toate chipurile.

Un glas grav trecu peste toate capetele, după cîntările dascălilor :

— Oameni buni ! Hristos a înviat !

— Adevărat a înviat ! răspunseră glasurile din lăuntru, din pridvor, și de-afară.

Și-n clocotul vocilor, Anuța se întoarse spre mine rîzînd.

— Hristos a înviat ! îmi zise ea tremurînd gingaș din cap. Se strecură printre oameni, se făcu nevăzută. Și rămăsei c-un gol în suflet, și c-o nemulțămire, că spusesem lucruri multe și zadarnice. Ea înțelegea — și zîmbea : i s-a deșteptat iar zîmbetul viclean și neîncrezător...

Trecui mîhnit printre credincioși. Afară, o fîlfîire de vînt îmi stînse lumînarea. Nouri negri treceau grabnic pe sus ; din cînd în cînd ieșea luna în aburi, ca o răsfrîngere a lunii în lacuri albastre ; era rece și umed, și de jur împrejur vuiau codrii de brad pe munți. Ici-colo, prin vălcele, prin văgăuni, tremurau lumini de pe la căsuțele de bîrne ale muntenilor. Eu mergeam încet pe carare cu capul fierbinte, cu inima îndoită.

Zilele Paștilor le-am petrecut în pîclă și umezeală. Sufeream. Fuseserăm cu toții pe la părintele Toader. Ciocnisem ouă roșii, mîncasem cozonac și pască, cinstisem vin ; Anuța rîdea înveselită, trecea deseori pe lîngă mine ; eu eram gînditor, trist și sentimental, și rănit de privirea vicleană a văduvioarei...

In ziua a patra trebuia să ne coborîm la Rîșca la mănăstire. Ne trimesese veste la toți și ne poftise cu dragoste și prietinie părintele Ioanichie egumenul.

Am pornit. Am luat-o singur înainte, cu durerea mea. Și repede am lăsat urmele de omăt în urmă.

Soarele luci în pădurea rară de brad. Și deodată simții un tovarăș lîngă mine. Îmi zîmbea Anuța părintelui Toader.

— Să coborîm mai iute... îmi zise ea cu însuflețire. I-am lăsat pe toți în urmă.

Pornirăm mai grăbit. Ș-am mers la vale pe coasta muntelui, pînă ce am găsit cele dintăi flori albastre de zlac și cele dintăi păscuți albe. Atunci ne oprirăm la marginea unei poieni.

— Aici e primavară ! zise deodată, uimită, tovarășa mea. Trăgea cu lăcomie pe nări mireasma ascuțită. Miroase a pămînt încălzit de soare... urmă ea aţîţată. Se pleca și culegea flori. Le apropia de gură, își mîngîia obrazul îmbujorat cu ele. Iaca și albăstrele, și ghiocei... Umbla prin marginea poienii, culegea flori, se îndrepta vioaie și mlădioasă, mă privea cu niște ochi măriți și luminați de soare, niște ochi măriți și frumoși pe care parcă nu-i mai văzusem pînă atunci.

Coborîrăm mai în vale, și florile se îndeseau. Aburiri calde și verdeață se zăreau la șes. Deodată, tovarășa mea se opri din mersu-i iute și mă prinse de mînă.

— Stăi ! zise ea. Uite cum se joacă !

Două veveriți, una neagră și alta castanie, amîndouă cu cravate albe, se alungau în spirală în jurul unui fag nalt și bătrîn. Se ridicau repede pînă la ramurile de sus, apoi se repezeau în jos, scoțînd țipete înăbușite de veselie. Deodată se opriră pe o ramură și se uitară mirate la noi. Cu gemete scurte, prinseră a da din cap : parcă ne îndemnau spre ele, ori ne alungau...

— Să ne așezăm aici... zise fata părintelui Toader.

Ne aşezarăm tăcuţi pe-un brad răsturnat. Veveriţile se suiră pe ramuri înalte, trecură în desişuri; şi pe carare se arătară pe neaşteptate ierunci. Se cunoşteau cucoşeii gata de bătaie, şi găinuşile sprintene, ciugulind la rădăcina copacilor. Trecură printr-o dungă de lumină şi dispărură în sihlă. Şi, în tăcere, auzirăm peste o vale, undeva, ciocănitoarea cea mare de munte duruind sonor în scoarţa copacilor, ca într-o darabană stranie. Trecu după aceea adiind rîsul gros al unui hulub care-şi chema părechea pe-un vîrf de fag uscat. Şi-i răspunse din sihlă mugetul unui căprior...

Era primavară în jurul nostru, ne împresurau aburi uşori în lumina puternică, şi pe ramurile brazilor ş-ale fagilor se aprindea apa în lumini felurite; apărea ici un topaz portocaliu, un ametist se arăta dincolo; o flacără roşă de rubin scinteia o clipă în altă parte, apoi se schimba încet-încet pînă ce rămînea palpitînd în locul ei un licurici violet, însufleţit parcă...

Atunci, în primavara aceasta de la poalele muntelui, n-am mai simţit nevoia să spun nici un cuvînt. Fără voie m-am alăturat de tovarăşa mea. Am strîns-o la piept. Şi-a încolăcit şi ea braţele în jurul gîtului meu, şi s-a strîns de mine ca o iederă. Sărutarea de atunci, în viaţa, în fiorul şi în murmurul pădurii, s-a împrăştiat peste toată viaţa mea. Ceva din ea am să duc şi în mormînt poate. Ceva din ea simt ş-acuma, în dimineaţa asta de Florii. Simt cu amărăciune şi cu durere, căci Anuţa aceea a murit ori am pierdut-o poate, ş-un mesager vine deseori din trecut şi mi-o aminteşte, cu dimineaţa aceea de primavară... A fost ceva veşnic, eu ştiu?... Şi cu toate acestea eu am să îmbătrînesc tot mai mult, ş-am să şi mor...

Domnu Leonte tăcu şi-şi scoase zîmbind tabacherea. Eu ascultam în pădure rîsul hulubului sălbatic, simţeam în crengi de brad apropierea unei veveriţi, şi priveam cu ochii aţintiţi o floare de ametist care tremura într-un strop de apă, pe o creangă. Venea miros de pămînt umed din văi. Şi-n ametist parcă vedeam încrustată imaginea îmbrăţişării de demult, eternă ca o piatră scumpă şi trecătoare ca un strop de rouă... Şi în blîndeţa soarelui tăcea lîngă mine cu ochii întristaţi, tovarăşul meu...

CASA AMINTIRII

Aveam însfîrşit prilej să revăd pe un vechi prietin, cu care fusesem tovarăş de bancă în liceu. De la Bîrlad, cu trăsura, puteam ajunge pînă la moşia lui în două ceasuri. Avocatul care-mi apărase procesul, însă, nu-mi dăduse veşti tocmai bune despre Dorojan :

— A, e un om... (şi-şi răsfrîngea buzele cu nedumerire) e un om ciudat... cum să spun... nu mi se pare tocmai... (şi, privindu-mă pe sub sprîncene, îşi tremura degetele răşchirate pe lîngă tîmplă). Cel puţin aşa mi se spune, — eu l-am văzut numai o dată, ori de două ori. Politică nu face, legături cu nimeni n-are... stă închis ca un urs în bîrlog... Mă rog, ce face el acolo, la ţară ? Viaţa asta, mă rog, o duce de ani şi ani de zile...

— Cine ştie ? zisei eu cu îndoială. O să văd.

— Nu cred să te dumireşti. Unii spun că de cînd i-a murit nevasta s-a întunecat aşa.

— I-a murit nevasta ? Nu l-am văzut de mult, nici nu ştiam dacă s-a însurat.

— Da. A fost însurat. I-a murit soţia acu zece ori doisprezece ani...

Am rămas deodată pe gînduri ; nu mai înţelegeam ce-mi spune avocatul. Mă gîndeam la prietinul meu de altădată, la Mihai Dorojan din liceu, băiatul plin de avînt, cu gesturile foarte repezi şi nervoase, cu vorbirea năvalnică şi încurcată, băiatul acela care avea uneori o privire neagră şi pasionata pe sub sprîncene. În legănările trăsurii apoi, prin lumina dulce de sfîrşit de august, începui să-mi amintesc anii tinereţii şi prietiniei noastre. Era între noi legătura aceea caldă, cu tot sufletul, cu toate tainele, legătură romantică între doi amorezaţi, cu plimbări pe lună, cu discuţii nesfîrşite, cu păreri de rău cînd ne despărţeam pentru cîteva ceasuri : prietinia de la optsprezece ani, pe care n-o mai dai şi n-o mai găseşti mai tîrziu, în viaţa de interese şi de lupte. Sticlirile de apă, care-mi fulgerau din cînd în cînd în mersul trăsurii, miriştile şi crîngurile aveau ceva duios în lumina potolită : parcă se amesteca în lumina aceasta ceva din prietinia dusă, ceva din regretul anilor pierduţi. La optsprezece ani eşti entuziast, visezi prefacerea lumii şi eşti amorezat. Amîndoi iubeam pe-atuncea. A, dar la Mihai Dorojan dragostea era complicată cu multe gînduri şi multe suferinţi. Fata lui cu ochii mari albaştri şi totdeauna gînditoare — parc-ar fi fost pentru el un călău fără milă. Fiecare pas pe care-l făcea Dorojan, în iubirea ei era întovărăşit de îndoielile cele mai tragice, iar problema sărutării a fost pentru prietinul meu o adevărată catastrofă. Cînd m-am despărţit de el ca să plec la Paris, mi s-a mărturisit pentru ultima oară, cu pasiune şi disperare : m-am înspăimîntat ; am înţeles abia atunci că el iubeşte cu adevărat... Eu am plecat fluierînd uşurel în lume, iubirea mea de la optsprezece ani a rămas să-mi fie dulce amintire. Pe Dorojan nu-l mai văzusem de douăzeci

de ani. Cu el ce se întîmplase oare? Ne mai scrisesem din cînd în cînd, o vreme. Într-un răstimp îl știam fericit. Din dragostele și patimile lui izvorîseră la vremea aceea versuri foarte frumoase pe care le tipărise prin reviste. Un volum al lui fusese primit cu laude și cu speranțe. De zece ori doisprezece ani însă nici o scrisoare nu mai ducea veste de la unul la altul «peste ape și peste munți», cum zicea el. Muza tăcuse. Despre prietinul meu nu mai știam nimic...

Cu gînduri melancolice și cu strîngeri de inimă, intrai deodată într-o ogradă largă de curte boierească: mă deșteptară ca dintr-un vis clopotele cailor, mai sonore, cu bătaie mai rară. Mă ridicai din locul meu, coborîi în fața unei case curate, albe, cu cerdac larg, cu stîlpi de lemn năpădiți de ghirlănzi de rouruscă și trandafiri acățători.

Ograda era goală și tăcută. Numai departe, undeva, lîng-o șură, o văcuță roșie privea neclintită la cîteva găini care ciuguleau în jurul ei. Vizitiul se dădu jos de pe capră și porni că caute «pe cineva». Îmi aduse într-un tîrziu pe un om mărunt, cu părul des, încîlcit și cărunt. Era îmbrăcat cu itari și cămașă, și peste cămașă c-un surtuc negru, vechi, de stofă foarte bună. Se opri înaintea mea și mă privi cu sfială și cu bănuială.

Îl întrebai:

— Acasă-i boierul?

— Nu pot să vă spun, eu nu pot să știu bine... Dar ce poftiți?

Vorbea cu jumătate de glas, înfricoșat parcă de ceva.

Îi spusei cine sînt, și-l trimesei să-și vestească stăpînul. Plecă cu pasul domol; la colțul casei ridică foarte încet o mînă și se scărpină în cap. Vizitiul se

uita la mine într-un chip plin de înțelegere și dădu din cap — ca și cum știa el bine unde sîntem și cu cine avem de-a face.

Omul cu surtucul vechi se întoarse îndată; era mai luminat la față; vizitiul păru surprins.

— Pe-aici e închis totdeauna, îmi zise el c-un zîmbet. Boierul vă poftește pe dincoace. Dumnealui șade totdeauna în celalalt balcon, care dă spre asfințit și spre pădure...

Se întoarse apoi spre vizitiu:

— Vin îndată, ca să tragem trăsura și caii în șopron. Numai să duc pe boier...

Cum ocolii colțul casei, rămăsei uimit de priveliștea neașteptată care mi se deschidea. O grădină cu arbori mărunți se lăsa la vale, pe coasta lină, pînă la răchitile unui pîrău; și de la pîrău, o pădure bătrînă, întunecoasă, se ridica pe coasta cealaltă domol, pînă departe, în cerul asfințitului...

Mă oprii o clipă; omul deschise portița grădinii.

— Vă uitați la pădurea noastră? îmi zise el zîmbind. Au venit și azi dimineață doi negustori pentru ea, da' boierul nostru nici nu vrea s-audă...

— De ce?

— Eu știu?... Da' poftiți, că dumnealui s-a înveselit cînd a auzit de numele dumneavoastră...

În zîmbetul lui lucea o părere de recunoștință.

Închise portița, iuți pasul și mă duse pînă la treptele unui balcon mare, cu stîlpi de piatră. Nici o floare, nici o podoabă: balcon larg, deschis asupra grădinii, asupra pădurii și asupra asfințitului.

Urcai repede treptele. Mărturisesc că-mi bătea inima. Și deodată mă oprii. Dintr-un jilț se ridicase înaintea mea un om uscat, cu obrazul brăzdat, cu ochii

înfrigurați. Era un om aproape bătrîn. Nu-l mai cunoșteam pe prietinul meu — și cu toate acestea el era.

Simții în mine o strîngere amară : băiatul vioi, tînărul plin de avînt și de vise, prietinul tinereții mele murise ! Ba mai trăia, dar trecuse prin furtunile patimilor și durerilor. Și totuși îi recunoscui glasul, îi recunoscui ochii, cînd îmi întinse mînile și mă trase în balcon spre el.

Mă întrebă cu o voce aproape liniștită, parcă ne despărțisem de-o lună :

— Ce mai faci, Nicolene ?...

Imi era parcă rușine să-i răspund : bine ! Ii strînsei mînile, îl privii lung. Rostii încet :

— Cît te-ai schimbat !

Deodată își răsfrînse buzele. Voia să rîdă. Ii luceau dinții răutăcioși.

Apoi mînile-i căzură, se lăsă în jîlț și mă pofti și pe mine alături de el, pe-un scaun.

— Ce-ai făcut ? Pe unde mai trăiești ? Cum o duci ? mă întrebă el încet.

Ii spusei în puține cuvinte tot ceea ce-l putea interesa. Zîmbea ușor, dădea din cap, dar gîndurile parcă-i erau aiurea.

— Ce zici de pădurea ceea ? mă întrebă el, întrerupîndu-mă deodată.

Mă oprii. Nu știam ce să-i răspund.

— Eu, aicea, trăiesc de cincisprezece ani, vorbi el cu vocea-i scăzută. De la început era frumoasă pădurea. Dar cu cît trec anii, cu atîta mai frumoasă se face... Ei, dar te-am întrerupt. Spuneai că-ți merge bine în București... Spune înainte... Am și eu a-ți spune destule !...

Oftă, își încruntă sprîncenele și rămase cu ochii ațintiți asupra lespezilor de piatră cu care era pardosit balconul.

Jumătatea întăia de ceas a fost foarte penibilă. Din întreruperile lui, din ceea ce-mi spunea în răstimpurile mele de tăcere, înțelesei că ruina lui sufletească era legată de moartea nevestei și a copilului lui... Pufnea ușor pe nas, mărturisindu-și numai în frînturi nelegate nenorocirea, și mă fulgera cînd și cînd cu privirea lui de friguri.

După o vreme, ceva din căldura vechii prietinii ne apropie mai mult unul de altul. Dorojan îmi zise, fără să mă privească :

— Eu știu, prietine, la ce te gîndești. Nu-i așa ? O nenorocire este o nenorocire. In zdrobirea mea nu-i ceva firesc. E ca un fel de nebunie. Hm ! de ce taci ?

In adevăr, tăceam.

— Hei, dragă, la optsprezece ani, am fost foarte buni prietini, n-aveam nici o taină unul pentru altul. Și cu toate astea, nu ne cunoșteam. Cel puțin tu n-ai cunoscut în sufletul meu grăuntele de nebunie care azi pare a te mira. Ceea ce vezi nu te înșală. Viața mea e cu desăvîrșire pierdută... Eu am murit !...

Spuse cuvintele din urmă c-o voce adîncă și răspicată. Mă cutremurai.

— Dar să lăsăm asta, urmă el repede. Să mă îngrijesc de găzduirea ta, de mîncarea ta. Vei fi fiind ostenit, îți va fi fiind foame...

— A, nu, să vorbim mai bine ; nu ne-am văzut de așa de multă vreme !

— Să vorbim ? De ce să vorbim ? Bine, — dacă-ți face plăcere... Dar îți spuneam de pădurea din față... care-i așa de frumoasă... Să vezi tu... îi era foarte dragă și Iulianei. Nu știi tu pe Iuliana, fata care mi-a

fost dragă? Fata gînditoare, cu ochii mari, albaştri... Ea a fost. Am luat-o de nevastă... Azi dimineaţă iar au venit la mine negustorii ceia din Bîrlad. Că să le dau pădurea numaidecît. Că dau un preţ mai mare, că dau cît le-oi cere, oricît le-oi cere, înţelegi dumneata? — Lipsiţi din faţa mea! I-am dat afară. Cînd ai venit tu, credeam că vine alt negustor... Nu se poate! Asta nu se poate! Cînd trece furtuna şi rupe cîte-un copac, — eu îl aud de-aici... Are strigătul lui, ţipătul lui de durere... Aceea-i pădurea noastră, trăieşte, cum s-o tai? E nebunie, — dar pentru mine copacii au glas, şi i-aş auzi, i-aş înţelege cînd ar ţipa sub fierăstrău şi sub topor... Stăteam aici şi chiar mă gîndeam la asta cînd ai venit... Spune şi tu, n-ar fi pacat să tai eu pădurea?

— Într-adevăr, pădurea e foarte frumoasă.

— Ai s-o vezi cînd asfinţeşte soarele: parcă arde... Şi ceea ce ţi-am spus eu de pădure te face să te gîndeşti!... hm! ştiu ce se spune despre mine, ştiu... Ei, da' ce să fac? Parcă mă poate interesa ce se spune?... N-am vrut să vînd pădurea. I-am dat afară!... strigă Dorojan, cu voce întărîtată dintrodată.

Se ridică în picioare, aţîţat. Mă privi ţintă, cu ochii lui negri. Mă apucă de mînă.

— Hai cu mine, zise el înfrigurat. Mi-am adus aminte că într-adevăr tu mi-ai fost prietinul cel mai bun. Eram prietini nedespărţiţi în vremea cea mai fericită...

Mă trase după el într-o odaie largă, cu fereastra deschisă spre grădină.

Era o odaie prietinoasă, cu mobilă roşie, de palisandru. Un piano deschis sta lîngă fereastră. O carte veche era deschisă pe-o măsuţă. Într-o ramă, lîngă sobă, portretul unei femei frumoase. Într-un colţ, cîteva jucării de copii. De-un picior al pianului, rezemată o păpuşă: o paiaţă cu talgere.

— Uite, îmi zise Dorojan cu vocea-i joasă: aici am petrecut noi ceasuri fericite, cu copilul nostru... Aici a cîntat la clavir ultimul cîntec, dincoace a cetit ultima pagină. Şi copilul abia îndrăznea să se ridice copăcel şi se juca cu paiaţa...

Privirea-i rătăcită umbla prin odaie, căutînd ceva parcă, glasu-i dobîndi un accent mai repede.

— Asta a fost cea din urmă zi... oftă el. Se juca Şerbănel între noi. S-a tîrît pe covor, a prins un scaun de-un picior, îl trăgea şi-l împingea — şi lucrul acesta îl înveselea foarte mult... Era voinic, de şi abia împlinise un an... Dar de ce-ţi spun eu toate acestea? Ce te interesează pe tine?... Uite, un copil! Dar ştii tu cît ne era de drag? (Glasu-i era iar întărîtat.) Cine poate să-şi deie samă de dragostea pentru un copil? Tu nu ştii! Ce te uiţi aşa la mine? Nu ştii! Nu-ţi poţi da samă! Pe urmă s-a jucat cu paiaţa. O strîngea de piept. Era deştept! Ştia s-o strîngă de piept. Şi paiaţa bătea din tălgeraşe... Asta a fost cea din urmă zi... Peste noapte, copilul s-a îmbolnăvit. Ardea cumplit. A fost ceva nebunesc, ceva absurd, — ce pot să ştiu eu? Ne-a privit patru zile paralizat... patru zile! Ne-am zbătut, am chemat doctori, ne-am rugat apoi... N-am crezut niciodată... Atuncea am făcut şi nebunia asta. Am chemat preoţi, ne-am rugat şi noi în genunchi... În după-amiaza din urmă, a început a sufla pripit. Doctorul zicea că e o «respiraţie caracteristică»... Stam amîndoi îngroziţi. Ne priveam în tăcere. Deodată Iuliana îmi zice: A adormit! Adormise copilul. Şi deodată mi-a venit aşa o nădejde... o nădejde mare... Mi-am luat nevasta de mînă. Am venit dincoace...

Ne-am uitat la jucării. Preoţii, într-o odaie de-alături, se rugau... Nevasta mea mi-a zîmbit, şi-a ridicat o clipă ochii în sus... Apoi mi-a făcut semn că se duce să vadă cum doarme băiatul. A ieşit de-aici. Dar am văzut-o îndată întoarsă, în prag, privindu-mă cu nişte ochi ca de sticlă... M-am repezit, a venit după mine. Am luat pe Şerbănel în braţe, l-am pipăit, mi-am lipit urechea de pieptul lui... Era moale, nu mai sufla!... L-am aşezat încet la loc, m-am întors spre Iuliana. Mi-a căzut tremurînd, cu capul pe umărul meu drept... Nu plîngeam nici unul... Eram ca într-o nedumerire năprasnică... Am deschis fereastra. Soarele se lăsa pe pădure. Într-un copăcel din dreptul ferestrei, deodată începu să ţîrîie dulce un florint...

În picioare, Dorojan rămase privind pe fereastră. Nu mă mişcam de la locul meu. Îl simţeam după glas că are în ochi lacrimi de foc.

— Într-o săptămînă a murit şi Iuliana!... zise el deodată brusc.

N-aş putea să lămuresc niciodată glasul şi disperarea cumplită cu care a rostit scurt şi răguşit aceste puţine vorbe. Dar am înţeles atunci deodată de ce omul acesta trăieşte ca nebun, mort între vii, în castelul amintirilor lui.

Şi deodată şi soarele luci straniu în nouri de jaratic, deasupra pădurii. Şi florintul de altădată începu să cînte dulce şi trist într-un măr din livadă... Îl ascultam neclintiţi. Şi în odaie intră o umbră uşoară: parcă mobilele de palisandru s-ar fi întunecat şi s-ar fi mistuit dintrodată. Femeia frumoasă din ramă ne privi duios. Foaia de note fîlfîi uşor, mişcată de-o aburire de vînt. Jucăriile copilăreşti din colţ nu mai luceau; le vedeam nedesluşit: parcă-şi schimbaseră locul. Paiaţa se uita la mine cu ochii vii şi dureroşi de om...

N-a fost o iluzie. Soarele se cufundă în dosul pădurii — şi mă împresură doliul amurgului. Prietinul meu îşi acoperise ochii cu mîna stîngă, şi florintul tăcuse.

ÎNTĂIA IUBIRE

După cît ştiu eu, a zis unul din noi, puţini dintre barbaţi pot vorbi cu mîndrie de dragostea întăia din tinereţă. Cuconul Iorgu Murgoci se lăuda că el a avut o întîmplare straşnică şi ciudată în zilele lui. Ia acum să-l vedem !...

Cuconu Iorgu Murgoci, plecat asupra tacîmului, făcu semn cu mînile în sus, fără să ne privească. Parcă ne binecuvînta :

— Staţi, oameni buni, staţi, am dinainte un pui bine prăjit, şi trebuie să-i spun o vorbă bună !...

Toţi se răsturnară rîzînd pe scaune ; unii îşi înfăşurară fruntile în fumul des al ţigării ca într-un turban ; alţii întinseră mînile pe masă şi atinseră paharele pe jumătate deşertate. Era o masă largă şi lungă, aşa cum se cuvenea în via îmbielşugată în care ne aflam, şi pe ea rămăşiţile unei mese cîmpeneşti închipuiau în adevăr starea unui cîmp de luptă după un măcel. Cel puţin aşa spunea cuconu Iorgu Murgoci, care isprăvea ultima luptă cu puiul bine rumenit.

— Ei, cucoane Iorgule ? strigară cu toţii cînd îl văzură că-şi ridică faţa roşie încadrată de favorite albe ; acu să te vedem !...

Dar cuconu Iorgu duse cu mîna stîngă la gură paharul plin, ridică ochii spre cerul înstelat, şi cu dreapta iar ne binecuvîntă, bătînd uşor din degete ca dintr-o aripioară.

Însfîrşit se răcori, se linişti, îşi mîngîie fruntea şi favoritele, îşi trecu îndelung amîndouă palmele peste gură şi se propti în spătarul scaunului, privind roată în juru-i c-un zîmbet binevoitor.

— Ce spuneaţi voi ? întrebă el, ca şi cum atunci i-ar fi spus cineva ceva, şi n-auzise bine.

— Istoria din tinereţă... c-o dragoste.

— Aha ! istoria din tinereţă !... Am spus-o eu cîndva... şi-acuma toţi mă năcăjesc. Altceva n-aveţi a mă întreba ? Drept să vă spun, în asemenea împrejurări, la vie, la petrecere, lîngă focul vierului, dinaintea cramei, între nucii aceştia care stau ca zid împrejurul nostru, parc-aş vrea s-aud ori să spun ceva mai vesel...

— Apoi, cucoane Iorgule, noi nu ştim nici unul povestea asta... zise din capul mesei cel mai tînăr.

— Aha ! strigă scurt bătrînul şi se plecă, privind pe cel ce vorbise. Vorbeşte cel mai tînăr ! Atunci se cuvine să-i spun lui istoria. Astfel bătrînii au datoria să moralizeze tineretul...

Începură murmure, care voiau în chip nedesluşit să dovedească cum că cuconu Iorgu nu face parte din categoria bătrînilor, că povestea lui va folosi tuturora, că în ceea ce priveşte morala, au oarecare îndoială ; dar bătrînul iar ne linişti pe toţi cu binecuvîntarea lui tremurată. Şi îndată şi-ncepu a vorbi, în cercul de lumină ţărmurit de zidul negru al nucilor.

— Vra să zică, începu cuconu Iorgu, vra să zică, tinere, eu pe vremea aceea, la 66, eram aşa ca dumneata... Aşa, şi nu tocmai. Eram voinic, eram chipeş, — dar nu eram deloc un savant, cum vei fi fiind dum-

neata... Cum ? Nu protestaţi, nu strigaţi !... (Toţi, nu ştiu de ce, îşi ridicaseră mînile în sus şi făceau larmă.) Fiţi cuminţi şi ascultaţi-mă. Lucrul acesta îl ştiu eu mai bine decît dumneavoastră. Învăţasem şi eu a ceti, a scrie ş-a socoti în casa părintească, c-un unchi al mamei, care nici el nu fusese pe la cine ştie ce academii... La urmă, de învăţătură nici n-aveam nevoie. Şi gîndul *babacăi,* şi gîndul meu, se potriveau : trebuia să mă fac plugar. Am învăţat prin urmare truda şi răbdarea, am învăţat a mă scula cînd trece vîntişorul cel rece de dinaintea zorilor, am deprins a dormi cu capul pe un mănunchi de iarbă ; şi habar n-am avut de cărţi latineşti şi greceşti, cărora le-am simţit durerea abia într-un tîrziu cînd am avut copii de şcoală.

Ei, toate bune. Să vă spun ce mi s-a întîmplat.

Mă trimete tata la o moşie a lui din ţinutul Botoşanilor : la Schineni. O moşie mare, frumoasă, de două mii de fălci — ş-un sat într-o vălcea, lîngă o dumbravă de stejari.

Acuma n-am să vă spun nimica de munca pe moşie, de nacazul cu muncitorii, cu pămîntul, cu vitele, cu toate. Atîta pot să vă spun că eram în şa de dimineaţă pînă în sară, că mîncam pe fugă c-un picior în scară, că eram pîrlit de soare ca un harap, că dormeam ca un butuc de multe ori între oamenii mei — şi eram voinic şi sănătos ca un căluţ sălbatic.

Sărbătorile şi-n zile de ploaie, n-aveam ce face ; îmi era urît în curtea boierească, cu cele două babe şi cu cei doi moşnegi, care mă slujeau. M-am dus într-un rînd la preot. Avea o căsuţă curată, o livadă, ş-o prisacă de ştiubeie bătrîneşti. Era om bătrîn acuma preotul, rămăsese de mult fără preoteasă, feciorii de mult îi căpătuise prin ţinuturile mărginaşe, ş-acuma

trăia singur cu albinele lui şi cu două rafturi de cărţi vechi. La preotul acesta, tinere, am început eu învăţătura mea. Şedeam în cîte-o sară cu dînsul, ş-apoi îmi vorbea el mai ales de istoria trecutului nostru. Aşa preot n-am mai văzut niciodată. Avea o voce caldă şi domoală, zugrăvea oameni şi împrejurări din trecutul Moldovei noastre — şi eu îl ascultam cum ascultam în pruncie poveştile... căci eram aşa de neştiutor, cu scrisul şi socotitul meu din casa părintească, încît nici durerile acestea ale trecutului nu-mi erau cunoscute. Cu preotul Avram m-am făcut prietin, şi el mi-a împrumutat din cărţile lui *Letopiseţele* legate în scoarţe negre de piele — şi-n cetirea lor stăteam cufundat ceasuri, de multe ori, în zile de nelucru...

Îmi amintesc foarte bine de zilele acelea. Şi văd şi cărţile stropite cu ceară. Şi îmi amintesc ş-acuma de însemnări de ale părintelui Avram pe *Letopiseţele* lui Neculcea. Era într-un colţ, la domnia lui Duca-Vodă, scris cu litere latine :

Duca-Vodă cel bătrîn
S-a lăsat greu pe romîn...

Şi pe foaia care urma :

Au ajuns la zile grele :
Dabile şi havalele...

Acestea erau lacrimile preotului cărturar, pentru suferinţile norodului moldovenesc în trecut.

Acuma să mă ierţi, tinere, că-ţi vorbesc atîta despre prietinul meu popa Avram. Este oarecare legătură între el şi dragostea mea.

Într-o duminică, pe cînd stăteam amîndoi sfătuind în cerdac, şi ne bucuram de cei dintăi trandafiri înfloriţi în grădiniţă lîngă noi, — iaca se deschide portiţa

și năvălește cu ochii în lacrimi, cu părul pe jumătate desfăcut, o fată îmbrăcată curat în straie de horă.

Cum mă văzu, își înghiți într-o clipă plînsul, își șterse ochii c-o năframă cusută cu roș; și, suind în cerdac, numai mînile și le frămînta, parcă voia să-și rupă degetele. Începu să vorbească. Avea o voce dulce și limpede. Am tresărit și m-am uitat mai cu luare-aminte la ea.

— Părinte, vorbea ea pripit, părinte! hai repede! Eram la horă cu mămuca... Și cum stătea și se uita, saraca, odată i-a venit rău, a căzut la pămînt, ș-au apucat-o vărsăturile.

— Cum? De ce? vorbi preotul sculîndu-se de la locul lui.

— Nu știu, părinte. Oamenii au luat-o ș-au dus-o pe-o prispă... pe urmă m-au mînat repede aici... Zice că moare... zice că-i holeră!...

Și deodată nu se mai putu ține: izbucni iar într-un plîns zbuciumat, cu sughițuri.

Ș-așa cum era, cu fața chinuită, cu ochii pierduți, mi se părea mai frumoasă. Era nălțuță și subțire, avea ochi mari și sprîncene negre. M-a cuprins o milă nespusă văzînd-o cum se zbate. M-am sculat și eu, — pe cînd preotul își căuta în grabă veșmîntul și cartea.

— Bine, dar de unde holeră? am întrebat eu pe fată.

— Nu știu, nu știu, nu știu! se bocea ea, clătinîndu-și capul la dreapta și la stînga. Tot s-auzea de holeră prin țară... dar la noi pîn-acuma n-a fost...

Privii, mirat oarecum, spre părintele Avram. Aflasem și noi din cînd în cînd știri despre mersul boalei prin tîrguri și chiar prin unele sate depărtate; în colțul nostru, însă, ni se părea că molima n-are s-ajungă niciodată. Și iată că dintrodată fantoma ei

cernită se arătase — și o biată ființă căzuse trăsnită la picioarele ei.

— Era cea mai vrednică și mai gospodină femeie din sat... îmi șopti cu voce întristată preotul.

Își învăli repede ceaslovul în patrafir și coborîrăm scările.

— Irinuță, vorbi el întorcîndu-se spre fată, dă fuga tu înainte la dascalul Ilisei, și spune-i s-aducă cele de trebuință...

Fata își șterse iar ochii cu naframa, ne privi o clipă spăriată, apoi porni la fugă, pe hudiță, înainte. Îi auzirăm un timp bocănind ciubotelele cu potcoave de alamă.

Mergeam cu preotul spre inima satului; parcă nu îndrăzneam să ne privim. Părintele Avram grăi încet într-o vreme:

— Vine de-acuma amar greu peste noi... Vai de bieții oameni!...

Eram tînăr, spaima morții n-o încercasem, dar la vorba întristată a preotului mă străbătu o înfiorare.

Ajunserăm în curînd; ograda horii era goală. Pe prispa casei, o femeie se zbătea în dureri cumplite, cu fața pierdută și rătăcită, cu ochii holbați. Două babe umblau încet pe lîngă dînsa; o păzeau pînă la venirea preotului. În zbuciumările ei, bolnava avea un fel de țipăt răgușit, stîns: Mi-i sete! Mi-i sete!

— Cere apă? întrebă încet preotul.

— Cere apă, șopti una din babe. Da' nu trebuie să-i dăm. Arșița dintr-însa strigă așa!...

Eu priveam curios de la oarecare depărtare. Preotul își așeza patrafirul și privea în tăcere zbuciumările bolnavei. La poartă se auziră deodată suspine; sosea și fata cu dascalul.

După ce începu preotul a ceti, femeia se liniști. Fata se apropie, voi să se repeadă spre maică-sa ; părintele Avram îmi făcu semn ; o cuprinsei în brațe ș-o dușei la o parte într-un șopron. În brațele mele se zbătea și gemea chinuit : Lasă-mă ! lasă-mă s-o văd !... Pe urmă o cuprinse parcă o slăbăciune, se lăsă moale lîngă mine și scîncea ca un copil bătut : Mămucă, mămucă ! nu te duce, mămucă !...

Văzui într-un tîrziu pe preot venind spre noi. După obrazul lui trist, înțelesei că a sosit sfîrșitul. Se opri la doi pași. Îl întrebai din ochi.

— E rece ca ghiața, vorbi el încet ; am împărtășit-o. Bătrînele îi țin lumînarea...

Veni apoi lîngă fată, îi puse mîna pe cap și rămase așa un timp.

— Irinuță, poți plînge, vorbi el blînd. Dumnezeu a vrut așa...

Fata îi apucă mîna ; apoi se încovoie adînc pînă ce-i ajunse fruntea pe genunchi. Și plîngea încet, sfîșietor.

După cum vezi, tinere, pe fata asta frumoasă, care mi-a fost dragă, am cunoscut-o în niște împrejurări foarte puțin obișnuite, — pe cînd în jurul satului nostru înflorit, a holdelor noastre verzi, moartea și necunoscutul negru rătăceau...

A mai pierit un om, un bătrîn, apoi au căzut doi gospodari, după aceea, într-o zi, un flăcău voinic, cel mai bun fecior boieresc al meu, fu fulgerat de boală. Vorbisem cu el sara, îmi mestecase voinicește mămăliga, îl întrebasem chiar, rîzînd, dacă și-a mai venit în fire Irinuța lui Pavel Crețu — și peste noapte boala l-a cuprins cu ghiarele-i de fier.

Auzisem vaietele suferinții. Acuma moartea se apropiase de mine. Simțeam un fel de spaimă mută la

oamenii din sat, la muncitorii pe care-i vedeam zilnic. Mă cuprinse și pe mine o neliniște : frica de mulțime, o dorință bolnavă de a fi singur.

Nu mă mai duceam la preotul Avram : el era totdeauna chemat la căpătăiul celor bolnavi.

În casa mea largă stăteam puțin. Umblam prin soare și vînt, cu pușca în spate, umblam mult, ca să uit, dar grija palidă a călărit și ea multă vreme îndărătul meu.

Pe urmă, în sat morțile s-au rărit ; dintre cei loviți, mulți se ridicaseră. Într-o zi mi-am făcut zîmbind intrarea în cerdacul înflorit al părintelui Avram.

Pe-o după-amiază fierbinte de iulie, m-am abătut de la girezile de grîu într-un crîng de plopi, unde curgea un șipot rece. Am descălicat, mi-am legat calul — și, după ce-am făcut cîțiva pași, m-am oprit c-un simțimînt de uimire și bucurie. De lîngă raza luminoasă de apă se ridică și mă privea zîmbind Irinuța lui Pavel. Acuma zîmbea ; după bătaia vijeliei, se ridicase și înflorise iar în lumina lumii.

Am întrebat-o :

— De unde vii ?...

Mi-a răspuns ca o cunoștință veche :

— Vin de la Lețcani ; am fost la o mătușă a mea...

— Te-ai dus ca să mai petreci...

— Da, m-am dus ca să mă mai iau ; m-a trimes tătuca...

Oftă, apoi își mîngîie părul la tîmple.

— Atuncea ți-a fost milă de mine, vorbi ea din nou, c-o lumină dulce pe față ; nu m-ai lăsat. Apoi adăugă iute : Vrei să bei apă : apa de aici, dintre plopi, e tare rece și bună...

Făcui semn din cap că pentru asta am venit. Ea se feri puțin de la izvor.

Zisei deodată :

— Cît ai fost dusă din sat, mi-a fost dor de tine, Irinuţă...

Ştiam că trebuie să fiu îndrăzneţ ; ş-afară de asta strigase în mine deodată ceva, cînd o văzusem aşa de subţirică şi de mlădioasă lîngă izvor. Inainte o vedeam în închipuire ca ceva plăcut ; acum se aprinseseră în mine dorinţile de dragoste, năprasnic, ca-n anii tineri în care mă aflam.

Fata se îngălbeni şi mă privi drept ; apoi îi năvăli sîngele în obraji.

— Dumneata, cuconaşule, vrei să rîzi de mine...

Făcui repede doi paşi şi-i cuprinsei mînile. Ea începu să se zbată. Am vrut s-o sărut. Ea îşi ferea capul, plecată îndărăt din şale, şi-i atinsei cu buzele tîmpla şi părul care avea un miros de floare de crăiţă.

Pe urmă se auziră glasuri de oameni în apropiere şi ne despărţirăm. Gîfîia ca după o spaimă. Apoi începu a rîde şi mă ameninţă cu degetul. O porni după aceea în fugă spre sat. De departe, mai întoarse o dată capul spre mine. Ş-acuma mă gîndesc de unde învăţase fata asta simplă şi sălbatică să fie aşa de gingaşă şi graţioasă.

Ca boier tînăr, aveam legături cu două ori trei babe din sat. Am chemat la curte pe baba Maria, cea mai şireată şi cea mai tainică dintre ele — ş-am făcut cu dînsa o alcătuire, după care ea, în schimbul unor sume oarecare de gologani, trebuia să devie sol de dragoste. Ş-aşa s-a făcut că în noaptea de Sîntilie, — iaca, îmi aduc aminte de ziua asta ca de ieri, — s-a făcut că eu trebuia să încalic calul şi să pornesc la girezi. Şi ori la girezi, ori la izvorul dintre plopi, aveam să-mi întîlnesc dragostea...

— Dar să nu te uiţi, dragul mătuşii, că-i fricoasă ca o căprioară, — că şi ea arde de dragostea dumnitale. Altfel n-ar veni...

Aşa era. Cuvintele ei erau înţelepte.

Am încălicat, ş-am ajuns către girezi cînd se ridicase luna plină de două suliţi către amiază. Am cotit spre izvor. Am stat între plopi o clipă. Apa susura dulce — şi din cînd în cînd şi plopii fremătau lin, scînteindu-şi frunzele în lumină. M-am întors pe jos, cu calul de căpăstru după mine, spre girezi.

Şi deodată, în lună, s-a ridicat înaintea mea dintr-o claie o arătare fantastică. Era o fiinţă zbîrlită ; mi se părea că-i lucesc ochii în cap ca nişte cărbuni ; mînile cu degete răşchirate le întindea către mine ; striga c-un glas grozav, răguşit :

— Cuconaşule, nu mă lăsa, cuconaşule !...

Parcă m-a lovit o măciucă în piept. Era glasul ei, glas zugrumat de moarte.

Strigă iar spre mine :

— Mor ! O picătură de apă !...

Boala o izbise şi pe fată ; o încovoia ş-o zdrobea fără milă. Nici nu ştiu cînd m-am azvîrlit în şa. O groază nebună mă apucase. Ştiam că în faţa mea e fata care mi-i dragă şi, cu toate acestea, parcă se ridicase înainte-mi şi întindea spre mine ghiare fantasma holerei.

Nu-i auzeam chemarea chinuită : în mine nu mai stăpînea decît o simţire sălbatică. Dădeam pinteni calului şi gîfîiam plecat pe oblînc. Abia în sat mi-am venit în fire. Şi fără să vreau, am îndreptat calul spre casa părintelui Avram şi lîngă cerdacul cel vechi am descălicat.

Cînd am intrat în odaie, preotul s-a ridicat în picioare ; m-a întrebat :

— De ce eşti aşa de galbăn ?... Ce ai ?... Şi deveni şi el deodată palid.

— Nu, eu n-am nimic, răspunsei, dar vin de la girezi... Am văzut acolo pe Irinuţa lui Pavel. Moare şi ea de holeră...

Părintele Avram stătu o clipă uimit. Parcă nu înţelegea bine. Apoi pricepu totul ; îl văzui că pricepuse totul dintrodată. Faţa i se întunecă.

— Te aştepta pe dumneata ?...

— Da.

— Ş-ai fugit ? Ai lăsat-o acolo ? Singură ? Să moară ca un cîne ?

Am plecat capul. Era o mustrare dureroasă în glasul prietinului meu. Atuncea abia mi-am venit în fire. Mi-a năvălit sîngele ruşinii în obraz ; mă vedeam ticălos şi mic. Am ieşit fără nici un cuvînt, ca într-o bătaie de furtună. Am început a chema prin sat ; am adunat oameni ; i-am dus spre girezi ; ş-am pus şi eu mînă de ajutor, ca să ducem pe bolnavă în sat, la o babă doftoroaie...

Aşa-i povestea mea.

— Şi s-a vindecat, cucoane Iorgule ? întrebă tînărul.

— Ei da, tinere, s-a vindecat. I-a fost scris să se vindece. Ş-am văzut-o, toamna, mai trasă la faţă, dar mai frumoasă şi mai gingaşă poate... M-am oprit lîngă ea cu calul şi i-am zîmbit. M-a privit şi ea c-o umbră de tristeţă în ochi. Am descălicat. Eram sub stejari la marginea satului. Am vrut să-i cuprind o mînă. Mi-a zis deodată cu glas ciudat :

— Cuconaşule, ţi-am cerut un strop de apă odată... îţi aduci aminte ?...

Şi s-a dat cu doi paşi înapoi.

M-a privit cu amărăciune ; apoi porni încet şi intră pe poarta satului.

Am încălicat ş-am strîns calul în pinteni. Vezi, tinere, cît e de puţin veselă dragostea mea dintăi ! Pe urmă, am înţeles că eu pe fata aceea frumoasă şi rară n-am iubit-o atunci, cînd încheiam tratat de alianţă cu baba Maria ; o iubeam poate cînd am schimbat cu dînsa două vorbe sub stejarii de la marginea satului, — dar nici atuncea n-am ştiut ce să fac... Eu am greşit totdeauna în dragoste, ca dumneavoastră toţi. Greşalele acestea, la urma urmei, se iartă. Dar mă apasă ş-acuma dureros amintirea fantasmei care m-a îngrozit... Atuncea, tinere prietin, n-am mai fost om. Şi de aceea mai rău îmi pare c-am pierdut prietinia părintelui Avram !...

După povestirea aceasta a bătrînului, glasurile noastre ale tuturora se ridicară din toate părţile ; dar cuconu Iorgu îşi tremură asupra noastră mînile întinse. Şi înţeleserăm cu toţii că trebuie să tăcem. In văpaia lunii pline care năvălea peste zidul nucilor, cuconu Iorgu rămase cu capul plecat în piept, şi-n lumină i se zugrăvea faţa, melancolică, cum nu i-o văzusem niciodată bunului nostru tovarăş de petreceri.

SLUJBAȘ VECHI

Domnul Grigorian, șeful vămii, vecinul meu, cum venise în oraș băgase de samă la fața năcăjită și brăzdată de suferinți a bătrînului Duțu. Chiar din ceasul cînd pusese piciorul în lunga clădire de scînduri a vămii, și pășise, în îmbulzeala de negustori, printre lăzile cu scînduri și cutiile de carton desfăcute în toate ungherele, printre pachete de stofe, lînuri, mătăsuri felurit colorate, — îl izbise, în mijlocul mișcărilor ș-a zgomotelor de glasuri, înfățișarea măruntă, umilită, tăcută a lui Gheorghe Duțu.

Cum înțeleseră că intrase între ei «șeful nou», cel permutat de la Galați — și negustorii, și funcționarii tăcură. Se grăbiră să-i facă loc, să se recomande, să răspundă politicos, zîmbind, la orice întrebare. Țineau în stînga, cum îi apucase vremea, cîte-un obiect, cîte-o bucată de pînză, de panglică, — parcă toți îl întîmpinau cu daruri. El pășea încet, nalt și zîmbitor, mîngîindu-și domol favoritele. Se opri în fața lui Gheorghe Duțu, care îl privea de mult c-un fel de teamă nedeslușită.

— Da' dumneata ? Ești slujbaș aici ?

— Da, domnule șef... și-l țintì înfricoșat cu doi ochi negri, umezi ; sînt de mult funcționar aici... Toți domnii șefi au fost mulțămiți de mine...

— Ce leafă ai ?

— Am ajuns la o sută douăzeci de lei, domnule șef... De douăzeci de ani servesc și totdeauna mi-am făcut datoria... Da' n-am avut «studii», domnule șef, și n-am putut merge mai departe...

Vorbea repede. Mîna dreaptă, în care ținea un condei, tremura. Stînga și-o purta ușor în sus și-n jos în lungul coapsei. Straiele-i erau vechi, curate, roase de perieturi.

— Macar două clase gimnaziale să fi avut, — zise el iar, cu mîhnire, — bine ar fi fost !

Dădu din cap și oftă.

— Ai familie ? întrebă domnul Grigorian.

— Am, tresări Duțu. Am șase fete, domnule șef... N-am nici un băiat !...

Spusese că n-are nici un băiat, parcă-și mărturisea cea din urmă nenorocire.

Domnu Grigorian trecu spre alți funcționari, printre negustori, dar simți un timp atîntită asupră-i privirea înfricoșată și dureroasă a bătrînului.

In cancelarie, domnul Grigorian întrebă pe subșef de toți slujbașii și se opri mai mult asupra lui Duțu.

— E un biet nenorocit, îi răspunse subșeful. E împovărat de casă grea. Acuma se teme să nu-l dați afară.

— De ce se teme ?

— Apoi, domnule șef, sînt atîția tineri care se atîn să-i ia locul ! El greu își face slujba, nu se prea pricepe, și din pricina nacazurilor uneori parcă își sare din fire... Dar nimeni nu s-a gîndit să-l lase pe drumuri, muritor de foame...

— Fără îndoială, murmură domnul Grigorian.

— La toată lumea spune că are şase fete şi că nu i-a dat Dumnezeu nici un flăcău...

Şi subşeful începu a rîde. Zîmbi şi domnul Grigorian.

— N-a putut mărita nici una încă. In ziua de azi poate să fie fata cît de bună, fără zestre nu se poate mărita !

Subşeful rostise cuvintele acestea cu oarecare pornire. Domnul Grigorian îl privi şi zîmbi iar.

— Ai şi dumneata fete de măritat, domnule Panaitescu ?

— Am, răspunse subşeful, parcă s-ar fi ruşinat de ceva.

— Asemenea lucru e totdeauna cu nacaz, zise domnul Grigorian. Eu am scapat de el, trăiesc singur, nu m-am însurat.

— In ziua de azi, familia e o greutate şi o grijă... vorbi înăbuşit Panaitescu. De dumneavoastră e mai bine !

Intr-o zi, domnul Grigorian îşi plimba prin şandramaua vămii trupul înalt şi-şi mîngîia favoritele castanii. Vorbe murmurau amestecate în juru-i ; băteau ciocane pe ici, pe colo ; oameni se strecurau frecîndu-se unii de alţii, încărcaţi cu lăzi şi cu cutii, suna dulce zăngănitul banilor la un ghişeu. Raze de soare scăpătau prin crăpături în umbra şandramalei, luminau ţesăturile prăfuite ale painjenilor, sus, şi scînteiau în mătăsuri şi dantele viu colorate, răspîndite în neorînduială pe mese.

Gheorghe Duţu scria la măsuţa lui într-o condică mare. Scria încet, cu încordare, dînd din cap după înmlădierile penei. «Are caligrafia chinuită, se gîndi

domnul Grigorian, şi de douăzeci de ani se năcăjeşte aşa...»

La fiecare literă mare, Duţu învîrtea condeiul pe deasupra hîrtiei, apoi deodată parcă înţepa ceva, şi pana lui lua o întorsătură ciudată, pe cînd mustaţa-i căruntă se mişca şi ea, schiţînd sub nas rotunzimea literei.

— Ce scrii, domnule Duţu ? întrebă şeful.

— Scriu nume de negustori, zise Duţu zîmbind şi ridicîndu-se în picioare ; adică nume de oameni care cîştigă bani fără muncă...

— Aşa ? Azi îmi pari bine dispus... vorbi şeful cu bunăvoinţă.

— Am şi eu două ori trei zile de împăcare şi de răgaz, răspunse c-un accent duios Duţu, — după ce îmi iau leafa...

Şeful zîmbi iar.

— Mai scriu, domnule şef, îndrăzni bătrînul, şi mărfuri : mai ales mătăsuri şi dantele. De douăzeci de ani le scriu... Nimicuri şi prisosuri, — frumuseţile cucoanelor ! De douăzeci de ani ! Mătăsurile vechi au căzut la gunoaie, şi cucoanele care le-au purtat au îmbătrînit... Lucruri scumpe... le scrie un om sarac... Fetele mele n-au să le poarte niciodată !

— Dumneata eşti filosof, cum văd, zise şeful.

— Două ori trei zile pe lună... răspunse cu tristeţă bătrînul.

In ziua aceea domnul Grigorian a plecat destul de mulţămit de lîngă slujbaşul lui ; dar peste cîteva zile, într-o duminică, l-a întîlnit subt o înfăţişare cu totul deosebită. Era la înmormîntarea unui colonel pensionar, pe o zi umedă şi înourată. O muzică militară cînta marşul funebru, trăgănat, în bubuiri de tobă şi-n acorduri adînci de bas ; cînd se oprea ea la

prohoduri, își înălțau glasuri nazale preoții și psalții, și adia un cor de voci tinere. O plîngere tremurată se auzea înainte de pornirea din nou a convoiului. Se mișcau apoi uniforme scînteietoare, haine negre, soldați cu arme, ș-un șirag lung de trăsuri. Domnul Grigorian, ca om care n-avea ce face în zi de sărbătoare, pornise și el cu mulțimea spre *Eternitate*. Umbla gînditor, privind spre figurile nouă ale orașului în care de curînd sosise, cînd, dintrodată, dădu cu ochii de Gheorghe Duțu. Mergea în pas cu toți cei din jurul lui, avea însă o ținută ciudată : umbla cam într-o parte și puțin cam pe spate. O clipă domnul Grigorian îi văzu profilul cu nasul rumenit în vîrf, și înțelese. Se trezi rîzînd, apoi își mușcă buza și se uită la dreapta și la stînga, să vadă dacă nu l-a zărit cineva. Ca și cum ar fi fost o legătură nevăzută între ei, Duțu, cum mergea înaintea șefului, începu și el să rîdă și murmură ceva. Apoi păru mirat — și cu mare luare-aminte începu a privi spre două mîni care stăteau la spate pe o uniformă militară și țineau niște mănuși albe. Erau mînile unui maior de artilerie, scurt și gros, care se legăna domol în mers. Mînile împreunate și mănușile albe aveau un fel de fascinație asupra lui Duțu. Le privi așa un timp umblînd pe urma lor, — apoi avu un salt ușurel înainte, și cu un deget întins le atinse ușor și repede, și iarăși își luă poziția lui puțin haitișă și puțin pe spate... Maiorul întoarse surprins o față congestionată. Dar Duțu pășea grozav de indiferent. Numai coada ochiului i se încreți, cînd maiorul își întoarse iar fața înainte. Un timp, domnu Grigorian îl pierdu din vedere, apoi îl zări iar, discutînd cu glas cam tare și purtîndu-și amîndouă mînile în sus și-n jos. Căută să vadă cu cine vorbește ; nu vorbea cu nimeni. Un vardist îl ținu puțin mai îndărăt

și-i făcu semn, cu arătătorul la buze. Domnul Grigorian era nemulțămit cu desăvîrșire. Apoi, în cimitir, aproape de groapă, îl văzu din nou. Era spăimîntat, îl privea cu niște ochi rotunzi și părea deșteptat. Se făcuse aproape pămîntiu la față. Ș-atunci abia păru a observa că lîngă el cioclii coborau un mort în groapă. Privi și-nspre mort c-un fel de groază, apoi se trase spre șeful lui, și-n ochi i se arătase o rugăminte disperată și lacrimi adevărate.

— Domnule șef... nu mă nenoroci, auzi domnul Grigorian, și glasul lui Duțu ajungea la el ca un fel de suflare a durerii ; iartă-mă ; mi se întîmplă și asta o dată pe lună... Nacazuri, amărăciuni, șase fete fără zestre, domnule șef.

Domnul Grigorian întoarse capul : avea un dezgust mare pentru oamenii beți.

Multă vreme îl urmări prin șandramaua vămii privirea umilită, rugătoare și disperată a lui Duțu. Il vedea totdeauna neclintit la locul lui, muncind cu încordare și mișcîndu-și deasupra literelor mustața căruntă. Slăbise și parcă se mai încovoiase, subt o grijă cruntă.

Domnul Grigorian întoarse capul : avea un dezgust rea-i mută și porni încet spre el, cu zîmbetu-i blajin. Era afară vreme cețoasă de toamnă. In colțul lui rece și plin de umbră, slujbașul scria cu repeziciune ceva, se oprea din cînd în cînd, cetea, ștergea cu condeiul, iar scria și iar se oprea. Părea atîțat, neliniștit.

— Ce scrii, Duțule ? întrebă domnul Grigorian.

Bătrînul tresări, împinse repede un registru asupra foii de hîrtie. Apoi se sculă, ochii îi clipiră și prinseră a fugi pierduți în laturi.

— Spune, ce scriai ? întrebă a doua oară domnul Grigorian.

— Domnule şef, nu mă nenoroci ; am isprăvit de scris în condică... Asta era pentru mine... o jalbă...

Şi trăgînd foaia de sub condică o întinse şefului, iar el căzu istovit la locul lui.

— Domnule şef ! Fie-ţi milă ! se tînguia el încet. Vine iarna ; vin greutăţile, vai de sufletul meu !... De douăzeci de ani muncesc de dimineaţă pînă în sară, ş-acu, după atîta muncă nu mai pot dovedi. Fetele au crescut mari, le trebuie haine, încălţări... Trebuie hrană... trebuie foc... Le aud plîngînd, le aud cerînd. Îmi vine cîteodată să mă dau cu capul de pereţi ! Cîteodată nu mai pot ; intru într-o crîşmă, beau un pahar, şi se face ca o negură în mine, şi mai uit şi eu... Domnule şef ! eu am ajuns la un fel de disperare, — mă rog să fiu iertat !...

Şeful asculta cetind foaia de hîrtie.

— Cum, faci o scrisoare regelui ? întrebă el uimit, ridicînd ochii şi privindu-l ţintă. Apoi îşi aruncă din nou ochii asupra slovelor încîlcite, fără ortografie, fără punctuaţie : *Majestate !... cad în genunchi cu lacrimi în culmea nenorocirii şi vă rog să faceţi o lege...* Vrei să facă o lege ?... întrebă domnul Grigorian.

— Ce să fac ? răspunse prăpădit slujbaşul. Am şase fete, şase pietre de moară, domnule şef ! Mă rog şi eu de majestatea sa să puie să se facă o lege... ca să plătească amendă mare toţi cei care stau aşa, neînsuraţi...

Domnul Grigorian începu a rîde. Duţu îşi aduse aminte că şeful lui era neînsurat. Înălţă spre el o privire îngrozită.

— Domnule şef !...

Atîta putu spune ; se vedea că ar fi vrut să se deschidă subt el pămîntul.

Deodată, cu glas straniu, oftă :

— ...Domnule şef ! sînt foarte nenorocit !

Omul privea ţintă înainte, şi era atîta durere în el şi-n glasul lui, încît domnul Grigorian îşi simţi ochii umezi de milă.

Nu ştiu. Dar poate gemătul acesta, în care străbătea durerea atîtor suflete chinuite, a hotărît pe domnul Grigorian să calce peste hotărîrile lui. Numai aşa îmi pot lămuri vizitele lui dese la căsuţa curată, cu grădinuţă, în Sărărie : căsuţa lui Duţu. Numai aşa pot să-mi lămuresc zvonurile care arată cum că domnul Grigorian, vecinul meu, s-ar fi hotărît să se însoare...

PRIMĂVARA

Într-adevăr, de la 1845 mi se pare cam mult... zicea *Domniţa,* aşezîndu-se friguroasă dinaintea focului (căci afară o zloată furtunoasă de april amesteca cerul cu pămîntul). Ce voiţi? Era în alt veac, în altă zodie a vieţii... (Şi bătrîna, în jilţ, se învăli bine cu cataveica-i veche de samur; apoi zîmbi.) Nici părinţii voştri încă nu veniseră pe lume — şi era în vremea cînd trăiau boierii cei cu bărbi mari şi antereie lungi, purtaţi de subsuori de robi ţigani...

E foarte de demult, foarte de demult, şopti ea c-o intonaţie stînsă.

Eu eram pe-atuncea un drăcuşor de şaptesprezece ani. Eram subţirică, iute şi neastîmpărată ca argintul viu, c-un năsuşor obraznic şi cu ochi iscoditori. În iarna anului aceluia ieşisem în lume pe la baluri şi serate, ascultasem la teatru întăia oară cîntăreţi italieni şi franţuji, mă înfăţişase tata, care era boier din protipendadă, chiar la curte, la adunările de sară ale lui Vodă Mihai Sturza. Nu eram deloc sfioasă. *Mademoiselle* Bayard, care fusese şapte ani profesoara mea, mă pusese în legătură cu toată biblioteca ei ascunsă într-un cufăr mare. Cetisem pe Chateaubriand şi puteam privi c-un zîmbet asupra lumii. Profesoara şi prietina mea mă învăţase să cunosc şi ridicolele societăţii în care intram: lenea orientală, ignoranţa şi lipsa desăvîrşită de cavalerism. Nu-i vorbă, şi tatăl meu, şi mama, şi fraţii mei făceau parte din societatea aceasta: îmi părea foarte rău, dar îi plîngeam sincer şi mă credeam superioară tuturor. Admiram mai degrabă pe bandiţii şi pe diavolii din operetele pe care le cîntau italienii, într-o sală luminată cu lumînări pe care le aduceau slugile boierilor de pe-acasă.

Nu mă puteam împăca cu nimeni. O cucoană bătrînă, care lega şi deslega căsniciile, mă găsi într-un rînd singurică şi încercă să-mi vorbească cu nişte laude groaznice despre feciorul postelnicului Canta. Eu m-am uitat la dînsa c-o adîncă seriozitate.

— Cucoană Aretie, i-am zis, făt-frumosul dumnitale are nasul prea lung... Afară de asta, *babaca* şi neneaca, de-or vrea să mă mărite, au să hotărască ei ş-au să-mi bată din picior; aşa-i la noi obiceiul. Dar eu îţi spun că nici cu cucoane bătrîne, nici cu ameninţări, nici cu post, nici cu bătaie, n-am să mă mărit; eu am să-mi aleg soţ după voia şi placul meu!...

Cucoana Aretia şi-a pocnit palmele una de alta, a holbat ochii mari, i-a ridicat la cer, apoi i-a coborît şi s-a uitat la mine ca la o dihanie. Dar eu o priveam ţintă şi rîdeam fără ruşine şi cuviinţă; ceea ce văzînd dumneaei, şi-a îmbrobodit cu şalul turcesc obrazul cu mustăţi şi cu barbă şi s-a dus mormăind împotriva «răutăţilor şi ghiavolilor din ziua de azi...»

Despre acelaşi fecior al postelnicului a încercat să-mi vorbească şi mama. Dar eu pentru mama n-aveam dragoste, căci pînă la zece ani crescusem cu

roabele țigance și pe urmă cu franțuzoaica mea cea deșteaptă și bună. Îi spusei și mamei curat că în inima mea încă nu-i scris nimica în privința asta. Atunci se înfățișă înaintea mea barba cea lungă și căruntă a tatei și sprîncenele lui cele aprig încruntate. Tata începu a-mi spune «psihi-mu», și-mi ținu un logos, parcar fi fost în divan. Dar și tata îmi era străin : pînă la zece ani aș putea spune că nici nu-l văzusem.

— Ce vrei, tată ? l-am întrebat eu simplu. Zici că mi-a venit vremea. Vrei să mă mărit ?...

— Eu nu vreau să te silesc, drăguță, zise tata. Dar tu nu te-ai gîndit încă la asta ?

— Nu.

— Atuncea află că ne-am gîndit noi.

— Da, zisei eu încet, dar eu n-aș vrea să mă însoțesc ca roabele din curte, după porunca stăpînului...

— Așa ? Și de unde mă rog ai răsărit *mătăluță* cu așa vorbe ?... Cum văd eu, te-a stricat franțușca !

— Tătuță, izbucnii eu deodată cu pornire, franțușca m-a învățat să cuget și să fiu mai bună și mai nobilă decît alții. N-o ținea de rău. Mi-a fost ca o mamă !

— Hm ! făcu bătrînul. Am înțeles eu că tu ești ca un tacîm de porțelan, de modă nouă : dacă-l lovești se sfarmă. Te las deocamdată în pace — ș-ai să te cumințești tu cu vremea...

— Tată ! am strigat eu cu bucurie, zărind o lumină de duioșie în ochii lui. Am uitat să-ți spun că feciorul postelnicului are nasul prea lung.

— Așa ai spus și cucoanei Aretia, șerpoaică ce ești !... răspunse el și mă sărută pe frunte.

Dintre toți cîți mă împresurau, tot tata era om mai subțire și începea să mă înțeleagă. De altfel el era

și cărturar bun — și-n raftul de la căpătăiul lui am găsit o revistă cu stihuri nouă care m-au mișcat : era *Oda anului 1840* ·

Să stăpînim durerea care pe oni supune,
Să așteptăm în pace al soartei ajutor...

Tot între hîrțoagele lui am găsit și *Doinele* și *Lăcrimioarele,* scrise de mînă, cu chirilice. Pe urmă am aflat că aceste stihuri frumoase și ușoare erau alcătuite de un boier tînăr, feciorul vornicului Alecsandri. Nu știu dacă voi vă mai aduceți aminte de unele bucăți, eu însă de-atuncea știu pe derost balada aceea care începe așa :

Sus în deal la mănăstire,
Plînge sora într-o grădină,
Plînge noaptea și suspină
Dup-a lumii fericire...

Povestea aceasta cu sora și hoțul, și altele, mă fermecau ; erau cele dintăi versuri dulci în limba pe care o învățasem de la dadacele mele.

Asta eram eu, în anul de care vă vorbesc. O fetiță îndrăzneață, neînduplecată, puțin iubită, visătoare. Primavara, în sărbătorile Paștilor, tata ne-a strămutat la moșia lui din valea Moldovei : la Lunca Mare. Ș-acolo s-a întîmplat ce vreau să vă povestesc. Nu e o întîmplare, e mai mult o senzație, e venirea primăverii în cel dintăi an al visurilor.

Altă primavară, pînă în vremea aceasta, nici nu observasem. Toate ale naturii trecuseră monotone și cenușii în anii copilăriei. Acuma, deodată băgai de samă că se întinde o pajiște verde în preajma curții boierești — și după pajiștea aceea verde, pădurea străveche care, după cît spuneau slujitorii, mergea una, nestricată, pînă în munte.

La Florii, mîțișorii sălciilor se deschiseră și în jurul

lor începură a bîzîi albinele. Grădinile erau încă întunecoase, mugurii abia începeau să plesnească ; numai sălciile revărsau în toate părţile plete verzi-gălbii. Şesurile abureau şi puneau între zare şi curtea noastră o pîclă tainică după care se ascundeau parcă umbrele basmelor. Soarele şi vîntul de primavară aveau ceva arzător. Sara, mă ustura pielea feţei şi mă durea capul. Primavara încet-încet punea stăpînire pe tot ce se afla în juru-mi, numai îmi părea ciudat că muntele era alb de omăt ; şi-n zilele limpezi culmile Pleşului se zugrăveau puternic pe cer şi păreau foarte apropiate. Mă plimbam pe marginea pădurii şi frunzele vechi foşneau. Alunii, cornii, ulmii şi mestecenii înfloriseră şi se scuturau, — pe cînd mugurii cireşilor sălbatici crăpau şi arătau, ca stropituri de fulgi, flori nouă. Prin frunze vechi, viorele ca cerul şi toporaşi violeţi, şi galbăna ciuboţică a cucului, şi mierea ursului — răzbătuseră. Toate floricelele acestea, nu ştiu de ce, mi se păreau mirate, ca şi mine. Umblam încet, le priveam, nu îndrăzneam să le rup. Deasupra lor, în ramuri, sfătuiau vesel şi gălăgios păsărele mărunte : nu fugeau la apropierea mea. Atunci am văzut întăia oară ş-o iepuroaică cu pui subt o tufă de alun, într-un covru de muşchi. Ş-am mai văzut întăia oară, în amurg, ş-un căprior sălbatic : ieşise în poiană, la margine, şi se uita spre cîmpie. Stam neclintită şi-l priveam ; sta şi el neclintit, cu capu-n cele din urmă luciri de soare. Corniţele nouă, necurăţite, erau îmbrăcate încă în pielcica lor cenuşie. Era aşa de gingaş şi-i luceau luminile mari, negre, ale ochilor. Deodată şi-a întors capul spre mine ; m-a privit îndelung ; am făcut o mişcare, a tresărit el, am închis o clipă ochii ; şi cînd i-am deschis — sălbătăciunea dispăruse fără zgomot, ca o fantasmă.

Cea dintăi primavară a vieţii mele ! Toate erau nouă : cerul curat, codrul tainic, apa neliniştitei Moldove, muntele albastru. Îmi intrau în ochi toate colorile lumii ; simţeam în nări şi-n suflet mireşme jilave şi ascuţite. Această primă impresie, această renaştere curioasă, a rămas totdeauna dormind în fiinţa mea. De multe ori amintirea e aşa de puternică, încît după atîţia ani se ridică în mine viziunea desăvîrşită a lucrurilor, simţesc boarea aceea arzătoare, se trezeşte pînă şi sensaţia mirosurilor !

Era într-un cotlon, sub pădure, un drumuşor care cotea la prisacă. La marginea drumuşorului înfloriseră porumbreii. În vălcică se afla un bordei, şi-n juru-i, în ţarc de nuiele, ştiubeiele. Cînd m-apropiam, lătra răguşit un cîne, ieşea un moşneag cu barba albă în prag, — se auzea zumzetul prisăcii şi simţeam adiind cald spre mine miros de miere şi ceară...

Acuma ascultaţi : într-o zi, în sărbătorile Paştilor, umblam pe drumuri ştiute cu ţiganca mea Rariţa, care mă întovărăşea totdeauna. Frunzele moarte de la poala codrului foşneau dulce ; frunzişoarele nouă stăteau neclintite deasupră-mi ; nu se simţea nici cea mai uşoară tremurare de vînt. Mă oprii lîngă o fîntînă cu cumpănă, la o poiană care se şi chema Poiana Fîntînei. Aproape de furca de stejar era ş-o cruce : pierise cineva de moarte năprasnică şi fusese îngropat acolo. Rariţa nu ştia cine, dar spunea cum că auzise despre o tălhărie ş-un omor cîndva, de demult...

Nu-mi era sete, dar spusei ţigăncii :

— Rariţo, scoate o ciutură de apă...

Fata, naltă şi voinică, puse mîna pe prăjina lustruită, — dar înainte de a coborî găleata, se opri, trase cu urechea şi zise tresărind :

— Duduiță, auzi ?

In codru, aproape, cineva începuse a cînta din frunză.

— Ce-i, Rariță ? întrebai eu. Cine cîntă ?

— Nu știu, duduiță Despină !

Tremurul frunzei stătu ; un glas, hăulind, începu a suna ; pe urmă iar porni a cînta frunza.

Se făcu după aceea tăcere. Țiganca, atentă, privea prin desime.

— Ce este, Rariță ? Vezi pe cineva ? Trebuie să fie vreun om din sat !

— Nu știu, nu cred... îmi răspunse ea în șoaptă.

Voia să mai spuie ceva ; coborîse ciutura pînă la jumătatea fîntînii ; deodată lăsă totul, găleata fu azvîrlită afară de cumpănă, și țiganca țipă înfricoșată :

— Fugi, duduiță !

Apoi o zbughi pe carare, pe sub streșina codrului.

Mie nu-mi era frică. Mă uitai în juru-mi. Văzui chiar în marginea poienii, ieșind din bunget, un om tînăr. Trebuie să fi fost ca de treizeci de ani. Avea în spate o durdă, cum se spunea pe vremea aceea, adică o pușcă cu gura țevii ca o pîlnie, și-n mîna dreaptă un baltag. Era îmbrăcat curat, cu cojocul scurt, ținut numai pe umeri, cu cămașă și itari, cu chimir plin de felurite alămuri, cu opinci frumos aduse la vîrfuri și cu nojițele negre de păr de cal înfășurate des și strîns pînă mai sus de glesnă, iar la capetele nojițelor cu canafuri roșii. In cap avea, puțin pe sprîncene, căciulă brumarie. Se uita la mine mirat. Privi o clipă și-n partea pe unde fugise țiganca, apoi iar își ațintì ochii asupra mea. Nu era om urît ; avea obrazul ras și-o mustață scurtă și tufoasă deasupra buzelor.

Parcă stătu puțin la îndoială ; apoi, coborî din umbra pădurii și ieși în lumină la fîntînă.

Se opri și-mi zise :

— Noroc bun !

Ii răspunsei :

— Mulțămesc dumnitale...

Il văzui că zîmbește. Nu înțelegeam de ce.

— Dumneata ești fata boierului ? mă întrebă el.

— Da. Dar de ce mă-ntrebi ?

— Așa. Nu ți-i frică să umbli singurică așa departe de curte ?

— Nu. Dar cine ești dumneata ?

— Eu ? Ia un om. Vin de la munte, și mă duceam pînă-n sat...

Stătu și se uită lung la mine : avea un zîmbet uimit și bun : mi-a rămas în cotlonul meu din suflet și astăzi. Părea un om blînd și sfios — și așa cum se uita la mine, nu era urît, vă încredințez : eu am văzut mulți oameni în viața mea ! Ii înțelegeam privirea și uimirea : căci eram subțire și frumoasă, și gingașă, cum nu văzuse el fată în toți munții și satele lui : și de asta vă pot încredința !

Incepu a rîde :

— Vra să zică nu te temi ? Da' țiganca știi de ce-a fugit ?

— Nu. De ce-a fugit ?

— Apoi îi întreba-o și ți-a spune ea...

Poate îndrăzneala și felul lui de-a vorbi ar fi trebuit să mă supere, căci eram obișnuită cu supunerea și respectul oamenilor de rînd ; cu toate acestea nu mă supăram ; înfățișarea omului meu făcea parcă parte din codru, din poiană și din primavara din jur.

— Cu bine ! zise el cu jumătate de glas și parcă cu părere de rău. Și se duse. Apucă pe poteci, se strecură pe sub crengi cu pași fără zgomot și dispăru.

Intîlnirea aceasta durase cîteva clipe. Rămasă singură, mă îndreptai spre curte şi mă gîndeam. Acuma uşor ajunsesem să înţeleg că omul cu care stătusem de vorbă era un hoţ: ba dacă nu mă înşelam, ştiam şi cum îl chiamă, dacă era în adevăr hoţ de codru; era unul Dămian, despre care se vorbea adese în sat şi-n casă la noi. Abia acuma simţii frica, o frică nebună. Începui a fugi. Pe urmă mă domolii şi mă liniştii. Nu mai aveam de ce mă teme. Cînd zării pe Rariţa, care mă aştepta la un colţ de drum, mă prefăcui chiar nepăsătoare. Începui a rîde.

— Vai, duducuţă, tare mi-a fost frică!

— Cum? De ce să-ţi fie frică?

— Apoi ştii mata cine era acela?

— Ei şi? Cine era? Era un hoţ! Ş-apoi!

— Da, duducuţă, era Dămian. Putea să ne omoare!...

— De ce să ne omoare? Nu fi proastă, şi nu spune nimica acasă!

Rariţa era straşnic de uimită de îndrăzneala mea; iar eu, cugetînd înainte la bizara apariţie de la fîntînă, mă gîndeam că într-adevăr n-aveam de ce să mă înfricoşez. O aşa întîlnire nu putea nici într-un caz să aducă grozăvii şi moarte. Omul meu n-avea o înfăţişare de fiară: dimpotrivă.

— Vra să zică tu îl ştii, Rariţă!

— Da, duducuţă, îl cunosc. Phii! multe hoţii a mai făcut! A prădat o mulţime de curţi. Nu se teme de nimeni! E farmacat!

— Cum?

— E farmacat. De el nu se atinge glonţul.

— Aşa? Ş-acuma oare ce face? Unde se duce?

— Apoi eu cred, duducuţă, că se duce la Năvrăpeşti. Acolo zice că are o ibovnică...

Hm! vra să zică hoţul... Ei, ce să-i faci? Drept să vă spun, mă gîndeam la privirea şi la zîmbetul lui, şi-mi părea parcă rău de descoperirea aceasta. De ce-mi părea rău? Nu puteam şti. Acuma poate mai degrabă-mi dau samă. Acuma înţeleg şi din ce pricină apariţia lui Dămian, la fîntînă, în lumina, florile şi miresmele primăverii, mi s-a părut aşa de falnică... Atuncea, stînd singură, cugetam numai la lucruri nedesluşite şi fantastice.

Aşa fel ne-a povestit Domniţa noastră despre o simplă sensaţie dintr-o primăvară de la 1845. Ea însăşi, atunci, era un zîmbet şi-o floare a primăverii. De aceea povestirea ei în jîlţ, dinaintea focului, era pătrunsă de melancolie. Acuma era numai o ruină. Iar de-atunci s-a şi petrecut din lumea noastră Domniţa. S-a dus unde au căzut primăverile de odinioară, cu florile, cîntecele şi miresmele lor.

CUMPĂNA

Într-o dimineață, pe cînd mă pregăteam să ies călare pe moșie, se arătă în poarta ogrăzii un bătrîn mărunt la trup și foarte simpatic la înfățișare. Avea barbă căruntă tare, rotunzită cu îngrijire din foarfece. In cap o pălărie ușoară de paie, cu bourii răsfrînți în sus. Era îmbrăcat cu haine de doc, de curînd spălate și călcate. Cu stînga ținea delicat, cu grijă, abia rezemat în pămînt, un cortel. Cu dreapta se descoperi politicos și zise cu voce blîndă :

— Vă salut cu respect !

Îl privii de sus pînă jos. Imi zîmbea, privindu-mă cu doi ochi albaștri șterși.

— Ce poftești dumneata ?

— Apoi uite... dacă nu vi-i cu supărare... aș avea să vă spun ceva...

Mă gîndii : Are să ceară milostenie.

— A, nu vă întunecați la față, grăi repede bătrînul, e vorba de o *afacere*...

— O afacere ?

— Da, am venit să vă propun o afacere. Mă chiamă Neculăeș Crăciun ; stau la Galați, strada Mazepa... Eu sînt om onorabil, trăiesc din munca mea, n-am

cerut nimănui niciodată de pomană... De aceea m-am grăbit să vă spun : am observat îndată că vă gîndiți dumneavoastră la *ceva*...

Îmi zîmbi cu oarecare demnitate.

— Bine, domnule Crăciun, zisei eu, mă bucur că te cunosc. Poftim în cancelarie și să vedem ce propunere ai a-mi face...

— Dați-mi voie, răspunse musafirul meu ; nu vreau să vă întrerup ocupațiile. Eu văd că tocmai vă pregătiți să ieșiți pe moșie. Nu trebuie să vă întoarceți. Ieșim puțintel ; e cald, e frumos ; și-n cinci minute, mergînd la pas cu calul, v-am pus în curent cu toată afacerea mea...

— Așa ? Prea bine.

— Da. În cinci minute v-am pus în curent cu toată afacerea, adăogi cu un fel de satisfacție domnul Neculăeș Crăciun.

Luai calul de căpăstru și poftii pe musafirul meu să iasă înaintea mea din ogradă. Domnul Neculăeș începu a rîde :

— E drept să trec eu înainte, macar că nu-s boier ca dumneavoastră : pentru că altfel ar trebui să merg în urma calului, și nu se cuvine...

Trecu înaintea mea... După cîțiva pași întoarse capul.

— Deocamdată, cucoane, sînt un om sarac... Dar îmi place să trăiesc ca lumea. Ș-am fost și eu în vremea mea funcționar, am fost primar în Dobrogea ; am fost și perceptor... Știi, nu sînt chiar așa, de lepădat ; și știu să-mi țin rangul meu între oameni... M-am lăsat însă de toate, căci nădăjduiesc la ceva mai bun. Acuma am altă îndeletnicire. După cît înțeleg, dumneata ai mai auzit de mine...

— Eu ? Nu... adică da... așa puțintel...

Vorba multă și cam repezită mă făceau să mă uit cu oarecare bănuială la domnul Neculăeș Crăciun.

— Ei nu, nu așa, spuse domnul Neculăeș. Crezi c-așa îmi faci o plăcere? Spune că n-ai mai auzit de mine, și nu mă supăr. Înțeleg eu că nu știi cine sînt. Eu îs om deștept... Eu mă uit la om și-l pricep dintrodată...

— Atuncea, domnule Crăciun, vei ti pricepînd că sînt foarte curios să aflu ce afacere te aduce la mine... Iată, au trecut cele cinci minute și trebuie să mă duc să văd secerătorii.

— Unde au mers cinci minute, pot merge și zece... răspunse bătrînul. Și se apropie tainic de mine. Cucoane, urmă el încet, e vorba de-o comoară!

Mă oprii. Un gînd îmi trecu prin minte. Nu m-am înșelat: e smintit.

Bătrînul îmi așteptă o clipă răspunsul, apoi dădu din cap cu un surîs trist, privindu-mă țintă:

— Și dumneata, cucoane, te uiți la mine cam spăriat, ca și celilalți... Nu te teme, sînt om serios și-ți vorbesc cu temei... Mergem de cinci minute. Am ajuns la rîpa asta. Aici voiam să te oprești puțin. Pe coastă sînt salcîmi. In vălcică a fost vie. Acuma au rămas numai cîțiva nuci bătrîni. Poate au o sută cincizeci de ani, ori două sute de ani. Aici, în vălceaua cu nuci, am eu bănuiala că este îngropată o comoară...

Tăceam, privind salcîmii din rîpă și vălceaua înecată de soare, cu umbrele largi și rotate ale nucilor străvechi.

— Acu dumneata vrei să mă-ntrebi cine mi-a spus de comoară!

— Adevărat.

— Hm! Nu mi-a spus nimeni! Nici nu e nevoie să-mi spuie. Eu sînt căutător de comori. Eu sînt așa,

un om care simțesc de departe locul. Cum adulmecă capăul, așa adulmec eu. Și-nainte de a veni la dumneata, am coborît în vale și-am cercat între nuci cu cumpăna.

— Care cumpănă?

— Ei vezi? Aici e aici. Am eu un instrument secret, o cumpănă făcută de mine, și care dă semne, — poate să fie îngropat cît de adînc aurul ori argintul. Am spus eu c-ai să dai pentru afacerea asta și-un sfert de ceas! Poftim în vălcea cu mine...

Pe o cărare ponorîtă, printre salcîmi, coborîrăm din șosea în vale, în via părăginită. Din pămîntul galben creștea un fînaț rar și pătos, cu flori albe și roșii, prin care făceau salturi, ca repezite din coarde de arc, lăcuste de un verde frumos ca smarandul.

Lăsai calul să pască. Mă luai după bătrînul meu mărunt și ciudat. Ferindu-mă puțintel cu mîna la o parte, mă opri după zece pași, între trei nuci, în umbra lor goală și umedă, fără fir de verdeață.

— Umbra nucului e amară, grăi Crăciun; și gîndindu-se parcă la ceva pierdut, scotocea prelung într-un buzunar adînc din lăuntrul surtucului. Unde să fie? mă întrebă el deodată, holbînd ochii. Aha! am găsit!

Scoase la lumină un fel de compas de fier cu picioarele subțiri. Din unghiul compasului se lăsa o bombiță de mărimea unei alune, pe un fir de matasă. Duse puțin în soare instrumentul lui curios și-l făcu să lucească, apoi îl aduse repede în umbră și-l așeză cu grijă la pămînt.

— Ce e asta? întrebai eu. Asta e cumpăna?

— Asta e secretul meu, răspunse încet, cu mare seriozitate, bătrînul.

— In alună este ceva? Vreo compoziție?...

— Cucoane, cu părere de rău, asta nu se poate spune... Te rog însă pe dumneata, să observi un lucru. Că bombița se cumpănește ușor către nucul despre deal. Numai asta te-aș ruga eu să ai bunăvoință să observi...

— Da, văd. Ce însemnează asta ? Că într-acolo-i comoara ?

— Hm ! Cumpăna mea își are rostul ei. Acu înțelegi că am să știu unde să săp, și n-am să umblu așa, cu ochii închiși, după vorbele unora și altora... Cucoane, sfîrși bătrînul ridicînd glasul, am venit să-ți fac o propunere. Să săp comoara și să împărțim aurul în două !

Imi vorbea limpede, răspicat și cu hotărîre. Eu întîrziasem prea mult și nu mai puteam sta.

— Bine, domnule Crăciun, îi răspunsei, sapă comoara și-mpărțim în jumătate... Neculăeș Crăciun îmi întinse mîna fericit. Avea o privire prietinească și nevinovată — și-n dosul aburului albastru al ochilor, un dor, un vis, o nebunie...

— Are să se bucure cucoana mea, șopti el c-o înmlădiere mișcată în glas. Stăm în strada Mazepa, într-o căsuță cu grădină, și Anastasia mea e o femeie foarte harnică și vrednică... Grozav o admir eu pe femeia mea, și ea are respect deosebit pentru mine...

Își strîngea cu grijă «cumpăna» pe cînd eu încălecam și mă privea cu ochi umezi de mulțămire.

L-am lăsat, am plecat. Peste cîteva zile mi-a spus vechilul că a venit și a răscolit puțintel pămîntul între nuci. Peste vreo săptămînă i-am zărit și eu de departe, de pe drum, straiele albe. Pe urmă nu l-am mai văzut. Fără îndoială, comoara, ca toate comorile, se cufundase spre sîmburele pămîntului...

Și gîndindu-mă așa la bătrînelul meu mărunt și

simpatic și la invenția lui, într-o zi, pe cînd intram în Galați de la moșie, mă hotărîi să mă abat prin strada Mazepa, să-l văd.

Intrai într-o mahala cu locuințe sărace, dar c-o priveliște nemărginită asupra Dunării gălbii și asupra munților dobrogeni. Mă apropiam de țărmul rîpos, vedeam plutele grămădite unele în altele la mal, observam umblînd pe ele plutași de la poalele Ceahlăului, și credeam că n-am să mai dau de prietinul meu ; cînd o gospodină cu fusta roșie, cu mînicile suflecate pînă la coate, îmi arătă o căsuță, departe, într-un fund de grădină.

Portiță bună, vopsită verde. Drumușor curat și bine bătucit. Pomi roditori puși în rînduri drepte. Imi atrase mai ales luarea-aminte un păr tînăr, încărcat cu pere rumene, așa de multe încît crengile trebuiseră să fie sprijinite cu popi. Straturi cu legume curat plivite. Altă despărțitură de ostrețe ; și la umbră de salcîmi, găini mari, boghete. Casa dormea liniștită în soarele de iulie și părea foarte depărtată de orașul zgomotos, într-o liniște pe care nici nu o puteam bănui de la două sute de pași, din uliță. O mîță mă privi de pe acoperișul de olane. Era neagră și-i sticleau ochii ațintiți, într-o neclintire desăvîrșită. Umbra ei parcă era o întrupare de vis a singurătății.

Din casă deodată începu să latre un cîne, c-un glas de vreascuri rupte, și-n prag apăru, cu privirea neagră, energică, naltă și uscată, îmbrăcată mohorît, Nastasia căutătorului meu de comori. In dosul ei se arătă și moșneagul. I se luminară ochii de bucurie ; ieși pe sub brațul nevestei sprijinit în ușor, și mă întîmpină încheindu-se febril la surtucul de doc.

— Ați venit să ne vizitați ? zise el repede. Ce bine îmi pare ! V-au spus oamenii dumneavoastră : am în-

ceput săpăturile între nuci. Merge bine; trebuie răbdare. Trebuie și credință, adăogi el zîmbind. Nu-i așa, Nastasie? Trebuie și credință... Se întoarse spre bătrînă: Iaca, dumnealui e boierul de la Năstureni... Îți spuneam eu de niște nuci și de-o vie părăsită...

— Poftim, ședeți la umbra salcîmilor... mă îndemnă cu blîndețe gospodina.

Ne așezarăm la umbra salcîmilor, la o masă cu fața albă, curată. Și bătrîna ne aduse dulceață și cafele. Bătrînul era încîntat și de vizita mea, și de dulceață, și de cafele, și c-un fel de voce tainică, îmi strecură destăinuiri, îndată ce Nastasia lui se depărta:

— O vezi, cucoane? O vezi ce bună-i și cum mă îngrijește? Ea are credința că descopăr comoara după care de-atîta vreme umblu. Tot caut, tot cerc, da' la urmă trebuie să dau peste ea... Și-i harnică și vrednică, cucoane, lucru mare! Ai văzut livada cu meri și cu peri, și cu persice, și cu toate: e a ei! Ai văzut zarzavaturile. Prima! Ca dînsa nu mai are nimeni. Și paseri multe și frumoase! Și-o negustoriță, cucoane, îi o negustoriță! Tot vinde! Și ține la preț grozav! Eu am o mare admirație pentru dînsa...

Într-un tîrziu, la masa noastră se așeză și bătrîna, liniștită și senină. Domnu Neculăeș Crăciun vorbea de comoară și de cumpănă.

— Am pus iar cumpăna, zicea el aţîţat. Acu arată ceva mai la deal. Am s-o descopăr. Îți spun eu, Nastasie, c-am s-o descopăr...

— Se poate și să n-o descoperi, răspunse bătrîna cu liniște. Nu-i nimic. S-a mai întîmplat asta de multe ori...

— Așa este, strigă deodată bătrînul, după puțină gîndire. S-a mai întîmplat de multe ori. Dar eu am să spun un lucru. Un lucru ciudat, dar așa-i cum spun eu. Să zic că descopăr comoara. Bine. Ce fac eu atunci, dacă descopăr comoara? Eu, nu știu cum, am așa, un fel de fericire, numai cînd mă gîndesc c-am s-o descopăr...

Domnu Neculăeș vorbea cu căldură, și-i treceau ca nouri prin ochii albaștri veșnicele lui îndoieli și vîsuri. Și deodată văzui pe bătrînă privindu-l fix, cu dragoste, cu tristețe și resemnare, cum îl privea de zeci de ani singuratici și triști...

PE PLOAIE

După atîta cernere de ape, credeam că însfîrşit ploile ne vor da puţin răgaz. Aveam treburi grabnice în munte, o afacere cu brînzăriile cele mari de la Broşteni. Am văzut acum cîteva zile că se subţiază pînza norilor şi a rămas un soare palid, ca o tipsie veche de argint, deasupra asfinţitului... M-am hotărît să plec. Am căutat doi cai zdraveni şi-o trăsură uşoară, şi-am plecat.

Asta s-a întîmplat la 7 septemvrie, săptămîna trecută. Am străbătut tîrgul Folticeni cu bine, apoi am suit deasupra Moldovei. De-acolo am văzut pădurile de brazi şi-n fund munţii învăluiţi în nouri şi-n aburi care izvorau din toate rîpile, din toate cotloanele tainice şi umede.

Priveliştea era măreaţă ; în munţii posomorîţi parcă se fierbeau puhoaiele şi grindinele ; în văile lor, parcă răsuflau căldările negrelor aşezări de pe celalalt tărîm. Am avut o îndoială, aş fi vrut să mă opresc şi să dau îndărăt. Mărturisesc că mi-a fost ruşine de vizitiu, care fuma liniştit o ţigară groasă şi îndemna caii spre podul de la Mălini.

— Ascultă, Matei... vorbii eu ; vezi munţii ? Eu cred că are să ploaie... Tu ce zici ?

— Dă, eu ştiu, cuconaşule ? Aici cum a vrea Dumnezeu...

La vorba asta plină de înţelepciune, am socotit că nu mai am nimic de zis. Matei a strunit caii : am trecut Moldova prin mîl, prin apă şi pe un capăt de pod. Vizitiul meu era un om care făcuse de sute de ori drumul acesta în viaţa lui, şi văzuse sute de obraze ca al meu, şi drumul şi călătorii acuma îi erau mai mult sau mai puţin indiferenţi. El avea prietini caii, cu care obişnuia să stea de vorbă necontenit. Vorbea domol, c-o voce groasă, şi prietinii lui îi răspundeau ciulindu-şi şi mişcîndu-şi urechile în toate felurile.

— Oare să putem noi ajunge, Matei, sus la munte?

— Dă, cuconaşule, asta-i la voia Celui-de-sus...

Omul meu avea răspunsuri sigure în toate împrejurările vieţii. Filosofia lui îi aducea mulţămirea şi tăcerea. L-am lăsat cu obrazul lui negru şi bărbos îndreptat spre urechile cailor şi m-am cufundat în gîndurile, întrebările, răspunsurile şi îndoielile mele.

Curînd m-a împresurat mireasma puternică a brazilor. Am străbătut repede valea aceea de la coborîşul munţilor, plină de aşezări curate şi frumoase : Mălini, Văleni şi toate cătunele dinspre Suha.

Pe la toacă, cerul era plin de năvală de nouri. Eu priveam cu jale podurile rupte de puhoaiele trecute ; rovinele adîncite cu rupturi proaspete ale năvălirilor de ape ; prundurile şi bolovănăriile cărate şi îmbulzite pe la toate coturile şoselei ; fînaţurile culcate, mîliturile de prin grădini, tot dezastrul anilor de înec... N-au să se isprăvească toate acestea ? mă întrebam eu ; bietul norod a fost supus la destule în-

cercări. Este o cumpănă ş-o înţelepciune în lucruri. Deci trebuie să conteneascâ ploile...

— Eu socot, Matei, vorbii eu cu glas tare, că n-are să mai ploaie...

— Ba, cuconaşule, peste un ceas de vreme ne iese ploaia înainte... Şi încă o ploaie de cele grase, care umflă toate pîraiele...

De data asta vizitul meu ştia anume şi care-i voia lui Dumnezeu. El n-avea nevoie nici de mîngîierea unei îndoieli. Îşi pipăi, sub scaun, sumanul de vreme rea, după aceea îşi mai răsuci o ţigară groasă şi iar începu să spuie lucruri foarte importante cailor lui.

— Măi băieţi, le zicea el, v-aduceţi aminte ce am păţit noi acu trei ani, cînd era să ne ieie Bistriţa ca să ne ducă la Galaţi ?...

Caii îşi mişcau urechile şi în adevăr parcă-şi aminteau de aşa ceva, iar Matei reconstituia în fraze scurte, mormăite şi destul de înţelese, o întîmplare dramatică de pe drumurile de munte. El credea că-l aud şi-l pricep numai caii, dar îl auzeam şi eu, şi fiecare vorbă a lui îmi sporea neliniştea, îmi sporea părerea de rău că mi-am lăsat ticna, masa mea, patul meu de tîrgovăţ, ca să sui pe toţi coclaurii...

Cînd îşi isprăvi Matei istorisirea, se plecă, trase sumanul, se îmbrăcă strîns cu el ; apoi se coborî şi ridică deasupră-mi poclitul trăsurii. Dădu un ocol cailor observîndu-i cu luare-aminte. Îi bătu pe gît, îi mîngîie pe ochi. Cînd se sui iar pe capră, începu să ploaie. Porni întâi mărunt, şi dinspre munţii cei mari veneau, aduse de vînt, neguri despletite. Pe coastele din jurul nostru începu şuietul brazilor. Lumina scădea. Valea, înainte-ne, se îngusta — şi-n înfiorările şi umbra acelui ceas mi se părea că ne duce înspre o prăpastie ori înspre o peşteră...

Deodată veni puhoiul, ca o rupere de nouri, pe învăluiri de furtună. Ne aflam ca într-o căldare, între stînci apropiate, între şiraguri de brazi şi mesteceni, subt un tavan de nouri negri ca funinginea. Ne oprirăm. Matei îşi încrucişă braţele, caii îşi aplecară capetele în pămînt. De deasupră-ne turna cu găleata parcă, răpăiau pe pămînt stropii ca grindina, în clăbuci care tresăreau, se răsuceau, se zbăteau ca nişte gîngănii. În scurt, mai presus de vuietul ploii şi de vîjîitul pădurii se ridică zgomotul ascuţit al unui pîrău umflat care mîna la vale bolovanii din munte.

Şuvoiul trecu ; vîntul se alină ; rămase ploaia mărunţă, deasă şi rece ca o zloată.

— Ei, de-acu hai, căluţii tatii... îndemnă cu glas liniştit vizitiul.

Trăsura porni. Dintr-o sută într-o sută de paşi treceam peste pîrăiaşe foarte supărate care se frămîntau tulburi şi tăiau în salturi şoseaua. Pe văi de pîraie mari venea o răsuflare rece şi zvon de ape, care suna adînc în pădurile de pe coaste.

Încă o dată năvăli un puhoi, şi iar ne oprirăm. Pînă la Suha, unde puteam poposi, ne bătu de multe ori furtuna udă. Iar la popas ploua des şi *gras,* cum spunea Matei, cu nădejde de prelungire... Clocoteau în mine revolta împotriva unei absurdităţi, disperarea că «tocmai acum» şi «tocmai mie» a trebuit să mi se întîmple aşa ceva. Nu observam în primele clipe oamenii uzi ca nişte şoareci, cu iţarii suflecaţi pînă la genunchi, venind de pe poteci ; nu băgam samă la cărăuşii care se tîriiau trudnic pe un drum desfundat, uzi, chinuiţi, fără nădejde de odihnă ; oameni călări porneau să-şi caute vitele risipite prin ploaie ; o lume năcăjită se încovoia ca subt un

blăstăm, după ce înălțase o clipă de rugăciune spre cerul neîndurător și posomorît.

La hanul de la Suha, pustiu. Stăpînul stătea în prag și privea mînios înainte-i, gîndindu-se la durerile și năcazurile lumii aceștia. Îl întrebai repede și c-un ton cam nemulțămit, de odihnă, de masă. Îmi răspunse și el aspru și-mi arătă odihna în jurul lui, oriunde, într-un cotlon, pe niște podele goale și umede, iar mîncare nu era nimic, nimic...

Am rămas desnădăjduit; o mînie grozavă clocotea în mine și era gata să se reverse asupra năcăjitei mele gazde. Căutam vorbe grele, în care fără îndoială trebuiau să se amestece considerații asupra barbariei noastre, asupra negrijei administrației și altele. Mă pregăteam, îmi frămîntam buzele sub mustăți și priveam cu ură spre hangiu. Dar Matei tocmai venea de la grajd, unde-și pusese la adăpost de ploaie căluții, mă privi, se uită și la hangiu, și-și mîngîie cu un aer de împăciuire și de bunătate mustățile-i mari...

— Cum? E pustiu aici? strigai eu. Nu se găsește nimic? Trebuie să murim de foame? Ce fel de vorbă-i asta, domnule?

Hangiul ridică din umeri.

— Azi am văzut vremea așa, răspunse el, și n-am făcut nimic. Cine să răzbată pînă aici pe așa vreme?...

Măreț și disprețuitor se întoarse și intră în casă.

Matei deodată începu a rîde.

— Stăi, cucoane, îmi vorbi el cu blîndețe. Nu te supăra. Dă-i pace. Domnul Neculai, ca om petrecut la tîrg, știe el ce spune. N-are *zupă,* n-are friptură, așa cum se obișnuiește într-o locantă ca a dumnealui...

Dar de mîncat găsim noi îndată... Poftim după mine...

Intrai, dezgustat de toate ale lumii și ale vieții, după vizitiu.

Matei se mișcă puțin în jurul gazdei, își aprinse o țigară, avu o vorbă energică și expresivă împotriva ploii de afară care, cum spunea el, «își face de cap», după aceea întrebă cu prietinie:

— Domnule Neculai, da' o mămăliguță se poate face? Nu-i așa?

— Se poate, răspunse gazda.

— Și la un gospodar ca dumneata s-or găsi și vreo două ouă, nu-i așa?

— Ouă? Asta numaidecît. Avem ouă proaspete...

— Asta-i bun, rosti cu tact Matei, privindu-mă cu coada ochiului. Da' niște brînză, domnule Neculai, de la oile dumnitale cele țigăi...

— Este și brînză.

— Da' niște unt de la văcuțele dumnitale cele *chirole,* pe care le ai de la *Coronă?*...

— Este și unt... Se pot face ochiuri cu unt proaspăt! strigă c-un fel de lumină pe față domnul Neculai.

— Atuncea s-ar putea frige și-un pui pentru boier! hotărî Matei.

— Se poate asta, de ce nu? Ș-avem și vin bun. L-am adus anul trecut de la Nicorești...

— Cum văd eu, domnule, zisei eu răsuflînd ca după un suiș greu, dumneata aveai toate bunătățile pămîntului și nici nu știai...

— Hei, domnule! oftă cu năduf gazda. Ploaia asta te face neom! Vara asta numai într-o ploaie am petrecut-o. Poftiți în casă și vă dezbrăcați. Facem și o leacă de foc...

Poftii şi pe Matei după mine. Omul acesta tăcut şi liniştit, blînd şi de toate primitor, cu voie-bună la năcazurile pămîntului şi ale cerului, simţeam că mi-i prietin la aşa împrejurare grea. Se născu în mine o simţire de admiraţie pentru el. L-am cinstit cu vin, l-am împărtăşit şi pe el din mîncarea mea. M-am aşezat la foc, m-am încălzit, m-am zbicit, apoi am aşteptat să stea ploaia.

Dar ploaia nu stătea. Toată noaptea puhoaie după puhoaie năvăliră; apele creşteau necontenit, se auzeau sunînd pe toate văile pietrele rupte din stîncile munţilor. Pîraiele se umflară pînă în grădinile şi la casele oamenilor; podurile provizorii se risipiră şi se duseră pe spinările şerpilor de apă... Dimineaţa ploua grozav. Şi toate nenorocirile, cumpenele acestea, tristeţile acestea mi le povestea Matei în lumina pustie care intra pe geamuri. Mi le povestea cu aceeaşi voce liniştită şi groasă, cu care spunea el îndemnuri şi vorbe bune căluţilor lui...

— Cucoane, îmi zise el încet; de pe Stînişoara vin potopuri... De-acu mi se pare că nu mai putem ieşi de-aici...

— Cum se poate? strigai eu cu groază. Cît avem să stăm în închisoarea asta?

— Eu ştiu? Asta numai Dumnezeu o rînduieşte. Poate să stăm o săptămînă...

Insfîrşit, mînia mea, multă vreme stăpînită, înşelată, întîrziată, a izbucnit deodată asupra lui Matei... Nu ştiu ce i-am strigat; poate l-am lovit; el era vinovat pentru toate nenorocirile vieţii, pentru toate potopurile pămîntului şi ale cerului, pentru sălbătăcia şi necivilizaţia bietei noastre ţări; pentru tot ceea ce poate fi vinovat un om.

El se aşeză tăcut într-un colţ. Eu amuţii, ostenit. Afară se auzea o ploaie repede, ca după o secetă îndelungată. Peisagii umede şi neguroase se zăreau pe ferestre.

Cînd îmi venii în fire, Matei întoarse spre mine obrazu-i serios, întunecat şi năcăjit.

— Cucoane, mie mi s-au mai întîmplat multe de-acestea... De treizeci de ani trec eu muntele cel mare cu boierii... Toţi m-au cinstit cu vin şi bucate; puţini mi-au spus o vorbă bună; mulţi au făcut ce-ai făcut dumneata...

Îşi luă pălăria udă de jos, de lîngă uşă.

— Unde te duci? îl întrebai eu domolit şi muiat. Uită şi tu, Matei; iaca, du-te şi bea o garafă de vin... Spune lui domnu Neculai să-ţi deie...

El dădu din cap privind într-o parte: ştia el şi de acestea. Apoi se întoarse să iasă.

— Unde te duci?

— Mă duc la grajd. Ştiam eu că nu-i locul meu aici... Eu, cu caii mă împac totdeauna... Le mai spun o vorbă, ei ascultă...

Îl privii drept; nu putui însă înţelege dacă în ochii lui era ură ori resemnare. Dar în înfăţişarea-i umilită, cu straiele ude de ploaie, stropite de noroi, era atîta tristeţă, ca şi în ploaia putredă de afară...

A ieşit şi s-a dus la tovarăşii lui.

TOMA

«Iubite prietine, după cum ţi-am făgăduit, îţi trimet scrisă istorisirea ceea care ţi-a plăcut...»

Eu şi cu frate-meu Alecache eram buni prietini cu Toma Bouarul, la Prut, la curtea lui moş Veniamin, bunicul nostru. Cînd închidea vitele la amiază, pe imaş, ne înfăţişam amîndoi la coliba lui, şi-l găseam totdeauna cioplind şi ghibăcind ceva pentru noi. Ridica ochii acoperiţi de nişte sprîncene zbîrlite şi ne zîmbea deodată încreţindu-şi obrazul şi dezvălindu-şi dinţii albi şi gingiile:

— Iaca, *boieri dumneavoastră*, v-am făcut nişte *beţişoare* de cele de care poartă cuconaşii în tîrgul Ieşului...

Căuta subt un suman vechi şi ne întindea nişte bastonaşe lustruite.

Noi le primeam, cu braţele întinse, dar rămîneam cu ochii aţintiţi asupra mînii lui, care purta un briceag minunat, cu multe limbi, cu suvac şi cu strîcnele, un cuţitaş legat de chimir c-un lanţujel lung de alamă.

— De ce nu ne dai şi nouă cuţitaşul, bade Toma?

— Nu se poate, boieri dumneavoastră; e legat. Nu vedeţi că-l ţin în lanţ?

— Da' de ce?

— Apoi e rău, muşcă...

Şi iar ridica ochii şi rîdea scuturîndu-şi capul pletos.

Ne apropiam cu curiozitate şi ne plecam nasurile.

— Da' ce lucrezi acolo, bade Toma?

— Lucrez ciuda nevestei, boieri dumneavoastra.

— Care ciudă?

— Apoi nu vedeţi? Lucrez o furcă. Asta-i ciuda nevestei. Că eu i-o dau să toarcă. Şi dacă nu toarce, o mîngîi cu dînsa pe spinare: de-aceea şi eu n-o subţiez prea din cale-afară...

— Cum? Da' dumneata îţi baţi femeia, bade Toma? Asta nu se poate.

— Da' de ce să nu se poată? N-aţi auzit dumneavoastră de-o vorbă: că femeia nebătută e ca moara neferecată? Da' vorba vine. Eu pe muierea mea n-o bat; o mîngîi. Altfel zice că nu mi-i dragă...

Ne aşezam lîngă el, îi puneam în palmă o mînă de tutun de la bunicul şi-l rugam să ne spuie o întîmplare. Şi el ne mîngîia pe păr cu mînile lui aspre şi ne privea cu duioşie. Parcă abia acum îmi dau mai bine samă de privirile lui bune şi umede aţintite asupra noastră.

— Iaca, pe mine nu m-a mîngîiat Dumnezeu cu nici un ţînc... ne zise el încet, odată.

— Ce spui dumneata, bade Toma? întrebă fratemeu. Ce-i aceea ţînc?

— Eu ştiu? Spun şi eu aşa o vorbă. Da' tare-aş fi vrut să am şi eu bucuria asta... Nu ştiu ce să fac? Dac-oi vedea ş-oi vedea, apoi mă duc la popă şi-i spun că eu îmi lepăd muierea...

Mormăia nemulțămit ; noi nu-i pricepeam bine vorbele. Tresăream apoi neastîmpărați ca de obicei, cu privirile țintă la el.

— Spune-ne o întîmplare, bade Toma...

El ne spunea totdeauna o «întîmplare» c-o voce joasă și dulce. Din ce spunea el nu-mi aduc nimica aminte ; toate s-au șters în trecut, s-au înecat ca într-o umbră. Știu numai că era ceva melancolic, ceva care venea de departe, istorii cu oameni năcăjiți, cu boieri, cu femei frumoase... Numai de începutul istorisirilor lui Toma mi-aduc aminte. Cu ochii ațintiți înainte, înfundați parcă într-un fel de negură, rostea c-o voce tainică :

— Apoi era odată la noi... la Moldova...

Ș-acum îmi adie în suflet începuturile acestea ; ș-acuma ca și atunci îmi evocă ceva nedeslușit, de departe, cîmpii în ceață, drumuri nesfîrșite, oameni năcăjiți. Ca un cîntec de demult îmi adie în minte ; îl simt în mine ; nu-l pot îngîna cu glas tare.

Omul acesta cu glas dulce era însă fioros cîteodată. Totdeauna mă înfricoșa cînd s-arăta de la vale de curtea boierească, călare pe cal, c-un cojoc mițos întors pe dos în spate și c-o căciulă cît o oboroacă în cap. Striga c-un glas grozav, asmuța cei doi cîini mari și-nvîrtea c-o mînă o ghioagă neagră.

Într-un rînd, așa îmbrăcat, sui scările cerdacului mare și se înfățișă înaintea bunicului. Își scoase căciula din cap, zîmbi puțin spre noi, după aceea se îndreptă spre stăpîn :

— De ce m-ai chemat, boierule ?

— Ascultă, Toma, îi răspunse bunicul încruntînd puțin din sprîncene, cum îi era obiceiul. Să fii cu ochii în patru la vite... Iar am auzit că s-au furat vite, la Lețcani...

— Am auzit și eu ; s-a zvonit și la noi...

— Așa ? Și nu știți voi care să fie procopsiții care se dau la averile oamenilor ?

— De unde să știu, boierule ? Parcă eu îs om năzdrăvan ?

— Ei-ei-ei ! Năzdrăvan, nenăzdrăvan, mie să nu-mi lipsească vite, ai auzit ?

— Cucoane, să n-ai nici o grijă ! rosti scurt bouarul.

Moș Veniamin tăcu, încruntînd din sprînceană și privi într-o parte. Apoi zise scurt :

— Bine, du-te !...

Toma Bouarul nu se clinti din loc.

— Ce mai stai ? îl întrebă bunicul. Du-te...

— Cucoane, răspunse Toma ; dumneata ai o bănuială... și privea țintă spre moș Veniamin. Dumneata crezi că și eu, după obiceiul haidăilor de pe-aici, am legături cu cei care duc vite străine la iarmaroace. Cucoane, eu îs om drept și cu credință...

— Bine, du-te... îi strigă scurt moș Veniamin.

Bouarul coborî supărat scările cerdacului. Bunicul rămase nemulțămit de felul cum îi răspunsese sluga. Tot încruntat privea pe urma lui, și clătină din cap mormăind :

— Hm ! las' că vă știu eu, ticăloșilor...

Eu însă eram încredințat că prietinul nostru era nedreptățit ; numai noi auzisem de-aproape glasul blajin al lui Toma, și numai noi îi simțisem privirea caldă.

Era într-o zi senină de toamnă. Casa lui moș Veniamin, clădită ca în vremurile de demult din piatră și var de Orhei, cu ferestre și ganguri boltite, sta liniștită pe colină deasupra cîmpiei Prutului. Era o casă cu odăi mari, cu ganguri răsunătoare. În nopți

de toamnă, cînd bătea vîntul şi se înfunda în bolţi, murmure şi plînsete înăbuşite se deşteptau povestind parcă triste întîmplări trecute...

O livadă răsădită de mîna bunicului mai înflorise şi întinerise împrejurimile. Şi cerdacul în care stam era încununat de vie sălbatică. Zidurile vechi dimprejur căzuseră; flori rideau acuma în soare... Cîmpia Prutului se întindea în nemărginit; cirezi albe pătau verdele păşunilor...

După plecarea lui Toma, bunicul oftă şi ne trase la pieptul lui cu capetele pe barba lui albă.

— Bunicule, întrebă Alecache, de ce te-ai supărat pe Toma ?

— Nu m-am supărat, copii, răspunse moş Veniamin. Ce am eu cu el ? El e slugă, trebuie s-asculte de porunca stăpînului.

— Bunicule, zisei eu întorcînd capul pe pieptul lui şi privindu-l: Toma-i om bun.

— Tăceţi, mă rog, tăceţi. Toma, macar că vă face bastoane, e-un beţiv ş-un leneş ca toţi ceilalţi. Nu-i mai breaz, nu vă temeţi... La o vreme grea, el loveşte cel întăi...

Vorba din urmă mă izbi; îmi rămase adînc tipărită în minte şi din pricina întîmplărilor care urmară îndată.

Moş Veniamin ne mîngîia. Tustrei, prin ochiurile de verdeaţă ale cerdacului, priveam cîmpia Prutului şi cirezile care se mişcau alene; picurul slab al tălăngilor se auzea căzînd ca de sus, din albastrul cerului. Soarele cobora spre asfinţit, şi deodată reţele de apă, pînă atunci nevăzute, începură să licărească.

O cireadă mare de vite ieşi la poalele colinei — şi se arătă deodată şi Toma Bouarul strunindu-şi bidiviul. O vacă se desprinsese din grămadă şi pornise

răzna, cu coada în sus, spre cîmpie. Alerga nebună, în salturi mari, intră într-o păpuşoişte, ieşi şi părea un bulgăre mare de zăpadă care se rostogolea prin verdeaţă.

Mă uitam uimit: Toma se ridicase în scări, răcnise prelung, cu mînie. Mă gîndii: Toma-i supărat ! Deodată făcu vînt calului, îşi plesni pe ceafă căciula mare, mai lată la fund; în mînă învîrtea ghioaga. Doi cîini săreau în juru-i. Rămaseră apoi cu capetele înălţate, adulmecînd boarea amurgului. Toma se plecă într-o parte în şa, calul mărunt porni ca o nălucă; cîinii parcă zburau pe de laturi, făcînd ocol, de departe, vacii. Căciula neagră sta acuma plecată pe urechile bidiviului, ghioaga ieşea cînd şi cînd deasupra. Şi dintrodată cîinii se învăluiră înaintea fugarei şi o întoarseră în loc: Toma o luă la goană dindărăt. Văzui ghioaga zburînd ca o pasere şi oprindu-se în vacă; bouarul se ghemui o clipă în şa, şi ghioaga zbură iar. Vita ocoli spre curte; o lovitură de măciucă o îndreptă spre cireadă; bouarul, din zbor, culese de jos ghioaga cu măciucăriţa, apoi, cu căciula pe ceafă, cu puşca în spate, trecu săltat pe dinaintea curţii... Bunicul se zvîrlise în picioare; ne împinsese în laturi; era grozav de nemulţămit.

— Hoţul ista îmi omoară vacile ! strigă el. Am să-l dau afară. Am să-l învăţ eu minte. Cu măciuca lui am să-l pălesc în numele tatălui ! Ce fel de vorbă-i asta ? Cum îşi bate el joc de averea mea ?...

Se plimba supărat tare prin cerdac. Strigă o slugă, o trimese să cheme pe vechil, şi iar se plimba, vorbind singur. Soarele în vremea asta se stîngea în fundul zării; cîteva fîşii de nouri nemişcaţi păreau straturi de jaratic pe munţii depărtaţi şi nedesluşiţi. Şi deodată umbra se întinse pe cîmpie; în curînd sara

urmă. Poate ș-o lampă se aprinse într-un fund de odaie. Vînt de toamnă susura ușor; o frunză trecu pe dinaintea cerdacului ca un fluture negru...

Nu știu dacă ceea ce s-a petrecut a fost în noaptea aceea, ori în altă noapte. Poate a fost în altă noapte. Ori poate a fost în noaptea aceea, căci pe Toma Bouarul nu-l mai văzusem. Suferise poate de mînia bunicului, poate sta răzlețit la ocoale cu vitele lui, mînios și întunecat. Îmi părea rău, mă gîndeam la el, în ureche îmi adia un început de istorisire a lui, — istorisirea cu voce blîndă și joasă :

«...Era odată... la noi... la Moldova...»

Și deodată, în noaptea aceea, ori în altă noapte, ne trezirăm din somn spăimîntați, într-un răcnet mare, — după care urmă afară, la ferestre, o vijiire prelungă de vînt.

O ușă se deschise; lumină de lampă ajunse pînă la noi. Bunicul, numai în cămașa-i lungă, se zbuciuma între patru oameni, fluturîndu-și barba albă, strigînd răgușit. Mîna dreaptă, pe care o ținea ridicată în sus cu un revolver, i-o apucaseră brațe vînjoase.

— Astupați-i gura ! Dați frînghiile ! izbucni o voce tunătoare.

Îngroziți, ne ridicasem în picioare pe pat din așternut ; tremuram, cu gurile larg deschise, fără de suflet, nu puteam plînge, nu puteam țipa. Iar în odaia de alături, după o scurtă învălmășeală, se descărcă revolverul. Bunicul căzuse în genunchi, arma-i fusese smulsă din mînă. Gemînd, se lăsă în voia năvălitorilor. Vocea mînioasă răcni iar scurt :

— Banii ! Unde-s cheile ?...

Un om cu fața neagră de funingine se arătă în prag, cu părul vîlvoi și ochii îi licăriră spre noi. Atunci strigarăm ascuțit, ca de moarte.

Și deodată, nu știu cum s-a făcut : deasupra celor care ținuseră la pămînt pe bunic răsări figura întunecată a lui Toma, cu căciulă și cu cojoc mițos. Era cu ghioaga lui cea grozavă. Cînd a ridicat-o ș-a lovit, am simțit dușamelele cutremurîndu-se.

— Aicea, măi ! Aicea, măi ! țipa bouarul.

Și duduiri de pași se auziră la toate ușile. În odaia noastră răsări grăjdarul cu furca. Pe o ușă, în odaia bunicului, sări vechilul cu pușca în mînă. Alte capete de slugi se arătară. Și Toma nu știu pe cine judeca cu glas scurt și aspru : cînd isprăvi, îl lovi cu ghioaga și-l dărîmă la pămînt.

Altă învălmășeală înlăuntru ; învălmășeală, glasuri și lumini pe-afară. Și bunicul, șchiopătînd, intră în odăița noastră. Intră și Toma ca un urs și-și aplecă capul privind spre noi.

— Aicea sînteți ? ne întrebă el, și ne zîmbea ca afară, la coliba lui. Așa-i că v-ați spăriet ?...

Bunicul ne cuprinsese în brațe ; dar eu nu-mi puteam deslipi privirile de la Toma.

— Mîni am să vă spun o poveste, zise el iar, rîzînd ; ș-am să vă fac arcuri și săgeți... numai tăceți și vă liniștiți...

Gîfîia încă și pufnea, și era aspru și sălbatic la înfățișare, dar avea un glas bun ș-o privire de prietinie, care m-a făcut să nu-l mai uit. Bunicul sta neclintit lîngă noi. Ar fi vrut să spuie poate ceva bun și prietinesc lui Toma, dar deocamdată ne privi nedumerit :

— Da' cum, bre ? Voi sînteți prietini ? Le faci arcuri și le spui povești ?...

Atîta a găsit cu cale să spuie bunicul Veniamin prietinului nostru Toma.

MOARTEA LUI ION DORU

Am fost de față la cele din urmă clipe ale lui moș Ion Doru, în sat la Muncel.

Slăbise tare astă-iarnă; de pe la Bobotează s-a pus în pat. Îl năcăjea tusa, n-avea poftă de mîncare, și mai ales îl chinuia vătămătura lui veche; parcă i se așeza un nod ghimpos între stinghii...

Afară era iarnă domoală și baba lui, Catinca, ieșea să îngrijească de vite, de paseri și de celelalte rînduieli ale ogrăzii.

— Catincă, zise într-un rînd, încet, bătrînul, de lîngă cuptor; nu te năcăji așa, singură... Mai lasă treburile pînă ce m-oi scula eu pe picioare...

— Nu se poate, Ioane, treaba n-așteaptă.

— Chiamă, Catincă, pe Neculai Pintilie: el cunoaște toate ale noastre... Ori tocmește o slugă...

— Apoi Neculai vine, Ioane, și mai pune mîna, ca un gospodar care-și amintește de-o facere de bine, — da' o slugă ce poate? Într-un haidău ce credință poți avea? Dac-ar fi băietul nostru pe-aici, bine-ar fi: dar el e departe... I-am trimes răvaș...

Bătrînul stătu gînditor un timp, zîmbind ușor.

— Ștefan al nostru își are afacerile lui la tîrg în Ieș... Da' eu tot zic să tocmești un argat, — măcar că om străin la casa ta n-ai putut tu suferi niciodată...

— Unde se află! Cincizeci și opt de ani n-am avut nevoie de nimeni... Nimene nu s-a uitat ce facem, nimene nu ne-a știut bucuria și nacazul... Acum nici atita, Ioane... Las' c-oi fi eu vrednică să scot toate din iarnă.

— Hm! Catincuță, grăi bătrînul rîzînd silnic cu fața lui slăbită; tu crezi că ești tot în anii tinereții... Acu am slăbit amîndoi, Catincuță... Cînd ne-am luat erai numai de cincisprezece ani, eu eram de optsprezece... Și iaca, de-atuncea au trecut șaizeci fără doi...

Bătrînul închise încetișor ochii. Baba se învîrti de cîteva ori prin odăiță; mai puse cîteva găteje pe foc, ridică un lăvicer și privi subt o laiță o cloșcă devreme, care dormita liniștită într-un paner, pe ouă; după aceea se strecură afară... Prin omătul muiat umblau găini care se bucurau de soare, doi godaci mușluiau pe lîngă gard. Din grajdul de nuiele vălătucit cu grijă, se auzi muget moale...

— Aha! șopti bătrîna; m-ați simțit c-am ieșit afară. Iaca vin, să văd ce vă trebuie...

În casă, sub poclada vrîstată, moș Ion Doru se gîndea la anii lui, — la cei «șaizeci fără doi». De ceilalți optsprezece, cît copilărise și holteise, mai nu-și amintea. Parcă ce știe un copil crud ori un holteieș fără grijă!

Așa, de cîte ori era vorba de slugi și de viața cît o trăise cu Catinca lui, bătrînul închidea ochii: din inimă parcă i se ridica ceva și se lumina pe pînza neagră a ochiului închis. Sta singur, în umbra colțului, pe cînd albeața iernii intra pe ferestruici, lumi-

nînd fumuriu scorţurile, pînzeturile şi lăzile vechi — şi urmărea nedesluşitele amintiri ale trecutului.

Acu cincizeci şi opt de ani, Doru cel bătrîn îi spusese aşa: «Măi băiete, să te-nsori ca să scapi de miliţie...»

S-a însurat c-o fetiţă puţintică la trup şi repede la vorbă. Şi-au durat casă nouă! Pămînt aveau. Boierul, cuconu Dumitrache, după rînduială, dăruia lemn de casă şi pămînt de hrană însurăţeilor...

«Pe atuncea erau vremurile mai uşoare...» se gîndeşte bătrînul.

...De aceea pesemne şi oamenii erau mai zburdalnici. Doru, după ce s-a însurat, a început a se uita la nevestele vecinilor.

«Se vede c-aşa-i omu-n tinereţă... Rîvneşte la bunul altuia. Şi se adevereşte ş-o vorbă veche, — că-i mai bun borşul de la cumătra...»

Moş Ion Doru zîmbea cu ochii închişi. Pe urmă oftă.

A dus casă grea cu Catinca. Era rea de gură şi-l temea. Necontenit bătea ca o ţarcă la el şi-l primea cu unghiile întinse. Mînios şi cu sprîncenele încruntate se ducea călare pe cal cît la slujba lui, cît la mîndre; mînios şi crunt venea. Şi nu era vinovat el că-şi părăsea nevastă frumuşică, nu era vinovat că petrecea în pat străin, pe cînd murgul aştepta legat cu capu-ntr-un gard, — era vinovată tot «muierea» care sărea cu gura, aţoasă şi nedomolită; şi el îi arăta cine-i stăpîn în casă. Şi o apuca de după cap ş-o plesnea, pînă ce începea să ţipe ca-n gura morţii... Aşa a fost viaţa lor într-o vreme. Şi petreceri, şi chefuri, şi bătăi!... Cine era cel dintăi la nunţi şi la cumătrii? Cine pocnea mai straşnic din pistoale? Cine se răcăduia fudul şi mîndru cu mîna-n şold pe toate uliţile satului? Pe atunci era buiac şi rău ca o sălbătăciune!

Şi iată că-ntr-o vreme a văzut că tot Catinca lui cea cu credinţă e mai curată şi mai frumoasă; şi-n zilele cînd a băgat de samă asta, femeia lui nu mai «bătea» la el cu îndîrjire. Sta pe gînduri, era frumoasă, şi-şi ştergea lacrimi pe furiş.

S-a aşezat pe urmă omu-n gospodăria lui ş-a muncit cu temei. Nunţi şi cumătrii — le-a petrecut cu gospodina lui. Pămîntul dădea holdă şi vitele se-nmulţeau. Băiatul lor Ştefan învăţa la şcoli înalte, şi ani după ani treceau, — de zeci de ori au înflorit merii în grădină...

C-a fost om de omenie — poate a fost. Ca slujbaş boieresc însă, mulţi ani a asuprit pe muncitori — şi pe duşmani i-a năpăstuit şi i-a strîns aspru în chingi. Pe urmă s-a împăcat în inima lui cu toate: el a fost ca o piatră colţuroasă pe care a ros-o valul vieţii. S-a lăsat de slujbele boiereşti, de toate, ş-a fost cel dintăi om în sfatul gospodarilor. Cînd a început a cărunţi era, ca orice romîn, blînd şi săritor la nevoia altuia, sfătuitor prielnic, om cu judecată cumpănită.

«Mulţămesc lui Dumnezeu, şopti bătrînul în visul lui, am trecut cu dreptate prin lume...»

Avea o uşoară, o uşurică îndoială, pentru unii ani. Dar aceia au fost ani de tinereţă, şi omu-i om numai în cărunteţă. Pe urmă, se poate să fie adevărat şi alta: că după cincizeci de ani toţi moldovenii noştri sînt oameni foarte cumsecade...

Se poate şi asta. Da-i şi greu să-ţi ţii cumpăna în viaţa asta cît eşti cu sîngele iute. Primaru-i un surtucar care nu ştie cum a face să ieie macar o piele de oaie; notarul, totdeauna cu nasul roş şi cu planuri asupra oamenilor; perceptorul, duşman amarnic; pe urmă vechilii boiereşti, judecăţile şi urmăririle, şi năpăştile — toate nu sînt făcute să ţie în calea liniştii

pe-un om. Nici chiar părintele Ilie nu era om prin care să grăiască cuvîntul lui Dumnezeu... Se tocmea pentru mort și suduia în ușa bisericii. Și el se gîndea numai să jăcuiască pe oameni. E greu să trăiești în lume fără îndreptări, fără omenie și dreptate!

— Să-i ierte Dumnezeu pe toți... murmură bătrînul și deschise ochii.

O candelă ardea la icoane și lumina pe Isus Cristos răstignit pe cruce.

— Catincă, încercă să strige moș Ion, mai lasă gospodăria... Chiamă un ajutor... Te-i îmbolnăvi și tu... Las' că le-ndrept eu pe toate, cînd m-oi ridica pe picioare. Să vie numai primavara...

Se auzea înăbușit de-afară cîntec de cucoș și glasul bătrînei prin ogradă.

In căldura odăii, bătrînul simți o sete mare, apoi o trudă îl învinse și-nchise iar ochii, cu gura uscată.

Către mijlocul lui mărțișor i se umflară ușor picioarele. Tusa contenise, se ușurase și vătămătura; dar era slab, cu fața lungă și palidă, și nu putea să mînînce nimic. Doctorul spusese răspicat:

— Mătușă, dă-i zamă de carne...

— Am să-i dau, am să-i dau, răspunse repede, spăriată, mătușa Catinca.

Pe urmă, după plecarea omului științei, rămase privind spre bătrîn cu ochii mari, înlăcrimați, cu mîna dreaptă la gură.

— Catincă, zise încet bolnavul, nu mă spurc eu în postul mare... Om mînca ce om putea.

— Așa-i, Ioane, dar nu mînînci din nimic. Nu-ți prieste borșul cu fasole și verzele murate?

— Nu mi-i foame, Catincă, dar dă-mi să gust...

Nu putea să mînînce, stomahul slăbit nu putea primi — și mătușa Catinca ofta și punea și ea lingura deoparte.

— Mînîncă tu, Catincuță, — las' că eu îți spun cînd mi-a fi foame.

— Mînînc, Ioane, mînînc, răspundea repede bătrîna — și împingea în fundul vetrei strachina.

Din zi în zi a tot slăbit. Începu să nu mai poată dormi nopțile. Cînd îl auzea gemînd și tînguindu-se, mătușa Catinca se întorcea spre părete ca să-și ascundă lacrimile și tremurul feței. Apoi trecea în «odaia cea curată» și se uita lung, pe gînduri, spre banii de comînd învăliți într-un ștergar și ascunși sub coardă, și spre valurile de pînză pentru cele zece poduri ale morților...

Acum două zile, după un somn ușor către ziuă, bătrînul deschise ochii la cea dintăi lucire a soarelui de primăvară.

De pe o laiță, mătușa Catinca îl privea neclintită cu ochii ei mici, negri.

— Catincuță, așa-i că înfloresc afară zarzării?

— Da, Ioane, înflorește zarzărul din colțul casei.

— Se vede că-i frumos afară... Mîni, poate-oi putea ieși din casă...

Bătrîna tăcea. Vocea moșneagului era foarte slăbită.

— Catincuță, grăi el încet. Am visat ceva... Parcă a venit la mine un om tînăr și frumos, îmbrăcat în strai alb. Zice: Moș Ioane, hai cu mine. Și m-a dus prin niște frumusețI, prin grădini, departe, parcă pluteam; m-a dus, Catincuță, pînă la *scaunul Împărăției*... Acolo m-am plecat la pămînt, — căci nu mă puteam uita la obrazul lui Dumnezeu, așa de tare strălucea... Acolo sînt toți ai noștri, Catincă...

Bătrîna se întoarse încetişor cu faţa către părete.

— Să vezi, Catincă, urmă încet bătrînul, cum m-am mirat eu de tare. Eu niciodată n-am avut asemenea visuri... Şi cugetînd, m-am rugat lîngă scaun să-mi ajute Dumnezeu să mă scol. Trebuie mîni să chem pe Neculai Pintilie, s-aducem nişte spini pentru streşinit gardul... Pe urmă a crescut mai tare lumina şi m-am întors acasă printr-o fulguire de flori de zarzăr. Aşa am ştiut eu că trebuie să fi înflorit copacul din coasta casei. Şi după ceea ce mi s-a arătat, eu socot c-am să fiu izbăvit de boală. Mîni, mergi şi tu cu noi pe coasta Ţărincuţei, la spini...

După puţină tăcere, moş Ion Doru zise întorcînd ochii spre bătrînă :

— Catincuţă, tare te-aş ruga să-mi faci azi o mămăliguţă moale ş-un borş cu verdeţuri...

Bătrîna dădu repede din cap c-un zîmbet prea viu, şi ieşi să pregătească mîncarea dorită.

Moş Ion tăcu toată vremea cu ochii în bagdadie, gîndindu-se la visul lui. Către amiază înghiţi din fiertură de cîteva ori şi cercă să mestece puţintică mămăligă. Era mulţămit şi se uita bucuros la bătrînă. O puse apoi să-i ridice perinile, aşa încît să poată vedea în ogradă pe-o fereastră. Părea mişcat şi neliniştit.

— Catincuţă, zise el într-o vreme, aşa-i că-i frumos afară ?

— Frumos : soare şi cald... răspunse înăbuşit mătuşa Catinca.

— Catincă, du-te şi chiamă pe Neculai Pintilie, şi pe megieşii care-or mai fi. Să vie pînă la mine... Să vie cît mai mulţi, Catincuţă...

Bătrîna ieşi grabnic pe uşă.

Moş Ion, de la locul lui, privea pe fereastră la lumina de-afară şi aştepta să vadă la poartă lumea pe care-o chemase.

Zîmbea cînd intrară oamenii.

— Mă gîndeam, zise el uşor, către Neculai Pintilie, să mergem mîni pe coasta Ţărincuţei.

— Om merge, nînaşule, răspunse vecinul repede şi cu hotărîre.

— Aş mai vrea să vie Ştefan, băietul nostru... atîta copil ne-a mai rămas... grăi apoi bătrînul şi întinse gîtul ca să vadă mai bine pe geam spre poartă...

— Are să vie, şopti chinuit bătrîna, întorcînd faţa de către soţul ei.

— Bine, răspunse bătrînul uitîndu-se liniştit la cei din casă.

Femeile îl priveau cu braţele încrucişate, cu capetele plecate pe-un umăr, bărbaţii gravi, tăcuţi, cu ochii gînditori.

— Catincuţă, aşează-te lîngă mine... şopti, deodată, bătrînul ; apoi păru a se aşeza mai bine, se întinse şi-şi strînse bine buzele slăbite şi galbene.

— Nînaşă Catincă, zise Neculai Pintilie înălţîndu-se din locul lui, dă degrabă lumînarea !

Făclia de ceară trecu din mînă în mînă ; bătrînul auzise : întinse degetele ş-o cuprinse, şi-n aceeaşi clipă lucirea vieţii pieri brusc din ochii lui. Rămase liniştit şi solemn.

Aşa a trecut către strămoşi bătrînul, alaltăieri, duminică, în cea dintăi zi frumoasă de primăvară.

COTITURA

Într-o zi, la mijlocul lui noemvrie, îmi spune mama: — Astăzi numaidecît trebuie să te duci la părintele Ciornei. E ziua lui: Apostolul Filip. Cucoana Caterina, preoteasa, face masă mare, căci mîni începe și postul Crăciunului. De mult doresc ei să te vadă. La biserică, duminica, tot mă-ntreabă de tine: ce faci, cînd isprăvești universitatea. Acu vor fi aflat că te-ai repezit acasă, cu nacazurile acestea ale răzășiei noastre, și le-ai face plăcere să te duci și pe la dînșii. Aș merge și eu, — că eu am o slăbăciune pentru fetiță, — duduia Catincuța: tare-i blînduță și cuminte... Dar trebuie să mă aflu negreșit la moșu-tău Manole, pentru împacare. Alegem pămîntul și isprăvim cu dihonia și cu procesul...

Mama, răzășiță fudulă și aprigă, amestecă încă o vreme, într-o vorbire viforoasă, țarina și fînațurile noastre cu părintele Filip și duduia Catincuța. Înțelegeam eu ce dorește dumneaei. Și nu mă dam în laturi, căci nici mie nu-mi era deloc silă de fata părintelui Ciornei. Nu era numai «blînduță și cuminte»; era delicată, subțire și frumoasă ca a treia fată a împăratului din poveste. Deci, cu inima ușor încălzită de

plăcere, răspunsei mamei că nu prea înțeleg ce-aș căuta eu la părintele Ciornei...

— Cum ce-ai căuta la părintele Ciornei? strigă ea cu supărare. Cum vorbești așa? Și el și preoteasa te-au văzut crescînd. Te iubesc ca pe-o rudă. Și foarte se bucură c-ai s-ajungi *doftor*. Pe urmă cucoana Caterina are să te întrebe de boala ei de inimă...

— Ei, atuncea trebuie să mă duc, răspund eu serios și convins.

Mama pe loc m-a cuprins de tîmple, m-a sărutat pe frunte ș-a ieșit ca o furtună pe ușă, ca să poruncească lui moș Gavril să puie caii la trăsură.

Cînd am pornit, m-a mai sărutat o dată și m-a încărcat c-o mulțime de întrebări, de vești și de răspunsuri pentru părintele Filip și pentru cucoana Caterina. Apoi a sfătuit pe vizitiu să ție strîns caii la rîpă la Fîntînele. Și după ce ieșii pe poartă, iar își înălță glasul și mînile. Trebuia poate să mai băgăm de samă pe undeva, — dar nu se auzea bine unde, căci vîntul care se stîrnise îi zdrențuia vorbele și le risipea în altă parte.

— Parcă acu mi-ar fi întăia oară... gîndi cu glas moșneagul de pe capră. Strașnică stăpînă cucoana Fiona. Ne-nvîrte pe toți ca-n bătaie de bici, și se uită la noi cîteodată parcă i-s șerpi ochii...

Trăsura suna și clămpănea din fierării, că doar era trăsură pe arcuri ca la boieri, cum se și cuvine unor vechi răzăși ca noi. Moș Gavril șfichiuia din cînd în cînd căluții roibi, apoi îi lăsă în trap lin, cu hățurile slobode și, ghemuindu-se cu spatele în suflarea vîntului, scoase beșica de porc și luleaua pentru o lungă și migăloasă operație. Într-o vreme avu nevoie de suvac; mai pe urmă ieșiră la iveală cremenea, iasca și amnarul. Chimirul lat și lustruit al lui moș Gavril

cuprindea un bazar întreg. Printre lucrurile trebuincioase scotea și punea la loc, mormăind, și alte lucruri mărunte, găsite pe drumuri în lunga-i carieră : o lupă, un cartuș de revolver, un ciob de sticlă albastră și altele multe, care de care mai strălucitoare și mai misterioase.

— Domnișorule, îmi zise el apoi cu mulțămire, pîcîind din lulea și risipind fum în vînt ; de cîte ori am făcut eu drumul ista pîn' la Poieniță, să am franci, mi-aș cumpăra o lulea de cele nemțești și o haraba de *tiutiun*... Iaca și caii : merg singuri. Chiar la rîpă, la cele unsprezece fîntînele, știu ei cum să umble. Și cînd ajung la șipote, se opresc și beau o gură de apă — mai mult de plăcere, așa cum beau eu o lulea... Numai astă-vară s-au spăriet...

— Da' de ce ?

— Apoi mă duceam cu cucoana Fiona tot la părintele, la Poieniță. Și cînd colea-n vale, la Fîntînele, iaca adunare mare : domnu judecător și domnu doftor și domnu subprefect, cu niște cucoane și niște dudui, ședeau pe iarbă verde și cinsteau vin. Da' la șipote, în calea noastră, iaca se ridică o cuconiță numa-n roș îmbracată, cu niște ochi negri și sprîncenați cît paharele... Atuncea s-au spăriet roibii.

— De ce s-au spăriet ?

— Nu știu. Ea a început a rîde ș-a dat ia așa din cap la noi. E sora judecătorului.

— De unde știi ?

— Apoi se știe : că-i neagră, așa, și cam urîtă, și umbla pe cîmpuri ast'vară parcă era un mac...

Pe capra lui, întors pe jumătate către mine, moș Gavril trecu îndată la altă întîmplare, c-un fierar și c-o potcoavă. În legănările și-n duruitul monoton al trăsurii, nu-l mai ascultam. O somnie ușoară mă cu-

prindea. În juru-mi, sub vîntul sunător, se întindeau ogoare goale, cu tufe multe pe haturi. Și lumina scăzută de toamnă tîrzie risipea peste toate o melancolie pătrunzătoare.

Îmi aduceam aminte : îmi aruncase în treacăt într-o zi și mama cîteva vorbe despre sora judecătorului : «țigăncușa ceea nebună...»

Cu imaginația mea iute și neastîmpărată de optsprezece ani, cercam să mi-o înfățișez. Mă întorsei apoi un timp spre icoana balaie a duduiei Catincuța, fata popii ; și iarăși, fără să-mi dau sama, îmi tremură în luminile ochilor, ca-ntr-o apă, o imagine străină, nedeslușită...

Cînd ajunsei la Poieniță, în gospodăria bogată a părintelui Ciornei, parcă-mi uitasem visurile tulburi. Dar după ce sării din blana de lup și intrai în niște odăiți calde, îmbrăcate-n scorțuri și mirosind a gutăi și sulcină, — inima începu a-mi bate. Lîngă luminoasa duduie Catincuța, sta sora judecătorului. O cunoscui îndată: avea ochii mari. Și avea pielea brună, — ceea ce făcuse pe moș Gavril s-o socotească urîtă. Dădui mîna pe rînd cu părintele Filip, nalt și bărbos ; cu judecătorul firav ; cu doctorul alcătuit din săculțe pline, scurte și groase ; cu primarele, cu perceptorul, nu-mi mai aduc aminte ; pe urmă sărutai mîna albă, plină și moale a cucoanei de gazdă, mă închinai în fața naltei și palidei judecătorese, și trecui lîngă sobă, de unde-mi zîmbea duduia Catincuța.

Pentru această aurie arătare aveam eu o veche și tainică simpatie. În ziua aceea, cînd mă aținti, în ochii ei verzii, punctați cu prundișor cafeniu, tresări o luminiță. Îi simții mîna mică și tare tremurînd parcă într-a mea. Îmi zîmbi cu plăcere și fericire. Dar cînd mă întorsei spre cele două genuni de umbră,

mi se grămădi sîngele la inimă. Erau niște ochi surprinzători, sub sprîncene lungi, după gene care puneau licăririi lor un painjiniș ca de ceață. Cînd mi-a dat mîna, cînd a deschis gura, cu dinții tăiați parcă cu fierăstrăuașul, cînd am auzit-o spunîndu-mi c-o voce muzicală că-i pare «foarte bine» de cunoștință, — mi-am pierdut tot echilibrul meu de fecior cuminte al cucoanei Fiona.

O chema Zenobia : ca pe o împărătească din vechiul Bizanț. Avea peste părul buclat și peste frunte un cerc îngust de argint. Avea o înfățișare măreață și, cu toate că-mi zîmbea, parcă mă privea de sus. Cînd duduia Catincuța i-a rostit dulce numele meu, Dămian, — ei parcă i-ar fi venit a rîde. Cînd începui a-i vorbi ceva, — nu știu de ce, — ca să statornicesc între noi o legătură, ea mă privi deodată țintă, tăcînd, și așteptînd să-mi pierd șirul și cumpătul... Cînd mă oprii încurcat, ea zîmbi cu aceeași privire stăruitoare și mă pofti să stau pe un jîlț, lîngă dînsa. Vocea avea un timbru jos, aproape bărbătesc, însă părea încărcată de melodie și pasiune.

Ce să-ți spun ? Am simțit deodată în mine ca o primejdie, ca o catastrofă. Aveam nevoie să spun ceva, să mă ridic, să strălucesc, — dar vecina mea zîmbea nemerniciei mele ; și nu știu ce s-ar fi întîmplat dacă cucoana preoteasă nu și-ar fi înălțat glasul, poftindu-ne la masă.

M-am simțit salvat. Am trecut în sofragerie. M-am lăsat pe un scaun. Am observat cu bucurie că la dreapta mea se așează duduia Catincuța. În același timp, în stînga, cu mișcări mlădioase, își făcu loc dușmana mea. Inima începu să-mi bată iar.

Cum se așeză, începu ea să vorbească. Neliniștea se topi. Ca un val de fericire și de voluptate mă învălui.

Din cînd în cînd ochii îi fulgerau spre mine din aburul lor de lacrimi.

Era văduvă, singură și tristă, sora judecătorului. Avusese numai dezamăgiri și nenorociri. Se măritase de tînără, fusese însă nevoită să iasă violent din căsnicie. Tovarășul ei n-o înțelegea. Era mic și meschin. Și ea rîvnea o viață de lumină și pasiune...

Pe cînd înțelegeam eu toate acestea din vocea melodioasă a vecinei mele, cucoana Caterina aducea pe masa largă toate bunătățile, și părintele Filip turna în pahare un vin alb subțirel care sfîrîia și tresărea în stropi. Duduia Catincuța avea o grijă deosebită de farfuria mea. Ș-așa îmi trecură pe dinainte acel potroc vestit de măruntaie de curcan al cucoanei preotese, despre care se vorbea în tot ținutul ; acea mîncare rece de iepure, pe care doctorul, ridicîndu-se în picioarele-i scurte, o primi cu strigăte înalte ; și sărmăluțele dumnezeiești și friptura de purcel, și plăcintele scoase atunci din cuptor ; mîncam cu hărnicie și ascultam cu uimire mărturisirea cuconiței Zenobia. Pe urmă, rușinat, băgai de samă că ea nu mînîncă și mă oprii. Paharele erau umplute. O îndemnai să beie un strop de vin. Ea mă privi ca de departe, și tăcu.

Pe ușă se strecurară în odaie țiganii, cu Nastasă chitaristul în frunte. Și-ndată începură a zice cîntece lungi și tremurate, ca în vremea aceea. Mesenii deșertau pahare după pahare și cucoana Caterina necontenit așeza pe masă niște căni pîntecoase și asudate. Vedeam pe toți ca-n abur și-mi era sufletul plin de o dulceață nesfîrșită. Lîngă mine, cu ochii ei negri, plini de neliniște și patimă, cuconița Zenobia asculta o melodie veche, lin strecurată pe strune... Parcă se gîndea undeva, departe. Deodată genele ei bătură ca niște aripioare spre mine. Pe obrazu-i delicat, pe buzele-i fine,

înflori un zîmbet nou pe care i-l vedeam pentru întâia oară în ziua aceea.

— Ce te uiți așa la mine? mă întrebă ea.

Rămăsesem singuri. Duduia Catincuța era învălmășită cu al treilea rînd de plăcinte. Era cea mai potrivită clipă pentru mărturisiri care de mult mi se grămădeau pe buze, izvorînd din inimă ca bulbuci la fața izvorului. Ca o negură mi se lăsă pe ochi; mă cuceri un vîrtej. Îi spusei repede, că din întâia clipă am simțit c-a intrat o furtună în viața mea. Apoi mă lăsai dus de cuvinte.

— De-acuma eu, duduie Zenobie, trebuie să mor pentru mata! Cînd am pus piciorul în casa asta și te-am văzut, am înțeles că toate s-au isprăvit. Nici nu știu ce-am să fac, nici nu știu ce mă așteaptă...

— Vorbești serios? îmi zise ea deodată.

Îi cuprinsei mîna stîngă. Pielea ei delicată ca o blăniță fină mă înfioră. Parc-ar fi trecut de la ea la mine o scînteie. I-am murmurat tremurînd:

— Ce trebuie să fac eu, să mă crezi?

— Nimic, îmi răspunse ea rîzînd. Și mă înfășură în ceața ochilor ei.

Coardele lăutarilor sunau lin. Doctorul, aprins la obraz și cu părul vîlvoi, se îndreptă spre colțul nostru.

— Cuconiță Zenobie, strigă el cu patos, fă-ne plăcerea... Cădem la picioarele matale: cîntă-ne ceva...

— Ce pot să cînt? întrebă cochet tovarășa mea, și mă privi.

Eu stăteam nedumerit. Din toate părțile se ridicau glasuri înflăcărate:

— Să cînte duduia Zenobia, să cînte cuconița Zenobia!

— Bine, să cînt... răspunse tovarășa mea și ochii ei parcă-mi spuneau că pentru mine vrea să cînte.

Coardele se-nfiorară și umplură odaia de riturnela unei romanțe vechi. Cuconița se ridicase în picioare. Începu să cînte c-o voce caldă și cu privirile tot mai pierdute ca într-o ceață de lacrimi:

In zadar în larga lume
Caut să te mai găsesc,
Tu l-al cărei dulce nume
Și azi încă-ngălbenesc...

Cînta cu pasiune, c-un fior de tinereță și de durere care-mi ridică lacrimi în luminile ochilor. O priveam uimit și pierdut. Eram încredințat că trebuia să fac o nebunie pentru ea...

Cînd isprăvi, părintele Filip strigă c-o voce cumplită:

— He-hei! oaspeți noi! iaca și cucoana Fiona!

Mama sosea într-adevăr îmbujorată la față și începu să firitisească pe ai casei c-un val de cuvinte grăbite. Repede veni la mine și-mi arătă că toate afacerile răzășești s-au isprăvit cu bine. Apoi, cuprinzînd pe duduia Catincuța de umeri, o sărută c-o dragoste nespusă pe ochii ei verzii punctați cu prundișor...

Mama era o ființă foarte ciudată, de care se temea și tata, Dumnezeu să-l ierte, de care mă temeam și eu. Ochii ei aprigi se ațintiră cu stăruință asupra cuconiței Zenobia și buzele-i se încrețiră într-un vechi și cunoscut semn de neplăcere. Deodată îmi simții aripele tăiate; mă cuprinse o trudă adîncă, o nemulțămire bolnavă...

Cîntăreața trecu încet pe lîngă mine și-mi zîmbi. Eu o ațintii cu doi ochi fierbinți și disperați. O văzui că iese. Trecui și eu spre ușă.

Mama îmi aţinu calea, cu Catincuţa de mînă.

— Unde te duci, domnişorule ?

Eu mă simţeam pierdut. Le zîmbii rătăcit şi ieşii repede. Afară amurgea şi cerul era trandafiriu la asfinţit. O rece tăcere stăpînea întinderi mute, spre valea Elanului. Cuconiţa Zenobia sta rezemată de-un stîlp al foişorului şi privea neclintită în depărtări.

Cînd apărui lîngă ea, întoarse capul. Mă întrebă zîmbind :

— Domnule Dămian ! ce prostie poţi face dumneata pentru mine ?

Eu mă oprii, parcă mi-ar fi pus mîna-n piept. Ea îşi lunecă iar privirile spre vale, fără să aştepte răspunsul meu. Din valea Elanului, prin cea din urmă lucire a amurgului, venea zburînd spre noi un stol de raţe sălbatice. Creşteau apropiindu-se ; aripele lor aveau şuiet de vînt. Trecură şi se cufundară măreţ în vioriul amurgului...

Atuncea, în acea clipă de deşteptare, lîngă cuconiţa aceea cu ochii tulburători şi plini de nebunie, am înţeles că n-am aripi întregi ca să zbor cu ea spre un ţărm necunoscut, ca raţele sălbatice — şi trebuie să mă întorc la mama şi la duduia Catincuţa... Şi m-am întors. Dar şi astăzi am o simţire de fioros regret pentru un lucru necunoscut şi dulce, care-ar fi putut să fie...

Cînd mi-a povestit această neînsemnată întîmplare, domnu Dămian Brumă avea patruzeci de ani. De atunci a murit.

AXINTE

La curtea boierească începuse mişcarea ogrăzii : ieşeau argaţii din toate cotloanele, căscînd încă somnoroşi ; luceau opaiţuri la grajduri, la fierărie, la casa maşinistului ; după îndemnurile oamenilor, rostite cu jumătate de glas, vitele se orînduiau în tăcere în faţa porţilor închise. Lumina zorilor era încă îndoielnică ; de la răsărit răzbătea o învăluire roşie prin ceaţa uşoară, care acoperea satul, valea Bistriţei şi pădurea de brad de dincolo de apă. Un brumăre cenuşiu căzuse, îmbrăcînd toate cu o blăniţă fină şi scînteietoare.

Ieşise în cerdac şi boierul, om nu tocmai înalt, dar sprinten şi mlădios, cu botfori pînă la genunchi şi cu scurteică cu gulerul de coloarea brumărelului. Îşi punea mănuşile şi se pregătea să scoboare treptele de stejar, între oamenii lui. Un băităneş îi ţinea mai la o parte calul înşăuat.

— Hai repede, băieţi ! zicea boierul ; azi e frumos ; poate om face mai mult spor !

Glasul vătafului porni îndată ameninţător între oameni ; stăpînul zîmbi şi-şi mîngîie mustaţa neagră tuşinată scurt, englezeşte. Cînd isprăvi de tras şi

mănușa a doua și scoase cu dreapta de la subsuoara stîngă cravașa cu mînerul de argint, se arătă jos la scară și Axinte ciobanul, un om spătos, foarte voinic la înfățișare. Avea suman scurt de noatin și glugă albă trecută pe după gît, bernevici încrețiți, opinci cu pliscurile frumos întoarse și nojițe de păr de cal strîns rînduite în jurul gleznelor peste abaua curată.

Boierul îi strigă cu mirare :

— Măi Axinte, tu ai și canafuri la nojițe. De-o bucată de vreme îți face, pesemne, cineva de dragoste !

— Eai ! da' nu-mi mai face nimeni, stăpîne ! răspunse rîzînd șiret Axinte și-și trase de pe pletele crețe căciula neagră cu zagara albă.

Avea o față tînără, deșteaptă și energică, cu mustața abia mijind. Era cel mai frumos om din cuprinsul acela și Hotineanu boierul ținea mult la dînsul.

— Ba mi se pare mie, zise iar stăpînul, că ai vreo pricină la curte... De-o bucată de vreme vii cam des pe aici... Miroase a zăr și a stînă prin curte...

Cîțiva oameni de-aproape începură a rîde înăbușit. Obrazul curat al lui Axinte se încruntă ușor.

— Stăpîne, grăi el cu liniște, am venit să ne-nțelegem dacă trecem astăzi oile în valea Hoțului...

Boierul pusese piciorul pe întăia treaptă și avea gust de glumă : voia să mai spuie ceva lui Axinte. Dar (după cum își aducea prea bine aminte cînd mi-a povestit întîmplarea) rămase așa c-un picior scoborît. Răcnete mari de spaimă izbucniseră în apropierea curții : era ceva disperat, ascuțit, ca de moarte.

— Ce este ? strigă el, înălțînd capul.

Mișcarea din ogradă conteni pe loc ; glasurile potolite ale oamenilor se stînseseră ; și în ceața de lumină a zorilor, alt răcnet de spaimă porni, chiar lîngă porțile deschise, străpungător și ascuțit :

— Vai de mine ! *lupchii* !

Cu brațele înălțate și cu fustele învăluite ca de furtună, o femeie trecu pe dinaintea porții deschise.

— Ce-i ? E nebună ? strigă Hotineanu.

Dar boii mari cu coarnele țapoșe înțeleseseră parcă răcnetul femeii ; căci deodată prinseră a da înapoi și a forăi pe nas. Calul șarg pe care-l ținea flăcăușul înălță capul și ciuli urechile. Axinte ciobanul își îndesă căciula în cap.

— Ce este ? strigă a doua oară boierul.

Dar aceste două cuvinte le spuse brusc și ascuțit : din cerdacul lui de sus văzuse ce este. În aceeași clipă, boii dădură înapoi, lîngă grajduri, și calul smunci frîul și se năpusti în umbră. Printre oameni trecu un murmur, ca o înfiorare. La colțul casei mari, albe, stăteau și priveau acest cutremur al ogrăzii mașinistul, neamț bărbos, și copilul lui de doisprezece ani, tocmai atunci ieșiți de la căldură și de la cafeaua cu lapte.

— Lupoaica ! strigă Axinte, repezindu-și parcă asupra porții deschise privirile agere.

Glasul lui fu ca o lovitură de bici pentru fiara care stătuse o clipă la îndoială în drum. Ca și cum ar fi luat o hotărîre, după o gîndire gravă, se abătu pe poartă. În lumina trandafirie îi fulgerară o clipită ochii sîngerați. Cînd intră ea iarăși în umbră pătrunseră în cea dintăi lucire a soarelui doi cățălandri, puii ei, care o urmăreau spăriați cu boturile întinse după dînsa... Și vitele sforăitoare, frămîntîndu-se în juguri și boncăluind, și oamenii care nu mai erau stăpîni pe ele, parcă se alinară puțin cînd lupoaica se opri. Puii se apropiară de ea chelălăind dulce, plîngător, cu boturile întinse căutîndu-și laptele. Atunci unul din bătrînii ogrăzii răcni :

— E turbată !

Şi îmbulzeala vitelor şi a oamenilor fu deodată aşa de năprasnică, încît Hotineanu, în cerdacul lui, păli şi simţi şi el o dorinţă nebună să se repeadă undeva la adăpost, să se închidă cu cheia într-o odaie. Dar se stăpîni, se opri. Privi spre Axinte. Nici el nu se clintise din loc. Se uita spre fiară cu braţele lăsate în lungul trupului.

La tumultul ogrăzii, lupoaica, îndemnată parcă, porni drept înainte. Maşinistul bărbos şi feciorăşul lui se repeziră în fugă la dreapta, în latul ogrăzii. Dar ea parcă anume pentru dînşii venise, căci din cîteva copce le aţinu calea. Ei se întoarseră în loc şi se năpustiră în altă parte. Ea se luă după ei. Atunci se arătară şi oamenii, cu pari şi cu furci, — cu arme bizare găsite prin cotloanele curţii. Se grămădiră, se despărţiră şi se învăluiră iar în jurul lupoaicei şi a căţeilor ei, ca nişte fantastice umbre în ceaţa luminoasă a dimineţii. Din două salturi fiara ajunse pe fugari ; îi izbi cu fălcile căscate — şi ţipetele de moarte care fuseseră întăi auzite, izbucniră iar...

Boierul sta încremenit. Toate, de la intrarea fiarei în curte, se petrecuseră într-o repeziciune de vis. Căţeii scînceau şi priveau şi ei c-un fel de groază la nebunia mamei lor ; umblau buimaci în jurul ei. Un argat se repezi şi străpunse pe unul cu furca ; cu picioarele în sus, zbătîndu-se în sîngele lui, căţelandrul scheuna şi plîngea răguşit, pe cînd omul îl ţintuia la pămînt în colţii de fier. Celălalt, deodată deşteptat de groază şi de instinctul lui de fiară duşmănită, se năpusti înainte-i, făcu un ocol prin ogradă şi săgetă pe poartă. Lupoaica cea bătrînă parcă nu vedea, parcă n-auzea moartea puiului. Pe cînd neamţul şi copilul se prăvăleau spre o uşă deschisă, ea se învîrti greoaie în loc

şi din gura rînjită i se prelingeau bale ruginii. Puiul murea tremurînd şi scheunînd dulce; ea se zvîrli oarbă spre Axinte, care se mişcase un pas înainte. Ciobanul nu-i primi izbitura ; se feri puţin : apoi cînd îl ajunse, se prăvăli greu pe ea şi o apucă de urechi. O încălecă. Se zbătea şi se zvîrcolea cu dînsul, dar el o ţinea strîns c-o mînă, năprasnic încordat spre capul ei mare. Cu dreapta îşi scoase cuţitul din chimir, îl puse cu tăişul la gîtul fiarei şi începu a ciorsăi. Părul era aspru ori cuţitul nu era bine ascuţit, căci sîngele ţîşni cu oarecare întîrziere. Lupoaica gîfîi şi horcăi multă vreme şi un sînge negru curgea pîrău sub dînsa. Axinte îşi şterse cuţitul de blana ei. Oamenii se apropiau din toate părţile. Femei spăriate se arătau prin cerdacuri ; boierul cobora şi el treptele. Ciobanul îşi privi de aproape mîna stîngă, scuipă în ea, apoi ş-o şterse de sumanul de noatin.

— Ce este, Axinte ? Te-a încolţit ? strigă boierul.

— Are colţii ca briciul ! zise ciobanul. M-a ajuns puţin. Dăr nu-i nimica. Am să ard oleacă locul cu iască... Aşa m-a învăţat moş Irimia cînd eram strungăraş la el.

Axinte, în adevăr, îşi scoase amnarul şi cremenea, scăpără, aprinse un fir de iască, suflă în el şi-l făcu cărbunaş, şi-şi arse cu linişte locul încolţit. Oamenii rînduiau din nou vitele ; argaţii apucară de cîte un picior pe lupoaică şi pe pui şi-i traseră în dosuri, vătaful începu a răcni ; o cuconiţă tînără scoase capul pe fereastră şi întrebă dacă nu s-a întîmplat nimic.

Hotineanu îi răspunse :

— Culcă-te, dragă, nu-i nimica.

Viaţa obişnuită îşi lua cursul ; pe poarta deschisă ieşeau oamenii şi vitele. Soarele se ridica mare şi roşu în ceaţa răsăritului.

Axinte își strînse în chimiru-i lat cremenea și amnarul, după aceea întrebă pe boier :

— Apoi eu am venit, cucoane Alixăndrel, să ne înțelegem dacă trecem azi oile în valea Hoțului...

Dar boierul atunci parcă ajunse să înțeleagă că s-a întîmplat ceva cu totul deosebit și grav în curtea și satul lui.

— Dar nu se poate, Axinte ! răcni el. Ce-ai făcut tu cu iasca ta ? N-ai făcut nimica ! Unde-i neamțul și cu fecioru-său ? Și pe dînșii i-a mușcat lupoaica !...

— Trebuie și ei arși c-un tăciune, zise Axinte.

— Măi nenorocitule ! urlă boierul cu groază. Tu nu înțelegi că te-a mușcat lup turbat ? Cu asta nu-i de glumit ! Trebuie să mergeți cu mine la Iași chiar azi, la spitalul de turbați. Să vedem, pe cine a mai încolțit fiara ? Trebuie să-i iau pe toți. Nu merge așa !

— Eu nu mă duc, cucoane, la *spitalul* de turbați ! răspunse serios ciobanul.

— Cum ? țipă Hotineanu. Vrei să mori ? Să turbezi ? Ești nebun, măi Axinte ?

— Nu merg ! Am pus iască aprinsă, de-acu nu mai am nici pe dracu. Bine că mi-a venit mie la îndămînă s-o prind...

Axinte rîdea. Dar boierul începea să se mînie, căci îl știa pe flăcău om foarte hotărît.

— Măi nebunule, am să pun să te lege și tot am să te duc ! strigă el înfierbîntat. Cum, măi, dacă te-a mușcat o lupoaică turbată !...

— Ș-apoi dacă m-a mușcat o lupoaică ! zise liniștit Axinte. Dacă am ars locul, precum m-a învățat moș Irimia de la Tazlău !

Dar boierul știa că n-are de așteptat și de vorbit mult. Porunci să puie caii la căruță și trimese pe un slujitor să cheme pe primar.

— Toți care au fost încolțiți vor pleca la moment cu primarele la Iași ! strigă el mînios.

Cuconu Alixăndrel Hotineanu era mînios și cînd îmi povestea mie această întîmplare. Slujitorii au pus în căruță pe neamț și pe flăcăuașul lui, au mai încărcat patru oameni mușcați în dimineața aceea de fiară, — dar pe cioban n-au fost în stare să-l pornească la Iași. El nu voia să știe de spital. El se suise în munte la oile lui. Nu l-au găsit în ziua aceea, nici a doua zi. A trebuit boierul să se ducă spre stîni, călare. Dar nici el n-a izbutit să facă nimic. Ceilalți ciobani și baci dădeau din umeri, se priveau nedumeriți. Boierul, Dunăre de mînios, tuna și fulgera, înjura și blăstăma — nimic n-a fost de folos !

— Are să turbe, păcătosul ! urlă el arzînd în cal cu cravașa. Să pregătiți funii ca să-l legați cînd i-a veni furia. Eu am să pregătesc glonte ca să-l împușc ! Idioților, țipă el către ciobani, nu-nțelegeți c-are să turbe ?

Ciobanii se uitau unul la altul... Insfîrșit, unul îndrăzni să facă o întîmpinare boierului, arătînd că poate n-are să turbe flăcăul, de vreme ce a făcut ce l-a învățat moș Irimia de la Tazlău ; la o nouă izbucnire a boierului, altul îi arătă că dacă n-or lăsa «cei mari» pe flăcău în pace, apoi el fuge în Țara Ungurească ; el nu vrea să se ducă la «spitalul nemțesc» !

Boierul Hotineanu era disperat. De la Institutul Antirabic, unde fusese trimes capul fiarei, îi sosi după un timp știrea că în adevăr lupoaica a fost turbată. Mai mult, — după ce mașinistul și copilul, și ceilalți mușcați, se întoarseră tămăduiți în sat, — se descoperi încă un om mușcat : pîndarul de la poarta țarinei, un biet sărac, cam gușat și cam tanău.

Fu descoperit cînd începură a i se tulbura ochii și cînd îl cuprinseră cele dintăi înfiorări și furii ale cumplitei boale...

— Ce-i de făcut, ce-i de făcut, cu ticălosul acela de Axinte? gemea boierul apucîndu-se cu mînile de cap. De-acu turbă și el!

Dar Axinte, nesimțit, coborîse și el cu oile la vale, între ceilalți ciobani și nu turbă. El avea credință nestrămutată în leacul lui moș Irimia. Trecu o lună, trecură trei; trecu și iarna și boierului începu a-i veni inima la loc.

— Nu de alta, zicea el, dar eu cu Axinte am copilărit și țin mult la dînsul. E băiet voinic și chipeș. Ar fi fost pacat să turbe.

Cînd se îmblînzi faur și porni zăporul pe Bistrița, Axinte se înfățișă cu cel dintăi miel și cu cea dintăi floare. Ilinca, slujnicuța cea sprîncenată a cucoanei, aduse mielul în odaia boierilor, mîngîindu-l și alăturîndu-i botișorul de obrazul ei.

— Cuconiță! a adus Axinte ciobanul un miel! zise ea rușinoasă.

— Care? Turbatul? strigă rîzînd boierul.

— Eai! nu turbă el, cuconașule: are leac de la moș Irimia.

— Așa? vorbi boierul privind-o lung. Și cînd ți-a spus el vorba asta?

— Astă-iarnă, cuconașule!

— A! strigă ascuțit, ca luminată de ceva, cuconița. Mă miram eu de ce Ilinca noastră aduce din cînd în cînd un miros ciudat și vag de stînă...

Axinte era voinic și rumăn, și îmbrăcat curat ca și în dimineața de toamnă, cînd năvălise lupoaica în sat. Boierul îl privi din cerdac cu sprîncenele încruntate.

— N-ai turbat, măi Axinte? îl întrebă el.

— N-am turbat! răspunse flăcăul; apoi își strecură privirile agere spre colțul casei unde, în cea dintăi lumină a primăverii, se ițea Ilinca, spionîndu-l, cu căpșorul mielului lîngă obraz și c-un ghiocel între buzele roșii.

UN OM NĂCĂJIT

Trei zile bătuseră vînturi sunătoare de la miazăzi, pămîntul se zbicise, şi-n dumbrăvioara din marginea satului, la malul Siretului, începuseră să înflorească galben cornii. Băiatul cel mai mititel al lui Dumitru Onişor ieşise cu şase oi la mugurul proaspăt al primăverii.

Era un copilaş palid şi mărunţel şi tîra pe pămîntul ravăn nişte ciubote grele ale unui frate mai mare. Ridică spre mine ochi trişti învăluiţi ca-ntr-o umbră cenuşie şi-şi scoase cu anevoie din cap pălărioara veche pleoştită ca o ciupercă. Îmi dădu bună-ziua c-un glas moale în care parcă suna o suferinţă timpurie; apoi, acoperindu-se, ridică deasupra oilor toiegelul alb, îndemnîndu-le spre crîng.

— Ce mai faci tu, măi flăcăule? îl întrebai eu. Ai ieşit cu oile la păscut?

— M-a trimes tătuca să le mai port! îmi răspunse el serios, cu glasu-i subţirel şi peltic; şi se opri.

Oile se opriră şi ele şi întoarseră capetele spre călăuzul lor.

— Dar eşti tu vrednic, bre Niculăeş, să porţi un cîrd de oi?

— He, sînt eu vrednic; da' acuma n-am ce purta, sînt supărat...

— Cum se poate? Şi de ce, mă rog?

— De ce? mă întrebă el ridicînd spre mine fruntea pe care sta zimţuit în neregulă părul-i buhos; pentru că în primavara asta tot ne-au căzut din oi; şi-acuma am rămas numai cu acestea şase...

De şi «flăcăul» cu care vorbeam era numai de-o şchioapă, de şi intrase în a opta primăvară a vieţii lui, năcazul lui era adînc şi serios; zîmbetul meu pieri pe dată.

— Şi v-au murit multe, bre Niculăeş?

— Multe... răspunse el grav, rezemîndu-se înaintea mea în băţ, ca ciobanii. Tătuca întruna blastămă şi suduie cînd cade cîte-o oaie; mă mai bate şi pe mine cîteodată; dar parcă eu ce-s vinovat? Acu, azi, mi s-a întîmplat alta. Cînd ieşeam din sat, a trecut unul repede cu căruţa şi mi-a pălit o oaie. A dat-o jos. Acuma abia umblă şi abia suflă. Are să se ducă şi asta. Era a mămucăi, şi mi-o lăsase mie...

Glasul lui dintrodată scăzuse într-un tremur de lacrimi.

— Şi pe omul care ţi-a pălit oaia nu-l cunoşti?

— Nu-i din sat de la noi, nu-l cunosc.

— De ce nu te-ai întors repede să spui lui tatu-tău?

— Tătuca nu-i acasă; a ieşit la arat cu cei mari.

— Şi de ce spui că ţi-o lăsase mămucă-ta ţie?

— Apoi nu ştii? Eu n-am mamă. A murit în postul Crăciunului şi ne-a lăsat singuri. Acu n-are cine mă spăla, n-are cine mă îngriji... n-are cine-mi spune o vorbă bună... Într-o zi i-a fost rău, s-a pus în pat, şi-a murit într-o duminică. Şi-nainte de asta, m-a mîngîiat aşa pe frunte şi mi-a spus că-mi lasă mie mioara asta...

Copilul cel mărunțel îmi vorbea cu seriozitate și cu durere, ca un om mare. Aș fi vrut să-l mîngîi într-un fel, dar nu-mi venea în minte ce-aș putea spune unui copil. Ș-o desmierdare cu mîna pe fruntea lui cu păr zbîrlit nu era o mîngîiere pentru acest om. Văzîndu-mă că tac, el mă privi cu luare-aminte. Fără îndoială că nu aștepta de la mine nici vorbă bună, nici desmierdare.

— Apoi eu mă duc să-mi port oile... îmi zise el cu hotărire.

Și urnindu-se din loc, începu a-și tîrîi iar ciubotele grele, îndemnînd cu bățul alb oile spre dumbrăvioara de la malul Siretului.

Începui a merge și eu alături de el, pe cărarea din proaspăt zbicită. Cerul era limpede, soarele umplea cîmpiile de lumină, și din cînd în cînd se vedea Siretul scînteind la cotituri.

— Uite, asta-i oaia pălită... îmi zise Niculăeș atingînd cu bățul mioara care pășea încet, șchiopătînd, în urma cîrdișorului. Apoi, dac-a pieri și asta, are ce mă păli și mustra tătuca... parcă nu mi-ar ajunge mie supărarea pe care-o am...

Smîrcîi din nas și-și trecu pe deasupra buzelor mînica lungă a anteriului. Apoi oftă adînc.

— De ce oftezi, Niculăeș ?

La o asemenea întrebare de prisos copilul nu-mi răspunse.

— Cînd era mămuca bolnavă, zise el într-un tîrziu, eu, care eram cel mezin, stăteam lîngă dînsa, ca să-i dau apă, cînd îi era sete... Avea arșiță mare. Eram singuri ; ceilalți erau pe-afară, după treburi. Și ea-mi spunea să fiu cuminte după ce s-a duce ea, și s-ascult pe tătuca. Și eu o întrebam așa: Unde-ai să te duci, mămuță ? Și ea-mi spunea : Apoi eu am să mor,

Niculăeș, și tu să nu spui la nimeni... Eu nu spuneam, dar tătuca știa și el asta și era supărat și tot trîntea și izbea și întreba : Da' cît ai să mai bolești, măi *fumeie ?...*

Copilul vorbea încet cu glasul lui de suferință și nu mă privea ; parcă nu vorbea cu mine și sta la sfat cu oile lui, ca totdeauna.

— Da' tu de ce mergi așa de moale ? întrebă el pe mioara lui. Așa-i că te doare ? Te-a trîntit și te-a pălit *răul* cela... He, dac-aș fi fost eu batîr ca bădița Mihai, l-aș fi apucat de piept și l-aș fi scuturat : Măi, cum să-mi calci tu mie oaia ?... Hai încet, c-apoi în dumbravă te-i hodini...

— Nu te teme, Niculăeș, că nu piere... îi zisei eu.

El tresări și întoarse repede capul spre mine. Apoi tăcu pînă ce ajunserăm la țărmul apei. Acolo găsirăm alunii și cornii în floare. Toporași violeți răzbăteau prin frunzele moarte ; pițigoii și cintezii cîntau între muguri de mesteceni. Siretul venea învolburat, mare și tulbure, și trecea c-un fel de supărare parcă pe sub dumbravă. Băiatul lui Onișor rămase privindu-l lung, pe cînd oile, împrăștiate în juru-i, ciuguleau cu boturile lor mișcătoare iarbă măruntă.

— Uite cocostîrcii... zise el deodată cu un glas, parcă ar fi vorbit tot tovarășelor lui.

Dincolo de mal, într-un smîrc, umblau cu pași rari cocostîrci cu pliscuri portocalii. Apoi pe deasupra crîngului trecu cu zbor șuierător un cîrd de rațe. Veniră din susul rîului fîlfîind rar din aripile lor ascuțite și doi pescărușî albi. În dumbrava plină de lumină văzui deodată zburînd și fluturi roșii — și-n singurătatea care ne împresura era ceva blînd și dulce, ca-ntr-un basm al copilăriei.

Lăsai pe Niculăeș al lui Onișor singur în liniștea țărmului și pornii în josul apei, spre locuri care și mie îmi aduceau aminte de anii cei de demult. Imaginea copilului însă nu-mi dispărea dinaintea ochilor și glasul lui trist îmi suna necontenit în urechi. Cu mama lui, Irina lui Avram, copilărisem în școală și-mi aduceam aminte mai ales de ochii înecați de un văl fumuriu : ochii ei îi avea și copilul. Fusese o fată vioaie și aprigă, foarte frumoasă și cuminte. De toate darurile ei avusese parte Dumitru Onișor, gospodar bun, dar om hursuz și cam cărpănos. Acuma Irina noastră cea de odinioară murise ; povestirea copilului îmi adusese aminte de toate cele de demult frumoase și pentru totdeauna pierdute. Murise, lăsînd sufletul ei cald și mintea ei bogată copilului, — care sta acuma sub mesteceni la malul apei, vorbind cu oițele lui.

Mormîntul ei, ca al tuturor în tristele noastre țintirimuri, n-avea nici un semn și nici o floare și Onișor își ara ogorul nepăsător, îngrijit numai de holda de mîne. Amintirea Irinei noastre trăia numai în copilul cel palid. Duioșia ei, înțelepciunea ei și ceea ce era în sufletul ei vis, parcă trecuseră în măruntul meu tovarăș de drum, în serile acelea singuratice de suferință, cînd amîndoi sfătuiau cu ochii în lacrimi, ș-afară bîntuiau, cu chinuite plîngeri, viforniţile iernii.

De la un loc, de pe înălțimea malului, mă întorsei chemat parcă de cineva și privii în urmă. Copilul sta sub mesteceni și-l vedeam parcă nedeslușit, ca-ntr-o ceață de lumină. Oile pășteau în juru-i. Pițigoii își rosteau cu viers subțire veșnicele lor cuvinte de bucurie : Simț a vară ! simț a vară ! Și de bună-samă, ca-n toate zilele, Niculăeș grăia cu oile lui. Ș-acuma întreba pe mioara cea bolnavă :

— Cum îți mai este ? Tot te mai doare ?...

Oaia răspundea, behăind ușor și dulce.

— Să nu mori, că numai tu mi-ai rămas de la mama... îi zicea el încet.

Cocostîrcii clămpăneau în smîrcul de peste apă. El îi privea cu luare-aminte. Un pițigoi veni deasupra capului lui acoperit cu pălăria pleoștită, scîrțîindu-și necontenit cîntecul.

— Tu ești bucuros și fără grijă... îi murmura, ca o mustrare, băiatul. Și ofta, ca un om năcăjit și plin de griji ce se afla...

Tîrziu, întorcîndu-mă, îl găsii înseninat, căci mioara i se înviorase. Cu o custură cerca să-și facă o trișcă dintr-o rămurică de răchită. Și cînd ridică zîmbind ochii spre mine, — mă izbi deodată o amintire ce brusc izvora ca din negură, ș-o asemănare izbitoare cu ochii și zîmbetul celei care odată, cu ani în urmă, înflorise ca o floare și-mi fermecase c-un zîmbet și c-o privire un trecător ceas al vieții.

PUHOIERII

Într-un rînd, eram cu bădița Neculai la făcut fîn, în fînațurile de dincolo de Moldova, pe malul cel nalt. Adică bădița Neculai făcea fînul cu alți trei flăcăi, iar eu, ca unul ce număram numai cinci ani pe lume, mă învîrteam mai mult în jurul căruței și împărățeam în coliba de iarbă ridicată pe mal, deasupra apei. Luna lui cuptor era în toi și parcă fierbeau zările în tremur; soarele umplea lumea de lumină, Moldova își împînzea apele la deal și la vale cu străluciri orbitoare. Spre cîmp, satele se zăreau într-o ceață albastră. Din partea ceastălaltă, de la munte, uneori veneau lunecînd prin văzduh, prin lumină, vulturi mari cu aripile larg desfăcute. De la marginea colibei mele, îi vedeam cum își poartă capul, căutînd o pradă în lumea de jos. Depărtările nedeslușite, pădurile de-aproape, apele, cerul, fînațurile, erau o lume minunată care se desfășura unor ochi uimiți de copil. Eram pătruns ca de-o dulceață nesfîrșită, ca de-o dragoste de mamă. Tot ce mă înconjura, pentru mine era ca o ființă singură, care-mi arăta frumusețî nenumărate și-mi mîngîia odihna pe spate cu șopot moale

de vînt și cu mii de glasuri mărunte ce susurau și tremurau în ierburile din juru-mi.

Dimineața trăiam într-un aer răcoros și proaspăt, și roua mare lucea pe flori în curcubee; la amiază cerul se boltea adînc și nemărginit. Glasurile flăcăilor sunau departe pe albia rîului. Mîncam în preajma unui foc, între trupurile voinice ale tovarășilor mei; rupeam ca și dînșii bucăți de mămăligă aurie și le întingeam în brînza de oaie; le ascultam istorisirile și sfaturile fără să-i înțeleg bine; pe urmă, cînd se culcau ei la umbra colibei, m-așezam și eu cu fața-n sus, cu ochii în lumina argintie a amiezii, și din trupurile asudate și muncite izvora și mă învăluia un abur ascuțit și pătrunzător.

Din vremea aceea cu zile fericite și line, îmi aduc aminte de-o întîmplare care a rămas pentru totdeauna zugrăvită în colori violente dinaintea ochilor mei.

Era într-o după-amiază apăsătoare, pe la toacă. Zările se tulburaseră. De la munte se ridica peste codri o învăluire de nouri violeți. Înțelegeam din vorbele flăcăilor că trebuie să se schimbe vremea. Tovarășii mei grăbeau cu adunatul și cu clăditul unui stog.

De la deal, din susul apei, deodată pătrunseră țipete lungi, glasuri necunoscute de paseri. Priveam înfricoșat la fîlfîirile unui stol negru; strigătele mi se păreau că sună ca niște vibrări lungi în aramă. Paserile trecură chiar pe deasupra noastră, chemînd ca-ntr-o durere.

— Aiștia-s puhoierii, zise bădița Neculai; i-auzi-i cum chiamă apele; are să vie Moldova mare...

Eu ascultam și priveam uimit; rămaseră și flăcăii sprijiniți în țăpoaie; și priveam cu toții cum fîlfîie, cum se depărtează, cum se mistuie departe, în josul apei, glăsuitoarele acelea străine. Nu le mai vedeam.

Dar vibrarea glasului lor de aramă parcă tot rămăsese în urmă, plutind peste întinderi.

— Eram eu așa ca nepoțelul ista, zise bădița Neculai, cînd am văzut întăi puhoieri ; ș-atuncea mi-a spus tătuca o istorie lungă, c-un nacaz mare care i s-a întîmplat lui, cînd era cu oile la cîmp.

Flăcăii iar începură a lucra grăbiți ; bădița Neculai povestea ; pe lîngă glasul lui pătrundeau pînă la mine și vorbe de-ale celorlalți, și priveam iar în susul rîului de unde veniseră puhoierii și se ridicaseră nourii de vreme rea.

Cum stam așa, luarea-aminte îmi fu chemată de-o zarvă mare de strigăte ce se apropiau crescînd. Pe drumul ce venea de la sat prin luncă și cădea în vadul de la Ulmi, ceva mai la deal de noi se arătă deodată o droaie de țigani secerători. Erau de toate mărimile : bărbați nalți, bătrîni încovoiați, femei și copii. Secerile le scînteiau în lumină cum le purtau pe umeri ori în mîni, se-nvăluiau venind, și glasurile lor pornite parcă pe gîlceavă, ca totdeauna, așa de tare băteau, încît dincoace flăcăii își lăsară lucrul și veniră la mal, lîngă colibă.

— Sînt țiganii care au secerat la Șoimărești, zise cineva. Acuma vor să treacă prin vad acasă. Dar ia auzi ce tare cîrîie !

— D-apoi s-or fi oprit undeva pe la vreun rateș, grăi bădița Neculai. Așa-i treaba țiganului. Au băut rachiu și pînă aici s-or fi sfădit și bătut de vreo două ori !

Eu rîdeam ascultînd ce se spune la spatele meu, și priveam cu cea mai mare luare-aminte la învălmășeala care se iscase în preajma vadului. Era ca la o bătălie. Țipau, dădeau din mîni, se izbeau unii în alții, păreau că unii voiesc una, alții alta ; cîțiva bărbați voinici urlau cu înviersunare, femei lovite zbierau ca în gura

morții, și copiii se vînzoleau și se tăvăleau în năsip pînă la malul bălții.

Auzii la spatele meu glasul lui bădița Neculai :

— Iaca așa-i totdeauna sfatul țiganilor. Se înțeleg cum să treacă apa.

In adevăr se vede că secerătorii ajunseseră la o înțelegere. Repede începură să se pregătească. Bărbații își scoaseră o parte din hainele albe, femeile își ridicară pînă deasupra brîului, subsuoară, fustele colorate, ș-un țigan voinic și pletos intră întăi în apă ; iar după dînsul se înșiră toată laia, bărbați, bătrîni, femei, copii, ținîndu-se de mînă și de umeri.

— Haida-ha! haida-ha! îndemnau cu glasuri groase bărbații ; muierile și copiii strigau ici-colo scurt, cu teamă. La urmă rămăsese, încă pe mal, un țigan înalt și frumos, cu pălăria cît roata carului în cap. Se cumpănea și părea foarte vesel și foarte mînios. O țigancă măruntă și vioaie, cu broboadă albastră în cap, îl cicălea ascuțit și-l îndemna să intre și el în urma cîrdului:

— Hai, măi Darac, haida ! Și-i zvîrlea aceasta într-o năvală iute de vorbe răstite, țigănești.

Țiganul cel vesel se hotărî însfîrșit să încheie lanțul și intră și el în apă cel din urmă. Cîrdul felurit colorat înainta încet ; apa deodată prinse să vuiască c-un vuiet mai înalt și deasupra zvonului ei tremurau chicote, rîsete și răcnete.

Dar Darac era prea vesel, prea nepăsător și băuse prea multe pahare. Cînd se lăsa de lanț, cînd iar învăluia apa și se apropia de cei care-l strigau și-l îndemnau mînioși. El rîdea nepăsător și disprețuitor și parc-avea chef să joace. Incepu a chiui și a răcni o frîntură de cîntec. Șiroind de apă, ceilalți ieșeau la celălalt mal al vadului, cînd el, încă în sforul apei, deodată se cumpăni și căzu, răsucindu-se, în vaduri.

Apa-i trecu scurt pe deasupra ; pălăria singură porni la vale cumpănindu-se după tremurul și înmlădierile undelor.

Eu slobozii un țipăt scurt :

— Se-neacă !

La spatele meu flăcăii rîdeau, apoi rămaseră tăcuți ; cel căzut nu se mai ridica la fața apei. Și țiganii, sub malul nostru, dintrodată înălțară la cer un ramăt prelung de glasuri felurite, o larmă disperată și furioasă. Începură a se zbuciuma și a se împinge unul pe altul, dar nimeni nu îndrăznea să intre în apă. Țiganca cea mărunță zvîrli deasupra tuturor un răget de fiară ucisă ; smulgîndu-și părul, cu broboada căzută pe ceafă, alerga în lungul malului ; întindea mînile după pălărie și chema bocind :

— Darac ! Darac ! nu te duce, Darac ! Ieși la mal, dragă Darac !

Se opri o clipă și se întoarse spre tovarășii. Zbuciumîndu-se, îndrepta asupra lor, blăstămînd, mînile cu degetele încovoiate ca niște cîngi ; apoi, cu obrazul lucind de lacrimi, se îndreptă spre noi, înălță ochii și mînile rugătoare.

— Nu-l lăsați, oameni buni, că se-neacă. Săriți, scapați-l ! vai de mine, creștinilor, mi se-neacă barbatul ! Și se întorcea, încovoiată, cu gîtu-ntins înainte, arătîndu-ne cu amîndouă mînile pălăria care trecea la vale.

Un flăcău îi grăi de sus :

— Acolo nu-i Darac ; aceea-i numai pălăria lui !

Dar țiganca se bătea cu pumnii peste frunte și-ntindea mînile spre pălărie, alergînd încolo și încoace pe mal.

Bădița Neculai și tovarășii lui își dădură repede drumul de sus, lepădară de pe ei îmbrăcămintea, se

năpustiră printre țigani și intrară în apă. Începură a căuta prin vad, apoi se lăsară la vale înotînd, cufundîndu-se și cercînd adîncul. Capetele lor răsăreau din valuri ici-colo, gîfîind și scuipînd apă, pe cînd țiganii se frămîntau, se îmbulzeau și făceau larmă, fără nici un spor, la țărm.

Pălăria se oprise mai la vale, sub crengile unei sălcii plecate pe apă. In dreptul ei se oprise și țiganca bocindu-se. După lungă cercetare, flăcăii ieșiră tăcuți din valuri, își căutară straiele și suiră iar malul.

In vreme ce se petreceau toate acestea, la asfințit se stînsese soarele în nouri. Munții negri se înălțau cu grăbire în cerul albastru, ca în minunile unui vis, s-un sunet de vînt porni pe coastele păduroase. Ierburile din fînațuri începură a juca unduind, parcă rînduri de călăreți nevăzuți treceau galopînd la vale. S-un fum porni, ca din niște negre volburi, din miază-noapte ; lumina se împuținа repede ; venea sara grăbită, și împrejurimile parcă se pitulau și se micșorau, ca-ntr-o înfiorare de teamă.

Tovarășii mei își strînseră pripit uneltele ; voiau să înhame caii la căruță ; dar nu mai era cînd. Ploaia venea năvalnică în vîrtejuri despletite ; se-ntuneca tot mai tare, și bădița Neculai mă trase la adăpost în coliba de iarbă, pe cînd țiganii, în șirag unul după altul, încovoiați, cu secerile pe umere, urcau malul și-o apucau la fugă, mistuindu-se în umbra vînătă. Și pe sus deodată iar porniră țipete prelungi ca vibrări de aramă și fîșîiră pe vîntul crescut paserile puhoaielor. Un fulger ca o sîrmă ruptă tresări în întunecimea nourilor și tunetul trăsni dărîmînd văzduhul. In urma lui rămase pe codri, departe încă, răpăitul de ploaie care venea grabnic spre noi.

Îmi era frică, începeam a scînci, și bădița Neculai mă învăța să-mi fac cruce și mă mîngîia ; dar tulburările din juru-mi fuseseră multe și iuți și pentru prima oară auzeam glasul grozav al vijeliei. Cu toate acestea ceva mă pătrundea mai fioros, mai chinuitor : un glas subțire, tremurător, desnădăjduit, care, din întuneric, sfredelea ca un fior de foc vîntul, zgomotele ploii și larma apelor ; era țipătul înfricoșat al țigăncușei lui Darac, care sta cu ochii negri ațintiți și cu mînile întinse spre pălăria mistuită în negura rîului. N-aveam liniște, îl auzeam necontenit. Îl auzeau și tovarășii mei, căci îi vedeam stînd cu urechea ațintită.

Bădița Neculai ieși într-un tîrziu din colibă ; dar se întoarse tot singur, după puțină vreme.

— Nu vrea să vie, zise el cu glas încet și trist către tovarășii lui. Mă mîngîie după aceea pe cap, cu mîna-i aspră și umedă de ploaie : Dormi, Dumitrel, închide ochii și vîră-te bine în fîn.

Dar eu stam cu ochii deschiși și priveam spre tovarășii mei, care stăteau și ei neclintiți cu ochi mari în umbră ; și ascultam ploaia, vîntul și bubuirile văzduhului, și între toate, țipătul acela neîncetat, ascuțit și supraomenesc. Nici azi nu l-am uitat !

DOI VECINI AI MEI

La niște vecini ai mei, la țară, gospodari destul de cuprinși, auzeam deseori gălăgie de copii. Și-n pulberea drumului, înfierbîntată de soarele verii, scăpa uneori o ceată gălăgioasă de țînci de felurite mărimi, care-și dădeau drumul glasului pe diferite tonuri, care răscoleau un vîrtej negru, trimețindu-l în sus spre lumina cerului albastru și care spăriau de la pașnica umbră a nucului o mulțime de găini mirate ș-o mulțime de godaci pătați de noroi. Unele din odraslele acestea ale muncitorilor de pămînt le vedeam mai liniștite numai duminica ; omușori spălați și pieptănați porneau pe lîngă mamele lor spre biserică. Erau îmbrăcați întocmai ca gospodarii și gospodinele satului, băieții cu mintene, iței și pălării, fetele cu fuste, polci și broboade colorate, atît că hainele lor erau mai mici, după trupurile lor mărunte. Totdeauna însă mi se păreau ciudați ; parcă treceau pe dinaintea mea niște adevărați gospodari și adevărate gospodine, numai că erau pitici, micșorați de depărtare ori de-un vis. Pășeau gravi, cu un fel de reculegere filosofică, întocmai ca și părinții lor. Parcă nu mai rămăsese nimic în puii aceștia

de om, din gălăgia care spăimînta orătăniile şi gîdacii tufelor.

Din toată ceata pe care o dăruise Dumnezeu gospodăriilor despre care e vorba, numai doi flăcăuaşi de opt ani îşi cîştigau cu cinste pînea cea de toate zilele. Erau doi băieţi de-o samă, tot una de mititei şi de voinici. Lăsau pe cei mai mărunţei la zadarnicele lor jocuri şi ei treceau călări cu caii spre prundul Moldovei. Ii vedeam deseori, cu nişte pălării pleoştite, cu trăistuţe de lînă trecute pe după umăr, îndemnau caii cu glas subţire şi îndrăzneau să se avînte uneori într-un trap repede pe uliţile satului.

Pe prunduri adia un vînt uşor de vară, în fund se înălţau munţi nelămuriţi în veşnicul lor strai de pîclă; pădurile posomorîte coborau şi intrau pînă în risipirile de gîrle ale Moldovei. Apele aveau scînteieri de solzi de peşte, sub sălcii străvechi se opreau ca nişte oglinzi de oţel, se risipeau, coteau şi murmurau cu zvon necurmat. Iar dincoace, luncile de sălcii, desişurile de lozii îşi amestecau verdele, galbenul şi roşul, printre care ici-colo răsărea cenuşiul unui plop, ori albul curat al unui mesteacăn. Asta era împărăţia băieţilor satului. Aici, în prundul fierbinte, ori la umbra tainică a huceagului, îşi petreceau veacul. Caii erau nişte fiinţi foarte cuminţi, care păşteau iarba rară, care beau apa limpede a gîrlei şi, cînd se săturau, şedeau liniştiţi, cu capetele plecate sub răsfirări de sălcii, apărîndu-se unii pe alţii de supărătoarele legioane de muşte. Către sară iar porneau, ronţăind, şi piedicile lor de fier sunau blînd, de departe, în pacea luncilor.

Copiii petreceau la un loc. Se scăldau la năsipişuri, în apa domoală. Se prăjeau la soare şi se mişcau prin mîl, s-alungau pe prund pînă sub bolţile de răchită,

se zvîrleau gălăgioşi în baltă în roate de stropi şi curcubee, apoi iar se trăgeau la mal, şi-n locul acela depărtat şi tainic, în cadrul de verdeaţă, sub cerul senin, păreau nişte pui de satiri din anticile şi clasicile peisagii. Dar deodată îşi îmbrăcau într-o clipită straiele albe şi îşi tufleau în cap pălăriile ca ciupercile ş-o tuleau în fugă năprasnică spre cotlonul lor ştiut, la vatra de foc. Acolo se aşezau roată şi băieţii vecinilor mei, Culai şi Gheorghieş, scoteau din trăistuţe bulzii de mămăligă cu brînză şi-i aşezau la rînd ca să se prăjească în preajma gătejelor aprinse. Ospăţul era scurt. Mai lungi erau poveştile şi amintirile de la clăcile şi şezătorile iernii trecute. Cînd venea amurgul, focul s-aprindea mai tare în umbra luncii şi copiii îşi conteneau sfatul. Se sculau şi-şi cercetau caii. Spre asfinţit multă vreme zarea rămînea sîngerată. Pădurile şi apele deodată se cufundau în umbră. De departe, de la stîna baciului Ilieş, suna prelung şi stîns buciumul. Copiii îl ascultau tăcuţi, stînd roată împrejurul focului.

In împărăţia aceasta, între tovarăşi de sama lor, îşi petreceau vara Gheorghieş şi Culai. Învăţau cîte ceva unii de la alţii, vorbeau uneori ca şi părinţii lor despre fînaţuri, despre lipsa de păpuşoi; şi cîteodată, unii după alţii, cîntau frînturi de doine ori strigau chiuituri de joc cu glasuri îngroşate ori foarte ascuţite. Aici, la focul de gătеje, era ş-un fel de şcoală unde băieţii îşi făceau ucenicia; învăţau să fie flăcăi şi bărbaţi.

Culai şi Gheorghieş erau numai de opt ani; ştiau însă lucruri foarte multe. Ştiau numele tuturor locurilor din apropiere, numele munţilor din zare; ştiau numele florilor şi a copacilor; ştiau să-noate, ştiau să prindă chitici de sub bolovani; cunoşteau glasul

paserilor văzduhului ; cunoșteau semnele de ploaie și de vreme bună. Erau niște oameni mititei, dar vrednici.

Intr-un rînd stăteau la sfat. Erau vreo zece ori doisprezece băieți. Asfințise soarele și lunca rămăsese în tăcere. Focul de vreascuri pîlpîia vioi, într-un cerc alcătuit de picioarele goale ale copiilor.

Cel mai mare dintre toți era băiatul vătăjelului de la primărie. Era și cel mai vorbareț ; știa și mai multe. Cu ochii negri lucind, c-un punct de lumină în vîrful nasului ascuțit, istorisea cum, alaltăieri, a fumat el o țigară de tutun.

— Măi, să vezi cum a fost. Tătuca a uitat beșica de porc pe prichiciul hornului. Eu am scociorît într-însa și am luat cu trei degete *tiutiun*. După ce-a intrat tătuca în casă, am ieșit eu afară și am făcut țigara.

— Da' tu știi s-o răsucești, măi Gavriluță ? întrebă cu oarecare neîncredere Culai.

— Știu. Intăi m-am năcăjit eu oleacă. Da' era hîrtia prea groasă ; era niște hîrtie neagră de la dughiană.

— Ei, și pe urmă ce-ai făcut ?

— Pe urmă, după ce s-a dus tătuca la primărie, m-am ascuns după casă și-am *băut-o*.

— Ei ? și era bună, măi ? Era bună ? întrebară repede și subțire toți din jurul focului.

Gavriluță era mîndru de isprava lui. Își îngroșă glasul :

— Era bun, măi, care nu se mai află ! Da' pe urmă m-a apucat un fel de ameteală.

— De ce, măi Gavriluță ?

— Apoi la început așa-i ; dar pe urmă mi-a trecut.

Copiii priviră spre feciorul vătăjelului ; li se părea mai mare și mai vrednic decît toți. Gheorghieș zvîrli un vreasc pe foc :

— Da' la ce folosește țigara ? De ce beau oamenii tutun ? întrebă el fără să-și ridice ochii de la foc.

Nu răspunse nimeni deocamdată. Băiatul ajutorului de primar, un bunduc gros, cu vocea îndesată, zise :

— Spunea într-un rînd tata, că tutunu-i mare mîngîiere la om.

— Așa este, se amestecă repede Gavriluță : tutunu-i mîngîiere.

Copiii tăcură iar ; nu-nțelegeau. Mai multe lămuriri parcă nu îndrăzneau să ceară ; și nici Gheorghieș, nici Iancu al ajutorului nu știau mai mult decît ceilalți. Nu spuneau nimic, dar grozav ar fi dorit să guste și ei din fumul acelei ierbi rare și scumpe, pe care părinții lor o ascundeau cu grijă în chimir, pe care-o răsuceau în foiți c-un fel de evlavie, și pe care-o fumau întunecați și gînditori. Era una din tainele vieții pe care copiii încă n-o cunoșteau.

— Eu încă n-am cercat, murmură unul cu glas slab ; și dorința lui se răsădi parcă în toți.

Gavriluță își mai aduse aminte de-o țigară, și toți îl ascultau cu luare-aminte, de și înțelegeau că de data asta țigara tovarășului lor era fală și minciună.

Mai stătură de vorbă pe cînd amurgul creștea în jurul lor, ascultară buciumul lui Ilieș, pe urmă veni vremea să-și prindă caii și să pornească spre casă. Băieții vecinilor mei veneau tăcuți pe hudițile satului, călări pe cai mărunți, și amîndoi se gîndeau la fericirea lui Gavriluță.

— Mi se pare că de-al doilea se lăuda, zise într-o vreme Culai.

— Da' întâi tot a fumat-o, răspunse Gheorghieș. Aș face și eu o țigară din tutunul tatii; dar dacă mă prinde, îmi trage o bătaie, ca aceea!

Culai dădu din cap în semn că înțelege asemenea lucru, și oftă. Au așa oamenii unele doruri și năcazuri în viață! Își îndemnară caii, apoi iar îi lăsară domol, și-i văzui trecînd gînditori, alături, prin umbra serii.

A doua zi, pe drumul spre luncă, flăcăuașii vecinilor mei sfătuiră iarăși o țîră despre iarba cu pricina. Și-n rătăcirile zilei prin zăvoi și pe malul gîrlelor, Gheorghieș găsi prilej să mai întrebe o dată pe Gavriluță despre țigara lui. Băiatul vătăjelului era însă o ființă șireată:

— Măi Gheorghieș, a zis el rîzînd, noi am putea să bem niște tutun, c-aici nu ne vede nimene. Da-i vorba că trebuie să-l furi tu de-acasă.

— Mă prinde tătuca și mă bate, răspunse Gheorghieș cu adîncă încredințare.

— Atuncea-i greu. Dac-aș avea eu, măi băiete, zece bani, aș găsi îndată tutun la crîșma lui Gherasim.

— E vorba că n-avem, observă cu sfială cel mic.

— Știu eu că n-avem. Da-i vorba că dac-aș avea eu, măi băiete, patru ouă, apoi mi-ar da crîșmarul un pac de tutun de zece bani.

Gavriluță, feciorul vătăjelului, a arătat în ziua aceea multă prietinie celor doi tovarăși din vecinătatea mea. Scăldatul și jocurile și focul de sară au trecut parcă mai anevoie; și tovarășii iar veniră gînditori pe caii lor spre casă, vorbind puțin și gîndindu-se la vorbele celui mai mare tovarăș de pe prund. O neliniște ciudată se furișase în sufletul lor.

Două zile au purtat ei neliniștea aceasta, s-au tru-

dit și s-au sfătuit, apoi în ziua a treia traseră deoparte pe Gavriluță. Erau tulburați, gîngăveau. Gavriluță îi înțelese; rîdea și-i sticleau ochii:

— Măi, voi ați furat ouă de-acasă; de-acu să știți că cumpărăm pacul de tutun.

— N-am furat nici un ou, răspunse cu hotărire Culai. Mămuca știe sama ouălor, caută găinile în fiecare dimineață.

— Apoi atunci, măi *băate*, n-am făcut nimica! răspunse cu dispreț feciorul slujitorului primăriei; și plecîndu-se, luă o piatră lată ș-o zvîrli pe baltă, atingînd apa în rățuște nenumărate.

Cei doi copii mai mititei îi priviră cu admirație isprava; apoi Gheorghieș se scărpină la ceafă, cum obișnuia să facă tatu-său:

— Știi ce, măi Gavriluță? grăi el încurcat; cu, asară, am auzit pe mămuca cum spunea că *fumeia* lui Gherasim i-a cerut ouă de gîscă. Zice c-a pus o cloșcă și n-are ouă destule. Apoi mămuca n-are de unde-i da ouă de gîscă; da' este la noi pe șură un cuib de cocostîrci, și Culai zice să luăm ouăle și să le ducem la Gherasim!

Gavriluță rămase deocamdată nedumerit, parcă nu înțelegea bine; apoi, deodată, cu ochii sticliți, pufni într-un rîs ascuțit. Cei doi băieți îl priveau serioși. La urma urmei nu înțelegeau de ce rîde.

— Măi flăcăi, țipa Gavriluță chicotind; voi poate credeți că dacă a pune ouăle voastre cu cele de gîscă, au să iasă tot boboci!

La asta nu se gîndiseră copiii; gîndul și pofta lor fuseseră la un pac de tutun, la o plăcere și la o petrecere pe care nu o încercaseră încă în viață.

— Tu ce zici să facem, măi Gavriluță? întrebă Culai.

— Apoi să luăm ouăle, măi băieți, răspunse feciorul vătăjelului cu liniște. Numai ochii îi mai sticleau.

A doua zi, dis-de-dimineață, cei doi băieți pîndiră zborul berzelor. Apoi repede își puseră pălăriile la pămînt și se cățărară pe șura acoperită cu paie. Gospodarii erau la alte treburi, nu-i vedeau. Ei călcau ușor și mărunt pe acoperișul vechi. Ajunși la cuibul negru de vreascuri, se aplecară amîndoi și rămaseră neclintiți o clipă; întinseră după aceea mînile, se ridicară privind spărioși prin împrejurimi și-și dădură cu grabă drumul la vale. Amîndoi erau roșii la obraji; se priveau înfricoșați. Îi văzui nu mult după aceea pornind spre prundul Moldovei pe cînd berzele veneau în zbor plutit pe deasupra caselor și copacilor satului.

Culai și Gheorghieș n-auziră clămpănitul paserilor, nici nu văzură zbuciumul lor în jurul cuibului vechi; amîndoi grăbeau spre Gavriluță, vatamanul lor, cu gîndul la o bucurie mare și la lucrul oprit. Aveau însă ș-un ghimpe în suflet; se priveau din cînd în cînd și nu-ndrăzneau să-și vorbească despre durerea berzelor și despre tăciunele pe care-l vor aduce în cioc — așa precum auziseră la șezătorile de la ei de-acasă.

Gavriluță îi aștepta la marginea satului.

— Am adus ouăle, vorbiră gîfîind băieții.

— Atunci hai la Gherasim, răspunse rîzînd tovarășul lor.

Pe drum cei doi vecini ai mei își mai veniră în fire. La crîșmă se opriră în prag. Gavriluță intră înăuntru; ei îl priveau cu admirație. Nevasta lui domnu Gherasim îl întreba; el răspundea rîzînd tainic. Apoi scoase cu fereală unul după altul din sîn cele trei ouă și le puse în poala crîșmăriței. Primi în vîrful degetelor pacul de tutun și-l puse în locul ouălor. De la o masă, domnul Gherasim, în cojocelu-i unsuros, perceptorul cel gras și dascălul nostru cel cu nasul vînăt și cu ochelarii încleiați cu ceară roșie, îl priveau rîzînd.

— Măi, da' tu pentru cine iei tutunul cela? întrebă pe nas dascălul.

— Pentru tătuca, răspunse Gavriluță.

Vecinii mei, pe podeț, se priviră cu înțeles.

— Măi, da' cine ți-a dat ție ouăle?

— Mămuca. Și foarte vesel, Gavriluță ieși, după-ăi pe podeț și o luă la fugă, la vale, cu cei doi vecini ai mei după dînsul.

În ziua aceea, în prundul Moldovei, a fost o petrecere nemaipomenită. Toți băieții s-au așezat turcește în jurul focului ș-au fumat dintr-o țigară groasă răsucită în hîrtie neagră. S-au sculat după aceea ș-au început s-alerge, să cînte și să joace. Culai se simțea cam amețit cînd zvîrli mucul de țigară. Puse o mînă după cap, plecă nasul în pămînt, porni a juca mărunt cum văzuse că fac flăcăii la horă, și striga cu un glas schimbat, pe care încerca să-l facă fioros:

— Hei, frunzuleană de pelin,
Hai, puică, la Severin,
S-aținem calea la trin.

În jurul lui s-au pus toți să piseze o bătută năprasnică, pînă ce Culai se opri cu privirea tulbure, cu fruntea asudată, rece. Ceilalți mai rîdeau încă și mai făceau gălăgie, pe cînd feciorul vătăjelului strîngea cu grijă pacul de tutun sub brîușoru-i verde.

Din toată bucuria pe care o aveau așteptînd întîmplarea cea mare, vecinii mei s-au ales c-o mare dezamăgire. Au venit către sară acasă tăcuți și tulburați.

Își ridicară ochii spre vîrful șurii. Berzele plecaseră de la cuibul cel vechi.

Apoi viața lor a urmat înainte, cu jocurile, cu scăldatul și cu caii, așa cum făcuseră rînduri după rînduri de băieți din sat, în zăvoiul cel plin de taine, sub sprînceana pădurii peste care se zăreau în fund munții în veșnica lor ceață.

Satul își urma liniștit înainte o viață monotonă și ticnită, pînă ce într-o zi o întîmplare nemaipomenită a adunat lume la crîșmă și-a stîrnit o zarvă nebună.

Dintr-un cotlon de șură, Savastița, nevasta lui domnu Gherasim, slobozise un țipăt de spaimă. Crîșmarul, perceptorul și dascălul săriră de la locul lor. Gherasim și perceptorul o luară înainte, dascălul își sfîrși paharul, se frecă ușor la nas și se năpusti și el pe ușă, în ogradă. Mai tare decît toți țipa el:

— Da' ce-i, frate? Ce s-a întîmplat, frate?

Cînd intră și el în șură, găsi pe cei doi tovarăși și pe crîșmăriță cu ochii holbați, privind cu grozavă uimire într-un cuibar, unde, printre ouă întregi și găoci, lăceau mișcări scurte și se zvîrcoleau trei ființi fantastice. Paseri erau, dar ar fi trebuit să fie boboci. Aveau monturi de aripi și puf, dar mișcau niște picioare lungi și niște ciocuri uriașe, de care mai ales se spăria nevasta lui domnu Gherasim și țipa ascuțit și întrerupt și se trăgea înapoi, parcă pe dînsa vroiau s-o înghită.

— Da' ce-i frate? Ce este, frate? îngîna pe nas dascălul nostru. Potrivindu-și ochelarii încleiați cu ceară roșie, se apropie să vadă mai bine; dar se izbi înapoi, înspăimîntat, căci ciocurile îl amenințau cu mișcări iuți.

La țipetele neîntrerupte ale Savastiței lui Gherasim, la strigătele de mirare ale bărbaților se adunară

trecători, se strînseră vecinii și mirările nu mai aveau sfîrșit.

Căzută pe un scaun, lîngă tejghea, crișmărița era năpădită de jalnice gînduri, căci puii cei de fiară străină puteau să fie un fapt, puteau să fie un semn de nenorocire, ori de moarte. Se bocea cu mîinile la tîmple și nu-și mai găsea astîmpăr.

Numai dascălul, ca om cu carte și cu ochelari, păru deodată a pricepe lucrurile, cînd în ușa crîșmei se arătă Gavriluță, feciorul vătăjelului, și duse mîna în sîn, unde părea să aibă un lucru gingaș.

— Stați, frate; stați, frate! strigă dascălul nostru potrivindu-și ochelarii. Iaca, băietul lui Blănuță ne-aduce alte ouă!

Atuncea a înțeles și domnul Gherasim, atuncea a înțeles și domnul perceptor, a țipat ca junghiată de înțelegere și crîșmărița, și cu toții au năvălit asupra odraslei vătăjelului. Cu toată îmbulzeala, cu toate țipetele băiatului, s-a putut însfîrșit afla ce neam de paseri erau dihăniile cele fioroase; Savastița lui Gherasim a înțeles că nu-i vorba nici de farmece, nici de *dimoni*, și din mînile ei abia a scăpat cu părul vîlvoi băiatul lui Blănuță, pe cînd în urma lui perceptorul își frămînta pîntecele într-un rîs iute și înăbușitor, iar dascălul își scosese ochelarii și-și ștergea ochii de lacrimi într-un rîs ascuțit și rar, parc-ar fi fost o găină cu cobe.

In sat a pornit zarvă, și vestea a ajuns îndată și la vecinii mei. De asta am fost vestit prin niște țipete prelungi și subțirele. Prietinii mei cei mititei țipau ca în gură de șarpe:

— Mămucă dragă, iartă-mă că n-oi mai face...

A doua zi i-am văzut pe-amîndoi pe cai. Erau ceva mai triști și mai serioși ca de obicei. Își pierduseră o iluzie. Însă în prundul Moldovei noastre, unde mi-am petrecut și eu copilăria, și-au venit îndată în fire, căci frumusețile verii erau în toi, gîrlele calde și limpezi, și zăvoiul prietinos.

MINUNEA

Într-o sară de iarnă, acum șaptezeci de ani, în Iași, domnul Alecu Russo, tînăr bonjurist cu surîsul batjocoritor, povestea o întîmplare. Stătea între cucoane zîmbitoare, cu zulufi și crinoline, într-un salon al Ruseteștilor, sub candelabre în care ardeau lumînări de seu, înmiite de oglinzile bizotate de Veneția. Bătrînii, vechea gardă a regimului, își apropiaseră pe nesimțite bărbile mari și ascultau cu un fel de spărioasă uimire.

— Ce să vă spun ? zicea domnul Alecu Russo, mîngîindu-și părul drotat la tîmple. Mai întăi nimenea nu voia să creadă. Cu toate acestea jidovul, care adusese vestea și o împrăștia în chip dibaci, încredința pe cine poftea să-l asculte, că nimic nu poate fi mai adevărat decît acea minune nemaipomenită Niciodată nu s-a mai auzit, și cu toate acestea așa este ! Nimeni nu poate crede, și cu toate acestea oricine se va încredința cu ochii lui ! Poate să se jure pe fericirea lui Abraam, poate lua mărturie cele douăsprezece seminții ieșite din Iacov : așa este cum spune el ! Senior Antonio va veni, peste trei zile, în Piatra — și va îndeplini ceea ce nimeni nu crede : va învia un mort.

Va învia și mai mulți dacă e nevoie! Peste trei zile trece prin Tulgheș, sosind din Țara Ungurească și de mai departe, tocmai de la Beci, unde a mai făcut asemenea isprăvi — și vine de-a dreptul întâi la Piatra.

S-au strîns boierii la ispravnic. Căpitenia ținutului a trimes după Bercu Cioară, — care s-a și înfățișat în caftanul lui, clipind din ochi.

— Ia ascultă, Bercule, zice ispravnicul; e adevărat ce s-aude? Ai spus tu că vine un talian care învie morții?

— E adevărat, stăpîne, am spus...

— Ce talian?

— Un talian frumos, cu plete și cu mantie, stăpîne. E un om de treizeci de ani și are niște ochi de nici nu te poți uita la el. Parcă-s diamante! E de loc din ostrovul Malta, — un țărm frumos și fericit unde cresc portocalele pe marginea drumului: întinzi mîna și iei... Cine-a fost tatu lui, nu se știe. Cine-a fost mama lui, nu se știe. A ieșit așa în lume și are un dar de la Dumnezeu: învie morții!

— Asta nu se poate, Bercule! strigă ispravnicul scos din fire. De unde ai mai scornit asemenea minciuni? *Aista-i* bun de pus în butuc! adăogă el, pufnind și întorcîndu-se către ascultători.

Ceilalți boieri clătinau nedumeriți din cap.

— L-ai văzut tu, cu ochii tăi? strigă ispravnicul.

Bercu Cioară se bătu cu pumnul în piept.

— Așa să am eu parte de bine cu copiii mei, stăpîne. L-a văzut Marcu Baraș la Pești! Cu ochii lui l-a văzut!

— Care Marcu Baraș?

— Marcu Baraș: un om al nostru, cu care avem noi daraveri de mărfuri. L-a văzut, măriile voastre,

cum vă văd. L-a auzit vorbind. A pus mîna pe străiul lui.

— Ei, și a înviat un mort la Pești?

— Nu unu, stăpîne! Uite-așa, cît păr în cap!

— Cum cît păr în cap, omule? Ce fel de vorbă-i asta?

— Vai! stăpîne, într-adevăr, asemenea poznă nu este de crezut! Înțeleg un mort. Așa ceva s-a mai văzut — și scrie și-n cărți. Dar el nu învie un biet om care a răposat ieri. El asta putere n-o are. Nu știu de ce, dar asta putere n-o are. El se duce, măriile voastre, la țintirim... Nimeni nu vede ce face, nimeni n-aude ce spune — și iaca toți morții se scoală din gropile lor cu sicriile în cap... Se scoală toți, stăpîne! se văita Bercu Cioară înfricoșat, cu mînile la tîmple.

— Fugi încolo, Bercule, strigă jupînul ispravnic. Ai ajuns în mintea copiilor, ori ești în anul morții.

— Ferească Dumnezeu, strigă disperat Bercu Cioară. Doar ceea ce spun eu a văzut o lume întreagă și s-a înspăimîntat... Duminică vine și veți vedea.

— Cine vine?

— Senior Antonio.

— Ș-are să învie morții din țintirim?

— Are să învie morții din țintirim.

Ispravnicul porni într-un rîs vesel. Rîdeau întrucîtva și ceilalți boieri. Pe urmă se potoliră și începură a vorbi de năzdrăvănia asta, cercînd a dovedi unul altuia că e un lucru peste firea omenească.

Pînă-n sară, în tîrg era o fierbere nemaipomenită. In toate părțile sindrofiile se prelungiră pînă noaptea tîrziu. Cucoanele mai ales vorbiră așa de mult de talian și de morții înviați — încît le era frică să se ducă pe întuneric acasă.

A doua zi, vineri, fierberea crescu. Erau oameni treji, care cercau să potolească spiritele. Arătau că nu e de crezut, că nu e-n firea lucrurilor, că maltezul n-are să vie. Așa e; fiecare înțelegea că nu-i la mijloc decît un zvon nebun. Cu toate acestea... cu toate acestea... cine știe? Dar dacă vine?

Bercu Cioară încredința pe toată lumea că senior Antonio vine duminică.

Sîmbătă, toată ziua, zvon. Pe la toacă, un arnăut caută pe Bercu Cioară în căsuța lui din mahalaua evreiască și-l duce cam repede pînă la clucerul Mihalache Mavrodin. Acolo, în cămăruța cu catastifurile moșiilor, Bercu Cioară găsește pe cuconu Mihalache mai uscat și mai zbîrcit decît altădată.

— Ascultă, Bercule, zice el repede. Vine?

— Vine! răspunde liniștit ovreiul. Mîni se coboară din droșcă cu șase cai la hanul lui Lambru.

Boierul Mihalache Mavrodin tresare.

— Vine într-adevăr? Și se poate să învie pe cei adormiți în țintirim? Să le strice liniștea? Să se scoale frate-meu, și văru-meu, și nepoții pe care i-am epitropisit, de la care mi-au rămas pădurile și toate moșiile... Se poate o asemenea încurcătură și tulburare?

Bercu Cioară nu zicea nimic.

— Ascultă, Bercule, eu nu cred în minuni și fleacuri. Dar la urma urmei ar putea să nu învie pe cutare și cutare, de pildă, — de care nu-i nevoie, și pe care noi nu-i dorim.

— Eu știu, cucoane? Să-l întrebăm!

— Să zicem că i-aș trimete prin tine o sută de galbini.

Bercu Cioară se uita cu îndoială pe fereastră.

După ce-a ieșit ovreiul de la clucerul Mihalache Mavrodin, iată că pe uliță îl înșfacă un haidău urias și-i spune c-o voce groasă că-l chiamă domnița Ralu să-i deie o poroncă. Domnița Ralu era o cucoană bogată, precum se cuvine; foarte frumoasă, c-un benchi negru sub gropița din obrazul drept; și văduvă numai de șase luni. Gurile rele spuneau că dumneaei, încă de pe cînd trăia răposatul, făcuse vad unui tinerel cu contăș de sobol care venea călare noaptea de la trei ceasuri depărtare de Piatra. Însă toată lumea o auzea cum și acuma se căina și plîngea pe răposatul... Așa că nu era adevărat.

Cînd ieși Bercu Cioară de la dumneaei, fără să se știe ce i-a poroncit, — un logofăt subțire și spîn îl ajunse din urmă și-l pofti pînă la Dumitrașcu Ciohodaru. Om bogat cuconu Dumitrașcu, de și de neamul lui era din proști. În tinereță găsise o comoară. Dușmani de-ai lui arătau însă că slujise zece ani ca vechil la spatarul Canta — și spatarul sărăcise zi cu zi în zece ani. Cînd ar fi aflat deodată pe Ciohodaru bogat, a pus mîna pe buzdugan, căci era om năprasnic și tare ca un urs... Dar de tulburare, l-a săgetat sîngele prin cap și inimă ș-a căzut trăsnit cu buzduganul în mînă.

Cuconu Dumitrașcu Ciohodaru, roș și gras cum era, primi rîzînd pe Bercu Cioară și-l descusu multă vreme asupra unor afaceri încurcate.

Insfîrșit, în ziua aceea, ovreiul a colindat tîrgul în toate părțile. Toți îl chemau și-l cercetau. Sara, la ispravnic, adunare mare. Și fiind față toată lumea, domnița Ralu, făcînd gropițe în obraz, întrebă pe cei de față:

— Boieri dumneavoastră, să ne închipuim că senior Antonio vine şi îndeplineşte ceea ce s-aude şi eu nu cred. Dar dacă se-ndeplineşte, — ce se fac boierii văduvoi care s-au însurat şi cucoanele văduve care s-au măritat ? Eu ştiu pe cineva căruia au să-i intre trei stafii în casă !

Boierul ispravnic, om cuminte, a rămas gînditor. Aşa-i, avea dreptate domniţa Ralu. De şi nu-s de crezut asemenea proaste fantazii, — mai bine ar fi să puie pe cineva, de pildă pe Bercu Cioară, să vorbească cu maltezul acela nebun să treacă tot înainte, la Tatar ori la Muscal, să-nvie morţii în alte părţi...

Maltezul, om frumos cu ochii ca două picături de păcură, a venit în droşcă cu şase cai ş-a coborît sprinten la hanul lui Lambru. I-a ieşit înainte privindu-l cu viclenie Bercu, şi aşa de bine l-a sucit şi l-a învîrtit într-o odaie tainică, încît chiar în ziua aceea l-a hotărît să se ducă în lumea lui.

De-atuncea Bercu Cioară e aşa de preţuit în tîrgul Pietrei, încît el e mîna dreaptă, sfatul şi taina boierilor...

Cînd Alecu Russo isprăvi, cucoanele şi boierii rîdeau cu veselie. Apoi începură a se încredinţa unul pe altul că pretenţia maltezului de a învia morţii era pur şi simplu ridicolă.

Această istorisire a ajuns şi la urechile lui Vodă Sturza şi, după cît spuneau giubelele bătrîne, «foarte s-a minunat măria sa...»

UN PRECURSOR

Era un om ciudat, — o epavă pestriţă aruncată de furtuna vieţii în colţul acela foarte populat şi cunoscut al Iaşilor, unde se încrucişează cinci drumuri şi unde în toate anotimpurile, de dimineaţă pînă în sară, foiesc săteni, tîrgoveţi, ovrei, cai slabi la cotiugare hodorogite, cîni încovrigaţi de foame care adulmecă prin gunoaie. Prăvălii de mărunţişuri, de vechituri, crîşme, hrube triste şi dărăpănate de acum un veac, grămădite unele în altele, construcţii moderne lîngă schelete fantastice de case arse, — toate se înşirau fără orînduială, pe uliţi întortochiate. Printre ele, zilnic, îşi plimba îmbrăcămintea extraordinară omul din necunoscut. Purta un joben cenuşiu, o lavalieră, o redingotă a cărei coloare era un mister, pantaloni adînc zimţuiţi la glesne şi nişte ghete care aveau o tendinţă vădită să-şi încovoaie în formă de melc vîrfurile lungi...

Aşa l-am văzut întăia oară acum douăzeci de ani cînd, ieşit din universitate, am fost numit medic al *cvartalului.*

Nu era un cerşetor. Era însă un nenorocit, fără familie, fără cămin, fără nici o îndeletnicire, fără nici

un rost, fără nici un scop. Prin ce întîmplare providența lăsa să cadă în calea lui cîteva fărămituri de la ospățul vieții ? Nu știu, căci era mai sărac și decît cerșetorii care întindeau mîna cîntînd la colțurile celor cinci drumuri.

De la un vecin aflasem că e acordor de piane. Cine putea însă lăsa să intre într-un salon fantastica-i siluetă ? «Se pricepe la orice mașinării...» îmi spunea altul. Nu lucra însă la nimeni și nici într-un atelier. Unii din crîșmarii roșii și burtoși îmi declaraseră că vine din cînd în cînd să beie «o garafă» de vin. «Cînd are, bea ; altfel nu calcă în prăvălie !» Însfîrșit, unul din dascălii școlilor de ovrei mărunței și palizi, — domnul Moses Esrog, om remarcabil prin inteligență și pătrundere, — îmi lămurise întrucîtva lucrurile :

— E un om foarte mîndru. Mîndria este singurul lux al oamenilor saraci...

De aceea umbla așa de falnic. Nu cerea nimănui nimic și disprețuia deșertăciunile lumești. Locuia într-un cotlon de casă arsă. Și de cînd ocupase acest covru de sălbătăciune, întreba pe cine voia să-l asculte de numele și adresa proprietarului, ca să se înțeleagă cu el asupra chiriei !

Avea și un nume sunător : Emilian Popaciovschi. Cel puțin așa-i plăcea lui să-l cheme. Trebuia să-i spui «domnule» — și să-l abordezi cu politeță ; altfel se simțea jignit și protesta. Mîndria și-o manifesta și printr-o complectă tăcere în ceea ce privea aventurile lui trecute și nefericirile-i prezente.

— Nu poți să-l faci să vorbească despre el, îmi spunea domnul Moses Esrog. Despre lume și despre viață, însă, e în stare să ție ș-o conferință !

Aceste conferințî mai mult sau mai puțin interesante le ascultau uneori obișnuiții crîșmelor *cvartalului.* Un ban și un pahar de vin erau însă un accident foarte rar în viața domnului Emilian Popaciovschi.

Așa, în vara aceea în care a apărut, sănătos și falnic, cu musteți lungi și barbișon de mușchetar, între anemicii și ftizicii cvartalului meu, — l-am văzut aproape zilnic purtîndu-și netulburat costumul romantic și bucurîndu-se, în chip nobil, de lumină și de soare.

— La amiază, îmi spunea Moses Esrog, se duce să mînînce : pîne de cinci bani, un fruct, cîteva măsline... După aceea se plimbă la aer curat și verdeață...

Eram tînăr și nu prea înțelegeam măreția vieții acestui nebun. Mă mulțămeam cu ce-mi spuneau unii și alții și-l lăsam în pace. Aș putea spune că atunci, acum douăzeci de ani, a trecut aproape neobservat prin viața mea — și abia acum, în amintire, mi se înfățișează puternic zugrăvit și solemn.

Într-un rînd am avut puțină curiozitate să știu ce debitează cînd are prilejul extrem de rar și fericit de a se vedea la o masă, cu o sticlă de vin dinainte. Nimenea nu mă putea lămuri. «Vorbește vrute și nevrute... de dreptate... de libertate...» Am făcut un gest de dispreț : «Prostii !» Și am avut vanitatea să cred că cei ce mă ascultau vor găsi în vorbele mele o judecată definitivă.

Ceea ce s-a mai întîmplat m-a întărit și pe mine deplin în judecata asupra domnului Emilian Popaciovschi.

Orele înflorite ale verii, frumoasele zile de la Aranjuez, trecură — și vîntul începu a aduce înfiorări de tristeță. Sarbezii și zdrențeroșii negustori de vechi-

turi etalau în deschizătura vizuniilor lor resturi despărechiate şi oribile.

Veniră ploile putrede. Străinul se strînsese în cotlonul lui, subt un colţ de acoperiş afumat de incendiu, şi medita poate la vremea schimbătoare ca o femeie. Burniţa, însă, într-o dimineaţă se prefăcu în zloată. Locuitorii străzii apărură cu paltoane şi cojoace vechi şi cu căciuli năstrușnice. Parcă toate vechiturile din etalaje luau o formă vie. In dimineaţa aceea apăru şi domnul Emilian, zgribulit, cu capu-ntre umeri, ca un cerşetor întîrziat. Joben, lavalieră, redingotă erau într-o stare jalnică. Erau mai murdare, mai zdrenţuite decît totdeauna; erau într-o stare de umilinţă pe care n-o mai putea masca stăpînul lor. Zadarnic se opri într-un colţ şi cercă să privească nepăsător la lumea care măcina glodul uliţii. Domnul Emilian Popaciovschi simţea foamea şi frigul muşcîndu-l cu sălbătăcie.

Părea uimit de vremea nemiloasă şi vitregă a noii lui patrii. Stătu un timp într-un fel de gîndire adîncă, cu ochii aţintiţi asupra obiectului de studiu pe care-l formau degetele picioarelor lui şi boturile căscate ale ghetelor; şi deodată, cu energie, se hotărî să se mişte.

Începu a sări prin bălţile îngheţate, cu destulă dibăcie, şi dispăru la un colţ. S-a oprit la vreo uşă să strige că piere de foame şi frig şi că e gata de a face sacrificiul să acordeze un piano? A intrat hotărît într-o ogradă cerînd de lucru? A băgat cineva de samă înfăţişarea lui de naufragiat în luptă cu elementele nepăsătoare şi nemiloase? Nu ştiu. A doua zi l-am văzut trecînd pe lîngă ziduri c-o căciulă veche de castor înfundată pînă la sprîncene, c-un palton care servise la două generaţii şi cu nişte şoşoni bolnavi, oblojiţi cu cîrpe.

Iarna a petrecut-o ca-ntr-un vis rău. Înspăimîntătoarea iarnă cu crivăţ de ghiaţă şi foc, cu viscole sălbatice, cu întunericul minţii ş-al sufletului: a petrecut-o cînd pe banca unei crîşme c-un neisprăvit pahar de vin; cînd într-o înăbuşitoare magherniţă unde se ofileau în abur umed capete de copii de ovrei, cu priviri triste şi bolnave; cînd în covrul lui din casa arsă, unde hiberna ca o fiară, tremurînd şi gemînd încovrigat, cu genunchii la gură şi cu mînile în răsuflările pripite ale buzelor. Era un învins, un strivit, în marea armată a nefericirii necunoscute.

Se vede însă că omul are rezerve. Cum începu să bată austrul cu modulaţii felurite; cum începu un rîu viforos şi negru să care la vale murdăria celor cinci uliţi; cum izbucni soarele măreţ, în zodia lui mart — domnul Emilian Popaciovschi ieşi din peşteră şi se destinse în lumină c-un zîmbet de biruinţă.

Acum umbla mai sigur şi se uita iar de sus la lumea care-l înconjura. Într-o zi caldă şi strălucită, îl văzui stînd de vorbă, chiar sub fereastra mea, cu unul din negustorii de haine vechi.

Îşi scosese paltonul, căciula şi şoşonii, ca pe nişte lucruri netrebnice, le lăsa să le bată vîntul fierbinte al primăverii, şi le privea fără milă. Ba chiar trata cu negustorul vînzarea lor.

— Îmi lepăd pielea de şarpe... zicea el rîzînd. Cît îmi dai, atîta iau.

— Bine, atuncea poftim paralele, îi răspunse negustorul.

Domnul Emilian întinse cu trufie palma şi primi cei cîţiva gologani. Înveselit de lumină şi primăvară, se hotărî numaidecît să le dea o nobilă întrebuinţare.

— Ştii tu, jupîne, ce însemnează hainele mele? Însemnează cîţiva bani, cîteva picături de băutură, cîteva

ceasuri plăcute... E bună și iarna la ceva : că vine după ea primăvara...

Lăsă zdrențele, se duse la crîșma care i se părea lui mai simpatică — și-l văzui trecînd într-un tîrziu mai vesel, cu jobenul lui cenușiu, cu lavaliera și redingota, cu pantalonii zimțuiți și mai mult desculț.

Omul are rezerve ; dar are și natura.

Chiar în după-amiaza aceea veni un vînt iute dinspre munți, cu tălăzuiri de nouri. Soarele se șterse, răcit deodată. Și într-o atmosferă sumbră și zbuciumată începură a se încrucișa fantastic fulgi mari de omăt. Văzui atunci un lucru neașteptat. Văzui prin viscolul subit pe domnul Emilian Popaciovschi alergînd pe sub fereastra mea c-un fel de înspăimîntată indignare. Tremura și striga pe ovreiul cu vechiturile. Vedeam scena prin geamul închis și mai mult bănuiam dialogul.

— Hainele mele, jupîne ! Hainele mele !

— Care haine ? Pielea de șarpe ? Nu mai este ! îi răspunse negustorul scoțînd capul pe ușă.

— Asta nu se poate, striga domnul Emilian. Ți le-am dat, dar sînt proprietatea mea atît cît mai am nevoie de ele...

— Cum ? strigă ovreiul închizînd dintr-un ochi. Eu nu cunosc asemenea fel de proprietate...

Viscolea, și domnul Popaciovschi nu putea să convingă pe negustor. Îi arătă pumnul, îi vorbi de dreapta lui răzbunare, apoi avu o privire de ură, și spre magazia de vechituri, și spre cerul necuviincios și arbitrar.

Acuma văd că domnul Emilian Popaciovschi făcea parte din seminția marilor revoltați.

DIN MOLDOVA...

Moș Vîrlan era slab și nalt : ca să mă uit la clonțul roș care-i ținea loc de nas, trebuia să-mi prăvălesc capul pe spate. Aveam doisprezece ani pe-atuncea. Eram «un plod», cum spunea el. Și mă țineam în vacanța aceea scai de dînsul.

Era om vesel și cunoștea pe toți gospodarii din satul acela al nostru răzășesc.

Pe lîngă asta era și vînător, și nu se afla cotlon prin împrejurimi pe care să nu-l fi cercetat moș Vîrlan. Insfîrșit, hotărît fiind să învăț cîntările bisericești, mă așezasem subt aripa lui la strana din dreapta, unde slujea ca psalt. Îi țineam isonul și îngînam și eu cîte-o bucățică de slavă. Pentru această întreită pricină, eu eram mînzul lui moș Vîrlan. Duminica, — după ce isprăveam «slujba» la Vovidenie, — o luam razna prin sat și mă bucuram nespus cînd vedeam pe moș Vîrlan clănțănindu-se cu răzeșii de pe la noi, de altfel cu toții guri foarte agere. Treceam pe la el pe-acasă și ne suiam în trăsurica lui împletită, cu pușca între noi, și hai la cîmp, ori la baltă, tocma-n Jidovină. Cînd ajungea soarele drept inimă, noi ne aflam de obicei pe la Budăile lui Na-

stratin. Şi între ochiurile negre de izvoare, ne aşezam pe iarbă, mîncam *chitan* cu brînză de oi şi ceapă roşie, ne dregeam gustul cu rachiu de pere — şi la urmă ne lăsam pe brînci şi ne răcoream cu apă din budăiul cel mare de la mijloc.

Acu într-un rînd, să vedeţi ce ni se întîmplă.

Mămuca îl rugase să se abată şi pe la ogoarele noastre, la Cot, să vadă dac-au isprăvit lingurarii de tăiat strujenii. Ne-am abătut. După aceea, ce-i vine lui, îmi zice:

— Ia ascultă, mînzule. Drumu-napoi nu-l mai facem. Mai bine apucăm prin Costeşti, printre vii, şi dăm în Valea Morii. Acolo trebuie să ne sară vr'un iepure de prin ogoarele nestrînse...

— Bine, moş Vîrlan, zic; să mergem prin Costeşti.

Ne-am suit cu trăsurica la vii, pe-un soare şters de toamnă. Păpuşoişti neculese sunau uscat. Şi pluteau funigei prin lumina dulce.

Cînd ajungem în deal, iaca alt vînător de la noi: Stavăr. Era un răzăş cărunt, scurt şi-ndesat. De aceea îl şi poreclise lumea moş Ţuhal. De departe moş Vîrlan începe a-l chiui. Pe urmă opreşte trăsurica lîngă el.

— Hei-hei! ce mai faci, măi cumătre Stavăr?

— Da' ce să fac? Bine. Am ieşit să pusc *hulpea.*

— Care hulpe?

— Hulpea de-aici, din Valea Morii. Asta-i, — alta nu poate fi. Mi-a mîncat optsprezece răţuşte, — toloşcane de patru luni. Mi-a mîncat nouă puici, — din cele mai mari şi mai boghete. Baba, decît s-o pălească damblaua şi să crăpe. Omule! zice; dacă nu puşti hulpea, să mă vezi moartă! Ce să fac? Am ieşit să pusc hulpea.

— Care hulpe?

— Hulpea din Valea Morii. Alta nu poate fi.

— Bine, zice moş Vîrlan; hai s-o puşcăm.

S-a aburcat în trăsurică, dinapoia noastră, şi moş Stavăr. Ş-am pornit să puşcăm hulpea.

— Şi la mine, zice într-o vreme moş Vîrlan; şi la mine s-a tînguit baba toată vara. Ba că nu-s două răţe, ba că nu-s doi-trei claponaşi.

— Apoi asta-i! pufneşte moş Ţuhal. Hulpea le-a făcut capătu!

— Acu mă gîndesc şi eu că hulpea trebuie să fie.

— Hulpea din Valea Morii, întăreşte moş Ţuhal. Alta nu poate fi.

Moş Vîrlan întoarce nasu-i roş:

— Da' de unde ştii că-i hulpea din Valea Morii?

— Mi-a spus Gheorghe.

— Care Gheorghe?

— Gheorghe Dominte. Mi-a spus că este o hulpe-n Valea Morii. Aceea trebuie să fie.

— Hm! aşa-i, întoarce la rîndu-i şi moş Vîrlan. Aceea trebuie să fie!

Mergem aşa hurducîndu-ne prin grunzuri, ş-ajungem în vîrful dealului, între vii. Moş Vîrlan opreşte pe Rusca, să mai răsufle. Stavăr şi-a făcut o socoteală.

— Iaca ce-i, zice el. Trebuie să ne abatem pe la Gheorghe Dominte, ca să luăm copoii.

— Aferim, răspunde moş Vîrlan. Gheorghe Dominte are copoi straşnici. Socoteala-i bună. Decît să stăm degeaba lîngă *ghizunie,* mai bine slobozim copoii în stuh şi-n mlajă, devale. Şi dacă hulpea-i ieşită, — cînii numaidecît ne-o aduc la salaşul ei...

— Se-nţelege! grăieşte cu tărie moş Ţuhal. Nu scapă ea de noi!

— Da' cum dracu să scăpe! Doar sîntem puşti bătrîne.

Pornim spre Gheorghe Dominte. Hi-vi, Rusca!

Dăm pe după nişte valuri de cătină. Ş-apucăm drumuşorul printre vii. Trecem pe lîngă cea dintăi poartă.

Deodată auzim glas. Ne strigă cineva. Are mare nevoie de noi!

— Măi oameni buni, măi! ia staţi oleacă!...

Ne oprim. Ptru! stăi, Rusca!

Un gospodar cu capul gol, cu cămaşa descinsă peste bernevici, vine repede spre noi şi tot face semn cu mîna stîngă.

— Ia îngăduiţi oleacă, oameni buni!

Noi aşteptăm. Omul s-apropie ducînd în mîna dreaptă un cofăel înflorit cu închistrituri arse.

Tovarăşii mei îl cunosc. Dau ziua-bună; se întreabă de sănătate. După ce află omul că ne ducem să puşcăm hulpea, ne întinde cofăelul.

— Ia luaţi de ici, oameni buni, o leacă de must nou... Nu treceţi aşa pe lîngă crama noastră, săcătuiţi şi arşi... Luaţi de bine!

Moş Vîrlan şi cu moş Ţuhal nu se dau înapoi. Mai ales că-i vorba de un bătrînesc şi bun obicei al podgoriilor noastre.

Moş Vîrlan mă ia de ceafă şi mă-mpinge spre cofăel.

— Hai, nepoate, zice el vesel. Pune mîna şi bea un gît de must nou. Pe urmă şterge-te la gură cu mînica şi zi *bogdaproste.*

Eu îmi vîr nasul în cofăel. Mă-nvăluie miros cald, simt mustul sfîrîind şi pişcîndu-mă de limbă. Beau un gît, două, trei. Cînd las cofăelul, bătrînii rîd, uitîndu-se la mine.

— Saracu! Se cunoaşte că-i din viţă bună...

— Cine? întreb eu. Mustu?

— Se-nţelege! răspunde clipind din ochi moş Vîrlan. Hai, cumătre Stavăr, ia şi dumneata — şi să mergem, că-ntîrziem!

— Da-da! grăieşte grăbit Stavăr, din cofăel. Şi bea, bea, — pe urmă îşi scoate în lumină obrazul roşcovan, pufnind zgomotos.

Cofăelul trece la moş Vîrlan. Bea şi moş Vîrlan. Bea uşurel şi pe nerăsuflate, pînă-n fund. Pe urmă se-nchină amîndoi cu sănătate către gospodar, şi moş Vîrlan păleşte cu iuşca în iapă.

— Ei, ne-a fi. Bogdaproste! Bun must! Maica Domnului s-ajute celui ce ni l-a scos înainte. Mai rămîneţi cu bine, că noi ne grăbim!

Şi ne ducem. Ne ducem, se-nţelege, grăbiţi.

— Trebuie numaidecît să luăm copoii, ne încredinţează moş Vîrlan. Fără copoi nu facem nimic! Bun obicei, cumătre Stavăr, pe la podgoriile noastre.

Foarte bun obicei. Mai facem o sută de paşi. Trecem pe la altă poartă. Acolo o gospodină rotofeie, cu poalele-n brîu, cu mînicile suflecate, ne şi aştepta cu cofăelul. E veselă — şi ne cunoaşte.

— Ira, mînaşule, şi dumneata, bădiţă Stavăr, da' staţi o ţîrucă şi cinstiţi şi din mustul nostru. Nu se poate să ne treceţi aşa pe la poartă... Ce mai face cuscra Ilinca? Da' mînaşa Mărioara?

Noi sîntem grăbiţi. Dar n-avem ce face. Ne oprim şi bem şi din mustul finei Nastasia. Foarte bun must, roş. Dumnezeu să-i deie sănătate. Da-i vorba că noi avem treabă.

— Ce treabă? Nu vreţi să gustaţi şi din cel alb?

— Nu, nu se poate! hotărăşte moş Vîrlan. Ne ducem să puşcăm hulpea.

— Care hulpe ?

— Hulpea din Valea Morii. Alta nu poate fi. Ne-a mîncat toate rățele și toate puicile. Ne ducem să-i luăm pielea...

Și după ce ne firitisim și cu fina Nastasia, o luăm înainte pe sub pletele cătinei. Mergem grăbiți, pîn' ce ajungem la altă poartă.

Deodată izbucnește din mijlocul unei vii un glas grozav :

— Măi oameni buni, măi ! Stați, măi ! Îngăduiți oleacă, măi oameni buni !

După cofăelul de must roș — văd că moș Vîrlan e mai supărat pe hulpe decît Stavăr. El vrea să meargă înainte.

— N-avem vreme de stat ! grăiește el cu hotărîre. Și șfichiuiește pe Rusca. Dar cel din vie nu vrea să strice obiceiurile bătrînești. E un zdrahon nalt și spătos, și face semne spre noi cu o cofă mare parc-ar purta în mînă o ulcică.

— Stați, bre oameni buni ! Stați, că altfel mă supăr, și-i bucluc !

Ce să facem ? trebuie să stăm, ca să nu se supere gospodarul. Oprim pe Rusca. Zdrahonul vine, cu sprînceana puțin încruntată, dar cu zîmbet prietinos, și ne pune cofa-n brațe.

— Vă rog, creștinilor, nu ne ocoliți și gustați !

Bine, gustăm. La mine simt că nu mai încape. Dar moș Vîrlan și cu moș Stavăr încep să se veselească. Beau, răsuflă ; pe urmă iar își vîră pe rînd nasurile-n cofă.

Gospodarul care ne cinstește e un om foarte vesel. Aflu că-l chiamă Petrea Amaicii — și că-i și el o leacă de *cimotie* cu tovarășii mei...

— Știți ce ? grăiește badea Petrea. Eu văd că vă duceți la vînat. Am plăcere să merg și eu cu dumneavoastră...

— Tare bine, răspunde rîzînd moș Vîrlan. Noi ne ducem să luăm copoii de la Dominte.

— Da' de ce vă duceți să luați copoii de la Dominte ?

— Ca să alungăm hulpea.

— Care hulpe ?

— Hulpea din Valea Morii, zice cu tărie moș Vîrlan. Ne-a mîncat rățele și găinile. Ș-așa de tare m-am supărat, că nu mai am astîmpăr și hodină. Nu mă lăs pîn'ce n-o pușc !

— Nici eu n-o lăs pîn' ce n-o pușc ! adaogă cu blîndețe moș Stavăr.

— Atuncea să mergem s-o pușcăm ! strigă cu hotărîre uriașul. Trageți dumneavoastră iapa cu trăsurica în ogradă. Eu trimăt un băitanaș să deie de veste lui Dominte. Dominte-i la o zvîrlitură de băț. Și pe urmă ne ducem pe jos. Că tot nu încap eu în trăsurica dumneavoastră... Ș-o pușcăm numaidecît !

Cum eram grăbiți, moș Vîrlan a strunit numaidecît pe Rusca la dreapta ș-am intrat în via lui Petrea Amaicii. Și numaidecît a plecat un băitanaș să deie de veste lui Dominte, ca să vie cu copoii. Și pînă să vie Dominte cu copoii, iaca a ieșit gospodina lui Petrea de după cramă, îmbujorată, c-un crap în țăpușă...

— Vai ! zice ea rușinată ; da' n-am știut că sînt *musaferi*...

— Sînt, sînt !... răcni cu ifos Petrea Amaicii. Frige, măi nevastă, bine crapu și pisează o scăfiță de mujdei. Că noi tare ne grăbim.

— Da' de ce ?

Moș Vîrlan răspunde hotărît :

— Trebuie să pușcăm *musai* hulpea!

— Se-nțelege! grăi cu blîndeță uriașul. Și vezi să fie mămăliga bine fiartă, că eu mă duc să-ngrijesc de must.

— Numaidecît trebuie s-o pușcăm, să-i luăm pielea... sfîrși c-un fel de leneșă amărăciune moș Stavăr, cu ochii către locul unde era focul și crapul.

Apoi în scurt s-a înfățișat Dominte, cu pușca și cu copoii. A legat copoii de cheutoarea cramei. Și pe cînd nevăstuica lui Petrea rînduia pe măsuța cu trei picioare crapul la protap ș-aducea în fluturare de aburi mămăliguța de păpușoi nou — iaca începu să sune pe cărare, din josul viei, și scripca lui Caldare, lăutar cu nume mare prin părțile noastre.

— Poftiți, numai să gustăm oleacă din mîncare, zice Petrea, și să cinstim cîte-o oală de must, și mergem.

Moș Vîrlan se arăta foarte îndîrjit.

— Eu nu mă duc acasă pîn-ce nu pușc hulpea! lămurea el. Eu n-am hodină. Eu nu pot da ochii cu baba. Eu îs om straşnic. Am spus așa, — sfînt!

Moș Stavăr își da toate silințile să-l potolească și nu putea. Ș-apoi după ce-au venit scripcarii, s-au adunat gospodarii de prin împrejurimi acolo, la crama lui Petrea Amaicii, ș-așa cinstind ei vin nou pînă-n sară, și pe urmă pînă-ntr-un tîrziu, la foc de vreascuri, s-au legat cu jurămînt toți către moș Vîrlan să meargă să puște hulpea din Valea Morii, că altfel, de răul ei, nu-i chip de trăit pe lume.

NOTE

Despărțindu-se în anul 1895 de Nada-Florilor — rămășiță a raiului preistoric mișunînd de gîngănii înaripate și pești — elevul Mihai Sadoveanu din clasa a 3-a a gimnaziului „Alecu Donici" din Folticeni nu putea nici pe departe bănui bucuria ce-l aștepta peste zece ani, cînd avea să descopere Împărăția cea mare a Apelor, în Delta „albastrei Dunări", către care avea să se îndrepte întăia oară în iunie 1906, avînd drept armă în loc de undiță un simplu carnețel c-un creion minuscul.

Își poate lesne oricine închipui ce tumult de emoții și impresii era în sufletul lui Sadoveanu, pe cînd *Chilia,* vaporașul administrației pescăriilor, un vas mic și iute, fugea ca o gînganie pe Dunărea tulbure și revărsată, vibrînd din helice. Era în tovărășia unui om inteligent, bun cunoscător al Deltei, inspectorul Ionescu, doctor în științe naturale, un bărbat voinic și spătos, c-un cap expresiv cu păr creț, cu ochi mari și vioi; un cap de muzicant. Stînd pe covertă, în vreme ce vîntul vitesei le zumzuia furtunos în urechi și priveliștile mereu noi se succedau cu iuțeală, sfătuiau despre marea întindere de bălți de la gurile fluviului, cu nesfîrșita-i și tainica-i viață și cu oamenii ei ținuți în stare de primitivitate (*„Hotelul" din Deltă* [1]). Pe acești oameni bărboși, în majoritate li-

[1] *Priveliști dobrogene,* Minerva, 1914.

poveni, îi zărea pe maluri, în grădinile lor cu fructe enorme care atîrnau în ciorchini fantastici pe crăcile pomilor ori în lotcile lungi și sprintene lucrînd vîrtos și harnici la lopeți ca și cum i-ar alunga cineva din urmă. Părăsind vaporașul și acostînd cu luntrea la mal, îi văzuse pregătindu-și la foc, dinaintea casei, cina. Turnaseră din oale mari de lut pește mărunt și zamă într-un fel de treuci scobite în lemn de răchită și în aceste străchini nu cu mult deosebite de ale strămoșilor din epoca locuințelor lacustre, peștele și zama scoteau aburi ; iar în vremea asta un pescar bărbos c-un vreasc cules din luncă, nestricat și nerotunjit de cuțit, mesteca o mămăligă într-un ceaun. Îi văzuse și la o cherhana, în șandramaua lungă de scînduri plină de grămezi mari de pește ; erau cu capul gol, cu straiele pe ei numai flenduri, mintene unse de solzi, untură și noroi ; cu cuțite ascuțite ca bricele spintecau și curățau peștele pe care alții îl turnau cu coșurile dinaintea lor ; o muncă grea și necontenită ca de mașină *(Lipovenii* [1]).

Plutind *Pe Dunărea veche* [2], pe sub bolțile de sălcii bătrîne, printre flori și liane de apă, printre sumedenii de gîze, lăcuste, fluturi în toate colorile curcubeului stînd ciucure pe firele de papură, printre zboruri de efemere și calul popii, privighetori de baltă și crîstei — a intrat în lumea tainică a basmelor. A surprins ascunzișurile întortochiate unde cuibează feluritele specii de rațe, gîște sălbatice, egrete, ibiși, pelicani, lebede și flamingi și unde hoțesc vidrele, nurcile, lupii, vulpile și mistreții.

A cunoscut flora de o diversitate extraordinară, datorită nămolurilor fertile pe care fluviul le depune clipă cu clipă, an de an — de milenii nenumărate. Pătrunzînd cu lotcile în zonele de plaur, unde trestia întrece trei metri înălțime, și-a dat sama de bogăția pe care o constituie stuful din Deltă, bogăție care abia astăzi începe a fi pusă în valoare.

[1] *Universul,* 1913, nr. 77 ; *Privelişti dobrogene,* Minerva, 1914.

[2] *Universul,* 1912, nr. 137 ; *Privelişti dobrogene,* Minerva, 1914.

Și trebuie să mai spunem că, explorînd raiul Deltei pînă în inima stufului, croindu-și drum cu lotcile pînă la cuibarele egretelor — pe 45 grade de căldură — Sadoveanu a mai învățat și cum se face cel mai bun borș de pește din cîte se află pe lumea asta. În acele singurătăți împresurate de sălcii și ape în care plutesc tălgerașele nuferilor galbeni și cele ale crinilor de apă, la coliba improvizată cu cîteva pologuri care apără pe om noaptea de atacurile țînțarilor, să guști din acel borș pescăresc e o plăcere negrăită. Bineînțeles că pe lîngă pita neagră din făină integrală de grîu, nu-i rău să adaugi ș-un vin de Sarica, ca să-ți pară și mai bună zama grasă, portocalie, — în care au fiert exemplare frumoase de crap, lin, caras și altele și-n care au fost puse apoi — după ce s-a zvîrlit această albitură — bucăți mari de somn și nisetru, sare, ardei și legume potrivite pe lîngă borș ori cvas.

Deasemeni a rămas visînd la albinăritul transhumant, pe care-l practică unii din prisăcarii Deltei. Cu stupii pe podina unei șăici, îi duc la pășune, ca să culeagă pe rînd mierea anotimpurilor, începînd de la floarea primă a sălciilor, pînă la floarea tîrzie a bălților — obținînd astfel patru recolte anual.

Apoi, stînd de vorbă cu localnicii — cum i-i obiceiul — a aflat și cîteva povești în legătură cu oamenii chinuiți sau numai ciudați ai acelor meleaguri. Pe moș Isidor nebunul avea să-l descrie în *Diavolul Bălții* [1] ; despre fugarii alungați din toată lumea și adăpostiți aici în labirintul Deltei — unii din ei oameni deosebiți care cunoscuseră civilizația Apusului — avea să vorbească în *Pribegii* [2] ; întîmplarea de necrezut a lui Gavriluță Tăraboi, „care dobîndise pămînt făcînd numai un semn cu varga de trestie și oprise ani în loc puterea legilor", avea s-o istorisească în bucata *Un cuceritor* [3].

[1] *Universul,* 1912, nr. 186 ; *Privelişti dobrogene,* Minerva 1914.

[2] *Luceafărul,* 1909, nr. 19, în ciclul *Privelişti din Deltă ; Privelişti dobrogene,* Minerva, 1914.

[3] *Viața Românească,* 1911, nr. 10, rubrica *Documente omeneşti ; Privelişti dobrogene,* Minerva, 1914.

Descrierea bogatului ținut dobrogean, cu care făcea cunoștință întâia oară, populația atît de pestriță și săracă, așezările rămase primitive, ciudățeniile și pitorescul lui, — toate avea să le însemne în carnețel cu scrisu-i mărunt, ca să le folosească și să le înmănuncheze mai tîrziu sub titlul *Privelişti dobrogene*, — după ce se va mai fi întors de două sau de trei ori în Deltă, căci nici într-o parte a țării n-a făcut Sadoveanu vizite mai numeroase.

Mărturiile acelei prime excursii din 1906 — păstrate pînă mai dăunăzi în paginile învechite ale unui albumaș de cartonaș roșu — îl arătau pe Sadoveanu la vîrsta de douăzeci și șase de ani: grăsuliu, cu obraz bucălat, cu fruntea brăzdată prematur și ochi visători. Amîndoi călătorii sînt în straiele lor de toate zilele, cu bastoane și pălării de paie; Sadoveanu are lavalieră. Unele fotografii îl arată în trăsura largă cu doi cai, care l-a purtat prin satele dobrogene, pe la viile și așezările pitorești *(In satul Sarichioi* [1]). În altele visează lîngă pietre și morminte vechi, la Medivenlî Punar *(Umbre ale trecutului* [2]).

*

Din păcate, multe din aceste imagini, care-l arată pe Mihai Sadoveanu la diferite epoci ale vieții sale, s-au distrus ori s-au prăpădit. Îmi amintesc de una luată în 1913, în timpul Campaniei din Bulgaria, în care scriitorul, — în uniformă de ofițer, cu sabie la șold, chipiu și mustață — stă lîngă un cort de campanie, cu ordonanța la spate. Și de-acolo s-a întors cu un carnețel înflorit de scrisu-i mărunt. Uniforma de postav albastru-verziu a fost pusă la naftalină; cu chipiul și cu sabia s-au jucat o vreme copiii; Mlești — ordonanța — s-a întors în satul lui; mustața a fost rasă; numai drumurile și întîmplările din

[1] *Almanahul Societății Scriitorilor Romîni*, București, 1912, editat de revista *Flacăra*, pag. 183—187; *Privelişti dobrogene*, Minerva, 1914.

[2] *Flacăra*, 1911, nr. 1, în ciclul *Privelişti din Deltă*; *Privelişti Dobrogene*, Minerva, 1914.

Bulgaria au fost așternute pe hîrtie și-au apărut în volum nu tîrzie vreme după aceea [1].

Spre gospodăria bine întocmită de la Folticeni, în tihna livezii din marginea tîrgului, se întorcea cantr-o sihăstrie directorul Teatrului Național din Iași. În fiecare luni venea acasă, unde petrecea trei zile; joi se urca iar în tren și se întorcea la slujbă pentru restul săptămînii. La Iași, era în cercul *Vieții Romînești* și se vedea des cu G. Ibrăileanu căruia îi citea tot ce scrisese. La Folticeni, sculat din zorii zilei, își găsea vreme, pe lîngă scris, să se ducă la vînat, să stea la sfat cu Artur Gorovei și alți prietini, să se ocupe de prisacă și de livadă, să se plimbe și să joace șah. Ba, ca un adevărat gospodar de la țară, a selecționat într-o vreme o rasă de găini negre foarte ouătoare și bune de carne, a crescut claponi; făcea mied, cidru și dădea cep mesteacănului primăvara.

În tihna odăii lui de lucru, înconjurat de rafturile bibliotecilor, citea pînă tîrziu în noapte. *Fabulele* lui La Fontaine *(Greierele și furnica* [2]), *Viespile* lui Alphonse Karr *(Cetind viespile lui Alphonse Karr* [3]), *Război și Pace (Tolstoi* [4]), drama *Manasse* a lui Ronetti-Roman *(Pe marginea lui Manasse* [5]), *Lascar Viorescu* a lui Wilhelm de Kotzebue *(Un prietin al nostru* [6]), ori cărțile despre Moldo-Valahia a doi străini M. Carra și Le Cler *(Cărțile despre Moldo-Valahia a lui M. Carra și C. Le Cler* [7]), toate erau prilej de meditație.

[1] *44 de zile în Bulgaria*, Minerva, 1916.

[2] *Viața Romînească*, 1911, nr. 6; *Foi de toamnă*, Minerva, 1916.

[3] *Viața Romînească*, 1910, nr. 8, rubrica „Note pe marginea cărților", semnat *M.*; *Foi de toamnă*, Minerva, 1916.

[4] *Viața Romînească*, 1910, nr. 12, rubrica „Note pe marginea cărților", semnat *M. Sd.*; *Foi de toamnă*, Minerva, 1916.

[5] *Viața Romînească*, 1911, nr. 6, rubrica „Note pe marginea cărților"; *Foi de toamnă*, Minerva, 1916.

[6] *Viața Romînească*, 1911, nr. 2, rubrica „Note pe marginea cărților"; *Foi de toamnă*, Minerva, 1916.

[7] *Viața Romînească*, 1910, nr. 6, rubrica „Note pe marginea cărților", semnat *M. Sd*; *Foi de toamnă*, Minerva, 1916.

Citea şi-n tren ori îşi nota idei, gînduri, fapte. Ici un nume interesant sau un cuvînt regional, dincolo o poveste ori o expresie nostimă; pe toate le strîngea cu hărnicia unei albine. *Despre tren*[1], despre trotuarele de pe strada Rădăşeni *(Lacrimile unui cetăţean*[2]), ori despre crima care îngrozise tot tîrgul *(Panica*[3]), scrie c-un zîmbet amar.

Era solicitat de toate revistele şi publicaţiile. Timpul fiindu-i destul de fărîmiţat, în epoca asta dintre anii 1909—1916, a scris mai mult bucăţi mici, după cum indică şi titlul volumelor care le cuprind: *Frunze, Foi, Privelişti, Umbre...*

Moartea lui I. L. Caragiale *(Caragiale*[4]), a lui Spiru Haret *(Un împăciuitor*[5]), dezvelirea statuiei lui Ion Cuza din Iaşi *(Domnul poporului*[6]), stîrnesc odată cu ele amintiri duioase şi consideraţii interesante. Trilurile privighetorii, care intră pe geamul deschis al odăii de lucru *(Privighetoarea*[7]), cîntecul ciocîrliei pe care îl ascultă pe cînd colindă pe ogoare cu puşca la spate *(Ciocîrlia*[8]) — toate sînt prilejuri de meditaţii mai mult sau mai puţin poetice.

In tihnita chinovie de la Folticeni, veneau din cînd în cînd pentru o zi ori două prietini buni. Cei doi poeţi — pe atunci nedespărţiţi — Mihai Codreanu şi Gheorghe Topîrceanu, jucau popici cu boamba mică şi grea de lemn de măslin ori urcau cu trăsura spre satul Rădăşeni. Alţi buni prietini, fratele lui mai mic, Vasilică şi cumnatul său Iancu Drăgănescu — mosafiri nelipsiţi în toiul verii — mergeau la vestitele iarmaroace ale Sfîntului Ilie, ori cu tramcarul la scăldat pe apa Moldovei — două petreceri care făceau fericirea copiilor. Arar, pentru cîteva zile, venea şi cuconu Alecu: taciturn, flegmatic, cu ochii lui pătrunzători

[1] *Cumpăna*, 1910, nr. 8; *Foi de toamnă*, Minerva, 1916.
[2] *Viaţa Romînească*, 1911, nr. 8, rubrica „Documente omeneşti"; *Foi de toamnă*, Minerva, 1916.
[3] *Cumpăna*, 1910, nr. 7; *Foi de toamnă*, Minerva, 1916.
[4] *Universul*, 1912, nr. 163; *Foi de toamnă*, Minerva, 1916.
[5] *Foi de toamnă*, Minerva, 1916.
[6] *Universul*, 1912, nr. 151; *Foi de toamnă*, Minerva, 1916.
[7] *Universul*, 1912. nr. 116; *Foi de toamnă*, Minerva, 1916
[8] *Universul*, 1912. nr. 179; *Foi de toamnă*, Minerva, 1916.

uşor înceţoşaţi de povara celor aproape optzeci de ani. Pentru cei opt nepoţei ai lui, un fel de idol la care priveau cu sfială şi de care nu îndrăzneau să se apropie, cuconu Alecu aducea desigur cu el parfumul Paşcaniului de altădată, atingînd coarda duioasă a amintirilor. Umbrele trecutului stîrnite din somn se ridicau uşoare în lumină; Mihai Sadoveanu îşi aducea aminte de clipele unice din toamna anului 1895, cînd îi fusese dat să-l cunoască pe Eminescu *(Cum am cunoscut pe Eminescu*[1]); de vremea cînd, elev la şcoala lui don' Sioc, citea pe ascuns pe „Tunsu" şi pe „Mina Haiduceasa" şi-l prinsese cuconu Alecu asupra faptului de-i trăsese o straşnică păruială *(N. D. Popescu*[2]); de excursiile de pe vremuri la mănăstiri *(Luna mănăstirilor*[3]) şi *Un monah de odinioară*[4] cu care sfătuise despre hîrţoage şi ctitorii vechi; despre *Legenda lui Cuza-Vodă*[5] pe care o ştia încă din şcoala primară; despre cele ce-i spusese cîndva profesorul Burlă, care cunoscuse pe cei *Doi mari prietini: Eminescu şi Creangă*[6].

Afară de patru nuvele, — *Cotitura*[7], *Minunea*[8], *Un precursor*[9] şi *Din Moldova*[10], apărute în *Insemnări literare* prin 1919 — toate celelalte bucăţi din volumul *Umbre* sînt scrise cam tot la aceeaşi vreme, între 1912—1915. Din drumurile lui de la Iaşi şi din alte părţi ale ţării ori de la vînat prin împrejurimile atît de pitoreşti ale Folticeniului, se întoarce cu cîte-o povestire din alt veac şi din altă zodie a vieţii, din

[1] *Universul*, 1914, nr. 162; *Foi de toamnă*, Minerva 1916.
[2] *Cumpăna*, 1910, nr. 15; *Foi de toamnă*, Minerva, 1916.
[3] *Universul*, 1912, nr. 242; *Foi de toamnă*, Minerva, 1916.
[4] *Universul*, 1913, nr. 70; *Foi de toamnă*, Minerva, 1916.
[5] *Universul*, 1912, nr. 144; *Foi de toamnă*, Minerva, 1916.
[6] *Universul*, 1914, nr. 159; *Foi de toamnă*, Minerva, 1916.
[7] *Insemnări literare*, 1919, nr. 42; *Umbre*, Viaţa Romînească, 1920.
[8] *Insemnări literare*, 1919, nr. 4; *Umbre*, Viaţa Romînească, 1920.
[9] *Insemnări literare*, 1919, nr. 14; *Umbre*, Viaţa Romînească, 1920.
[10] *Insemnări literare*, 1919, nr. 34; *Umbre*, Viaţa Romînească, 1920.

Primăvara[1] unei domnițe, care a trăit pe vremea lui Vodă Mihai Sturza; ori altele ca *Strop de rouă*[2], *Axinte*[3], *Toma*[4], *Moartea lui Ion Doru*[5] auzite tot de la bune cunoștinți, bucuroase că-i pot pune la dispoziție material interesant. In alte bucăți: *Pe ploaie*[6], *Un om năcăjit*[7], *Slujbaș vechi*[8], *Cumpăna*[9], *Puhoierii*[10], descrie tipuri cunoscute de el și întîmplări la care a fost față.

*

Încă din toamna anului 1915, un an după izbucnirea războiului mondial, sublocotenentul de rezervă Mihai Sadoveanu a fost chemat în concentrare într-un sătuc de pe valea Moldovei, unde avea să-și petreacă toată iarna și primăvara pînă după sărbătorile Paștelui. Intors acasă, avea să-și reia ocupațiile obișnuite și sarcina de director al Teatrului Național din Iași. Aici, în tihna cabinetului directorial, se afla în noaptea de 15 august 1916, cînd clopotele tuturor vechilor ctitorii ieșene au prins a suna grav, vestind, „mobilizarea generală"; și-a avut un sentiment penibil, de cumplită strîngere de inimă gîndindu-se prin cîte avea să treacă și cîte avea să pătimească țara și oamenii ei.

Mobilizat la București, lucrează la cenzură pînă în preajma sărbătorilor de iarnă, cînd e chemat să se prezinte la regiment, de unde curînd urma să plece pe front. Dar chiar în ultima clipă, un contraordin îl trimete la Bîrlad, la Marele Cartier General, unde un grup de scriitori și cei care organizau

[1] *Universul,* 1913, nr. 104 sub titlul *Primăvara înșelătoare; Umbre,* Viața Romînească, 1920.
[2] *Universul,* 1912, nr. 83; *Umbre,* Viața Romînească, 1920.
[3] *Universul,* 1912, nr. 292; *Umbre,* Viața Romînească, 1920.
[4] *Luceafărul,* 1912, nr. 2; *Umbre,* Viața Romînească, 1920.
[5] *Universul,* 1912, nr. 109; *Umbre,* Viața Romînească, 1920.
[6] *Universul,* 1912, nr. 256; *Umbre,* Viața Romînească, 1920.
[7] *Viața Romînească,* 1914, nr. 3; *Umbre,* Viața Romînească, 1920.
[8] *Universul,* 1912, nr. 158; *Umbre,* Viața Romînească, 1920.
[9] *Universul,* 1912, nr. 95; *Umbre,* Viața Romînească, 1920.
[10] *Viața Romînească,* 1911, nr. 9; *Umbre,* Viața Romînească, 1920.

rezistența îi încredințează un ziar, *România,* care avea să fiinteze la Iași tot timpul războiului pînă la încheierea armistițiului din 1918.

În vremea asta, la Folticeni, livada cea bătrînă din capul străzii Rădășenilor avea să cunoască și ea emoțiile războiului. Avea să se zbîrlească de spaimă văzînd cum năvălește peste dînsa o întreagă baterie de bucătării pe roate și se așează ca la ea acasă, în preajma teilor solemni ș-a fîntînii cu plete de mesteacăn. Iarba ei mătăsoasă urma să fie călcată și păscută de caii greoi de Normandia și arsă de jaraticul plitelor ambulante. Pe cîmpul din fața casei — acum teren de aviație — aeroplanele de vînătoare, care decolau și aterizau fără încetare din zori și pînă sara, o făceau să tresară din somnu-i acum subțiat și să-și plece grăbită vîrfurile; dar bradul cel înalt din capătul din deal tot a fost retezat de un braț și-a rămas ciung pentru restul zilelor. Frontul era aproape; se auzeau tunurile lătrînd fără încetare sus la granița Bucovinei, de unde coborau și spre care urcau necontenit trupele aliate. Cazacii falnici cu moț de păr în frunte și oștenii balani cu ochi albaștri din ținuturile baltice mîngîiau cu duioșie copiii dîndu-le din bielșug „casa" și zahar — foarte prețuit la vremea aceea; iar cîntecele lor trăgănate, întovărășite de armonică ori balalaică, umpleau de nostalgie toamna glodoasă și primăvara timpurie a livezii înstrăinate.

La Iași, de unde se repede arar acasă în permisii de cîte o zi ori două, blîndul prisăcar de la Rădășeni, acum în uniformă de militar, ia parte la viața înfrigurată din capitala Moldovei, care găzduise pe cei refugiați din București și din ținuturile cotropite de inamic. Ca director al Teatrului Național are destulă bătaie de cap, cu spectacolele diferitelor teatre, reviste, operetă, operă și concerte. La ziarul *România,* unde e și colaborator, nu numai director, are în mînă felurite rapoarte, primește scrisori de la soldați. Pe front pășește, întovărășind pe Mr. Brown — corespondentul ziarului *Times* — ca să vadă urmele crîn-

cenelor lupte de la *Mărăşti*[1]. Mizeria, flagelul exantematicului, forfota şi debandada de dinapoia frontului avea să le descrie după război. Acum scrie pentru foiletonul *Romîniei* bucăţi care aveau să apară sub titlul *File sîngerate,* la tipografia ziarului, pe-o hîrtie neagră şi zgrunţuroasă ca şi pîinea pe care o mîncau refugiaţii, cu o copertă la fel de întunecată, pe care titlul era scris c-un roş de sînge. *Ordonanţa*[2], *Sonde*[3], *Cu ochii la cer*[4], *Mărăşeşti*[5], împreună cu *Planul lui Dulhan*[6], *La cota 536*[7], *Jertfele*[8], şi *Otrava*[9] — bucăţi refăcute şi publicate din nou mai tîrziu în revista *Însemnări literare,* în 1919 — precum şi alte cîteva, printre care *Amintiri de la Pind*[10], *Necunoscuta*[11], *Iancl*[12], *Lungi concentrări*[13], scrise cu mult înainte, încă din 1912—1915, au fost reunite în volumul *Frunze-n furtună,* volum tipărit la Iaşi, în 1920.

Dar între timp, chiar îndată după încetarea ostilităţilor, în toamna anului 1918, scriitorul avea să-şi aducă familia la Iaşi şi s-o instaleze în casa de la Copou, fostă a lui Mihail Kogălniceanu şi cumpărată de la scriitorul Peretz, unde, în tihna noului cuib, urma să scrie romanul *Strada Lăpuşneanu,* carte plină de zaţul amar lăsat de otrava războiului, descriind epoca de tranziţie în care frunzele-n furtună încă nu-şi aflaseră odihna.

Profira Sadoveanu

19 iunie 1956, Bucureşti.

---

[1] *Romînia,* 1917, nr. 170, sub titlul *Impresii de pe front, bătălia de la Mărăşti; File sîngerate,* 1917; *Frunze-n furtună,* Viaţa Romînească, 1920.

[2] *Romînia,* 1917, nr. 38; *File sîngerate,* 1917; *Frunze-n furtună,* Viaţa Romînească. 1920.

[3] *Romînia,* 1917, nr. 191; *File sîngerate,* 1917; *Frunze-n furtună,* Viaţa Romînească, 1920.

[4] *Romînia,* 1917, nr. 125; *File sîngerate,* 1917, *Frunze-n furtună,* Viaţa Romînească, 1920.

[5] *Romînia,* 1917, nr. 188; *File sîngerate,* 1917, *Frunze-n furtună,* Viaţa Romînească, 1920.

[6] *Romînia,* 1917, nr. 48; *File sîngerate,* 1917; *Însemnări literare,* 1919, nr. 25; *Frunze-n furtună,* Viaţa Romînească. 1920.

[7] *Romînia,* 1917, nr. 72, sub titlul *Nepotul lui Avram Iancu; File sîngerate* 1917; *Însemnări literare,* 1919 nr. 29; *Frunze-n furtună,* Viaţa Romînească, 1920.

[8] *Romînia,* 1917, nr. 107, sub titlul *Domnişoara; File sîngerate,* 1917; *Însemnări literare,* 1919, nr. 24; *Frunze-n furtună,* Viaţa Romînească, 1920.

[9] *Romînia,* 1917, nr. 111, sub titlul *Ura; File sîngerate,* 1917; *Însemnări literare,* 1919, nr. 33; *Frunze-n furtună,* Viaţa Romînească, 1920.

[10] *Universul,* 1912, nr. 327; *Frunze-n furtună.* Viaţa Romînească, 1920.

[11] *Viaţa Romînească,* 1913, nr. 11—12; *Frunze-n furtună,* Viaţa Romînească. 1920.

[12] *Viaţa Romînească.* 1915, nr. 10, 11, 12; *Frunze-n furtună,* Viaţa Romînească, 1920.

[13] *Viaţa Romînească,* 1915, tr. III, rubrica „Documente omeneşti"; *Frunze-n furtună,* Viaţa Rămînească, 1920.

CUPRINSUL

PRIVELIŞTI DOBROGENE

	Pag.
Despre Dobrogea	7
In satul Sarichioi	15
Pe Razelm	28
Lipovenii	33
Iarăşi lipovenii	40
„Hotelul" din Deltă	45
O cherhana	52
Un veteran	58
Pe Dunărea veche	67
Taine	72
Popas	78
Diavolul bălţii	85
Pribegii	93
Un cuceritor	100
Umbre ale trecutului	114
La Sf. Gheorghe	121
Un cîntec	128
Gîrla lui Ivan Maiorul	135
Mărire şi decădere	142
Niculiţel	148
Povestea baciului Tomegea	154

FOI DE TOAMNĂ

Privighetoarea	167
Ciocîrlia	173

655

Pag.

În satul unui prietin 178
Meșterul Blîndu 186
Bucherii 193
În ziua aceea de mart 1907.. 200
Despre tren 207
Panica 214
Lacrimile unui cetățean 224
Răzbunătorii livezilor 231
Greierele și furnica 236
Vremuri vechi 241
Cărțile despre Moldo-Valahia, a lui M. Carra și G. Le Cler 246
Un prietin al nostru 252
Tolstoi 258
Cetind „Viespile" lui Alphonse Karr 264
Pe marginea lui „Manasse" 272
De ce nu ne-au prețuit străinii 279
Un împăciuitor 286
Cum am cunoscut pe Eminescu 292
Doi mari prietini: Eminescu și Creangă 298
Domnul poporului 303
Legenda lui Cuza-Vodă 308
Un monah de odinioară 314
Caragiale 321
N. D. Popescu 329
Scrisoare despre ploi 334
Luna mănăstirilor 340
Toamna 347

FRUNZE-N FURTUNĂ

Amintire de la Pind 355
Macovei 363
Necunoscuta 370
Lungi concentrări 380
La adăpost de vînt 387
Iancl 395
Cazacul 404
Doi voinici 411
Planul lui Dulhan 416
Ordonanța 424

Pag.

Otrava 431
La cota 536 439
Jertfele 446
Sonde 455
Cu ochii la cer 463
Note de pe front
Mărăști 469
Mărășești 486

UMBRE

Strop de rouă 499
Casa amintirii 508
Intăia iubire 518
Slujbaș vechi 530
Primăvara 538
Cumpăna 548
Pe ploaie 556
Toma 564
Moartea lui Ion Doru 572
Cotitura 580
Axinte 589
Un om năcăjit 598
Puhoierii 604
Doi vecini ai mei 611
Minunea 623
Un precursor 629
Din Moldova... 635
Note 643

T. 1.786

Responsabil de carte: V. Gafița și G. Rădulescu
Tehnoredactor: I. Gheorghiu
Corector: A. Dram

Dat la cules 14.07.56. Bun de tipar 13.09.56. Tiraj 20.100 ex. Hîrtie velină mată de 80 gr. m.p. Ft. 840×1080/32. Coli ed. 26,81. Coli de tipar 20,62. Editia I. Comanda 2227. Planșe tipo I. A. nr. 04/84. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 R—O

Tiparul executat sub com. nr. 1026 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", București R.P.R.

VERIFICAT
1987